

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

IGNÁC KÚNOS

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARINDA BİR ÖNCÜ

Doktora Tezi

Szilárd SZILÁGYI

Ankara-2007

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

IGNÁC KÚNOS

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARINDA BİR ÖNCÜ

Doktora Tezi

Szilárd SZILÁGYI

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR

Ankara-2007

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI (ESKİ TÜRK EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

IGNÁC KÚNOS

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARINDA BİR ÖNCÜ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	VI
KISALTMALAR	XII
IGNÁC KÚNOS, TÜRK HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARINDA BİR ÖNCÜ	1
1. GİRİŞ	1
1.1. 19. yüzyılda Macaristan’da siyasal ve kültürel hayat	1
1.2. Kúnos’un yaşadığı dönemde Avrupa’da folklor araştırmaları	7
1.2.1. 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupada „halk kültürü”	12
1.2.2. Romantizm dönemi	16
1.2.3. Grimm kardeşlerin halk edebiyatı araştırmalarına katkısı	17
1.2.4. Karşılaştırmalı dil araştırma ve halk psikolojisi.....	22
1.2.5. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında halk bilimi.....	28
1.2.6. Yüksek kültürün halka inmiş öğeleri teorisi (Theori des gesunkenen Kulturgut).	30
1.2.7. Sosyo-psikolojik metod ve kültür alanlarının araştırılması.....	32
1.2.8. Viyana mitolojik ekolü.....	34
2. BÖLÜM: KÚNOS’UN HAYATI	36
2.1. Ignác ve Kúnos adları ile kullanımları hakkında bir açıklama.....	36
2.2. Ignác Kúnos’un doğumu, doğum yeri, gençliği ve yol arayışları	37
2.3. Ignác Kúnos’un Türkoloji araştırmalarına yönelmesinde rol oynayan başlıca faktörler	44
2.4. Türk topraklarındaki araştırmaları	47
2.4.1. Alan araştırması yaptığı bölgeler, kentler.....	47
2.4.2. Kúnos’a yardımcı olan Türk aydınlar	128

2.4.3. Kúnos'un alan araştırmalarında başvurduğu yöntemler ve kaynak kişilerle olan ilişkisi hakkında.....	152
2.4.3.1. Kadın kaynak kişilerden derleme yaparken başvurduğu yöntemler.	154
2.4.3.2. Kúnos'un erkeklerden derlediği sırada izlediği bazı yöntemler.....	157
2.4.3.3. Kúnos ve otantik metin	159
2.4.3.4. Kúnos ve kaynakları.....	161
2.5. Kúnos'un Macaristan'a dönüşü ve sonrası.....	164
2.5.1. Macaristan'daki çalışmalarını ve kariyeri	164
2.5.1.1. Kúnos'un aile hayatı.....	165
2.5.1.2. Kúnos'un kariyerinin önemli bazı noktaları.....	166
2.5.1.2.1. Türkçe - Macarca Sözlük:	167
2.5.1.2.2. Keleti Szemle Dergisi:	168
2.5.1.2.3. Doğu Ticaret Akademisi	171
2.5.1.2.4. Kúnos ve Szinnyei.....	176
2.5.2. Macaristan'da ve Avrupa'da ün kazanması	183
2.6. Hayatının sonbaharı.....	187
2.6.1. Genç Türkiye Cumhuriyeti ve Kúnos	187
2.6.2. Ölümü.....	190
3. BÖLÜM: IGNÁC KÚNOS'UN TÜRK HALK EDEBİYATI ESERLERİ.....	193
3.1. Nesir biçimindeki sözlü halk edebiyatı	199
3.1.1. Atasözleri ve deyimler	199
3.1.2. Bilmeceler	199
3.1.3. Nasreddin Hoca lâtifeleri / fıkraları	200
3.1.4. Halk (derviş) efsaneleri	208
3.1.5. Halk masalları	214
3.1.6. Halk hikâyeleri	226
3.1.6.1. Sözlü gelenekte yaşayan halk hikâyeleri.....	226
3.1.6.2. Yazılı olan halk hikâyeleri	231
3.2. Nazım biçimindeki sözlü halk edebiyatı	235
3.2.1. Halk türküleri	235

3.3. Halk seyirlik oyunları ya da halk tiyatrosu	244
3.3.1. Türk gölge oyunu	244
3.3.2. Ortaoyunu.....	250
3.3.3. Kúnos ve modern Türk tiyatrosu.....	259
4. BÖLÜM: IGNÁC KÚNOS'UN TÜRKOLOJİ VE TÜRKLERİN TANITIMINA DAİR ÇALIŞMAŞARI.....	262
4.1. Uygurca ve Tatar halk edebiyatı hakkında yaptığı çalışmalar	262
4.1.1. Kúnos ve Uygurcanın Yarkend ağzı	262
4.1.2. Tatar halk kültürü ile ilgili derlemeleri	263
4.2. Türk edebiyatı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu hakkında yazdığı makaleler	278
4.3. Dilbilimi alanındaki çalışmaları ve bunların önemi	282
4.4. Türklere ve Türk kültürüne karşı duygularını yansıtan çalışmalar	306
5. BÖLÜM: IGNÁC KÚNOS'UN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARINA KATKISI.....	315
5.1 Kúnos'un Türk dilinin yenilenmesi ve Türkiye'de halk kültürüne olan ideolojik yönelmeye etkisi.....	315
5.2. Çağdaşları ve ölümünden sonra onun araştırmalarıyla ilgili değerlendirmeler	321
5.3. İgnác Kúnos'un Türk folklor araştırmalarına katkısı.....	328
6. SONUÇ	346
7. KAYNAKÇA.....	361
7.1. GENEL BİBLİYOGRAFYA	361
7.1.1 Ignác Kúnos'un yayınladığı eserleri	361
7.1.2. Kúnos'un ölümünden sonra yayınlanan eserleri	369
7.1.3. Başkalar tarafından yazılmış eserler	371
7.1.4. Tezimizde kullandığımız internet adresleri.....	382
7.2. IGNÁC KÚNOS'UN BÜTÜN ESERLERİ.....	383
7.2.1. Kúnos'un kendi yayınları veya yayınlarına dayanarak ölümünden sonra yayınlanan halk edebiyatı eserleri	383
7.2.2. Kúnos'un derlediği ancak başkalar tarafından yayımlanan halk edebiyatı ve dil malzemesi.....	416

7.2.3. Ailesinde veya Macar İlimler Akademisi'nde bulunan arşiv malzemesi.....	417
7.2.3.1. Osmanlı Devleti'nde derlediği malzemeye dayanan çalışmaları	417
7.2.3.2. Tatar halk edebiyatından ve halk dilinden derlediği malzeme.....	418
8. EK.....	420
8.1. Mektuplar ve Belgeler	421
8.2. Fotoğraflar	431
8.3. Haritalar.....	443
ÖZET.....	456
ABSTARCT.....	458

„Kim bilir, eğer ben Macar oğlu kulunuz, bu Plevne beyitlerini kırk üç sene evvel işitmemiş ve saklamamış olsaydım, belki şimdiye kadar büsbütün unutulur giderdi. Hamd olsun ki kulağıma erişti... Mukaddes bu hediyeği sizlere veriyorum.”

(Ignác Kúnos, Türk Halk Edebiyatı, 1925, s. 30)

ÖNSÖZ

Tez danışmanım olan Prof. Dr. Hasan Özdemir'e bu çok önemli ve güzel tez konusunu bana önerdiği, tez çalışmalarım boyunca bana yardım edip, yol gösterdiği ve sonsuz sabrı için çok teşekkür ederim. Tezimin izleme komitesi'nde yer alan Prof. Dr. İsmail Ünver, Prof. Dr. Dursun Yıldırım'a bana yardımlarından dolayı minnettarım.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bana ders verip Türk dilini, edebiyatını ve tarihini daha yakından tanımamı mümkün kılan Prof. Dr. Hasan Özdemir, Prof. Dr. İsmail Ünver, Prof. Dr. Abdülkadir Gürer, Prof. Dr. İsmail Parlatur ve Prof. Dr. Saadettin Gömeç'e, tezimin yazılmasında yardımlarını benden esirgemeyen Prof. Dr. Hicran Yusufoglu ve Doç. Dr. Abdullah Gündoğdu'ya, tezimin dilinin denetiminde bana yardım eden Mustafa Arslan'a, Cafer Kalaycıoğlu'ya, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi Hungaroloji Bölümü'nde Arş. Gör. Dr. Erdal Çoban'a ve Müfit Sadık Bilge'ye teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. György Hazai ile beni tanıştıran ve Macar İlimler Akademisi'nde bulunduğu bazı Kúnos el yazmalarına dikkatimi çeken Prof. Dr. İsmail Parlatur'ın yardımını unutmayacağım.

Bana Macaristan'da yol gösterdiği ve tezimin konusu olan Ignác Kúnos'un torunu László Kúnos'a, tanışmamı mümkün kıldığı için, Prof. Dr. György Hazai'ye çok teşekkür borçluyum. Budapeşte Eötvös Lóránd Bilimler Üniversitesi (Eötvös Lóránd Tudományegyetem) Türkoloji Bölümü'nde çalışanlarına bana yol gösterdikleri ve Valéria Csikai'nin hazırladığı Kúnos Bibliografyası'nı bana verdikleri için çok teşekkür ederim. Ayrıca Macar İlimler Akademisi'nin kütüphanesinde, Széchenyi Macar Millî

Kütüphanesi'nde çalışanlarına, bana olan yardımları ve anlayışlarından dolayı teşekkür ediyorum.

Dedesinin mektuplarını ve onunla ilgili aile fotoğraflarının fotokopilerini tezimde kullanmam için bana verdiği, dedesi ile ilgili aile hatıralarını bana anlattığı ve mektuplaşmasının *Macar İlimler Akademisi'nin El Yazmalar Bölümü*'nde olduğuna dikkatimi çektiği için Ignác Kúnos'un torunu, László Kúnos'a çok teşekkür ediyorum.

Bana burs veren ve böylece Türkoloji'de uzman olma hayallerimi gerçekleştirmemi sağlayan Türk ve Romen Milli Eğitim Bakanlıklarına, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne, Ankara ve Bükreş Üniversitesi Rektörlüklerine sonsuz borçluyum.

Ayrıca, Türkiye'de kaldığım sürece bana paha biçilmez yardımını esirgemeyen Abdülkadir Ersoy'a ve Neslihan Ersoy'a ve bana elinde bulunan bazı Kúnos malzemesini gönderen İsmail Tosun Saral'a da teşekkür borçluyum.

Bu tez için, Türkiye'de eğitim gördüğüm sürece bana inanan maddî ve manevî desteklerini veren sevgili anne ve babama sonsuza kadar minnettarım...

Türk halk edebiyatını ve dilini uluslararası bilim alanlarında tanıtan bu Macar Türkoloğu Türkiye'de ve Macaristan'da da onun hak ettiği derecede tanınmıyor.

Ignác Kúnos dünyanın önemli Türkologlarından biridir. Bu bilgin Türk halk edebiyatı ve dilinin uluslararası bilim dünyasında tanınmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

Arslan Kaynaradağ, Ignác Kúnos'un Türk halk edebiyatının bütün dünyada tanınmasında çok önemli yer tutan araştırmaları hakkında bilgiler sunarken bu ünlü bilgini tanıtmada ne kadar yetersiz olduğumuzu bir kez daha bizlere hatırlatmaktadır¹.

Ignác Kúnos'un ve onun hakkında Türkiye'de yayımlanan çalışmaları şöyle sıralayabiliriz:

1. Kúnos'un hayattayken kendisinin Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye'de yayımladığı çalışmaları, makaleleri:

- Türkler – Macarlar; Bizim Türk kardeşlerimize eski bir hikâye, **Türk Duygusu** I, Sayı 4., 1329 (1913)
- **Halk Edebiyatı Örnekleri**, 1 – Mâniler İstanbul 1339 (1920)
- **Halk Edebiyatı Nümuneleri. Türkçe Ninniler** (Les berceuses turques), İstanbul 1341 (1922) (ikinci baskı 1925)
- **Türk Halk Edebiyatı** (De la poésie populaire turque), İstanbul 1343 (1925), 206 sayfa
- - M. Tahir Alangu, Rumeli Türkçesine ait atasözleri, **Yurt** No. 4. 1941

2. Kúnos hakkında Türkiye'de yayımlanan çalışmalar:

- a). Kúnos'un ölümünden sonra onunla ilgili yayımlanan eserlerin çoğunu derlemelerinden yola çıkarak bugünün Türk diline uyarlanıp yayımlanan Türk veya Tatar halk edebiyatı ürünleri oluşturmaktadır. Örneğin:

¹ "... halk kültürümüzün çeşitli konularıyla ilgili elliyi aşan kitabının, iki yüzün üstünde de makalesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ne yazık ki, bu kitapların pek azı dilimize çevrilmiştir. Bunlardan biri eski ve yeni Türk harfleriyle 3 defa yayımlayan, ama Macarcaya tercüme edilmeyen Türk Halk Edebiyatı'dır. En sonunda Edit Tasnády'nin Macarcaya tercüme etti". Ignác Kúnos, **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 3

- **Adakale Türk Masalları**, Çev. Necmi Seren, İstanbul 1946, 128 sayfa (Çocuk Kitapları Serisi: 19)
- **Keloğlan Masalları** [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 1968, 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 3/21. Türk Masallar)
- **Nar Tanesi ve Başka Masallar**. [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 1968, 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 24. Türk Masallar)
- **Kırım Tatar Şarkıları**. I. Kúnos'un derlemesinden yayımlayan Zsuzsa Kakuk, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; Türk Dil Kurumu Yayınları: 564, Ankara 1993 (kitapta 137 mâni)

Bu yayınlara Kúnos'un 1887 ve 1889 arasında yayıma hazırladığı ve yakında Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından Türkiye'de yayımlanacak iki ciltlik *Oszmán-török népköltési gyűjtemény* (Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler) kitabını da ekleyebiliriz.

b). Ignác Kúnos ve onun çalışmaları hakkında Türkiye'de çok az sayıda olmak üzere birkaç araştırma ve değerlendirme de yayımlanmıştı. Örneğin:

- György Hazai: Ignac Kúnos ve Nasreddin Hoca, **Türk Folk. Araşt.** 8. 1964, s. 3453-3455
- Macar Türkoloğu: Dr. Ignaz Kunoş dilimiz ve halk edebiyatımız üzerine çalışmaları, **Türk Edebiyatı**, 31 Ağustos 1972, Cilt I, Sayı 8. s. 24-28

- Hicran Yusufoglu: Kúnos'ta Türk masal dünyası halkı, **Türk kültürü** 1995, Sayı 393, Yıl XXXIV, s. 41-46

Yukarıda gösterdiğimiz gibi, Ignác Kúnos ile ilgili çalışmaların sayısı çok sınırlı olduğu ve hakkında kapsamlı bir monografi yapılmadığı için tezimizle bu boşluğun doldurmasında katkıda bulunmayı amaçlıyoruz.

Tezimi yazmak için ilk önce Macaristan başkenti, Budapeşte'ye gitmem ve Macar Kütüphanelerinde bulunan Kúnos'un eserlerini ve yazmalarını toplamam gerekiyordu. Birinci araştırma gezisi 2004'ün Temmuz ve Ağustos aylarında yapıldı ve Macar İlimler Akademisi ile Macar Millî Kütüphanesi'nde bulunan Kúnos eserleri tespit edilip gözden geçirildi. Ayrıca *Eötvös Lóránd Tudományegyetem*'in (*Eötvös Lóránd Bilimler Üniversitesi*) Türkoloji Bölümü kütüphanesinde tespit ettiğimiz Kúnos ile ilgili bazı yayınların fotokopileri alındı.

2005'in Ağustos ve Eylül alarında yaptığımız ikinci araştırma gezisinde, Macar İlimler Akademisi üyesi ve Budapeşte Üniversitesi'nden emekli türkoloji öğretim üyesi Prof. Dr. György Hazai ile tanıştık ve onunla yaptığımız görüşmede bize Kúnos'un ailesi hakkında bilgiler verdi ve onun yardımıyla Kúnos'un torunu, *Eötvös Lóránd Tudományegyetem*'in (*Eötvös Lóránd Bilimler Üniversitesi*) öğretim, anglistik ve iskandinavistik uzmanı olan László Kúnos ile tanışma imkanımız oldu. László Kúnos'la yaptığımız görüşmelerde bize dedesi ile ilgili aile anılarını anlattı ve ailesinde bulunan dedesi ile ilgili bazı fotoğraf, makale ve yazıların fotokopilerini verdi. Ayrıca bize dedesinin Dr. Budenz'e yazdığı mektupların *Macar İlimler Akademisi El Yazmaları Arşivi*'nde bulunduğunu haber verdi. László Kúnos'un sayesinde söz konusu mektupları

akademinin arşivinde bulduk. Bu mektupların fotokopilerini yapmamıza izin verildi. Kúnos'un başta hocası Vámbéry olmak üzere başka bazı kimselere yazdığı mektupların *Macaristan Millî Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü*'nde bulunduğunu gördük, bu belgelerin fotokopilerini almamıza arşiv görevlileri izin verdi. Tezimizde büyük ölçülerde yararlanıp analiz ettiğimiz Kúnos'un mektupları ile Türk folklor araştırmaları hakkında yazmış olduğu makale ve kitapları arasında bir mukayese yapıldığı takdirde, mektuplarda verilen bilgiler ile aynı konu ya da olay hakkında kitaplarda verilen bilgilerin bazan birbiriyle örtüşmediği dikkati çeker. Bu tür çelişkilere daha çok onun derleme faaliyetlerini yaptığı tarihlerden uzun zaman sonra yazdığı makale ve kitaplarda raslanmaktadır. Bu tespit bize bir taraftan Kúnos'un bugün Macar İlimler Akademisi'nin Arşivi'nde bulunan ve bizim bu tez çalışmamızda büyük ölçüde analiz edip değerlendirmeye çalıştığımız mektuplarının daha güvenilir belgeler olduğunu göstermekte ve Kúnos'un biyografisi için onları önemli kılmaktadır.

Bu gezimizde *Macar Millî Arşivi*'nde çalışmak istediyseniz de arşivin yaz tatili nedeniyle kapalı olması nedeniyle bu arzumuzu gerçekleştirme olanağı bulamadık. Kúnos'un Yahudi asıllı olduğunu dikkate alarak *Budapeşte Yahudi Cemaati*'nin merkezinde onun hakkında bilgi toplamak talebimiz kabul edilmekle beraber arşiv, yaz tatili nedeniyle kapalı olduğu için yararlanma imkanı olmadı. Bu eksiklikleri gelecekte tamamlamayı umuyoruz.

KISALTMALAR

Aarne-Thompson	-	The Types of the Folktale
AB	-	Ana Britannica Ansiklopedisi
ACO	-	Actes XI. Congres des Oryantalistes
Akad.Ért.	-	Akadémiai Értesítő
AL	-	Analecta Linguistica
AO	-	Acta Orientalia
AU	-	Am Urquell
AÜEF	-	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi
AW	-	Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart
BH	-	Budapesti Hirlap
BLZSTÉ	-	Blau Lajos Zsidó Tudományos Társaság Évkönyve
BpSz	-	Budapesti Szemle
DE	-	Debreceni Ellenőr
EA	-	Edebiyatçılar Ansiklopedisi
Egy.Phil.Közl.	-	Egyetemes Philológiai Közlöny
EHB	-	Emlékkönyv Heller Bernát 70. születésnapjára
EM	-	Enzyklopädie des Märchens
ÉNYSZK	-	Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből
Ethnol.Mitt.Ung.	-	Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn

Ethn.	-	Ethnographia
Ind.Univ.	-	Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series. Bloomington
ÍA	-	İslâm Ansiklopedisi
IF	-	Irodalmi Figyelő
IKVK	-	Internationaler Kongreß der Volkserzählforschern in Kiel und Kopenhagen
JA	-	Journal Asiatique
Jelentés 1913-1914	-	A Magyar Királyi Keleti Kereskedelmi Akadémia Huszonharmadik évi Jelentése az 1913-1914-ik Iskolaévről
KSz	-	Keleti Szemle
LZ	-	Literatur Zentral-blatt
MÉKSZ	-	Magyar Értelmező Kéziszótár
MESZ	-	A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára
MF	-	Magyar Figyelő
MHL	-	Meyers Handbuch über die Literatur
MÍA	-	Macar İlimler Akademisi
MNHS	-	I. Milletlerarası Nasrettin Hoca Sempozyumu Bildirileri
MNK	-	Magyar Népmesekatalógus
MS	-	Magyar Salon
MTFK	-	Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri

MTHK	-	V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi
MZSSZ	-	Magyar Zsidó Szemle
NyK	-	Nelvtudományi Közlemények
Nyr	-	Magyar Nyelvőr
NyT	-	Nyelvészeti Tanulmányok
PH	-	Pesti Hirlap
PHV	-	Pesti Hirlap Vasárnapja
PICEH	-	Papers VIIIth International Congress on the Economic and Social History of Turkey
PL	-	Pester Lloyd
PTF	-	Philologicae Turcicae Fundamenta
REL	-	Revue Encyclopédique Larousse
Rev.cr.	-	Revue Critique
Rev.de l'hist. des rel.	-	Revue de l'Histoire des Religions
Rev.sem.	-	Revue Sémitique
RNL	-	Révai Nagy Lexikona
RP	-	Rosnische Post
Tan.EgyMNYTárs.	-	Tanulmányok az Egyetemi Magyar Nyelvtani Társaság Köréből
TBEA	-	Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi
TD	-	Türkoloji Dergisi
TDAY	-	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
TF	-	Türk Folkloru

TFA	-	Türk Folklor Araştırmaları Dergisi
THB	-	Türk Halkbilimi
TS	-	Türkçe Sözlük
TT	-	Tarih ve Toplum
TTK	-	Türk Tarih Kurumu
TTV	-	Typen türkischer Volksmärchen
ÚÉ	-	Új Élet. A Magyar Izraeliták Lapja
Ung.Rev.	-	Ungarische Revue
UTDİÖ	-	Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri
UTFK	-	I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri
VÚ	-	Vasárnapi Újság
WZKM	-	Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes
ZDMG	-	Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft
Zeitschr.f.vergl.Lit.	-	Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte
ZVL	-	Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte
ZVVK	-	Zeitschrift des Vereins für Volkskunde

IGNÁC KÚNOS, TÜRK HALK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARINDA BİR ÖNCÜ

1. GİRİŞ

1.1. 19. Yüzyılda Macaristan'da siyasal ve kültürel hayat

Kúnos'un Türkiye'ye gelmesinin nedenlerini anlamak için Macarların kökeni 19. yüzyıl sonunda Macaristan'daki politik durumu ile hakkındaki bilimsel tartışmaları tanımamızda yarar vardır.

1686-1690 arasında Macaristan Habsburg Hanedanının egemenliği altına girer. II. Ferenc Rákóczi'nin yönettiği 1703-1711 tarihleri arasındaki Macar özgürlük savaşı Macaristan'a iç otonomi, inanç özgürlüğü ve istemedikleri kralın seçilmesine karşı çıkma hakkını sağlar. Fakat Habsburglar'ın egemenliğini ortadan kaldıramaz. Aynı zamanda Habsburg ve Macaristan'ın hükümdarları olan kraliçe Maria Tereza (1740-1780) ve kral II. Josef'in (1780-1790) yönetimi altında daha önceki dönemlerin uzun süren savaşlarının yaraları sarılır; tarım ve sanayi gelişir; ancak yoğun Alman etkisi altında, eğitim ve kültür dili Latince olduğu için Macar dili ve kültürü bir gerileme dönemi yaşar. Fransız aydınlanması ve onu izleyen devrimi ile imparator II. Josef'in bazı reformları 18. yüzyılın sonuna doğru Macar aydınlarında millî bir bilincin oluşmasına önayak olur. Herkes Avrupa seviyesinde bir Macar edebiyatının yaratılmasından bahseder. Büyük Alman şairleri ve düşünürleri, Goethe ve Schiller ile hemen hemen aynı zamanda Macaristan'da da Mihály Csokonai Vitéz (1773—1805), Ferenc Kölcsey (1790-1838), Mihály Vörösmarty (1800-1855) gibi büyük şairler ortaya çıkmaya başlar. Uzun zaman süren yabancı hakimiyeti sonucunda Macar dilinin eski

ifade gücünden çok şey kaybettiği fark edilir. Bu yüzden Macar Aydınlanması'nın büyük isimleri olan György Bessenyei (1747-1811) ve Ferenc Kazinczy (1759-1831) dili „modern hayata uygun kılmak için” Macar dilinin yenilenmesi çabalarını başlatırlar. Dönemin hemen hemen bütün yazarlarının ve aydınlarının katıldıkları dil yenileme çabaları günlük hayat, edebiyat, gazetecilik, tiyatro, bilim, eğitim gibi hayatın bütün alanlarını kapsar. Dilin yenilenmesi şu yöntemlerle yapılmıştır: yeni kelimelerin türetilmesi, benzetme yolu ile bir kelimedenden geriye gidilerek yeni kelime türetilmesi (elvonás, backformation), bir veya birkaç harfin atılması ya da kelimeleri birleştirmek suretiyle yeni kelime türetilmesi, yabancı bir dilden bir kelimenin bire bir çevirisi, ağızlardaki bazı kelimelerin standart dile kazandırılması, eski eserleri ve kaynakları tarayıp unutulmuş kelimelerin yeniden canlandırılması. O zamana kadar standart bir Macar yazı dili yoktu. Her yerde o bölgede konuşulan ağzın özellikleri yazı diline aktarılıyordu. Macar aydınları standart yazı dilini ve yazım kurallarını yarattılar.

1825'te uzun bir yasaklama döneminden sonra Macar Millet Meclisi tekrar çalışmaya başlar ve *Reform Çağı* (1825-1848) denilen feodalizmin kalıntılarına karşı mücadele ve modernleşme başlar. Aynı zamanda István Széchenyi (1791-1860), Lajos Kossuth (1802-1894), Miklós Wesselény (1796-1850) gibi Macar politikacıların yönetiminde mecliste Macaristan'a daha geniş bir otonominin sağlanması için de yoğun mücadele sürdürülür. Széchenyi ve Wesselényi gibi büyük şahsiyetler Macaristanın modernleştirilmesi için büyük çabalar harcarlar. Örneğin: serflikin kaldırılması için kendi serflerine özgürlük verirler, Tisza nehrinin taşmasını engelleyen baraj sistemini kurarlar, Tuna nehrinde yolcu ve mal taşıyan buharlı gemi seferlerini, ganyan yarışlarını başlatırlar, verimli bazı evcil hayvan türlerinin Macaristan'a getirilmesini sağlarlar.

Macaristan'da tiyatrolar kurulur, demir yolunun ilk rayları döşenir. Aynı dönemde, Ortaçağ kroniklerinin keşfedilmesi sonucunda, Romantizmden etkilenen yazarlar ve şairler (Vörösmarty) Macarların ataları hakkında şiirler ve eserler yazmaya başlarlar. 1848'de, Avrupa'daki devrimlerden (Fransa, İtalya, Almanya, Viyana) etkilenerek Macaristan'da da devrim başlar. Bunun sonucunda Avusturyalılar Macarlara daha geniş otonomi vermek zorunda kalırlar. Serflik kalkar, sansür sona erer ve Macar hükümeti iktidara gelir. Habsburglar, İtalya, Çek ülkesi ve Viyana'daki ayaklanmaları bastırdıktan sonra Macaristan'a saldırırlar, Buda ve Peşte'den oluşan iki başkent ile beraber ülkenin dörtte üçünü ele geçirirler. Fakat 1849 ilkbaharında Macar ordusu karşı atağa geçip kaybettiği bütün topraklarını geri alır, hatta Viyana'yı da tehdit eder. Aynı zamanda Macaristan bağımsızlığını ilan eder. Bu durumda Habsburg imparatoru olan II. Franz Josef (1848-1916) Rus çarı I. Nikolay'dan yardım ister. Ordu komutanlarının Macaristan'ın kral naibi olan Lajos Kossuth ile bozuşmaları sonucunda birbirlerinden ayrı hareket etmeleri yüzünden işleri kolaylaşan ve iki taraftan saldıran Avusturya ve Rus orduları, Macar özgürlük mücadelesini bastırırlar ve halkı büyük bir baskıya maruz bırakırlar. 17 sene süren sansür, sosyal ve siyasî baskı döneminden sonra Habsburglar Macar siyasetçileri ile anlaşma yapıp siyasi gücü iki halk arasında paylaşırlar. Bu dönemde sanayi, tarım ve ticaret hızla gelişmeye başlar. Sansürün kalkmasıyla Macarların ataları ve kökeni ile ilgili araştırmalar ve tartışmalar alevlenir. Büyük şair János Arany'nın (1817-1882) destanları etkisinde olan Macar yazarları Macarların atalarının dünya fatihi bir halk olan Hunlar olduğunu topluma benimsetme gayretine girerler. Macarların Hunlardan geldiği şeklindeki düşünce Ortaçağ Macar kroniklerinde de vardı. Bu yüzden birçok Macar aydını, Hunların ve Macarların anayurdunu aramak

üzere Doğu'ya doğru yola çıkar. Erdel-Sekel asıllı Sándor Körösi Csoma (1784-1842) 1820-1842 arasında Macarların atalarını aramak amacıyla yola çıkar². Sándor Körösi Csoma'nın açtığı yolda Ármin Vámbéry gibi Macar aydınları Ortaasya'ya gitmişlerdir.

Ancak 18. yüzyıldan itibaren kimi bilim adamları Macarların atalarını başka yönde de araştırmaya koyulurlar: Danimarka kralının hizmetinde İskandinavya'da astrolojik araştırmalar yapan János Sajnovics (1733-1785) *Laponların ve Macarların aynı dil konuştuklarının ispatı* (Demonstratio Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse) adlı Latince çalışmasında Ural dil grubuna ait olan Laponcanın Macarcaya benzediğine dikkati çeker. Buna rağmen Macarların Fin-Ugor kökeni hakkında Macarlar tarafından yapılan ilk ciddi araştırmalar ancak 19. yüzyılda başlar. Antal Reguly (1819-1858) 1839'dan 1848'e kadar hemen hemen bütün Fin Ugor halklarını ziyaret ederek onların diliyle ilgili zengin bir malzeme toplar, fakat onun erken ölümü bunların bilim dünyasına açıklanmasına mani olur. Onun derlediği malzemeyi Pál Hunfalvy³ (1810-1891), Bernát Munkácsi⁴ (1860-1937), József Budenz⁵ ve József Pápay⁶ (1873-1931)

² Mısır'ı, Suriye'yi, Anadolu'yu, Irak'ı İran'ı, bugünkü Türkmenistan'ı, Afganistan'ı, katettikten sonra Hindistan'da ve güney Tibet'e gelir, orada Tibetçeyi, Sanskritçeyi öğrenir ve Budist manastırlarındaki binlerce elyazma kitabı okur. Hayatını sürdürmek için gereken parayı İngilizler için Tibet'in tarihini, dilinin sözlüğünü, gramer kitabını, Buddhizm ile ilgili çalışmaları, ve Tibet edebiyatının tarihini yazarak kazanıyor. Bu yol açıcı çalışmaları yüzünden bugün Körösi Csoma Tibetolojinin atası sayılır. Tibet kroniklerinde Yugurlar (büyük ihtimalle bugünkü Sarı Uygurlar) hakkında okurken onların Macarların en yakın akrabaları olduklarının düşüncesine varır. Bu yüzden Himalaya dağlarını geçerek Tibet'in başkenti olan Lhasa'daki yazıları ve kronikleri araştırdıktan sonra „Yuguriya” dediği ve büyük ihtimalle Sarı Uygurların yaşadığı bölgeyi kastettiği ülkeye gitmek istiyor. Ama yolda yakaladığı bir hastalık sonucunda 11 Nisan 1842'de, Himalaya'nın eteğinde olan bugünkü Hindistan'da bulunan Darciling'de ölür.

³ Pál Hunfalvy (1810-1891), Macar linguisti, etnologu, tarihçisi. Fin Ugor dil araştırmalarının bir öncüsü

⁴ Bernát Munkácsi (1860-1937), Macar dilcisi, oryantalisti, Fin-Ugor dillerinin uzmanı, Türkologu ve halk bilimcisi. Ignác Kúnos'un arkadaşı. İlk önce Türkçe öğrenir, ama sonradan Macarcanın Fin-Ugor dillerine olan benzerliğinin farkına varır. 1885 ve 1888'de Rusya ve Sibiry'a da yaşayan Fin-Ugor halklarından ve Çuvaşlardan dil malzemesini derler. Macarcanın Fin-Ugor dil ailesine ait olduğunu kanıtlayanlardandır.

⁵ Joseph Budenz (1836-1892), Avusturya asıllı Macaristan devleti vatandaşı filolog, Budapeşte Üniversitesi Türkoloji ve Fin-Ugor Dilleri bölümünde öğretim üyesi olup Ignác Kúnos'un hocasıydı

⁶ József Pápay (1873-1931), Macar dilcisi. Onun ve Bernát Munkácsi'nin Rusya'da yaptıkları seferler sonucunda Macarcanın Fin-Ugor dil grubuna ait olduğunu kesinlik kazanır

işler ve değerlendirir. Ignác Kúnos'un Türkiye'ye gelip Türk dilini ve halk edebiyatını araştırmasının nedenlerini de bu kontekst içinde görmek gerekir. Kúnos'un Türkiye'ye gelmesinden önce ve sonraki senelerde (1869-1889) Macarların kökeni hakkında "Ugor-Türk savaşı" (ugor-török háború) olarak adlandırdığımız dilbilimsel bir tartışma sürüyordu. Bu tartışma, Ármin Vámbéry'nin 1869'da yazdığı *Macarca ve Türkçe-Tatarca kelimelerin karşılaştırılması* (Magyar és török-tatár szóegyeztetések) adlı, Macarcayı Türkçe ile akraba bir dil olarak gösteren, pek çok dilbilimsel yanlışı da içeren kitabının yayınlaması sonucunda başlar. Bu kitabın belirgin yanlıklarını Hunfalvy ile Budenz eleştirip Macarcanın Fin-Ugor dilleriyle olan akrabalığını ortaya atarlar. Bu tartışma Macar bilim adamlarını iki gruba ayırır: Macarcanın ve bununla birlikte Macar halkının Türk kökenini savunanlar ve Macarların Fin-Ugor kökenini⁷ savunanlar grubu. İki grubun önderi Kúnos'un en iyi ve meşhur hocalarından ikisidir: Vámbéry ile Budenz. "Savaş", tartışmalar ve makale düelloları biçiminde devam eder. Bu tartışmalara Vámbéry'nin etimoloji bilimi hakkındaki yetersiz bilgileri damgasını vurur ve Türk tezinin yenilgisinde büyük rol oynar. Dilbilimi bakımından daha bilgili olan József Budenz'e Macaristan'ın en iyi dilcilerinden Pál Hunfalvy (1810-1891) de detskler.

Kúnos, Vámbéry'nin teşviki üzerine Türkiye'ye gelir, ancak burada kaldığı sürece Budenz'in yardımı olmadan maddî bakımdan ayakta durması ve Macaristan ile olan ilişkileri sürdürmesi imkansızdır. Üstelik Radloff gibi dünyaca ünlü Türkologlar ile Alman asıllı hocasının sayesinde tanışır.

⁷ Fin-Ugor Dilleri arasındaki akrabalık ilk olarak 1730'da Alman asıllı İsveçli Philip Johann von Strahlenberg (1676-1747) tarafından farkedilmiştir.

Budenz Macar dilinin Ugor kökenli olduğundan o kadar emindi ki Kúnos'un Türkiye'den getireceği malzemenin bunu kanıtlayacağına inanıyordu. Gerçekten Antal Reguly, Bernát Munkácsi, Pál Hunfalvy gibi Macar dilcileri tarafından Sibiryadan ve Doğu Avrupa'dan getirilen Fin-Ugor halk edebiyatı malzemesi ve kelime hazinesi oradaki dillerin Macarca ile olan akrabalığını kanıtlıyorlardı. Kuzeyden gelen kelimelerin, Kúnos'un güneyden getirdiği Türkçe dil malzemesi ile karşılaştırılması halinde Budenz'in savunduğu Ugor teorisinin galip çıkacağına inanılıyordu.

Kúnos'un birçok mektubu, maddî sıkıntılardan ve yurduna duyduğu hasretten dolayı onun Türkiye'de 1890'a kadar kalmak istemediğini kanıtlamaktadır. Fakat hocası Budenz ona yazdığı mektuplardan, Kúnos'tan Türkiye'de kalıp araştırmalarına devam etmesini istediği anlaşılmaktadır. Kúnos, Osmanlı devletinde kaldığı ilk senelerde çok sayıda halk edebiyatı ürünü derler. Yine hocasına yazmış olduğu mektuplardan, onun daha 1887 veya 1888'de alan araştırmalarında derlemiş olduğu Türkçe dil ve halk edebiyatı malzemeyi yeterli bulduğu anlaşılmaktadır. Fakat Budenz onun bu isteğini kabul etmez, Kúnos'tan Türkiye'de kalıp çalışmalarına devam etmesini ister. Hatta Budenz'in bu nedenle öğrencisini *Türk Lehçe Örnekleri* (Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme) adlı eserini hazırlamakta olan Dr. Wilhelm Radloff ile tanıştırmış olduğunu düşünebiliriz. Dr. Radloff, yayınlamakta olduğu *Türk Lehçe Örnekleri* eseri kapsamında Osmanlı Türk lehçesinden (Türkiye Türkçesi) halk edebiyatı malzemesi derlemelerini sürdürmesini önemle tavsiye eder.⁸ Budenz, Kúnos'u Türkoloji araştırmalarına yönlendirmekle ve Dr. Radloff gibi dünyanın büyük Türkologları ile

⁸ Radloff Kúnos'a böyle bir mektup yazmıştır. Ancak bu mektubu görmemiz mümkün olmadı. O nedenle bu bilgiyi Kúnos'un 21 Mart 1890'da, hocası József Budenz'e yazdığı MIA'nda bulunan. Belge mektup Nr.: 5448/364

ilişki kurmasını sağlamakla, öğrencisinin kendini Türkoloji alanında geliştirmesine katkıda bulunmuştur.

1.2. Kúnos'un yaşadığı dönemde Avrupa'da folklor araştırmaları

Kúnos'un hocaları olan Budenz ile Vámbéry'nin başrol oyuncularları oldukları Türk-Ugor dilbilimsel tartışmaları sırasında Kúnos'un en önde gelen bu iki hocası da onun Türkiye'ye gelmesinde teşvikleriyle ve yardımlarıyla büyük rol oynamışlardır.

Türkiye'de genelde bilindiğinin aksine, Kúnos'un Osmanlı İmparatorluğu'na gelmesinin asıl amacı Türk halk edebiyatını derlemek değil, Osmanlı Devleti'nde konuşulan diyalektleri tespit etmek idi.⁹ Bu yüzden biz kendimize, Kúnos neden bir Türk dili uzmanı değil, bir halk edebiyatı derleyicisi olarak tanındığını sorabiliriz. O dönemin alimlerinin bir kısmı halk edebiyatının, bir halkın dilinin ve kültürünün en eski biçiminin koruduğuna inanıyordu. Bu yüzden folklorcular bir halkın kültürünün en eski mitlerini dil bilimcileri ise dillerinin en eski şeklinin halkın dilinde ve sözlü edebiyatında bulacaklarının inancınadydı. Macarların en eski dilini Türkçe ile karşılaştırarak bu iki dilin akrabalığını kanıtlamak isteyen dilbilimciler de, bu iki dilin ortak en eski biçimini bulmak için, bu çekirdek dile en yakın olduğunu inandıkları Türk ve Macar halk dilini araştırmak gerektiğine inanıyorlardı. Bu yüzden iki halkın da halk edebiyatını derlemek gerekirdi.

Macarların dilinin menşeyini araştırmak yanında Macar dil bilimcileri için Balkanlar'da ve Anadolu'da konuşulan Türkçe ile ilgili dil malzeme derlemesinin başka bir nedeni daha vardı: Macar âlimleri, uluslar arası Türkoloji araştırmalarına katkıda

⁹ MIA'nin mektubu, MIA. Belge Nr. 5448/256 MIA'nin genel sekreterinin mektubu, MIA. Belge Nr. 5448/257

bulunmak amacıyla o zamana dek hemen hemen hiç araştırılmamış olan Anadolu ve Balkan Türkçesini araştırmak ve tanıtmak istiyorlardı. Böylece, Avrupa'da Macar Türkolojisine uluslar arası bir takdir kazandırabilirdi. Daha aşağıda anlatacağımız gibi o dönemde Ármin Vámbéry gibi Avrupa'nın tanınmış Türkologları Anadolu ve Balkanlar'da Türk halk edebiyatının var olmasından kuşku duyuyorlardı. Bu yüzden, bu konuyu araştırmak için, genç ve hırslı bir araştırmacıyı Osmanlı Devleti'ne göndermek gerekiyordu. Kúnos bu görev için en uygun kişi olduğunu kanıtlayacaktı. Türkiye'deki araştırmaları sırasında Kúnos'a en çok yardım eden kişinin Fin-Ugor teorisinin destekleyicisi olan Dr. József Budenz olması bu ikinci amacın aslında birinciden daha ağır bastığını göstermektedir.

Ancak, daha ileride göstereceğimiz gibi, Kúnos, 1920. yıllarda Ankara ve İstanbul'da yaptığı konferansları içeren *Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında¹⁰, kendisinin Osmanlı devletine gelmesinden önce hocası, Ármin Vámbéry ile yaptığı bir sohbette hocasının, Türk halk edebiyatının varlığından kuşku duymasının ve bu konunun araştırmaya değer olduğuna karar vermesinin ardından ikisi de Kúnos'un Türkiye'ye gelip bu konu ile ilgili bilgiler toplamasını kararlaştırlar. Aşağıda anlatacağımız gibi, bu kitap içindeki bilgilerin doğru olup olmaması hakkında kuşku duymamıza rağmen, hoca ve öğrencisi arasında buna benzeyen bir konuşmanın cereyan etmiş olduğunu düşünebiliriz. Macar Türkologları Anadolu halk dili yanında mutlaka Türk halk edebiyatı ile kültürüne de ilgi duyuyorlardı. Bunun bir nedeni Türk ve Macar halk edebiyatı arasında benzerlikler keşfedebilecekleri umudu olabilir. Bunun kanıtı Kúnos'un Türkiye'de iken hocası, Dr. József Budenz'e gönderdiği mektuplarında Macar

¹⁰ Kúnos, **Türk Halk Edebiyatı**, 2001, Haz. Tuncer Gülensoy

ve Türk halk edebiyatı metinleri ve türkülerin melodisi arasında benzerlikler olduğunun yazması sayılabilir.¹¹ Bu yüzden Kúnos'un derlediği metinler o dönemin Türkologları için diyalektolojik araştırmalar açısından ve aynı derecede Türk halk edebiyatı incelemeleri açısından da çok önemliydi. Onun derlediği metinlerin diyalektolojik araştırmalar açısından değerleri düşük olmasının anlaşılmasından sonra¹², yine de bu metinler Türk halk edebiyatı araştırmaları açısından önemlerini koruyorlar.

Kúnos'un Türkiye'ye Türk halk edebiyatını derlemeye iten nedenlerden birisi Macarların ve Türklerin akraba olup olmadıklarının sorusuna cevap aramasıdır. Türk-Ugor dil tartışmasının önemli oyuncularından birisi olan ve Macarcanın Ugor dil grubundan olduğunu savunan Budenz, öğrencisi olan Kúnos'u Macar dilinin kökeni ile ilgili tartışmalara bir katkı sağlaması amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na, Türk dilini ve ağızlarını araştırması için göndermek ister. Macarlar ve Türkler arasındaki akrabalığın derecesini merak eden Kúnos da hocasının teklifini memnuniyetle kabul eder. Türkoloji alanında araştırmalar yapmak üzere önce Balkanlar'ı, daha sonra İstanbul'u ve Anadolu'da birçok vilayeti dolaşıp Kúnos, halk ağzından halk dili ve halk edebiyatına ait malzeme toplar ve bu suretle Türkçe ile Macarca arasındaki akrabalığı kanıtlayacağını umar. 19. yüzyılın sonuna doğru Avrupalı araştırmacıların bir kısmı, halk kültürüne ve edebiyatına olan bakışta Grimm kardeşlerinin başlattıkları ve Fin ekolünün devam ettirdiği halk edebiyatı ile ilgili teoriye göre; bir halkın en eski kültürünü, ruhunu ve özünü en iyi şekilde onun halk edebiyatının yansıtacağına

¹¹ Kúnos'un 12 Aralık 1885'te József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr., 5448/279

¹² Dr. Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları. Ses Bilgisi (Fonetik)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 114. Türk Dili ve Edebiyatı Serisi: 11, Türk Tarih Kurumu Basımevi – Ankara 1956, s. XXIX

inamıyorlardı. Kúnos da bu görüşler doğrultusunda kendi halkının geçmişini ve kimliğini saptamak için Türkolojiye yönelirken, Arapça ve Farsçanın yoğun etkisinde kalan Osmanlıcasını değil, halkın konuştuğu Türkçeye ve sözlü edebiyatını araştırmayı doğru bulur. Kúnos, halk dilinin en uygun malzemesi olarak; masal, türkü, efsane, hikâye gibi klasik halk edebiyatı türlerini derlemiştir. Kúnos'un halk masalları ve türküleri gibi halk edebiyatı malzemesini derlemesinin bir sebebi, o dönemin Avrupa folklor araştırmacılarının atasözü, masal, türkü gibi halk edebiyatı malzemelerinin halk dilinin en eski biçimini ve en orijinal söz varlığını koruduğuna inanmaları idi. Dr. Kúnos, sonraki dönemlerde, Birinci Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan askerlerinin eline düşen Rus ordusuna mensup Türk asıllı esirden de halk masalı, türküsü, efsanesi gibi halk edebiyatı malzemesini derlemiştir. Dr. Wilhelm Radloff da Türk lehçeleri ile ilgili örnek metinler derlerken hemen hemen aynı şey yapmıştı. Bu durum, halk diline ait malzeme derlemek isteyen iki Türkologun yaşadıkları dönemdeki sözlü kültür ürünlerini, özellikle halk edebiyatı türleri diye bildiğimiz atasözü, bilmece, masal, türkü, vb. dilin ve kültürün en eski ve orijinal biçimini koruduğuna inanılan halk dili ve edebiyatına yönelik Avrupa'da o zaman güncel olan folklor araştırma kuram ve yöntemlerini yakından izlediklerini ve bunlardan etkilendiklerini göstermektedir. Halbuki, Prof. Dr. Zeynep Korkmaz'ın da belirttiği gibi günümüzde halk dilini araştırmak isteyen araştırmacılar için en uygun malzeme, insanların canlı konuşması veya kendi hayatları ile ilgili hatıralarını anlatmasıdır (halk edebiyatının “yeni”, Kúnos'tan sonra ortaya çıkan ve diyalektoloji açısından klasik halk edebiyatı türlerinden

daha değerli olan halk edebiyatı türü: *memorat, askerlik hatırası, experience story, gerçek olayların hatırası, özgeçmiş*).¹³

Kúnos'un asıl amacı, Balkan ve Anadolu Türk dilini ve ağızlarını araştırmak olmasına rağmen, bugün daha çok Türk halk edebiyatını keşfeden kişi olarak tanınmasının sebeplerini anlattıktan sonra, onun Osmanlı Devleti'ndeki araştırmalarına başladığı zaman Avrupa'da, folklor ve etnoğrafya bilimine yön veren başlıca teorilere anahatlarıyla değinmemizde de yarar vardır. Kúnos, bir dilci olmasına rağmen, yukarıda anlattığımız gibi onun Türkiye'deki çalışmaları daha çok Avrupa folklor araştırmalarının etkisini taşımaktadır. Örneğin masalların Hindistan'dan türemiş olduğu teorisi bir çok eserinde yer bulmaktadır. Ancak Kúnos'un bazı görüşleri yaşadığı çağın araştırma metotlarını aşmıştır. Örneğin halk türkülerinin melodilerini en az muhtevaları kadar önemli buluyor, bu yüzden halk türkülerini derlerken müzikoloji alanında bilgisi olmadığından yakınıyor.¹⁴ Bu metodun önemini Macar müzikologları, Béla Bartók (1881-1945) ve Zoltán Kodály (1882-1967) ile Alman John Meyer yapacaktı. Bu teoriler Macar dilbilimi ve halk bilimi araştırmacılarını de etkilemiştir. Bu yüzden Avrupa etnografyasının kısa tarihini çizmekte yarar vardır.

18. yüzyıla kadar Avrupalı yazarlar köylü halkın kültürüyle fazla ilgilenmezler, onu „kaba” ve „ilkel” diye küçümserler ve tarihin dahîlerin yaptığını savunurlardı. Ancak İtalyan Giambattista Vico (1668-1744), 1725'te yazdığı *Halkların Tabiatı Üzerine Yeni Bir Bilimin Kuralları* (Prinzipien einer neuen Wissenschaft über die allgemeine Natur der Völker) adlı çalışmasında tarihî olayların, insanların ortak

¹³ Dr. Zeynep Korkmaz, 1956, s. XXIX

¹⁴ Kúnos, **Türk Halk Edebiyatı**, 2001, s. 32

hislerinden ve düşüncelerinden oluşan, *halk ruhu* denilen, bir güç tarafından yönetildiklerini düşündüğünü yazar¹⁵. İtalyan düşünürünün çalışmasında halk ilk defa yaratıcı bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır.

18. yüzyılının ikinci yarısında *halk bilimi* terimi (Volkskunde) coğrafyanın bir dalı olarak, Josef Mader (1754-1815), Christian Heinrich Niemann (1761-1832) ve Rudolph Zacharias Becker (1752-1822) gibi birçok Avrupalı düşünürün çalışmasında ortaya çıkmaktadır. Niemann'a göre halk bilimi halkın örf ve adetlerini, giyiniş tarzını, yemek kültürünü, bayramlarını, fakirlik ve zenginlik, gençlik ve yaşlılık, hastalık ve ölüme karşı olan düşüncelerini kapsıyordu¹⁶. Aydınlanma döneminde insanların dikkati Tanrı'dan insana yönelir. İnsanı ve halkı araştırmak bir aydının en önemli ilgi alanlarından biridir. Halkın „basit” yaşam tarzını ve kültürünü araştırmak doğayı daha iyi anlamakta yardımcı olur. Köylü insan doğanın bir parçasıdır. Bu dönemin halk biliminin coğrafya ile olan bağlantısı bu düşünceden doğmuş olsa gerek.

1.2.1. 18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupada „halk kültürü”

18. yüzyılın ikinci yarısında bazı Avrupalı aydınlar, eliter edebiyatın „yapay,” (sunî = künstlich) dedikleri değerlerine karşı „tabii” dedikleri halk edebiyatını millî kültürün temiz kaynağı olarak kabul ediyorlardı. Bu yüzden fazlasıyla rasyonel ve yapmacıklı sayılan barok ve rokoko yerine, yazarların halk edebiyatını derleyerek ve

¹⁵ Ingeborg Weber-Kellermann ve Andreas C. Bimmer, **Einführung in die Volkskunde/Europäische Ethnologie** (Halk Bilimine Giriş/Avrupa Etnolojisi), İkinci Baskı, Stuttgart, 1985, s. 4

¹⁶ Weber-Kellermann/ Bimmer, s. 8

onu kendi yüksek, „aydınlanmış” kültürleri yardımıyla okuyucuya sunulacak hale getirerek yayımlamaları tavsiye ediliyordu.¹⁷

1760'ta İskoç James Macpherson (1736-1796) *Keltçe veya Erse dilinden derlenip İngilizceye çevirilmiş olan Kuzey İskoçya'nın eski şiirinden parçalar* (Fragments of Ancient Poetry, collected in the Highlands of Scotland and translated from the Gaelic or Erse Language) adlı kitabını yayımlar ve söz konusu eski metinlerin M.S. 3. yüzyılda yaşamış olan kör *Ossian*'ın yazdığını iddia eder. Halbuki Macpherson *Ossian*'ı ve onun şiirlerini kendisi yaratmış olmasına ve Samuel Johnson'un bu sahtekârlığı erken kanıtlamasına rağmen bu şiirler Goethe¹⁸, Herder¹⁹, Lönrot²⁰, Longfellow²¹ gibi büyük isimleri etkileyerek halk edebiyatının eski mitolojileri bozulmadan koruduğuna inanmalarını sağlar.²² Bu yüzden Avrupa'da halk edebiyatı derlemeleri oldukça erken başlar. 1765'te İngiliz papazı, Thomas Percy (1729-1811), *Eski İngiliz Şiirinin Kalıntıları: Eski Kahramanlık Baladlarından, Şarkılardan ve Eski Şairlerimizin başka (çoğunlukla manzum) Parçalardan Kalıntılar. Birkaç Yeni Tarihli Manzume ile Birlikte* [Reliques of Ancient English Poetry: Consisting of Old Heroic Ballads, Songs and other Pieces of our earlier Poets (chiefly of the lyric kind). Together

¹⁷ a.g.e., s. 25

¹⁸ Johann Wolfgang Goethe (1749-1832), en büyük Alman şairi

¹⁹ Johann Gottfried Herder (1744-1803), meşhur Alman şairi, filozofu, teologu, kültür tarihçisi, aydınlanmanın en büyük düşünürlerinden

²⁰ Elias Lönrot (1802-1884) Fin botanisti, hekimi ve filologu, Fin millî destanı, Kalevala'yı oluşturacak epik halk şiirini halk ağzından derlemesiyle ve destan olarak kompose edilmesiyle Avrupa'da büyük etki yaratır

²¹ Henry Wadsworth Longfellow (1807-1882), Amerikan şair

²² Wikipédia'da Macarca Osszián maddesi: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Osszi%C3%A1n>

with some few of later Date] üç ciltten oluşan 16. yüzyıla ait elyazması bir mecmuada bulunan 180 şiiri yayımlar.²³

18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında Avrupa'nın düşünürlerinden olan Alman Johann Gottfried Herder'e (1744-1803) göre „halk” kişilik ve yaratıcı güce sahiptir. Bu tanım ise yukarıda sözü edilen Vico'nun²⁴ teorisini hatırlatmaktadır. Vico gibi Herder de halkın hareketlerinin *halk ruhu* diye adlandırılan bir güç tarafından yönetildiğini savunur.²⁵ Herder'e göre bu ruh kendini halkın düşüncelerini, inançlarını ifade eden masallarda, türkülerde, efsanelerde, halkın inançlarında ve sanatında ortaya koyar. Herder, daha sonra bulabildiği ve toplayabildiği eski ve yeni tüm halk türkülerini ve şiirlerini yayımlar. Onun düşüncesine göre: „Arapça [halk edebiyatını] eşek çobanlarından, İtalyan [halk edebiyatını] balıkçılardan, Amerikan, Lapon ve Grönland'lı [halk edebiyatını] kuzeyin avcılarında”²⁶ yani o halkların geleneksel mesleklerini icra eden insanlardan derlenmesi gerekir. Ayrıca ona göre halkı bir milletin (nation) alt tabakaları oluşturmaktadır. Macpherson ve Percy'nin örneğinden etkilenen Herder, halkların ruhlarını daha iyi anlamak ve araştırmak için dünyanın çeşitli halklarının türkülerini toplayıp yayımlamaya karar verir. 1778-1779'da yayımladığı meshur *Başka Parçalarla Karışmış Halk Türküleri*²⁷ (Volklied nebst untermischten anderen Stücken) adlı kitabından önce, *Hala Tabii olan Halkların Bilinmeyen Anakreontik*²⁸

²³ Hermann Bausinger, **Formen der “Volkspoesie** (Halk Edebiyatının Biçimleri), Grundlagen der Germanistik dizisi, Erich Schmidt Verlag, Berlin 1968, s. 11

²⁴ Yukarıya bak

²⁵ Weber-Kellermann/Bimmer, s. 17-18

²⁶ **Bausinger**, s. 12

²⁷ Biz, „chanson“, „Lied“ kelimeleri karşılığında „türkü“ terimini kullanmayı uygun bulduk

²⁸ Anakreon dizesi (eski bir Yunan şairi, Anakreon'un -M.Ö. 570-M.Ö. 485- adından): Yunan aruzunda ionik dimetriğinden birisi: a). UU__ /UU_ ; b). UU_U/_U_

Türkülerini Tanımak için bir Katkı (Beitrag zu unbekanntem anakreontischen Gesängen noch rohen Völker) adlı makalesinde Estonya'dan bir türkü yayımlar. *Anakreontisch* kelimesinin kullanılması Herder'in Fransız düşünürü ve politikacısı, Michel de Montaigne'in (1533-1592) *Essais* (Deneme Yazıları) adlı çalışmasını okuduğunu gösterir. Fransız düşünürü bu yazısında Brezilya'dan derlenmiş bir aşk şarkısında klasik Yunan *anakreon* şiir biçimini tespit ettiğini şaşkınlıkla kaydeder. Aynı çalışmada Gascogne civarında söylenen halk şarkıları için *poésie populaire* (halk şarkısı, halk edebiyatı) ifadesini kullanır. Halk edebiyatını adlandırmak için kullanılan bu terimi Herder, Montaigne'in bu eserini okuduktan sonra *poésie populaire* terimini *Volksdichtung*, *Volks poesie*, *Volkslied* (halk edebiyatı, halk şiiri, halk türküsü) olarak Almancaya tercüme eder.²⁹ Bu terimlerle³⁰ dünya böylece tanışır. Herder'in, dünya

Der Grosse Brockhaus, Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden. Fünfte, völlig neubearbeitete Auflage von Brockhaus' Konversation-Lexikon, F. A. Brockhaus/Leipzig 1928, Erster Band A-AF, Anakreontischer Vers maddesi, s. 423

Dimetrik: [Yun. çift aruz] eski çağ aruzunda iki aruzdan oluşan bir şiir biçimi, örneğin yambik aruzu: U_U_/U_U_

Der Grosse Brockhaus, F. A. Brockhaus/Leipzig 1929, Band 4. CHI-DOB, s. 779

²⁹ **Bausinger**, s. 12

³⁰ 18. yüzyılın Avrupalı aydınlarına göre *halk* terimi bir toplumun yüksek tabakaların kültüründen etkilenmemiş olan alt tabakalarını adlandırıyor. Halkı bir toplumun tümü olarak adlandıran Avrupa'daki nasyonalist hareketlerinin etkisine rağmen, İsviçreli Eduard Hoffmann-Krayer (1864-1936) 20. yüzyılın başında halk olarak bir toplumun okumuş olmayan alt tabaka olarak adlandırır. Onun teorisine göre halk denilen sosyal grup kendisi, her zaman atalarından ona miras kalan geleneksel değerleri devam ettirir. Toplumun okumuş, aydın kısmı toplumun üreten ve onu geliştiren tabakasıdır. Buna Hoffmann-Krayer *vulgus in populo* (toplumun aşağı tabakası) denir. Latince *populus* terimi bir milletin veya toplumun tümünü, *vulgus* ise okumamış halkı temsil eder. Bu, sosyolojik açıdan yapılmış tanıma göre, toplum (*populus*) birbirinden tamamıyla farklı iki sosyal tabakadan oluşmaktadır: üstte üreten, aktif ve sayıca sınırlı okumuş, eğitilmiş, halkın geleneksel yaşamıyla, kültürüyle hiç ilgisi olmayan yüksek bir tabaka; bunun altında ise „halk” (*vulgus*) veya okumamış, üretmeyen ve sadece atalarından kalan gelenekleri sürdüren, sayıca üst tabakayla oranla daha kalabalık, daha yoğun olan alt tabaka bulunmaktadır. Toplumdan hareket eden bu görüşe karşı zamanla „birey”den hareket eden başka bir görüş ortaya atıldı. Bu teoriye göre „bireyin” iki yanı vardır: birincisi yaratıcı olan bireysel yanı; ikincisi yaratıcı olmayan, yani var olanı sürdüren geleneksel yanı. Bir insan, gördüğü eğitimle, görgünün etkisiyle geleneksel yaşamdan uzaklaşmaya ve yaratıcı olan aklını kullanmaya başlar. Böylece bireyin bireysel yanı geleneksel yanı karşısında daha güçlü olur. Ancak geleneksel taraf kişiden kişiye değişen oranlarda bireyde varlığını devam ettirir. Özet olarak bu teori Latince şu şekilde ifade edilmiştir: *vulgus in individuo* (bireydeki

halklarından derlenmiş halk türkülerini içeren külliyatının 1807'deki ikinci baskısı *Türkülerde Halkların Sesleri* (Stimmen der Völker in Liedern) olarak bugün daha iyi tanınmaktadır. Herder, halk edebiyatının halkın dahiliğini yansıttığı görüşündedir.³¹ Bu düşünce aynı zamanda 19. yüzyılının başında, Avrupa'da, özellikle de Almanya'da sanatta, edebiyatta, felsefede etkin olan Romantizm'e geçişin de bir ifadesidir. Herder, halk türkülerinin şiirin en tabîî biçimi olduğuna inanıyordu. O nedenle Goethe, Schiller ve daha başka birçok şair halk türkülerini gibi şiirler yazmaya başlarlar.³² Buna karşılık Alman Friedrich Nicolai (1733-1811), şairlerin halk dilini ve şiir biçimlerini taklit ederek şiir yazmanın yanlış olduğunu savunur. Bu iki görüşü, yani *doğal şiir-yapay şiir* (Naturpoesie-Kunstpoesie) savunanlar arasında uzun zaman sürecek bir tartışma başlar. Tartışmayı tabîî şiiri savunanlar kazanır. Tabîî şiir olduğuna inanılan halk şiirini tanımak ve anlamak amacıyla 18. yüzyılın sonuna doğru halk edebiyatı ürünleri derlenmeye, toplanmaya başlanır.³³

1.2.2. Romantizm dönemi

Halk edebiyatına ve kültürüne olan ilginin artmasına Alman Romantikleri çok büyük katkılarda bulunurlar. Romantikler Herder'in izinde yürüyerek, halk edebiyatı ürünlerinin derlenmesi çalışmalarına başlarlar. Alman aydınları, Ortaçağda Avrupa'yı yöneten Alman İmparatorluğunun büyüklüğünü hatırlayarak ve kendi zamanlarında milletin parçalanmış haline tepki olarak, Alman halkının kültürel ve dilsel birliğini

geleneksellik). Richard Weis, **Der Volkskunde der Schweiz** (İsviçre'nin Halk Bilimi), Grundriss mit 10 Tafeln, 8 Plänen und 314 Abbildungen, Eugen Rentsch Verlag, Erlenbach-Zürich 1946, s. 6-9

³¹ Weber-Kellermann/ Bimmer, s. 17-18

³² „Bausinger, s. 13

³³ a.g.e., s. 16-17

kanıtlamak için halk edebiyatı ürünleri ile halk inançlarını derlemeye başlarlar. Bunlar arasında Ludwig Achim von Arnim (1781-1831), Clemens Brentano (1778-1842) gibi büyük romantik Alman şairleri sayılabilir. Brentano ve von Arnim'in yayınladıkları *Delikanlının Sihirli Borazanı* (Des Knaben Wunderhorn) (1805-1808) adlı halk türküsü antolojisi Alman romantik edebiyatını çok derinden etkiler.³⁴ Alman şairleri, örneğin Ernst Moritz Arndt (1769-1860) halk türküsü tarzında şiirler yazmaya başlarlar.³⁵ Bu üslup Macaristan'da *népiesség* (halkçılık) adıyla yaygınlık kazanır. Macaristan'da János Kriza 1863'da *Yabani Güller* (Vadrózsák) adı altında Erdelli Sekellerden derlenmiş halk edebiyatı ürünlerini yayımlar. Büyük Macar millî şairi, Sándor Petöfi (1823-1849) bu tarzı en çok ve en güzel kullananlardan birisidir.

1.2.3. Grimm kardeşlerin halk edebiyatı araştırmalarına katkısı

Alman Grimm kardeşler (Jacob 1785-1863; Wilhelm 1786-1859), halk edebiyatını bir halkın eski dininin ve kültürünün „kalıntı”sı olarak algılıyorlar. Onlara göre halk kültürü tabiata benzer. Çok eski zamanlardan beri hep aynı kalmıştır, hiç değişmemiştir. Halk edebiyatı da böyledir: Eski Cermenlerin halk kültürü hiç ya da çok az değişmiştir. Onlara göre halk masalları, türküler ve başka halk edebiyatı ürünleri eski Cermen mitlerinin dağınık parçalarıdır. Halk edebiyatı ürünlerinin hepsi toplandığı takdirde eski Cermen mitolojisine tekrar kavuşabileceklerine inanıyorlardı. O nedenle Grimm kardeşler Alman mitolojisini araştırırken, aslında halk masallarının sırlarının

³⁴ Weber-Kellermann/Bimmer, s. 22

³⁵ a.g.e., s. 25

birer kaşifi olurlar. Onlara göre gerçek halk edebiyatı *masum* ve *bilinçsiz*³⁶, kendiliğinden doğmuş ve her yerde yayılmıştır. Jacob Grimm „Halk şiirinin çok derin masumiyetinden” söz eder³⁷. Wilhelm Grimm „halk türküsü kendi kendine bestelenmiş ve Hüda-i nâbittir” (Das Volkslied dichtet sich selbst und springt als Blüthe aus der That hervor).³⁸

Bu dönemde halk edebiyatı için yazarlar ve düşünürler bitki ve çiçekleri karakterize eden fiiller kullanırlar: *büyüme* (wachsen), *çiçeklenmek* (blühen), *gelişmek* (gedeihen), *olmak* (werden), *çimlenmek* (keimen), *çıkma* (entspringen).³⁹ Hatta Wilhelm Grimm *tabii şiirin* (Naturpoesie) Tanrı tarafından yaratıldığını söyler.⁴⁰ Ona göre Tanrı'nın yaratıcılığı süreklidir.⁴¹ Herder'e göre sanat şiirinin (Kunstpoesie) halk şiirini (Naturpoesie) örnek alması gerekir.⁴² Böylece halk şiiri, yüksek edebiyatı (Hochliteratur) da halklaştırıp bir milletin bütün edebiyatını kapsayabilir. Herder'in örneğine uyan Grimm kardeşler *halk edebiyatı = tabii edebiyat = millî edebiyat* (Volkspoesie=Naturpoesie=Nationalpoesie) denklemini ortaya koyarlar.⁴³ Onlara göre millî edebiyata halkın ruhunu ifade eden ve içeren, ve o halk şiir biçimlerinde yazılan eserler girer. Grimm kardeşlerin bu düşünceleri birinci cildi 1812, ikinci cildi ise 1815'te yayınlanan *Çocuk ve ev masalları* (Kinder- und Hausmärchen) adlı masal kitabının hazırlanmasında ve yayınlanmasında büyük rol oynamıştır. Grimm kardeşler masalların

³⁶ Bize göre, Grimm kardeşler bu ifade ile halk edebiyatı ürünlerinin tabiiğini vurgulamak ve sanat yapmak amacıyla yaratılmadıklarını ifade etmek istemektedirler.

³⁷ **Bausinger**, s. 19

³⁸ a.g.e., s. 19-20

³⁹ a.g.e. s. 21

⁴⁰ a.g.e., s. 22

⁴¹ a.y.

⁴² a.g.e., s. 20

⁴³ a.y.

dilini ve üslubunu kendi istedikleri gibi belirlemiş olmalarına rağmen⁴⁴, o dönemin aydınları iki ciltlik bu kitabı uzun zaman en önemli halk masalı kitabı olarak görmüşlerdir. Aynı şekilde Grimm Kardeşlerin 1816 ve 1818’de yayınladıkları iki ciltlik *Alman Efsaneleri* (Deutsche Sagen) kitap, döneme egemen olan Romantik dünya görüşü doğrultusunda hazırlanmıştır: millî duygu, bağımsızlık, süreklilik özlemi ve kendi halkının tarihî geçmişine bağlılık vb. faktörler bu dönemin ruhuna ait görüşler daha o dönemde birçok aydın tarafından eleştirildiği bilinmektedir. Örneğin Wilhelm Schlegel’in (1767-1845) Alman Romantizmine yönelttiği eleştirilerden etkilenen Jacob Grimm, sadece halk edebiyatı türlerine ait metinlerinin derlenmesinden vazgeçip dil araştırmalarına yönelir ve Alman filolojisinin temelini atar.⁴⁵ Bunun sonucunda Jacob Grimm’in halk edebiyatı derlemelerinde, filolojinin öngördüğü otantik metinler ön plana çıkar. Bunun sonucu, daha önce önemsenmeyen masalın dili önem kazanmaya başlar. Masalın içeriği Jacob Grimm’e göre en eski çağların kalıntısı olduğu için onun dili, üslubu ve içerdiği söz kalıpları da onun muhtevası kadar önemlidir. Jacob Grimm, Alman mitolojisini ve en eski hukuk hazinelerini bir filologun dakikliği ve titizliği ile incelemek suretiyle en eski çağlardaki Alman kültürünün genel bir tasvirini (Gesamtbild der Kultur des deutschen Altertums)⁴⁶ yapmak ister. 1985-1986’da kutlanan Grimm yılı vesilesiyle yapılan yoğun incelemeler, Grimm kardeşlerin hem yayınladıkları masalları

⁴⁴ Weber-Kellermann/ Bimmer, s. 26

⁴⁵ a.g.e., s. 29

⁴⁶ a.g.e., s. 30

Kinder und Hausmärchen), hem de Alman efsane (deutsche Sagen) metinlerinin otantik metinler olmadığını ortaya koymuştur.⁴⁷

Böylece otantik metin derleme dönemi başlar. Jacob Grimm, Alman halk kültürünü derlemek amacıyla bir derleyici ağı kurar ve onları Almanların yaşadıkları bütün bölgelere derleme yapmak üzere görevlendirir. Derlemelerin sistematik ve otantik olması için, Jacob Grimm 1822’de derleyicilerin kullanması için bir soru kitapçığı hazırlar. Böylece ilk defa sistematik bir halk bilimi derleme yöntemi ortaya çıkmış olur.⁴⁸

Grimm kardeşlerin görüşleri Ludwig Achim von Arnim’in (1781-1831), Friedrich de la Motte Fouque’nin (1777-1843) ve Clemens Brentano’nun (1778-1842) temsil ettiği *Heidelberg Romantiği*nde büyük rol oynamıştır. Johann Gottlieb Fichte’nin (1762-1814), Novalis’in (1772-1801), August Wilhelm Schlegel’in (1767-1845) ve kardeşi Friedrich Schlegel’in temsil ettikleri (1772-1829) *Jena Romantiği* diye adlandırılan edebî akımı halk edebiyatının tanrısal bir güç tarafından yaratıldığına, ve insanlığın başlangıcından beri var olduğu tezine karşı çıkmaktadır. *Jena Romantikleri*, Grimm kardeşlerin oluşturdukları bu düşüncelere karşı çıkararak şu teoriyi ortaya atarlar: en eski halk türkülerini belli ölçülerde halkın kendisi yaratmıştır. „Nerede şair bir birey olarak ön plana çıkıyorsa, sanatsal şiirin sınırı oradadır”.⁴⁹ Wilhelm Schlegel (Berlin derslerinde), halk türkülerinin çoğunun en fazla 15 veya 16. yüzyıla

⁴⁷ Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Heinz Rölleke, *Die Märchen der Brüder Grimm* (Grimm Kardeşlerin Masalları) (Artemis-Einführungen, 18), München/Zürich 1985, bu not için bkz. Lutz Röhrich, *Erzählforschung* (Halk Anlatıları Araştırmaları), In: **Grundriss der Volkskunde**. Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie, Rolf W. Brednich (Hg.), Dietrich Reimer Verlag, Zweite, überarbeitete und erweiterte Auflage, Berlin, 1994, s. 427-428

⁴⁸ a.y.

⁴⁹ A. W. Schlegel, Bürger. In: G. A. Bürgers sämtl. Werke, 1. Bd. Berlin o.J. (tarihsiz), s. 89. Bu not için bkz. Bausinger, s. 26

tarihlendirebileceğini belgeler ve Grimm kardeşlerin ileri sürdükleri „eski Almanların ormanları”⁵⁰ (Altdeutschen Wäldern) tezini çürüten eleştirilerde bulunur.⁵¹ Ona göre halk edebiyatı tabiatın değil, tarihin ürünüdür.⁵²

Daha sonra Grimm kardeşler teorilerini biraz değiştirerek, Almanların Hristiyanlığı kabulünden önceki, eski kültürlerine ait parçalanmış bir cevher gibi rastgele saçılmış parçalar olan fragmentleri o dönemin halk kültüründe ve edebiyatında bulmayı umuyorlardı. Bu düşüncenin kaynağı, Grimm kardeşlerin birçok masalda Germen mitolojisinde rol oynayan Brunhild efsanesinin varyantlarını bulmalarındır.⁵³ Ancak halk edebiyatında sadece eski Alman kültürünü değil, daha genel olarak artık İndoermen uluslarının kültürlerin ve mitolojilerin menşei arıyorlardı.⁵⁴ Bunun bir metodu, Almanlara akraba, başka Hint-Avrupa halk kültürlerini de araştırmak idi.⁵⁵ Bu araştırma metoduna *Eskiçağ bilimi ve mitoloji ekolü* (Alttertumswissenschaft und mythologische Schule) deniliyordu. Bu ekolü temsil edenler, halk kültürü hakkındaki bildiklerini, arkeolojik kazılarda elde edilen bilgilerle karşılaştırarak atalarının en eski kültürünü gün ışığına çıkartabileceklerini umuyorlardı.⁵⁶ „Katıksız, arı ve orijinal biçimini” ya da „Urform”u (arşetip) saptama amacı, Alman bilim dünyasını 100 yıl boyunca kendi halk kültürünü ve tarihini araştırmaya yöneltmiştir. Artık en sıradan

⁵⁰ Burada Almanların en eski dönemlerini, yani en ilke yaşamı sürdürdükleri ve kuzeyin ormanlarında yaşadıkları dönemi kasteder. Grimm kardeşler bu ifade ile Alman halk kültürünün o eski dönemlerinin tanrılar ile ilgili mitlerini, kültürünü yansıttıklarına inanıyorlardı. Aynı zamanda ormanlar Alman halk edebiyatının, yapmacık yüksek sanata karşın doğal olduğunu (bkz. Kunstpoesie-Naturpoesie) gösteriyorlardı.

⁵¹ A. W. Schlegel's sämtl. Werke, 12. Bd. Leipzig 1847, s. 391. Bu not için bkz. a.g.e., s. 26

⁵² **Bausinger**, s. 26

⁵³ a.g.e., s. 28

⁵⁴ a.y.

⁵⁵ Otto Spies, **Orientalische Stoffe in der Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm** (Grimm Masallarında Doğu İzleri), VfO, Verlag für Orientkunde Dr. H. Vorndran, Walldorf-Hessen 1952, s. 5

⁵⁶ Weber-Kellermann/ Bimmer, s. 34

şeylerde bile eski Germen dinî inançlarının kalıntılarını aramaya başlarlar. Bazı Grimm-halefleri Alman birliği düşüncesini politik alana da taşırlar. Kendi tarihlerini ve halk kültürünü araştıran Almanlar, eski zamanlarda Alman halkının güçlü bir devlet kurmuş olduğunu anlarlar ve birleşik bir Almanya'yı tekrar kurmayı hedeflerler. Bu düşünce sayesinde Otto von Bismarck (1815-1898) ve imparator I. Wilhelm⁵⁷ gayretleriyle gerçekleştirerek Alman İmparatorluğu (II. Reich) kurulur.

Alman kültürü ve arkeoloji ile ilgili yapılan araştırmaların sonuçları müzelerde sergilenmeye başlanır. Buna en iyi örnek, Nürnberg Millî Müzesi'nin (Germanischen Nationalmuseum) kuruluşudur (1852). Bu hareketin önde gelen temsilcileri arasında Karl Mühlendorf (1818-1884), Georg Christian Friedrich Lisch (1801-1883), Karl Bartsch (1832-1888) ve Georg Landau (1807-1865)⁵⁸ sayılabilir. Wilhelm Mannhardt⁵⁹ (1831-1880) mitolojik araştırmaların metotlarını geliştirir. Onun yaptığı araştırmalar iki nesil sonra *Alman Halk Bilimi Atlası*'nın (Atlas für deutsche Volkskunde, 1927) oluşturmasında büyük rol oynamıştır.⁶⁰

1.2.4. Karşılaştırmalı dil araştırma ve halk psikolojisi

Almanya'da, halk bilimini bilim haline getiren kişi Wilhelm Heinrich Riehl'dir (1823-1897). Riehl, yalnız Alman mitolojisini değil, belli bir sosyal grubu psikolojik açıdan da araştırmak istemiştir. Onun bu bakış açısı bizi modern halk bilimine daha da yaklaştırmaktadır. Onun asıl amacı bir sosyal grubun kültürel, psikolojik ve istatistiksel

⁵⁷ 1861'den beri Prusya kralı, 1871-1888 imparatoru

⁵⁸ a.g.e., s. 37

⁵⁹ Mannhardt'ın görüşleri için bkz.: Carl Wilhelm von Sydow: The Mannhardtian Theories about the last sheaf and the fertility demons from a modern critical point of view, **Selected Papers on folklore**. Copenhagen 1948, s. 89-105

⁶⁰ a.g.e., s. 39

portresini çizmek olmuştur⁶¹. Franz Bopp (1791-1867) çalışmalarında *halklar psikolojisi* (Völkerpsychologie) ve *mukayeseli dil araştırmaları* (vergleichende Sprachforschung) yöntemlerinden yararlanmışır. Bopp, *İndogermen dillerinin karşılaştırmalı grameri* araştırmalarının da kurucusudur.⁶² Moritz Lazarus (1824-1903) ve Heymann Steinthal (1823-1899) iki dergi çıkartır: 1852’de *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* (Karşılaştırmalı Dil Araştırma Dergisi) ve 1860’ta *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* (Halklar Psikolojisi ve Dil Bilimi Dergisi).⁶³ Bu iki araştırmacıya göre; her halkın kendine özgü ayrı karakteri ve ruhsal yapısı vardır. Bunu, o halkın dilinden, dininden, mitolojisinden, kültüründen, geleneklerinden, yasalarından ve kültürlü insanların yazılarından tespit etmek mümkündür. Bir halkın bireylerinin görüşleri, bilinçleri o halkın psikolojisini oluşturan temel taşlardır.⁶⁴ Bu teori, Grimm kardeşlerin teorisinin aksine geçmişe değil, şimdiki zamana bakıyordu. Lazarus ve Steinthal halk psikolojisini araştırmak için üç bilimi tanımak gerektiğinin altını çizmektedir: psikoloji, antropoloji ve tarih.⁶⁵

Sanskrit uzmanı Theodor Benfey (1809-1881) 1859’da *Pançatantra*’yı tercüme eder. Bu iki ciltlik kitabın Giriş bölümünde Benfey, masalın menşei ile ilgili görüşlerine yer vermiştir. Buna göre hayvan masalları dışındaki masalların farklı dönemlerde tarihî zaman içinde Hindistan’dan üç ayrı yoldan Avrupa’ya göç etmişlerdir.⁶⁶ Masallarının

⁶¹ Weber-Kellermann/ Bimmer, s.42

⁶² a.g.e., s. 56

⁶³ a.g.e., s. 57

⁶⁴ a.y.

⁶⁵ a.g.e., s. 58

⁶⁶ a). 10. yüzyıldan önce tüccarların vasıtasıyla sözlü olarak; b). İslâm’ın yayılışıyla Hint kaynaklı birçok eserin zamanla çeviriler yoluyla; c). Moğol İmparatorluğu döneminde Çin, Tibet yoluyla Moğollara geçen Budist kaynakların Hazar Denizin kuzeyinden Avrupa’ya taşındığını ileri sürer. Giuseppe Cocciara, *Auf den Spuren Benfey’s*. İlk defa 1954’te *Storia del folklore in Europa* adıyla yayınlanmış olan bu makale için

Hindistan'ın Budist kültür çevresinde doğduklarını ileri sürer. Bu teoriye *göç teorisi* (Wanderungstheorie) denir.⁶⁷

Göç teorisini kabul etmekle beraber masalların sözlü gelenekte uzun zaman varlıklarını koruyamayacaklarını, zamanla deforme olup yok olacaklarını ileri süren Albert Wesselski (1871-1939), seki masal kaynaklarının dilden dile çevirmeleri sonucu, masalların bozulmadan günümüze geldiğini ileri sürer. Onun bu görüşüne uluslararası terminolojide *ışın teorisi* (Stralentheorie) denilir. Bu görüşe karşın Walter Anderson (1885-1962), yaptığı bir araştırma sonucu masalların sözlü gelenekte varlıklarını sürdürebileceklerini ortaya koymuştur. Bu görüşe de dalga teorisi (Wellentheorie) denilmiştir.⁶⁸

Theodor Benfey'in monogez teorisine tepki antropologlardan, etnologlardan gelmiştir. 19. yüzyılda Edward B. Tylor'ın⁶⁹ fikirlerinden etkilenen ilkel toplumları araştıran İngiliz antropolog ve etnologları (Andrew Lang, Alfred Nutt) Amerika, Afrika ve Avusturalya yerlilerinin kültürlerini araştırırken benzer inançların, motiflerin farklı toplumlarda varlığını tespit ederler. Böylece masalların hepsinin Hindistan'dan gelmediklerini, birbirine bağlı olmaksızın insanların benzer yaşam biçimlerine paralel olarak benzer şeyler ürettiklerini ileri sürmüşlerdir. Bunların ilkel toplumların mitolojilerine ait birçok unsurun Avrupa masal ve efsanelerinde varlığını koruduğunu (başka bir sözle „survival”) ileri sürmüşlerdir. Bundan dolayı da folklorik ürünlerin ilkel hayatın kalıntısı görüp çok kaynaklılığı (poligenez) savunmuşlardır. Göç teorisine karşın

bkz. Felix Karlinger, **Wege der Märchenforschung**, Darmstadt 1973, s. 254 – 272. Bu not için bkz. S. 257 vd.

⁶⁷ Weber-Kellermann/ Bimmer, s. 57

⁶⁸ Daha geniş bilgi için bkz. **Bausinger**, s. 31

⁶⁹ *Researches into the Early History of Mankind* (1865), *Primitive Culture* (1871)

Fransız Joseph Bedier (1864-1937) masalların aynı tiplerinin her halkta bağımsız olarak ortaya çıktıkları teorisini savunmaktadır. Bu teoriye *poligenez* (aynı şeyin farklı yerlerde bağımsız olarak ortaya çıkması) denir. Bedier'e göre, bir anlatıyı sonradan ona giren, ona yapışan yabancı unsurlardan temizlersek, *indirgenemez formünü* (forme irréductible) bulabiliriz. Bedier'e göre anlatıların bu indirgenemez formü her halkta aşağı yukarı aynıdır ve dünyanın çeşitli yerlerinde ortaya çıkan halk masallarının birbirlerine benzemelerinin sebebi budur.⁷⁰

1800'lerin sonuna doğru halk edebiyatı hakkında söylenen birçok teori yaygındı: Grimm kardeşlerin temsil ettikleri *miras teorisi* (Erbtheorie), Benfey'in ortaya attığı *göç teorisi* (Wandertheorie) ve Joseph Bedier'in temsil ettiği *çok kaynaklılık teorisi* (Polygenese). Bu dönemde *monografik, coğrafi-tarihî metot* olarak tanınan *Fin ekolü* ortaya çıkar. Bu ekolün ortaya çıkmasının sebebi Finlandya'nın özel durumudur. Yüzyıllar boyunca yabancılar tarafından işgal edilmiş durumda olması Fin halkını kendi dilini ve kültürünü araştırmaya iter. Botanist Elias Lönnrot'un (1802-1884) Fin halkının hafızasında baladlar ve epik şiirler olarak yaşayan eski mitlerinin kalıntılarını toplayarak Kalevala'yı oluşturması ve 1849'da yayımlaması Avrupa'da her halkın kendi millî destanını aramaya teşvik eder. Bundan sonra ortaya çıkan *fin ekolü* araştırmalarında halk edebiyatı hakkında doğan ve yukarıda bahsettiğimiz üç teoriyi de kabul eder ve kullanır⁷¹. Fin ekolünün temsilcileri, bir halk edebiyatının bir ürününü araştırırken onun menşeyini *miras teorisi*, *göç teorisi* ve *çok kaynaklılık teorisine* göre de araştırmak gerektiğini savunurlar. Kaarle Krohn (1863-1933) Kalevala'yı oluşturan epik şiirlerinin

⁷⁰ a.g.e., s. 33-34

⁷¹ a.g.e., s. 36

başka yerlerden göç edip etmediklerini kontrol eder. Göç eden şiirlerin Finlandya'ya kadar katettikleri göçünü takip ederek onların „yolda” uğradıkları değişiklikleri ve vatanlarını bulmaya çalışır. Böylece Fin halk kültüründe yaşayan bu efsanelerin en eski formlarını (Urform) bulmaya amaçlar.⁷² Bu araştırmalar sonunda halk edebiyatının menşeyini araştıran her üç teorinin de doğru olduğunu kanıtlar. Yine de *Fin ekolü* en çok *göç teorisine* ağırlık veriyordu.⁷³

Fin ekolü, masalların en eski formlarını bulmak amacıyla her masalın ayrıntılı olarak araştırılmasına çok özen gösterir. Masalları, onların aralarındaki benzerlikler ve farklılıklara göre bir tür sınıflandırmaya çalışırlar. Bunun sonucunda Antti Aarne'nin (1867-1925) 1910'da yayımladığı *Masal tiplerinin dizini* (Verzeichnis der Märchentypen FF Communications No. 3) kitabında İskandinav ülkelerindeki halk masalları oluşturan tipleri tespit eder. Bu çalışmayı 1928'de İngilizceye tercüme eden Stith Thompson (1885-1976), kataloğa Avrupa'nın başka halklarından derlenmiş masal tiplerini de ekler. 1935'te İsveç'teki Lund'da yapılan Halk Masalı Araştırma Kongresi'nde (Congress for the Study of the Folktale) Güney Avrupa, Güneydoğu Avrupa başka kıtaların masallar tipleri ile ilgili çalışmalar da katalogda yer alması konusunda karar alınmıştır. Bu kararın sonucunda dünyanın birçok halkının masal tiplerini kapsayan katalogundan faydalanarak Stith Thompson, 1961'de Aarne'nin çalışmasını uluslararası bir masal kataloğu olarak yayımlar⁷⁴. Böylece masal araştırmaları zamanla halk edebiyatının millî değil uluslar arası, insanî özelliklerini

⁷² a.g.e., s. 35

⁷³ a.g.e., s. 36

⁷⁴ Antti Aarne, *The Types of the Folktale. A Classification and bibliography*. Antti Aarne's *Verzeichnis der Märchentypen* (FF Communications No. 3) Translated and Enlarged by Stith Thompson, Indiana University, Helsinki 1964, FFC No. 184, Second Revision, s. 5-7

ortaya çıkartmaya çalışır.⁷⁵ Fin ekolünün ve uluslar arası folklor araştırmalarının başlıca yayın organlarından birisi olarak *Folklore Fellows' Communications* dizisi üstünlük kazanır. *Folklor* kelimesi ise ilk olarak Ambrose Merton takma adını kullanan William John Thoms'un 22 Ağustos 1846'da *The Athenaeum* dergisinde yayımlanan makalesinde kullanılmıştır. İngilizcede *folk* kelimesi halkın alt tabakalarını adlandırır. *Lore* kelimesi ise bilgi, öğreti, tecrübe, gelenek anlamında gelmektedir.⁷⁶ *Folklor* kelimesi halk kültürünün bütünlüğünü, halk sanatı, köylü evini, halk giysisini, türküyü, vb. adlandırır. Sonradan ama daha çok sözlü ve tinsel geleneklerin araştırmasına odaklanır. Halk kültürünün maddî ürünlerini ise etnoğrafya araştırmaktadır.⁷⁷

Bremen'li Adolf Bastian (1826-1905), dünyanın pek çok „ilkel” halkını ziyaret ettikten sonra, her kıtadaki bitkilerin birbirlerine benzemeleri gibi, dünyanın bütün halklarının da psikolojik ve düşünsel olarak birbirlerine benzediklerini belirtir. Buna önce *halkların düşüncesi* (Völkergedanken), daha sonra *temel düşünceler* (Elementargedanken) adını verir. Bu teoriyle göç teorisine karşı çıkmaktadır. Ona göre her „ilkel” halkın düşüncesi birbirine benzediği gibi yarattıkları folklorik ürünler de benzemektedir. Bastian'ın teorisini Darwin'in düşünceleri de etkiler. Bu teoriye göre her halk, „çocukluğunda” aşağı yukarı aynı dünya görüşünü ve kültürü paylaşıyordu. Sonra ise halklar „büyümeye”, olgunlaşmaya ve birbirlerinden farklı olmaya başlarlar. Bastian'ın başlıca amacı halkların „büyüme aşamalarını” tespit etmek ve onların primitif düşüncelerinin gelişimini göstermektir. Bastian'ın düşüncesini Sigmund Freud (1856-1939) ve Karl Gustav Jung (1875-1961) gibi psikologların teorileri derinden ekilemiştir.

⁷⁵ a.g.e., s. 37

⁷⁶ a.g.e., s. 38

⁷⁷ a.g.e., s. 39

Ona göre masalları psikanalizin metotlarıyla incelersek, onları yaratan halkın kolektif bilinçsizliğinin yarattığı sembol dünyasını anlayacağız.⁷⁸

Lucien Lévy-Bruhl (1857-1939), *La mentalité primitive* (İlkel Düşünce) (1922) adlı kitabında „ilkel toplumlar” dediği Amerika, Afrika, Asya ve Avusturalya yerlilerinin düşüncelerini üç aşama olarak belirtir: 1. *mantıktan önceki düşünce* (prälogisches Denken) – her şey doğaüstü nedenlerden doğar, hiç bir şeyin mantıklı sebebi yoktur, her şeyi ruhlar yönlendirir; 2. *Mitik katılımın kuralı* (Das Gesetz der mythischen Partizipation) – her şey: şans, kişi, vb. büyü ile etkilenebilir. Bunun en iyi örneği halk edebiyatının ürünlerinde büyüün çok sık geçmesidir. 3. *Kolektif bilinci* (Das Kollektivbewusstsein) – insanlar bütün yaşayanlarla, ölülerle ve dünyayla hiç bir zaman koparılmayacak bir bütün oluşturduklarının inancındalar. İnsanlar, hayvanlar ve her şey birbirine bağlıdır. Lévy-Bruhl’a göre bunlar „primitif” insanların düşünce sistemini oluştururlar⁷⁹. Bu teoriye karşı çıkan Konrad Theodor Preuss (1869-1938) ve Richard Thurnwald’a göre her „ilkel” halkın kendisine özgün düşüncesi dini ve kültürü vardır⁸⁰.

1.2.5. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında halk bilimi

Silezya’lı Karl Weinhold (1823-1901) 1891’de Berlin’de *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde* (Halk Bilim Derneği Dergisi) dergisinde halk bilimini „millî ve tarihî

⁷⁸ a.g.e., s. 34

⁷⁹ Weber-Kellermann/ Bimmer, s.61

⁸⁰ a.g.e., s. 62

bilim”⁸¹ olarak adlandırır. Dergi halk kültürünün ve hayatının bütün alanları hakkında araştırmalar yayımlar.

Bu dönemde halk türküsünün yüksek edebiyat tarafından etkilendiği fark edilir. Bu yüzden türküleri iki gruba ayırırlar: gerçek halk türküleri ve tanınmış şairlerin eserlerinden etkilenmiş olan halkçı türküler. Bu yüzden halk bilimciler „gerçek halk türküsünü” aramaya başlarlar. „Halkçı türküleri” fark etmek için onların „gerçek halk türküsünden” ayırt edebilmek için belirgin özellikleri araştırılır. Bu yöndeki en ciddi araştırmalar John Mayer’e aittir (1864-1953). Mayer, *Kunstlied in Volkskunde* (1906) (Folklorda Şarkılar) adlı çalışmasında, Kütüphanelerde yaptığı uzun araştırmalardan sonra 336 halk türküsünün Orta Çağ’dan 19. yüzyıla kadar yazan Alman şairlerinin eserlerinden ortaya çıktıklarını kanıtlar.⁸² Bu keşifiyle Grimm kardeşlerin halk edebiyatı ile ilgili teorilerini tamamen çökertir. İsviçre’li Eduard Hoffmann-Krayer (1864-1936) halkın yaratıcı olmadığını iddia eder⁸³. Bir milletin yaratıcı kısmı okumuş, kültürlü, şehirli tabakasıdır. Okumamış kısım yani halk, sadece atalarından aldığı gelenekleri devam ettirir, yeni eserler, gelenekler yaratmaz, fakat okumuş kısımdan etkilenebilir. Hoffmann-Krayer’e göre halk zayıf bir kişiliğe sahip olan bir insan gibidir. Okumuş, yüksek tabakalar tarafından her zaman etkilenir ve onların yarattığı birçok şeyi alır.⁸⁴

Adolf Strack’a (1860-1906) göre, zamanın geçmesi halkı fazla etkilenmez, ama bazan halktan ortaya çıkan güçlü ve yetenekli kişiler, yasalar, edebiyat ürünlerini, vb.

⁸¹ a.g.e., s. 66

⁸² a.g.e., s. 69

⁸³ *vulgus in populo* (toplumun alt tabakası)

⁸⁴ Weber-Kellermann/ Bimmer, s. 70

yaratırlar.⁸⁵ Buna Hoffman-Krayer karşı çıkararak şunları söyler: *Halkın ruhu yaratmaz, halk reproduksiyon yapar* (Die Volksseele produziert nicht, sie reproduziert)⁸⁶. Bu son derece önemli bir ifadedir. Halkı artık yaratıcı bir toplum olarak değil, aynı metinleri tekrar aktaran „kopyacı” olarak algılanır.

Mayer halk kültürü araştırmalarını, uluslararası bir halk bilimi bibliyografyasını, dua ve yemin formüllerinin koleksiyonu, batıl inançlarının el sözlüğü, Helsinki’deki *Folklore Fellows’ Communications* ile iş birliği yaparak ve böylece farklı ülkelerin folkloristleri tanışıp, kendi tecrübelerini başka ülkelerdeki arkadaşlarıyla paylaşma geleneğini yaratarak folklor araştırmalarının seviyesini çok yükseltir.⁸⁷ Müzikolog olan Bartók ile Kodály ise Macar, Romen, Slovak, Sırp ve (1930’dan sonra) Türk halk türkülerini derleyip bunların dilini, melodisini karşılaştırma imkanını bulurlar.⁸⁸

1.2.6. Yüksek kültürün halka inmiş öğeleri teorisi (Theori des gesunkenen Kulturgut).

Birinci Dünya Savaşından sonra halk kültürü ve edebiyatı ürünlerinin kökeni ile ilgili tartışmalar tekrar alevlenir. Germanist Hans Naumann (1886-1951) halk kültürünü psikoloji ve kültür tarihi açısından araştırmaya başlar. Halk kültürünü, kökeni bakımından iki gruba ayırır: *ilkel toplumun ortak öğeleri* (primitives Gemeinschaftsgut) ve *yüksek kültürün halka inmiş öğeleri* (gesunkenen Kulturgut)⁸⁹. İlk grup tarih öncesi dönemlerden beri var olan ve psikolojik olarak ihtiyaç duyulan basit öğelerdir; ikincisi

⁸⁵ a.g.e., 71

⁸⁶ a.g.e., s. 71

⁸⁷ a.g.e., s. 73

⁸⁸ www.wikipedia.org, Bartók Béla söz maddesi, http://hu.wikipedia.org/wiki/Bart%C3%B3k_B%C3%A9la

⁸⁹ Weber-Kellermann/ Bimmer., s. 78

ise tarihî dönemlerde yüksek, soylu tabakalarda ortaya çıkmış ve sonra halk tarafından ödünç alınmıştır (Rezeptionstheorie). Naumann, köylü insanı *sürüde yaşayan sosyal bir hayvan* (sozial gebundenen Herdentier) olarak tanımlar.⁹⁰ Halk giysilerinde, müziğinde, danslarında, mobilyalarında geçmiş çağların yüksek kültürünün etkilerinin izlerine rastlar. Bu tespitlerinin sonucunda halk kültürünün ürünlerinin çoğunlukta soylu ve yüksek kültürlü tabakalardan ödünç alındıklarını iddia eder: *halk kültürünün ürünü yüksek tabakalar tarafından üretilmiştir* (Volksgut wird in der Oberschicht gemacht)⁹¹. Naumann halkın ilkeiliği ve yaratma gücüne sahip olmadığı hakkındaki iddialarında, onun karınca ve bal arısı gibi davranışlarında birbirlerini kopyalayan kişiliksiz zatlardan oluştuğunu bile ortaya atacak kadar ileriye gider⁹².

Buna karşılık İsviçreli Eduard Hoffmann-Krayer bunları söyler: yüksek ve alt tabakalar yerine güçlü ve güçsüz kişilikler kullanmaktadır⁹³. Ona göre halk kültürü öğeleri, örneğin halk türküsü, kişiler tarafından yaratılıyor ve zamanla sanattan halk kültürüne iner.⁹⁴ Ancak yüksek kültürün de başlangıçta halk kültürünün verimli toprağından doğduğunu söyler.⁹⁵ Ona göre yüksek kültürün öğelerini ödünç alan halk bunları bazan değiştirmeden alır, bazan ise kendi ihtiyaçlarına göre üzerinde çeşitli değişiklikler yapar.⁹⁶ Hoffmann-Krayer „ilkel” ya da „halka inmiş” olsun, bugün ona ait olan bütün gelenekleri, edebî ürünleri, inançları ve saire halk kültürünün şemsiyesi altına

⁹⁰ a.y.

⁹¹ a.y.

⁹² Weber-Kellermann/ Bimmer, s. 81

⁹³ a.g.e., s. 79

⁹⁴ Bausinger, s. 40

⁹⁵ a.g.e., s. 42

⁹⁶ Weber-Kellermann/ Bimmer, s. 80

alır.⁹⁷ Halka „ilkel” olarak bakan bu halk bilimcilere karşı Georg Koch (1872-1957) halkın primitif olmadığını savunur.⁹⁸

1.2.7. Sosyo-psikolojik metod ve kültür alanlarının araştırılması.

Germanist Julius Schwietering (1884-1962), Max Weber (1864-1920) gibi sosyologlardan etkilenererek *halk bilimini tarihe ve sosyolojiye ilişkin bir disiplin* (geschichtlich soziologisch orientierten Disziplin) olarak tanımlar.⁹⁹ Sosyolog Ferdinand Tönnies’in „Gemeinschaft und Gesellschaft” (Cemaat ve Toplum) adlı çalışmasından etkilenen Schwietering, bir arada yaşayan insan gruplarını bir organizma (köylü halk) ve makine (okumuş, şehirli toplum) gibi görür. Makineye benzettiği sanayi toplumu, bir organizma olarak yaşayan halktan kaçınılmaz bir süreç sonucunda ortaya çıkar.¹⁰⁰ Her insan o „organizmanın” parçası olarak onun gelişmesinin sağlamasında rol oynamaktadır. Tönnies, sosyologların halkın „ilkel” kültürünü, inançlarını geleneklerini, tarihçilerin ve arkeologların ise onun evleri, aletlerini kapsayan maddî kültürünü araştırmaları gerektiğini yazar. Onun teorisine göre bağımsız bir disiplin olarak, halkbilime gerek yoktur. Onun teorisini uygulayanlara Schwietering ekolü adı verilmiştir¹⁰¹.

⁹⁷ a.y.

⁹⁸ a.g.e., s. 83

⁹⁹ a.g.e., s. 86

¹⁰⁰ a.g.e., s. 88

¹⁰¹ a.g.e., s. 87

Viktor von Geramb'a (1884-1958) göre halk kültürü ilkel değildir ve her zaman yüksek kültürü alttan besleyen akımdır. Viktor von Geramb halk kültürünü ve edebiyatını sosyo-antropolojik yönden araştırmak gerektiğini savunur.¹⁰²

Max Rumpf (1878-1953), *Alman halkının sosyolojisi* (Deutschen Volkssoziologie) adlı kitabında halk bilimini iki gruba ayırır: „geçmiş” ve „halihazır halk bilimi”¹⁰³. Geçmişin halk bilimi eski zamanların köylü toplumlarının kültürünü, halihazır halk bilimi ise modern, şehrli insanların kültürünü araştırmaktadır. Ona göre o dönemin köylü halk hayatı şehrli kültüründen o kadar etkilenmiştir ki artık araştırmak için bir değer taşımamaktadır.¹⁰⁴

Adolf Spamer (1883-1953) halk kültürünü toplum psikolojisi bakımından ele alır. Bireyin ülkesine, hayata, ölüme, halk inançlarına, vatana, gurbete, işe, eve, aileye, tabiata, hayvanlara ve bitkilere olan ilişkisini gruba, başka gruplara, topluma ve üst kültüre olan ilişkileri ile karşılaştırır.¹⁰⁵ Wilhelm Pessler (1880-1962) 1907'de Almanya'nın *büyük etno-coğrafyasını* (großen deutschen Ethno-Geographie) yapmak istediğini açıklar.¹⁰⁶ Bir ülkenin halk bilimsel veya diyalekt özelliklerini haritalara çizerek, onların yardımıyla yapılan etnografik araştırma metoduna *coğrafi metodu* (geographische Methode) adı verildi. Bunun için örnek olarak 1900'de çıkan *Fransız diyalektlerinin haritası* (Atlas linguistique de la France) mevcuttu. Bundan *kültür alanlarının araştırılması* (Kulturraumforschung) metodu gelişir. Bu metod coğrafyanın, bölgesel tarihin ve orada yaşayan halkın kültürünün birbirlerine olan etkisini araştırır.

¹⁰² a.y.

¹⁰³ a.g.e., s. 88

¹⁰⁴ a.y.

¹⁰⁵ a.g.e., s. 89

¹⁰⁶ a.g.e., s. 90

Buna göre Almanya'nın haritası *kültür akımlarına* (Kulturströmung) *kültür bölgelerine* (Kulturprovinzen) ayırırlar.¹⁰⁷ Halk edebiyatını ve kültürünü artık sadece yazılı olarak değil, ses hatta film kayıtları olarak da derlenmeye başlanır. Halk kültürünün araştırılması için çok büyük yazılı ses ve film arşivi oluşturulur. Bundan bütün Avrupanın etnoğrafyasının atlası oluşturulmaya çalışıldı. Bunun için bütün Avrupalı ülkelerin itnograflarının işbirliği yapmaları gerekecekti. Bunun en önemli destekleyicilerden İsveçli Sigurd Erixon (1888-1968) idi.¹⁰⁸

1.2.8. Viyana mitolojik ekolü

Etnolog Heinrich Schurtz (1863-1903) ilkel toplumlardaki genç erkeklerin gizli cemiyetlerinin önemini ve işlevini keşfeder. Bunlar kabilenin savunmasında, ve askeri aristokrasisinde büyük rol oynuyorlardı.¹⁰⁹ O İsviçre'li Johann Jacob Bachoffen'in (1815-1887), anaerkilci teorisini desteklemekle erkek cemiyetlerinin toplumun oluşturmasında olan önemli rolüne dikkat çeker. Ona göre kadınların aileyi bir arada tutma rolüne karşın erkeklerin gizli cemiyetleri, kabile birliğini sağlıyordu. Kabilenin bütün öbür grupları bu gizli cemiyetlerle sıkı bağlantılı ve etkileşimdedir.¹¹⁰

Viyana'lı Rudolf Much (1882-1936) etrafında toplanan halk bilimcileri (Lily Weiser Åall, Richard Wolfram, Robert Stumpfl, Otto Höfler)¹¹¹ erkek topluluklarının izlerini eski Germen kültüründe bulmaya çalışırlar. Avrupa'da devam ettiği iddia edilen bu erkek cemiyetlerin ölü atalarıyla bağlantılı olan, kötü olağanüstü varlıklarla savaşan

¹⁰⁷ a.g.e., s. 90

¹⁰⁸ a.g.e., s. 92

¹⁰⁹ a.g.e., s. 95

¹¹⁰ a.y.

¹¹¹ a.g.e., s. 96

mistik grupların kalıntıları olduğunu söylerler. 1930'lu yıllarda Avusturya ve Almanya'da Alfons Dopsch (1868-1953) gibi halk bilimcileri, eski Cermen geleneklerinin o güne kadar Alman kültüründe devam ettiklerini savunur.¹¹² Alman köylü kültüründe yaygın olan maske oyunlarının erkek cemiyetlerinin devamı olarak görürler.¹¹³ Bu araştırmalarla Grimmeler tarafından Avrupa halk kültüründeki eski gezegen ve yıldızlarla ilgili mitolojiler, masalların *Urformları* (en eski şekil) tekrar ele alınmaya çalışılır.¹¹⁴

Bu, Avrupa folklor araştırmalarına daha çok mukayeseli metin araştırması açısından yaklaşan ve başlangıçta bir anlatının en eski biçimine (Urty) tespit etmeye amaçlayan *Fin Ekolü*'nün yanısıra folklorik konulara morfolojik açıdan yaklaşanlar¹¹⁵ ile folklorik konulara sosyolojik açıdan yaklaşanlar da olmuştur.¹¹⁶

¹¹² a.y.

¹¹³ a.g.e., s. 97

¹¹⁴ a.g.e., s. 98

¹¹⁵ Vladimir Propp, Transformacii volšebnyh skazok (Büyü masallarının değişmeleri), in **Poétika IV**. Vremennik ot dala slovesnyh iskusstv gos. in-ta istorii iskusstv. Leningrad 1928, s. 70-89; Morfologija skazki (Masalın Morfolojisi). Izd. 2-e. Moskva 1969

¹¹⁶ Mark Asadovskiy (**Eine sibibische Märchenerzählerin**. Helsinki 1926, FFC 68) ve Gyula Ortutay (Fedich Mihály mesél, **UMNGY I**, Bp 1940) masal anlatıcısını ve dinleyeni araştırır.

2. BÖLÜM: KÚNOS'UN HAYATI

2.1. Ignác ve Kúnos adları ile kullanımları hakkında bir açıklama

Ignác Kúnos'un adının Macarca ve yabancı yayınlarda farklı şekillerde yazılması dikkati çekmektedir. Macar yayınlarda Macarca adlarının farklı şekillerde yazılışının nedeni Macarcanın imlâsında tarih boyunca oluşan değişikliklerdir. Macarca yayımlarda Kúnos Ignác ve Kúnos Ignác, hatta Kunos Ignác bile yazılmaktadır. Ignác ismindeki *cz* şekli 1900'den önceki Macarca yazım kurallarına göre *ts* (örneğin Almanca *Zunge*) sesinin yazılışdır. Yazım kuralları değişince bu ses *c* diye yazılmaya başlanır, bu yüzden 1900 yılından sonra, daha önce *cz* ile yazılan isimler *c* ile yazılır. Ignác sözcüğünün yazımında da aynı durum görülmektedir. Böylece 1900'den önce yayımlanan makaleler ve kitaplarda ismi Ignác, sonra ise Ignác diye geçer. Macarlar arasında fazla yaygın olmamakla beraber yine de, Kunos veya *Kúnos* soyadını taşıyanlara raslayabiliriz Macaristan'da *Kunos* şekli *Kúnos* biçiminden daha yaygın olmakla birlikte, *Kúnos* Ignác'ın soyadını *Kunos* olarak yazanlar onun ailesinin soyadının yazılışında *Kúnos* biçimini tercih etmesinden haberdar olmadıklarını göstermektedirler. Ignác Kúnos ve Macaristan'da tanıştığım, Budapeşte Üniversitesinde İskandinavistik hocası ve en büyük Macar yayımevlerinden Corvina Yayımevi'nin müdürü olan torunu László, bütün eserlerinde Kúnos şeklini kullanmaktadır.

Macarca adlarının yabancılar tarafından farklı şekilde yazılmasının başlıca nedeni, Macarcaya özel sesleri gösteren işaretlerin Indo-Avrupa dillerini konuşanlar tarafından yazıda dikkate alınmamasıdır. Bunun nedeni, Macarcaya özel seslerin yabancılar tarafından zor telaffuz edilmesi yüzünden Macarca adların ve sözcüklerin o

dilin telaffuzuna göre uydurmasıdır. Avrupalılar, kendi dillerinde yazdıkları eserlerde Macarca kelimeler veya adlar kullanmaları gerektiğinde Macarca kişi adlarını kendi telaffuzlarına uydurmakla beraber, bu Macarcaya ait özel seslerin yazılmasına da gerek duymadılar. Bundan dolayı Ignác Kúnos'un adı Alman yazı dilinde Ignaz Kunos, Fransızca Ignace Kunos, İngilizce ise Ignatius Kunos diye yazılmıştır. Ancak tezimizin konusu olan Macar Türkoloğunun adının doğru yazılmasında bize göre Macarca kaynaklara bakmak en doğru yoldur. Latince asıllı Ignatius adı, Macarcada Ignác şekline dönüştüğü için biz de bu şekli kullanmayı doğru bulduk. *u* veya *ú*'nun kullanılması hakkında ise şu bilgileri sunmak yeterli olacaktır: *ú* harfi uzun telaffuz edilen bir *u*'dur. *á* harfi ise uzun *a* diye okunuyor. Kúnos ve ailesi kendi adını her zaman uzun *u* ile yazdığı için bu yazılış doğrudur. Macarcada soy adı her zaman isimden önce gelir, bu yüzden Macarca yayımlarda Kúnos Ignác formu kullanılmaktadır. Tezimi Türkçe yazdığım için onun ismini burada Ignác Kúnos biçiminde yazıyorum. Macar Türkoloğunun adını Türkçe telaffuzu *İgnâts Kûnoş*'tur.

2.2. Ignác Kúnos'un doğumu, doğum yeri, gençliği ve yol arayışları

Türk halk edebiyatını keşfedecek olan Macar bilgini, 21¹¹⁷ ya da 22 Eylül 1860'ta Macaristan'ın Hajdú bölgesinin Sámson (Hajdúsámson) köyünde bir Yahudi ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi¹¹⁸. Türkiye'de yayımlanan kitaplarda doğum

¹¹⁷ Valéria Csikai, Ignác Kúnos (Kúnos bibliografyası). *AL*, Vol. VI. No. 1., John Benjamins B. V. Amsterdam – Akadémiai Kiadó Budapest 1976, s. 178. Bu kaynakta birçok yerde yanlış tarih verilmiştir, örneğin Kúnos'un İstanbul'daki araştırmalarından 1900'de dönmesi (halbuki bütün kaynaklar ve Kúnos'un hocası József Budenz'e yazdığı mektupları 1890'da döndüğünü kanıtlarlar). Bu yüzden bu makalenin verdiği doğum tarihine güvenemeyiz.

¹¹⁸ Kúnos, **Türk Halk Türküleri**, Yayına hazırlayan Doç. Dr. Ali Osman Öztürk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, Edit Tasnádi'nin önsözü s. 9; 23 Mayıs 1944'te Macar Krallığının Diyanet ve Eğitim Bakanlığı tarafından, Ignác Kúnos'un milliyetini ve dinini tespit etmek için çıkartılmış olan resmî

tarihinin 1862 olduğu belirtilmiřtir¹¹⁹. Ancak, resmî belgelerde, kendisinin ve ailesinin hatıralarında 1860 belirtildiği için, doğum tarihi olarak biz bu tarihi kabul ediyoruz. Babasının adı Jakab Lusztig, annesinin adı Pepi Weisz idi. Ailesinin soyadı Lusztig (Lustig okunur) idi. Ignác, bu soyadı daha sonra Kúnos'a değiştirecekti. Bu seğimin sebeplerine, biraz aşağıda değineceğiz.

Ignác'ın dördü kız, beři erkek olmak üzere, toplam dokuz kardeşi vardı.

Ignác Lusztig, çocukluğunu bugün, Budapeşte'den sonra Macaristan'ın ikinci şehri olan Debrecen'de geçirir. İlk ve orta okul öğrenimini o zamanki Macaristan'ın en iyi okullardan biri olan Debrecen Kalvinist Koleji'nde görür ve 1879'da mezun olur.¹²⁰ Ignác, liseyi bitirdiği yıl makinist olan ve Romanya'nın doğu bölgesi olan Boğdan'dan (Moldavya) dönen amcası, onları ziyarete gelir. Amcası onlara gezdiği ülkelerin âdetleri, dilleri anlatırken, onu ilgi ile dinlemekte olan küçük Ignác Lusztig'e Türkler hakkında şunları söyler: "En ziyade beğendiğim insanlar Türkler ve en kolay öğrendiğim dil Türkçedir [...] Ođlum, Latince, Rumca öğreneceğine Türkçe öğren. Türk milleti gibi, Türk dili [de] bize en yakın dildir. Türkçeyi öğrenecek olursan hem Türklere, hem kendi vatanına hizmet etmiş olursun"¹²¹.

Macar Türkolođun torunu László, kendisiyle yaptığımız mülakatta nedenini açıklamamakla birlikte, dedesinin henüz 16-18 yaşında iken bir erkek kardeşiyle beraber

belge; 1906'da yazdığı özyaşam öyküsü, MİA; Kúnos'un Budapeşte Üniversitesi'nde öğretim elemanı olan torunu, László Kúnos ile 2003 yılının Ağustos ayında Budapeşte'de kendisi ile yaptığımız mülakatta dedesinin 1860'ta doğduğunu belirtmiştir

¹¹⁹ - **Türk Masalları** 1987, Arslan Kaynarđađ'ın önsözü, s. 6; - **Türk Halk Edebiyatı**, 2001, Haz. Tuncer Gülensoy, s. 2

¹²⁰ **AL**, 1976, s. 178

¹²¹ - **Türk Halk Edebiyatı**, 1978, s. 20

“Kúnos” adını soyisim olarak seçtiklerini söyledi.¹²² Macaristan’daki Yahudilerin 18. yüzyılının ortasına kadar soyadları yoktu, onları nüfus ve vergi kayıtlarına geçirmek için o dönemin yönetimi onlara soyad verir. Macaristan’ın Habsburg yönetimi altında olmasından dolayı Yahudilere verilen soyadlar Almanca kelimelerden türetiliyordu. Bu yüzden Ignác’ın ailesinin adı da Almanca idi. Ignác Lusztig’in bir kardeşiyle birlikte Kúnos soyadını almış olmasının bize göre üç nedeni söz konusu olabilir:

Bunlardan ilki, Lusztig (Alm. lustig) adı Almancada „eğlenceli, güldürücü, komik; neşeli, keyifli” anlamına gelir¹²³. Lusztig ailesinin iki çocuğu bu adı kendilerine uygun bulmamıştı, ayrıca Yahudi asıllılarda soyadlar yabancılar tarafından kabul ettirmiş olmasından dolayı bu soyad onlar için fazla bir önem taşınmıyordu. Bu yüzden kendilerini daha iyi ifade ettiğini düşündükleri Kúnos¹²⁴ soyadını seçerler. İkinci neden, o dönemde Macar yurttaşı olan farklı etnik grupların bazısının Macarlaşmasıdır. Bu yüzden Macarca bir soyada sahip olmayan farklı etnisitelerden kimi insanların, Macarca bir soyadı tercih etmesi olabilir. 1848-1849 Macar ihtilali sırasında Yahudi erkekleri topluca Macar ordularına katılarak Avusturyalılara ve Ruslara karşı savaştılar. İhtilalin ardından 1867’de Avusturyalılar ve Macarların anlaşmaları sonucunda kurulan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda Yahudilere geniş haklar tanınır. O dönemde birçok Yahudi ailesinde olduğu gibi Lusztig’lerde de Macar olma hissi yükselmiş ve Macaristan’daki Yahudiler arasında daha yaygın olan Almanca asıllı soyadları yerine Macarca bir soyad seçmiş olmalıdır. Buna belki, içinde yaşadıkları toplumda daha az

¹²² Ignác Kúnos’un torunu László aile hatıralarına dayanarak bana anlattıkları

¹²³ <http://www.sozluk.web.tr/index.php>

¹²⁴ Bu ad Macarca “Kumanlı” anlamı taşıyor ve Moğol istilasından kaçarak 13. yüzyılda Macaristan’ın bugün de *Kunság* yani “Kumanya” adı taşıyan bölgesine yerleşen Türklerin Kuman boyunu kastediyor. Bu soyadı seçmesi Ignác Lusztig’in çocukluğundan beri Türklere olan sempatisini gösteriyor.

dikkati çekmek, ayrıca hayatta ve işte daha kolay başarıya ulaşabilecekleri düşüncesi de neden olmuştur. Başka bir örnek de yine Yahudi asıllı olan Macaristan vatandaşı Hermann Wamberger'in adını Ármín Vámbéry biçiminde Macarlaştırması gösterilebilir.

Yazar László Palásti, Ignác Kúnos'un Budapeşte Pázmány Péter Üniversitesi'nde (bugün Eötvös Lóránd Tudományegyetem) öğrenciliği sırasında onun dilbilimine ve halk edebiyatına nasıl yönelmesini Kúnos'un oğlu István'dan aktardığı şu anekdotla dile getirmektedir: Bir gün ünlü Alman cerrah ve kalp uzmanı Dr. Brugsch ile, yine bir cerrah ve kalp uzmanı olan Ignác Kúnos'un oğlu, Dr. István Kúnos aralarında sohbet ederken bu ortak yanları dışında her ikisinin de babasının ünlü birer Doğu bilimcisi (oryantalist) olduğunu fark ederler. Dr. Brugsch'un babası dünyaca ünlü Egiptolog olan Karl Heinrich Brugsch'tur (1827-1894). Dr. István Kúnos'un babası ise Dr. Ignác Kúnos'tur. Konuşma sırasında Dr. István Kúnos, babasının egiptolog Karl Heinrich Brugsch'un araştırmalarını tanıdığını söyler. Dr. Brugsch Dr. István Kúnos'a, baba mesleğinin ilgisini çekip çekmediğini sorar. István hayır diye cevap verir ve babasının, da aslında hekim olmak istediğini, hatta tıp fakültesine girmiş olduğunu, ancak daha ilk gün yeni öğrencilerin bir otopsiye götürüldüklerini, bu öğrencilerin arasında bulunan babasının gördüklerine tahammül edemeyip bayıldığını, bundan dolayı babası Ignác Kúnos'un 3 gün sonra Tıp Fakültesi'nden ayrılıp yüksek öğrenimini Edebiyat

Fakültesi'nde¹²⁵ sürdürdüğünü söyler ve Ignác Kúnos'un, babasını bu değişiklikten uzun zaman sonra haberdar etmeye cesaret eder.¹²⁶

István, doğu biliminin aslında kendisinin ilgisini pek çekmediğini, ancak gerek babasının Türkiye ve Türkler hakkında anlattıklarının, gerekse evlerine sık sık Türk misafirlerin gelmesinin kendisini derinden etkilediğini ifade eder.¹²⁷

Dr. István Kúnos'un anlattığı başka bir anekdotta, kendisinin tıp fakültesine yazıldığını duyan Ignác Kúnos'un çok memnun olduğunu, hatta babasının, kendisinden habersiz fakülteye gidip hocalarından durumu hakkında zaman zaman bilgi aldığını, sonradan kendisine gülümseyerek anlattığını belirtir. István bu davranışın nedenini babasına sorduğunda, babasının öğrenciyken dedesinden çekindiği için Tıp Fakültesi'ni bıraktığını ona söylemeye cesaret edemediğini, hatta dedesinin durumu ancak iki yıl sonra öğrenebildiğini ifade eder ve dedesinin durumuna düşmemek için, baba Kúnos'un oğlunun öğrenimiyle yakından ilgilendiğini kendisine anlattığını söyler.¹²⁸

Kúnos'un filolojiye yönelmesinin başka bir nedenini kendisinin kaleme aldığı bir yazıda, daha sonra Fin-Ugor dillerinin dünyaca ünlü araştırmacısı olacak olan Bernát Munkácsi ile lise bitirme sınavları sırasında tanışmalarına bağlar. Kúnos'un anlattıklarına göre, bir gün Debrecen'de, lise bitirme, olgunlaşma sınavına hazırlanırken kendisini zayıf bir genç ziyaret eder. Bu genç üniversite öğrencisi olan Bernát Munkácsi'dir. Munkácsi, Kúnos'a kendisinin Macar dilbilimi üzerinde çalıştığını ve

¹²⁵ Valéria Csikai'nin Budapeşte'de Macar İlimler Akademisi tarafından yayınlanan *Analecta Linguistica* dergisinde yazdığı Kúnos bibliografyasından Kúnos'un Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesine yazıldığı ortaya çıkmaktadır. *AL*, 1976, s. 178

¹²⁶ László Palásti, "Az emlékezés lapjairól: Két tudós arcképe: I Fejér Lipót; II Dr. Kúnos Ignác" (Hatırlamanın sayfalarından: İki alimin portresi: I. Lipót Fejér, II. Dr. Ignác Kúnos), *ÚÉ* XVIII. Évf., 8. 15 Nisan 1962, s. 5

¹²⁷ a.y.

¹²⁸ a.g.m., s. 5

Kúnos'a, Macarcanın tartışılan kökeni nedeniyle ileride kendisinin de filoloji okumasını ve Fin-Ugor dilleri ile Türkoloji alanlarında çalışması gerektiğini söyler. Kúnos, yeni tanıştığı bu genç üniversite öğrencisinin ateşli sözleri ve heyecanından etkilenir, bunun sonucu Macar dilbilimi alanında çalışmaya karar verir.¹²⁹

Kúnos, üniversitede öğrenime başlayınca seçtiği alan dilbilimi olur ilgi alanı ise Macarcanın kökeni ve dil yapısıdır. Bu yüzden Macarcayla akraba olan Volga nehri civarında yaşayan Mordvinlerin dilini inceler. Bu dilin yapısı hakkında şu üç makaleyi yazar: 1880'de, *Mordvince inksa* (Mordvin inksa)¹³⁰; 1881'de, *Mordvincenin fonetiği ile ilgili bir veri* (Egy adat a mordvin hangtanhoz)¹³¹; 1885'te, *Erza Mordvineden örnekler. Incil'den* (Erza-mordvin nyelvmutatvány. A bibliai történetből.)¹³² (yazar, bu son makalesini 1883'te yazmış, ancak 1885'te yayımlamıştır). Üniversitedeki birinci eğitim-öğretim yılını takip eden yaz tatilinde Bernát Munkácsi ile Boğdan'da yaşayan ve Macarca'nın en arkaik lehçesini konuşan Csángó'ların (Romence ceangăi) dilini araştırmak için derleme gezisine çıkar. Bu geziyi gerçekleştirmelerinde, onları destekleyen Ármin Vámbéry'nin tavsiye mektubu yardımcı olur. Bu gezinin sonuçlarını Kúnos, *Csángó'ların ülkesinde* (Csángó országbán)¹³³ başlıklı makalesinde yayımlar.

Kúnos, Macarca Csángó ağızı ile ilgili yaptığı alan araştırmalarında elde ettiği dil malzemesinden Macar dilbilimi ve fonetiği hakkında yazdığı makalelerde de yararlanır. Onun üniversitede öğrenim gördüğü yıllarda (1880-1884) Macar dilinin grameri, fonetiği ve etimolojisi hakkında yazmış olduğu makalelerden bazıları şunlardır:

¹²⁹ Kúnos, Munkácsi Bernát, 70 éves születése napja alkalmából (Bernát Munkácsi'nin 70. doğumgünü vesilesiyle), **IF**, 1930 XIII, s. 65-67

¹³⁰ **NyK** XVI, s. 457-459

¹³¹ **NyK** XVII, s. 158-159

¹³² **NyK** XX, s. 73-115

¹³³ **DE**, 1880, sayfalar meçhul

1880'de, *Macarca 'leg' (Magyar 'leg')*¹³⁴; *'fel' önekinin kullanılması hakkında* (A *'fel'* igekötö kullanılması hakkında)¹³⁵, *Debrecen ağzı* (Debreceni nyelvjárás)¹³⁶.

1881, *Macarca 'leány' (Magyar 'leány')*¹³⁷.

1882: *Debrecen ağzında fiillerin "ik" eki ile çekimi* (Az igék ik-es ragozása a debreceni nyelvjárásban)¹³⁸, *Halk etimolojisi verileri hakkında* (Népetymológiai adatok ügyében)¹³⁹, *Lésen, czékáz* [szö azıklamaları] (*Lésen, czékáz* [szómagyarázatok])¹⁴⁰, *Tabiat ülkelerinde halk etimolojisi* (Népetymológia a természet országaiban)¹⁴¹.

1884, *Lokatif ve datif eklerinin Macarca'daki kullanışı* (A belviszonyragok használata a magyarban)¹⁴², *'ki' önekinin kullanışı. Macar anlambilimine katkılar* (A *'ki'* igekötö kullanılması. Adalék a magyar jelentéstanhoz)¹⁴³.

1884-1885, *Yer adlarındaki halk etimolojisi* [1-2] (A helynevekben levö népetymológia)¹⁴⁴.

Kúnos, yazdığı bu makaleler ve araştırmalar ile zamanın en seçkin dilcilerinin takdirini kazanır¹⁴⁵. Üniversite ona burs vererek, başarısını ödüllendirir. Kúnos, üniversite öğrenimini bitirinceye kadar toplam 300 Macar Forint'i civarında burs alır.¹⁴⁶ Macar İlimler Akademisi de Kúnos'un çalışmalarını övgüye layık bulup ödüllendirir.

¹³⁴ NyK XVI, s. 455-457

¹³⁵ Nyr IX, s. 533-539

¹³⁶ Tan.EgyMNYTárs. I, s. S. 160-165, 203-207

¹³⁷ Ny K XVII, s. 156-158

¹³⁸ Nyr XI, s. 309-315

¹³⁹ Nyr XI, s. 337-341

¹⁴⁰ NYr XI, s. 518-520; 1883

¹⁴¹ Nyr XII, s. 60-67, 104-117, 197-204, 348-354

¹⁴² Ignác Kúnos – Bernát Munkácsi, ÉNYSZK XII, s. 84

¹⁴³ Budapeşte, s. 5-32 (broşür)

¹⁴⁴ 1884, 1. Nyr XIII, s. 340-351, 487-492, 533-539; 1885, 2. Nyr XIV, s. 97-102

¹⁴⁵ Türk Halk Türküleri, Edit Tasnádi'nin önsözü, s. 9

¹⁴⁶ 1906'da yazdığı el yazma özyaşam öyküsü, MİA

Fakat Kúnos, Türkolojiye ilgi duyup, çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırınca daha önce ilgilendiği konular üzerinde durmaktan vazgeçer.

2.3. Ignác Kúnos'un Türkoloji araştırmalarına yönelmesinde rol oynayan başlıca faktörler

Ignác Kúnos, üniversite öğrenimi boyunca genel olarak Macarca, Fin-Ugor dilleri ve Türk dili alanında yoğunlaşır. Özellikle Avusturya asıllı József Budenz'in¹⁴⁷, Zsigmond Simonyi'nin¹⁴⁸ ve Ármin Vámbéry'nin¹⁴⁹ derslerine büyük ilgi duyup katılır. Kúnos, Budapeşte Üniversitesi'nin o zamanın dünyaca ünlü Doğu bilimcisi ve Türkologu sayılan Ármin Vámbéry'nin öğrencisi olur, üç yıl boyunca Vámbéry'nin Osmanlıca, Uygurca, Tatarca ve Çağatayca derslerine katılır ve bu lehçeler hakkında araştırmalar yapar.

Kúnos, bir gün Budapeşte sokaklarında gezerken Türkiye'den yeni gelmiş bir şekerci ile tanışır. Onun dükkanında uzun süre kalır ve onunla Türkçe sohbet eder. Kúnos, bu sohbet sırasında şekercinin konuştuğu Türkçenin, Vámbéry'nin üniversitedeki derslerinde onlara öğretmeye çalıştığı Türkçeden çok farklı olduğunu anlar ve nedenlerini hocasıyla konuşmaya karar verir. Kúnos, hocası Vámbéry ile aralarında geçen karşılıklı söyleşinin son bölümünü aynen şöyle aktarmaktadır:

–,, Acaba Türk milletinin halk edebiyatı var mı? Diye sordum.

Öğretmen:

- Bildiğime göre, pek yok! dedi. Ben:

¹⁴⁷ 1836-1892, dünyaca ünlü Macar Doğu bilimcisi ve Fin-Ugor dillerinin araştırmacısı, Budapeşte Üniversitesinde Macarca ve Fin-Ugor derslerini verdi

¹⁴⁸ 1853-1919, Macar dilbilimcisi Budapeşte Üniversitesinde Macarca derslerini verdi

¹⁴⁹ 1839-1913, dünyaca ünlü Macar Doğu bilimcisi ve Türkologu, Budapeşte Üniversitesinde Türkoloji derslerini verdi

- Ya Ahmed Vefik Paşa'nın 'Atalar Sözü'¹⁵⁰ denilen mecmuası, ya Nasreddin Hoca'nın bütün dünyada ünlü ve bütün Batı dillerine çevirilen 'Letaif'i halk edebiyatı sayılmaz mı? Diye sordum.

- İşte Türklerin halk edebiyatı bu kadardır. Başkasını bilmiyorum... cevabını verdi.

- Efendim, bildiğime göre dünyanın hiç bir milleti, cahil olsa, putlara tapsa, ister Müslüman, ister Hıristiyan olsun, halk edebiyatsız olmaz. Tanrı yaratıklarının halk edebiyatı zaten halkın düşüncesidir, dudaklarının gülüşüdür, ruhunun eğlencesidir, dertlerinin feryadıdır; düşüncelere dalsa, düşüncesidir, gamı varsa, gönlünün yarasıdır, bahtları varsa bahtlığının gülü, sümbülüdür. Türk halkı düşünmez mi? Köylüsünün ah-u vâhı göğe çıkmaz mı? Bahçesindeki gülünün, rengi, kokusu yok mu? Hasılı, Türklerin halk edebiyatı yok dersiniz, inanmam...

Üstat, birkaç dakikacık düşünüp taşındıktan, yüzüme sevine sevine baktıktan sonra:

- Belki hakkın var, belki benim duyduklarım yanlış! En iyisi, Türkiye'ye git, Türk edebiyatını ara! Allah yardımcın olsun... dedi."¹⁵¹

Vámbéry, Kúnos'un dikkatini János Krösmárik'in¹⁵² *Türk halk Türküsü hakkında* (A török népdalról)¹⁵³ adlı çalışmasına çeker. Söz konusu bu kitabı ve içindeki türkü metinlerini okuyan Kúnos, bunların aslında Arap ve Fars etkisini taşıyan Türkçe *şarkılar* olduklarını anlar. O dönemin Avrupasında *türkü* ile *şarkı* arasındaki fark bilinmiyordu.

¹⁵⁰ **Durub-i Emsâl-i Osmâniyye**

¹⁵¹ - **Türk Halk Edebiyatı**, 1978, s. 23-24

¹⁵² János Krösmárik (1857-1943), Békés ilinin valisi, Bosna'daki eğitim ile görevlidir. Ayrıca doğu dillerine de ilgi duyar. Çalışmalarının çoğu Türk ve Bosna kültürü ve edebiyatı ile ilgilidir.

¹⁵³ Budapeşte, 1879

Bu farka ilk defa henüz daha Türkiye'ye gitmemiş ve *Türk halk türkülerini* yakından tanımamış olan genç bilim insanı olan Kúnos dikkat çeker.

Kúnos, 1884'te üniversite öğrenimini pekiyi derece, doc[tor]. phil[osophiae].¹⁵⁴ (felsefe doktoru) ile bitirir. O zamana kadar arkadaşı, Munkácsi ile birlikte birçok önemli araştırma ve inceleme imza atmış olmalarından dolayı, mezuniyette girmeleri gereken birçok sınavdan muaf tutulurlar. Kúnos üniversiteden mezun olduğu yıl „doktora payesi”ne layık görülerek filoloji Doktoru olur. Daha sonra Munkácsi ile birlikte hedeflerini gerçekleştirmek için, Munkácsi Sibirya'daki küçük Fin-Ugor halklarından Vogul ve Ostyaklar'ların dillerini, Kúnos da Balkan ve Anadolu Türklerinin dillerini araştırmak için yollara düşerler. Araştırdıkları yerlerin ve kültürlerin birbirlerinden çok farklı ve çok uzakta olmalarına rağmen aslında her ikisinin temel amacı aynıdır: O dönemde Macarların kökeni ile ilgili yapılan tartışmaları kesin bir sonuca ulaştırmak. Yukarıda söz ettiğimiz konuşmalardan da anlaşılacağı gibi Macarların menşei ile ilgili tartışmalara kesin sonuç getirmek isteyen Kúnos ile Munkácsi, o dönemde Macarların kökeni ile ilgili tartışmalarda ön plana çıkan Türk ve Fin Ugor tezlerinin hangisinin doğru olduğunu kanıtlamak için Munkácsi Fin Ugor dillerinin araştırmasına, Kúnos ise Türkolojiye, özellikle de Balkanlar'da ve Anadolu'da konuşulan Türkçe'nin araştırılmasına yönelir. Önceliği halk ağzından halk edebiyat türlerinin derlenmesine verir daha sonra bu metinleri yayınlamak suretiyle bilim dünyasının dikkatini Türk halk edebiyatına çeker. Munkácsi ise Vogul ve Ostyakların çok önemli olan halk edebiyatlarını araştırır ve dünyaya tanıtır. Munkácsi'nin söz

¹⁵⁴ AL, 1976, s. 178

konusu halkların dillerinden derlediği malzemeye dayanarak Macarcanın Fin-Ugor kökenli bir dil olduğunu gösteren Ugor teorisi kabul görür.

Kúnos ile Munkácsi, Macarların menşei ile ilgili tartışmalarda her ne kadar karşıt tezleri savunmuş olsalar da aralarındaki dostluğu ölünceye kadar sürdürmüşlerdir.

2.4. Türk topraklarındaki araştırmaları

2.4.1. Alan araştırması yaptığı bölgeler, kentler

Kúnos, 1884'te *Macar Krallık Yüksek Öğretmen Okulu*'nda bir yıl yardımcı öğretmenlik yapar. Akademik kariyer yapmayı düşünen Kúnos - Budapeşte Üniversitesi'nde asistanlık kadrosu dolu olduğu için - bir araştırma bursu kazanmanın yollarını arar. Aralarında, Macar İlimler Akademisi'nin de üyeleri olan hocaları, József Budenz, Ignác Goldzieher'in ve Ármin Vámbéry'nin teşvikleriyle Anadolu diyalektlerini ve halk dilini araştırmak için Macar İlimler Akademisi'nin bursuna başvurur. 1885 yılının ilkbaharında bursu kazanan Kúnos¹⁵⁵, araştırma yapmak için Osmanlı Devletine gitmek üzere bir gezi planı hazırlayıp yola koyulur. Kendisine maddî ve mânevî destek sağlayanlar arasında Budapeşte Yahudi Cemaati'nin de bulunduğunu belirtmeliyiz. Özellikle cemaatin başkanı Mór Wahrmann ve sekreteri, Musevî olan ünlü doğu bilimcisi Ignác Goldzieher Kúnos'un desteklenmesinde önemli rol oynamıştır. Kúnos'a, manevî destek olanlar arasında arkadaşı Bernát Munkácsi'yi de anmamız gerekir.¹⁵⁶ Kúnos, 8 Nisan 1885'te Macar Çalışma ve Ulaştırma Bakanına yazdığı bir

¹⁵⁵ - **Anatóliai képek** (Anadolu manzaraları). Budapeşte, 1891, s. I. (önsöz)

¹⁵⁶ - Pályám emlékezete. A török népélet virágos kertjében (Kariyerimin hatırası. Türk halk hayatının çiçek bahçesinde), **Évkönyv. Kiadja az Ízraelita Magyar Irodalmi Társulat**, 1935, s 144-145

mektupta Budapeşte'den Zimony kentine gitmek için¹⁵⁷ bedava tren bileti, İmparatorluğun ve Krallığın Buharlı Gemi Şirketinden (Császári és Királyi Gőzhajózási Társaság) Zimony'dan Rusçuk'a ve Rusçuk'tan Lom Palanka'ya (Bulgaristan) kadar gitmek için de bedava bir vapur bileti talep eder. Kúnos, kendisine sağlanacak bu biletler karşılığında ileride araştırmalarının sonuçlarını Macar İlimler Akademisi'nin belleteninde yayımlayacağına dair söz verir.¹⁵⁸ Macar İlimler Akademisi Kúnos'a, 25 Ocak 1886'ya tarihlendirilen Fransızca bir tavsiye mektubu verir. Bu mektupta Kúnos'un bir dilbilimci olarak yaptığı bilimsel çalışmalara dikkat çekilmekte ve onun Türkiye'de Anadolu Türk diyalektlerini araştırmak üzere bulunduğunu ve Akademi'nin, Macar bilim adamına Türkiye'de yapacağı araştırmalarda yardımcı olacaklara minnettar kalacağını belirtilmektedir.¹⁵⁹ Buna benzer bir mektup da 1 Ocak 1886'da Macar İlimler Akademisi'nin genel sekreteri tarafından yazılıp Türkiye'de bulunan Kúnos'a gönderilmiştir.¹⁶⁰

Türkiye'ye ilk girişinde o dönemde Osmanlı İmparatorluğunun otonom bir eyâleti olan Bulgaristan'ın Tuna kıyısındaki, nüfusunun çoğu Türkler'den oluşan Rusçuk'ta kalır. Burada kaldığı süre zarfında, Türk dilini ve Türk geleneklerini tanımak için gayret eder. Rusçuk'ta bir çok Adakaleli Türkü ile tanışır. Onlardan halk türküleri derler ve Adakale'yi de ziyaret eder. 20 Nisan 1885'te József Budenz'e yazdığı bir mektupta, Rusçuk'ta gördüklerini ve yaptıklarını anlatır. Türklere ile olan ilk temasının olumlu olduğunu, hatta birkaç Türk delikanlısına zor da olsa türkü ve şarkı söyletmeyi

¹⁵⁷ bugün Sırbistan'a aittir, adı Zemun, o dönemde Macaristan ve Sırbistan arasında bir sınır kasabası

¹⁵⁸ Kúnos'un mektubu, MÍA. Belge Nr. 5448/256

¹⁵⁹ MÍA'nın Kúnos'a gönderdiği mektup. Belge Nr. 5448/258

¹⁶⁰ MÍA'nın genel sekreterinin mektubu, MÍA. Belge Nr. 5448/258

başardığını yazar. Kúnos, halk ağzından not ederek tespit ettiği türkü ve şarkıları bir medrese hocasına „tercüme ettirdiğini” ve ondan Osmanlıca dersleri aldığını yazmıştır. Denilebilir ki Kúnos, seyahatinin bu ilk durağında yaptığı alan araştırmasını başarı ile sonuçlandırmıştır. Kúnos, söz konusu bu mektubunda derlediği türküleri kendisine (Dr. József Budenz’e) göndereceğini de eklemiştir. Gene bu mektupta Kúnos rüyalarında bile artık Türkçe konuştuğu hocasına yazmaktadır.¹⁶¹

İstanbul’dan József Budenz’e gönderdiği ikinci mektubunda Rusçuk’ta 100 civarında türkü derlediğini yazar. Bu türküleri o yerin diyalektinde kaydettiğinden, Türkiye ağızlarının araştırılması için, değerlerinin yüksek olacağını söyler.¹⁶²

Derlemeleri sırasında Kúnos, Macaristan Yahudi cemaatinin isteği üzerine İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğunun diğer şehirlerindeki Museviler ile ilişki kurmaya çalışır; onlarla ilgili Bulgaristan’da araştırmalar yapar. Bu araştırmalar sırasında orada yaşayan Sefarad’lar (İspanyol asıllı Yahudiler) ile bağlantı kurmaya çalışır fakat Yahudilerin kendi aralarındaki çeşitli çekişmelerden dolayı kendisi ile hiç ilgilenmediklerini belirtir. Kúnos, aynı mektupta daha sonra oradan ayrılıp Varna’ya gittiğini, orada yolculuk sırasında tanıştığı bir Varnalının kendisini konuk ettiğini ve şehri gezdirdiğini yazar.

Kúnos Türk Halk Edebiyatı adlı kitabının 2. bölümünde Varna’dan ayrıldıktan sonra İstanbul’a gittiğini, daha ilk anda İstanbul’un muhteşem güzelliğinin kendisini adeta büyülediğini anlatır.¹⁶³

¹⁶¹ Kúnos’un József Budenz’e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr. 5448/259

¹⁶² Kúnos’un József Budenz’e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr. 5448/260

¹⁶³ - **Türk Halk Edebiyatı**, 1978, s. 35-36

10 Mayıs 1885'te hocası Budenz'e yazdığı mektubunda Kúnos, İstanbul'daki ilk günüyle ilgili şunları yazmaktadır: İstanbul'da *Hippodrom* adlı bir kahvede oda kiralamış ve hiç dinlenmeden hemen şehirdeki tekkeleri gezmeye başlamıştır. Bunun nedeni: Kúnos'un, Ármin Vámbéry tarafından yazılmış ve Osmanlı topraklarındaki çalışmalarının başlamasında yardımcı olacak, iki tavsiye mektubu vardı: birisi Budapeşte'ye de gelmiş olan Özbek asıllı, aynı zamanda Çağatayca-Türkçe bir sözlüğün yazarı olan Şeyh Süleyman Efendi'e (1821-1899) öbürü ise Osmanlı İmparatorluğu'ndaki modernleşme hareketinin başlıca temsilcilerinden Ahmet Vefik Paşa'ya (1813?-1891) yazılmıştır.¹⁶⁴ Böylece Kúnos, İstanbul'da Özbekler Tekkesi'nin şeyhi olan Şeyh Süleyman Efendi ile tanışıp araştırmalarına çabuk başlamak için onun yardımından yararlanmak ister. Şeyh Süleyman'ın tekkesine giden Kúnos, gerçekten şanslıdır: Yazar, tekkede adı Ömer olan Türkleşmiş Macar asıllı bir medrese öğrencisi ile tanıştığını, bu öğrencinin yardımıyla Türkçesini ve Arapçasını geliştirmeye çalıştığını kaydeder. Kúnos, aynı mektupta Şeyh Süleyman'ın kendisine tekkede bir oda tahsis ettiğini yazar.¹⁶⁵ Yine bu mektubunda Şeyh Süleyman ile zaman zaman yaptığı sohbetlerden şeyhin sözlü edebiyatın varlığından haberdar olmadığını ayrıca bu tür konularla uğraşmasının Osmanlı devlet ricali tarafından hoş karşılanamayabileceğini göz önünde tutması için dikkatini çekip uyardığını yazar.

Budenz, Kúnos'a gönderdiği mektubunda Kúnos'un başarılarından ve onun Şeyh Süleyman Efendi gibi önemli şahıslar ile bu kadar kısa bir süre içinde tanışıp ilişki kurmasından çok memnun olduğunu dile getirir ve ondan Rusçuk'ta derlediği 100

¹⁶⁴ a.g.e., s. 36, 40

¹⁶⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr. 5448/260

türküyü yayınlamayı düşündüklerini, o nedenle türkülerin metinlerini kendisine göndermesini ister. Budenz, mektubunda dil araştırmaları açısından, özellikle diyalektoloji araştırmaları açısından halk masalları, hikâyeleri gibi halk nesrinin halk şiirine göre daha önemli olduğunu belirterek öğrencisinin araştırmalarına yön vermeye çalışır. Budenz, mektubunda Kúnos'un Türkiye'de daha uzun süre kalmasına olumlu baktığını ve bundan dolayı göndereceği türkü metinlerinin yayınlanmasıyla kendisine para gönderebileceğini yazar¹⁶⁶.

Budenz'in, diyalektoloji araştırmaları için halk nesrine ait malzemenin halk nazmına oranla daha değerli olduğunu düşünmesinin nedeni bize göre halk nesrinin, halk şiirine oranla günlük konuşmaya daha yakın olmasıdır. Budenz, mensur sözlü metinlerin halkın gündelik hayatındaki konuşmaları daha çok yansıttığını düşünüyor olmalı. Çünkü türkü, mâni gibi manzum metinler oluşturulurken, duygu ve düşünceler belirli ölçüler ve kalıplar içerisinde ifade edilmektedir. Bu yüzden türkü veya mâninin her zaman söylendiği yerin ağız özelliklerini yansıtmaması beklenemez. Halk nesrinde, konuşulan dilin birçok unsuru halk şiirine oranla daha çok yansır.

Kúnos'un derlemiş olduğu, Türk halk edebiyatı ile ilgili metinler dikkate alınınca, onun hocasının önerisini pek dikkate almadığı anlaşılmaktadır. Nitekim onun derleyip yayımladığı manzum metinler sayıca halk nesri ile ilgili masal, halk hikâyesi, seyirlik oyunlarla ilgili metinlerden pek aşağı kalmaz. Bu da Kúnos'un Türkiye'ye geldikten sonra yukarıda belirtildiği gibi hocasının tavsiyesine uymayarak, birçok ülkede

¹⁶⁶ Teszler Herman, Kúnos Ignác pályafutása. **BLZSTTÉ** 5701-1941. Emlékkönyv c. Ny. Rk. Egyetemi tanár úr tiszteletére abból az alkalomból, hogy századik félévet befejezte a Budapesti Tudományegyetemen (Kúnos'un 50 senelik üniversite hocalığı şerefine çıkartılan, Yahudi Bilimadamlarının Cemiyetinin Almanakı), Budapeşte 1941, s. 10-11

yapıldığı gibi o da Türk halk edebiyatının muhtelif türlerinden metinler derleyerek bir taraftan diyalektoloji çalışmaları yapmaya yönelmiş, diğer taraftan henüz ne Avrupalı oryantalistlerin ne de Türk bilim adamlarının dikkatini çekmemiş olan Türk halk edebiyatını derleyip tanıtmaya çalışmıştır. Nitekim Kúnos'un Türkiye'den Macaristan'a dönmesinden sonra kaleme aldığı eserlerde, onun artık Türk dilinin yapısı, Balkanlar'da ve Anadolu'da konuşulan ağızların özellikleri ile fazla ilgilenmediği görülür.

Kúnos, bir mektubunda Mayıs 1885'te üç hafta İstanbul'da medrese öğrencileri arasında yaşadığını ve onlardan Türklerin örf ve adetleri ile ilgili çok şey öğrendiğini belirtip birçok öğrenciye Fransızca dersleri verdiğini yazar. Macar asıllı Ömer adlı medrese öğrencisi olan arkadaşı sayesinde birçok „efendi” Türk ile tanışır. Onlar vasıtasıyla Osmanlıca değil sade bir Türkçe ile yazılmış Türkçe metinler elde eder. İstanbul'un „büyük çarşısında” birçok kitapçı ile tanıştığını ve onlardan değerli kitaplar aldığını yazar. Ancak aynı mektupta Kúnos, Osmanlıcanın etkisini taşımayan Türkçe metinleri bulmanın hemen hemen imkansız olduğunu da kaydeder. Kúnos, sade Türkçe yazılı metinler ararken, zaman zaman Türk arkadaşları tarafından „kaba bir dil” ile uğraştığı için alaya alındığını ifade eder.

Aynı mektupta, üç hafta sonra Ramazan ayının başlayacağına işaret eden yazar Ramazandan sonra Anadolu'ya, Filistin'e ve ardından kendi ifadesiyle „ilginç bir Türk-Yunan diyalektinin” konuşulduğu bir Yunan adasına bir gezi planladığını yazar. Hatta Macaristan'dakilerin, kendisinin aşağı yukarı nerede bulunduğunu bilmeleri için, bu gezisinde uğradığı her yerden Bay Knoll'a mektup yazacağını belirtiyor¹⁶⁷. Yolculuğu

¹⁶⁷ Károly Knoll, Macar İlimler Akademisi'nin yayınlar dairesinin o zamanki başkanı olmalı. Doğum ve ölüm tarihini tespit edemedik.

gemi ile yapmayı planlayan yazara Trieste'den¹⁶⁸ gönderilecek bir gemi biletinin maddî bakımından kendisini rahatlatacağını belirtiyor ve beş günlük gemi yolculuğu sırasında çok pahalı olan iâşe bedelini kendisinin ödemesi gerekeceğini üzüntü ile yazıyor.

1848-1849 Macar ihtilalinin Avusturya ve Rusya tarafından bastırılmasından sonra Lajos Kossuth ile beraber İstanbul'a kaçarak, burada yerleşen ve bir sahhaf dükkanı açıp Türk el yazmaları toplayan ve satarak geçimini sağlayan Dániel Szilágyi'nin (1831-1885) Türkçe dil bilgisinden ve muazzam kitaplığından çok yararlandığını yazar. Bu kitabevinin müşterileri arasında birçoğu Türk dili ve edebiyatıyla uğraşan dil ve din bilimcisinin de bulunduğunu, Dániel Szilágyi'nin kendisine halk ağzından derlediği metinlerin çözümünde, Macarcaya çevirilerinin ve transkripsiyonlarının yapılmasında yardım edip katkıda bulunduğunu belirtmektedir.¹⁶⁹

Kúnos'un, 23 Haziran 1885'te hocasının József Budenz'in, Şeyh Süleyman Efendi'nin *Lûgat-ı Çağatay* sözlüğünde yer alan ancak açıklanması bulunmayan [Özbekçe] ايسره (isre) sözcüğünü anlamını araştırmasını istediği anlaşılmaktadır. Şeyh Süleyman Efendi'nin bir hafta için Anadolu'da bulunan mülklerine gitmiş olmasından dolayı, Kúnos sözcüğün anlamını şeyhe değil, İstanbul'da tanıdığı her Özebe sorar, fakat hiç kimse cevap veremez. Bu yüzden Kúnos, şeyhin dönmesini bekler. Şeyh efendi İstanbul'a dönünce Kúnos, şeyhin elini Türk usulü öper ve ona soruyu yöneltir. Ancak yaşlı şeyh, ona bu kelimenin anlamını tam olarak hatırlayamadığını, Çağatayca-Osmanlıca sözlükte kelimeyi hangi anlamda kullanmış olduğunu hatırlayamadığını

¹⁶⁸ Bugün bir İtalyan kenti olan Trieste Kúnos'un söz konusu mektubu yazdığı dönemde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun bir liman kenti idi.

¹⁶⁹ Kúnos'un, ismini belirtmediği ve soyismi Knoll olan birine yazdığı bir mektup, MÍA. Belge Nr. 5448/261

belirtir ve Kúnos'a kelimenin büyük bir ihtimalle yine de muhtemelen “bir şeyin alt kısmı” anlamına gelebileceği ihtimali üzerinde durur. Şeyh Efendi Kúnos'a kütüphanesindeki Çağatayca el yazmalarına bakıp kendisine cevabı vereceğini söyler. Beklediği cevabı şeyhten alamayınca Kúnos, hocasına yazmış olduğu mektupta Şeyh Süleyman Efendi'nin şahsında Osmanlı Türkologlarına şu eleştiriyi yönelttiği görülür: Osmanlı Türkologlarının Batı'daki meslektaşlarından çok farklı olduklarını, „onlar için bir Arapça veya Farsça kelime ne yazık ki bir torba dolusu Türkçe sözcükten daha değerlidir” sözleriyle eleştirir.¹⁷⁰

Aynı mektupta 220 halk türküsü ile, matbu 30 destan topladığını yazar. Kúnos, Dániel Szilágyi'ye hocası, Dr. Budenz'in halkın yabancı etkilerden uzak sade Türkçe ile anlatılan veya yazılan halk edebiyatı ürünlerinin derlenmesini istediğini söylediğinde Dániel Szilágyi; ona bu işin hayli zor olacağını, mensur halk edebiyatı ürünlerinin derlenmesinin türkülerin derlenmesine oranla çok uğraş ve maharet gerektiren bir iş olduğunu söyler. Gerçekten de durum böyleydi. Kúnos, halk anlatılarına ve popüler edebiyata¹⁷¹ ilgi duyduğunu ve bu tür edebî metinleri önemseyip derlemek isteğinin birçok insanın „kaba” diliyle alay edilmesin diye kendisiyle Osmanlıca konuşmaya çabaladıklarını kaydediyor. Ancak Ramazan ayının gelmesi Kúnos'a yardımcı olur. O dönemde İstanbul'da Ramazan gecelerinde yapılan çeşitli eğlenceler arasında kahvelerde geceleri teravih namazından sonra meddahlar hikâye anlatırlardı. İşte Kúnos da Ramazanda hikâye anlatan bir meddah ile tanışır ve onun anlattığı hikâyeleri not eder. Aynı mektupta Kúnos, araştırma bursu bir sene süreliğine verildiği için Károly

¹⁷⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr. 5448/262 I-II

¹⁷¹ 18. yüzyıl itibareyle varlığına tanık olduğumuz popüler okuma metinleri

Knoll'dan ve hocası József Budenz'den derleme ve araştırmalarına devam edebilmesi için bursunun bir yıl daha uzatılması için yardımlarını talep eder.¹⁷²

18 Temmuz 1885'te, Budenz'e yazdığı mektubunda Ramazan ayının derleme yapmak için çok uygun bir ortam sunduğunu ve bu ayda yaptığı alan araştırmasının çok verimli geçtiğine dikkat çeker. Kúnos, o yılki Ramazan ayında iki Karagöz oyunu ve daha başka halk edebiyatı türlerine ait metinler derlemeyi başardığını yazıyor. Kúnos, derleme çalışmalarında hakkında daha fazla bilgi vermediği İsmet Bey adlı bir arkadaşının, ona çok yardımcı olduğunu, onunla birlikte karagözcülerin dükkânlarını dolaştıklarını, izledikleri karagöz oyunlarından sonra İsmet Bey'in yardımıyla oyunların metinlerini yazıya aktardıklarını belirtiyor. Kúnos, İsmet Bey'in halk dilini çok iyi bildiğini, fakat genelde her aydın İstanbullu'nun sandığı gibi sade halk dilini, yani konuşulan dilin değersiz olduğunun bilincinde olan arkadaşına zamanla halk dilinin değerini ispatlamayı başardığını ekliyor. Kúnos, derleyip tercüme ettiği *Hamam oyunu* adlı Karagöz oyununu hocasına gönderip ondan yayımlamasını ister. O zamana kadar Türk halk dili ile Avrupa'da hiç bir metin yayımlanma mış olduğu için bu metnin yayınlanmasının önemine değinir. Mektupta ayrıca bu metnin İstanbul'da konuşulan İstanbul Türkçesini yansıtan en mükemmel örnek olduğuna dikkati çeker.

Aynı mektupta Kúnos, halk dilini önemseyen ve araştıran tanıdığı tek Türkün, Konyalı Yusuf Samih Efendi¹⁷³ olduğunu kaydeder. Kúnos, Mısır'da Tanta'da yerleşmiş olan Yusuf Samih Efendi'nin genç bir öğretmen olduğunu dile getirdikten sonra bu genç öğretmenin kendisine Ramazandan sonra Mısır'a gitmesini tavsiye ettiğini yazar. Samih

¹⁷² Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr. 5448/262 I-II

¹⁷³ 1920'lerde yaptığı İtalya seyahatinden tanınan Yusuf Samih Efendi ile aynı kişi olup olmadığını bilemiyoruz.

Efendi'nin, elinde bulunan çok önemli bir Nasreddin Hoca mecmuasını kopya etmesi için kendisine vereceğine söz verdiğini, belirtir.¹⁷⁴ Aynı mektupta Mısır'a gitmeden önce o dönemde Osmanlı toprağı olan Selanik'e gidip, orada kendisine Türkiye'de araştırmalar yapmak için maddî destek sağlayan Budapeşte'deki Yahudi cemaatinin isteği olan Selanik Yahudileri hakkında araştırmalar yapacağını belirtir. Kúnos, bu gezide Selanik ve çevresinde yaşayan Türklerden halk edebiyatı ürünleri derlemeyi de amaçladığını, Selanik çevresinde yaşadıklarını duyduğu Yörüklerle de temas kurmak istediğini yazmaktadır.¹⁷⁵

Kúnos'un bu mektubuna hocası Budenz'in verdiği cevapta, öğrencisinin araştırmalarını başka ülkelerde de sürdürmesi yararına değindikten sonra onun dünyayı tanınması açısından Mısır'a planladığını geziyi onayladığını bildirir.¹⁷⁶

Kúnos'un hocası, József Budenz'e gönderdiği 23 Temmuz 1885 tarihli mektubunda o güne kadar derlediği halk edebiyatı malzemesini Macar İlimler Akademisi'ne gönderdiğini, amacının bu malzemenin bir kitap olarak yayınlanması olduğunu belirtiyor ve kitabın yayınlanmasının hem Türkiye'de hem de Avrupa'da büyük yankı uyandıracacağını belirtiyor. Ayrıca hocasına bu çalışmasından Ahmet Vefik Paşa'nın da haberdar olduğunu, hatta Vámbéry'nin tavsiye mektubu sayesinde Rumelihisarı'nda bulunan köşküne bile gittiği paşanın bu çalışmanın Avrupa'da bir an önce yayımlanmasını arzuladığını belirtir. Bu kitabın yayımlaması ile Kúnos, ihtiyaç duyduğu maddî imkana kavuşmayı umduğunu kaydeder.

¹⁷⁴ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr. 5448/263 I-II

¹⁷⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr. 5448/263 I-II

¹⁷⁶ **BLZSTTÉ**, s. 12

Söz konusu mektupta Kúnos, o dönemde Osmanlı İmparatorluğun'da araştırmalar yapan oryantalistlerin uzun yıllar Türk halk edebiyatının ürünlerini aramalarına rağmen, malzemenin halk ağzından derlenmesinde güçlük çektiklerini, hatta derlemeyi başaramadıklarını yazar. Örnek olarak Dr. Johann Heinrich Mordtmann'ın (1839-1912) Kúnos'a derleme ve araştırmalarında gösterdiği başarıya şaşırdığını söylemiş. Kúnos ise çalışmalarındaki başarının sırrını şöyle açıklar: “[derleyicinin] her şeyden önce Türkler arasında yaşaması gerekir. Derleyici, kaynak kişilerin mutluluklarını, üzüntülerini paylaşmalı, onların geleneklerine uymalı, onlar gibi giyinmeli, hatta kendini gerekli hallerde Müslüman olmuş olarak göstermelidir.”¹⁷⁷

Türkiye'ye gelmesinden kısa süre sonra Kúnos'un çalışmaları hakkında yabancı ya da Türk, herkesin haberdar olması bize göre şaşırtıcı bir şeydir. Ama o dönemde onun, o zamana kadar hor görülmüş halk edebiyatı araştırmalarına yönelmesi herkesin dikkatini çekmişti. Örneğin Besim Fuad'ın *Saadet* gazetesinde yayımlanan *Karagöz* adlı makalesinde¹⁷⁸ Kúnos'un *Macar Darülfünunu* tarafından dil araştırmalarını yapmak üzere Türkiye'ye gönderildiğini yazar.

Kúnos'a gönderdiği cevabında Budenz gölge oyunlarının metninin posta yoluyla kendisine ulaştığını ve oyunlarda kullanılan halk dilinden çok etkilendiğini yazar. Ona göre gölge oyunlarında kullanılan dil, atasözleri ve deyimler, halk dili araştırmaları için bir hazinedir¹⁷⁹.

¹⁷⁷ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr. 5448/264

¹⁷⁸ *Saadet*, Nr. 390, 8 Nisan 1302/20 Nisan 1886; Abdullah Uçman, **Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde bir Araştırma**, İstanbul 2004, s. 61, dipnot no. 64

¹⁷⁹ **BZSTTE**, s. 11

Kúnos'u Macaristan'a bağlayan ailesi dışında tek köprü Budenz denilebilir. Dr. Budenz, Türkiye'ye Türk dilini araştırması için gönderdiği öğrencisini hiç bir zaman unutmamış, ona sürekli elinden gelen desteği vermiştir. Buna karşılık Kúnos'u maddî yönden desteklemek suretiyle onun araştırma gezisini finanse eden Macar İlimler Akademisi ve Budapeşte Yahudi Cemaati'nin başkanı Kúnos'u unutmuş gibidir. Dr. Budenz'in sayısız ricalarına rağmen Yahudi Cemaatinin genel sekreteri olan ünlü oryantalist Ignác Goldzieher onun taleplerini sadece boş vaatler ile karşılıyordu.¹⁸⁰ Ancak Budenz, yoğun çabaları sonucunda maddî yönden zor bir durumda kalan öğrencisi için Macar İlimler Akademisi'nin Dilbilim Komisyonu'ndan 1200 forint yardım koparabildi. Budenz aynı zamanda Fin-Ugor halklarını araştırmak için Sibiry'a da bulunan Bernát Munkácsi ile haberleşmek isteyen Kúnos'un mektuplarını Sibiry'a ya, Munkácsi'nin mektuplarını da Türkiye'ye Kúnos'a gönderiyordu. Öyle anlaşılıyor ki Kúnos'un Macar İlimler Akademisi ve Budapeşte Yahudi Cemaati'nin kendine sağladığı araştırma bursunun zaman zaman düzenli bir şekilde ulaşmaması onun ihtiyaçlarını tam olarak sağlamasını zorlaştırıyordu. O nedenle Kúnos daha Türkiye'de araştırma yaparken derlemiş olduğu metinleri Macar İlimler Akademisi tarafından yayınlanması için Budenz'e gönderiyordu. Budenz de öğrencisinin araştırma gezisi süresince hep desteklemiş ve gönderdiği malzemenin Akademi tarafından yayınlanmasına önayak olmuştur¹⁸¹.

Kúnos'un İstanbul'daki ve Balkanlar'daki Yahudiler hakkında yaptığı araştırmaların sonuçlarına birkaç kelimeyle değinmeyi uygun buluyoruz:

¹⁸⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr., 5448/318

¹⁸¹ a.g.m. s. 13

Kúnos, 1885'te İstanbul'daki araştırmaları sırasında şehirde yaşayan iki Yahudi mezhebini tespit eder. Bunlardan birisi Kırım'dan gelen Türk asıllı *Karaitler* [Karaimler], diğeri ise dışarıda Müslümanlar gibi davranan ve giyinen, ama aslında kendi aralarında Yahudi dinini ve geleneklerini sürdüren [Kúnos'un sözleriyle] *Müminler* ya da İspanyol asıllı *Sefaradlar*. Kúnos, bu her iki Yahudi cemaatine mensup insanlar ile İstanbul'da tanışmış ve onlardan kendileri hakkında az da olsa bazı bilgiler edinebilmiştir. Kúnos'un İstanbul'da yaşayan Yahudi cemaatleri hakkında tespit ettiği bilgiler arasında 17. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkmış sonradan Selanik'te sürülmüş olan sahte Yahudi mesihi olan Sabatay Zvi (ya da Sevi)'nin ve onun fikirlerini benimsemiş olan Sabatayist Yahudi Cemaati'dir.¹⁸² Dışarıda Müslümanlar gibi görünmek istemelerine rağmen Sabatay'ın önerdiği ve Musevîlikten kaynaklanan geleneklerini sürdürüyorlardı. Özellikle doğum, evlenme ve ölüm ile ilgili gizli âyinleri vardı. Türkler bu Yahudileri „dönme” diye adlandırıyorlardı. Kúnos'a göre dönemin en meşhur „dönmesi” maliye bakanı olan Cavit Bey¹⁸³ idi.¹⁸⁴

Kúnos'a göre, Karaimler diğeri Yahudilere (İspanyol ya da Alman) tepeden bakıyorlardı. Bunu da Karaimlerin kendilerini Hazar kökenli görmelerine bağlıyor. Kúnos bu kitabında Karaimlerin, kendisine araştırmaları sırasında gerek geçmişleri,

¹⁸² Sabetay Sevi (1626-1676) İzmir'de doğan ve kendisini mesih olarak iddia eden bir Yahudi din adamı. Onun öğretilerinden etkilenen birçok İstanbul ve Balkan Yahudisi onun kurduğu Sabetaycı Cemaati'ni kurar. Kendisinin mesih olarak iddia etmesinden kızan Yahudi din adamları onu Osmanlı padişahı IV. Mehmet'e (1642-1693) birçok kez şikayet ettikten sonra, Müslüman olmaya zorlanır. Bütün bunlara rağmen gizlice Yahudi âyinlerini yönetirken yakalanınca Arnavutluk'a sürülür ve 1676'da ölür. Sabetay Sevi ve Sabetaycılık ile ilgili daha geniş bilgiler için bkz.: Sholem Asch: *Sabbatai Zevi: A Tragedy in Three Acts*: Philadelphia: Jewish Publication Society: 1930; Cohen, Mortimer J. (1948), "Was Eibeschutz a Sabbatian?", *The Jewish Quarterly Review* XXXIX(1): 51-62; Joseph Kastein: (translator): *Messiah of Isimir: Sabbatai Zevi*: New York: Viking Press: 1931; Elisheva Carlebach, *Pursuit of Heresy: Rabbi Moses Hagiz and the Sabbatian Controversy*. New York, Columbia University Press, 1990

¹⁸³ Cavit Bey (1875-1926) Türk maliyeci ve siyaset adamı. 1896'da Mülkiye mektebini bitirir. 1907'de İttihat ve Terakki'nin önde gelenleri arasında yer alır.

¹⁸⁴ -Pályám emlékezete, 1935, s. 157-158

gerekse inançları hakkında bilgi vermekten kaçındıklarını bundan dolayı onlar hakkında derleyip topladığı bilgilerin kısıtlı kaldığını belirtir. Hatta Kúnos'un anlattıklarına bakılırsa Karaimler, kendileri gibi bir Musevî olan yazarı sinagoglarına bile sokmamışlardır. Kúnos'a göre Karaimler, Hazar¹⁸⁵ asıllıydılar ve Tatarca konuşuyorlardı. Kendi kimlikleri ve gelenekleri hakkında hiç konuşmak istemiyorlardı ve Musevî Kırımli Tatarlar dışında başkalarıyla evlenmezlerdi. Kúnos, Karaimlerin İstanbul'da bugünkü Hasköy'de oturduklarını, onların Bizanslılar döneminde İstanbul'a gelip yerleştiklerini belirtiyor. Buna karşılık İspanya kökenli Yahudilerin (Sefaradlar), [1492'de II. Beyazıt döneminde İstanbul'a gelip yerleşmişlerdir.] Musevî olan Karaim Türklerini dinlerine fazla bağlı olmamaları yüzünden, gerçek Yahudi saymadıklarını kaydediyor. Buna karşılık Karaimlerin de kendilerini „Müminler” diye tanımlayan Sefaradların yobazlığıyla alay ettiklerini belirterek her iki mezhep arasında var olan ilişkilerin iyi olmadığını bize anlatmak istemektedir. Dikkati çeken bir konu, tıpkı Karaimler gibi, Sefaradların da kendileri gibi Musevî olan Kúnos'a beklediği yakınlığı göstermedikleri, yazarın onlarla yaptığı mülakatlarda birçok soruya yanıt vermedikleri anlaşılmaktadır.

Kúnos, Balkanlarda ve İstanbul'daki Yahudiler ile ilgili yaptığı araştırmaların sonuçlarını, Macaristan'da Budapeşte'de Yahudi Cemaatinin yayın organı olan *Magyar*

¹⁸⁵ Hazarlar 7-10. yüzyıl arasında Kafkasya'nın kuzeyinde ve Doğu Avrupa'da hüküm süren, çoğunlukta Türklerden oluşan bir bozkır imparatorluğu. İmparatorluğun yöneticilerinin üst sınıfı 8. yüzyılın son yıllarında Musevî dinini kabul etmesine rağmen halkın büyük çoğunluğu eski dinine sadık kalır. İmparatorluk halkı arasında Müslümanlar ve Hıristiyanlar da vardı. Bazı araştırmacılar Doğu Avrupa'da yaşayan az sayıdaki Musevî Türklerin ataları olarak hazarları gösterirler. Daha fazla bilgiler için bkz: D. M. Dunlop, **The history of the Jewish Khazars** (Yahudi Hazarların Tarihi). Princeton, 1954; M. I. Artamonov, **Istoriya hazar** (Hazar Tarihi). Leningrad, 1962; D. Ludwig, **Struktur und Gesellschaft des Chazaren-Reiches im Licht der schriftlichen Quellen** (Yazılı kaynaklar Işığında Hazar İmparatorluğunun Yapısı ve Halkı). Münster, 1982; M. G. Magomedov, **Obrazovanie Hazarskogo kaganata** (Hazar İmparatorluğunun Teşekkülü). Moskva, 1983

Zsidó Szemle adlı dergide yayınlanması için, Macar İlimler Akademisi üyesi ve *Budapeşte Yahudi Cemaati* derneğinin genel sekreteri olan Ignác Goldzieher'e gönderir.¹⁸⁶

Kúnos, yukarıda içeriğini özetlediğimiz 18 Temmuz 1885 tarihli mektubunda¹⁸⁷ Mısır'a bir seyahat yapmayı planladığını hocası Dr. Budenz'e yazmış idi. Yazarın 6 Eylül 1885'te Mısır'ın Tanta kentinden yine hocası Budenz'e göndermiş olduğu mektuptan onun planladığı Mısır gezisinin gerçekleştirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Tanta'dan postaladığı bu mektubunda Kúnos Mısır'da yaşayan arkadaşı Yusuf Samih'in kitaplığında bulunan Konya ağzıyla yazıldığını ileri sürdüğü, bir Nasraddin Hoca latîfeler mecmuası ve başka ilginç metinler bulup onları kopyaladığını yazıyor.¹⁸⁸

Kúnos, Budenz'e İskenderiye'den gönderdiği 15 Eylül 1885 tarihli mektubunda metinleri kopyalamayı bitirdiğini ve Türkiye'ye dönüş yoluna koyulduğunu yazıyor. Ancak Mısır'daki kolera salgını nedeniyle Osmanlı devletinin Mısır'dan gelenlere karantina uygulamaya başlaması sonucu Kúnos, İstanbul'a dönüşünü bir hafta ertelemek zorunda kaldığını yazar ayrıca parasızlıkta şikayet eder.¹⁸⁹

Mısır'dan İstanbul'a 13 gün süren dönüş yolculuğundan sonra İstanbul'dan hocasına 29 Eylül 1885'te gönderdiği mektubunda yolculuğunun pek iyi geçmediğinden şikayet eden Kúnos, geminin şiddetli bir fırtına sonucu büyük hasar gördüğünü hatta, hatta geminin bir tarafının yandığını kendisinin de ölümden zor döndüğünü, parası

¹⁸⁶ - Török – zsidó világ (Türkiye'deki Yahudilerin dünyası), **MZSSZ II**. 1885, s. 466-468

¹⁸⁷ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr. 5448/263 I-II

¹⁸⁸ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr. 5448/268

¹⁸⁹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr., 5448/269

olmadığı için gemide yatak verilmediğini, bu yüzden döşeme üzerinde yatmak zorunda kaldığını, Yunanistan'ın Pire limanına aç ve susuz bir halde vardığını yazar.¹⁹⁰

Bu, maceralarla dolu, ama sonuçları itibariyle çok verimli olan Mısır yolculuğundan İstanbul'a dönen Kúnos, derlediği halk edebiyatı metnlerinin yayınlanması için hocasından yardımlarını kendisinden esirgememesini istiyor.

15 Ekim 1885 tarihli mektubunda Kúnos, her gün camiye gittiğini ve fahrî olarak medrese öğrenciliği yaptığını yazıyor. Ayrıca Özbekler Tekkesi şeyhi Süleyman Efendi'den ve onun tekkesindekilerden Çağatayca dersleri aldığını da kaydediyor.¹⁹¹

Kúnos, 24 Ekim 1885'te József Budenz'e gönderdiği mektubunda derleyip topladığı Türk halk edebiyatı ürünlerinden Köroğlu halk hikâyesi, halk masalları ve türküleri bir kitaba toplayıp yayımlamak istediğini dile getirir. Bu rüyası 1887'de gerçekleşecektir ve ikinci cildi 1889'da yayımlanacak olan kitabın adı *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) olacaktır. Aynı mektuptan Kúnos'un, derlediği karagöz metnlerinin bir kitap olarak hazırladığını hatta yayımlamak üzere Macaristan'a gönderip baskıdan çıkacak ilk nüshanın gerekli düzeltmeleri yapılabilmesi için acil olarak kendisine gönderilmesini istediğinden haberdar oluruz. İstanbul ağzının araştırılması için bu metinlerin uygun bir malzeme oluşturduklarını ve bu nedenle kendisi, metinleri kapsayan bölümden önce karagöz ile ilgili açıklayıcı bilgiler yanında İstanbul diyalektinin özellikleri ile ilgili açıklamalar yapmayı düşündüğünü yazar. Karagöz metnlerini kapsayan bu kitap 1886'da *Üç Karagöz Oyunu* (Három karagöz játék) adı altında Macarca olarak yayımlanacaktır.

¹⁹⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/271

¹⁹¹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/272

Kúnos, basımevinden bu kitabın, yayımlamaktan önce bastırılmış iki ayrı basım nüshasını ister. Bunları Ahmet Vefik Paşa ile Münif Paşa'ya vermeye düşündüğünü ve böylece onların desteğini kazanmaya düşündüğünü yazar. Bu nüshayı o dönemin Eğitim Bakanı olan Münif Paşa'ya sunup, onun kendisinin Anadolu'ya yapacağı araştırma gezisi için müsaadelerini talep edeceğini yazmaktadır. Aynı mektuptan, Vámbéry'nin tavsiye mektubu sayesinde daha önce tanışmış olduğu Ahmet Vefik Paşa'nın, Kúnos'un Anadolu'da gerçekleştireceği araştırma gezisi için padişahın resmî „buyuruldu”sunu sağlayacağına dair kendisine söz verdiğine dair haberdar oluruz.

Yine aynı mektupta (24 Ekim 1885) Anadolu Türk diyalektolojisi ile ilgilenen ve muhtelif ağızlardan metinler derlemekte olan fakat arkadaşı, Yusuf Samih Efendi'nin, Anadolu'ya yapacağı araştırma gezisinde kendisine eşlik edeceğini yazıyor. Aynı mektupta Kúnos yine parasızlıktan şikayet edip ertesi yıl Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun araştırma bursuna başvuracağını, bu bursu elde edebilmek için hocasının desteğini rica ediyor. Başlıca amacı Anadolu Türk diyalektlerini araştırmak olan Kúnos aynı mektupta hocasından József Thury'nin¹⁹² *Kastamonu Türk ağzı* (A kasztamuni török nyelvjárás)¹⁹³ adlı kitabını kendisine göndermesini rica eder. Yine aynı mektupta İstanbul'da, Macar asıllı sahraf Dániel Szilágyi ile beraber çok sayıda eski Türkçe metin okuduklarını, bunun sonucunda eski Anadolu Türkçesinin halen konuşulmakta olan Konya ağzına benzediğini farkettiklerini kaydediyor.¹⁹⁴

¹⁹² József Thury (1861-1906), Macar dilcisi, türkologu Thury adının doğru telaffuzu Türk Halk Edebiyatı, İstanbul 1978, s. 117'de yazıldığı gibi Töri değil, Turi'dir

¹⁹³ Budapeşte 1885

¹⁹⁴ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/273

Kúnos, 27 Ekim 1885'te yazdığı mektupta József Thury'nin *Kastamonu Türk Ağzı* (A kasztamuni török nyelvjárás) adlı eserini okuyup beğenmediğini, bu yüzden kendisinin derlediği metinleri yayımlamak istediğini yazar. Ayrıca 1886'da çıkacak olan ilk kitabı, Türk gölge oyunlarından örnekler içeren *Üç Karagöz oyunu* (Három Karagöz játék) adlı kitabının müsveddesini Özbek tekkesi şeyhi Süleyman Efendi'ye okuduğunu ve şeyhin hazırladığı kitabı çok beğendiğini yazıyor ve şeyh efendinin kendisine Türk dilini ve halk ağızlarını çok iyi tespit ettiği için Türk aydınlarının ve devlet ricalinin kendisini çalışmalarında mutlaka destekleyeceklerini söylediğini aktarıyor.¹⁹⁵

Kúnos'un 1 Kasım 1885'te Budenz'e yazdığı mektubunda, derlediği Türkçe metinlerin sayısal çokluğunun (250 türkü, Köroğlu destanı, çok sayıda halk masalı ve bilmece masalı, Karagöz oyunları vb.) Macaristan'daki hocalarının takdir ve beğenisini kazandığına ima ederek 1886 yılı için Macar İlimler Akademisi'ne yaptığı eğitim bursu başvurusunun desteklediği için hocasına teşekkür eder.¹⁹⁶

Kúnos, 28 Kasım 1885'te hocasına gönderdiği mektupta İstanbul'a gelen her Macar araştırmacısı ve kendisine de büyük destek veren sahraf Dániel Szilágyi'nin öldüğünü üzüntüyle haber veriyor. Hazırladığı Karagöz kitabını tashih etmesi için verdiği İstanbul Timoni Sokağında dükkanı bulunan sahraf Dániel Szilágyi'nin beklenmeyen ölümü üzerine dükkanın devlet görevlileri tarafından mühürlendiğini, ancak buna rağmen dükkanın o gece soyulduğunu yazıyor. Bundan dolayı Kúnos'un dükkanda bulunan hazırladığı kitabın metni de bir süre için kayıplara karışır. Kúnos, çalışmalarına devam edebilmek için, Macaristan'dan gönderilecek Karagöz kitabının

¹⁹⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/274

¹⁹⁶ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/275

basılmış metnini beklemesi gerektiğini ifade ettikten sonra mektubunu yaşlı arkadaşı, Szilágyi'nin ölümünden duyduğu üzüntü ve yalnızlığını dile getirerek bitiriyor.¹⁹⁷

Kúnos 5 Aralık 1885'te yazdığı mektubunda Karagöz metnini düzeltip ve Macarca tercümesinin bütün problemlerini çözüp kitabı basılmaya hazır hale getirdiğini yazıyor. Türkçe diyalektlerin ve onları aslına uygun biçimde Macarcaya çevirmenin en zor iş olduğuna dikkati çekiyor ve gelecek yılın ilk baharında Anadolu'da yapacağı araştırma gezisinde uygulaması için hocası Budenz'in kendisine önerdiği derleme yöntemleri ile ilgili bilgiler için teşekkür ediyor ve o güne kadar derlemiş olduğu 300 türkü, biçim ve muhtevaları açısından „özel” diye tanımladığı mâni formunda 100 türkü (bekçi baba destanları), 200 bilmece, 15 destan ve Köroğlu destanından oluşan metinlerini basılmak üzere hazırladığını belirtiyor. Kúnos, bu mektubunda sah haf Dániel Szilágyi'nin ölümünden duyduğu üzüntüyü tekrar ediyor ve onun desteğinden ve sayısız kitaplarından yoksun kaldığı için artık İstanbul'da kalmak istemediğini, 1886 yılının sonbaharında Türkiye'den ayrılmayı düşündüğünü yazıyor. Ancak arkadaşının ölümü üzerine morali bozulan Kúnos'un Türkiye'de kalıp araştırmalarına devam etmesini yazan Budenz'in tavsiyesine uyarak geri dönmekten vazgeçtiğini biliyoruz.

Ölümü üzerine Kúnos'un çok üzüldüğünü ve kendisini İstanbul'da artık yalnız hissettiğini, ayrıca zengin kitaplığından yararlanma imkanını yitirdiği çok yakın dostu Macar asıllı sah haf Dániel Szilágyi'nin kitapları Vámbéry'nin de çabaları sayesinde Macar İlimler Akademisi tarafından satın alınır. Macar İlimler Akademisi Kütüphanesinin Doğu Arşivin'de (Keleti Gyűjtemény) bulunan *Szilágyi Koleksiyonu* bugüne kadar arşivin Türk Bölümünün en büyük ve en önemli kısmını oluşturmaktadır.

¹⁹⁷ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/276

Akademi, Szilágyi'nin el yazmaları ve matbu eserlerden meydana gelen bu zengin kitaplığının tasnif ve düzenlenmesi için, onu en iyi tanıyan Kúnos'a başvurur. Kúnos, Szilágyi kitaplarının gözden geçirilmesi ve tasnifi için çok çaba harcadığını söyler. Kúnos'un bir önceki mektubunda yazdığı sahhaf Szilágyi'nin ölümünden dükkanın soyulduğuna dair haberini düzeltiyor ve görevlilerin dükkanı aramaları ve mühürlemek suretiyle kapatmalarının ardından dükkanın soyulmuş gibi göstermesinin gerçek sebebinin gerek Szilágyi'nin dükkanında devlet için önemli olabilecek belgelerin bulunabileceği kuşkusu, gerekse idarenin İstanbul'da yaşayan yabancılara karşı duyduğu güvensizlik, olduğunu dile getiriyor. Nitekim Kúnos, kendisi ile sürekli arkadaş olmak isteyen insanlar olduğunu hatta bunlardan bazıları tarafından sürekli taciz edildiğini yazıyor.¹⁹⁸

Kúnos, 12 Aralık 1885'te yayına hazırladığı Karagöz metinlerini Akademiye gönderdiğini, ayrıca ertesi yıl için burs talep ettiğini yazıyor. Derlediği türküler hakkında bilgi verirken önemli şu tespitte bulunduğunu yazar: Ritim bakımından Türk ve Macar halk şarkıları aynıdır. Kúnos'un bu tespiti 50 yıl sonra, iki ünlü Macar müzikologu Béla Bartók (1881-1945) ve Zoltán Kodály (1882-1967) tarafından doğrulanmıştır.¹⁹⁹

Aynı mektupta Kúnos, Macar İlimler Akademisi'nin Anadolu'da yapacağı araştırma gezisi için kendisine birkaç yüz forintlik (Macar parası) burs vereceğini bildirdiğine değiniyor. Ayrıca araştırma için gerekli olan, padişahın iznini elde etmesi için Akademi'den kendisi için Fransızca bir tavsiye mektubu göndermesini talep ediyor.

¹⁹⁸ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/277

¹⁹⁹ Bartók Béla, Népdalgyűjtés Törökországban (Felolvasás a budapesti rádióban, jan. 11-én; kibóvítve) (Türkiye'de Halk Türküsü Derlemesi), **Nyugat**, Harmincadik évfolyam 1947 március, s. 173-181

Aynı mektupta okul arkadaşı ve büyük dil bilgini Bernát Munkácsi'ye de mektup yazdığını, ama ondan cevap alamadığını yazıyor.²⁰⁰

Kúnos, 22 Aralık 1885'te Budenz'e gönderdiği mektupta derlediği üç Karagöz oyunu, Nasreddin Hoca latîfeleri, Köroğlu ve Türk halk edebiyatının en mükemmel parçası olduğunu belirttiği *Kerem ile Aslı*²⁰¹ hikâyesinin türkülerini yayımlamak için Akademi'ye gönderdiğini yazıyor. Ayrıca İstanbul'da yaşayan Macarların kendisini tamamen Türkleşmiş biri olarak gördüklerini söylediklerini belirtir ve bu yüzden mektubunun sonunda Türkiye'de kullandığı adı yazıyor: Kadir [Ferdi] Efendi.²⁰²

5 Ocak 1886'da tarihli mektubunda, yeteneği sayesinde her yere girebilen Kúnos, İstanbul'da önemli el yazmaların bulunduğu Lazaren Katolik rahiplerin kütüphanesine girmesine izin verilmediğini, hocası Budenz'ten Budapeşte'deki Katolik kilisesinin sorumluları ile temasa geçip onlardan söz konusu kilisenin kitaplığına girmesi için bir tavsiye mektubu göndermelerine tavassut etmesini rica eder.²⁰³

Kúnos, 2 Şubat 1886'da Budenz'e yazdığı mektubunda, İstanbul'daki Lazaren Katolik kilisesinin kütüphanesine girmesi için gönderilen tavsiye mektubunu aldığını yazıyor. Ayrıca *Âşık Garib hikâyesinin* metnini Macar İlimler Akademisi'ne göndereceğini kaydediyor. Hikâyenin metnini bir Türk arkadaşının yardımıyla Arapça ve Farsça kelimelerden arındırdıklarını yazıyor. Bu ifadeden Kúnos'un halk ağzından derlemiş olduğu metinlere, tespit ettiği gibi yayınlama yerine onlara müdahale ederek dillerini değiştirdiği anlaşılmaktadır. Kúnos'un, popüler edebiyat ürünleri (yani basılmış,

²⁰⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/279

²⁰¹ Kerem ile Aslı

²⁰² Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/280

²⁰³ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/281

halka hitab eden, ucuz kitaplar) arasında bulduğu *Köroğlu* ile *Âşık Garib* destanlarının Macaristan'da *Türk halk kitapları* adıyla yayımlanmasını istiyor. Ayrıca Macarlarinkine çok benzeyen Türk masallarını derlediğini yazıyor. Kadınların eşlerine, annelerin oğullarına söyledikleri masalları erkekler Kúnos'a aktarıyorlardı.²⁰⁴

13 Martta yazdığı mektubunda Macaristan'da yayımladığı Karagöz kitabının Türkiye'ye gelişinin Türk aydınları tarafından sabırsızlıkla beklendiğini ve bu yüzden onlara verilmek üzere en az 20 kitap istiyor. Onların desteğini bu şekilde kazanmak ister. Kúnos, bir Türk gazetecinin, İstanbul'da çıkan Fransızca bir dergide Karagöz kitabı hakkında eleştiri yazmak istediğini yazmaktadır. Kúnos, oyunların Türkçe metnini adı vermediği bu gazeteciye okuduğu zaman, gazeteci bunların doğruluğuna dair övgüde bulunduğunu yazar. Kúnos'un Türk halk edebiyatını Batıda tanıtmaya çabalarını gören dönemin Maarif Nazırı olan Münif Paşa, kendisiyle arkadaş olmuş ve Kúnos'un Nisan sonunda yapacağı Anadolu gezisi için padişahın *buyuruldu*sunu bir an önce ona ulaştıracağını söylemiştir. Ahmet Vefik Paşa da ona destek vereceğine dair söz vermiştir.²⁰⁵

16 Mart 1886'daki mektubunda *buyuruldu*yu elde etmek için Dahiliye Nezaretine gittiğini ve uzun uğraşları sonucunda oradakileri yolculuğunun siyasî amacı olmadığı konusunda ikna etmeyi başardığını yazıyor. Ayrıca Karagöz kitabı padişahın kütüphanesinin de ilgisini çekmişti. Bu yüzden Kúnos, Türkiye'ye gönderilecek kitabın kapağının süslü ve güzel olmasını ister.²⁰⁶

²⁰⁴ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/284

²⁰⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/287

²⁰⁶ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/288

20 Mart 1886'daki mektubunda Kúnos, Nisanda yapacağı Anadolu araştırma gezisinde İzmir'den başlayacağını açıklıyor. İzmir'e buhar gemisiyle gitmek istediği için merkezi Trieste'de olan ve Avusturya-Macaristan'a ait Lloyd buharlı gemi firmasının vapuruna serbest bilet elde etmesi için gereken ve Akademi tarafından imzalanan bir tavsiye mektubunu hocasından²⁰⁷ rica eder.

Kúnos, 10 Nisan 1886'da yazdığı mektubunda o zamana kadar 80 Türk halk masalını²⁰⁸ sözlü gelenekten derlediğini yazmaktadır. Derlediği Türk masallarının Macar masallarıyla olan benzerliğini farketmiş, ancak derlediği Türk masallarını Azeri bir arkadaşına okuttuğu zaman, arkadaşı Türk masallarının İran masallarına da benzedikleri hususunda Kúnos'un dikkatini çekince, yazar Türk-Macar-İran masallarının birbirine benzeşmesini Türklerin ve Macarların belli bir dönemde Farsların yakınında yaşadıklarını ve masalları Farslardan aktarmış olduklarını ileri sürüyor. Türk İçişleri Bakanlığı, Anadolu yolculuğu için yanına ona yardım edecek bir adam verecekti.²⁰⁹

Kúnos, 17 Nisan 1886'daki mektubunda Anadolu'ya yapacağı araştırma gezisi için gereken izni (buyuruldu) ve Macaristan Bilimler Akademisi tarafından hocası, József Budenz'in aracılığıyla gönderilen 300 Frank²¹⁰ aldığını bildiriyor ve yayınlanmış olan *Üç Karagöz Oyunu* (Három Karagöz játék) adlı kitabının 20 nüshasının da kendisine ulaştığını belirttikten sonra, kitabın baskısının aralarında Ahmet Vefik Paşa, Münif Paşa gibi Türk aydınlar tarafından çok beğenildiğini kaydediyor. Kúnos,

²⁰⁷ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/289

²⁰⁸ Kúnos'un bu mektubundaki bu ifadesinden 80 anlatı metni mi yoksa birbirinden farklı masal kastettiği açık değildir

²⁰⁹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/290

²¹⁰ Fransız Frankı kastediyor olmalı

beklediği serbest vapur biletinin henüz kendisine ulaşmadığını, oysa ki kendisinin yolculuğa bir an önce başlamak için sabırsızlandığını yazmaktadır.²¹¹

Yola çıkacağı gün, yani 25 Nisan 1886'daki mektubunda 21 masalı Macaristan'a gönderdiğini yazıyor. Kúnos, birçok ileri görüşlü Türk gazetecisinin, *Üç Karagöz Oyunu* kitabının Türk kamuoyunda uyandırdığı ilgiden yararlanarak „halk dili”nin aslında kaba olmadığına dair düşünceleri desteklemeye ve bu düşüncenin resmîyet kazanması için yazılar yazmaya başladıklarını farkettiğini ifade ediyor. Hatta Ahmet Vefik Paşa'nın söz konusu kitabı Paris'te yayımlamayı bile düşündüğünü ifade eder. Yayına hazırladığı masal kitabının provalarının bizzat Ahmet Vefik Paşa tarafından düzeltileceğini ve kitaba Paşanın bir önsöz yazmayı düşündüğünü mektubunda dile getirir. Ayrıca Ahmet Vefik Paşa'nın Kúnos'un Anadolu'ya yapacağı araştırma gezisinden döndüğünde onu kendi köşkünde birkaç hafta için ağırlayacağını, Paşa'nın kendisinden Macarca öğrenmek istediğini, paşanın hizmetçilerinden malzeme derleyeceğini aynı mektubunda dile getirir. Bu mektuptan da anlaşılacağı gibi, araştırmaları sayesinde Kúnos, İstanbul'daki Türk aydınları arasında dikkate alınmaya başlanmıştır.

Kúnos, aynı mektupta Fuad Bey'in²¹² *Saadet* gazetesinde kendisinin *Üç Karagöz Oyunu* adlı kitabını tanıttığını ve tanıtma yazısının yer aldığı *Saadet* gazetesinin bir nüshasını mektubuna eklediğini yazarsa da incelediğimiz söz konusu mektubun ekinde tanıtma yazısını bulamadık. Kúnos, aynı mektubunda Anadolu'ya yapacağı seyahatte kendisine Macar asıllı ve Özbekler tekkesinde tanıştığı Ömer Efendi'nin kendisine refakat edeceğini yazar. Kúnos, yine bu mektubunda, Anadolu gezisini bitiremeden

²¹¹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/291

²¹² Beşir ye da Besim Fuad Bey, onunla ilgili belge edinmedim

birkaç hafta sonra İstanbul'a dönmek zorunda olduğunu belirtir, çünkü yayınlanmakta olan *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) adlı kitabının 1. cildinin kendisine gönderileceğini, o nedenle İstanbul'da kitabın tahsisini yapacağını, ancak bu işler bitmesinden sonra ara vermek zorunda kaldığı Anadolu'daki araştırma gezisine devam edeceğini bildirir.²¹³

Kúnos, hayatının sonuna doğru yazdığı bir makalesinde, 1886'daki Anadolu'da yaptığı araştırma gezisinden hemen önce kendisine ilginç bir teklif geldiğini anlatıyor:

Türk kültürü hakkında bilgi edinmeye çalıştığı için kendisinden Türkçe dersleri almakta olan, Alman *Kölnische Zeitung*'un İstanbul muhabiri Dr. Grosser, Kúnos'u bir akşam İstanbul'daki evine yemeğe davet ederken „Sizin Filistin kralı adayınız, Friedmann da davetliler arasındadır” sözlerini de ekler. Kúnos, makalesinde Friedmann ile ilgili olarak onun Türk hükümetinden Filistin'i satın almak ve orada Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir Filistin krallığı kurup kendisini Filistin kralı olarak ilân etmek isteyen zengin bir Yahudi olduğunu yazar.

Ertesi akşam Kúnos, Dr. Grosser'in Pera'daki evine *Novosti Rus* gazetesinin Türkiye muhabiri olan Kafkasya asıllı Mehmet Sahtahtinskiy Bey ile gittiğinde Friedmann'ı da davetliler arasında görür. Akşam yemeğinden sonra, kahve içtikleri sırada pahalı giysiler giymiş olan Friedmann Kúnos'a araştırmalarının konusu hakkında sorular yöneltir. Cevap olarak Kúnos, ona yakında Bursa civarındaki Türk diyalektlerini araştırmaya gideceğini söyler. Bunun üzerine Kúnos'un verdiği yanıtı küçümsediğini ifade eden bir el hareketinden sonra Friedmann, Filistin kralı olarak atanması için kendisinden, Osmanlı hükümeti ile yapmakta olduğu yazışmaları yürütmesi için

²¹³ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/293

sekreteri olup kendisiyle birlikte Filistin'e gitmesini teklif eder ve kararını bildirmesi için iki gün zaman tanır. Ertesi gün sabah Kúnos, "Friedmann'ın hayallerine kendini kaptırmamak için" bir Yunan buharlı gemisine binip yola çıkar.²¹⁴

Kúnos'un 1886'da yaptığı Anadolu gezisinin ayrıntılarını 1891'de yazdığı *Anadolu Manzaraları* (Anatóliai képek) adlı kitabından takip edeceğiz.

Friedmann ile olan konuşmasından sonraki sabah Macar asıllı Ömer Efendi ile birlikte bir gemiye binip Mudanya'ya ulaşırlar. Burada onlara hizmetlerini sunan Rum asıllı arabacılardan mütevaziliğiyle dikkat çeken Tatar arabacıyı seçerler. Böylece Kúnos ile Ömer Efendi, Bursa'ya giden birçok at arabasının kalabalığına katılarak yola çıkarlar.

Bursa'ya vardıktan sonra iki yolcu, şehrin yeni ve Avrupa tipindeki „Frenk” mahallesinin dışında olan bir mahallede bulunan geleneksel bir Türk hanında geceyi geçirmeyi tercih eder. Ertesi gün Müslüman ve Hıristiyanlar için kutsal olan Hıdrellez²¹⁵ gününde (Hıristiyanlar için Aziz Circis²¹⁶ ve İlyas günüydü) Kúnos, İsevîlerin kiliseye, Müslümanların ise pikniğe gittiklerine tanık olur. Kúnos, dinî âyinler bittikten sonra Türklerin, Ermenilerin ve Rumların nesire yerlerine gidip beraber eğlendiklerini yazar: Bir tarafta çarşafli kadınlar otururlar, erkekler dans ederek şarkı ve türkü

²¹⁴ - Sztambuli élményeim (İstanbul'daki anılarım), **Ararát, Magyar Zsidó Évkönyv az 1942. évre**, Budapest, s. 110

²¹⁵ Hıdrellez (Hızır-İlyas) bayramı, bilindiği gibi 6 Mayıs günü Türkiye'de kutlanır, Aya Yorgi (Sankt Georg) günü Ortodokslarda ise 23 Nisanda kutlanır. Ahmet Yaşar Ocak'ın verdiği bilgilere göre: "Hıdrellez günü, bugün kullanmakta olduğumuz gregoryen takvimine göre 6 Mayıs'a tekabül etmekte olup, bizde eskiden kullanılan Rûmî tâbir edilen Jülyen takviminde 23 Nisan gününe rastlamaktadır." (Ahmet Yaşar Ocak, **İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü**, Ankara 1990, s. 141; Hıdrellez'in Aya Yorgi ile olan münasebetleri hakkında bkz. a.e.: s. 134-140). Bu varsayımdan hareket edersek Kúnos'un verdiği her iki bayramın 23 Nisan'da kutlandığına dair vermiş olduğu bilginin doğruluğu ortaya çıkar.

²¹⁶ Sankt Georg

söylerler. Kúnos, eğlenen kalabalık arasında pehlivanlar ortaya çıkararak kendilerine meydan okuyanlar ile güreş tuttuklarını, Yahudi hokkabazların ise ortaoyunu icra ettiklerini kaydeder. Kalabalık arasında Zeybeklerin de zuhur ettikleri yazarın dikkatini çeker.

Kúnos, Bursalı Türk kadınların bir Hıdrellez geleneğini şöyle tasvir eder: kadınlar ve kızlar bir bahçede toplanıp büyük bir kaba, kıymetli eşyalar bırakıp kabın ağzını kırmızı bir bezle kapatıp kabı bir gül ağacı altına gömerler ya da yanına koyarlar. Kúnos, Anadolu'nun başka yerlerinde topladıkları eşyaları kadınların fırına koyduklarını yazar. Bir gün sonra gözleri bir bez ile örtülmüş bir kız kaptan eşyaları çıkartır. Gözü bağlı olan kız kaptan eşya çıkartınca bu eşyanın sahibi olan kadın veya kız bir mâni söyler. Bazan manileri kağıt parçalar üzerine yazıp „mani torbası” diye adlandırdıkları bir torbaya koyarlar. Manilerin içeriği hakkında Kúnos, bu manilerle kadınlar bazan birbirleriyle alay ettikleri için kaba kelimeler de içerdiklerini de yazar.

Kúnos, Bursa'da fazla kalmaz. Osmanlı hükümetinin kendisine verdiği *buyurulduyu* Bursa valisine sunduktan sonra vali, Kúnos ve arkadaşı Ömer Efendi'ye Bursa çevresindeki köylere yapacakları geziye onlara eşlik edecek ve koruyacak üç kişi görevlendirir: onları silah ile koruyacak Ahmet adlı bir zaptiye ve yükleri taşıyacak [hükümet için çalıştığı anlaşılan Zeybek olan] Tahir Efe ve onun henüz ergenlik çağındaki oğlu da katılır. Böylece tarihini belirtmediği bir sabah Kúnos dört kişi, üç at, bir eşek ve bir katır ile Uludağ'a doğru yola çıkar. Hedef: Zeybekleriyle ünlü dağlık bölgedir. Kúnos iki ayrı Zeybek bölgesini tespit eder: bunlardan birisi Bursa çevresindeki kuzey Zeybekleri, diğeri ise Aydın civarında yaşayan güney Zeybekleridir.

Kúnos, yol güzergahındaki köylerden geçerken köylüler tarafından yemeğe davet edildiğini yazar. Kúnos ve ekibinin uğradığı bir köy *Kirazlı*'dır.²¹⁷

Kúnos, Kirazlı'da köyün büyük kahvesinde toplanan köylülere yol arkadaşları ile birlikte armağanlarını sununca kendilerine kahve ikram edildiğini kaydeder. Akşam yemeğine kahveye davet edilen yolculardan Kúnos'u köy imamının, yani köyde en saygın kişinin yanına oturturlar. Yemekten sonra köyün yaşlı masalcısı (meddah?) ve âşıkları ile birlikte köyün bütün halkı, bir araya gelir. Âşıkların atışmalarını izleyip dinledikten sonra Kúnos köyün genç erkeklerinin kahvesine gider.

Yazar, gençlerin kahvesinde onların sergilediği ilginç bir geleneğin icrasına tanık olur. Zeybek dediği köylü gençler, daha önce şehre gidip orada buldukları bir kızı ikna edip köyelerine götürürler. Kız şehirden çıkar çıkmaz, giydiği çarşafı çıkartıp yüzünü ve ellerini abartılı bir biçimde boyayıp güzelleşmeye çalışır, sonra ise köyde üç gün, üç gece kalıp delikanlılarla dans etmek ve türküler söylemek amacıyla gençlerle Kirazlı'ya gider. Yolda, *ufak ayaklı* dedikleri kıza genç erkekler mâniler söylerler, kız da onlara mâni biçiminde cevap verir.

Kúnos, gençlerin kahvesine vardığında *ufak ayaklı* orada bulunmaktadır. Rengareng kumaşlar giyinmiş *ufak ayaklı*, Kúnos'un dediğine göre „çengi danslarını sergileyip”²¹⁸ türküler söyler. Macar Türkoloğu, kızın okuduğu türkülerin *oyun türküleri* olduklarından dolayı, muhtevalarının edebiyat estetiği açısından değersiz ve bayağı

²¹⁷ Uludağkça uzak olmasına rağmen Kúnos, burada Bursa'nın kuzey doğusunda bulunan Yenişehir ilçesinde bulunan Kirazlıyayla köyünü kastetmiş olmalı. Wikipedi'ye göre Kirazlıyayla'nın nüfusunu 160 yıl önce bugünkü Bulgaristan'dan göç eden insanlar oluşturuyorlardı (http://tr.wikipedia.org/wiki/Kirazlıyayla,_Yenişehir). Tekirdağ ilinin Şarköy ilçesine bağlı olan Kirazlı Kúnos'un geçtiği yerlerden uzaktır. Ancak biraz sonra yapacağı Aydın civarındaki gezisinin güzergahında da (Aydın'ın Kuşadası ilçesinde) bir Kirazlı köyü bulunmaktadır.

²¹⁸ Belki *ufak ayaklı* dansının ve giydiği elbiselerin, kadın gibi giyinen ve dans eden erkekler olan *çengilerinkine* benzediği için, yazar burada çengi sözcüğünü kullanır.

olduklarına dikkati çeker. Kúnos'un tespitine göre bu türkülerin konuları flörttür. Yazar, *ufak ayaklının* kahvenin ortasında mâni söyleyip oynayıp göbek attığını seyircilerin ise ona mânilerle karşılık söz attıklarını belirtir²¹⁹. Kız daha sonra, eşini hamamcı ile aldatan *Fehmiye hanım*'ın türküsünü okur²²⁰. Kúnos da, orada bulunan erkek seyirci ve dinleyicilerin de yaptıkları gibi kıza altın verir. Kız, Kúnos'un kendisine armağan ettiği Macar altınını görünce ona bir efsane anlatır:

Bu efsaneye göre, Macar kralı çeşitli değersiz metallere altın yapabilen simya ilminden anlayan bir dervişi yanına çağırır. Derviş onun gözlerinin önünde altın üretmiş, ancak kralın bütün yalvarmalarına rağmen, derviş metallere altın yapabilen tozu ona vermemiş, bunun yerine altını daha parlak yapabilen bir toz vermiş. Böylece Macar altını dünyanın en parlaklığı olmuş. Kız efsaneyi bitirdikten sonra, Kúnos'a eski Macar paralarının üstünde o dervişin portresi olduğunu söyler²²¹.

Kúnos ve yol arkadaşları daha sonra yolculuklarına devam ederek, kuzey Zeybek bölgesinden ayrılıp güneydeki Zeybek bölgesine gitmek üzere yollarına devam ederler. Kúnos'a göre, asıl Zeybekler güneyde (Aydın ve civarında) yaşayan Zeybeklerdir. Ancak gezisini güney Zeybek bölgesine doğru devam etmeden önce Macaristan'dan beklediği yazılarının tahsisini yapmak için Aydın'a gitmekten vazgeçip İstanbul'a geri döner.

²¹⁹ Söylediği şarkının Macarcaya tercüme edilmiş metni - **Anatóliai képek**, s. 37-38'de

²²⁰ Metni - **Anatóliai képek**, s. 39'da

²²¹ - **Anatóliai képek**, s. 41-42'de

Kúnos Mayıs ayının 22'sinde József Budenz'e İstanbul'dan bir mektup gönderir. Bu mektubunda Bursa bölgesinin ağzını araştırmak için birçok halk edebiyatı ürününü derlemeyi başardığını, fakat zor hayat şartları yüzünden çok zahmet çektiğini de ekler.²²²

5 Haziran 1886'da araştırma gezisini devam etmek için İzmir'e gittiği anlaşılan Kúnos'un Budenz'e gönderdiği mektubunda, 25 Mayıs tarihinden beri bu şehirde (İzmir) bulunduğunu ve Macar İlimler Akademisi tarafından kendisine gönderilmiş olan parayı sabırsızlıkla beklediğini yazar. Ayrıca birkaç günden beri sıtmaya tutulmuş olduğunu ve Ramazan ayının yaklaştığı için Macar asıllı bir medrese öğrencisi olan yol arkadaşı Ömer Efendi'nin orucunu tutabilmesi için medresedeki arkadaşlarının Kúnos'la birlikte yola çıkmasına engel olduklarını yazar. Ayrıca Kúnos onun adlarını anmadığı İzmir'li kentli dostlarının „yabanî” diye nitelendirdikleri Zeybeklerin yaşadıkları Aydın ve Tire civarına gitmemesini sıkı sıkıya tembih ettiklerini, yazar. Kúnos, derlediği 80 masalı ancak Ahmet Vefik Paşa'nın onları okuyup düzeltmesinden sonra Macaristan'a gönderebileceğini de bildirir.²²³

Kúnos'un 1886'daki araştırma gezisinin olaylarını aktarmak için tekrar *Anadolu Manzaraları* adlı kitabında yazılanlara geri dönüyoruz. Kúnos, İzmir'de çoğunlukta olan Rumların ve diğer Hıristiyanların çok zengin, Türklerin ise fakir olduklarını fark eder. İzmir'de bir İngiliz trenine binip Zeybeklerin başkenti sayılan Aydın'a gider. Macar bilgini Aydın'a vardığında kentin sakin, normal bir kent görünümünde görmüş, fakat şehrin civarının Zeybek eşkiyalarıyla dolu olduğuna dair bilgiler almıştır. Güney Zeybekleriyle tanışmadan önce onlar hakkında şu bilgileri almıştır:

²²² Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/295

²²³ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/296

Batı Anadolu, Zeybeklerin saldırıları yüzünden olumsuz etkilenmiştir. Onun ifadesine göre son defa 1885'te, vergi ödememek ve yasalara uymamak için Zeybeklerin ayaklandıklarını; İzmir valisinin isyancıların elebaşlarını vilayete çağırıp onları askerlerine kırdırıldığını, yazmaktadır. Kúnos'a göre, Zeybekler eskiden denizin, İzmir'in ve dağların efendileriydi. Ancak o günlerde Zeybeklerin artık sadece Aydın'ın efendileriydiler. Oradan ender olarak civarlarındaki bölgelere saldırıyorlardı Osmanlı hükümeti uzun savaşlardan sonra, Anadolu'da eskiden bir sürü şehrin hakimi olan bu Zeybek çetelerini bastırmayı başarmıştır.

Kúnos, Zeybeklerin ve Yörüklerin yarı göçebe bir hayat yaşadıklarını görür. Onların, yazları yaylaklarda, kışları ise kışlaklarda çadırlarda yaşadıklarını; Yörük ve Zeybek kadınlarının Osmanlı kadınlarından²²⁴ çok daha özgür, ancak işlerinin daha yoğun olduğunu belirtir. Bu kadınların tek başlarına şehre gittikleri ve orada tereyağı, peynir, kilim ve halı gibi ürettikleri ürünleri pazarda sattıklarını yazmaktadır. Yazar, kış aylarında, erkeklerin genel olarak çalışmadıkları zamanlarda, kadınların halı dokuduklarını yazıyor. Ayrıca Kúnos, İslâm dininin Yörük ve Zeybekler arasında fazla etkili olmadığını gözlemlerine ekliyor ve birbirine aşık olan Zeybek ya da Yörük gençlerinin bir süre dağda birlikte kaldıktan sonra obaya veya köye karıkoca olarak geri döndüklerini yazar. Kúnos, Türklerin genel olarak soyadlarının olmadıkları halde, Zeybek ve Yörüklerin atalarından onlara kalmış lâkapları vardır. Örneğin Kabasakaloğlu, Kocabıyıkoglu, hatta Macaroğlu gibi.²²⁵

²²⁴ Kúnos burada herhalde Osmanlı kadınları ifadesiyle kentli kadınları kastetmiş olmalıdır

²²⁵ Kúnos'un bu tespiti doğru değildir. *Lâkap* kullanma geleneği yalnız Zeybek ve Yörüklerde değil, genel olarak Türklerde vardır. Modern anlamda *soyad* ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin reformları arasında yer almış ve ilk defa 1934-1935'te bir yasayla kullanmaya başlanmıştır. Örneğin bkz. Kurt Steinhaus,

16 Mayıs 1886'da Kúnos, Budenz'e mektup gönderir. Kendini hâlâ hasta hissettiğini, ancak çalışmalarına devam ederek Zeybeklerin ve Yörüklerin ağız özelliklerini ve 55 Yörük aşiretinin adını not ettiğini yazar. Kúnos'a göre, Zeybeklerin ve Yörüklerin dilininin, Arapça ve Farsça'nın etkisinden çok uzaktır. Onların dilinde, kendisinin o zamana kadar hiç duymadığı Türkçe sözcükleri duyunca onları not ettiğini yazar.²²⁶

Kúnos, Aydın'da bulunduğu sırada [vali] paşa tarafından iftara çağırılır. Kúnos'un kullandığı doktor ünvanından dolayı onu hekim sanan konuklar, ona kendi hastalıklarını anlatmaya başlayınca, yazar rahatsız olur. Ancak Kúnos, hekim olmadığını söylemez, tersine bu durumdan yararlanma yoluna gider: Oruçla pek arası olmadığı anlaşılan şişman kaymakamın mide rahatsızlığından şikayet etmesi üzerine „Macar hekimi”, ona oruç tutmamasını tavsiye eder. Doktorun bu yanıtından çok memnun kalan kaymakam o geceden sonra Kúnos'u sık sık yemeğe çağırır ve Kúnos da „mide rahatsızlığına karşı” onun sık sık şarap içmesini tavsiye eder. Bunun üzerine kaymakam „doktorunu” önce „mükemmel hekim” sonra, bunu da yeterli görmeyip „hekimbaşı” ilân eder.²²⁷

Yazar, her akşam namazından²²⁸ sonra da diğer yerlerde olduğu gibi ramazan eğlencelerinin yapıldığı kahveye kalabalık bir grupla birlikte gider ve orada oynanan karagöz oyunlarını tespit eder.

Soziologie der türkischen Revolution. (Türk Devriminin Sosyolojisi) Zum Problem der Entfaltung der bürgerlichen Gesellschaft in sozioökonomisch schwach entwickelten Ländern, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main 1969, s. 111

²²⁶ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/297

²²⁷ - **Anatóliai képek**, s. 56

²²⁸ Bu terâvih namazından sonra olmalı.

Yörüklerin Anadolu'nun her yerinde yaşadıklarını kaydeden Kúnos, onları görmek için Aydın ovasından dağlara doğru gider. Arkadaş edindiği Aydın kaymakamı, kendisine refakat etmeleri için bir zaptiye ile yörenin dağlarını iyi tanıyan, ve eskiden eşkiyalık yaptığı anlaşılan Sudan asıllı, siyahî bir Zeybek verir. Bunlar sayesinde Kúnos, eşkiyalarla dolu bölgede kendini güvende hisseder. Yazar, dağ yolunda da karşılaştıkları insanların kendilerine çok sıcak davranıp, cömertçe ağırladıklarını kaydeder. Kúnos, ister bir mağarada, ister bir çadırda, ister yerleşik bir köy evinde yaşasın, araştırma gezilerinde karşılaştığı insanların kendisine gösterdikleri misafirperverliğe hayran kaldığını yazar.

Kúnos, Yörükler ile Tire ovasında görüşür²²⁹. Yazar, Yörüklerin yarı göçebe bir hayat sürdüğünü ve yabancılardan çekindiklerini, kendisi ve ona refakat eden diğer iki kişiden uzak durmayı tercih ettiklerine işaret eder. Bunun sebebini Kúnos, kendisine eşlik eden siyahî Zeybek Ali Ağa olduğunu iddia eder. Yazar Yörüklerin Zeybeklerden korktuklarını kaydeder.²³⁰

Kúnos, Tire ovasındaki Yörüklerin *Tahtacı* olduklarını, çevre halkının onlara ise *Kızılbaş* dediğini belirtir. Onların dinî görüşlerinin farklılığından dolayı Sünnîler tarafından „dinsiz” sayıldıklarını kaydeder. *Tahtacılar*'ın Allah'a *Calab* dediklerine işaret eden yazar, onların bir kısmının *Alevî*, diğer kısmının ise, henüz eski [animist?] dinlerini koruduklarını kaydeder. Bazı Yörüklerin zamanla göçebelikten yarı göçebe bir hayat tarzına geçtiklerinden sonra bile eski geleneklerini sürdürdüklerini yazar. Kúnos,

²²⁹ Daha önce, bazan Yörükler bazan Zeybekler dediği bu insanları aramak için dağlara gittiğini yazan Kúnos onları Tire ovasında bulduğunu yazmaktadır. Bu onun çalışmalarında ortaya çıkan çelişkilerden birisidir.

²³⁰ - *Anatóliai képek*, s. 60

Tahtacı erkeklerin şehirden uzak durmaya çalıştıklarını, mallarını satmak üzere kente peçe giymeyen eşlerini gönderdiklerini kaydediyor.²³¹

Kúnos, Tire'den sivri külâhlı Yörükler ile tanıştığı Ödemiş'e gider. Yazar, bu Yörük erkeklerin yaşını, külâhlarına bağladıkları ve git gide „ağırlaşan ve yükselen” eşarpların sayısından anlaşılabileceğini, bundan dolayı yaşlıların bu ağır başlıkları neredeyse taşıyamadıklarını belirtiyor. Ödemiş civarında yaşayan Yörüklerin haftanın günlerini, o günde kurulan Pazar ya da panayırlara veya o günde yapılan işlere göre adlandırdıklarını kaydeder; örneğin: Pazartesi – *Nazili*; Salı – *Dolma*; Cuma – *Dernek*.

Ödemiş'ten sonra Kúnos yoluna Keleş'e²³² doğru devam eder. Keleş'e ulaştıktan sonra yazar, *Kara* ve *Akkoyunluların*, *Sarı* ve *Kızılkeçililerin* yaşadığı yerleri ziyaret eder. Kúnos, iskân edilmiş olmalarına rağmen bu Yörüklerin eski göçebe hayatlarını sürdürdüklerini kaydediyor. Keleş'te iken Kúnos, Çine ovasında yaşamakta olan Yörüklerin reisi Bitti Bey'in çadır köyünde yapılmakta olan bir düğüne reis tarafından davet edilir. Kúnos, Bitti Bey'in *Türkmen* diye adlandırdığı Yörük obasını şöyle tasvir eder: Birçok çadırın ortasında Yörük beyinin, yani Bitti Bey'in çadırı yer almaktadır. Buraya varan Kúnos, bazan eşkiyalık da yaptığını belirttiği Bitti Bey tarafından karşılanır. Kúnos, beyin çadırının, diğer Yörük çadırlarından farklı olmadığını, sadece çadırı kaplayan keçelerin ve içindeki serginin ve yastıkların daha değerli ve güzel olduklarını belirtir.

Türkmenlerin, yani Yörüklerin Bitti Bey'e adeta onun tabaası imiş gibi saygı gösterip davrandıklarına okuyucunun dikkati çeken Kúnos'a Bitti Bey, çalışmalarında

²³¹ Tahtacılar ile ilgili daha geniş bilgiler için bkz. Ali Selçuk, **Tahtacılar** (Mersin Tahtacıları üzerine bir araştırma), İstanbul 2004

²³² Bugün Kiraz ilçesidir

ona yardımcı olsun diye bir adamını görevlendirir. Yazar söz konusu Türkmen düğünüyle ilgili bize şu bilgileri aktarmaktadır:

Damadın üstünde kırmızı bir bayrak bulunan çadırını silahlı (yatağan, kılıç) erkekler çevirirler. Gelinin çadırının önünde ise müzisyenler oyun havaları çalırlar. Kúnos, silahlı gençlerin birer birer ellerinde kılıçlarıyla dans ettiklerini görür. O anda gelinin çadırından, bir eşeğe binmiş ve üzerine gelinin giysileri giydirilmiş olan küçük bir erkek çocuk çıkar ve karşısına çıkan insanlardan para ister. O sırada kızlar, gelinin elini kına ile boyayıp ona peçe giydirirler. Daha sonra çadırından çıkan ve her yerine takılar ile süslenmiş olan gelin de boyanmış ve kurdelelerle süslenmiş bir eşeğe bindirilip bir çizme içine oradakilerden para toplar.

Bundan sonra Türk geleneklerine uyarak, erkekler ayrı, kadınlar ayrı olarak eğlenirler. Erkeklerin düğününde gençler nişancılık yaparak kırmızı bayrak direğinin üstündeki hedefe ateş ederler. Hedefi vuran kişiye damadın ortaya koyduğu armağanı kazanır. Hedefe isabet kayd edemeyen ise cezalandırılır. Başka bir tarafta yörük gençleri kırmızı eşarplarla süsledikleri atlarıyla biribiriyle yarışır.

Kadınlar ise [galiba bir çadırda kurulmuş olan] hamama gidip orada çeşitli eğlenceler yapar, ellerine kına yakıp, türküler söylerler. Yörük düğünüyle ilgili Kúnos'un yapmış olduğu bu yüzeysel tasvirin ardından ziyaret ettiği bu köydeki insanları kimi yerde Zeybek, kimi yerde de Yörük ya da Türkmen diye adlandırıyor. Kúnos'un bu Yörük obasından ya da Zeybeklerden derlemiş olduğu halk edebiyatı ürünleri hakkında şu tespitlerde bulunmuştur:

Kadınlar ve kızların daha çok kadın sorunlarıyla ilgili türküler söyledikleri, buna karşılık erkeklerin ise yaşlı bir adamın anlattığı meşhur *Koroğlu hikâyesini* dinlediklerini

kaydediyor. Kúnos, hikâyenin türkü kısımlarını ise hikâyecinin değil, saz çalmasını bilen bir başkası tarafından icra edildiğini yazmaktadır.²³³

Daha sonra Kúnos yoluna, çoğunlukta Ermenilerden oluşan bir kervana katılıp Bozdağı'ndan geçip Alaşehir'e doğru devam eder. Kervan halkı, hayvanların kervandan kopmamaları ve kaybolmamaları için onları birbirlerine bağlamıştır. Yolda, dağ geçitlerinden birinde, arkadaki hayvanlar birdenbire durunca ip kopar ve herkes iki tarafa uçarak yere düşer ve eşyalar birbirlerine karışır. Kúnos, bir katırın üstünde yastıklar arasında yerleştirilmiş olduğundan dolayı, yara almaz, fakat yol arkadaşları perişan olurlar. Kúnos, yaralanan insanlarla kendisi ilgilenir, onları taşır, yaralarını sarar ve onlara kahve pişirir. Yolcular, kendilerine geldikten sonra tekrar yollarına devam ederek zar zor küçük bir dağ köyüne ulaşırlar. Köylüler misafirlere yemek hazırlar ve yatak sererler. Sabah kervan yine yola koyulur ve Alaşehir'e ulaşırlar. Kúnos'a göre o dönemde Alaşehir'in nüfusunun çoğu Rumlardan oluşuyordu. Ramazan olduğundan Kúnos Alaşehir'de de geceleri ortaoyunu izleme fırsatı bulur. Onun burada seyrettiği, ortaoyu ile ilgili anlatılan efsaneyi aşağıda verilecektir.²³⁴

Alaşehir'den ayrılan Kúnos, yolculuğuna Manisa'ya doğru devam eder. Geçtiği her yerde halkın ramazan coşkusu ile karşılaşır. Bazı şehirlerin ve köylerin dansları, bazılarının türküleri, bazılarının ise meddahları ile meşhur olduklarını ifade eder ve bu yüzden bayram kutlamalarının her yerde birbirinden farklı olduğuna dikkati çeker. Örneğin, Manisa'nın meddahlarıyla ünlü olduğunu kaydeden yazar Manisa'da *Jóka'nın*

²³³ - *Anatóliai képek*, s. 76

²³⁴ - *Pályám emlékezete*, s. 108-110

Şeytanı (Jóka ördöge) adlı Macar masalının (AaTh 1351A^x, AaTh 1164, AaTh1164D), Türkçe varyantını bir meddahtan derleme imkanı bulur.

Daha sonra Manisa'dan ayrılan Kúnos, İzmit üzerinden İstanbul'a dönmek ister.²³⁵ Yazar, eski Yunan harabeleri ve Türk döneminin binaları yanında her yerde geleneksel ve aynı zamanda modernleşen bir hayata tanık olur. Kúnos, İzmit'te 17. yüzyıl sonunun büyük Macar komutanı ve özgürlük savaşçısı, Imre Thököly ve Munkács kalesinin savunmasını Avusturyalılara karşı üç sene yöneten ve bu yüzden Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan aynı derecede kahraman olan karısı, Ilona Zrínyi'nin mezarını ziyaret eder. Ramazanın son günlerini İzmit'te geçiren Kúnos, kentin Türk mahallesini bir bekçi babayla birlikte gezdiği anlaşılmaktadır. Bunu düşünmemizin nedeni, Kúnos'un bekçi babaların sokakları gezerken söyledikleri çeşitli destanlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermesidir:

Bekçi baba, ramazan gecelerinde davul ile her evin önünde durup herkese farklı şiirler söyleyip bahşiş alır. Kapı açılmadığı takdirde, açılıncaya dek şiir söylemeye devam eder. Kapıyı açtırmak için fakir olduğunu ve para alamadığı takdirde bundan sonra davul çalmayacağını söyler. Para verene methiyeler okur. Bahşiş cömertçe verildiyse bekçi baba uzun bir destan, bahşiş az verilir ise kısa bir destan söyler. Bazan komik, kendi bitlerinin hayat öykülerini anlatan veya en sıradan şeyler hakkında destanlar düzer. İzmit'in İstanbul'a olduğu yakınlığından dolayı Kúnos, bekçi babadan

²³⁵ Kúnos, bu gezisinin İzmit'e kadarki yol güzergahını, geçtiği yerlerin adlarını bize anlatmıyor. Bu yüzden İzmir'den İzmit'e kadar gemi ile gittiğini de düşünebiliriz.

modern temalar hakkında da türküler ve destanlar dinler. Bekçi baba, evine döndüğü zaman eşinden şiir söyleyerek yemek ister.²³⁶

Kúnos'un, sonra İzmit'ten sonra Atina'ya doğru yola çıktığını anlaşılmaktadır. Böylece Kúnos, Anadolu'ya yaptığı ilk araştırma gezisini burada noktalamış olur.²³⁷

Kúnos'un ilk Anadolu gezisinden sonra yaşadıklarını anlatmak için tekrar Dr. Budenz'e yazdığı mektuplarına döneriz.

23 Haziran 1886'da hocasına Atina'dan mektup gönderir. İstanbul'a dönmeden önce, ona Macaristan'dan gönderilen serbest biletin süresi bitmeden onu kullanmak amacıyla, Yunanistan'ın başkentini görmek ister. Kúnos, burada geçirdiği birkaç gününü de boşa harcamaz: Yunan Bilimler Akademisi'nin birkaç üyesiyle tanışıp bunlardan Yunancaya giren Türkçe alıntı kelimeleri not eder.²³⁸ Kúnos, bunları, daha ileride, Türk dili hakkında yazdığı makalelerinde kullanacaktır. Büyük ihtimalle, hayatının geç döneminde yazdığı Yunan masal kitabının²³⁹ masallarını da bu gezisi sırasında derler ya da daha büyük ihtimalle kitaplardan not eder.

Kúnos, 3 Temmuz 1886'da hocasına yazdığı mektubunda, sona eren Anadolu araştırma gezisinden sonra derlemelerinin çok fayda getirdiğini ve bu gezinin hikâyesini ve bilimsel sonuçlarını bir makalede açıklamak istediğini yazıyor [bunu ancak 1891'de *Anadolu manzaraları* (Anatóliai képek) adlı, içinde halk edebiyatı metinleri ile ilgili bilimsel değerlendirme bulunmayan kitapçığında yapacaktı].²⁴⁰

²³⁶ Bekçi baba destanları, türkülleri için bkz. **Ramazannâme**, haz. Dr. Âmil Çelebioğlu, Tercüman 1001 Temel 1974

²³⁷ - **Anatóliai képek**, s. 7-131

²³⁸ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/298

²³⁹ *Hellas'ın peri imparatorluğu* (Hellasz tündérbírodalma), Budapeşte 1924

²⁴⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/299

13 Temmuz 1886'da yazdığı mektubunda derlediği masalları ve halk türkülerini *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) kitabında bastıracağını yazıyor²⁴¹. Bunların metnini Ahmet Vefik Paşa da gözden geçirmiş ve Kúnos'a göre, içerdikleki halk dilinin güzelliğine hayran kalmıştı. Kúnos, sıtma hastalığından kurtulduğunu, ne var ki gücünü bir türlü geri kazanamadığını yazıyor. Doktorlar ona bir süre için fakir Türk insanların sürdürdükleri hayat tarzını ve beslenme biçimini bırakmasını tavsiye ettiklerini yazmaktadır. Fakat bunun ona çok paraya mal olacağını düşündüğünden endişe eder. Bu yüzden Dr. Budenz'in ona, Macaristan'da çıkan ve çıkacak olan kitaplardan elde edeceği parayı avans olarak göndermesini ister. Ayrıca Anadolu'da derlediği halk edebiyatı malzemeleri de Macar İlimler Akademisi'ne tanıtmak istediğini açıklıyor.²⁴²

16 Ağustos, 1886'da Budenz'e yazdığı mektubunda Kúnos, hocasının ağır bir eleştirisine cevap veriyor: József Budenz'in elimizde bulunmayan ancak Kúnos'un cevabından anlaşılabilen mektubundan Kúnos'un, 13 Temmuz tarihli mektubunda kullandığı *megszerkeszt* (düzeltip düzenlemek, redaksiyon yapmak) sözcüğünden yola çıkarak, öğrencisinin derlediği metinlere müdahale ettiğinden kuşkulandığını anlıyoruz. Budenz'in kuşkusuna yol açan Kúnos'un mektubundaki ifade Türkçesiyle aynen şöyledir:

„Cildi²⁴³, yurt dışında da [başarı ile] yayımlaması için düzeltip düzenlemek istiyorum. [Hatta cildi] Ahmet Vefik Paşa Paris'teki *École Spéciale* ile yayımlayacağına

²⁴¹ Kúnos, büyük ihtimalle burada kitabın 1889'da yayımlanacak olan 2. cildinden bahseder

²⁴² Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/300

²⁴³ *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler*'in birinci cildinden bahseder

güveniyorum. Benim yaptığım provayı kendisi de gözden geçirip masallar derlediğim kişinin eşsiz gerçek halkçı stiline hayran kalmış.”²⁴⁴

Dr. Budenz’in eleştirisine karşılık Kúnos 16 Ağustosta yazdığı mektubunda şöyle yanıt vermiştir:

„Hocam, geçenki mektubumun düzeltilip düzenlemek (redaksiyon yapmak) sözcüğü Sizin iddia ettiğiniz esrarengizlikten bilâkis uzaktır. Sadece yabancı kritiğe karşı dayanması için yayımı çok dikkatle takip etmek istediğimi ifade etmeye çalıştım. Masal anlatıcısının sözü benim için de kutsaldır, yayımda yanlış olmamasına dikkatli olacağımdan başka asla bir şey düşünmezdim. Hocam, bundan çok emin olabilirsiniz.”²⁴⁵

Kúnos, 13 Temmuz 1886 tarihli mektubunda „megszerkeszt” (redaksiyon yapmak) sözcüğüyle, derlediği metinlere müdahale ettiği anlamında kullanmadığını, sadece metinlerin redaksiyonu yaptığını kastettiğini ifade ediyor. Fakat Kúnos’un İstanbul’da derleme yaptığı dönemlerde yazmış olduğu bazı mektuplarından onun derlediği metinlere müdahale ettiğine dair kuşkularımızı güçlendirmektedir:

Örneğin Kúnos, 2 Şubat 1886’da hocası Dr. Budenz’e yazdığı mektubunda *Âşık Garib hikâyesinin* metnini bir Türk arkadaşının yardımıyla Arapça ve Farsça

²⁴⁴ „Általában ugy szeretném a kötetet megszerkeszteni, hogy a külföld előtt is megjelenhessék, sőt Ahmet Vefik pasa amaz igéretére hogy a párizsi Ecole speciale-val ki adhatná, számitok is. A korrekturát külömben ő is átnézte és nem győzött eléggé gyönyörködni a valódi népies stílusban, melyben népmese mondóm párját ritkítja.” Kúnos’un József Budenz’e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/300

²⁴⁵ „Multkori levelem megszerkeszt szava korántsem oly mysticus, a milyennek a Tanár ur declarálta, csak azt akartam vele mondani hogy hiba nélkü, nagy figyelemmel akarom a kiadást kísérni hogy a külföld kritikája nyílának is ellenállhasson. A mese mondó szava előttem is szent, és soha sem is gondolhattam másra mint mint gondos kiadásra; nyugodt lehet e tekintetben a Tanár ur.” Kúnos’un József Budenz’e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/303

kelimelerden arındırmaya çalıştığını belirtiyor.²⁴⁶ Bu ifadeden Kúnos'un halk ağzından derlemiş olduğu metinlere müdahale ettiği anlaşılmaktadır. Belki de Kúnos'un dilini yadırgadığı bu hikâyenin metni sözlü gelenekten derlenmemiştir. Yayınlanmak üzere Macar İlimler Akademisi'ne göndermek istediği hikâyenin metni, daha önce yazıya geçirilmiş, yani Türk popüler edebiyatına mal olmuş bir metin miydi? Bunu belirlemek şimdilik pek mümkün değildir. Ancak bize göre Kúnos'un müdahale ettiği metnin daha önce halk kitapları arasında yayınlanmış olan bir *Âşık Garib* hikâyesi olma ihtimali büyüktür. Bu konuyla ilgili yeterince bilgilere sahip olmadığımız için bu soruyu açık bırakmak zorundayız.

Aynı mektubunda Kúnos, hocasına armağan olarak Türk halk sanatının güzel bir örneği olan nakışlı bir masa örtüsünü gönderdiğini yazar. Daha önceki ve sonraki mektuplarında hiç bir zaman hocasına armağan gönderdiğini yazmayan Kúnos, bu armağanı sanki kendini suçlu hissettiği için gönderdiği anlaşılabilir.²⁴⁷

Kúnos, 3 Eylül 1886'da Budenz'e yazdığı mektubunda, onun derlediği halk edebiyatı metinlerinin Ahmet Vefik Paşa tarafından Paris'te bastırılmak istendiğini yazar. Masalların kitap olarak yayımlanması halinde 22 formadan oluşacaklarını yazıyor. Türkler dışında Alman ve Fransızlar ile arkadaşlık ettiğini ve bu iki dilin bilgisini de ilerlettiğini yazıyor. Macaristan'a dönmeden önce Fransızların, ona birkaç ay Paris'teki Şarkiyet Enstitüsü'nün kurslarına katılmasını önerdiklerini, kendisinin bu öneriye sıcak baktığını belirtir.²⁴⁸

²⁴⁶ Kúnos'un 2 Şubat 1886'da József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/284

²⁴⁷ a.m.

²⁴⁸ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/304

Aynı mektupta 22 formadan oluşan bir incelemeyi Budapeşte'ye gönderdiğini yazar. Üç bölüme ayırdığı makalede Türk halk masallarını incelediğini, bu incelemenin ilk bölümünde masalların insan kahramanlarını, ikinci bölümde iyi tabiyatlı olağanüstü varlıkları, üçüncü bölümde ise kötü olağanüstü varlıkları tanıttığını yazıyor. Bu incelemede örnek olarak 7 masalın Macarca tercümesini de gönderdiğini belirtir. Kúnos'un bu incelemesi *Budapesti Szemle* dergisinde *Oszmán-török népmesék* (Osmanlı Türk halk masalları) adıyla yayımlanır.²⁴⁹

Kúnos'un, 12 Ekim 1886'da yazdığı mektubundan arkadaş edindiği birkaç Almanın, derlediği masalları kendi ülkelerinde yayımlamak istedikleri anlaşılmaktadır. Kúnos birisine bir masal verdiğini, ancak bundan daha fazlasını sadece Akademi'nin izniyle vereceğini yazıyor. Kúnos, Türkiye'deki aktivitesi, Macaristan'da yazarları ve bilimsel araştırmaları parayla destekleyen *Kiszfaludy Cemiyeti*'nin de dikkatini çektiğini belirtir. Bu yüzden masal kitabının bu topluluk tarafından bastırılmasını arzu ettiğini yazıyor.

Aynı mektubunda Kúnos, İstanbul'da tanıştığı birkaç kişinin onun derlemelerine çok yardım ettiklerini yazarak onların adını verir. Bunların arasında Kúnos'un karagözcü arkadaşı, Urfi (Örfi?) Bey ve ailesi de bulunmaktadır. Urfi Bey'in ninesinin ve kızkardeşlerinin kendisine anlattıkları masalları Urfi Bey sonradan Kúnos'a aktarır. Fakat Kúnos, en çok masalı merhum Dániel Szilágyi'nin, İstanbul'un Türk mahallesinde yaşayan ve "gerçek bir Türk olan" kâtibî, Hüsnü Efendi'den derlediğini yazar. Hüsnü Efendi eşinden, annesinden, kayınvaldesinden duyduğu masalları Kúnos'a aktarır, ayrıca

²⁴⁹ BpSZ, 1887 L, 2. 337-389

1885'in kış gecelerinde ailesi tarafından ona anlatılan masalları hatırlayarak Kúnos'a anlatır.²⁵⁰

Macar mültecinin kâtibi ayrıca Kúnos'u kendi evine de davet ederek yaşlı kadınların oturduğu haremlğine girmesine bile izin verir. Burada Macar araştırmacısı kadınlardan dinlediği masalları bizzat kendisi not eder. Kúnos, ayrıca aylık 1,5 lira karşılığında halk masallarını Hüsni Efendi ve Urfi Bey'e anlattırır ve yazdırır. En çok masalın Hüsni Bey'in ailesinden geldiğini yazar. Kúnos, bazan Türkçe konuşan Ermeni ailelerinden de masal derlediğini belirtir. Bu yüzden derlediği masalların bir kısmının Türk masalları olup olmadığını de düşünmemiz gerekir. Arkadaşlarının kadın akrabaları dışında Kúnos, meddahlardan ve kitaplardan da masallar not ettiğini yazar.²⁵¹ Bunları göz önünde bulundurursak kendimize, Kúnos'un not ettiği metinlerin hangisi gerçek halk masalı, hangisinin ise meddah hikâyesi veya kitaplardan kopyalanmış metin olduğunu sormamız gerekmektedir. Malesef bunlar onun araştırmalarının bilimsel değerinden çok düşürmektedirler.

Aynı mektubunda Kúnos Dr. Budenz'e, o dönemin İstanbul'unda sık sık depremler olduğu için derlediği malzemeyi Budapeşte'ye çabuk göndereceğini yazıyor.²⁵²

Kúnos, 26 Ekim 1886'da yazdığı mektubunda hocasına Macar asıllı İbrahim Müteferrika ve onun matbaası hakkında duyduklarını anlatıyor.²⁵³

²⁵⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr., 5448/306

²⁵¹ a.y.

²⁵² a.y.

²⁵³ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr., 5448/308

23 Kasım 1886'da Budenz' yazdığı mektubunda İstanbul'da Türkoloji kitabı bulamadığını yazıp hocasından Türkoloji ile ilgili Fransızca kitaplar ister. Mektubundan, Kisfaludy Cemiyeti'nin Kúnos'un onlara gönderdiği masalları çok takdir ettiği anlaşılmaktadır²⁵⁴.

Kúnos, 4 Aralık 1886'da Budenz'e yazdığı mektubunda dört gün önce İstanbul'un kalabalık bir sokağında bir kişinin yanında silahla ateş ettiğini ve kurşunun kendisine isabet etmemesinden dolayı bu olayı ucuz atlattığını yazıyor²⁵⁵.

Kúnos'un 28 Aralık 1886'da Budenz'e yazdığı mektubundan, Ignác Goldzieher'in, kendisine küçük bir Türkçe-Macarca sözlük yazmasını önerdiği ortaya çıkmaktadır. Maddî sıkıntılardan şikayet eden yazar, Macaristan'daki derneklerin ve kurumların yardımına başvurmak ve ailesini de görmek için ertesi yaz, Macaristan'a tatile gimeyi düşündüğünü yazar. İlk baharda yaptığı Anadolu araştırma gezisi sırasında yanına verilen zaptiyenin maaşını ve onun atının yeminin parasını da ödemek zorunda olması, paraya ihtiyacı olmasının diğer nedeni olduğunu kaydeder. Kúnos, masallarının yayımlaması için birden çok yayınevini ve cemiyetin (*Olcsó Könyvtár, Budapesti Szemle Gazetesi, Kisfaludy Cemiyeti, Macar İlimler Akademisi*) yarışmasının haberini duyunca çok memnun olduğunu yazar.

Kúnos, 11 Ocak 1887'de hocası Budenz'e yazdığı mektubunda *halk kitapları* dediği ve bugün popüler edebiyat diye adlandırdığımız basmalarla çok ilgilendiğini yazar.

²⁵⁴ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/309

²⁵⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/310

Ayrıca Macar ve Türk masallarının Fars masallarından kaynakladığını gösteren bir makale yayımlamak istediğini de belirtir.²⁵⁶

5 Mart 1887’de gönderdiği mektubunda, Akademi’nin parasal yardımını kaybettiğini açıklayan Kúnos, Macaristan’daki gazetelere ve dergilere makale yazmayı düşündüğünü açıklıyor. *Macar İlimler Akademisi* adına kendisine mektup yazan Zsigmond Simonyi’nin (1853-1919), kendisinden para karşılığında Osmanlı Devleti’ndeki siyasî gelişmeler hakkında makaleler yazmasını önerdiğini, ancak kendisinin buna red cevabını verdiğini kaydeder.

Aynı mektupta, Türk masalları ve halk hikâyeleri (*Köroğlu, Şah İsmail*) hakkındaki makalelerinin yayına hazır olduklarını yazar. Macar ve Türk masallarının İran menşeiini daha derinden araştırmak için Fars masalları da okuduğunu belirtir. Kúnos, Fransız bir tanıdığının Karagöz ile ilgili incelemesini Paris’teki *Journal Asiatique* dergisinde yayımlamak istediğini ve bu yüzden bunu Fransızcaya çevirmeye başladığını yazar. Kúnos, Paris’teki *Doğu Enstitüsü*’ne ve her şeyden önce doğu bilimcisi Pavet de Courteille (1821-1889) ve Casimir Adrien Barbier de Meinard’a (1827-1908) verilmek üzere İstanbul Fransız Büyükelçiliği, kendisinden Karagöz ile ilgili çalışmasının birkaç nüshasını istediğini yazıyor. Yazara göre, Fransızlar onun Paris’teki doğu bilimleri okuluna gitmesine çok sıcak bakıyorlardı. Bu yüzden Kúnos, aynı yılın sonbaharında Paris’e gidip oradaki Şarkiyat Enstitüsü’nde iki yarıyıl, yani 1888’in yazına kadar kalıp eğitim görmeyi düşündüğünü, burs kazanması için, Fransa Büyükelçiliği ona yardım edeceği sözünü bile verdiğini yazar.

²⁵⁶ Kúnos’un József Budenz’e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/311

Türkiye'deki araştırmalarını bitirdikten sonra Macaristan'da üniversitede iş bulma olanağının az olduğuna dikkat çeken Kúnos, Osmanlı Maarif Nazırı Münif Paşa'nın ona Maarif Nezaretinde çalıması için kendisine yardımcı olacağını fakat paşanın kendisinden önce Fransa'ya gidip Fransızcasını geliştirmesini belirtir.²⁵⁷

12 Nisan 1887'de Budenz'e yazdığı mektubunda Kúnos, araştırmaları için İstanbul'da yeterli bilimsel kaynak bulamadığı için, Fransa'daki öğrenim yolculuğuna git gide daha sıcak baktığını yazıyor.²⁵⁸

10 Mayıs 1887'de yazdığı mektubunda, Türk „batıl inançları” (!) dediğı halk inançları da derlemeye başladığını yazıyor. Paris yolculuğundan önce yazın tekrar Anadolu'ya gidip oradaki derlemelerine devam etmeyi düşündüğünü yazmaktadır. Fransa'ya gitmek için sabırsızlandığı anlaşılan Kúnos, bilet için Trieste'deki Lloyd buharlı gemi şirketine İtalyanca bir mektup yazdığını belirtir. Bu yolculuğun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğı Akademi'nin yardımına bağlar. Parasal sıkıntılardan bahseden Kúnos, havanın sıcaklığından dolayı özel ders verdiğı öğrencilerinin, derslerine ara vererek, kırsal alanlara gitmelerinden dolayı parasının bitmek üzere olduğunu belirtir. Paraya ihtiyacı olmasının diğeri nedeni olarak, Hüsnü Efendi ile başka arkadaşlarının yaşlı Türk kadınlarından, derleme yaptıklarından ve halk edebiyatının metinlerini de not ettiklerinden dolayı onlara maaş vermesi gerektiğini gösterir. Kúnos, bu arkadaşlarının fakir ailelerinin maddî bakımdan ona bağlı olduklarını yazar.

Kúnos, aynı mektubunda adlarını vermediğı ikisi de zengin olan biri Rus diğeri Alman iki dilcinin ve filologun, birkaç yıldan beri İstanbul'a gelip Türk halk edebiyatını

²⁵⁷ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/312

²⁵⁸ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/314

derlemeye çalıştıklarını, ancak hemen hemen hiç bir başarı elde edemediklerini, bu iki bilim adamının, kendisinin başarısına çok şaşırduklarını ve kendilerinin nerede yanlış yapıklarını anlamadıklarını yazarak, kendi başarısını vurguluyor.²⁵⁹

10 Haziran 1887'de Budenz'e yazdığı mektubunda Kúnos, İstanbul'daki masal derlemelerini bitirmek üzere olduğunu, ramazan ayından önce bir haftalığına Bursa'ya gidip derleme yaptığını ve sonuçtan memnun olduğunu belirtir. Başka iyi bir haber de, derlediği masallarını *Kisfaludy Cemiyeti*'nin yayımlama kararını almasıdır. Ayrıca Kúnos, derlediği masallarının Macar İlimler Akademisi'nce yakında yayımlanacağı hakkında haber aldığını yazar. Bu durumda Kúnos, Akademi'nin çıkartacağı cilde Türkçe ve Rusça, iki önsöz yazmak istediğini belirtir.²⁶⁰

Kúnos, 28 Haziran 1887'de Budenz'e yazdığı mektubundan *Kisfaludy Cemiyeti*'nin çıkartacağı masal kitabının telif ücretini almadığını ve Macaristan *Yahudi Cemaatin*'nin kendisine artık para göndermeyeceğini belirterek moralinin bozulduğunu ve Akademi'den para gelmezse Paris'e gidemeyeceğini ifade eder.

Mektubunun sonunda, birkaç masal dışında *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) kitabının [birinci cildi] için hazırladığı malzemeyi yayıma hazır hale getirdiğini de belirtir.²⁶¹

2 Temmuz 1887'de hocasına yazdığı mektubunda *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* adlı eserinin [birinci cildinin] hazırlığını bitirdiğini,

²⁵⁹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/315

²⁶⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/317

²⁶¹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/318

Avusturya'daki *Graz Üniversitesi*'nin adını vermediği bir öğretim üyesinin derlediği Türk masallarının Almanca tercümesini yayımlamak istediğini haber verir.²⁶²

5 Temmuz 1887 tarihli mektubunda Kúnos, sıtma hastası olduğunu ve hastalığının ağırlaşmasından ve bu yüzden çalışamaz hale gelmekten korktuğu için gece gündüz çalıştığını yazar.²⁶³

8 Temmuz 1887 tarihli Budenz'e yazdığı mektubunda Kúnos, *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* kitabının [ilk cildinin] metnini yayınlamak üzere Macaristan'a gönderdiğini, *Kisfaludy Cemiyeti*'nin yayınevinde bastırılan kitap için *Budapesti Szemle* gazetesi tarafından gönderilen parayı da aldığını yazıyor. Bu parayı, dağ havasından faydalanarak ve denize girerek kötü olan sağlık durumunu iyileştirmek için Boğaziçi'de bulunan Büyükdere'ye gitmek için kullanmak istediğini yazar.²⁶⁴

Kúnos, 27 Ağustos 1887'de hocasına gönderdiği mektupta Büyükdere'den döndüğünü, ayrıca işkembeyi kafasına geçirip Keloğlan'a dönüşen masal kahramanlarından bahsediyor. Keloğlan'ın Türk masallarının en sevilen kahramanlarından olduğunu yazan Kúnos, bütün Keloğlanların aslında işkembeyi kafalarına geçirip dolaşan, yollara düşen masal kahramanları olduğunu, yani başka bir sözle sahte Keloğlanlar olduklarını var sayıyor.²⁶⁵

15 Ekim 1887'de Dr. Budenz'e yazdığı mektubunda İstanbul Galatasaray Lisesi'nin (Mekteb-i Sultanî) son sınıfına yazıldığını, lisedeki derslere katılmak için Millî Eğitim Bakanı olan Münif Paşa'ya başvurduğunu yazar. Kúnos, *Mekteb-i*

²⁶² Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/319

²⁶³ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/320

²⁶⁴ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/322

²⁶⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/324. Keloğlan ile ilgili daha geniş bilgiler için bkz. Hasan Özdemir, *Kahlkopf*, EM. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, Berlin-New York, Bd. VIII, 1994, sq. 178-180

Sultani'de Arapça, Farsça, *hüsn-i hat* (kaligrafi), Türk tarihi ve edebiyat tarihi dersleri gödüğünü kaydeder. Muallim Nâci'den²⁶⁶ Türk edebiyatı, Abdürrahman Şeref'ten²⁶⁷ tarih, Hacı Zihni Efendi'den Arapça, Feyzi Efendi'den ise Farsça derslerini aldığını yazar. Lisenin hocaları arasında bulunan Fransız asıllı öğretmenlerin de derslerine girerek Fransız dili ve edebiyatı ile ilgili bilgilerini geliştirmeye çalıştığını yazar. Türkiye'deki gazetelerden, aydınlardan, kütüphanelerden, Rus ve Fransız büyükelçiliklerinden çok büyük ilgi olduğundan dolayı, bunlar arasında dağıtması için, yeni basılan *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler*'in (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) birinci cildinden en az 30 nüsha gönderilmesini ister. Kitabı bizzat kendisi Alıncaya çevirmek istediğinden dolayı acele etmesi gerektiğini yazar. Paris'e gitme konusunda bu veya sonraki mektuplarında bahsetmez.²⁶⁸

Önceki dönemde her on günde mektup yazan Kúnos artık nadiren mektup yazmaktadır.

2 Aralık 1887'de Budenz'e yazdığı mektubunda Kúnos, „talih izin verirse” Kırım ve Kafkasya Türklerini ziyaret etmek ve onların dilini araştırmak istediğini belirtir. Radloff'un kuzey Türklerinin uzmanı olduğunu, kendisinin de güneyde yaşayan Türk toplulukların uzmanı olmak istediğini belirtir. Bunu yazarken dikkate değer bir cümle kullanıyor: “Yeni yılın ne getireceğini ve Akademi'den ne gelebileceğini

²⁶⁶ Muallim Nâci (1849-1893) şair, yazar, sözlükçü. 1885-1891 arasında Mekteb-i Sultani, Mekteb-Mülkiye ve Mekteb-i Hukukta edebiyat dersleri verir. Türk edebiyatını modernleştirmek isteyenlere karşın divan şiiri biçiminin savucusudur, ama yine de Türk edebiyatını ve dilini yenilemek isteyenlerdendir. Yabancı dillerden alınan kelimeleri Türkçe'ye uydurmak gerektiğini savunur. Hece ölçüsüne karşın ârûz ölçüsünü yenilemek gerektiğini savunuyor. Türk dilini ve edebiyatını eskileri yenileştirmekle mümkün olduğunu savunur. [(TBEA) II. İstanbul 2001, s. 579-581]

²⁶⁷ Abdürrahman Şeref (1853-1925) Mülkiye Mektebi ile Mekteb-i Sultani'nin müdürü, Âyan Meclisi'nin üyesi, Tarih Encümeni başkanı (Türk halk edebiyatı, 1978, s. 40)

²⁶⁸ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/325

bilmememe rağmen gelecek için planlar yapmaya devam ediyorum.” Bundan onun Paris’e yapmayı düşündüğü yolculuğun Akademi tarafından engellendiği sonucunu çıkartabiliriz. Fransa’ya planladığı yolculuğunun Akademi’den gelen iptali haberini Budenz’ten alması gerekiyordu. Bunu Kúnos’un suskunluğu kanıtıyor. Bu red Fransa veya Türkiye’den gelseydi, bu haberi Budenz’le mektuplaşmayı sürdüren ve onu her şeyden haberdar eden Kúnos’un hocasına bildirmesi gerekirdi. Akademi, büyük ihtimalle sadece Türkiye’de kaldığı sürece ona destek (çalışmalarını yayımlaması) vereceğini açıkladı. Kırım ve Kafkasya’ya gitmek için Kúnos’un Türkiye’den çıkması gerekiyordu... Kúnos’un mektup yazmak istememesi, bu reddin ve Macaristan’dan gelen parasal yardımın azalmasının verdiği kötümserliğin sonucu olabilir.

Aynı mektuptan bu kötü haberlere bir tane daha eklendiğini öğreniyoruz:

Macaristan’da yeni basılan *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* kitabının birinci cildinin basından çıkan ve İstanbul’a gönderilen Kúnos’un 15 Ekim 1887’te yazdığı mektubunda bahsettiği 30 nüshasını²⁶⁹, uygun paketlenmedikleri gerekçesiyle Osmanlı gümrük memurları müsadere ederler. Kitapları alabilmesi için bir sürü para vermesi ve *Maarif Nazrının* [yani Münif Paşa’nın] da araya girmesi gerekir. Kúnos, bu olaydan Türk gazetelerin de bahsettiklerini yazar. Kúnos, ayrıca İstanbul’da çıkan gazetelerin *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler*’in birinci cildindeki Türkçe metinleri Latin harfli transkripsiyon ile değil, Arap harfleriyle yazılmaları gerektiğinden dolayı kendini eleştirdiklerini yazar. Aynı mektuptan Macaristan’da çıkan gazetelerde

²⁶⁹ Bkz. s. 95

kitaptaki Türkçe metinlerin Macarcaya tercüme edilmemiş olmasından dolayı Kúnos'u eleştirdiklerini öğreniyoruz.²⁷⁰

Kúnos'un 1942 yılında yazdığı bir makalesine göre 1887'de bir sonbahar günü Galata köprüsünün yanında bulunan bir kahvede nargile ve kahve içerek Türk gazetelerine bakarken, *Berlin Doğu Dilleri Enstitüsü*'nde (Seminar für Orientalische Sprachen)²⁷¹ öğretim üyesi olan Gustav Jahn ile tanıştığını yazar. Jahn Arapça hocasıdır ve Kúnos'un daha önce üç Alman binbaşı, Kamphövener²⁷², Hann ve sonradan Birinci Dünya Savaşında Türk ordusunun komutanlarından olacak olan Colmar von der Goltz'a²⁷³ Türkçe dersler verdiğini duyduğunu söyleyerek Kúnos'tan Türkçe öğrenmek

²⁷⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/326

²⁷¹ 1942'de yazılan ve bu bilgiyi vermemizde kaynağımız olan makalede Jahn ile 1889'da tanıştığını yazıyor, 1887'de yazdığı bir mektupta ise (Belge No.: 5448/326) Jahn ile o yıl tanıştığını yazmıştır. Ayrıca 1942'de kaleme aldığı *Sztambuli élményeim* (İstanbul hatıralarım) (Ararát. Magyar Zsidó Évkönyv az 1942 évre. Budapest, s. 110-113) makalesinde Prof. Jahn'ın Berlin değil, Königsberg Üniversitesi'nin öğretim üyesi olduğunu yazıyor, ancak Kúnos, Prof. Jahn ile tanıştığı Budenz'e yazdığı mektuptan (bkz. Aşağı s. 116) Prof. Jahn'ın Berlin Şarkiyat Enstitüsü'nün hocası olduğu anlaşılacaktır.

²⁷² Marschall Louis von Kamphövener Pascha (1843–1927). Kızı olan yazarın belirttiğine göre Türk askerlerinin ona "Alemandja Pascha" diye ad takmışlardır. Birinci Dünya Savaşından önce Türk ordusunu modernize eden Alman subaylarından. Bkz. Elsa Sophia von Kamphoevener, **An Nachtfeuern der Karawan-Serail**. Märchen und Geschichten Alttürkischer Nomaden (Kervansarayının Ocak Başında. Eski Türk Göçebelerinin Masalları ve Hikâyeleri), Erste Folge, Christian Wegner Verlag, Hamburg, birinci baskı 1956. Elsa Sophia von Kamphoevener (1878-1963) İstanbul'da doğar ve 15 yaşındayken genç bir soylu erkeğin giysileriyle Anadolu'yu gezip kervansaraylarda Türk tüccarlardan ve göçebelerinden masalları derler. Yukarıda adı geçen kitabındaki metinleri bu yolculuğu sırasında derlediğini iddia eder. Eleştirmenlerine göre bütün bu yolculuklarının sadece onun hayalinin ürünü olduğunu, onun Türkiye'de pek az bulunduğunu ve kitabındaki masalların büyük bir kısmını Kúnos'un *Rumeli Türkçesine ait Dil Malzemeleri. Adakale Masalları* (Materialen zur Kenntnis des Rumelischen Türkisch, Teil I-II.: Türkische Volksmärchen aus Ada-Kale. Teil I.: Originaltexte mit Einleitung. Deutsche Übersetzung mit Sachregister. Beiträge zum studium der Türkischen Sprache und Literatur. Hrsg. v. Ignác Kúnos und Fr. Giese. Leipzig-New York, XXVIII, 265, VI) adlı kitabından aldığını, öbür kısmının ise kendi hayalinin ürünü olduğunu söylerler. Kaynak:

http://de.wikipedia.org/wiki/Elsa_Sophia_von_Kamphoevener

²⁷³ General Feldmarschall Freiherr Comlar von der Goltz (1843-1916) I. Dünya Savaşı'ndan önce 18 yıl İstanbul'da Türk subaylara askerî eğitim verir. Bir çok yüksek rütbeli Osmanlı subayının hocalığını yapmıştır. Enver Paşa'nın iyi arkadaşı. Daha geniş bilgiler için bkz. General Liman von Sanders, **Fünf Jahre Türkei** (Türkiye'de beş yıl), Verlag von August Scherl G.m.b.H., Berlin 1920, s. 66-67 ve devamı

istediğini belirtir.²⁷⁴ Kúnos bundan sonra Jahn'a Türkçe öğrettiğini, kendisi de Jahn ile Almanca bilgilerini pekiştirdiğini yazar.

Kúnos, 31 Aralık 1887'de yazdığı mektubunda Gustav Jahn'dan bahsetmektedir. Kúnos'a, kendisini Ignác Goldzieher'in arkadaşı olarak tanıtan Gustav Jahn, *Berlin Doğu Dilleri Enstitüsü* (Seminar für Orientalische Sprachen) tarafından İstanbul'da Türkçe okutman olmaya en uygun kişiyi aramak için gönderildiğini söyler. Jahn, bu konuda kendisinin İstanbul'da araştırma yapıp okutmanlığa uygun olabilecek altı kişi bulunduğunu ve bu kişiler arasında Kúnos'u en uygun gördüğünü söyler.²⁷⁵

21 Şubat 1888'de Budenz'e yazdığı mektubunda Kúnos, *Berlin Doğu Dilleri Enstitüsü'nün* (Seminar für Orientalische Sprachen) ona ihtiyacı olabileceğini yazıyor. Bu yüzden Türkiye'deki derlemelerini bitirip, altı ay sonra Almanya'ya gitmeyi düşündüğünü dile getirir.²⁷⁶

Kúnos, 25 Şubat 1888 tarihli budenz'e gönderdiği mektubunda, *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* adlı kitabının ikinci cildinin içine meddah hikâyelerini de yerleştireceğini düşündüğünü yazmaktadır. *Berlin Doğu Dilleri Enstitüsü'nde* (Seminar für Orientalische Sprachen) öğretim üyesi olma hayalleri hakkında, enstitünün bazı hocalarının Jahn'a karşı olan entrikaları yüzünden bu hayallerin gerçekleşmeyebileceğini yazıyor.²⁷⁷

31 Mart 1888'de yazdığı mektubunda, Dr. Wilhelm Radloff'dan mektup aldığını yazıyor. Kúnos, derleme ve çalışmalarının Radloff'un ilgisini çektiğini ve "çok

²⁷⁴ Ararát 1942, s. 111-112

²⁷⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/327

²⁷⁶ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/328

²⁷⁷ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/329

pohpohlayıcı bir biçimde” kendisi ile işbirliği yapmayı istediğini yazar. Kúnos, Radloff’un kendisine o zamana kadar derlediği ve yayınladığı halk edebiyatı malzemesini *Türk Lehçeleri Sözlük Denemesi* (Versuch eines Wörterbuchs der türkischen Dialekte) (1888-1906) adlı sözlüğünde kullanmak istediğini yazdığını belirtir. Radloff, bu çalışmasını başarı ile bitirebilmesi için „Anadolu Türkçesi uzmanı” olarak gördüğü Kúnos’un yardımını müracaat eder. Bu yüzden sözlüğün bazı kısımlarını Kúnos’a kontrol ettirmek için İstanbul’a göndereceğini yazar. Ayrıca Kúnos’a yazdığı mektupta, onun Anadolu ve İstanbul’da derlediği metinleri, Almanca tercümeleriyle birlikte *Sankt Petersburg Şarkiyat Akademisi*’nce yayımlamak istediklerini yazar.

Hocasına, son dönemlerde 500 mâni, 275 bilmece derlediğini yazıyor. Derlediği bu büyük malzeme, iki ciltlik *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* adlı kitabının üçüncü cildini oluşturacağını yazıyor. Ancak üçüncü cilt Macaristan’da yayınlanmayacaktır. Bunun nedenini Teszler Herman’ın 1941’de yazdığı makaleden öğreniriz.

Ignác Kúnos’un kariyeri (Kúnos Ignác pályafutása) adlı makalesinde Eszler, Kúnos’u Radloff ile hocası, Budenz tanıştırdığı, *Türk Lehçe Örnekleri* (Proben...) adlı kitabı için Türk lehçeleri ve halk edebiyatı ansiklopedisi için Güney Türk lehçelerini tanıyan uzmanlar arayan Radloff’un dikkatini Kúnos’a Budenz’in çektiğini yazar. Ayrıca Budenz, *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler*’nin (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) üçüncü cildinin Macaristan’da yayınlatmasından vazgeçirerek, ona bunu Rusya’da yayımlaması fikrini verir. *Türk Lehçe Örnekleri*’in 8. cildi olarak yayınlanan bu kitap Avrupalı Türkologlar arasında Kúnos’a ün kazandırır. Sonuç olarak bu malzeme 1899’da Sankt Petersburg’da, *Türk Lehçe Örnekleri*’nin (Proben der

Volksliteratur de türkischer Stämme) 8. cildi olarak *Osmanlı Halk Ağızları* (Mundarten der Osmanen) adı altında yayımlanacaktır²⁷⁸.

31 Mart 1888 tarihli mektubunda Kúnos, Türk seyirlik oyunlarından ortaoyunu metinlerini de derlemeye başladığını, ancak bunların o dönemde unutulmaya başlandıklarından dolayı, icralarına raslamanın çok zor olduğunu belirtir.

Aynı mektupta Kúnos, kardeşi Mayısta evleneceği için düğüne katılmak üzere Macaristan'a dönmek istediğini, maddî durumunun kötü olduğundan, kardeşinin düğün hediyesini aldığından dolayı, zor günler için biriktirdiği bütün parasını harcamak zorunda kaldığını yazar. Kúnos, mektubuna *Macar ve Avusturya Demiryolları Müdürlüğü*'ne bedava bir gidiş-dönüş bileti için bir başvuru ekler.

Aynı mektubunda, kardeşinin düğününe katılmak üzere Macaristan'a döndüğü takdirde Budapeşte'ye gidip Türkiye'deki aktiviteleri hakkında Macar İlimler Akademisi'ne bir bildiri sunup burs için de başvuracağını yazıyor. Söz konusu bursu kazanamadığı takdirde İstanbul'da araştırmalarına devam etmesinin imkansız olması yüzünden Macaristan'da kalıp orada bir okulda Türkçe öğretmeyi düşündüğünü yazar.²⁷⁹

Kúnos, 15 Nisan 1888'de Budenz'e yazdığı mektubunda Macaristan'a Mayıs ayında gidip birkaç hafta kalmayı düşündüğünü ayrıca Almanya'ya geri dönen Gustav Jahn'ın, Kúnos'u *Berlin Oryantalistik Akademisi*'nin öğretim üyeleri önünde tanıtmak istediğinden dolayı, onu iki ay için Almanya'ya davet eden bir mektup gönderdiğini, orada kadroya alınmadığı takdirde İstanbul'a döneceğini belirtir.

²⁷⁸ Teszler Herman, **BZSTTÉ**, Budapeşte 1941, s. 15-16

²⁷⁹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/330

Aynı mektupta Kúnos, Radloff'tan da mektup geldiğini kendisinin kontrol etmesi için, Radloff'un bu mektuba metinler de eklediğini, bu metinlerde çok sayıda yanlış oldmasından dolayı, düzeltme ile çok uğraştığını belirtir.

Ayrıca, Macaristan'da yayımladığı makalelerinin çok para getirmediğinden dolayı Macaristan'a dönmek için para bulmaya zorlandığını yazar.²⁸⁰

Metni elimizde bulunmayan ancak Kúnos'un 17 Nisan 1888'de verdiği cevabından anlaşılabilen mektubunda Dr. Budenz, öğrencisinin Macaristan'a dönmesini sonbahara ertelemesini istemiştir. Kúnos'un aynı cevabında, birkaç sebep yüzünden Macaristan'a dönmesini erteleyemeyeceğini dile getirir. Ders verdiği Türklerin, ilkbaharın son günlerinde yeşilliklere çıkıp onu işsiz ve parasız bıraktıklarını belirtir. Ayrıca ailesi ile yıllardan beri görüşmediğinden dolayı onların kendisine gönderdikleri mektuplarda onun Macaristan'a dönmesi için adeta ona yalvardıklarını yazar. Aynı mektupta Kúnos, yolculuk için serbest bilet alamıyorsa, Budenz'in kendisine Macar demiryolları şirketinden indirimli bilet alıp göndermesini rica eder.

Yine aynı mektupta Kúnos, Wilhelm Radloff'un ona gönderdiği üçüncü mektubunda, Anadolu'da derlediği *Köroğlu* ile *Şah İsmail* halk hikâyelerini *Mélanges Asiatiques* dergisinde (Sankt Petersburg) yayımlamayı önerdiğini yazmaktadır.²⁸¹

Kúnos, 5 Mayıs 1888 tarihli hocası Dr. Budenz'e yazdığı mektupta Mayısın 20'sinde kardeşinin evleneceğini, o nedenle düğüne zamanında yetişmek için bir hafta sonra yola çıkması gerektiğini, aynı yıl Anadolu'da bir araştırma gezisi yapmayı planladığı için İstanbul'a dönüş tarihi olarak 1888 Haziran ayının ortasını belirlediğini

²⁸⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/331

²⁸¹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/332

yazar. Ayrıca, Budenz'in Macar demiryolları şirketinden daha önceki mektubunda rica ettiği indirimli biletleri temin edip kendisine gönderdiği için hocasına teşekkür eder.²⁸²

Macaristan'a dönen Kúnos, 22 Mayıs 1888'de hocasına gençliğini geçirdiği kent olan Debrecen'den gönderdiği mektupta, trenle İstanbul'dan Debrecen'e yaptığı yolculuğun üç gün sürdüğünü ve kardeşinin düğününe zamanında ulaşabildiği için çok mutlu olduğunu yazar.²⁸³ Uzun zaman sonra ailesine kavuşmuş olan Kúnos, mektubunda bir hafta sonra tekrar yola koyulup Budapeşte'ye gideceğini, şimdiye kadar Türkiye'de yaptığı çalışmalar hakkında Macar İlimler Akademisi'nin saygın üyelerine bir konferans vereceğini ve *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) adlı kitabının ikinci cildinin basılan bölümlerini Akademi üyelerine göstermek istediğini yazıyor.²⁸⁴

Kúnos Budapeşte'deyken, şehirde olmadığı anlaşılan hocasına gönderdiği 13 Haziran 1888 tarihli mektubunda, Türkiye'de derlediği mânilerden 60'ının, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* (WZKM) adlı doğu bilimleri ile ilgili dergide yayımlamak üzere Viyana'ya gönderdiğini bildirir. Gönderdiği mânileri Latin harfleriyle ve transkripsiyon işaretleri ile Almanca çevirilerini verdiğini, 49 mâninin - örnek olsun diye - Arap harfleriyle Osmanlıca biçimini de eklediğini yazar.²⁸⁵

²⁸² Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/334

²⁸³ Kúnos'un ailesinin Debrecen'deki adresini bilmiyoruz, sadece ailenin bir üyesi (belki bir kardeşi) olan, Mór Lusztig'in şehirde bir dericilik mağazası olduğunu ve oraya Kúnos'un hocasıyla arasına kendisinden haberler gönderttiğini biliyoruz. Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/366

²⁸⁴ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/335

²⁸⁵ Kúnos'un yayınlanmak üzere gönderdiği mâniler ile daha sonra gönderdiği türküler söz konusu dergide üç bölüm halinde yayımlanmışlardır: birinci kısım aynı yıl (1888), ikinci kısmı 1889'da, üçüncü ve son kısmını ise 1890'da yayımlanmıştır. Bunun için Bkz. Kúnos, "Türkische Volkslieder" I (Türk Halk Türküleri), **WZKM II**, 1888, s. 319-324;. "Türkische Volkslieder" II, **WZKM III**, 1889, s. 69-76; Türkische Volkslieder III, **WZKM IV**, 1890, s. 35-42

Dr. Kúnos, aynı mektubunda çalışmalarının Macaristan'daki akademisyenler tarafından çok takdir edildiğini yazar ve bunun kanıtı olarak, Macar İlimler Akademisi'nin saygın üyelerinden olduğunu belirttiği Zsigmond Simonyi tarafından yazlık evine davet edilmesini gösterir.²⁸⁶

Macaristan'dan İstanbul'a dönen Kúnos, 17 Ağustos 1888'de Budenz'e yazdığı mektubunda çalışmalarına tekrar başladığını, yayınlanmakta olan kitabına²⁸⁷ ait metinleri düzelterek Macaristan'a gönderdiğini; ayrıca derlemiş olduğu ortaoyunları metinlerinin transkripsiyonu yapmakla meşgul olduğunu bildirir.²⁸⁸

Kúnos, 1 Eylül 1888'de Budenz'e gönderdiği mektubunda Macaristan yolculuğunun çok faydalı geçtiğini, çalışmalarına ilgi duyan birçok dergi ve cemiyetin kendisinden Türkoloji ile ilgili makaleler yazmasını talep ettiklerini, bunlara somut örnek olarak Budapeşte *Kisfaludy Cemiyeti*'ne ortaoyunu ile ilgili makalelerini, Akademi'ye topladığı Türk halk masallarını metnini yayınlamak üzere gönderdiğini, Dr. Radloff'a da *Kerem ile Aslı* ve *Âşık Garib hikâyelerini* yayınlamak üzere gönderdiğini²⁸⁹ yazar.²⁹⁰

Kúnos, 12 Ekim 1888'de Budenz'e yazdığı mektubunda Macaristan'dan İstanbul'a bir heyetin geldiğini, bu heyetin Macarların ünlü krallarından olan I. Mátyás'ın (1458-1490) yazdırdığı dünyaca ünlü, *Corvinalar*²⁹¹ diye adlandırılan, el

²⁸⁶ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/336

²⁸⁷ Kúnos, büyük ihtimalle *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* adlı eserinin II. cildinden bahsetmektedir

²⁸⁸ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/337

²⁸⁹ *Mundarten der Osmanen, Proben...* cilt VIII'de yayınlanmaları için göndermiştir.

²⁹⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/338

²⁹¹ Macaristan kralı, I. Mátyás (1458-1490) özellikle İtalya'da kitaplar yazdırıp veya bastırıp, Macaristan'a getirterek büyüklüğünde ve çeşitliliğinde o dönemin Avrupa'nın Vatikan Papalık Kütüphanesi'nden sonra ikinci kütüphanesini oluşturdu. Bu kütüphanenin adı I. Mátyás'ın Corvinus

yazması ve basma kitapları araştırdığını yazıyor. Kúnos, Budapeşte'den gelen bu heyetin; Ármin Vámbéry, arkeolog Vilmos Fraknói (1843-1925), tarihçi Albert Nyári²⁹² ve tarihçi Kálmán Thaly'dan (1839-1909) oluştuğunu, onlara tercüman ve yardımcı olarak katıldığını yazar. Kúnos, Macar bilim adamlarının Topkapı sarayındaki araştırmaları sonucunda saray kütüphanesinde *Corvina*'ların adlarını kendisinin bulduğunu belirtir. Kúnos, Macar bilim adamlarının başta zamanın padişahı olmak üzere üst düzeydeki Osmanlı devlet adamları ile resmî görüşmelerde bulduklarını, bu görüşmelerde kendisinin tercümanlık yaptığını, kendisinin (Kúnos) tercümanlık yeteneğini beğenen padişahın onu 3. derece *Mecidîye Nişanı*'na layık gördüğünü kaydeder.²⁹³

Kúnos, 23 Ekim 1888'de Budenz'e yazdığı mektubunda kendisinin Vámbéry ile birlikte Topkapı'nın Avrupalı insanın ayağının basmadığı bölümlerini de gezdiklerini ve saray kütüphanesinde dünyanın birçok yerinden gelen çok değerli basma ve yazma

soyadından *Bibliotheca Corviniana*, kitapların ise *Corvina* idi. Kitapların sanatsal değeri de çok yüksektir. Bugün bu kütüphane Ortaçağın en önemli kütüphanelerinden sayılmaktadır. Kitaplar arasında çağdaş Macar, İtalyan ve eskiçağ Yunan ve Latin yazarların dinî, tarihî, felsefî ve bilimsel eserleri de bulunuyordu. Bazı antik müelliflerin eserleri Corvinalar sayesinde bugüne kadar gelebilmişlerdi. Kütüphanedeki kitapların sayısı toplam 2000-2500 arasında idi. 16. yüzyıl savaşları arasında kitapların en büyük kısmı yok oldu, öbür kısmı ise çeşitli ülkelere götürüldü. Zamanla sağ kalan kitaplar hükümdarlar arasında armağan edilince dünyanın her tarafına saçıldılar. 18. yüzyıla kadar Macaristan'da Corvinalar'dan sadece üç tane kitap bulunuyordu. Ancak, 19. yüzyılda sağ kalan Corvinaların bir kısmı Macaristan'a geri döndü. Birçok Macar aydını Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bulunan kütüphanelerde bulunan birkaç *Corvina*'yı satın alıp Macaristan'a getirdi. Ancak en çok kitabı, 1877-1878 Rus-Türk savaşı sırasında Macar gençlerinin Osmanlıların yanında gösteri yaptıklarından dolayı müteşekkik olan Osmanlı padişahı II. Abdülhamit, 35 tane kitap Macaristan'a geri verdi. Bugüne kadar dünyanın çeşitli yerlerinde sağ kalan 200 civarında Corvina bulunmaktadır. Bunlardan 53 tane bugün Macaristan'da bulunmaktadır. Corvinalar ile ilgili daha geniş bilgiler için bkz.: Widmann, Hans: Von der Renaissance bis zum Beginn der Aufklärung. (Rönesanstan Aydınlanmanın başlangıcına kadar), **Milkau: Handbuch der Bibliothekswissenschaft**. 2. Aufl. III. 1. Bd. Wiesbaden, 1953. 516-529; Borzsák, István: Die Tacitus-Handschriften der Bibliotheca Corviniana. (Bibliotheca Corviniana'daki Tacitus el yazmaları), **Az Egyetemi Könyvtár Évkönyve** I. 1962. 141-156; <http://www.corvina.oszk.hu/>

²⁹² Doğum ve ölüm tarihini tespit edemedik

²⁹³ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/339

kitapları görme fırsatı bulduklarını belirtir. Aralarında *Corvina*'ların da bulunduğu 495 Avrupa menşeli el yazmasından oluşan bir kitap listesi bulunur²⁹⁴, bu listeyi saray kütüphanesinin müdürünün iznini almaksızın, kendisine refakat eden padişahın yaveriyle birlikte kopya etmeye başlarlar. Tam yazma işini bitirecekleri sırada kütüphane müdürü ansızın içeri girer onların yazdıklarını yırtıp atar ve yaveri böyle bir şeyi yapamayacağı hususunda uyarır. Kúnos, bu listede, Avrupa'da yazılan kitapların adlarının yerinde "Latince büyük bir kitap" yazıldığını belirtiyor.²⁹⁵

Kúnos, 2 Kasım 1888'da Budenz'e yazdığı mektubunda ortaoyunu hakkında Macarca yazdığı *Ortaoyunu. Türk Halk Tiyatrosu* (Orta Ojunu. Török népszinjáték) adlı kitabının Budapeşte'de yayınlanmış olduğunu bildirmekte ve kendisine gönderilen söz konusu kitabın nüsha kapaklarını – Türklerin de söz konusu yayınlarından haberdar olmaları için – iki dilde: Almanca ve Fransızca yazılmasını, kitap kapağının iç kısmına da Macaristan'da yayınlamış olduğu kitapların bir listesinin yer almasını istemektedir. Ayrıca, ortaoyunu ile ilgili söz konusu kitabın İstanbul'da Türkçeye çevirilip yayınlanması ile ilgili olarak *Lorenz & Keil* adlı bir sahaftan teklif aldığını yazmaktadır. Ancak bu kitabın İstanbul'da Türkçeye çevirilerek yayınlandığına dair elimizde bilgi bulunmamaktadır.²⁹⁶

Kúnos, 7 Aralık 1888'de hocasına yazdığı mektubunda Türkçe kurslarına devam eden Almanların artık kurslara devam etmediklerini söyleyerek, hocasına bir gelir kaynağının kapandığını dile getirmeye çalışmaktadır. Ayrıca daha önce kendisinin

²⁹⁴ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/340

²⁹⁵ Kúnos'un kütüphaneci ve kitap tarihçisi olan János Csontos'i'ne (1846-1918) yazdığı mektup. Bu mektubunda 495 yerine 397 el yazmadan oluşan bir liste bulduklarını yazar. Son cümlede Kúnos'un ne demek istediği anlaşılmamıştır. <http://www.mek.oszk.hu/03500/03565/03565.pdf>

²⁹⁶ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/341

hazırladığı Türk halk masalları ile ilgili kitabın²⁹⁷ yayınlanmasını üstlenen Budapeşte *Kisfaludy Cemiyeti*'nin kitabı bastırılmasını ertelemesi yüzünden maddî sıkıntıya düştüğünü yazmaktadır.²⁹⁸

Kúnos, 23 Ocak 1889'daki mektubunda Türkiye'de Mart'a kadar kalmayı düşündüğünü, sonra İsveç'te yapılacak doğu bilimleri kongresine katılmak ve araştırmaları hakkında konuşma yapmak istediğini, ancak İsveç'te yapılacak olan doğu bilimleri kongresi için bir çeşit hazırlık olsun diye, Oca ayı sonunda İstanbul'daki *Alman Derneği*'nin toplantısında (büyük ihtimalle Türk halk edebiyatı hakkında) bir konferans vereceğini belirtir.²⁹⁹

15 Şubat 1889'da Budenz'e yazdığı mektupta Kúnos, Wilhelm Radloff'un istediği malzemeyi topladığını ve düzelttiğini, bundan sonra sadece bunu Almanca'ya tercüme etmek kaldığını ve bu işi ise Mayıs'a kadar bitireceğini yazar.³⁰⁰ Radloff'un isteği üzerine yaptığı derlemeler ve çalışmalar için Rus İlimler Akademisi'nin gönderdiği 400 rubleyi az bulan Kúnos, tercümeyi Mayıs'a kadar bitirebilirse halde Macaristan'a dönüp iş bulmak istediğini, iş bulamazsa İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliğinin yardımıyla Paris'te iş bulabileceğini düşündüğünü belirtir. Fransız Türkologu, Barbier de Meynard'ın³⁰¹ kendisine yazdığı çok sayıdaki mektubunda çalışmalarını övmesi ve onu Fransa'daki *Asya Cemiyeti*'nin (Société Asiatique) üyeleri arasına girmesini destekleyeceğini ve derlediği Türk halk türkülerinin bir kısmını *Révue Asiatique* (Asya Mecmuası) dergisinde yayınlamak istediğini belirtir.

²⁹⁷ Büyük ihtimalle 1889'da yayınlanacak olan **Török népmesék. Vámbéry Ármin előszavával** (Türk Halk Masalları Ármin Vámbéry'nin önsözüyle), Budapeşte 1889

²⁹⁸ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/345

²⁹⁹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/347

³⁰⁰ Mundarten der Osmanen. **Proben...** cilt VIII.

³⁰¹ Charles Adrien Casimir Barbier de Meynard (1826-1908), Fransız Türkologu, sözlük yazarı

Aynı mektupta Kúnos, Radloff'a göndereceği malzemenin Almanca tercümesiyle uğraşmasından ve İstanbul'daki Alman Derneğinin kendisinden konferanslar vermesini istemesinden dolayı sürekli çalışması gerektiğini, ancak yakalandığı bir hastalığın kendisini çok zorlandığını yazar.³⁰²

Yazar, 7 Mart 1889'da yazdığı mektubuyla beraber Budenz'e *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* adlı eserinin ikinci cildinin açıklamalarını da gönderdiğini, bununla Türkiye'deki işlerinin bittiğini belirterek, bahar sonuna kadar Türkiye'den ayrılmak istediğini dile getirir.³⁰³

Kúnos, 1888 sonu ve 1889 ilkbaharında tarihçi Sándor Szilágyi'ye (1827-1899) iki mektup gönderir. Bu mektuplarda Kúnos, Macar tarihçilerden oluşan bir grubun Macar özgürlük savaşçısı ve mültecisi, Imre Thököly'nin (1657-1705) İzmit'te bulunan mezarını ziyaret ettiği ve mezarın fotoğrafını çekmek istediğini, bu bilim heyetinin mezarın fotoğrafını çekmek için Macaristan'dan bir fotoğrafçı getirmek istediklerini duyunca, daha az para isteyen Türk bir fotoğrafçı ile anlaşarak bunların işlerini kolaylaştırdığını yazar. Bunları anlatan mektubunun üstündeki adres Pera'daki Peşte otelidir. İlginçtir, Kúnos'un hocası Budenz dışında haberleştiği Sándor Szilágyi'ye yazmış olduğu iki mektupta İstanbul'da adres olarak Pera'daki Peşte otelini vermiştir, bu da bize, parasal şikayetlerine rağmen Türkiye'deki ikametinin son yıllarında iyi bir otelde kaldığını kanıtlıyor³⁰⁴.

Kúnos, 30 Mart 1889'da Budenz'e yazdığı mektubunda İsveç'teki doğu bilimcilerin kongresinde sunacağı tebliğin metnini hazırlayıp Macaristan'a serbest dönüş

³⁰² Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/348

³⁰³ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/350

³⁰⁴ 23 Ekim 1888 ve 28 Ocak 1889 tarihli mektupları, Macar İlimler Akademisi'nin Arşivinden

bilet için başvurduğunu daha sonra Budapeşte'den İsveç'e giderek oradaki doğu bilimleri kongresine katıldıktan sonra, bir yıllığına tekrar Türkiye'ye dönüp çalışmalarını sürdürmeyi, daha sonra Paris'e gidip orada çalışmak istediğini yazmaktadır.³⁰⁵

Kúnos, 3 Nisan 1889'da hocasına İstanbul'dan yazdığı mektubunda, derlemeye en uygun zaman olduğu için o yılki Ramazan ayını Türkiye'de geçirip ondan sonra ülkesine dönüp yaz mevsimini ailesinin yanında geçirmek istediğini; Eylülde Paris'e yapacağı seyahattan sonra tekrar Türkiye'ye döneceğini bildirir.³⁰⁶

Kúnos, 7 Mayıs 1889'da Budenz'e yazdığı mektubunda ayın 17'sinde yola çıkacağını ve 20-25'inde Budapeşte'de olacağını yazar ve o günlerde Macaristan'da çıkan *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* adlı eserinin II. cildini İstanbul'daki *Lorenz & Keil* yayınevine göndermelerini ister. Aynı mektubunda, bir hafta önce II. Abdülhamid'in (1842-1918) kendisini *Nişan-i İmtiyaz* ile ödüllendirdiğini de belirtir.³⁰⁷

Macaristan'a döndükten sonra, sağlık durumunun bir hayli bozulduğunu yazan Kúnos, 3 Temmuz 1889'da Budenz'e tedavi için gittiği bir kaplıca kenti olan Lucski'den gönderdiği mektupta³⁰⁸ sağlık durumu bozulduğundan İsveç'teki doğu bilimciler kongresine katılamayacağını, ancak söz konusu kongrede sunmak üzere hazırladığı konuşmasının metnini oraya gönderip okutturacağını yazar ve 10 gün sonra Budapeşte'ye gidip orada Budenz ile görüşmek istediğini de belirtir.³⁰⁹

³⁰⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/351

³⁰⁶ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/353

³⁰⁷ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/355

³⁰⁸ O zaman Macaristan'a ait olan Lucski, bugün Slovakya'da olup adı Lúčky'dir.

³⁰⁹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/356

Kúnos, 20 Temmuz 1889'da hocasına o zaman Avusturya-Macaristan'a ait olan, bugün ise Polonya'da bulunan Krakov'dan mektup gönderir. Oradaki Czartoriski Müzesi'nde Türkçe beş el yazma kitabının bulunduğunu, bu eserlerin konularının tespiti için kendisini davet ettiklerini, Krakov'a giderek, daha önce birçok Avusturyalı Türkologun okuyamadıkları yazmaların kendisi tarafından okunduklarını gururla ifade eder. Ancak söz konusu yazmaların muhtevaları hakkında Kúnos'un mektubunda hiçbir kayda rastlıyamıyoruz.³¹⁰

Sonraki mektubunu Dr. Budenz'e Kúnos, 2 Aralık 1889'da İstanbul'dan gönderir. Bu mektupta Kúnos, Macaristan'dan İstanbul'a tekrar dönmek istemediğini ancak hocası Vámbéry'nin Macar kralı I. Mátyás'ın İstanbul'da bulunan *Corvina* adlı el yazma ve baskı kitaplarını araştırmak üzere oluşturulan bilim adamları heyetinin birkaç hafta içinde İstanbul'da olacağını bildirerek heyetin kendisine ihtiyaç duyacakları gerekçesiyle onu Türkiye'ye dönmeye ikna ettiğini yazar. Bunun üzerine İstanbul'a geldiğini, iki ay boyunca Macaristan'dan gelecek heyeti beklediğini, onlardan haber çıkmayınca Vámbéry tarafından kandırıldığını düşündüğünü, bu düşüncesinin İstanbul'a gelecek heyetin bir üyesi olan Kálmán Thaly'dan (1839-1909) aldığı mektupla daha da pekiştiğini Thaly'nin, mektubunda İstanbul'a yapacakları gezinsin ertesi yıl ilkbahara ertelendiğini bildirdiğini yazar. Aynı mektubunda Kúnos, İstanbul'da dengue ateşi³¹¹ adı verilen salgın hastalığa yakalandığını bu yüzden çok zayıfladığını, hastalığına rağmen Radloff için topladığı malzemeyi yayına hazırlamakla meşgul olduğunu belirtir. Ayrıca

³¹⁰ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/357

³¹¹ Eklem ağrılı ateşli bulaşıcı hastalık, dang.

halk ağzından derleme yapmayı sürdürdüğünü, son bir ay içinde küçük bir kitapçık oluşturacak ölçüde halk edebiyatı ürünleri derlemeyi başardığını da yazar.³¹²

24 Aralık 1889 tarihli *Kisfaludy Cemiyeti*'nin başkanı ve Macar İlimler Akademisi'nin üyelerinden olan Pál Gyulai'ye (1926-1909) yazdığı mektubunda kendisinin hazırladığı *Köroğlu, Şah İsmail ve Kerem ile Aslı* Türk halk hikâyelerini Akademi'nin yayını olarak yayınlanmasını rica ettiğini, yazar.³¹³

Kúnos, 3 Şubat 1890'da Budenz'e gönderdiği mektupta iki gün önce evinin hırsızlar tarafından soyulduğunu, parasının ve değerli eşyalarının çalındığını belirttikten sonra polise başvurduğunu duyan hırsızlar tarafından tehdit edildiğini, bu yüzden evinden silahsız olarak dışarıya çıkmadığını yazar. Kúnos, başına gelen bu olaydan ve bu olayın sonucunda ortaya çıkan maddî sıkıntılarının yarattığı stresten dolayı verimli çalışmadığından hocasına şikayette bulunur.³¹⁴

Kúnos, 22 Şubattaki hocası József Budenz'e yazdığı mektubunda, para gönderdiği için teşekkür ederek, Macaristan'a dönmek için çok sabırsızlandığını yazar. Ayrıca Dr. Wilhelm Radloff için yaptığı derlemeleri v Türkiye'de yapması gereken işleri bitirdiğini bildirir.³¹⁵

9 Mart 1890 tarihli Dr. Budenz'e yazdığı mektubunda, Kúnos, öğretim üyeliği için Budapeşte Üniversitesi'ne yaptığı başvuruya olumlu yanıt aldığını o nedenle, ilkbaharda veya en geç yaz başında göreve başlayabilmesi ön görülen göreve başlama

³¹² Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/358

³¹³ Macar İlimler Akademisi'nin Arşivinde olan mektuptan

³¹⁴ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/361

³¹⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/362

konferansını başarılı bir şekilde sunması gerektiğini bildirir ve hocasından söz konusu sınavın yapılacağı tarihi kendisine bildirmesini rica eder.³¹⁶

Budenz'e yazdığı 21 Mart 1890 tarihli mektubunda Kúnos, Rus İlimler Akademisi'nin kendisine Ankara ve çevresinde alan araştırması yapmasına teklif ettiğini bildirir. Yapacağı bu araştırma karşılığında kendisine 400 ruble ödeneceğini yazar. Kúnos, mektubunda Ankara ve civarının asayiş yönünden pek güvenli olmadığını, bundan dolayı ilgili devlet kurumlarının vereceği izin belgesine ihtiyaç duyduğunu yazar ve hocasına bu izin belgesine başvurabilmesi için Macar İlimler Akademisi'nin kendisi için yazacağı tavsiye mektubuna ihtiyaç duyduğunu bildirir.³¹⁷

Türk Halk Edebiyatı adlı eserinde Kúnos, Anadolu'da yaptığı son araştırma gezisinin sebebinin hikâyesini şöyle anlatır:

Bir bayram gecesinde, İstanbul'un Yıldız kahvehanesinde, aralarında gazeteci Said Bey ve *Mühendis Mekteb-i Âlisi* (Teknik Üniversite) öğrencisi olan Hulûsi Efendi ile birlikte sohbet ederken söz ortaoyununa gelir. Kúnos, ortaoyununun Türk dili ve edebiyat tarihi bakımından çok önemli olduğuna dikkatini çeker. Kúnos'un arkadaşları, ortaoyunu, insanlar tarafından oynandığından İstanbul'da Osmanlı hükümeti tarafından yasaklandığını söylerler. Hulûsi Efendi, Eskişehir'de ortaoyununun hala oynandığını söyleyince Kúnos oraya gidip derleme yapmak istediğini dile getirir. Hulûsi Efendi, birkaç hafta sonra *Mühendis Mektebi*'nin profesörü olan Alman Forchheimer³¹⁸ ile birlikte yakın zamandan beri kullanılmaya başlayan Anadolu (sonra Bağdat)

³¹⁶ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/363

³¹⁷ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/364

³¹⁸ Prof. Dr. Philipp Forchheimer (1863-1933), Avusturyalı teknisyen yer altı inşaatının öncüsü, ve hidroliğin uzmanı. Almanya'da Aachen'de, Avusturya'da Graz'ta ve Türkiye'de İstanbul'da üniveriste hocalığını yapar.

demiryolunun denetimi ve muayenesini yapmak için Anadolu'ya gitmek istediklerini açıklayıp Kúnos'u da davet eder.³¹⁹

Rus İlimler Akademisi'nin kendisinden yapmasını talep ettiği araştırma gezisi için 1890 Nisanının sonunda yola çıkar. Gezisi esnasında yerli halkın güvenini kazanıp daha verimli derlemeler yapabilmek için Kúnos, Türkçe deyimle "Frenk" kimliğini gizlemek için kendisine refakat eden arkadaşı Hulûsi Bey'in³²⁰, askerî mühendis üniformasını sık sık giydiğini yazar.

Bu gezinin ve bu yerlerde gördüğü manzaraların inanılmaz güzelliklerini ve eski çağdan günümüze kadarki zengin tarihini *Türk topraklarında* (Török földön) adlı kitapçığında³²¹ anlatan Kúnos, İstanbul'dan Ankara'ya giden yolun yanında her yerde İtalyan ve Alman işçilerinin demiryolu döşediklerini, 1886'da Anadolu'ya ilk gittiğinde, bu çalışmaların çok az zaman önce başlamış olmasına rağmen 1890'da artık ilk trenlerin İstanbul-Ankara arasında yolculuk yapabilecek duruma geldiklerini belirtir.³²²

Kúnos ve iki yol arkadaşı Hulûsi ile Prof. Forchheimer'in güvenliğini sağlayacak olan zaptiyeler de onlara eşlik etmektedir. İstanbul Haydarpaşa'dan bir Tatar at arabasıyla yola çıkarlar ve demir yolunu takip ederler. Fakat kısa zaman sonra bir vagonun oluşmuş bir demir yolu arabası yaklaşır ve içinde oturan demir yolları inşasında çalışan bir mühendis olan Fransız Charles Hazelaire, onları bu araca binmeye davet eder.

³¹⁹ - **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 69-70

³²⁰ Kúnos'un ifadesinden yol arkadaşı , Hulûsi Bey'in askerî bir mühendis olduğu anlaşılmaktadır. Burada söz edilen Hulûsi Bey ile 1920 yılında sadrazamlık yapmış olan Salih Hulûsi Kezrak'ın (1864-1939) aynı kişi olup olmadıklarını şimdilik kaydıyla belirleyemiyoruz, ancak Kúnos'un *Türk Halk Edebiyatı* kitabında (İstanbul 1978, s. 86) 1920'lerde Hulûsi Efendi'nin o dönemin *Ticaret Nazırı* olarak gösterdiği için bu, olasılığı oldukça güçlendiriyor.

³²¹ - **Török földön. A kis-ázsiai és a bagdadi vasút történetével** (Türk topraklarında. Anadolu ve Bağdat demiryolunun tarihi), Budapeşte 1911

³²² a.g.e., s. 12

Böylece Kúnos ve arkadaşları “tresin” diye adlandırdığı bu demir yolu arabası ile yollarına devam ederler. İzmit’e kadar onlara şaire Nigâr Hanım’ın babası, Macar asıllı Osman Paşa da eşlik eder³²³. Kúnos, tren yolu güzergahında bulunan yerleri ilk gördüğü dört yıl önceki durumlarıyla kıyaslayınca, bölgenin çok değiştiğini gördüğünü yazar. Kúnos, yerleşim yerlerinin artık geleneksel görüntüsünün kaybolduğunu, demir yolunun oralara modern bir hayat getirdiğini, hükümete karşı baş kaldıramaz hale gelen “işsiz kalan” eski haydutların tren istasyonlarında oturarak trenden inen yolcuları seyrettiklerini belirtir. Kúnos ve arkadaşları, küçük demir yolu arabasıyla Sapanca gölünün ötesine, Fransız mühendisin konutuna giderler. Burada onları mühendis Charles Hazelaire, Türk yemekleriyle ağırlar. Kúnos ve arkadaşları oradan, bir at arabasıyla bazan de at sırtında Çerkezlerin yaşadığı Balaban’a doğru yola çıkarlar. Burada konakladıkları yerde, onlara iki Çerkez kız dans gösterisinde bulunur. Yolcular, Lefke³²⁴ civarında bir Macarın hanında konaklarlar. Orada daha uzun zaman kalmayı tasarladıkları için Kúnos, kahveye gider ve orada tanıştığı bir âşıktan halk türkülerini derlemek ister. Fakat aşığı türküyü söylemeye bir türlü ikna etmeyen Kúnos, aşığı ikna edebilmek için ertesi gün arkadaşı mühendis Hulûsi Bey’in askerî üniformasını giyip kahveye gider. Kúnos’u Türk askerî üniformasıyla gören âşık, bildiği türkülerini okumaya başlar. Kúnos, âşıktan lirik türküler yanında “*epik türkü*” diye adlandırdığı *destanları* da derleme olanağı bulur. Derlediği metinler arasında çevre halkın demir yoluna karşı duyduğu hislerini de anlatan ve “gavurların devesi” diye adlandırdıkları trene karşı zafer kazanan yerli kahramanların öyküleri de vardır. Bu derlediği metinler sayesinde Kúnos,

³²³ - **Türk halk edebiyatı**, 1978, s. 70

³²⁴ Bugün Osmaneli, Bilecik’in bir ilçesi

Lefke ağzının özelliklerini ortaya koymak için gereksinim duyduğu yeterli dil malzemesini tespit ettiğini yazar.³²⁵

Lefke'den sonra Kúnos'un Alman yol arkadaşı Prof. Dr. Philipp Forchheimer onlardan ayrılıp yoluna tren ile devam eder. Kúnos ve Hulûsi Bey ise imparatorluğun Bağdat'a giden atlı postasıyla Ankara'ya gitmek üzere yola koyulurlar. Böylece Kürt ve Çerkez çeteler tarafından tehdit edilen bu bölgelerde Kúnos ve yol arkadaşı Hulûsi Bey yollarına daha güvenli bir şekilde devam ederler. Yorucu bir yolculuktan sonra nihayet Bilecik'e varırlar. Kúnos, *Türk Topraklarında* adlı kitabında Bilecik'in hile ile yapılan fethini anlatır ve Osman [Gazi]'nin oğlu, Orhan [Gazi]'nin burada nişanlandığı dünya güzeli Nilüfer'in (Theodora)³²⁶ güzelliğinden söz ederken Bilecik'in altın çağının geçtiğini ve halen küçük binalardan oluşan bir şehir olduğunu belirttikten sonra³²⁷ Kúnos, Ramazan ayında buldukları için bu küçük şehrin günlük hayatının bir hayli hareketlendiğini ve canlandığını kaydederek o şehirde gözlemlediği Ramazan eğlencelerini şöyle anlatmaktadır: akşamları iftardan sonra, geceleri şehirdeki kahvelerin dolup taşıdığını, kahvelerde halkı eğlendiren çengilerin icra ettikleri dansların ve oyun türkülerinin seyircilerin gözlerini kamaştırdığını yazar ve çok verimli bir derleme ortamı olduğu için sevindiğini dile getirir. *Türk Halk Edebiyatı* adlı çalışmasında da yazdığı gibi kahvede, “kahvelerini ve ağızlarını tatlandırmak için” orada bulunanlara, o zaman çok pahalı olan şeker ikram eder. Bunun karşılığında oradakiler ona türküler

³²⁵ - **Török földön**, s. 19

³²⁶ Burada Kúnos, Nilüfer'in diğer adıyla Teodora olduğunu yazmaktadır.

³²⁷ a.g.e., s. 23; Bileciğin Osmanlılar tarafından fethi ile ilgili efsane hakkında mukayeseli bilgi için bkz. Hasan Özdemir, *Zwei Erzähltypen im Bereich über die Eroberung Bilecik's durch die Osmanen nach altosmanischen Historiographien*, TD, Cilt : 12 ,– sayı: 1, Ankara 1997, s. 25-57

söylerler. Bu derlemeleri başarması için Kúnos'un hediyeler ve ikramlar yapması gerekir.³²⁸

Kúnos'un *Türk Topraklarında* adlı kitabında anlattıklarına göre, geceleri kahvelerde gündüzleri de Ermeni asıllı Artin Bey'in hanında uyuyarak geçirdiğini belirtir. Bu yerler, yani Bilecik ve çevresi Osmanlı Devleti'nin doğumyeri olduğu için özellikle ilgisini çektiğini kaydettikten sonra arkadaşı Hulûsi Bey ile birlikte Kúnos Karasu'nun pitoresk vadisinden geçerek Bozüyük'e doğru yola koyulur. Kúnos, Bozüyük'te Kayı boyunun³²⁹ ilk önderi olduğunu söylediği Kumral Baba'nın³³⁰ türbesini ziyaret eder. Kúnos ve arkadaşı, Bozüyük'ten "Türklerin en eski şehri" diye adlandırdığı Söğüt'e gider. Kúnos, Söğüt'ün Ertuğrul [Gazi] döneminden beri hiç değişmediğini ve her evin tarihî değeri olduğunu yazar. Burada yolcular Ertuğrul [Gazi]'nin türbesini de ziyaret ederler. Akşam gittikleri bir kahvede Kúnos, âşıkların kendi aralarındaki atışmalarını gözlemleme ve dinleme fırsatını bulur. Kúnos, atışmayı kazanan aşığa verilecek ödülünün bir altın olduğunu yazar.

Kúnos, 29 Nisan 1890'da hocası Budenz'e Eskişehir'den yazdığı mektupta; Bozüyük'ten Eskişehir'e giden yolun Çerkez ve Gürcü eşkiya çeteleri tarafından sık sık

³²⁸ - **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 71-72

³²⁹ Bkz. Faruk Sümer, **Oğuzlar** (Türkmenler) Tarihleri – Boy Teşkilâtı – Destanları, Ankara 1967

³³⁰ Osman Gazi'nin rüyasını yorumlayan Şeyh Edebalı'nın müridi olan ve Osman Gazi'nin ardıllarının imparatorluk sahibi olacaklarının kehanetini duyan Kumral Baba Osman Gazi'den bir köy isteyip, Osman onu bir köyün sahibi kılar. Kumral Baba ya da Kumral Dede ile ilgili bilgiler için bkz.: Halime Doğru, Osmanlı Devletinin Kuruluş Donemine Ait Henüz Aydınlanmamış Bazı Konular: Karacahisar - Bektas Zaviyesi - Kumral Baba, **PİCEH**, June 18-21 1998, Bursa-Turkey. – Morrisville: Lulu Press. 2006, s. 241-249; Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı**. Alevîliğin Tarihsel Altyapısı, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 212-213

kesildiğini, elindeki izin belgesi ve kendilerine refakat eden zaptiyeler sayesinde herhangi bir sorun yaşamadan geçmeyi başararak Eskişehir'e vardıklarını belirtir.³³¹

Bu yolculuğun devamıyla ilgili bilgileri *Türk Topraklarında* (Török földön) adlı kitabından aktaracağız:

Eskişehir'in büyük pazarını, Roma ve Bizans dönemlerinden kalma büyük hamamı ve gitgide yenileşen kenti hakkında ilgi çekici bilgiler sunduktan sonra³³² Kúnos ve arkadaşı, Eskişehir'de kaldıkları beş gün boyunca orada icra edilmekte olan *Hırsız* adlı ortaoyununu izleme ve arkadaşı Hulûsi Efendi'nin yardımı ile metnini not etme olanağı bulduğunu dile getirir.³³³

Ankara'ya gitmek üzere Eskişehir'den ayrılan yolcularımız evlerinin bir kısmı at kafataslarıyla süslenmiş olan, halkı Çerkezlerden oluşan Ağapınar köyünden geçerler. Bataklıklarla dolu yerlerden geçen yolda sıtma hastalığını yakalanmış köylüler ile karşılaşılır, köylüler Kúnos'un posta kervanına yaklaşıp onlardan kinin isterler. Kúnos ve yol arkadaşı zor ve uzun bir yolculuktan, Sakarya nehrini geçtikten sonra yolda Yörükler'le karşılaşılır. Ankara'ya yaklaştıklarında çevrede büyük sürüler halinde otlayan Ankara keçilerinin görürler. Kúnos, verimli ve yemyeşil Ankara vadisine vardıklarında yorgunluğunu atıp sanki cennete geldiğini yazar.

Ankara, işlenmiş topraklarıyla, yemyeşil bağ ve bahçeleriyle, rengârenk güzel evleriyle, görkemli bir kale ile taçlandırılmış tepesi ve halkının çeşitliliğiyle onu etkiler. Kúnos, Ankara'da Roma imparatoru Augustus tapınağını, kentin eski çağlardan beri ünlü yerlerini, camilerini, tekkelerini dolaşmış, bunlar arasında Kel Baba'yı (!) da

³³¹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/366

³³² - **Török földön**, s. 30

³³³ a.g.e., s. 31

ziyaret etmiştir. Kúnos'a göre, Kel Baba'nın bugün türbesi Macaristan'ın başkenti Budapeşte'de Rózsadomb adlı mahallede türbesi bulunan Gül Baba'dan başkası değildir.³³⁴

Şehir dar yolları ve sıcaklığıyla Kúnos'a boğucu gelir. Ancak sabahleyin davulcular akşam gerçekleşecek eğlencelerin yerlerini ilân ettiklerinde, Ankara'daki Ramazan geceleriyle ve kültürüyle tanışacağını bilerek ve derleme imkanı bulacağını umarak Kúnos akşamı sabırsızlıkla beklemeye başlar. Onun anlattıklarına göre Ramazan gecelerinde Ankara'daki kahvelerde izleyicileri hokkabazlar, müzisyenler ve aktörler eğlendirir.

Ankara valisi Abidin Paşa, başka insanlarla birlikte Hulûsi Bey ile Kúnos'u konağına davet eder ve herkese Macar misafirinın yaptığı halk edebiyatı derlemesinin ne kadar önemli olduğunu anlatarak Kúnos'un Ankara'da istediği kadar kalabileceğini söyler ve Türk halk edebiyatı ürünleri derleyebilmesi için ona her yere giriş izni verir. Valinin bu jesti sonucu Kúnos'u, şehirde yaşayan hemen hemen herkes evine davet eder, o da bu sayede çok verimli bir çalışma ortamı bulup derlemelerini sürdürür.

Kúnos, Ermeni asıllı avukat Agob Efendi'ye, Ankara'yı çeviren, Türk nüfuslu köyleri gezmek istediğini açıklayınca avukat bunu kabul eder ve yola koyulurlar. Kúnos, ilk olarak o zamanlarda kahvesi bile olmayan çok fakir İvedik'e gider. Orada Kúnos, köyün hocası, muhtarı ve birkaç köylüyle beraber bir tepeye çıkar. Ona karşı tarafta

³³⁴ Kúnos, bugün de mezarı Ulus semtinde bulunan ve halen bir ziyaret yeri olan Gül Baba'nın asıl adının Kel Baba olduğunu yazıyor ve Kel Baba'nın Ankara'dan Budin'e gidip orada öldüğünü ileri sürüyor. Macaristan'ın başkenti, Budapeşte'de bir tepe üzerinde bulunan ve türbesi son olarak 1997 yılında Türk ve Macar hükümetlerinin işbirliğiyle restore edilen Gül Baba hakkında tarihi bilgi için bkz. **Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Seyyid Ali Kahraman – Yücel Dağlı, 6. kitap s. 134 ve devamı. Gül Baba hakkında Kúnos'un verdiği diğer bilgiler için bkz. aşağıda, s. 217, 220

bulunan ve bir Alman tarafından yönetilen bir çiftlik gösterilir. Köylüler, Osmanlı hükümetini en verimli toprakları Frenk dedikleri Avrupalılara çok ucuza sattığından dolayı Kúnos'a şikayet ederler. Köylüler Kúnos'a buna benzeyen çiftliklerin sayısının arttığını ve halkın yaşamına verimsiz topraklarda fakirlik içinde devam etmek zorunda olduğunu anlatırlar. Kúnos ve Ermeni arkadaşı geceyi Almanın çiftliğinde geçirirler. Ertesi sabah buradan Agob ile yola çıktıktan sonra yolu şaşırırlar. Susuzluktan ve yorgunluktan bitkin yolcuları Ovacık'ta bir keçi çobanı kurtarır. Bunun yol göstermesi sonucunda bir köye varırlar. Köyde düğün yapıldığı köylüler köyelerine yaklaşan herkesi düğün şenliğine katılmaya devet ederler. Kúnos ve yol arkadaşı Ermeni avukat Agop Efendi köyde Ömer Ağa tarafından misafir edilirler. Konuklar eşyalarını eve bıraktıktan sonra akşam olunca köy kahvesine gidip bütün geceyi çengi kızının³³⁵ dansını izleyerek orada geçirirler. Eğlence sırasında çok rakı içen Agop Efendi sarhoş düşer ve sabah Kúnos onu bir battaniye ile örtüp bir katırın sırtına bağlar ve böylece Ankara'ya doğru yola çıkarlar. Başka bir gün Kúnos, Kızılbaş dediği Alevîlerin yaşadığı Çubuk, Sele, Seray, Savundur, Mahmutoğlan, Karaağaç köyelerine gider. Yazar, bunların kadınlarının erkekler önüne örtünmeden çıktıklarını, dinî ayinlere erkeklerle beraber katıldıklarını ve içki bile içtiklerini belirtiyor. Kúnos, onların mezheplerinin İran'dan gelen Şiilik olduğunu yazar. Kúnos, Alevîlerin İran'da hüküm süren Safavî Devleti'nin hükümdarı Şah İsmail'in [1502-1524] desteğinden yararlanan ve Yavuz Selim'e karşı ayaklanan

³³⁵ Her ne kadar Kúnos burada çengi kızından bahsediyorsa da çengilik o dönemlerde kadın kılığına girmiş erkek oyuncular tarafından icra ediliyordu.

Anadolu Şiileri olduklarını yazıyor. Kúnos, kızıl renkli bir başlık giydikleri için adlarının Kızılbaş olarak kaldığını yazar³³⁶.

Kúnos, Hulûsi Bey ve o günlerde Ankara'da bulunduğu anlaşılan Prof. Forchheimer ile beraber Kütahya'ya gitmek üzere tren ile yola çıkar. Çerkez köyleri ve eşkiyalarla dolu dağ geçitlerinden geçtiklerini belirten Kúnos, trende yemek yiyemediklerini, kahve dışında başka bir şey içemedikleri için yolculuklarının çok zor geçtiğini yazar. 1848-1849'daki Macar ihtilalinin mültecilerini barındırmış olan Kütahya'ya varınca Kúnos, onların 40 yıl önce yaşadıkları kışlayı ve Macar tarihinin büyük önderlerinden olan Lajos Kossuth'un kaldığı evi ziyaret eder. Kúnos ve arkadaşları, eskiden Macar mültecilerinin konaklandıkları kışlanın karşısındaki bir evde konaklarlar. Tatar asıllı olan ev sahibi, Macar mültecileri hatırlayan herkesi eve davet eder ve onlardan Macar mültecilerle ilgili bildiklerini, anılarını anlatmalarını ister. Kúnos, bu toplantıya gelen Kütahyalı birisinin, kendilerine Kossuth'un armağanı olan gümüş ile işlemeli pipoyu gösterdiğini, ayrıca bu kişinin Kütahya'ya vardıklarının ertesi günü kendisine ve arkadaşlarına kenti gezdirip tanıttığını kaydeder. Kúnos'a anlatılan bu hatıralar arasında Macar subaylar arasında vuku bulan düellolarla ilgili anılar da vardır.

Kúnos, söz konusu bu kitabında Kütahya'daki araştırma gezisi münasebetiyle şu bilgileri de aktarmaktadır: Ramazan ayı olduğundan dolayı, akşamları kentin hayat ve türkülerle dolu olan sokaklarını gezip derlemeler yaptığını, bu geziler esnasında Kütahyalı gençlerin kılıç ve kalkanla icra ettikleri dansları izleme olanağı bulunduğunu,

³³⁶ a.g.e., s. 46-47, Alevîler hakkında daha sağlam bilgiler için bkz. **Der Islam** (İslâm Dini), Claude Cahen (Hrsg) Cilt 1., s. 337, 455

kaldıkları evi ziyaret eden yaşlı bir kadından ilgi çekici halk edebiyatı ürünleri derlediğini ifade eder.³³⁷

Kúnos ve arkadaşları, Kütahya'dan at üstünde Bursa'ya doğru yola çıkarlar³³⁸, Sivrihisar'da verdikleri mola sırasında³³⁹ bir âşıktan Osmanlı hanedanının mensubu olduğu Kayı boyunun Anadolu'ya göçleri sırasında Tatarlara karşı [Selçuklu ordusunun safında] savaştıklarını, savaşı kazanan Kayı boyunun, [Selçuklular tarafından] uç bölgesi olan Anadolu'nun bu yöresine yerleştirildiklerini anlatan bir hikâye derlediğini belirtir³⁴⁰. Sivrihisar'dan Bursa'ya gitmek üzere bir at arabasıyla yola çıkarlar. Yolculuğun ilk akşamı Pazarcık³⁴¹ köyüne varıp orada gecelediklerini, ertesi gün Türkmenlerin yaşadıkları Kurşunlu köyüne vardıklarını, Bursa'ya varmak için dağ geçitlerinden geçtiklerini yazar.

Kúnos'un 1890 yılının Nisan ayının sonlarına doğru Rusların finanse ettiği Ankara ve çevresine yapılan araştırma gezisi ile ilgili bilgileri onun mektuplarından aşağıda takip etmeye çalışacağız.

Yol arkadaşlarıyla birlikte Bursa'ya varan Kúnos, oradan 10 Mayıs 1890'da Budenz'e gönderdiği mektubunda, Ramazan ayı dolayısıyla derleme çalışmalarını

³³⁷ a.g.e., s. 54-55

³³⁸ Kúnos'un 29 Nisan 1890'da József Budenz'e Eskişehir'den gönderdiği mektup, MİA. Belge Nr., 5448/366

³³⁹ Kúnos'un niye Ankara'dan Kütahya'ya, oradan ise Sivrihisar'a geri döndükten sonra tekrar batıya doğru, Bursa'ya yola çıktığını anlamayız. Bu yüzden galiba Kúnos, burada bir yanlış yapmış olmalı. Bize göre daha önce Sivrihisar'a sonra ise Bursa'ya gitmesi gerekirdi. Kúnos, hemen yukarıda verdiğimiz 1890'daki mektubunda Ankara'ya gidişinde Söğüt'e uğradığını yazar, 1911'de yazdığı ve bu gezinin başlıca kaynağı olan **Török földön** (Türk Topraklarında) ise bu şehri dönüş yolunda ziyaret ettiğini yazıyor. Mektubunu bu geziyi gerçekleştirdiği günlerde yazdığı için, Söğüt'e Ankara'ya gidiş yolculuğunda uğramış olduğunu var sayabiliriz.

³⁴⁰ Kúnos, burada Ertuğrul Gazi'nin Moğol ordusunu yenen Selçuklu sultanı Alaeddin Keykubad'ın ordusunun safında savaşa katılıp Selçukluların galibiyetine katkıda bulunduğunu ve sonucunda Selçuklu sultanının, kendisinin ve ardıllarının gaza yapması şartıyla Söğüt ve civarını verdiğine dair Osmanlı tarihçilerinin de aktardığı olaylara dayanan bilgileri özetlemeye çalışmıştır.

³⁴¹ Bugün Bilecik ilinin Bozüyük iline bağlı Pazaryeri ilçesidir.

geceleeri yapmak zorunda kaldığını; o nedenle çok yorulduğunu dile getirir ve derlediği malzemenin daha çok türkülerden meydana geldiğini yazar. Kúnos'un bu mektubundan öyle anlaşılıyor ki araştırma gezisinin asıl amacı olan ortaoyunları metinlerinin derlenmesi olduğu halde, not ettiği birkaç oyun metni dışında pek başarılı olmamıştır. Kúnos, yolculuğun ve konaklamanın kötü koşullarından dolayı hastalandığını, bundan dolayı Bursa'da birkaç gün dinlenmek istediğini bildirir.³⁴²

Kúnos'un *Türk halk edebiyatı* adlı, 1924-1926'da İstanbul'da verdiği konferanslarının metinlerini içeren kitabında yer alan "buyuruldu"dan, bu geziyi 1886'da gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır³⁴³. Bu örnekte görüldüğü gibi Kúnos'un, 1890 yılında hocası Budenz'e yazmış olduğu mektuplardaki bilgiler ile, *Türk Halk Edebiyatı* kitabında (1925) sunduğu bilgiler arasında çelişkilerin varlığı dikkati çekmektedir: Kúnos'un yukarıda adı geçen kitabında, Hulûsi Bey ve Prof. Forchheimer ile birlikte Anadolu'ya yaptığı araştırma gezisinin tarihini 1886 olarak göstermesine rağmen, onun Dr. Budenz'e 1886 yılında gönderdiği mektuplarda 1886'da gerçekleştirdiği araştırma gezisini Hulûsi Bey ile Forchheimer ile değil, aslen Konyalı olan ve Mısır'da öğretmenlik yapan Yusuf Samih ile birlikte gerçekleştirdiği yazılıdır.³⁴⁴

Kúnos, 13 Mayıs 1890'da Budenz'e yazdığı mektubunda gezisini bitirip tekrar İstanbul'a döndüğünü haber verir ve Mayıs ayının 17'sinde İstanbul'dan yola çıkıp Mayısın 20'sinde Budapeşte'de olacağını, Macaristan'ın başkentine vardıktan sonra

³⁴² Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/367

³⁴³ - **Türk Halk Edebiyatı**, 1978, s. 71

³⁴⁴ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MİA. Belge Nr., 5448/365

üniversite öğretim üyeliği için göreve başlama konferansı vereceğini bildirir. Bu, Kúnos'un Dr. József Budenz'e Türkiye'den gönderdiği son mektuptur.³⁴⁵

Kúnos'un Osmanlı Devleti'ndeki araştırmalarının öyküsünü bitirmeden önce İstanbul'da onun başından geçtiği anlaşılan ve 1942 yılında yayınlandığı bir makalesinde yer verdiği şu hikâyeye değinmek istiyoruz:

Kúnos, 1887'de İstanbul'da tanıştığı Berlin'de üniversitede, Şarkiyat Enstitüsü'nde Arap dili öğretim üyesi olan ve kendisinden Türkçe ile ilgili dersler alan Gustav Jahn'a Türkiye'deki çalışmalarını bitirip Macaristan'a döneceğini söyler. Jahn, ona kendisinin Berlin'deki *Doğu Dilleri Enstitüsü*'ne (Seminar für Orientalische Sprachen) yazdığı ve ertesi yıl söz konusu enstitünün Türkçe bölümünde okutmanlık için en uygun kişi olarak Kúnos'u gördüğünü belirten bir mektup göndermek ister. Jahn, Kúnos'un Berlin Üniversitesi Doğu Bilimler Enstitüsü'ne Türkçe okutman olarak atanması için göndereceği tavsiye mektubunu kendisine okur. Jahn'ın mektubundaki: „genç ve kültürlü Kúnos'un Macarca aksanı, Macarlara olan benzerliği ve davranışları onun Yahudi kimliğini gizlemektedir” cümlesi yer almaktadır. Mektubu okumayı bitirdikten sonra Jahn, Kúnos'un görüşünü sorar. Kúnos, düşünüp cevabını ertesi gün vereceğini söyler. Ancak ertesi gün soğukkanlılığı ve nezaketi elden bırakmıyarak Gustav Jahn'a: kendisine Macaristan'da ihtiyaç duyulduğunu, bu araştırma gezilerinde öğrendiklerini kendi vatanında (Macaristan'da) değerlendirmek istediğini bildirir ve

³⁴⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/367

kendisi için Berlin Doğu Dilleri Enstitüsü'ne hitaben yazdığı tavsiye mektubunu göndermemesini ister.³⁴⁶

Macaristan'a döndüğü ve Budapeşte Üniversitesi'ndeki göreve başlama konferansını başarıyla verdiği anlaşılan Kúnos, Budapeşte Üniversitesi öğretim üyeliği görevine atanır.

Kúnos, 26 Haziran 1890'da Münih'ten Dr. Budenz'e gönderdiği mektupta Viyana'da Friedrich Müller'in³⁴⁷ evinde kalıp Viyana Doğu Üniversitesi'ni (!)gezdikten sonra Münich'e gittiğini buradaki etnoğrafya müzesinin müdürüyle (Buchner) tanıştıktan sonra onun kendisine müzede bulunan birkaç folklorik eşyayı armağan ettiğini belirtir. Kúnos, Münih'te Türk halk edebiyatı ile ilgili derlemelerini ve çalışmalarını yayımlayacak Alman yayınevlerini de bulduğunu, Oberammergau'ya giderek buradaki meşhur, *Passion* denilen, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesini canlandıran dramı seyrettiğini, Münih'e dönüp buradaki üniversitenin derslerine de katıldığını, ancak orada hemen hemen Doğu Dilleri uzmanının bulunmadığını yazar.³⁴⁸

Almanya'dan döndükten sonra Kúnos'un kariyeri ve aile hayatı ile ilgili bilgiler aşağıda verilecektir. Bu bölümde onun Osmanlı topraklarında yapmış olduğu araştırma gezilerinde gezip dolaştığı yerler, o yerlerde yaşayan insanlarla ilgili olarak yapmış olduğu gözlemler ile özellikle de konuşulan dil ve sözlü kültür ürünlerinin tespitinde izlediği yöntemler hakkındaki bilgileri onun mektuplarından, kitaplarından ve

³⁴⁶ - Sztambuli élményeim (İstanbul'daki anılarım), *Ararát* 1942, s. 111-112. Kúnos, 1942'de yazdığı bu makalesinde Berlin'deki *Doğu Dilleri Enstitüsü* aslında Türkçe okutman değil, bölüm başkanı aradıkları yazar. Ancak Kúnos'un 31 Aralık 1887'de József Budenz'e yazdığı mektubunda (mektup, MIA. Belge Nr., 5448/327) Berlin *Doğu Dilleri Enstitüsü*'nün bölüm başkanı değil, okutman aradığı ortaya çıkmaktadır. Mektup, yukarıda anlatılan olaylar sırasında yazıldığı için bize daha inandırıcı gelmektedir.

³⁴⁷ 1834-1898 arasında yaşayan, Hâmi-Sâmi dil ailesinin teorisini geliştiren Avusturyalı linguisti olmalıdır.

³⁴⁸ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/369

makalelerinden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırmalar sırasında geçen olayları anlatmaya çalıştığımız için, Osmanlı topraklarından döndükten bir yıl sonra Kúnos'un yaptığı bir araştırma gezisinden bahsetmemiz gerekmektedir:

Bilindiği gibi Kúnos'un Türk dilini araştırmak için Osmanlı Ülkesine yapmış olduğu seyahatin ilk durağı Adakale idi. Hem onun mektuplarından hem de 1925'te yayımladığı *Türk Halk Edebiyatı* kitabından onun Adakale'ye ikinci hatta üçüncü defa gidip araştırmalarda bulunduğu anlaşılmaktadır.

15 Mayıs 1891'de József Budenz'e yazdığı mektubunda zengin bir halk edebiyatına sahip olan Adakale'ye, gittiğini ve orada yaptığı araştırmalarda çok sayıda sözlü edebiyat ürünü derleme imkanı bulduğu için memnuniyetini bildirir.³⁴⁹ Kúnos'un Adakale'ye yapmış olduğu bu geziyle ilgili izlenimlerini anlatmadan önce, Adakale ve orada yaşayan yaklaşık 500 kişi civarındaki Türkler hakkında verdiği bilgiler üzerinde durulacaktır.

Adakale, bugün Romanya, Bulgaristan ve Sırbistan'ın hudutlarının birleştiği yere yakın bulunan ve Tuna nehrinin Banat Dağları arasından geçerek açtığı Demirkapı boğazında Tuna nehri içinde bir ada olup 18. yüzyılda Osmanlı Devleti bölgeyi savunmak amacıyla Avusturyalılara karşı bir kale yaptırmıştır. Bundan dolayı bu yerleşim biriminin adı Adakale kalmıştır. 1867 yılında Osmanlıların Sırbistan'daki kalelerden kesin olarak çekilmesi üzerine ada Osmanlı topraklarından ayrıldı, ancak halkının Türklerden oluştuğu için fiilen Osmanlılara bağlı kaldı. 1878'de, Osmanlı-Rus savaşının sonunda yapılan Ayastefanos (Yeşilköy) antlaşmasıyla adanın boşaltılması söz konusu olduysa da Berlin Kongresi'nde bu kararın onaylandığına ilişkin bir notun yer

³⁴⁹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/370

almamasına dayanan Osmanlı Devleti, bir bucak müdürü ve kadı atayarak burada egemenliğini sürdürdü. Devlet salnamelerinde de Osmanlı toprakları arasında gösterilen ada I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1920 tarihli Trianon Antlaşması'yla Avusturya-Macaristan'dan Romanya'ya geçmiş sayıldı, ancak Osmanlı Devleti bu kararı kabul etmedi. 1923 Lozan Antlaşması'yla Adakale resmen Romanya'ya verildi. Ne yazık ki Adakale, 1970 yılında Romanya'nın Tuna nehri üzerinde yapmış olduğu barajın suları altında kalmıştır. Romanya'da halkı tümüyle Türklerden oluşan tek yerleşim birimi Adakale'ydi. 1967'de Adakale'nin 150 hanesi ile 750 nüfusu vardı. Baraj yapımından sonra Adakale Türkleri başka bir yerde iskan edilmek istenmiş ise de büyük kısmı Türkiye'ye göçtüler. Nüfusunu oluşturan Türkler Balkan yarımadasının ve Türkiye'nin her bölgesine yayıldılar. Adadaki Türk evleri, tek katlı, tuğla çatılı kârgir yapılardır.³⁵⁰

Kúnos'un *Adakale'ye yaptığım üçüncü araştırma gezisi hakkında rapor* (Jelentés a harmadik ada-kalei útamról) adlı makalesinde de belirttiği gibi Adakale'de tek minareli bir cami vardı. Bu eşsiz güzellikteki yer Türk hakimiyetinin başlangıcından beri Türk nüfusuna sahip idi. Kúnos, adada bulunduğu dönemde ada nüfusunun aşağı yukarı 550 civarında olduğu ve sayının durmadan azaldığı belirtmektedir.

Kúnos'un söz konusu makalesinde belirttiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu 1877-1878 Osmanlı - Rus savaşında Avusturya - Macaristan Devleti'nden, Adakale'yi himayesi altına almasını talep etmişti. Bunun sonucu Avusturya - Macaristan yirmidört askerini adada bulunduruyordu. Adanın idarî işleri ile o zaman Avusturya-Macaristan'a ait (şimdi Romanya'da) Orsova (Orşova) kentinde oturan ve Viyana'daki Osmanlı Büyükelçiliği'ne bağlı olan bir konsolos görevliydi. Adanın muhtariyeti vardı ve

³⁵⁰AB, Cilt 1. 1993, s. 71: Adakale maddesi

özyönetimin başında bir [nahiye] *müdür*[ü] bulunuyordu. Ayrıca, adanın dört kişiden oluşan bir meclisi, iki polisi, bir din hocası ve müezzinliğini de yapan bir imam vardı. Din görevlileri dışında diğer görevlilerin maaşlarını Avusturya – Macaristan hükümeti ödüyordu. Adakale Türk vakfının üç evi ve birkaç bin *florinden* (forint, Macar parası) ibaret geliri vardı. Bu para ile caminin giderleri ve din görevlilerinin aylıkları ödeniyordu, aynı zamanda fakirlere yardım ve kredi de veriliyordu.³⁵¹

Kúnos, Adakale'nin bir mahkemesi ile hapishanesi olmasına rağmen o zamana dek (1891) hiç kimsenin mahkemelik olmadığını ve yönetim binasında bulunan hapishanenin hep boş olduğunu, yazın sıcak günlerinde ada halkının hapishane olarak kullanılan yerde serinlemeye çalıştıklarını yazar. Kúnos'un verdiği bilgiler arasında, ada halkının arasında zenginlik bulunmadığı, buna karşılık dilencinin de bulunmadığını, Adakale de herkesi yeterince doyurduğunu kaydeder. Adakalelilerin meyve ve sebze yetiştirerek geçindiklerini, bakkallarında İstanbul'dan gelen malların satıldığını, ender de olsa adaya gelen turistlere hediyelik eşya sattıklarını, adadaki en yaygın mesleğin ise balıkçılık olduğunu, okulu bitiren gençlerin de baba mesleği olan balıkçılığa yöneldiklerini dile getirir.³⁵²

Şimdi ise Kúnos'un 1891'de yaptığı ve yukarıda adını verdiğimiz makalesinde anlattığı üçüncü Adakale araştırma gezisini anlatacağız. 30 Mayıs 1891'de *Halkbilimi Topluluğu*'na (Néprajzi Társaság) Adakale'deki araştırmalarını anlatan raporunda Kúnos, Adakalelilerin İstanbullulardan daha arkaik bir diyalekt konuştuklarını ve dillerine Sırpça, Romence ve Macarcanın yaptığı etkiden bahseder. Kúnos,

³⁵¹ - Jelentés a harmadik ada-kalei útamról (Adakale'ye yaptığım üçüncü araştırma gezisi hakkında rapor), **Ethn.** II, 1891, s. 239-343

³⁵² **Ethn.** II, 1891, s. 242

Adakalelilerin Osmanlıcadan ve Osmanlı Türk topraklarından coğrafik olarak uzak kaldıkları için daha temiz bir Türkçe konuşup arkaik geleneklerine bağlı olarak yaşamlarını sürdürdüklerini yazar. Adakale'den derlediği etnoğrafik malzeme ile Adakalelilerin dilleri ve kültürü hakkında tamamlayıcı bir tablo sunacağını ifade ediyor. Ignác Kúnos, söz konusu Adakale'ye yaptığı üçüncü gezide kendisine büyük ihtimalle Budapeşte Üniversitesi'nden bir öğretim elemanı ile bir Türkoloji (?) öğrencisinin refakat ettiğini ve onların yardımıyla Adakale'de 60'tan fazla fotoğraf çektiğini, ada halkının fotoğraflarının çekilmesine olumlu bakmadıklarını belirterek fotoğraf çekmekte karşılaştıkları güçlükler işaret ediyor. Kúnos, rehberlerinin ve Adakaleli Fehmi Efendi'nin yardımıyla bir evin iç kısmını, birkaç kişiyi ve birkaç peçeli kadının fotoğrafını çekebildiğini yazıyor ve Adakaleli kadınların çevre, mendil gibi el işlerinin güzelliğine işaret edip bazı şeyler satın aldığını, adada hiç kimsenin birden fazla eşinin olmadığını, erkek sayısının kadınlara oranla daha fazla olduğunu, bundan dolayı bazı erkeklerin evlenebilmek için Vidin'e kadar gitmek zorunda kaldıklarını yazıyor.³⁵³

Kúnos, Adakale'de kısa zaman kalmasına rağmen ada folkloruna ait birçok ürün derleme olanağı bulduğunu, bunlar arasında 80 manzume, 100'den fazla türkü, çok sayıda „bilmece masalı” diye adlandırdığı bilmece, çocuk oyunları, „batıl” inançlar, deyimler ve 43 halk masalı olduğunu yazar. Kúnos, kendisiyle yakın ilişki kurduğunu ifade ettiği hatta kendisini evine götürüp ailesinin fotoğraflarını çekmesine müsaade eden ve aynı zamanda derlemelerinde en önemli kaynak kişi olan Fehmi Efendi'nin usta

³⁵³ **Ethn.** II, 1891, s. 241-243

bir hikâyecî, masalcî olduğunu hatta onu Macaristan'a birlikte götürüp orada kendisinden derlemeler yapmaya devam ettiğini de kaydediyor.³⁵⁴

Adakale'de yaptığı araştırmaları sayesinde Ignác Kúnos, Türk kültürünün bugün artık var olmayan bu adacığında yaşayan halkın hayatı, kültürü ve tarihi ile ilgili tasvirler yanında onun yarattığı manevî değerleri yayımlamasıyla bunları da yok olmaktan kurtarmıştır. Bu yüzden Macar Türkoloğunun Adakale'yle ilgili makaleleri bugün bu yerin kültürü ile ilgili araştırmalar için en önemli kaynak mahiyetindedir.

2.4.2. Kúnos'a yardımcı olan Türk aydınlar

Ignác Kúnos, Türkiye'deki araştırmaları sırasında 1880'lü yıllara damga vuran birçok Türk aydınıyla tanışmıştır. Bunlar, Kúnos'un Türkiye ve Türkler, Türk kültürü ve halkı hakkındaki düşüncelerini yönlendiren başlıca insanlardır. Kendi memleketindeki kültür ve dünyaya bakışından edindiği düşünceler yanında Kúnos, araştırmak için geldiği bu topraklar ve insanlara karşı aldığı tavırını Osmanlı devletinde arkadaş edindiği aydın insanlar derinden etkiler. Ayrıca onun Osmanlı bürokrasinin labirentlerinde yolunu şaşırmadan, araştırmalarına başarı ile devam etmesini de bu aydın Türk dostları sağlar.

Ancak Türk aydınları da aynı ölçüde Kúnos'tan etkilenirler. Onun Macaristan'da gördüğü eğitimden, kültürden ve hayat tarzından kaynaklanan Avrupalı âlimleri karakterize eden çağdaş bilim anlayışı ve metodolojisi Türk folklor araştırmalarının doğuşunda büyük bir rol oynarlar.

³⁵⁴ a.g.m., s. 339

İstanbul'da yaşayan Özbek aydını, Şeyh Süleyman Efendi, Kúnos'un İstanbul'a geldiği ilk günlerde ona kalacak yer ve arkadaşlığını sunar ve kendisine çok yardımcı olur. Şeyhle tanışmasında Dr. Vámbéry'nin tavsiye mektubu Kúnos'a yardımcı olur. Şeyh Süleyman Efendi, kendisine tekkede kalacak yer verir. Böylece Kúnos, tekkeye mensup dervişlerden daha kolay derleme yapar. Kúnos, Şeyh Süleyman'ın tekkesinde kaldığı sürece, Türkçesini ve Arapçasını geliştirmesinde katkıda bulunacak ve ona Anadolu gezisi sırasında çok yardımcı olacak Macar asıllı medrese öğrencisi Ömer ile tanışır. Ömer Efendi, büyük ihtimalle Şeyh Süleyman Efendi'nin Macaristan gezisi sırasında onunla tanışmış ve şeyhin kişiliği sayesinde Müslüman olup İstanbul'a gelip yerleşmiştir.

Ancak Kúnos, Şeyh Süleyman Efendi'nin halkın konuştuğu Türkçeyi değersiz ve hor görmesi, buna karşılık Arapça ve Farsça sözcüklerin yanı sıra gramer kurallarına da fazla yer veren Osmanlıca'yı övmesini eleştirir. Aynı zamanda, Çağatayca-Osmanlıca sözlük yazmış olan şeyhin Türkçe dil bilimi hakkındaki bilgilerini de eksik ve yanlış bulduğunu kaydeder.³⁵⁵

Kúnos, Şeyh Süleyman Efendi'ye, ona verdiği yardımı için teşekkür olarak Çağatayca lügatini Almancaya ve Türkçeye tercüme eder.³⁵⁶

Macar asıllı olduğu için Macar Osman Paşa adıyla da anılan *Mekteb-i Harbiyye*'de Almanca öğretmenliği yapan Osman Paşa'nın Kúnos'un sözleriyle

³⁵⁵ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr. 5448/262 I-II

³⁵⁶ - Šejx Sulejman Efendi's Čagataj-osmanisches Wörterbuch (Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatayca Osmanlıca Sözlüğü), **Keleti Szemle** I, (Supplément), 1900, s. 1-48; - **Keleti Szemle** II, (Supplément), 1901, s. 49-96; - **Keleti Szemle** III, (Supplément), 1902, s. 113-144; **Šejx Sulejman Efendi's Čagataj-osmanisches Wörterbuch** (Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatayca Osmanlıca Sözlüğü), Verkürzte und mit deutscher Übersetzung versehene Ausgabe, A Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztályának Kiadványai I., Budapest, 1901

„yaralanmış gönülün gamını, ezilmiş kalbinin feryadını, derin fikirli şiirinin piyâlesine (kadehine) doldurarak”³⁵⁷ şiirlerini piyano eşliğinde okuyan şaire kızı Nigâr Hanım (1862-1918), Kúnos için çok sayıda türkü toplar ve Türk olan annesi Emine Rıfatî Hanım, Kúnos’a masal anlatmaya uzun uğraşlar sonucunda ikna eder, kadının anlattığı masalları kendisi not eder ama aynı zamanda Nigâr Hanım’dan da annesinin anlattıklarını not etmesini rica eder. Her halde bu yönteme başvurmasının nedeni kendisinin not ettiği metinlerin ne ölçüde doğru olup olmadığını denetlemek içindir. Böylece anlatılan masal metinlerinin eksiksiz olarak tespit edilmelerini sağlamaya çalışmıştır. Kúnos, masalları usta bir dille anlatan Emine Rıfatî Hanım bir masal anlatma ustası olduğunu belirtir.³⁵⁸

Kúnos, *Türk Halk Edebiyatı* kitabında Nigâr Hanım’ın kendisine çalışmalar ve derlemelerinde çok yardım ettiğini, onun kendisi için okuduğu türkülerin de çok değerli olduklarını belirtir. Kenan Akyüz’ün *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*. adlı kitabında Kúnos’un sözünü ettiği Nigâr Hanım’ın evindeki her Salı yapılan bu toplantıların niteliği ve konuları hakkında bilgi verirken şöyle denilmektedir: “[Nigâr Hanım,] Zekâsı, inceliği ve hem batının, hem de doğunun edebiyatları ile birlikte musikilerine de yakın vukufu ile, o zamanki kibar âleminin bu nâdir siması, her Salı günü konağında – XVII. asır Fransız yüksek sosyetesinin toplantılarını andırır bir şekilde – devrin seçkin şahsiyetlerini toplar; burada şiirler ok[u]nur, müzik dinlenir, sanat ve edebiyat konuları üzerinde mübahaseler yapılırdı”³⁵⁹. Nigâr Hanım konuklarına piyano eşliğinde kendi şiirlerini okur. Bundan sonra, Türk halk edebiyatı hakkında yapılan sohbetlerde yüksek

³⁵⁷ - **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 86

³⁵⁸ a. e., s. 92

³⁵⁹ Kenan Akyüz, **Türk Şiiri Antolojisi**, İkinci Baskı, Ankara 1958, s. 195

mevkiye sahip olan aydın Türk konuklara karşılık, Kúnos halk dilini ve edebiyatını savunur. Kúnos'un yönlendirmesiyle olmalı söz meddahlara ve oradan da masalların Hint kökenli³⁶⁰ olduğuna dair o zaman popüler olan görüşün tartışmasıyla devam eder.³⁶¹

Gerçek adı Nigâr Bint-i Osman olan Nigâr Hanım'ın ailesi kültürel aktivitelerle çok ilgilenen, Rumelihisarı'ndaki yalısında ve Nişantaşı'ndaki konaklarına ünlü sanatçıları ve aydınları davet eden Avrupaî bir hayat tarzı sürdüren bir ailedir. Kúnos, *Türk Halk Edebiyatı* adlı çalışmasında,³⁶² tarihini hatırlamadığı bir akşam onların konağında kendisi dışında davetliler arasında, o zamanki *Maarif Nazırı* olan Münif Paşa, büyük şâir Rezaizâde Mahmut Ekrem Bey, 1890'da Eskişehir'deki ortaoyunu derlemesinde kendisine yardımcı olan, daha sonra ise Ticaret Bakanlığı yapan eski arkadaşı Hulûsi Bey ve daha başka konukların bulunduğunu, hatta o sıralarda İstanbul'da konser veren ünlü Macar müzisyenler, Jenő Hubay, István Thomán ve Dávid Popper'in de orada olduklarını belirterek anılmaya değer bir sanat - edebiyat gecesi geçirdiklerini anlatır.³⁶³

Kúnos, dönemin önemli devlet adamı ve yazarı olan Ahmet Vefik Paşa (1813?-1891) ile de çok samimi ilişkiler kurmuştur. Molière'den yaptığı çevirileri ile ünlü Ahmet Vefik Paşa sadrazamlık da yapmıştır. Türkçenin sadeleşmesini isteyen aydınlardan olan Ahmet Vefik Paşa, hazırladığı ve 1876'da yayımladığı *Lehçe-i Osmânî*

³⁶⁰ Bkz. yukarı s. 24

³⁶¹ Bu görüş masalların kökeninin Hindistan olduğunu ilk defa Sanskrit uzmanı olan Theodor Benfey 1859 tarihinde Almancaya tercüme ettiği *Pañçatantra* kitabının girişinde, ileri sürmüştür. Bkz. Th. Benfey, **Pañçatantra** I., Vorrede (Giriş), s. XXI ve devamı

³⁶² - **Türk Halk Edebiyatı**, 1978, s. 86

³⁶³ - **Pályám emlékezete**, s. 105 (dipnot)

adlı sözlüğün önsözünde ³⁶⁴ *Lisân-i Osmanî* diye adlandırdığı Osmanlı Türkçesini diğer Türk lehçelerinden bağımsız olarak ele almıştır³⁶⁵. Ahmet Vefik Paşa, yabancı kelimelerin Türkçeden atılması sonucu doğacak boşluğu doldurmak amacıyla Çağataycadan kelimeler alınabileceği düşüncesindedir. Türk tarihi ile ilgili yazıları yanında Türkçülük akımının gelişmesinde ve dilin sadeleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ahmet Vefik Paşa 1876 Eylülünde St. Petersburg’da *Oryantalistler Kongresi*’nde Türkiye’yi temsil etmiştir. Türk-Tatar seksiyonunda başkanlık da yapmıştır³⁶⁶.

Kúnos’un, Vámbéry’nin tavsiye mektubu sayesinde tanıştığını belirttiği bu „şahane davranışlı, yiğit ve zeki bakışlı”, bilge sözleriyle karşısındakini derinden etkileyen bu önemli devlet ve kültür adamı³⁶⁷ Ahmet Vefik Paşa hakkında mektuplarında, makalelerinde ve kitaplarında övgü ile söz etmektedir. Örneğin Ahmet Vefik Paşa, Kúnos’un Anadolu yolculuğunu güvenli bir biçimde gerçekleştirmesi için çok önemli olan padişahın *buyuruldu*sunu elde etmesinde yardımcı olmuştur. Kúnos, ayrıca paşanın kendisini İstanbul’daki Fransız diplomatları ile Paris’teki özellikle doğu bilimcileri tanışmasına önayak olmuştur. Fakat tespit edemediğimiz bir nedenle sonradan iptal edildiği anlaşılan Paris seyahati ve Paris’teki *Doğu Bilimi Enstitüsü*n’nde eğitim görme talebinin gerçekleşmesi için Vefik Paşa’nın gösterdiği ilgi ve dostluğun kendisini çok etkilediğini dile getirmiştir.

³⁶⁴ TBEA I., s. 39

³⁶⁵ TBEA I., s. 39

³⁶⁶ **Stambul und das moderne Türkenthum**, Politische, sociale und biographische Bilder vom einem Osmanen (İstanbul ve Çağdaş Türklük. Bir Osmanlıdan Siyasî, Sosyal ve Biyografik Resimler) (Dr. A. D. Mordtmann?), Leipzig Verlag von Duncker & Humblot, 1877, s. 172

³⁶⁷ **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 41

Mektuplarında Kúnos, İstanbul'da yayıma hazırladığı *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) adlı kitabının 1. cildinin dil yanlışlarının düzeltilmesinde Ahmet Vefik Paşa'nın yardım ettiğini belirtir. Ayrıca kendisinin Türk milliyetçiliği ve halk dilinin Osmanlıca yerine resmî dil haline getirilmesi için gösterdiği çabalardan dolayı paşayı samimiyetle övmektedir. Kúnos, *Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında da Ahmet Vefik Paşa'nın gerek Türk halk edebiyatı ve gerekse seçkinler (eliter) edebiyatı hakkındaki geniş bilgisinden çok yararlandığını, açıkça ifade etmiştir.³⁶⁸

Kúnos'un, İstanbul'da tanıştığı ve Türkiye'de bulunduğu sürece büyük yardımlarını gördüğünü belirttiği bir başka önemli kişi zamanın *Maarif Nazırı* Münif Paşa'dır (1828-1910).

Münif Paşa³⁶⁹, o dönemin devlet adamı, tanınmış bir eğitimcisi, şair ve bilginidir. Almanca ve Fransızcadan yaptığı çevirilerle de tanınmıştır. 1869'da *Meclis-i Maarif* başkanlığına atanmış. Münif Paşa, yeni, batı düşüncesini Osmanlı Devleti'nde tanıtan ilk yazarlardan birisi sayılır. Münif Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nin kalkınması ancak halkın eğitimiyle gerçekleşebilir³⁷⁰.

Kúnos'un mektup ve eserlerinde kendisinden sık sık söz ettiği Münif Paşa, onun İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nde (Mekteb-i Sultanî), Türkçesini geliştirmek, Türk tarihi, Türk edebiyatı, kaligrafisi, Arapça ve Farsça bilgilerini pekiştirmek için derslere katılmasına yardımcı olmuştur. Kúnos, Anadolu'ya yaptığı araştırma gezilerini

³⁶⁸ **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 41-42

³⁶⁹ Münif Paşa hakkında daha geniş bilgi için bkz.: **Stambul und das moderne Türkenthum**, s. 173-176

³⁷⁰ "Münif Paşa İbrahim Şinasî'den çok önce oldukça sade bir dil kullanmış, yayımladığı Mecmua-i Fünun'da ise Arap alfabesinin Türk dilini ifade için yeterli olmadığı konusunu ilk kez gündeme getirmiştir" **TBEA II.**, s. 576

gerçekleştirmek için gereken izin belgesinin elde edilmesinde Ahmet Vefik Paşa ile Münif Paşa'nın yardımlarını gördüğünü belirtir. Münif Paşa ile Kúnos arasındaki ilişkiler bunlarla da kalmaz. Münif Paşa maddî zorluklarla karşı karşıya kalan Kúnos'a *Maarif Nezareti*'nde bir iş vermek istemiş fakat Kúnos, Budapeşte'de kendisine bir iş bulduğu için memleketine dönmüştür.

Yine dönemin ünlü gazeteci, matbaacı ve yenilikçi bir aydını olan Ebüzziya Tevfik Bey (1848-1913) de Kúnos'un İstanbul'da tanıştığı, dostluk kurduğu insanlardan birisidir. Bir gün, Ebüzziya Tevfik Bey ile Kúnos halk türkülerin önemi hakkında yapılan tartışmada Kúnos, türkülerin eski bir toplumun eski edebiyatın kalıntısı ve halk dilinin kendini koruduğu bir alan olduğunu öne sürerek türkülerin önemine değinmiştir.³⁷¹

Macar Osman Paşa'nın³⁷² kızı olan Şaire Nigâr Hanım'ın evinde tanıştıkları ve Kúnos'un Türkiye ve Türkler hakkındaki görüşlerini etkileyen Türk aydınlarından birisi de şair ve oyun yazarı olan Recaizâde Mahmut Ekrem'dir (1847-1914). *Yeni Osmanlılar Cemiyeti*'nin üyesi olan Recaizâde, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan Kâmil Paşa kabinesinde *Evkaf* ve *Maarif Nazırlıklarında* bulundu. Recaizâde Ekrem, Türk edebiyatı tarihinde 1860'lı yıllarda Şinasi³⁷³ ile başlayıp Namık Kemal³⁷⁴ ve

³⁷¹ - **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 87

³⁷² Kúnos, büyük ihtimalle Macar Osman Paşa'nın (Sándor Farkas) aracılığıyla İstanbul'da Ahmet Vefik Paşa ve Münif Paşa gibi devlet adamlarıyla ve Türk aydınlarıyla tanışmış olabilir.

³⁷³ Yazar İbrahim Şinasi (1826-1871) genç iken Fransızcaya ilgi duyar, Paris'e gider ve burada modern Fransız edebiyatıyla tanışır. İstanbul'a döndükten sonra 1855'te maarif meclisine aza olur. 1860'ta Agâh Efendi ile Osmanlı Devleti'nde çıkan ilk özel Türk gazetesi olan *Tercüman-i Ahvâl*'i, 1862'de ise tek başına *Tercüman-i Efkâr*'ı yayımlamaya başlar. 13 Eylül 1871'de ölür. En tanınmış eseri *Durub-i Emsâl-i Osmaniye* (ilk baskısı 1864'te) Türk atasözleri kitabıdır.

³⁷⁴ Namık Kemal (1840-1888), Türk milliyetçiliğin öncülerinden olan bir şair ve yazar. Özellikle *İntibah* romanı ve *Vatan yahut Silistre* adlı oyunundan tanınır.

Abdülhak Hâmit (1851-1937) ile gelişen yenileşme akımının belli başlı temsilcilerinden birisi ve *Edebiyat-i Cedide*'nin kurucularındandır.³⁷⁵

Kúnos, 1925'te yayınladığı *Türk Halk Edebiyatı* adlı eserinde Recaizâde Mahmut Ekrem Bey ile halk türküleri ve masalları hakkında yaptıkları sohbetleri hatırlar. Bu sohbetler sırasında şarkıları ve halk türkülerini karşılaştırırlar. Ekrem Bey, türkülerin güzel ancak söz varlığı bakımından fakir oldukları görüşündedir. Halk dilinin söz varlığı açısından fakir olduğuna dair yaygın inanışa Kúnos karşı çıkar, ve bu görüşün halk türkülerinin ve diğer halk edebiyatı türlerinin dikkate alınıp araştırılmamasından dolayı yaygın olduğunu belirtir. Bundan sonra dinledikleri bir halk masalını Kúnos, halk dilinin güzelliklerine örnek gösterir. Recaizâde Mahmut Ekrem Bey'in de aralarında bulunduğu Türk konukların masalları küçümseyen, hor gören görüşlerine karşı Kúnos, halk masallarının Hindistan'dan kaynaklanmış olmasına rağmen bir çok eski Türk inancını barındıklarna, içerdiklerine dikkati çeker. Ayrıca, halk edebiyatına Avrupalıların verdiği önemi hatırlatarak bir çok ünlü yazarın veya şairin eserlerinde halk edebiyatı ürünlerinden büyük ölçüde yararlandıklarına işaret eder.³⁷⁶ Kúnos, *Türk Halk Edebiyatı* kitabında anlattığına göre o akşamki sohbet Macar konuğun halk edebiyatına yönelik fikirleri başta Recaizâde Mahmut Ekrem Bey olmak üzere bütün konuklarda büyük bir etki yaratmıştır.

O dönem başka ünlü isimlerinden biri olan gazeteci, yazar ve besteci Ahmet Râsim (1865-1932) 11 Temmuz 1907'de *İkdam* gazetesinde Karagöz oyunları hakkında

³⁷⁵ Recaizade Mahmut Ekrem ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Kenan Akyüz, **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, Doğu Matbaası, Ankara 1958, s. 65-73; Prof. Dr. İsmail Parlatır, **Recaî-Zade Mahmut Ekrem**, 3. Baskı (1. Baskı Ankara 1983), İstanbul 2005; **EA II**, s. 544-547

³⁷⁶ - **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul, 1978, s. 87-101

yazdığı bir makale vesilesiyle Kúnos ile tanışmış ve Türk gölge oyunu ile ilgili tespit ettiği bilgileri ve derlediği metinleri Kúnos'a vermiş; buna karşılık Kúnos da gölge oyunu ile ilgili sahip olduğu bilgileri Ahmet Râsim Bey ile paylaşmıştır.³⁷⁷

Kúnos, *Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında, aralarına göre 1890'da Anadolu'ya yapmış olduğu araştırma gezisine katılan ve o gezide özellikle Eskişehir'de Ramazan gecelerinde kahveleri dolaşıp ortaoyunu metinlerini dinleyip Kúnos ile birlikte derleyen ve metinlerin yazıya geçirilmesinde Kúnos'a yardım eden, sonradan da *Ticaret Nazırlığı*'na yükselen Hulûsi Bey de Kúnos'un yakından tanıdığı, dostluk kurduğu aydın insanlardan biridir. Kúnos'un anlattıklarına göre Hulûsi Bey de Nigâr Hanım'ın evinde ya da yalısında düzenlenen edebiyat sohbetlerine birçok defa katılmıştır.³⁷⁸

Kúnos, *Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabının sonunda (s. 127-138) Bursa, İzmir, Aydın, Konya ve Kütahya civarında konuşulan konuşulan Türkçe ağızların kısa söz dizinlerini eklemiştir. Kúnos, söz konusu ağızlardan derlemiş olduğu metinlerin otantik yazılımında şair ve ünlü dil bilimci Veled Çelebi İzbudak'ın³⁷⁹ (1869-1953) yardımlarını gördüğünü belirtir³⁸⁰.

³⁷⁷ - **Das türkische Volksschauspiel**, s. 97

³⁷⁸ - Nigâr Hanım

³⁷⁹ Bilindiği gibi İzbudak: "Türkçülük akımının önde gelen düşünürlerindedir. Bu çerçevede II. Meşrutiyet yıllarında Yusuf Akçura ve Necip Asım'la birlikte Türk dili üzerindeki çalışmalarını yoğunlaştırdı, daha sonra dil devrimini destekleyerek ölümüne kadar TDK'da çalıştı. [...] İzbudak'ın en önemli yapıtı sekiz cilt olarak hazırladığı ve henüz yayımlanmamış olan "Türk Dili Lügati", bu alanda yazılmış pek çok kaynağın titizlikle taranması sonucu oluşturulmuştur." **TBEA II.**, s. 447. Bilindiği gibi Veled Çelebi İzbudak (Bahâî) aynı zamanda ilgi çekici bir yöntemle halktan derlediği yazılı ve sözlü Nasreddin Hoca fıkralarını *Latâ'if-i Hâce Nasreddin* (4. Baskı İstanbul, 1926; ilk Baskı 1909) adı altında yayımladı. Veled Çelebi İzbudak ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. **TBEA I.**, s. 446-447, Nevin Korucuoğlu, Veled Çelebi İzbudak, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları 1640, Türk Büyükleri Serisi, Ankara 1994

³⁸⁰ Bu not için bkz. **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 125

Kúnos, Türk yazarları arasında en çok Namık Kemal'in (1840-1888) eserlerinden etkilendiğini yazmaktadır³⁸¹. Namık Kemal Türk edebiyatı tarihinde *vatan*, *millet* ve *hürriyet* gibi Batı menşeli fikirlerden söz etmektedir. Osmanlı Devleti'ni modernleştirmek isteyenlerdendir. Felsefî düşünceleri Jean-Jacques Rousseau'nun³⁸² düşüncesine benzer: insan özgür doğar. Dıştan gelen baskılar onun özgürlüğünü hiç bir şekilde bastıramaz. Onun hukuksal eserlerinde ise Montesquieu'nün³⁸³ etkisi görülür. Türk edebiyatını yenilemek isteyenlerdendir³⁸⁴.

Kúnos'un beğendiği Türk yazarlar arasında, romanlarında ve hikâyelerinde halk diline ve folklorik konulara yer veren ve Kúnos'un *Türk Halk Edebiyatı* adlı çalışmasında tanıdığı ve kendisiyle konuştuğu anlaşılan Ahmet Mithat³⁸⁵ (1844-1912) ile Mehmet [Çaylak] Tevfik³⁸⁶ (1843- 1893) gibi yazarlar da vardır³⁸⁷. Kúnos'un Çaylak

³⁸¹ a.g.e., s. 40

³⁸² Jean-Jacques Rousseau (28 Haziran 1712 - 2 Temmuz 1778) Fransız yazar ve kültür filozofu. Daha fazla bilgi için bkz. **MHL**, Herausgegeben und bearbeitet von den Fachredaktionen des Bibliographischen Instituts, Allgemeiner Verlag Mannheim 1964, s. 720

³⁸³ Charles de Secondat Montesquieu (18 Ocak 1689 - 10 Şubat 1755): Fransız yazar ve filozofu, Daha fazla bilgi için bkz. **MHL**, s. 609

³⁸⁴ **TBEA II**, s. 583-586

³⁸⁵ - **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 87 . Ahmet Mithat hakkında bkz. **TBEA I**, s. 27-32 ve orada sunulan bibliyografya.

³⁸⁶ Mehmet Tevfik'in *Leta'if-i Nasreddin*, 1-2 Cüz, Vakıf Matbaası İstanbul 1881; *Hazine-i Lata'if*. Matbaa-i Ebuuzziya, İstanbul 1884, 302 sayfa; *Hazine-i Lata'if*, İstanbul 1884, 64. s; *Bu Âdem*, 1882/1883 adlı eserleri vardır

³⁸⁷ - **Türk Halk Edebiyatı**, 1978, s. 101; ayrıca bkz. Mehmet Tevfik, **İstanbul'da bir sene**, haz. Nuri Akbayar, İstanbul, 1991. Bu kitap Mehmet Tevfik'in yayınlamış olduğu beş kitapçıktan oluşmaktadır: 1. kitap: Kış Geceleri Tandırbaşı, s. 16-43; 2. kitap Helva Sohbetleri, s. 46-73; 3. kitap: Kağthâne, s. 76-123; 4. kitap: Ramazan Geceleri, s. 126-151; 5. kitap: Meyhane, s.154-186 . Kitabın başında Mehmet Tevfik'in Kendi Kaleminden hayat hikâyesi vardır, bkz. 8-11. Mehmet Tevfik'in *Bu adam* başlıklı ve içinde kendi hayatından 130 fıkra ve anekdotun yer aldığı kitabı Almancaya çevirilip yayımlanmıştır. Bkz. Albert Wesselski, **Der Hodscha Nasreddin**, Türkische, arabische, berberische, maltesische, sizilianische, kalabrische, kroatische, serbische und griechische Märlein und Schwänke. Gesammelt und herausgegeben von Albert Wesselski (Albert Wesselski tarafından derlenen ve yayımlanan Türk, Arap, Berber, Maltalı, Sicilyalı, Kalabryalı, Hırvat, Sırp ve Yunan Lâtifeleri), Band 1., Weimar 1911, s. 199. Söz konusu bu kitabın Theodor Menzel tarafından Almancaya tercüme edildiğini ve Reclam Yayınevi tarafından, **Bu adam**, Hundertunddreißig Anekdoten aus seinem Leben von Mehemed Tevfik (Reclamschen Universal-Bibliothek, no. 2735) adı altında yayımlanacağını belirtmiştir.

Tevfik'in Almancaya da tercüme edilmiş olan *İstanbul'da bir Sene* kitabını görmüş ya da yararlanmış olması muhtemeldir.

Kúnos'un, İstanbul'dan Dr. Budenz'e gönderdiği mektuplarından ve *Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında verdiği bilgilerden anlaşılacağı gibi, Kúnos İstanbul'a geldiğinde Osmanlı aydınlarının büyük çoğunluğunun Avrupa'yı artık örnek almaya başladıklarını, Avrupa'daki bilimsel, endüstriyel ve teknolojik gelişmelerle, aktüel olan sanat ve edebiyat akımlarıyla yakından ilgilendikleri halde, 1789'daki Fransız İhtilali'nin getirdiği ve o zamanlar Avrupa ülkelerinde büyük itibar gören milliyetçiliğin de etkisiyle başlayan halk dili ve edebiyatına, başka bir sözle halk kültürüne ilginin her nedense Osmanlı aydınlarının bir kısmı tarafından önemsenmediğini hatta küçümsenip hor görüldüğünü yazmaktadır. Kúnos'un bu tespitini Fuad Köprülü de: „Eski târihî vesîkalarımız millî hayatın bu dâhilî ve çok samimi cephelerini gösterecek şeyler, halk edebiyatına karşı beslenen derin hor görme ve küçümseme sebebiyle, adeta yok denebilecek kadar az bulunduğundan [...]”³⁸⁸ sözleriyle teyid etmektedir. Nitekim Kúnos, İstanbul'a ilk geldiğinde, Türk diline ve halk edebiyatına ait ürünleri halk ağızından derlemek üzere geldiğini söylediğinde konuştuğu herkesin şaşkınlıkla karşıladığını ve sözünü ettiği halk dili ve edebiyatının hiç bir değer taşımadığını söyleyip kendisini bu konuda ikna etmeye çalıştıklarını belirtir. Kúnos'un yazdıklarına göre kendisinin ikna gücü ve Avrupa'daki halk edebiyatına yönelik gelişmeler hakkında yapmış olduğu, telkinler, açıklamalar ve bilgilendirmeler sayesinde İstanbul'dan birçok aydının halk dili ve edebiyatı hakkındaki görüşlerinin olumlu yönde değişmeye

³⁸⁸ Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, TTK Yay., Ankara 1966, s. 361 v.d. Köprülü'nün, bu sorunun sosyal sebepleri hakkında verdiği bilgiler için bkz. *Millî Tetebbûlar*, cilt 1., s. 11 dipnot 3.

başladığını kaydeder. Hatta birçok kişinin derleme faaliyetlerinde kendisine büyük ölçüde yardım ettiklerini de yazmaktadır. Kúnos, Türk aydınlarının halk dili ve edebiyatına ilişkin olumsuz tavrının, kendisinin çabaları ve ikna gücü sayesinde nasıl olumlu yönde değiştiğini göstermek amacıyla onun *Türk Halk Edebiyatı* kitabında yer alan şaire Nigâr Hanım'ın evinde iftara davet edildiği bir Ramazan gecesinde davetliler arasında bulunan Türk aydınları ile kendisi arasında geçen tartışmaları örnek olarak aktarmak istiyoruz:

„Mubarek Ramazanın, ayın on dördü gibi aylı yıldızlı bir gecesi idi. [...] Türklerin ikamet ettiği mahallenin denize nâzır bir evinde, Nigâr Hanım'ın salonunda bulunuyorduk. [...] Bu mübarek akşam dostlarını, ahbablarını davet eylemişti.

Edebiyata dair bahisler açıldı... [...] Ehl-i edepten Maarif Nazırı olan Münif Paşa, meşhur [Recaizâde Mahmut] Ekrem Bey, beraberinde birkaç zat daha bulunup iftara başlandı.

Ta'amdan sonra, Nigâr Hanım:

- Bak bir kere şu şarkının güzelliğine! diye [yemekte konuklar arasında bulunan Recaizâde Mahmut] Ekrem Bey'in bir sûzinâk şarkısını hem okudu, hem piyano ile çaldı.

Şarkının hitâmında [Nigâr Hanım]:

- Bu bizim Macar misafirimiz, şarkılardan ziyâde avâm beyitlerini tercih ediyor... sözleriyle maksadımı misafirlere anlattı.

Şair Ekrem Bey, benim Türk lisânına olan hevesimi anlayıp şimdiye kadar cem ettiğim ebyâtın birkaçını istedi. Arzusunu yerine getirip hem İstanbul'da, hem Aydın vilâyetininin bazı köylerinde topladığım beyitleri okudum, gönlünü kazandım.

Ekrem Bey:

- Avâm şiirinin sâdeliği, dilinin güzelliği şüphesizdir, fakat kelimeleri az... İşte bundan dolayı fikirleri de o kadar çok olamaz... dedi.

Ben: Fikirleri de var, kelimeleri de bol... Ama bunlar elân meçhul...

Sonra, Ahmet Vefik Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Ebuzziya Tevfik Bey ile çok görüştüğümü, onların bu meseleye dair beyân eyledikleri mütalaaları, açık Türk lisanının ilm-i elsine nokta-i nazarından ehemmiyetini anlattıktan sonra, Münif Paşa:

- O halde türkü mürkülerden, masalların daha ziyâde kıymeti olmalı... dedi.

Ben: Vakîâ öyle ama, masalları tevhd edebilmek için vakit ve sabırdan başka, lisanın tekmil bilinmesi de lâzım, bundan maada masalı herkes bilmez ve bilse bile söyleyemez, söylese bile yazdıramaz. Masal edebî hikâyelere benzer, hikâyeyi bilen çok, söyleyen de çok, ama edebî şeklinde kaleme alanlar nâdir bulunur. Bir edîbin mahâreti lâzım.

Ekrem Bey: Benim işittiğime göre, masalları en ziyâde bilen, en çok söyleyen kocakarılarıdır. Ve onların tandırı yanında olur. Çocuk iken masalları ancak annemden ve yanında olan câriyelerden, konu komşu dişi ehlinden işittim.

Münif Paşa. Hepimiz öyle.. Masallara, hanımların ve çocukların merakı olur.

Bazıları: Öyle ya... dediler. Bunun üzerine Nigâr Hanım'ın ihtiyâr vâlidesi:

- İşte kocakarı benim, masalları bilen de benim... dedi.

Hanım ninenin elini öpüp:

- Öyle ise bir tandır kuralım... dedim.

Bütün misafirlerin arzuları üzerine, hem de Ramazan şerefine, vâlideciğinizin gönlünü aldık.

Hanım nine: İyi ama, masal söylemeden evvel, bir de tekerlemesi var. İlk önce onu dinlemelisiniz.

Misafirler: Ne ala canımıza minnet! dediler

Ben: Bu tekerleme dediğiniz ne gibi olur? diye sordum.

Ekrem Bey: Masalların ilk kısmı, mukaddime gibi eğlenceli sözlerden ibaret bir başlangıç... dedi.

Bunun üzerine, hanım efendi kendisini toplayarak: İşte tandır burası olsun... dedi.

Biz de yanı başına oturduk, dudaklarına baktık. Sevincimden az kalsın bayılacaktım. Valide hanım, gülümseyerek başladı: ‘Bir varmış bir yokmuş Allah’ın kulu çokmuş, evvel zaman içinde, kalbur kazgan içinde, deve tellâl iken, sıçan berber iken, ben onbeş yaşında iken anamın babamın beşiğini tıngır mıngır sallarken, var varanın, sür sürenin, destursuz bağa girenin hali budur, hey... Yârân-i safâ, Bekr-i Mustafa, kaynadı kafa... aksakal, karasakal, pembe sakal, yeni berber elinden çıkmış bir taze sakal... Kasap olsam sallayamam satırı, nalbant olsam nallayamam katırını, hamamcı olsam dost ahbab hâtırını... Birisi benim kârım değildir. Doğru kelâm, bir gün başıma yıkıldı hamam... Dereden siz gelin, tepeden ben, anasını siz söyleyin, kızını ben, sandığa siz girin sepete ben, tahta merdiven, taş merdiven, toprak merdiven, tahta merdiven çıktım yukarı, o zenpuri kızlar, andıkça yüreğim pek sızlar; ol zenpuri perdeyi kaldırdım, baktım köşede bir hanım oturuyor. Şöyle eyittim, böyle eyittim, tabanının altına bir fiske urdum, su peruzesi gibi tiril tiril titiyor. Buradan kalktık gittik; gittik, gittik, gittik... Az gittik, uz gittik, dere tepe düz gittik, altı ay bir güz gittik... bir de arkamıza baktık, ki bir arpa boyu yer gitmişik... Yine kalktık gittik, gide gide gittik... göründü Çin, Maçın padişahının bağları... Girdik birine; değirmencinin biri değirmen çevirir. Yanında bir de

kedisi var. O kedideki göz, o kedideki kaş, o kedideki burun, o kedideki ağız, o kedideki kulak, o kedideki yüz, o kedideki saç, o kedideki kuyruk... ‘

Hepimiz:

- Maşallah, hanımefendi, ne güzel de ezberden biliyorsunuz... diye büyük hanımı tebrik ettik. Ben de tahammül edemeyerek:

- Maba'di yok mu? diye sorduğumda, o:

- Maba'di işte masal olacak... dedi.

Ben: Ey, masal hazır yok mu? [!]

O: Olacak, hattâ hesapsız bile... Lâkin ekserisini ben çocukluğumda merhum annemin ve komşularımızın yanında işitmişim. Artık kim bilir kim bellemiş o çok saçmayı...

Ben: O çoktan işittiğiniz masallar ne türlü idi, hatırlınızda mı?

O: Ama tuhafım, işte masallar gibi... Peri padişahları varmış, ejderhaları varmış, devleri varmış, cadı karıları varmış, cinleri perileri varmış, sihirli tılsımları varmış... işte artık şunlar gibi... Birazcık düşünecek olursam, bazıları elbette yavaş yavaş hatırıma gelecekler.

Ben: Nineciğim, hiç olmazsa bari bir taneciğini hatırıma getirseniz ki dediğiniz masalın nasıl olduğunu, ne yolda bulunduğunu ben de bileyim... diye yalvarınca hanımefendi:

- Dur, biraz düşüneyim... dedi.

Zaten hanım, demincek söylediği tekerlemeyi öyle bir güzelce nak letti ki masalları bileceği ümidinden bir an vazgeçmedim.

Biraz tefekkürden sonra ve hazır olan misafirlerin niyazına dayanamayarak:

- İşte, masalın biri hatırıma geldi... geldi ama, kısacık... dedi. Bir de ne perisi var, ne de cinleri... Ancak bir odun yarıcısı...

Ben: Zararı yok, zaten içinde devler, periler bulunmayan masallar Garp milletlerinde var.

Kalemimi çıkarıp, bir kalem de Nigâr hanıma verip iştiyakla dinlemeye başladık.”³⁸⁹ [...]

„Hanım bu masalı bitirir bitirmez, yüzüne gözüne kemal-i teaccüble baktık. Ne güzel söylüyordu, ne de tatlı tatlı nakl ediyordu.

- Artık tandırnâme [tandırhâne] kuruldu, dedim, ötesi yok...

Ekrem Bey: Ey Macar oğlu dostumuz, şimdilik işittiğiniz bu masal Garp masallarına nisbetle nasıldır? Bari beğendin mi? Diye sorunca... Ben:

- Yalnız beğenmek değil, o kadar hoşuma gitti ki merakım artık masal meselesi oldu... dedim.

Ekrem Bey [alaycı bir tavırla]- Bu odun yarıcı[sı]nın masalından bir şey öğrenebildin mi?

Ben: Hay hay, efendim, çok... En evvel ahâli lisânının güzel sâdeliğini ve sonra da ‘Folklor’ ilmi itibariyle ehemmiyetini de öğrendim.

Hâzurûn:

- Ne gibi ehemmiyet olacakmış? diye sordular.

Ben. İşte bu masalın aynı Garp milletlerinde de var.. Hattâ tıpkı buna benzeyenler bile...

Onlar: Vay!.. Öyle ise, biri diğerinden mi almış? Yoksa işitip de öğrenmiş mi?

³⁸⁹ - **Türk Halk Edebiyatı**, 1925 (1343), s. 98-102

Ben: Öyle değil efendim, bütün dünya masallarının iki aslı var; biri Asya-i Vusta'daki eski Hindistan'da, öbürü de her milletin kendisine ait düşüncesinde... Dünyanın bir umum masallarının, her türlü avâm hikâyelerinin izi, Hintlilerin eski diyarına giden ruhî yollarını gösterir. Arapların bile *Binbir Gece* rüyalarında sayıklanmış masalları da onların masallarını andırır. Türklerin 'Heft Peyker, Tûti-nâme, Sâhir Hindî' ve buna mümâsil daha çok çok masal kitapları eski Acemistan'ın kestirme yolunu geçip, Hintlilerin sihirli, büyüdü diyarlarına uzanıp onların çeşmesinden fıskırır. O şimdiki Türk masallarında söylenen dev, ejderha, peri gibi işittiğimiz ruhlar putperestlik vaktinden kalma putların hatıralarıdır. O putperestlik eski Türkler'in ateşperestliği olup tabiatın türlü zuhuratı olan ateşe, yele, yağmura, nebatat ve hayvanata da tapmışlar. Bunlardaki ruhlar kanatlanarak Şark havasında öteye beriye uçuşarak taa Garp memleketlerine kadar yayılmış. Bu ilmi mesele hakkında zaten muhtelif lisanlarda yazılmış eserler vardır. Bunun gibi 'Mitolojik' masallardan başka, bir de her milletin kendi tabiatına, fikirlerine mahsus masalları da varmış... Hanım nineden demin işittiğimiz odun yarıcı masalı, işte bu cins masallardan olacak... Odun yarıcı şahsiyeti (tip) zaten her milletin halk edebiyatında –ister Şarklı olsun, ister Garplı olsun – türlü şekillerde peyda olur. Bu nev masallar aranılacak olursa ahâlden en evvel oduncu masalını bilir misin? – diye sormalı. Masallar ancak bu yolla cem edilebilir.

Bu sırada, misafirler arasında bulunan bir musikişinas efendi:

- Bir oduncu masalı ben de bilirim, şimdi aklıma geldi... dedi.

- Haydi bakalım açın tandırınızı, gökten düşen üç elma, güzelce nakledecek olursanız belki size de düşer... dedik.

Efendi mumaileyh, çok çekinmeksizin hikâyeye hazırlanmıştı. Başladı:

‘Raviyân-ı ahbâr ve nâkilân-i âsâr, şöyle rivâyet ider...’ der demez, Nigâr Hanım birdenbire:

- Yanlış, yanlış, dedi.

- Niçin? diye sordum.

- Masalların öyle başlangıcı olmaz, değil mi anneciğim? dedi... Vâlidesi:

- Öyle ya, masalların hepsi, bir varmış, bir yokmuş diye başlanır. Masalını söyleyen efendi de:

- Hakkınız var, yanıldım. Ben dediğimi meddahlardan işitmişim. Ve Âşık Kerem, Âşık Garip gibi kitaplarda okumuştum.. dedi.

Meddah lâfını duyar duymaz, masal başlamazdan evvel, bunun ne tarzda olduğunu sordum. Muhterem Ekrem Bey:

- Meddahların naklettikleri zaten masal değil... Onlar hikâye söyler, hikâye... dedi.

Ben: Ne gibi hikâye ?.. Edebî hikâye mi?..

Ekrem Bey – İşte şundan bundan intişar eden eğlenceli, gülünçlü vakalar... Meddah denilen şahıs da bir aktörün istidâdı olmalı ki naklettiği vakayı, dinleyenleri memnun ve hoşnut etsin. Meddah ekseriyetle yüksek bir iskemleye oturup, elinde bir mendil olduğu halde hikâyesine başlar.

Ben: Elindeki mendilin ne lüzumu var?

Ekrem Bey: İşte, hikâyesine devam ederken türlü cins ve soy insanların tarz-ı telaffuzunu, sözlerini, muhtelif seslerini, çeşit çeşit lehçelerini, bu mendil ile ağzını kapayarak daha kolay ve daha mahir taklit eder. Sesi bazan yavaş, bazan yüksek, kâh ince kâh kaba olmalı ki meramı gereği gibi anlaşılsın.

Ben: Demek ki, meddahın rivâyatında taklit de varmış...

Diğerleri: Hem de fevkalâde derecede... Karagöz oyunundaki türlü milletlerin garip telâffuzları gibi meddah da nakliyatında yine bu tipleri söyler ve halkı eğlendirir.

Ben: Acaba sizin meddahlarınızın naklettikleri şu hikâyeler halk edebiyatı mı sayılır?

Nigâr Hanım: Benim fikrimce o kadar halk edebiyatı değil... Meddahlar zaten bu nev hikâyeleri ekseriya, ya ezberden öğrenmiş veya kendiliklerinden uydurmuşlardır. Bunlar her ne kadar millî sayılırsa da yine avâmi olamaz.

Münif Paşa: Bir mertebeye kadar yine olur... Benim işittiğim ve çok beğendiğim meddahlar: mesela ahâli arasında söylenen türlü türlü latâifi belleyip kendi usulleri üzere düzüp, birer hikâye haline koymuşlardır.

Diğerleri: Ey doktor efendi! Sizin reyiniz nedir bakalım? Diye sordular.

Ben: Benim fikrimce, sizin dediğiniz latâif her ne kadar avâmî ise de meddahlar bunları tebdil ettikten sonra, o kadar halk edebiyatı sayılmaz.³⁹⁰

O vakitlerde daha meddahları dinlememiştim. Ve Köprülüzâde Fuad Bey'in bu meseleye dair neşrettiği tetkiklerinden ancak bu günlerde haberdar oldum.³⁹¹

³⁹⁰ Nigâr Hanım, meddah hikâyelerinin meddahlar tarafından ya ezberden öğrenmiş veya onlarca uydurmuş olduklarını, o nedenle meddah hikâyelerinin millî sayılabileceklerini ancak "avâmî" yani anonim halk edebiyatı ürünü olmadıklarını ileri sürüyor. Münif Paşa ise Nigâr Hanım'ın bu görüşüne iştirak ediyor. O da kendi deneyimlerine dayanarak meddahların halk arasında söylenen, anlatılan latifeleri öğrendiklerini ve kendi yöntemlerine göre biçimlendirip birer hikâye, daha doğrusu bir "meddah hikâyesi" haline getirdiklerini dile getirir. Bazı konukların konuyla ilgili fikrine başvurdukları Kúnos, "latâif"i "avâmî", yani anonim, halka ait bir ürün olduğunu fakat meddahların bu tür anlatılara müdahale edip değiştirdikleri için meddahların anlattığı hikâyelerin halk edebiyatı ürünü sayılamayacağını ileri sürmekte ardından da "O vakitlerde daha meddahları dinlememiştim. Ve Köprülüzâde Fuad Bey'in neşrettiği tetkiklerinden [Prof. Dr. Fuad Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, Meddahlar bölümü, s. 361-412. Köprülü'nün meddahlar hakkında ilk makaleleri İkdâm gazetesinin 7, 15, 24 Nisan ve 6 Mayıs 1922 tarihli nüshalarında yayımlanmıştır. Daha sonra geliştirilen Meddahlar maddesi İstanbul Üniversitesi, *Türkiyat Enstitüsü*'nün yayın organı olan *Türkiyat Mecmuası*'nda 24 Haziran 1925 tarihinde yayımlanmıştır.] ancak bu günlerde haberdar oldum" demektedir.

Bunlar şimdilik böyle dursun. Yine gelelim bizim masallar bahsine:

Bestekâr Efendi, biraz düşündükten ve kendini topladıktan sonra, oduncu ile şeytan masalını nakle başladı... [...]”³⁹²

Masalın hitamında Ekrem Bey:

– Ey Macar kardaşlık, bu oduncu masalında bir öğrenilecek şey buldun mu? diye sordu.

- Ziyâdesiyle... dedim. İşte *Şeytan Kuyusu* isminde bizim de meşhur bir Macar masalımız vardır. Farkı ancak o kadar ki, padişah yerine bizim masalda kral hükmeder, Macar oduncunun haremi de yalnız bir tanecik olur.

Bu münasebetle şair Ekrem Bey’in dikkatini mühim bir edebiyat meselesine celb etmeğe cesaret ettim. Garp şâirlerinin çoğu – ne millet olursa olsun – şüirlerinin çok değerlilerini kendi avâm edebiyatlarının³⁹³ baladlarından bir de masallarından almaktadırlar. Nitekim yalnız Alman şairlerinin değil, bütün dünyanın en birincilerinden sayılan ‘Goethe’ dünya meşhuru olmuş baladlarının çoğunu Alman halkının avâm edebiyatından almıştır. Yine o memleketin başka bir yazarı ‘Andersen’³⁹⁴ [!], Alman halkının masallarından öyle bir masal kitabı telif etmiş ki, Garp milletlerinin her lisânına

³⁹¹ Halbuki Kúnos’un bu ifadesine rağmen daha eski tarihli mektuplarında meddahlardan ve onlardan derlediği kendi ifâdesiyle “meddah masalları”ndan (nerede?) söz eder hatta kimi mektuplarında meddah geleneğiyle derlemelerde bulunmak üzere yaptığı alan araştırma gezilerinden de söz etmektedir. Örneğin Kúnos’un Hulûsi Bey’in vefakatinde Eskişehir’e yaptığı araştırma gezisi. Bkz. Yukarıda s. 114. Kúnos’un 23 Haziran 1885 tarihinde József Budenz’e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr. 5448/262 I-II

³⁹² a.e., s. 109-114

³⁹³ O zamanda halk edebiyatı yerine avâm edebiyatı terimini kullanıyorlardı

³⁹⁴ Hans Christian Andersen (1805-1875) Alman değil, yazdığı masallarıyla ün kazanmış Danimarkalı bir yazardır. En ünlü eseri 1835’te çocuklar için yazdığı *Çocuklar için Masallar ve Hikâyeler* (Almanca *Märchen und Erzählungen für Kinder* adıyla 1839’da tercüme edilir) adlı masal kitabıdır. In. **MHL** (Meyer Edebiyat El Kitabı), Allgemeiner Verlag, Bibliographisches Institut Mannheim 1964, s. 150, Andersen söz maddesi

tercüme olunmuştur. Yoksa ‘Grimm’ birâderlerin meşhur masal kitabı yok mu³⁹⁵? Onu okumayan, bilmeyen bir kimse var mı? Bizlere gelince, şimdi işittiğimiz oduncu masalının Macar müşâbihi olan bir masalımızdan en birinci ve en klasik sayılan şâirimiz ‘Arany János’³⁹⁶ ‘Jóka Şeytanı’³⁹⁷ isminde öyle parlak ve şâirane bir manzume yazmış ki Macaristan’ın tekmil mekteplerinde onu okumamış ve bellememiş bir talebe olamaz. Türk şairlerinin ve müelliflerinin türlü eserlerinde acaba halk edebiyatından alınmış yahut bunun tesiri altında yazılmış öyle bir şiir veya hikâyesi var mı? Belki yanlışı var, lâkin bildiğime göre yok gibi.

O vakitler, ahâli edebiyatını en ziyâde anlamış, en çok beğenmiş Ahmet Mithat Efendi vardı. Onun pek okunan eserlerini gözden geçirerek halk ruhunda ve yüreğinde bulunan hislerin, hem fikirce ve hem şivece hesapsız derecede olduğunu anladım. Ondan başka bir de Mehmet Tevfik vardı. ‘İstanbul’da bir Sene’ unvanlı ve çok şöhret kazanmış kitabında İstanbul ahâlisinin millî ve avâmî adetlerini, türlü türlü eğlencelerini, gönlünden çıkma tabiatlerini öyle parlak bir surette kaleme almış ki, hem Garp müsteşriklerinin hem Şark garbîcilerinin re’yince Türklerin yeni edebiyat tarihinin en parlak eserlerinden sayılır. Çok yazık ki, İstanbul senesinin yalnız beş ayı[nı] tasvir eyledi. Ve ötekileri yazmak için hem râhatı, hem kalemi kalmadı. Kabahat, Çaylak Tevfik’te değil âlem-i devranda idi.

³⁹⁵ Kinder und Hausmärchen

³⁹⁶ Doğru yazılışı Arany János (1817-1882). Ünlü Macar şairlerinden birisidir.

³⁹⁷ “Jóka ördöge”

Emin Bey'in³⁹⁸ ismini de, şiirini de herkes bilir. Çingiraklı beyitlerinin duygulu âhenkleri, bülbüller sadâsı gibi ötüyor ve çöllerin bu yumuşak havasını andırıyor.

Cihan harbinden sonraki Türk üdebâsının neşr ettikleri eserlerden, Ziya Gökalp'le Aka Gündüz'ün³⁹⁹ bazı eserlerinden madasını henüz okumadım. Bu cihetteki noksanımı telâfi etmeğe elimden geldiği kadar çalışmaktayım."⁴⁰⁰

Bu metinden, öyle anlaşılıyor ki Kúnos, ev sahibi Nigâr Hanım'ın yardımıyla iftar yemeğinde bulunan davetlilerin, özellikle de Türk aydınlarının dikkatini kendine ve kendisinin ilgilendiği konulara çekmiştir. Kúnos, bir taraftan Münif Paşa, Recaiâde Mahmut Ekrem gibi Osmanlı aydınıyla tanışma fırsatıyla birlikte kendisinin araştırdığı konular hakkındaki Osmanlı aydınının düşünce ve görüşlerini öğrenme olanağı bulur. Ayrıca Avrupa'da o zaman yaygın olan halk bilim ile ilgili görüşler, fikirler doğrultusunda, Osmanlı aydınının belki de o güne kadar pek üzerinde durmadığı, önemsemediği hatta küçümseyip hor gördüğü, o gün kullanılan terimle *avâm edebiyatı* ürünlerinin millî bir edebiyatın ve millî bir sanatın oluşmasında başvurulması gereken önemli bir kaynak olduğu hususunda onları iknaya çalışır. Kúnos, Türk aydınların ancak çocukluklarında anne, büyük anne, cariye ya da komşu hanımların anlattığı masalları hatırlamalarını, onlar üzerinde yeniden düşünmelerini sağlar. Kúnos'un, çocukluklarında duydukları ve sevdikleri, ancak hayatlarının daha sonraki dönemlerinde aldıkları eğitim yüzünden o dönemin okumuş Osmanlı tabakasının halk edebiyatına karşı olan olumsuz tutumunu sergileyen konuklara masalın önemini ve güzelliğini, bizzat onlara masal

³⁹⁸ Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944), Daha fazla bilgi için bkz. Kenan Akyüz, **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, s. 467-476; **TBEA II**, s. 920-921, ve oradaki bibliyoğrafya

³⁹⁹ Aka Gündüz (1885-1958) asıl adı Hüseyin Avni'dir.

⁴⁰⁰ a.g.e., s. 98-116

anlattırarak suretiyle bilinçlendirmeye çalışmıştır. O akşam, sohbetin akışını istediği konulara ustaca yönlendiren Kúnos, bize kendisinin aynı zamanda iyi bir alan araştırmacısı olduğunu sergilemiştir.

Buna benzeyen bir sürü sohbetin sonucu olmalı ki Kúnos, 15 Ekim 1887'de József Budenz'e yazdığı mektubunda kendisinin Macaristan'da yeni yayımlanan *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) adlı kitabının ilk cildi İstanbul'daki gazetelerde yoğun bir ilgi uyandırdığını ve bu eser hakkında çok makale yazıldığını kaydeder.⁴⁰¹ Osmanlı yazılı basınının, gazetelerin Kúnos'un çalışmalarına olan bu büyük ilginin sebebi şüphesiz ki onun tanıdığı ve sohbet ettiği ileri görüşlü Türk gazetecilerinin kendisi ve eseri hakkında kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla yazmış oldukları makaleler olmalı. Rıza Tevfik Bölükbaşı, Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü gibi Türk aydınların Türk folklor araştırmaları yönelmelerinde Kúnos'un yaptığı araştırmaların rol oynadığını var sayabiliriz. Örneğin, 1869-1949 arasında yaşamış olan şair Rıza Tevfik (Bölükbaşı) *Peyam* Gazetesinin Edebî İlâve'sinde yazmış olduğu *Folk-lore* başlıklı makalesinde folklorun Avrupa'da hangi anlama geldiği Türkiye'de sözcüğe hangi anlamlar yüklendiği hakkında görüşlerine yer verdikten sonra bazı halk türkülerini folklor anlayışı doğrultusunda yorumlamaya çalışmış, folklor disiplininin önemini vurguladıktan sonra makalesini şu satırlarla bitirmektedir: "Ne yazıktır ki biz bu yazını bilmiyoruz ve araştırmasına da tenezzül etmiyoruz. Halbuki, ecnebiler buna çok önem veriyorlar. Aziz dostlarımdan Macarlı Prof. İgnas Kunoş Türk masallarını, bilmecelelerini, türkülerini, oyunlarını, toplamış ve

⁴⁰¹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/325

büyük bir kitap vücuda getirmiştir.”⁴⁰² Rıza Tevfik burada Türk aydınlarının Kúnos’un araştırmalarını örnek almaları gerektiğini açıkça göstermektedir.

Kúnos, sonradan Ticaret Nazırı olan Hulûsi Bey ve Konyalı arkadaşı Yusuf Samih Efendi gibi yüksek eğitim görmüş arkadaşlarıyla birlikte Anadolu’ya derleme yapmak üzere gittiğinde, folklorik metinleri onların yardımıyla tespit ettiği için bu arkadaşları da Kúnos sayesinde o zamanlar Avrupa’da uygulanmakta olan folklor derleme metodlarını tanıma fırsatı bulmuşlardır. Bütün bunları göz önünde tutarsak diyebiliriz ki, Osmanlı aydınlarının kendi halk kültürlerine ve yabancı etkilerden – Osmanlıcaya nazaran - daha temiz bir Türkçe olan halk diline olan ilgilerinin uyanmasında, Kúnos’un etkisi önemsenmeyecek kadar büyük olmalı. Türk dilini yenilemek, Osmanlı Devleti’ni çağdaşlaştırmak ve Türkiye Cumhuriyeti’nin dil ve kültür politikasının belirlenmesinde aktif olan Türk aydınları Kúnos’u, Türkiye’nin izlemesi gereken yolu gösteren yabancı kişilerden biri olarak görmüşlerdir. Kúnos’un İstanbul’da kaldığı dönemde ve sonrasında, Türk yazar ve gazetecilerinin Türk folkloruna yönelik ilgilerinin ve muhtelif konularda yapmış oldukları derlemelerin ortaya çıkmasında Macar Türkoloğu Kúnos’u örnek aldıkları söylenebilir.⁴⁰³ Kúnos’un Osmanlı Devleti’ndeki aydın çevrelerde kazandığı itibar, 1900 yıllarının başında Türk dilini yabancı etkilerden temizlemek isteyen Selanik’teki *Yeni Lisan Cemiyeti*’nin

⁴⁰² Rıza Tevfik (Bölükbaşı), *Folk-lore*, Peyam Gazetesi-Edebî İlave (20 Şubat 1913?1914) sayı 20, İstanbul 1329, günümüz Türkçesine çeviren M. Şakir Ülkütaşır, **TFA** Cilt 15, 1974, s. 7059

⁴⁰³ Örneğin Ahmet Râsim’in *İkdam* gazetesinde Karagöz oyunları hakkında yazdığı makalesi: (Makalenin adını bulamadık) **S. İkdam, Journal politique, économique et littéraire**. Constantinople, jeudi 11 Juillet 1907.; Besim Fuad’ın *Saadet* gazetesinde yayımlanan *Karagöz* adlı makalesi: Saadet, Nr. 390, 8 Nisan 1302/20 Nisan 1886; Abdullah Uçman, **Rıza Tevfik’in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde bir Araştırma**, İstanbul 2004, s. 61, dipnot no. 6

kendisine mektup yazıp yardımını talep etmesi de kanıtlamaktadır.⁴⁰⁴ Ne yazık ki Türk dilinin sadeleşme süreciyle ilgili yapılan araştırmalarda Kúnos'un adı anılmamıştır.

Kúnos, nasıl Türk aydınlarını etkilediyse, onların da Macar Türkoloğuna etki ve yardımlarından söz edebiliriz. Kúnos, yazdığı bütün makalelerinde milliyetçi bir Türk gibi düşünerek, önce Osmanlı Devleti'nin, sonra da Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme ve güçlenme isteğini samimi bir şekilde desteklemiş; olumlu bulduğu her atılımı coşkulu makaleleriyle açıkça desteklemiş, yanlış bulduğu fikirleri de eleştirmekten çekinmemiştir.⁴⁰⁵ Kúnos, bu tutumu şüphesiz ki Ahmet Vefik Paşa, Münif Paşa, Recaiâde Mahmut Ekrem Bey gibi Türk aydınlarının etkisi ile benimser. Zaman zaman maddî ya da başka türlü sıkıntılarının çözmesinde yardımcı olarak, kendisinin Türk folklorunu derlemek için istediği yerlere gitmesini sağlayarak Kúnos'un Osmanlı Devleti'nde uzun kalmasında katkıda bulunan Türk aydınları, kendi halklarının kalkınmasına katkıda bulunduğunu düşünüyorlardı.

2.4.3. Kúnos'un alan araştırmalarında başvurduğu yöntemler ve kaynak kişilerle olan ilişkisi hakkında

Kitaplarında ve makalelerinde Kúnos, kendisinin İstanbul'da bulunduğu dönemde şehir hayatının hızla modernleşmekte olmasından dolayı, geleneksel kültürün gündend güne zayıfladığına, halk edebiyatı ürünlerinin de unutulmaya başlandığına işaret ederek bu durumun yapacağı derlemeleri olumsuz yönde etkileyeceğini işin başında fark ettiğini yazar. Ayrıca dinî ve kültürel bazı faktörlerin de yapacağı alan araştırmalarını

⁴⁰⁴Bkz. aşağıda s. 321 - Török nyelvújítás (Türkçenin Yenilenmesi) **Nyr** XLI, 1912

⁴⁰⁵ Örneğin: Cumhuriyet döneminde derviş tekkelerinin kapatılmasına karşı çıkıyor (- Dervis-legendák, **Évkönyv**, Budapeşte 1940, s. 92);

güçleştirebilceğini hatta imkansız kılabileceğini de hesaba katmıştır. Ancak onun sağlam teorik bilgileri, her şeye çözüm bulma yeteneği ve pratik düşünme tarzı, insanlarla sosyal statüleri ne olursa olsun kolayca ilişki kurabilme yeteneği sayesinde bu artık yok olmaya başlamış kapalı dünyayı, tıpkı bir masal kahramanı gibi cesareti ve olağanüstü yetenekleriyle amacını gerçekleştirmek için önüne çıkan zorlukları aşmayı başararak tanımış ve tanıtmaktadır.

Kúnos'un gördüğümüz ve okuduğumuz eserlerinde, onun başlıca ilgi alanı konuşulan dil ve o dille ifadesini bulan halk edebiyatı ürünlerinin derlenmesi olduğu halde, onun alan araştırmalarında izlediği derleme yöntem ve teknikleri hakkında doğrudan doğruya bilgi vermemiştir. O nedenle onun metinleri nasıl derlediğine dair izlediği yöntemler hakkındaki doğrudan ve dolaylı bilgileri satır aralarında bulup yorumlamaya çalıştık.

Kúnos'un, hocası Ármin Vámbéry ile olan konuşmasını hatırlayalım⁴⁰⁶: tartışmanın ana konusu Türklerin, Avrupa ulusları gibi halk edebiyatlarının olup olmadığı idi. Vámbéry, konuya olumsuz yaklaşırken öğrencisi Kúnos, Nasreddin Hoca latifelerinin, Ahmet Vefik Paşa'nın yayımladığı *Müntahabat-i Durub-i Emsâl-i Türkiyye* (1288/1871) adlı atasözleri kitabının Türk halk edebiyatının somut örnekleri olduğunu ileri sürmüştü. Bu yüzden Kúnos'un araştırma hedeflerinden biri Türk halk dili ve bu dili oluşturan ağızların incelenip özelliklerinin tespiti yanında Türk halk edebiyatının varlığını ortaya koymak ve bu edebiyatın Avrupa halklarının edebiyatları kadar zengin olduğunu kanıtlamak olmuştur. O nedenle Anadolu'nun muhtelif bölgelerindeki halk kültürlerine, özellikle de konuşulan ağızlara ve onları konuşan, Zeybek, Yörük,

⁴⁰⁶ - **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 21-23

Türkmen ve tarikat mensupları gibi sosyal ve mistik gruplara dair sözlü kültür malzemesi derlemek ve onları değerlendirmek, Kúnos'un başlıca hedefleri olmuştur.

Kúnos, erkeklerin yanısıra bir yabancı için güç olan kadınlardan da halk edebiyatı ürünleri derlemeyi başarmıştır. Onun kaynak kişileri arasında İstanbul gibi şehir merkezlerinde, kasaba ve köylerde, Yörük obalarında hatta Aydın dağlarında yaşamakta olan Türk toplumunun birbirinden farklı yaşam biçimine sahip sosyal gruplardan bütün zorluklara rağmen onların özellikle sözlü kültürüne dair malzemeyi derlemeyi başardığını görüyoruz.

2.4.3.1. Kadın kaynak kişilerden derleme yaparken başvurduğu yöntemler.

Çözmesi gereken en önemli ve aynı zamanda en zor problem, halk edebiyatını yaşatan ve en iyi bilen, ayrıca dış dünyaya kapalı olduklarından dolayı Arapça ve Farsçanın etkisinden uzak bir Türkçe kullandıkları için Kúnos tarafından dil bilim araştırmaları açısından önemli kaynak kişiler saydığı Türk kadınlarının (anneler, eşler, kızlar, cariyeler, vb.) erkeklere kapalı olan dünyasına girmeyi nasıl başardığına dair örnekler sunacağız.⁴⁰⁷

Kúnos, Türk kadınlarının dünyasına iki şekilde nüfuz etmeyi başarmıştır. Birincisi ve kolay olanı, Avrupaî bir hayat tarzı sürdürmekte olan yakın dostları bazı Türk aydınlarının aile çevresinden kişilerle veya o paşa konaklarında, dostlarının evlerinde hizmet eden kadınlar arasından seçilmiştir. Yukarıda da anlatıldığı gibi, Macar Osman Paşa'nın kızı şaire Nigâr Hanım'ın köşkünde, Nigâr Hanım'ın annesinden diğer

⁴⁰⁷ - A török nők nyelve és költészetére (Türk kadınlarının dili ve şiiri), **NYK**, 1893 XXIII, s. 427

konukların huzurunda masal derlemiş, hatırladığı birçok mâniyi Kúnos'un yazması için, mırıldanarak söylemiştir.⁴⁰⁸

Kúnos, kadınlardan derlemenin daha kolay sayılabilen bir yolunu Türk asıllı olmayan ancak Türk halk edebiyatı ürünlerini iyi tanıyan ve Müslüman olmadıkları yüzünden dış dünyaya çok fazla kapalı olmayan ve bu yüzden erkeklerle konuşabilen kadınlardan derlemekte görür. Onun hakkında fazla bilgi vermediği „kara gözlü Ermeni kızı”, Aznif Kúnos'a birçok mâni ve bilmece söyler.

Ancak kendisi de biliyor ki sayıca büyük ve daha değerli halk edebiyatı malzemesini derlemek isterse o zaman geleneksel değerleri ağır basan ve bu yüzden, temasa girmesi çok daha zor olan alt tabakalarının Türk kadınlarından da derlemesi gerekmektedir.

Geleneksel Türk kadınının dünyasını tanımak için Kúnos'un o toplumun kültürel ve sosyal şartlarına uyması gerekir. Kúnos, Türkiye'de kaldığı ilk dönem batılı tarzında giyindiğini ancak bunun, araştırmaları açısından önemli olan bazı çevrelerle ilişki kurmasını hemen hemen imkansız hale getirdiğini fark ettiğini, ve bu yüzden Türkler gibi giyinmeye başladığını yazar. Kúnos, Türk giyiniş tarzına çok zor alıştığını belirtmekle beraber Türk kadın dünyasına nüfuz edebilmesinin de bu giysilerle kolaylaştığını da dile getiriyor. İstanbul'da ikamet ettiği dönemlerde Kúnos, bazan Avrupa tarzında da giyindiğini, fakat Anadolu'da yaptığı araştırma gezilerinde „Frenk” elbisesi giydiğinde kadınlardan şöyle dursun erkeklerden bile derleme yapmanın imkansızlaştığını farkeder.⁴⁰⁹ Yadırganmamak amacıyla alışkanlıklarını, hayat tarzını da

⁴⁰⁸ a.g.m., s. 425-426

⁴⁰⁹ a.g.m., s. 428

Osmanlı toplumunun yaşam şartlarına uyması gerektiğinin de bilincindedir: nitekim zaman zaman gerektiği durumlarda yattığı odayı başkasıyla paylaşır, yemek yeme adetlerine uyum sağlamaya çalıştığını da belirtir. Onun çevreye uyumda gösterdiği bu hassasiyet sayesinde Türk arkadaşları onu evlerine davet etmekten, hatta bazıları onu anneleri ve eşleri ile tanıştırmaktan bile çekinmemişlerdir. Bütün bunlara rağmen Türk kadınlarıyla yüz yüze gelip (face to face) derleme yapma olanağını çok ender yakaladığını da itiraf ediyor. Kúnos, genelde Türk evlerinde erkek konuklar için ayrılmış ve adına *selâmlık* denilen bölümde ağırlanır. Evin kadınları Kúnos'a, masalları, mânileri vb. onlara ayrılmış *harem* denilen bölümü, *selamlıktan* ayıran dönme dolabın veya perdenin arkasından anlattıklarını öğreniyoruz. Kúnos, bu tür derleme şartlarında, haremdeki kadınlara doğrudan doğruya sorular yöneltemediği için, anlatılanlarla ilgili sorularını ev sahibi olan erkeğe yöneltiyor; ev sahibi de Kúnos'un sorularına ya doğrudan doğruya kendisi cevap veriyor ya da öğrenmek istediklerini haremdeki eşine ya da kızına sorup aldığı cevapları Kúnos'a iletiyor.⁴¹⁰ O dönemin Türk halk gelenekleri dikkate alındığında, onun kadınlardan derleme yapmış olması büyük bir başarı sayılabilir.

Nigâr Hanım dışında Kúnos'u ailesindeki kadınlarla tanıştırmak, onlardan derleme yapmasına izin veren kişiler bulması ve onların güvenini kazanması bize göre, onun en dikkate değer yeteneklerinden birisidir. Örneğin, İstanbul'da yüksek bir öğrenim görmüş bir kişi olduğunu belirttiği İsmet Bey ile, iyi arkadaş olduğunu, derlemele çalışmalarında İsmet Bey'in kendisine çok yardım ettiğini hatta İsmet Bey'in annesinden, kız kardeşlerinden derleme yapmasına izin verdiğini, bu ailenin aracılığıyla

⁴¹⁰ - Pályám emlékezete, s. 154

Kúnos'un İsmet Bey'in komşuları olan kadınlardan da derlemeler yapmış olduğunu anlıyoruz.⁴¹¹

İstanbul'da tanıştığı, kısa boylu Hüseyin Efendi bir gün Kúnos'a, masal anlatmayı iyi bilen kaynanasına ve çok türkü bilen zayıf eşi Lâtife hanıma tanıştıracaklarını söyler. Derleme yapmak amacıyla Hüseyin Efendi'nin evine giden Kúnos, kadınları masal anlatmaya bir türlü ikna edemez; Hüseyin Efendi'nin gayretleri ve Kúnos'un hanımlara sunduğu armağanlar sayesinde kadınlar ikna edilir, peçelerini giyip masal anlatmak üzere Kúnos'un önüne otururlar ve tam beş yıl söz konusu kadınlar Kúnos'a kaynak kişilik yapmışlardır.⁴¹²

2.4.3.2. Kúnos'un erkeklerden derlediği sırada izlediği bazı yöntemler

Kúnos, halk edebiyatı metinleri derlerken sadece kadınlardan değil, erkeklerden de derlemiştir. Erkeklerden derlemek kadınlar kadar zor olmamakla birlikte, hele hele fazla temasa girmediklerinden dolayı yabancılarına karşı mesafeli davranan Anadolu halkından yaptığı derlemeleri dikkate alırsak kolay sayılmazdı.

Kúnos, çok sık olarak sahip olduğu doktor ünvanını kaynak kişilerini ikna etmek amacıyla kullanır. Kendisini tıp doktoru sanan insanlara çok defa sıradan bazı haplar vermek suretiyle onların gönüllerini kazanmaya, hatta kadınların kapalı dünyasına girerek derleme yapmış olduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin oruçla pek arası olmadığı anlaşılan şişman Aydın kaymakamı, mide rahatsızlığından şikayet edince kendisini hekim sandıklarını farkeden Kúnos, ona oruç tutmamasını tavsiye eder. Hekimin (!) bu tavsiyesinden çok memnun kalan kaymakam o gecedan sonra Kúnos'u sık sık yemeğe

⁴¹¹ - Keleti kulturképek (Doğunun kültür manzaraları), MF, VIII/2 1918, s. 108-124

⁴¹² a.y.

çağırır ve o da „hastasına” mide rahatsızlığına karşı sık sık şarap içmesini tavsiye eder. Bunun üzerine kaymakam „doktorunu” önce „mükemmel hekim” sonra, bunu da yeterli görmeyip „hekimbaşı” ilân eder.⁴¹³

Bir başka örnek de, Kúnos’un, doktor unvanı sayesinde hekim rolüne bürünüp insanlardan, özellikle de evlerin haremine girip, kadınlardan derleme yapmayı nasıl başardığını göstermektedir: Kúnos, Hüseyin Efendi’nin⁴¹⁴ eşiyle de doktor ünvanı sayesinde tanışır. Kadının hasta olduğunu duyan Kúnos, onun şikayetlerini öğrenip kadına zararsız bir hap verir; kadını kendine minnet borçlu bırakan Kúnos’un ondan derleme yaptığını var sayabiliriz.⁴¹⁵

Kúnos, sadece Türk kadınların dünyasına nüfuz etmenin güçlüğüyle karşı karşıya değil, erkek kaynak kişilerden de derleme yapmanın çeşitli zorluklarıyla karşı karşıya kaldığı görülür:

Daha önce üzerinde durduğumuz ikinci Anadolu araştırma gezisinde, insanların yabancılara karşı çekingen ve mesafeli durmaları sonucu derleme yapmakta zorlanan Kúnos, çözümü kendisine refakat etmekte olan Hulûsi Efendi’nin subay üniformasını giyip insanlara kendini bir Türk zabiti olarak tanıtmakta görmüş ve bunda başarılı da olmuştur.⁴¹⁶

Kúnos, karagöz, ortaoyunu gibi seyirlik oyunları derlerken oyunların özelliklerini dikkate alarak yalnız kendisi gördüklerini, duyduklarını not etmeye çalışmakla yetinmez, icra edilen oyunun tespiti için arkadaşlarından yararlanma yoluna

⁴¹³ - **Török földön**, Budapeşte 1911, s. 12

⁴¹⁴ Yukarıda sayfa 200’de sözü edilen Hüseyin Efendi ile buradaki Hüseyin Efendi farklı kişiler olmalıdır.

⁴¹⁵ Bkz. aşağı, s. 314, **MF**, VIII/2 1918, s. 108-124

⁴¹⁶ - **Török földön**, Budapeşte 1911, s. 12

gitmiştir: onların seyirciler arasına dağılmalarını sağlamış ve her birine oyunun icraası sırasında derleyeceği hususiyeti belirlemiştir. Örneğin: arkadaşlarından birisini oyundaki türkü, gazel vb. gibi şiirleri; ikincisini oyunların baş aktörleri arasındaki diyalogları (Karagöz ile Hacivat arasındaki diyaloglar gibi); üçüncüsünü de sahneyi, oyuncular ile figürlerin resimlerini çizmekle görevlendirir. Böylece bir kişinin tek başına derleyemeyeceği kompleks bir oyunu bu yöntemle derleme imkanı bulur. Bir konunun birçok kişinin aktif katılımı ile derlenmesi yöntemi, günümüzde de alan araştırmalarında yararlanılmakta olan bir yöntemdir. 1885 Ağustosunda Kúnos, Konya ağzını araştırmak amacıyla birkaç Türk gencinin sergilemekte olduğu *Köylü bir Oyun* adlı seyirlik oyunu, Konya civarında derler. Konya ağzının özelliklerini tespit etmek amacıyla yapmış olduğu bu derlemede kendisine metinlerin doğru not edilmesinde ve çözümünde Konyalı bir öğretmen olan arkadaşı, Yusuf Sâmih yardımcı olmuştur.⁴¹⁷

Kúnos, dervişlerden efsaneler derlerken, unuttukları efsaneleri hatırlatmak için ilginç bir yöntemle başvurur: Unuttukları efsaneleri onlara hatırlatmak için onlara kendisi ard arda daha önce derlediği efsaneleri söyler. Böylece onların unuttukları efsaneleri hatırlatmaya başarıp hatırladıkları efsaneleri onlardan derler.⁴¹⁸

2.4.3.3. Kúnos ve otantik metin

Kúnos'un, hocası Dr. Budenz'e yazdığı mektuplarını dikkate alırsak onun derlediği ya da derleyip metinlerini yayımladığı sözlü dil ürünlerinin otantikliğini önemsemeyip onların dillerine müdahale ettiğine dair elimizde somut bilgiler

⁴¹⁷ Metin: - *Kisázsia török dialektusairól* (Küçük Asya Türk diyalektleri hakkında), Macar İlimler Akademisinin'de göreve başlama demeci, MTA (Macar İlimler Akademisi) Yayınları, XVI. cilt, IX. sayı Bp 1896, s. 34-38, s. 34-38

⁴¹⁸ - Dervis-legendák, *Évkönyv*, Budapeşte 1940, s. 79-80

bulunmaktadır.⁴¹⁹ Örneğin Kúnos, 2 Şubat 1886'da hocası Dr. Budenz'e yazdığı mektubunda *Âşık Garib hikâyesinin* metnini bir Türk arkadaşının yardımıyla Arapça ve Farsça kelimelerden arındırmaya çalıştığını, bu çalışmanın bitiminde hazırladığı metnin yayınlanması için Macar İlimler Akademisi'ne göndereceğini belirtiyor.⁴²⁰ Bu ifadeden Kúnos'un halk ağızından derlemiş olduğu metinlere, yukarıdaki örnekte belirtildiği gibi sadece halk diline girmiş Arapça ve Farsça yabancı sözcüklerin yerine mi Türkçe karşılıklarını vermekle yetindi? Yoksa o da kendi çağında yaşamış başka halk edebiyatı derleyicileri gibi metinlerin içeriklerine de müdahale etmiş midir? Bu sorunun yanıtını şimdilik veremeyeceğiz. Yukarıda da belirtildiği gibi metnine müdahale edilen hikâye *Âşık Garib* hikâyesidir. Belki de Kúnos'un dilini yadırgadığı bu hikâyenin metni sözlü gelenekten derlenmemiştir. Yayınlanmak üzere Macar İlimler Akademisi'ne göndermek istediği hikâyenin metni, daha önce yazıya geçirilmiş, yani Türk popüler edebiyatına mal olmuş bir metin miydi? Bunu belirlemek şimdilik pek mümkün değildir. Ancak bize göre Kúnos'un müdahale ettiği metnin daha önce halk kitapları arasında yayınlanmış olan bir *Âşık Garib* hikâyesi olma ihtimali büyüktür. Nitekim onun Budenz'e gönderdiği 16 Ağustos 1886 tarihli mektubuna yanıt veren hocasında Kúnos'un derlediği metinlere müdahale ettiğine dair kuşku uyanmış ve bu kuşkularını öğrencisine açıkça mektupla iletip onu uyarmaya çalıştığı⁴²¹, Kúnos'un hocasına yazdığı 16 Ağustos 1886 tarihli söz konusu mektubundan anlaşılmaktadır.⁴²²

⁴¹⁹ Kúnos'un József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/284

⁴²⁰ Kúnos'un 2 Şubat 1886'da József Budenz'e yazdığı mektup, MIA. Belge Nr., 5448/284

⁴²¹ Budenz'in mektubu elimizde olmadığından dolayı bu bilgileri Kúnos'un 16 Ağustos, 1886'da József Budenz'e yazdığı mektuptan ediniyoruz. Belge Nr., 5448/303

⁴²² Bkz. a.y.

2.4.3.4. Kúnos ve kaynakları

Kúnos, 1890'da İstanbul'dan Budapeşte'ye döndükten sonra Avrupa'da halk edebiyatı araştırmaları alanında çok Şey değişmişti: Artık halk edebiyatının ürünlerinin atalar döneminden kalma eski mitlerin kalıntıları olmasının mümkün olmadıklarını savunan Mark Asadovski (1889-1954) gibi folklorcular için folklor ürünleri değil, bunları her anlatma eylemi sırasında yeteneklerine, dinleyicilere göre değiştirip böylece kısmen yeni eserler haline getiren anlatıcılar araştırma konusu haline gelirler. Bu yüzden metinler veya başka folklor ürünleri yanında kültürün aktif taşıyıcıları olan anlatıcılar da araştırmalarının önemli konusu haline gelirler. Bundan dolayı, folklor ürünlerinin yaratıcılarının ve taşıyıcılarının tam teşekküllü biyografileri, nerede ve ne zaman anlattıkları, başka bir sözle anlatma eyleminin zamanı ve fizikî mekanı folkloristler için önem kazanmaya başlar. Böylece araştırmacılar, artık halk anlatılarına sadece metinsel açıdan değil, aynı zamanda sosyolojik açıdan yaklaşmaya, araştırmaya başlarlar. Fakat, Kúnos'un Osmanlı ülkesinde alan araştırmaları yaptığı dönemlerde folklorik ürünlerin „anonim” olduğu görüşü egemen olduğu için, araştırmacılar, derleyiciler için onları aktaran „bireyin” önemi göz ardı edilmiştir. Nitekim bu düşünce tarzını Kúnos'da buluruz: Yukarıda⁴²³ metnini verdiğimiz Nigâr Hanım'ın evinde verdiği iftar yemeğine davetli olan konuklardan Münif Paşa, Recaizâde Mahmut Ekrem, Nigâr Hanım ile Kúnos arasında, meddahların Türk edebiyatındaki yeri üzerinde tartişırlarken Nigâr Hanım: „Benim fikrimce o kadar halk edebiyatı değil... Meddahlar zaten bu nev hikâyeleri ekseriya, ya ezberden öğrenmiş veya kendiliklerinden uydurmuşlardır. Bunlar

⁴²³ Bkz. s. 139-149

her ne kadar millî sayılırsa da yine avâmî olamaz.” Deyince konuklardan bir kaçı Kúnos’un konu ile ilgili fikrini sorması üzerine o da: “Benim fikrimce, sizin dediğiniz latâif her ne kadar avâmî ise de meddahlar bunları tebdil ettikten sonra, o kadar halk edebiyatı sayılmaz”⁴²⁴, der.

Halbuki, 1850’lere doğru kimi Avrupalı gibi, bazı Macar araştırmacıları da derleme yaptıkları kaynak kişilerin adlarını da yazmışlardır.⁴²⁵ Hatta Macar folklorcu Á. Greguss 1863’te Budapeşte’de yayınlanan *Vasárnapı Újság* gazetesinde masalları anlatan kaynak kişilerin anlatma üslupları arasında farklar bulunduğuna dikkat çekerek, masalın kimden derlendiğinin bilinmesinin önemine değinmektedir.⁴²⁶ Kúnos nadiren de olsa, kendilerinden halk edebiyatı ürünleri derlediği kişilerin adlarını vermesine, bazan kaynak kişilerin kimlikleriyle ilgili az da olsa tanıtıcı bilgiler vermiş olmasına rağmen, çoğu zaman kaynak kişilerini bize tanıtmamıştır.

Bazan Kúnos, kaynak kişilerin adını vermez, ancak yine de bunların kim veya nereli oldukları hakkında ipuçlar verir. Örneğin:

Karaman ağızını araştırmak için iyi bir kaynak olduğunu belirttiği bir meddahtan iki halk masalı derlediğini kaydeder.⁴²⁷

Kúnos, ayrıca Nigâr Hanım’ın annesinden masal derlediğini biliyoruz ama Kúnos bize bu kaynak kişinin adını vermemiştir. Derlediği hayvan masallarının bir kısmını İstanbul’daki muhtelif tekkelere mensup dervişlerden dinleyip yazıya aktardığını

⁴²⁴ - Türk Halk Edebiyatı, 1925 (1343), s. 109

⁴²⁵ Linda Dégh, **Märchen, Erzähler und Erzählgemeinschaft**. Dargestellt an der ungarischen Volksüberlieferung, Akademie-Verlag, Berlin 1962 s. 48, 6. dipnot

⁴²⁶ Greguss Á., A népköltészet ügyében (Halk Edebiyatı Hakkında), VÚ, 1863, s. 319; In. Linda Dégh, 1962, s. 424

⁴²⁷ - **Kisázsia török dialektusairól**, s. 31-33

belirtir,⁴²⁸ ancak kaynak kişilerin kimlikleri hakkında biri hariç (adını verdiği Şeref Efendi adlı bir Mevlevî dervişi⁴²⁹), bilgi vermez.

Kúnos, İstanbul'da zamanla tanışıp dost olduğu bazı Türklerin aile efradından, yani hanımlardan derleme yaptığı halde bu insanların kimlikleri hakkında doğrudan bilgi vermemekte sadece eşlerinin adları anılmaktadır. Örneğin: karagözcü Urfi Bey. Kúnos'un yazdığına göre Urfi Bey Kúnos'un isteği üzerine eşine ve diğer kadın aile efradına masal anlattırılmış, kadınlardan dinlediği bu masalları sonra gelip Kúnos'a anlatmıştır. Aynı şekilde 1849'lardan beri İstanbul'a gelip yerleşmiş olan Macar mültecisi, sahhaf Dániel Szilágyi'nin kâtibi olan Hüsnü Efendi de evinde kadınlardan dinlediği, daha doğrusu Kúnos'un isteği üzerine kadınlara anlattırıldığı masalları, anlatıları gelip Kúnos'a aktarmıştır. Hüsnü Efendi seyrek olarak da olursa olsun Kúnos'u evine çağırıp onun akrabaları olan yaşlı kadınlardan bizzat kendisinin derleme fırsatını sunmuştur.⁴³⁰ Görüldüğü gibi bu son iki örnekte Kúnos, kadınlardan doğrudan doğruya, yani yüz yüze derleme çok seyrek olarak yapabildiği halde, çoğu zaman hanımların eşleri ya da yakınları olan ve aynı zamanda Kúnos'un yakın tanıdıkları durumundaki erkeklerin aracılığıyla ve yardımıyla sağlanmıştır.⁴³¹

Kúnos, alan araştırmalarına kendisine derlemelerinde yardımcı olacak kişilerle birlikte çıkmıştır. Örneğin Eskişehir ve yöresine yaptığı araştırma gezisine katılan „öğrencim” diye ondan söz ettiği Eminüddin Efendi'nin kendisine ortaoyunu ile ilgili

⁴²⁸ - Dervis-legendák, *Évkönyv*, Budapeşte 1940, s. 73-90

⁴²⁹ - Derviş efsaneleri (Dervis-legendák), *Évkönyv*, Budapeşte 1940, s. 88

⁴³⁰ Kúnos'un 12 Ekim 1886 tarihinde József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr., 5448/306

⁴³¹ Kúnos'un 12 Ekim 1886'da József Budenz'e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr., 5448/307

bilgi verdiğini⁴³² ve *Bahçe Oyunu*, *Kale Oyunu* ve *Sandıklı Baskın Oyunu* adlı ortaoyunların yazıya aktarılmasını ona borçlu olduğunu kaydeder.⁴³³ Kitabındaki resimlerin çoğunu İstanbul'da toplamıştı. Sahnenin resmini Eskişehir'de bir oyun bittikten sonra çizmişti. Ortaoyuncuların ve elbiselerin resimlerini ise Ermeni ressam Savayan çizmişti.⁴³⁴

Adakale'de yapmış olduğu derlemelerde en önemli ve iyi kaynağının Mehmet Fehmi Efendi olduğunu, hatta Mehmet Fehmi Efendi'yi kendisi ile birlikte Budapeşte'ye götürdüğünü yazar.⁴³⁵

2.5. Kúnos'un Macaristan'a dönüşü ve sonrası

2.5.1. Macaristan'daki çalışmaları ve kariyeri

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Kúnos'un 13 Mayıs 1890'da İstanbul'dan yine hocası, Budenz'e gönderdiği mektupta Anadolu ve İstanbul'daki araştırmalarına son verdiğini ve Macaristan'a dönmeye hazırlandığını bildirir. Yukarıda gösterdiğimiz gibi Macaristan'a dönen Kúnos, Budapeşte Pázmány Péter Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğretim üyeliğine atanmasının ön koşulu olan bir konferans (Eintrittsvorlesung) verdikten sonra, üniversitenin yaz tatiline girmesinden yararlanıp Münih'e gittiğini öğreniyoruz. Daha önce de belirtildiği gibi⁴³⁶ Budenz'e yazdığı

⁴³² - **Das Türkische Volksschauspiel: Orta-oynu** (Türk dramatik halk oyunu: Ortaoyunu), Leipzig 1908, s. 38

⁴³³ a.g.e., s. 95

⁴³⁴ - **Das Türkische Volksschauspiel.**, s. 38

⁴³⁵ - Ada-Kálei török népdalok (Adakale Türküleri), **ÉNYSZK**, Bp. Yayımcı MTA (Macar İlimler Akademisi) 1906 (ayrı basım), s. 8 (268)

⁴³⁶ Kúnos'un Budenz'e yazdığı mektup, MTA Belge No. 5448/370

mektuptan onun 1891’de, ilk alan araştırması yaptığı Adakale’ye tekrar gittiği anlaşılıyor.

2.5.1.1. Kúnos’un aile hayatı

Budapeşte Üniversitesi’ndeki görevini sürdürürken Kúnos’un 24 Aralık 1895’te⁴³⁷ Róza Széll adlı kızla evlenir. Bugün Budapeşte Üniversitesi’nde İskandinavistik ve Anglistik Bölümü’nde öğretim üyesi olan torunu, László Kúnos ile yapmış olduğum mülakatta bana dedesinin bu evlilikten biri kız, dördü erkek beş çocuğu olduğunu söyledi. 1896’da doğan ilk çocukları olan Endre, Tuna nehrinde gemi kaptanlığı yapmış ve bir Bulgar hanımla evlenmiştir. 1898’de doğan biricik kızı Ibolya ise hayatının büyük kısmını Zagreb’de geçirmiştir. Üçüncü çocuğu 1901’de doğan operatör doktor István Kúnos, bana bu bilgileri veren László Kúnos’un babasıdır. Dördüncü çocuğu 1902’de doğan Pál ve beşincisi ise 1909’da dünyaya gelen Ferenc adlı oğludur.

Kúnos ve ailesi, öğretim üyesi olduğu Budapeşte Üniversitesi’nin verdiği, Puskin sokağındaki 3. numaralı lojmanda uzun süre ikamet etmiştir. László Kúnos’un bana anlattığına göre dedesinin Türkiye’den getirdiği eşya ile donattığı evi bir müzeyi andırıyormuş. 1900’lü yılların başında, Kúnos ailesi Puskin Sokağı’ndaki evden ayrılıp, Ülló sokağı 66/a. numaradaki eve taşınmış, özellikle çocukların küçük yaşlarda oldukları dönemde, Kúnos ve ailesi yazları bugün Slovakya’da bulunan Bártfa’daki (Bardejov)

⁴³⁷ 23 Mayıs 1944’te Macar Krallığının Diyanet ve Eğitim Bakanlığı tarafından, milliyetini ve dinini tespit etmek için çıkartılan resmî belge, Macar İlimler Akademisi’nin Arşivin’den

evlerinde geçirirler. Yine torunu, László Kúnos'un anlattığına göre, bu eve Kúnos Gül Baba adını vermiştir.⁴³⁸

2.5.1.2. Kúnos'un kariyerinin önemli bazı noktaları.

Kúnos'un kariyeri ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

Türkiye'den Macaristan'a döndükten sonra derlemelerinin sonucunu gururla açıklar: “Anadolu ve Balkan Türklerinin halk edebiyatlarının hemen hemen bütün ürünlerini direkt olarak halk ağzından derlemeyi ve Avrupa biliminin şimdiye kadar tanımadığı birçok Türk diyalektini tanıtmayı başardım”⁴³⁹.

Kúnos'un, Türkiye'deki araştırma dönemi sırasında yayımladığı makaleler ve çalışmalar onun gelecekteki kariyerinin temel taşını oluştururlar. Türkiye'deyken, topladığı halk edebiyatı ürünlerini ve onlarla ilgili bilimsel açıklamalarını kapsayan eserlerini yayımlamak üzere Macaristan'ın en önemli bilim ve sanat kurumu olan *Macar İlimler Akademisi*'ne göndermesi ve bu çalışmalarının bu kurum tarafından yayınlanması, başka ilim çevrelerini de onun eserlerini yayımlamaya teşvik eder. Türkiye'de bulunduğu sürece en önemli çalışması sayılan *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény, 1. cilt 1887, 2. cilt 1889) Budapeşte'de o sırada yayımlanır. Kúnos, Türkiye'de derlediği ve Budapeşte'ye gönderdiği halk edebiyatı metinleri ve Türk folkloruyla ilgili açıklamalarını içeren makaleleri ve kitapları sayesinde, Macaristan'a döndüğünden sonra da çalışmalarını yayımlanacak gazeteler, dergiler ve yayınevler bulmakta zorlanmaz. Bunu Macaristan'a döndükten sonra yayımladığı 200'den fazla eseri de kanıtlamaktadır.

⁴³⁸ László Kúnos'un aile hatıralarından dedesi ile ilgili bana anlattıklarından

⁴³⁹ 1906'da yazdığı el yazması biyografisinden

Türkiye’de kaldığı 6 yılda akademik çevrelerde kazandığı ün Kúnos’a, sadece çalışmalarının yayınlanmasında değil Budapeşte Pázmány Péter Üniversitesi’nde iş bulmasında da yardımcı olur. Kúnos, Budapeşte Üniversitesi’nde öğretim üyesi olmak için İstanbul’dan dönmeden önce başvurmuş ve Budapeşte’ye döndükten sonra yapmış olduğu göreve başlama konferansını başarıyla verdikten sonra 1890’da Macaristan’da *Budapeşte Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*’nde Türk Dili ve Edebiyatı özel öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır. Bu göreve atanmasında Kúnos’un hocaları Ármin Vámbéry ile József Budenz’in tavsiyeleri rol oynamıştır. Daha sonra Budapeşte *Macar Kraliyet Üniversitesi*’nde (Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem) Türk Dili ve Edebiyatı uzmanlık alanına kadrolu doçent olarak seçilir.⁴⁴⁰

2.5.1.2.1. Türkçe - Macarca Sözlük:

Kúnos’un 25 Şubat 1892 tarihli *Macar İlimler Akademisi’nin Dil Bilim (Linguistik) Komitesi*’ne (Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága) yazdığı bir mektuptan, onun Akademi tarafından Türkçe-Macarca bir sözlük yazması için görevlendirildiği anlaşılmaktadır⁴⁴¹. Söz konusu mektuptan anlaşıldığı gibi, Kúnos’un bu sözlüğün içeriği ile ilgili önerisi şöyledir: Avrupa’da yayımlanmış Türkçe sözlüklerin Osmanlıca’da kullanılan Arapça ve Farsça kelimeleri içerdiklerini, kendisinin hazırlayacağı sözlükte ise Türkçe sözcüklere ağırlık verileceğini; ancak fonetik olarak Türkçeye uyum sağlayan Arapça ve Farsça kelimeleri de sözlüğüne dahil edeceğini yazıyor ve sözlüğünde Türkçe asıllı kelimelere ağırlık vermek istemesinin

⁴⁴⁰ - **Türk halk Türküleri**. 1998, s. 11, Edit Tasnádi’nin önsözü

⁴⁴¹ Yukarıda anlattığımız gibi İstanbul’da kaldığı sırada buna benzeyen bir teklif Kúnos’a, ünlü Arabist, Ignác Goldzieher’den de gelmişti. Kúnos’un 28 Aralık 1886 tarihinde József Budenz’e yazdığı mektup, MÍA. Belge Nr., 5448/311

sebebi olarak da o dönemde Türkçe'nin artık yabancı etkilerden giderek arınmaya başladığını, o nedenle Arapça veya Farsça asıllı sözcüklerin Türkçedeki kullanımlarının devam etmesinin, zor olduğunu gösterir diyerek hazırladığı sözlüğün mahiyeti hakkındaki düşüncelerine yer veriyor. Hazırlayacağı sözlükteki Türkçe kelimelerin karşılıklarını Macarca, Almanca ve Türkologların en çok kullandıkları dil olması nedeniyle Fransızca vermek istediğini, belirtir.

Fakat Kúnos, aynı mektupta adı geçen komitenin bu sözlüğü yazmasını öngören resmî kararının henüz kendisine hiç kimse tarafından verilmediğini, işe başlayabilmesi için kendisine resmî bir belgenin verilmesini talep ettiğini de belirtir.⁴⁴²

Kúnos'un mektubundan Akademi'nin gerçekleştirmeyi planladığını ve hazırlaması için Kúnos'a teklif götürüldüğü anlaşılan bu sözlük projesi gerçekleşmemiştir. Nedenleri hakkında da elimizde bir bilgi bulunmamaktadır.

2.5.1.2.2. Keleti Szemle Dergisi:

Kúnos, 1900'de Bernát Munkácsi ile birlikte Avrupa'da çıkan Türkoloji dergileri arasında bugüne kadar önemli bir yer tutan *Keleti Szemle* (Budapeşte) dergisini kurup yayınlamaya başlar. *Keleti Szemle* 1905'te, *Macar Din ve Eğitim Bakanlığı*'nin himayesi altında olan *Uluslararası Orta ve Doğu Asya Cemiyeti*'nin Macaristan komitesinin resmî yayın organı olur. Bu komitenin dil bilim rapörtörlüğünü Kúnos üstlenir.

Bu derginin birinci sayısının önsözünde Kúnos ve Munkácsi, *Keleti Szemle*'nin yayınlanmaya başlamasının sebeplerini sıralıyorlar. Yazarlar, ilk önce Hunların ve Avarların ardılları olan, Ural-Altay dil ailesine ait bir dil konuşan Macaraların,

⁴⁴² Macar İlimler Akademisi'nin Arşivin'den

Avrupa’da bugüne kadar kaybolmayan tek Asyalı halk olduğuna dikkat çekerler. Avrupa biliminin ve kültürünün gelişmesine ayak uydurduklarından dolayı, araştırma yapma imkanlarına sahip olan Macarların bütün akraba halkların tarihini ve kültürünü incelemeleri gerektiğinin altını çizerler ve bu halklara örnek olmalarından dolayı gurur duymaları gerektiğini kaydederler. Ayrıca Kúnos ve Munkácsi, doğulu bir menşeye sahip olmalarından dolayı Macarların doğu bilimi (oryantalistik) araştırmalarına ışık tutan halk olmaları gerektiğini, hatta doğu bilimleri disiplininin, bir Macar millî ilmi olması gerektiğini altını çizerler.

Keleti Szemle’nin Macarların menşesini aydınlatmasına yardım etmek amacıyla kurulduğunu hatırlatan Kúnos ve Munkácsi, bu dergide başlıca Ural-Altay halklarının etnolojisi, etnoğrafyası, folkloristiği, linguistiği, kültür tarihi, antropolojisi ve arkeolojisi alanlarında araştırmalar içeren Macarca ve uluslar arası dillerde yazılan makalelerin yayınlanacağını belirtirler. İki redaktör, *Keleti Szemle*’nin doğuşunu yurt dışından makalelerini bu dergiye gönderen veya göndereceğine söz veren veren oryantalistin beğeniyle karşıladığını müjdeliyor. Bu doğu bilimciler arasında Rus İvan Smirnov’u⁴⁴³, Nikolay Katanoff’u⁴⁴⁴, Wilhelm Radloff’u⁴⁴⁵, Nikolay Anderson’u⁴⁴⁶, S. Patkanov’u⁴⁴⁷, Finlandyalı Henrik Paasonen’i⁴⁴⁸, Alman Fr. Hirth’i⁴⁴⁹, H. Winkler’i⁴⁵⁰, K. Foy’u⁴⁵¹, M.

⁴⁴³ İvan Nikolayeviç Smirnov (1856–1904) (?) tarihçi, halk bilimci

⁴⁴⁴ Nikolay Födoroviç Katanov (1862-1922), Hakas asıllı Türkolog

⁴⁴⁵ Wilhelm Radloff (1832-1918), Türkolog

⁴⁴⁶ Kendisiyle ilgili bilgi bulamadık

⁴⁴⁷ Serafim Patkanov (1861-1918), halk bilimcisi, Sibiryalı halklarının araştırmacısı

⁴⁴⁸ Henrik Paasonen (1865-1919), türkolog

⁴⁴⁹ Friedrich Hirth (1845-1927), Hunlar ve Türkler ile ilgili araştırmalar da yapan sinolog

⁴⁵⁰ Heinrich Winkler (1848-1930), Ural-Altay dillerinin araştırmacısı

⁴⁵¹ Karl Foy (1856-1907), dilci, türkolog

Hartmann'ı⁴⁵², G. Jacob'u⁴⁵³, P. Horn'u⁴⁵⁴, L. Scherman'ı⁴⁵⁵, Enno Littmann'ı⁴⁵⁶, Belçikalı W. Bang'ı⁴⁵⁷, Houtsma'yi⁴⁵⁸, Danimarkalı Wilhelm THumusen'ı⁴⁵⁹, Fransız Cl. Huart'ı⁴⁶⁰, J. Halévy'yi⁴⁶¹, R. Basset'yi⁴⁶², Paul Boyer'yi⁴⁶³, G. Demombynes'ı⁴⁶⁴, İngiltere'den Edward Browne'ı⁴⁶⁵, Ch. Bien'ı⁴⁶⁶, E. J. W. Gibb'ı⁴⁶⁷ ve John Abercromby'yi⁴⁶⁸ sıralıyorlar.⁴⁶⁹

Yukarıda söz ettiğimiz “Ugor-Türk tartışmasının”⁴⁷⁰ Ugor tarafının zaferiyle bitiminden sonra bile gençliklerinden beri iyi arkadaş olan Kúnos ile Bernát Munkácsi'nin Macarların menşeyini araştırmasını hedefleyen gençlik rüyasının devam ettiği *Keleti Szemle*'nin ilk sayısının önsözünden anlaşılmaktadır.

Kúnos, *Keleti Szemle*'nin redaktörü olarak Macaristan'ın ve Avrupa'nın en tanınmış oryantalistleriyle ve Türkologlarıyla ilişki kurup onların makalelerini, çalışmalarını bu dergide yayımlamalarını teşvik etmek için onlara mektup bile yazıyor.

⁴⁵² Martin Hartmann (1851-1918), oryantalist, Arabist, Türkolog

⁴⁵³ Georg Jacob (1862-1937), Alman oryantalisti, Türkologu

⁴⁵⁴ Paul Horn (1863-1909) Alman oryantalisti, başlıca Fars dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar yaptı. Türkoloji ile ilgili çalışmaları da vardır

⁴⁵⁵ Lucian Scherman (1864-1948), İndolog, İranist

⁴⁵⁶ Enno Littman (1875-1958), oryantalist, dilci, Arabist, arkeolog

⁴⁵⁷ Wilhelm Max Julius Bang - Kaup (1869-1934), oryantalist, Anglist

⁴⁵⁸ Martinus Th. Houtsma (1851-1943), oryantalist, Arabist

⁴⁵⁹ Wilhelm THumusen (1842-1927), Orhun yazıtlarını deşifre eden dilci, Türkolog

⁴⁶⁰ Clément Huart (1854-1926), oryantalist, Türkolog

⁴⁶¹ Joseph Halévy (1827-1917), oryantalsit

⁴⁶² René Basset (1855-1924), Fransız oryantalist, Arabist

⁴⁶³ Paul Boyer (1864-1949), Slavist

⁴⁶⁴ Maurice Gaudefroy-Demombynes (1862-1957), Arabist, din tarihçisi

⁴⁶⁵ Edward Granville Browne (1862-1926), oryantalist

⁴⁶⁶ Kendisiyle ilgili bilgi bulamadık

⁴⁶⁷ Elias John Wilkinson Gibb (1857-1901), oryantalist, İslam tasavvufu tarihçisi

⁴⁶⁸ Sir John Abercromby (1841-1924), linguist, arkeolog

⁴⁶⁹ Keleti Szemle I 1900, Reprint: Indiana University, 1966, s. ...

⁴⁷⁰ Bkz. yukarı s. 24

Buna örnek olarak 7 Mayıs 1900'de József Thury'ye⁴⁷¹ (1861-1906) yazdığı mektubu gösterebiliriz. Bu mektupta Kúnos, Thury'nin derginin ikinci sayısında makale yazmasını istiyor. 1903'te yazdığı başka bir mektubunda yayımlamak üzere *Keleti Szemle*'ye gönderdiği makaleleri için Thury'ye teşekkür eder. Ayrıca Macaristan'da Türkologlar sayıca az oldukları için Kúnos Thury'ye, arkadaşlıklarını güçlendirmeyi öneriyor.⁴⁷²

Kúnos, 1903'te *Macar Halkbilimi Topluluğu*'nun (Magyar Néprajzi Társaság) doğu bölümünden kurulan *Uluslararası Orta ve Doğu Asya Topluluğu*'nun *Macaristan Komitesi*'nin (Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottsága) başkanı seçilir.

2.5.1.2.3. Doğu Ticaret Akademisi

Kúnos, *Din ve Eğitim Bakanlığı* tarafından görevlendirilerek *Doğu Ticaret Semineri*'nin (Enstitüsü) müdür yardımcısı olur, adı geçen enstitünün *Macar Krallığı Doğu Ticaret Akademisi* olarak terfi ettirilmesinden sonra da 1899'da bu kurumun müdürü (rektörü) seçilir. Üniversitedeki derslerinin yoğunluğuna, durmadan kitaplar ve makaleler yazmasına rağmen Kúnos, *Macar Krallığı Doğu Ticaret Akademisi*'nin müdürlüğü görevini de ihmal etmez.

⁴⁷¹ Bu Macar Türkoloğu ve dilcisinin en önemli çalışmaları: *Çağatayca Sözlük* (Budapeşte, 1903); *Türk Tarihçileri* (Török történetírók) (I-II, Budapeşte, 1893-1896); *Orta Asya Türk Edebiyatı* (A közép-ázsiai török irodalom) (Budapeşte 1904); *Kastamonu Türk Ağzı* (A kasztamuni török nyelvjárás) (Budapeşte 1885)

⁴⁷² Macar İlimler Akademisi'nin Arşivi'nde bulunan Kúnos – Thury mektuplaşmasından...

Bunun iyi bir örneği Doğu Ticaret Akademisi'nin 1913-1914 eğitim yılındaki akademik aktivitelerini gösteren bildirgesidir. Bu bildirgeyi Kúnos bizzat kendisi hazırlamıştır.

Kúnos'un yazdığı bu bildirmede, Doğu Ticaret Akademisi'nin ilgi alanının, doğuda Endonezya'ya kadar uzandığı görülür. Bu yüzden Kúnos, söz konusu akademinin öğrencilerinin o yerlere gitmeden, o halkların kültürü hakkında bilgi toplamaları, araştırmacıların ise doğu toplumlarının ihtiyaç duydukları eşyayı araştırmaları, sonra da o halklara ticaret yapabilmek için ihtiyaç duyulan eşyayı üretmeleri gerektiğini belirtir. Budapeşte'de *Macar Krallığı Doğu Ticaret Akademi*'sine bağlı *Doğu Müzesi*'nin asıl kuruluş nedeni de halklarının günlük hayatta ihtiyaç duydukları nesnelere önce tanımak ardından bu nesnelere üretip o toplumlara satmanın yollarını ve yöntemlerini geliştirmektir.⁴⁷³

Kúnos'un bu müzenin açılış töreninde yaptığı konuşmada söylediklerini aynı bildirmede bulabiliriz. Burada yazar, çok önemli bir konuya dikkat çeker: İslâm ülkelerinde ticaret veya başka türlü faaliyetler yapmadan önce o halkların geleneklerini tanımak gerekir. Bu dikkate alınmazsa o insanların din, adet ve aile yaşamları ile ilgili farkında olmadan incitici, güveni sarsıcı olunabilir. Bu da incinmiş, güveni sarsılmış insan ticarî ilişkiye girmesine engel olur. Başka kültürlere sahip olan insanlara satılacak ürün ne kadar yararlı olursa olsun, eğer o halkın kültürüne, renk dünyasına, dinî geleneklerine uymuyorsa satılamaz.⁴⁷⁴

⁴⁷³ a.y.

⁴⁷⁴ **Jelentés 1913-1914**, s. 8

Doğu Müzesi'nde ayrıca doğu ülkelerinde başarı ile satılabilen mallar da sergilenmektedir. Kúnos müzenin açılış töreni sırasında yaptığı konuşmasında ülkesinin yöneticilerinin Akademiye yardım etmelerini talep eder.

Aynı bildirgeden Doğu Ticaret Akademisi'nin konferanslar da düzenlendiğini, konferanslara ve bildirilere katılanlara Doğu Müzesi'nin de gezdirildiğini öğreniyoruz.

Doğu Ticaret Akademisi'nin 1913-1914 öğretim yılını değerlendiren Kúnos'un sunduğu bildirgede, Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu ile olan ticarî ilişkilerini geliştirmeleri gerektiğine dikkat çeker.⁴⁷⁵ Bu yüzden, *Doğu Ticaret Akademisi*'nin müdürüyken 1913-1914 eğitim yılında *Küçük Asya ve Ortadoğu'nun ekonomik coğrafyası* adlı dersinin başlatma fikrini ortaya attığı, bildirgeden anlaşılmaktadır. Bu dersi Anadolu'yu iyi tanıyan Rezső Milleker verir. Ayrıca Kúnos, Macaristan'ın Balkan ve Akdeniz ülkeleri ile olan ekonomik ve politik ilişkilerin geliştirmesinde yardımcı olan uzmanlar yetiştirmek için, akademide verilen dersler arasında bu ülkelerin dilini, geleneklerini, ekonomik ve politik coğrafyasını öğreten derslere yer verdiklerini belirtir. Yazar, bu konuların Macaristan'ın Doğu ülkeleriyle olan politik ve ticarî ilişkilerinin geliştirmesi ve belli bir ölçüde bu bölgelerde etkisini artırması için çok önemli olduklarını kaydeder.

Aynı bildiride Kúnos, *Doğu Ticaret Akademisi*'nde yabancı dillerinin öğretimi genellikle söz konusu ülkelerin vatandaşları ya da bu dilleri anadili gibi bilen hocalar tarafından yapıldığını yazar: Sırpçayı ve Bulgarçayı Dr. Oszkár Asbóth, Romenceyi Romen asıllı György Alexis, Türkçeyi Kúnos kendisi, Arapçayı Türk asıllı Ömer

⁴⁷⁵ **Jelentés 1913-1914** (Macar Krallığı Doğu Ticaret Akademisi'nin Kuruluşunun Yirmiüçüncü Yılıının 1913-1914 Yılı hakkındaki Bildirgesi), Müdür Dr. Ignác Kúnos'un bildirisi, Budapeşte 1914, s. 7

Feridun Efendi, Yunancayı Yunan asıllı Runapulos Rusos, Rusçayı ise Ermeni asıllı Agob Çelingaryan öğretiyor⁴⁷⁶. Kúnos, Doğu Ticaret Akademisi'nin kurslarını bitiren öğrencilerin yabancı dil bilgisinin onları işe alan firmalar ve kuruluşlar tarafından çok övüldüğünü yazmaktadır. Kúnos, akademinin bir sonraki eğitim yılı (1914-1915) için kaydolan 279 öğrenciden 26'sının Türkçe bölümüne yazıldığını belirtir. Doğu Ticaret Akademisi'nin Türkçe bölümü, en çok öğrencisi olan beşinci bölüm idi.

Kúnos, söz konusu bildirgesinde dersler için çok önemli, fakat sayıca çok az olan yardımcı kitapların akademide çalışan öğretim üyeleri veya başka yerlerde çalışan uzmanlar tarafından yazılıp Doğu Ticaret Akademisi'nce çoğaltıldıklarını belirtir.

Kúnos, akademinin iyi çalışması için gereken bütün teçizatı elde ettiklerini, geriye bir tek şu önemli sorunlarının kaldığını yazıyor: Bir kantin açmak için fonlar bulmak...⁴⁷⁷ Bütün bunlar Kúnos'un aynı zamanda iyi bir organizatör olduğunu göstermektedir.

Macaristan'da kaldığı sürece Kúnos her zaman ülkesinde Türkoloji araştırmalarının düzeyini yükseltmek için çabalar. Doğu Ticaret Akademisi'nde müdür iken bu mevkini aynı amaç için kullanmaya çalıştığı görülür. Bu yüzden, örneğin 1913-1914 öğretim yılının yaz tatilinde dil öğrenmek için yurt dışına giden toplam dokuz öğrenciden üçü Kúnos'un yönlendirmesi ile Türkçeyi öğrenmek üzere İstanbul'a giderler. Söz konusu öğrenciler, Kúnos'un yardımıyla Doğu Ticaret Akademisi'nden burs da alırlar. Bundun dışında, büyük bir ihtimalle yine Kúnos'un yardımlarıyla iki öğrenciye 1914-1915 eğitim yılının yaz tatilinde Türk dilini yerinde öğrenmeleri için,

⁴⁷⁶ Doğu Ticaret Akademisi'nin Müdürlüğü tarafından ekim 1897'de çıkartılan Duyuru, Macar İlimler Akademisi'nin Arşivin'den

⁴⁷⁷ **Jelentés 1913-1914**, s. 26-27

İstanbul'a katılacakları Türkçe kursu için Macar Din ve Eğitim Bakanlığı'nın 1000 Korona'lık⁴⁷⁸ bursu sağlanır. Daha önce Doğu Ticaret Akademisi'nin öğrencisi sonradan ise söz konusu akademinin İstanbul temsilciliğine atanan Jenő Manovill, İstanbul'a giden bu öğrencilerin Galatasaray Lisesi'nin öğrenci yurdunda ücretsiz kalmalarını sağlar. Fakat, Doğu Ticaret Akademisi tarafından Türk dilini öğrenmeleri ve Türk kültürünü tanımaları için İstanbul'a öğrenci göndermeleri büyük bir ihtimalle 1914'te Birinci Dünya Savaşının başlaması ile son bulmuştur.

Kúnos'un, Doğu Ticaret Akademisi'nde müdürlük ve aynı zamanda Türk dili hocalığı yaptığı dönemlerde onun Türkçe dersleri ve dil öğretiminde uyguladığı yöntemler hakkında bazı bilgiler bulunmaktadır. Akademinin Türkçe öğrencilerinden olan Jenő Bicskei'nin bir makalesinde⁴⁷⁹ Kúnos'un, Doğu Ticaret Akademisi'nde Türkçeye ilgi duyan, fakat akademinin öğrencisi olmayan insanlara da geceleri haftada iki defa, iki saat ücretsiz Türkçe dersleri vermiştir.

Söz konusu kurslarda Türkçe öğrenmiş olan Bicskei, hocası Kúnos hakkında yazdığı makalede Kúnos'un kursiyerlere Türkçeyi ata sözlerinden hareketle öğretmeye çalıştığını belirtir. Örneğin, Türkçe: *Çok karınca deveyi öldürür*⁴⁸⁰ atasözü ile Macarca: *Çok kaz domuzu yener* (Sok lúd disznót gyöz) biçimindeki atasözlerinin aynı düşünceyi ifade eden, farklı iki toplumun atasözleri olduklarını belirtmesiyle, öğrencilerinin öğretilen konulara ilgi duymalarını sağlıyor ve onlara Türkçe atasözleri de öğretiyor.

⁴⁷⁸ Macar para birimi

⁴⁷⁹ Jenő Bicskei: A tanítvány mesteréről (Öğrencinin hocası ile ilgili hatıraları), *Újság* Çarşamba 9 Şubat 1944

⁴⁸⁰ Bu atasöz için bkz.: E. Kemal Eyüboğlu, *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, Birinci Cilt: Atasözler, İstanbul 1973, s. 59; Ragıp Soysal, *Türk Atasözleri*, Aynur Matbaası, Ankara 1971, s. 117; Ömer Asım Aksoy, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler*, Ankara 1969, s. 82: *Çok karınca deveyi öldürür* (Diyarbakır, Giresun)

Diğer taraftan Kúnos, derslerinde Macar ve Türk dilleri arasındaki benzerlikleri ortaya koyarak Türkçeyi öğretmeye çalışır. Grameri de Macar ve Türk atasözlerindeki dilbilgisi kurallarını göstererek öğretir. Bicskei, Kúnos'un Türkçe dil derslerinde türkülere de yer verdiğini yazmaktadır. Örneğin Bicskei, Kúnos'un bu derslerde öğrettiği *Aya bak, yıldıza bak* sözleriyle başlayan türkünün melodisinin *Szeretnék szántani* (Çift sürmek istiyorum) sözleriyle başlayan Macar türküsünün melodisi ile aynı olduğunu, öğrenciler şaşkınlıkla fark ettiklerini yazar. Bicskei, Macarca halk türkülerinkine benzeyen melodileri olan türkülerde geçen sözcükleri öğrencilerin çok daha kolay öğrendiklerini yazar.⁴⁸¹

Arabistan'a, Hindistan'a yapmış olduğu seyahatlerle ün kazanmış olan, oryantalist, edebiyatçı Gyula Germanus (1884-1979) da Kúnos'un Macar Doğu Ticaret Akademisi'nde verdiği Türkçe derslerine katılmıştır.⁴⁸² Kariyeri bakımından bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Ignác Kúnos'un haksızlıklara uğradığına da tanık oluruz:

2.5.1.2.4. Kúnos ve Szinnyi

Kúnos, 1906'da Budapeşte Üniversitesi'nde açılan *Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü* başkanlığına aday gösterilir. Söz konusu bölümün başkanlığına, aynı zamanda Kúnos'un editörlüğü döneminden *Keleti Szemle* dergisine gönderdiği makaleler dolayısıyla tanışıp mektuplaştığı⁴⁸³ meslektaşı, József Thury (1861-1906) de aday

⁴⁸¹ a.g.m., s. 9

⁴⁸² Doğu bilimcileri, doğulu yazarları ve Doğu kültürlerini anlatan yazılar arasında Gyula Germanus'un (1884-1979) biyografyasını ve *Arap şairleri* (Arab költök); *Gyula Germanus'un İslâm dinine dönmesinin yolunu anlatan itirafı* (Germanus Gyula vallomásá az iszlámhoz vezető útjáról); *Hilâlin soluk ışığında* (A félhold fakó fényében); *Doğunun ışıklarına doğru* (Kelet fényei felé); *Ármin Vámbéry* (Vámbéry Ármin); *Allah Akbar!* adlı eserlerini içeren Macarca web sayfası, Terebess Ázsia E-Tár (İnternet Sayfası), <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html>

⁴⁸³ Bkz. yukarı, s. 171

gösterilmiştir. Belirlenen seçici komisyonun üyeleri arasında Macar dilcisi József Szinnyei (1857-1943) de vardır.⁴⁸⁴ Biz bu komisyonda görev almış olan József Szinnyei'nin Kúnos hakkında yazmış olduğu raporu gördük. Ayrıca Kúnos'un başvuru dosyasında bulunan kendi yazdığı özgeçmişini de gördük.

Szinnyei'nin raporunda, Kúnos'un yapmış olduğu yayınları, özellikle *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény; cilt I. 1887, cilt II. 1889), *Nasreddin Hoca Latifeleri* (Naszreddin Hodsa tréfái; 1899), *Türk Halk Masalları* (Török népmesék; 1889), *Küçük Asya'dan Türk Halk Romanları* (Kisázsiai török népregények; 1892), *Türk Kadınlarının Dili ve Şiiri* (A török nők nyelve és költészet; 1893) ve *Yeni Türk Edebiyatının Gelişmesi*'ni (Az újabb török irodalom fejlődése; 1900) eleştirel bir gözle değerlendirmiş ve Kúnos'a şu eleştirileri yöneltmiştir:

- Kúnos'un Türk halk edebiyatı hakkında gerek kitap olarak, gerekse çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlanmış makaleleri incelendiğinde, çoğu zaman kitapların önsözlerinde yer alan bilgilerin makalelerinde de tekrar edildiği ya da tam tersi, makalelerde yer alan bir takım bilgileri sonradan yazılan kitapların önsözlerinde yinelenildiğine dikkat çekiyor;

- Szinnyei, Kúnos'un, *Türkçe bir Siegfried Efsanesi*⁴⁸⁵ (Eine türkische Siegfried-Sage) adlı makalesinde Türkçe *Atoğlu* masalının bir Alman masalıyla olan benzerliğinden söz ettiğini, halbuki bu Türk masalına daha çok benzeyen *Beyaz Atın Oğlu* (Fehérlófia) adlı Macar masalından haberi olmadığını yazıyor. Szinnyei bu tespiti

⁴⁸⁴ Macar İlimler Akademisi'nin Arşivinden

⁴⁸⁵ **Ung.Rev.**, 1887

bize göre doğru değildir, çünkü Kúnos, aynı makalede *Atoğlu* masalı ile *Fehérlófia* adlı Macar masalı arasındaki benzerliğe kısa da olsa dikkati çekmiştir;⁴⁸⁶

- Szinnyei'ye göre, *Türk Kadınlarının Dili ve Şiiri* (A török nők nyelve és költészete)⁴⁸⁷, *Yeni Türk Edebiyatının Gelişmesi*⁴⁸⁸ (Az újabb török irodalom fejlődése) adlı makalelerinin bilimsel değeri yoktur;

- Yine Szinnyei'ye göre, Kúnos'un dilbilim ile ilgili çalışmaları yüzeyseldir;

- *Anadolu Türk Dili* (Kisázsiai török nyelv)⁴⁸⁹ adlı çalışmasında Aydın civarında konuşulan Türkçe ağızların ayrıntılı bir biçimde tasvir edeceğini belirtmiş olmasına rağmen bunu hiçbir zaman gerçekleştirmemiştir;

- Yine Szinnyei'ye göre Kúnos, *Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatayca-Osmanlıca Lugati*'ni (Šeyx Sulejman Efendi's Čagataj-osmanisches Wörterbuch)⁴⁹⁰ Almancaya çevirmiş ancak Çağatay Türkçesinin özelliklerine İstanbul Türkçesini katmıştır, bundan dolayı bu sözlüğün bilimsel değeri yoktur;⁴⁹¹

- Szinnyei'nin Kúnos'a yönelttiği eleştiriler arasında onun, zor işlerden kaçtığı; Türk dilini anlayabilen herkesin yapabileceği (!) konular ile uğraştığını;

- Acemi okuyucuya gerektiği kadar açıklama yapmadığını;

- Osmanlıca metinlerindeki sözcükleri yanlış telaffuz ettiğini yazıyor.

⁴⁸⁶ a.g.m., s. 761

⁴⁸⁷ NyK, 1893 XXIII, s. 423-431

⁴⁸⁸ BpSz CI, 1900, s. 68-84

⁴⁸⁹ NyK XXII, 1890-1891, s. 113-156

⁴⁹⁰ KSz III, 1902, s. 113-144

⁴⁹¹ Kúnos'un dilbilim ve diyalektoloji ile ilgili çalışmalarının değeri hakkında Bkz aşağı, s. 361-363 ve sonrası; Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları. Ses Bilgisi (Fonetik)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 114. Türk Dili ve Edebiyatı Serisi: 11, Türk Tarih Kurumu Basımevi – Ankara 1956, s. XXXI v.d.

- Szinnyei, Kúnos'un birçok eserinde çalışmalarını bazı sebepler yüzünden istediği kadar ayrıntılı bir şekilde yapmayı, ileride bunları geliştireceğini belirtmiş olmasına rağmen bu sözünü yerine getiremediğini belirtmektedir.

Szinnyei raporunda, Kúnos'un komisyona sunduğu özgeçmişinde bağlı olduğu din ile ilgili bilgi vermemesine rağmen, onun bir Yahudi olduğuna, diğer aday Thury'nin ise Protestanlığına dikkati çeker.

Szinnyei'nin raporunda kullandığı dil ve üslup, onun Kúnos'a karşı beslediği antipatiyi ifade eden niteliktedir. Örneğin ifadelerinde çok sık olarak "ugymond" (güya, sanki) gibi sözcüklere yer vermektedir. Raporun sonunda Szinnyei, Kúnos'un bir derleyici olarak önemli bir iş başardığını, ancak derlediği malzemenin filolojik ve bilimsel açılarından tahlil etmediğini, o nedenle Kúnos'un bilime katkısının olmadığını ileri sürüyor.

Szinnyei'nin raporunda Kúnos'a yönelttiği eleştiriler arasında, onun başka bilim adamlarının eserlerinden yararlanması da yer almaktadır. Her bilim insanının yaptığı gibi Kúnos da araştırmalarında aynı konular üzerine çalışan bilim insanlarının eserlerinden çeşitli şekillerde yararlanmıştı. Bu da bilimsel araştırmaların doğal bir süreci olup Kúnos'un ciddi bir bilim adamı olmadığını bir göstergesi olamaz.

Szinnyei, Budapeşte Üniversitesi *Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü* başkanlığı için başvuran diğer aday József Thury hakkında hazırladığı raporda ise, adı geçeni eleştirmek şöyle dursun ona ve çalışmalarına övgüler yağdırmıştır. Szinnyei'nin raporunda Thury hakkında yaptığı değerlendirmelerden, onun bilimsel araştırmalarının Kúnos'ununkinden daha farklı ve başarılı olmadığını anlıyoruz. Szinnyei'nin, Kúnos'un çalışmalarında tespit ettiği birçok hatayı (!) Thury için yazdığı raporda bir erdemmiş gibi

sunmuştur. Raporun sonunda Szinneyi, Kúnos'un bölüm başkanlığı için uygun bir aday olmadığını belirtip, söz konusu kadroya József Thury'nin atanmasını öneriyor. Ancak Thury, 22 Mayıs 1906'da ölür.

Szinneyi, aynı yıl *Nyelvtudományi Közlemények* adlı dergide yayımladığı bir makalesinde, daha önce Kúnos hakkında yazdığı raporda Kúnos'un *Osmanlı Türkçesi Dil Kitabı*'na (Oszmán-török nyelvkönyv)⁴⁹² dair dile getirdiği eleştirileri yayımlamıştır.⁴⁹³ Kendisi hakkında Szinneyi'nin hazırladığı olumsuz raporda kendisine yöneltilen eleştirilerinin bir kısmını öğrenen Kúnos, ona *Keleti Szemle* dergisinde (1907) cevap verir.⁴⁹⁴ Kúnos makalesinde, kendisi hakkında yapılan eleştirileri anlamadığını ve şaşırıldığını belirtir. Kúnos'a göre: "Türkoloji ile şimdiye kadar hiç uğraşmamış ve Türkçe bilmeyen bir insanın [bu eleştirileri yapması] övgüye değer doğrusu. Öyle anlaşılıyor, ki Szinneyi'nin bu eleştiriyi yazması gerekiyordu..."⁴⁹⁵ sözlerinden Kúnos'un Szinneyi'nin kendisine yönelttiği öznel eleştirilerin, onun sadece kötü niyetli bir insan olduğundan kaynaklanmadığını, kendisine karşı olan bir grubun (?) ya da kurumun saldırısı yorumladığı anlaşılmaktadır. Hatta Kúnos, makalesinin ilk satırlarında Szinneyi'nin kendisine yönelttiği eleştirileri ciddiye alıp almamakta ve kendisine yöneltilmiş olan bu saldırı oklarına cevap verip vermemekte tereddüt ettiğini belirtir. Ancak kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermediği takdirde sıradan okuyucunun bu eleştirileri gerçekmiş gibi algılayacağı gerekçesiyle yanıt vermeyi daha uygun bulduğunu yazar.

⁴⁹² - **Janua linguae otomanicae.** Oszmán-török nyelvkönyv , nyelvtan, szótár, olvasmányok (Osmanlı-Türk dil kitabı, gramer, sözlük, metinler), Keleti Kereskedelmi Akadémia (Doğu Ticareti Akademisi) Yayınları, Bp, 1905

⁴⁹³ Szinneyi József, **NyK** 1906 II 258-266

⁴⁹⁴ **KSz** VII. 1907, s. 244-250

⁴⁹⁵ a.g.m., s. 244

Kúnos'un bu makalesine cevap veren Szinnyei, 1907'de *Nyelvtudományi Közlemények* dergisinde, yanıt verir⁴⁹⁶: Szinnyei, Kúnos'un "tercüman" ve "turist rehberi" olduğunu söyleyerek, ona duyduğu derin antipatiyi açığa vurur. Bu çirkin sözlerle de yetinmeyen Szinnyei, Kúnos'un Yahudi kimliğini kastederek bir "tüccarın dilbilimiyle ne ilgisi vardır?" diye soruyor.⁴⁹⁷ Bu makaleyi okuyan Kúnos, haklı olarak onu yanıtlamaya artık değer vermiyor.

Bu tatsız polemige rağmen Kúnos'un kariyeri olumlu bir şekilde devam eder. *Uluslararası Orta ve Doğu Asya Cemiyetinin Macaristan Araştırma Komitesi*'nin (Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottsága) başkanı olan Ármin Vámbéry'nin, 1912'deki vefatından bir yıl önce istifa etmesinden dolayı yeni başkanı seçmek için görevlendirilen komite Dr. László Almássy'yi başkan olarak atamıştır, fakat onun başkente seyrek olarak uğraması yüzünden bu kurumun bütün işlerini, asbaşkan görevine seçilen Ignác Kúnos üstlenmiştir.⁴⁹⁸

Ármin Vámbéry'nin 15 Eylül 1913'te ölünce onun yerine Budapeşte Üniversitesi *Doğu Dilleri Bölümü*'ndeki profesörlük görevini üstlenecek bir eleman aranır. Bunun üzerine *Pesti Tükör* gazetesinde yayınlanan kısa bir haberde Vámbéry'den boşalan kürsü başkanlığını devralmaya en uygun kişi olarak Kúnos'un layık görüldüğü yazılır. Ne var ki haberin sonunda bu görevi üstlenmek için Kúnos'un *Doğu Ticaret Akademisi*'ndeki - çok önemli ve onur verici - görevini bırakmasını gerektirdiği için bu "modası geçmiş" olan kürsüyle değiştirmeyeceğini yazarlar.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Felelet Kúnos Ignác válaszára, **NyK** XXXVII, 1907, s. 124-141

⁴⁹⁷ a.g.m., s. 124

⁴⁹⁸ Vámbéry Ármin halálához (Ármin Vámbéry'nin Ölümü Hakkında), **Világ**, 19 Eylül 1913

⁴⁹⁹ **Pesti Tükör**, 17 Eylül 1913, Macar Milli Kütüphanesi'nde

Macaristan'a döndükten sonra Kúnos İstanbul ile olan ilişkilerini sürdürür ve zaman zaman oraya geri döner. Bunun bir örneği 1914'ün ilkbaharında Doğu Ticaret Akademisi'ndeki öğrencileriyle yaptığı Balkan ve İstanbul gezisidir.

1913-1914 öğretim yılında Kúnos'un müdürü olduğu Doğu Ticaret Akademisi iki gezi düzenler. Bir geziyi birinci sınıf öğrencileri Avusturya-Macaristan'a bağlı olan Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'ya yaparlar.

İkinci geziyi ise Kúnos'un önderliğinde 2. sınıfın otuz öğrencisi ile dört hocası (Oszkár Asbóth, Adolf Strausz, Ferenc Trozonyi ve Miklós Kizán), İstanbul'a yaparlar. I. Dünya Savaşının arifesinde, 15 Nisan 1914'te yola çıkan grup tren ile Belgrad, Sofya, Edirne üzerinden İstanbul'a gitmek için yola koyulur. Yolculuk esnasında durdukları Belgrad ve Sofya gibi bazı büyük şehirlerde onları kenti gezdirecek ve oradaki müzeleri ve ticarî tesisleri tanıtabilecek kişiler hazır bekler. 18 Nisan 1914'te İstanbul'a varırlar. İstanbul'da Galatasaray Lisesi'nin yurdunda kalırlar, yemekleri de ünlü Tokatlıyan'da yerler. Onlara Macar Bankası'nın İstanbul temsilcisi ve Doğu Ticaret Akademisi'nin eski öğrencisi olan Jenő Manovill rehberlik eder. Kafile, İstanbul'un Avrupa yakasındaki büyük camileri, padişah türbelerini ziyaret eder, Anadolu yakasında Üsküdar'ı, Haydarpaşa garını ve 1848-1849 Macar ihtilâlinin İngiliz asıllı komutanı olan ve ihtilalin bastırılmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'na sığınan Richard Guyon'un İngiliz mezarlığında bulunan mezarını ziyaret ettikten sonra, ticaretle ilgili mekânları: marketleri, bankaları, Mısır Çarşısını ve Uzunçarşığı gezerler. Bir akşam Tokatlıyan otelinde Macar Doğu Ticaret Akademisi'nin öğretim üyeleri ve öğrencileri Osmanlı Maarif Nazırı Şükrü Paşa'nın onuruna bir akşam yemeği verirler. Yemeğe Macar

Bankası'nın İstanbul temsilcileri, Macar hocalardan Ferenc Trozonyi⁵⁰⁰, Macar Doğu Ticaret Akademisi'nin eski öğrencisi Selim Sabit, avukat Nazım Bey ve zamanın Galatasaray lisesi müdürü P. Salih Arif Bey de yemeğe katılır. Yemekte ilk konuşmayı Dr. Kúnos yapar, Türk konukları Türkçe selamlar. Ferenc Trozonyi de *Jön Türklerin* reform hareketlerini öven bir konuşma yapar⁵⁰¹. Bu, Kúnos ve öğrencilerinin İstanbul'da kaldıkları dördüncü ve son gecedir. Ertesi sabah Türk ve Macar dostlarının eşliğinde Dr. Kúnos ve öğrencileri Macaristan'a gitmek üzere İstanbul garına⁵⁰² giderler. Dönüşte Filibe, Sofya, Caribrod'da⁵⁰³ birer gece kaldıktan ve Türkler ile ilgili yerleri gezdikten sonra Macaristan'a varırlar. Böylece Kúnos ve Akademi'nin öğrencilerinin on günlük gezileri son bulur. Bu geziyi tanıtan ve Doğu Ticaret Akademisi'nin 2. sınıf öğrencisi olan genç yazarı István Hallósi, dönüş yolunda Sofya'da, kaldıkları gün Bulgar kralı Ferdinand'ın Kúnos'a hitaben Macarca yazılmış bir mektup verdiğini de iddia eder.⁵⁰⁴

2.5.2. Macaristan'da ve Avrupa'da ün kazanması

Kúnos'un, Türkoloji araştırmaları Osmanlı Devleti'ndeki aydınların, yazarların ve bilim adamlarının ilgisini çekmekle kalmamış, onun özellikle Türk halk edebiyatı ile ilgili çalışmaları Avrupa'da da büyük ilgi görmüş ve Avrupalı oryantalistlerin Türk halk edebiyatına ilgilerinin artmasında etkin bir rol oynamıştır. Macaristan'da ve onun

⁵⁰⁰ Macar Doğu Ticaret Akademisi'nin İstanbul'a yapmış olduğu gezi notlarını tutan Dr. Kúnos'un öğrencisi bu konuyla ilgili hiçbir bilgi vermemiştir

⁵⁰¹ *Jön Türkler* deyimi ile burada *İttihat ve Terakki*'yi kastediyor

⁵⁰² Sirkeci garı olmalı

⁵⁰³ Dimitrovgrad

⁵⁰⁴ István Hallósi, 2. sınıf öğrencisi: Keleti tanulmányútunk (Doğudaki araştırma gezisimiz). **Jelentés 1913-1914**, s. 26-27

dışındaki ülkelerin akademik çevrelerinde tanınmasının en büyük sebebi kitap ve makalelerinin Macarca dışında Almanca ve Türkçe yazmış olmasının rolü vardır:

Birçok eseri Almancaya da tercüme edilir. Leiden’de ve Leipzig’de yayımlanmış Almanca eserleri de çok yankı uyandırırılar.⁵⁰⁵ Erlangen Üniversitesi profesörü Dr. Georg Jacob, *Türkische Bibliothek*’in (Türk Kütüphanesi) temelini attığı zamanda, eğer Kúnos’un Türk halk edebiyatı ile ilgili büyük ölçüde alan araştırmalarına dayanan yayınları olmasaydı, bu kütüphanenin kurulamayacağını söylemiştir. Georg Jacob’a göre, Türkoloji öğrenimi sırasında Kúnos’un yayınlarından yararlanmayan Türkoloji öğrencisinin çok az olduğunu ifade ederek bize Kúnos’un kendisinin ve kitaplarının o yıllarda Almanya’daki doğu bilimci çevrelerde ne kadar popüler olduğunu göstermektedir.⁵⁰⁶

Özellikle Dr. Wilhelm Radloff’un *Türk Lehçe Örnekleri* (Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme) adlı ünlü eserinin 8. cildini Osmanlı Türkçesine ayırması ve bu cildin yazılmasını St. Petersburg *Rus Çarlık Akademisi*’nin isteği üzerine Kúnos’a sipariş edilmesinin onun Türkoloji dünyasında tanınmasının başlıca nedenlerinden birisi olmuştur.

Kúnos’un Osmanlı Devleti, özellikle İstanbul’da kaldığı altı yılda yapmış olduğu araştırmalar ve tanıştığı Türk aydınlarının onun çalışmalarının önemine dikkat çekmeleri ve Türkçe olarak yayımlamış olduğu eserleri sayesinde Türkiye’de de tanınmaya başlar.

Kúnos’un Türkiye’de tanınmasındaki en büyük etkenlerden biri de 1924-1926’da verdiği konferanslar ve o sırada yayımladığı Türkçe kitaplardır.

⁵⁰⁵ - **Türk Halk Edebiyatı**, 1978, s. 8 (Önsöz)

⁵⁰⁶ **ÜÉ XVIII. Évf.**, 8. 15 Nisan 1962, s. 5

Ignác Kúnos'un İstanbul'dan döndüğünden sonra bile Osmanlı İmparatorluğu'nun en üst düzey şahsiyetleri arasında tanındığını kısa bir anekdot da gösteriyor. István Kúnos'un bize anlattığına göre, bir gün evlerinin kapısı çalınır. Kapıyı açmaya o zaman çok küçük olan István gider ve kapıyı açar. Kapıda duran yabancı konuğu gören Ignác Kúnos onu içeriye davet eder. István Kúnos'un anlattığına göre, babasının kendisine bu konuğun Osmanlı İmparatorluğu'nun veliahtı olduğunu söylemiş.⁵⁰⁷

Kúnos, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda birçok prestijli kurumun kadrosuna, topluluğun üyeliğine seçilir, ünvana ve ödüle layık görülür:

Otuz ya da otuz üç⁵⁰⁸ yaşında da *Macar İlimler Akademisi* (Magyar Tudományos Akadémia) muhabir üyeliğine seçilir. Bu kadar genç bir yaşta Akademi'ye üye seçilmek çok nadir bir durumdur. Macaristan'da kazandığı diğer üyelikleri: *Millî Sanayî ve Ticarî Eğitim Konseyi* (Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács), *Corvina Komitesi*, *Budapeşte Filolojik Cemiyeti*, *Macar İlimler Akademisi'nin Doğu Komisyonu*, *Macar Musevîleri Edebiyat Cemiyeti*⁵⁰⁹. Ayrıca 3. sınıf *Demir Taç Topluluğu* şövalyesi⁵¹⁰, I. Dünya Savaşı sırasında Millî Macar Nişanı'nı da almıştı⁵¹¹ de seçilmiştir. Dr. Kúnos aynı zamanda Budapeşte'de mason locası üyesiydi.

⁵⁰⁷ ÚÉ XVIII. Évf, 8. 15 Nisan 1962, s. 5

⁵⁰⁸ Her ne kadar Kúnos'un otuz yaşında iken Kúnos'un Macar İlimler Akademisi muhabir üyeliğine seçildiğini belirtmekte (bkz. **Türk halk Türküleri**, s. 11), buna karşılık Kúnos (**A török hodzsa tréfaí**, 1926, s. 87) bu göreve otuz üç yaşında seçildiğini yazmaktadır.

⁵⁰⁹ **Analecta Linguistica**, 1976, s. 179

⁵¹⁰ 3. sınıf *Demir Taç Cemiyeti* (III. Oszdtályu Vaskoronarend). I. Napoleon, 1805'te, İtalya Kralı seçildiğinde kurdu, ancak devrildikten sonra kaldırıldı. 1816'da Avusturya imparatoru I Franz Topluluğu üç derece halinde tekrar kurdu. Cemiyetin en alt derecesi olan III. Dereceden itibaren üyeler soyluluk kazanıyorlardı. Topluluğun rozeti 1849-1919 yılları arasında toplam olarak 4600 kişiye takılmıştır. Daha fazla bilgi için bkz.: <http://www.akm.exnet.hu/rendjel/adatok/kek.htm>

⁵¹¹ Mustafa Kaçalın, Ignác Kúnos **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 26 Ankara 2002, s. 376-377

Kúnos, daha 1889'da henüz Osmanlı Devleti'nde araştırmalarını sürdürdüğü sırada, Paris'teki *Asya Cemiyeti*'nin (Société Asiatique) üyeliğine seçilir. Kúnos, hayatı boyunca: *Alman - Doğu Ülkeleri Cemiyeti*'nin (Deutschen Morgenländischen Gesellschaft), Helsinki'deki *Fin-Ugor Topluluğu*'nun üyesi, *Uluslararası Orta ve Doğu Asya Cemiyeti*'nin (Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság) asbařkanı⁵¹², 1913'te ise *İstanbul İlimler Akademisi*'nin fahrî üyesi⁵¹³ gibi birçok uluslararası toplumunun ve kurumun üyesi ya da muhabir üyesi seçilir. Bütün bunlar Kúnos'un ülkesinde ve yurt dışında olan itibarını açıkça göstermektedir.

Ayrıca onun Türk dili edebiyatı, halk edebiyatı ile ilgili araştırmalarından ve çalışmalarından haberdar olan birçok bilim adamı, bilimsel komite ona Türkiye, Türklerin dili, tarihi, edebiyatı ve folkloru ile ilgili kitaplar ve ansiklopedi maddeleri ısmarlamışlardır. Bugüne kadar Macaristan'da yayımlanan en önemli ansiklopedilerden olan *Pallas Büyük Ansiklopedisi*'nin (Pallas Nagy Lexikona, cilt I-XVIII) (1893-1900) ve *Révai Büyük Ansiklopedisi*'nin (Révai Nagy Lexikona, cilt I-XXII) redaksiyon komitesi Kúnos'u üyeleri arasına seçip Türkler ile ilgili maddeleri onunla hazırlatır.

Yukarıda da anlattığımız gibi, Wilhelm Radloff 1888-1906 arasında yazdığı 4 ciltlik *Türk Lehçeleri Sözlük Denemesi* (Versuch eines Wörterbuchs der türkischen Dialekte) Anadolu Türkçesine dair bölümünü hazırlamasını Kúnos'tan rica eder.⁵¹⁴ *Uluslararası İslâm Ansiklopedisi Komitesi* bu büyük eserin Türklerle ilgili bölümünü hazırlamasını da Kúnos'un yazmasını rica eder.⁵¹⁵

⁵¹² - **Türk halk Türküleri**. 1998, s. 11, Edit Tasnádi'nin önsözü

⁵¹³ **AL**, 1976, s. 179. Bu cemiyetin Osmanlıca adını maalesef tespit edemedik.

⁵¹⁴ Macar Millî Kütüphanesi'nin Arşivindeki 1906'daki elyazması biyografisinden

⁵¹⁵ Macar Millî Kütüphanesi'nin Arşivindeki 1906'daki elyazması biyografisinden

Kúnos, birçok kez Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, İsveç, Norveç ve İngiltere'deki yapılan uluslararası Doğu Bilimleri kongrelerine katılır. Paris'te ve Hamburg'da yapılan kongrelerin Türkoloji bölümlerinin sekreterliğini yapar, Roma'daki kongrede ise başkanlığını yürütür.

Bunların dışında, onun çalışma hayatında önemli bir yer tutan Türkoloji araştırmaları, zamanının büyük bir kısmını işgal etmiş olmasına rağmen Kúnos, Budapeşte'deki Józsefváros semtindeki Yahudi Cemaatinin başkanlığına seçilmiş ve bu görevini de başarı ile yerine getirmiştir.⁵¹⁶

2.6. Hayatının sonbaharı

2.6.1. Genç Türkiye Cumhuriyeti ve Kúnos

Hayatının son 20 yılında artık eski çalışma gücünün azaldığını hisseden Kúnos, makale ve kitap yazmaya devam eder. Ancak yazdıklarının sayısı artık git gide azalmaktadır. Örneğin 1899'da 5 kitabı ve 9 makalesi yayımlanmış olmasına karşın; 1922'de bir kitap, 1927'de bir kitap ve üç makale, 1940'ta bir makale yazabilmiştir. Yine de Kúnos, gücü el verdiği ölçüde yazmaya devam eder. Osmanlı Devleti'ndeki araştırmalarını bitirip Macaristan'a döndükten sonra Kúnos, Türkiye'de tanıdığı, dostluklar kurduğu insanlarla ilişkisini kesmemiş, tersine onlarla mektuplaşarak ilişkisini hep diri tutmuş, fırsat buldukça da İstanbul'a gidip ülkenin önde gelen aydınlarından olan dostları ile bir araya gelmiş ve ülkenin kültür, siyaset ve ticarî ilişkileri hakkında onlarla fikir alışverişinde bulunmuştur⁵¹⁷. Bundan dolayı, tanıdığı Türk aydınlarının

⁵¹⁶ ÚÉ XVIII. Évf, 8. 15 Nisan 1962, s. 5

⁵¹⁷ - **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 86

kendi halk diline, kültürüne olan ilgilerinin artmasında Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra onun yerine doğan Türkiye Cumhuriyeti'nin, özellikle dil ve kültür politikasının oluşmasında Kúnos'un Osmanlıca yerine Türkçeyi savunması ve buna bağlı olarak da halk dili ve edebiyatı alanındaki yapmış olduğu çalışmaların etkisi yadsınamaz. Yukarıda belirtildiği gibi, Türk aydınları da yavaş yavaş halk diline ve bu dili oluşturan diyalektolojik araştırmalara önem vermeye başladılar ve buna paralel olarak da halk dili ile ifadesini bulan halk edebiyatı ürünlerine ilgi günden güne artar ve bir yerde bu kültür “millî kültür” olarak algılanmaya başlar.

Anadolu'nun millî uyanışı, bunu izleyen millî mücadele ve bu mücadelenin sonunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrolarının cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda, politikalarında halkçılığa, halk diline ve halk kültürüne önem vermesi ve bunun bir yerde millî kültür olarak benimsenmesinde kuşkusuz Kúnos'un araştırmaları ile fikirlerinin katkısı vardır. Cumhuriyet döneminde 1931'de kurulan halkevlerinin kültürel faaliyetleri arasında halk dilini ve kültürünün önemi ve araştırması ön plana çıkar. Gençlere bu kültürü tanıtmak ve bunun bir yerde millî kültür olduğunu öğretilmesinde Kúnos'un fikirlerinin ve araştırmalarının etkisinden söz edilebilir. Örneğin: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bir yıl sonra Kúnos'un Türkiye'ye davet edilmiş ve Türk üniversitelerinde, İstanbul ve Ankara'da Türk halk edebiyatı ve millî kültür olarak önemi konularında konferanslar vermiştir. Görülen ilgi üzerine Kúnos konferanslarının metinlerini birleştirerek *Türk Halk Edebiyatı* başlığı altında Türkiye'de yayımlar.

1924'te Türkiye Cumhuriyeti'nin Macaristan büyükelçisi Kúnos'a, İstanbul Üniversitesi'nde Türk halk edebiyatı hakkında Türkçe konferanslar vermesini rica eden

ve Türk Milli Eğitim bakanı olan Hamdullah Subhi Bey tarafından yazılmış bir davet mektubu verir. Kúnos, Macar Dışişleri Bakanlığı'nın maddî yardımı ile Türkiye'ye gelir. İstanbul'da yaptığı konuşmalar büyük yankı uyandırır. Konuşmalar Türk basının da ilgisini çeker. Bunun sonucu, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ona, bir sonraki yıl Ankara'da konferans vermesi için bir davet telgrafı gönderir. Ankara'da Türk Ocağı Merkezi'nde verdiği konferansı dinleyenler arasında o zamanki Macaristan Büyükelçisi olan Tahy László da vardır. Kúnos'un İstanbul Üniversitesi'nde verdiği konferanslarda yaptığı konuşmaların metinlerini bir araya toplayarak 1925'te, İstanbul'da *Türk Halk Edebiyatı* (Macaristan Encümen-i Dâniş Âzâsından Müderris Doktor İğnâs Kunos. Tâbi ve Nâşiri: İkbâl Kütübhânesi Sâhibi, Hüseyin. İstanbul – Yeni Matbaa 1343-1925) ⁵¹⁸ adıyla yayımlar. Kitabın baskı provasını Kúnos, arkadaşı Rıfki Bey ile beraber Galata'daki bir kahvede yapar. ⁵¹⁹

Büyük ihtimalle 1926'da Macaristan'da yazılmış bir makale ⁵²⁰, Kúnos'un Türkiye'de gördüklerini ve bir yıl içinde Türkiye'nin olağanüstü değişimini anlatıyor. Makalede, giyim tarzının bir sene içinde tamamen değiştiğini, fesin yerini şapkanın, peçenin yerine ise modern Avrupa tarzı giysilerin aldıklarını yazıyor. Üniversitelerin kız öğrencilerle dolup taşıdığını, laikliğin Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden birisi olarak kabul edildiğini kaydediliyor. Ayrıca fiyatların yüksek olmasına rağmen, halkın Atatürk'ün reformlarını desteklediğini yazıyor. Atatürk'e karşı 16 Haziran 1926'da yapılmak istenen bir suikast girişimin haberini alan halk, Kúnos'un Ankara

⁵¹⁸ - **De la poésie populaire Turque.** Ouvrage contenant les conferences temes à ce sujet à l'Université de Constantinople. Libraire İkbâl Stamboul 1925

⁵¹⁹ - **Pályám emlékezete,** s. 159

⁵²⁰ Torunu László bana verdi. Bir gazeteden kesilmişti ve gazetenin ismi veya tarihi üzerinde yoktur.

Üniversitesi'nde (!) tam konferans verdiği sırada binanın önünde toplanarak liderine olan sevgisini ve desteğini gösterir. Makalede, Kúnos'un İstanbul ve Ankara'da Türk folkloru hakkında, verdiği konferanslara aydınların büyük ilgi duyduğunu, Türk basınının onun konuşmalarını aynı şekilde ilgi gösterip halka duyurduğunu yazmaktadır. Yine bu makalede verilen haberlere göre Türkiye'de devletin Türkçeyi yabancı dillerin etkisinden kurtarmak amacıyla çalışmalar yaptığını, bu nedenle, fikirlerinden yararlanmak için ve yapılan bilimsel çalışmalara katkıda bulunması amacıyla Dr. Ignác Kúnos'un Türkiye'ye davet edildiğini bildirir.⁵²¹

Böylece Kúnos, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin çağrısı sayesinde hayatının gençlik yıllarını geçirdiği Türkiye'ye tekrar gelme ve birçok yeri yeniden görme, hatıralarını yeniden yaşama fırsatı bulur.

2.6.2. Ölümü

İlerleyen yaşına rağmen Kúnos çalışmalarına devam etmektedir. 1935'te 70 yaşında yazdığı *Kariyerimin hatırası. Türk halk hayatının çiçek bahçesinde* (Pályám emlékezete A török népélet virágos kertjében) başlıklı makalesinde planları arasında bir-iki Türk masal kitabını daha çıkartmak olduğunu yazar. Hayatının son on yılında yazdığı en önemli çalışması çok sevdiği konu olan derviş masalları ve hikâyeleri hakkında yazdığı *Derviş efsaneleri* (Dervis legendák) adlı makale dizisi olduğunu düşünüyoruz.

Ancak 1930'lu yılların sonu ve 1940'lı yıllar Yahudi asıllı olan Kúnos için de zor zamanlar getirir. 1940'lı yılların başında 1944 Ekim ayına kadar Macaristan'da Hitler'in Almanya'sı ile dostluk ilişkileri kuran bir hükümet olmasına rağmen Yahudiler

⁵²¹ a.g. m.

Almanya'daki toplama kamplarına götürülmedi ve yok edilmekten korundu. Bunu ve Macaristan'ın Alman ittifakından çıkmak istediğini gören Üçüncü Reich orduları ülkeyi işgal eder ve Nazilerin tarafını tutan kişileri iktidara geçirir. Bunun sonucunda ne yazık ki, 1944'ün sonuna kadar yüzbinlerce Musevî Macaristan vatandaşı, Nazilerin toplama kamplarına götürülmüşlerdir. Bu tehlike ile karşı karşıya kalan Kúnos ve ailesi, kendisinin akademik çevrelerde saygın bir kişi olmasından dolayı ona verilen “muafiyet mektubu” sayesinde kendini ve ailesini ölümden kurtulur.

Torunu, László Kúnos bana, dedesinin bu dehşetli yıllarda bile çalışmalarına odaklanıp yazmaya devam ettiğini söyledi. Sovyet ordularının 1944'ün sonunda başlattıkları Budapeşte kuşatması bile onu çalışmalarından ayıramamıştır. Torununun bize aktardığına göre Kúnos, 1945 ocağında, ölümünden birkaç gün önce, Sovyet ve Alman askerî birliklerinin evleri çevresinde savaştıkları sırada bile çalışır. Bomba ve silah sesler Budapeşte'de yankılanırken bile Kúnos'un kağıdı duvara dayayıp yazmaya devam ettiğini söylüyor.

Ignác Kúnos'un ölümünü Budapeşte'de yayınlanan *Szabadság* (Hürriyet) gazetesinin 6 Nisan 1945 tarihli nüshasında Kúnos'un öldüğü haberi kamuoyuna şu sözlerle duyurulur: “Üniversite hocası, seçkin oryantalist, Dr. Ignác Kúnos 7 Ocak günü [1945] ölmüştür. Geçici olarak Rákoskeresztúr'daki mezarlığa defnedilmiştir.”⁵²²

Elimizde yukarıda aktardığımız gazete haberine rağmen, Kúnos'un ölüm tarihini Edit Tasnádi 12 Ocak 1945 olarak göstermektedir.⁵²³

⁵²² *Szabadság*, Cuma 6 Nisan 1945, s. 4.

⁵²³ - **Türk halk Türküleri**, s. 12, Edit Tasnádi'nin önsözü

Macar İlimler Akademisi'nin akademik belleteninde (Akadémiai Értésítő) 1944-1945 yıllarında ölen saygın bilim adamları ve yazarlarının alfabetik sıralanmasında Dr. Ignác Kúnos 12. sırada yer almıştır.⁵²⁴ 1947-48'de terekesi, ailesi tarafından Macar İlimler Akademisi'ne bırakılmıştır.⁵²⁵

⁵²⁴ **Akad. Ért.**, Budapeşte 1946, s. 39

⁵²⁵ Ignác Kúnos'un torunu László aile hatıralarına dayanarak bana anlattıkları

3. BÖLÜM: IGNÁC KÚNOS'UN TÜRK HALK EDEBİYATI ESERLERİ⁵²⁶

Bu bölüm hakkında ayrıntılara girmeden önce Kúnos'un Türk halk edebiyatını bir bütün olarak tanıtmaya çalıştığı birkaç eserinde yazdıkları üzerinde kısaca durulacaktır:

Kúnos, 1899'da Roma'daki Oryantalist kongresinde okuduğu *Osmanlı Türklerinin Halk Edebiyatı* (La poésie populaire des turcs osmanlis)⁵²⁷ adlı makalesi kısaca Türk halk edebiyatını, okumuş kesimin edebiyatından ayıran özelliklerini, çeşitlerini tanıtıyor. Kúnos, Türkiye'ye gelmesinin başlıca sebebi olarak halk edebiyatı derlemesiyle halk dilini ve diyalektlerini keşfetmek olduğunu kaydeder⁵²⁸. Yazar, bu dilin Vámbéry ve Radloff gibi büyük Türkologlar tarafından önemsenmediğini belirtir, halbuki tarih boyunca birçok Türk boyunun Anadolu'da yaşamasının sonucu olarak birçok ağzın doğmuş olduğunu ve bu ağızları konuşan insanlar birçok halk edebiyatı türünü yarattıklarını yazıyor. Kúnos, Anadolu'da doğan halk edebiyatını lirik, epik ve dramatik olarak üç gruba ayırır. Ona göre, Macar halk şarkıları gibi, Türk türküleri de ölçülerine göre iki gruba ayırır: 1. On birli ölçüye sahip olan türküler 2. Dizeleri on üç heceden oluşan türküler. Her iki halkın türkülerinde aliterasyon vardır. Kúnos, daha sonra mânilerle ilgili şu kısa bilgileri verir: Mânilerin dört dizeden oluştuğlarına dikkati çeker ve onların genç kız ile delikanlıların tanışmalarındaki rolüne değinir⁵²⁹.

⁵²⁶ Kúnos'un Türk folkloru ile ilgili yayınları kronolojik sıraya göre tanıtılacaktır

⁵²⁷ ACO. Sect. III. (Rome), s. 93-98

⁵²⁸ a.g.m., s. 94

⁵²⁹ Genç kız ile erkekleri mânilerle karşılıklı atışmaları burada kastedilmektedir. Bu tür mâniler. Mâniler ve işlevleri için bkz.: İlhan Başgöz, *Mânilerimiz*, Dost Yayınevi, Ankara 1957; Şükrü Elçin, *Türkiye Türkçesinde Mâniler*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 115, Ankara 1990

Halk masalları hakkında, Theodor Benfey'in masalların göç teorisini⁵³⁰ yansıtarak Avrupa masalları gibi Türk masallarının da İran ile Hindistan'dan kaynaklandığını ve bu yüzden dünyanın başka bölgelerindeki halk masallarına benzediklerini yazar⁵³¹. Kúnos'un bu görüşü, bu çalışmamızın ilk bölümünde üzerinde durduğumuz Alman bilim adamı, Sanskritçe uzmanı Theodor Benfey'in masalların menşei hakkında ortaya attığı *göç teorisine* (Wanderungstheorie) dayanmaktadır. Bu da bize Kúnos'un yaşadığı dönemde Avrupa'da masalların menşei ile ilgili ileri sürülen görüşleri bildiğini göstermektedir.

Bu bildirisinde Kúnos, Türk halk tiyatrosundan söz ederken, gölge oyunu ve ortaoyunundan kısaca söz eder. Kúnos, gölge oyunu ile ortaoyununun birçok bakımdan birbirine benzediğini, ortaoyununun gölge oyunundan daha orijinal olduğunu ileri sürer ve son zamanlardaki ortaoyunlarında Fransız dramlarının etkili olduğunu belirtir.⁵³²

*Chrestomathia Orientalis*⁵³³ (Doğudan Seçme Metinler) Latince adı altında Kúnos 1900'de Türklerin, Bulgarların, Sırpların halk edebiyatlarına ve seçkinler edebiyatlarına ait metinleri bir kitap halinde yayımlar. Kitap, Doğu Ticaret Akademisi'nin müdürü olan Kúnos'un bu dilleri öğrenen öğrencilerin okuması için seçtiği metinlerden oluşur. Bu kitap onun Doğu Ticaret Akademisi'nin müdürü olarak yayımladığı ilk Türkçe ders kitabıdır.

Osmanlı Türkçesine Giriş (Janua Linguae Ottomanicae) adıyla 1905'te, Türk dilini öğrenmek isteyenlere Doğu Ticaret Akademisi'nin yayımladığı, dil bilgisi, sözlük

⁵³⁰ Bkz. Yukarı, s. 24

⁵³¹ a.g.m., s. 97

⁵³² a.g.m., s. 98

⁵³³ - **Chrestomathia Orientalis**, Oszmán-török és szerb-bolgár olvasmányok (Doğulu seçme metinler. Türkçe ve Sırp-Bulgar metinleri), Szerkeszti Dr. Kúnos Ignác, Budapeşte 1900

ve metinler içeren bir dil kitabı⁵³⁴ yazar. Bu kitap Kúnos'un yukarıda söz ettiğimiz *Doğudan Seçme Metinler* adlı kitabının genişletilmiş biçimidir: Kitapta halk dili, Osmanlıca, kaligrafi, ticarî yazışma örnekleri içerir. Bu kitabın içeriğinden de anlaşılacağı gibi, müdürü olduğu *Doğu Ticaret Akademisi* öğrencileri için hazırlanmış bir ders kitabı mahiyetindedir⁵³⁵.

Türk halk dili ve resmî dil olan Osmanlıca arasında büyük farklar olduğu için Kúnos, söz konusu kitapta halk diline ve Osmanlıcaya örnek verdiği metinleri iki gruba ayırır: 1. bölüm, Türk halk dilinden seçilmiş metinlerden oluşur. Kúnos, halk diline Türkiye'de resmî makamların "Kaba dil" (!) diye adlandırdığını (s. 1-51), 2. bölüm ise "İnce dil" dediği edebî dilden (s. 52-180) oluştuğunu yazar. 1. bölümün ilk kısmında, ona göre dil öğretmeye en uygun metinler olarak gördüğü atasözlerine (Atalar sözü): kısa, nükteli ve kafiyeli cümlelere yer vermiştir (s. 5-7). 1. bölümün ikinci kısmında 56 bilmece (s. 8-13) metni bulunmaktadır. Yazar, önce yanıtlara, sonra bilmecelelerin metinlerine yer verilmiştir. Halk diline ait örnek metinlerin üçüncü kısmında "batıl inançlar" veya "Koca karı lakırdısı" diye adlandırdığı, insanların uyanık veya rüya sırasında gördükleri ya da duyduklarını var saydıkları olağanüstülükler hakkındaki inançlarına örnekler verilmiştir. Örneğin: göz seğirmesinin neyi ifade ettiği gibi. Kúnos, birer cümleden oluşan 40 *bâtıl inancı* (!) (s. 14-16) Yunan harfleriyle yazılmış bir kitaptan aktardığını yazıyor⁵³⁶. Halk diline ait metinlerin dördüncü kısmında halk türkülerinden oluşur. Bu kısımda 34 mâni (s. 16-18), 8 türkü (s. 19-25) 30 lâtife (s.26-

⁵³⁴ - *Janua Linguae Ottomanicae*. Oszmán-török nyelvkönyv. Nyelvtan szótár, olvasmányok (Türkçe dil kitabı. Dilbilgisi, sözlük, metinler), Budapeşte 1905

⁵³⁵ a.g.e., s. VIII

⁵³⁶ a.g.e., s. 15

30) vardır. Latifelerin bir kısmını Muallim Nâcî'nin *Übeyde* adlı Arapça ve Farsça'dan tercüme ettiği lâtifeler külliyyatından, bir kısmı da kendisinin halk ağzından derlediğini belirttiği Nasreddin Hoca fıkralarından oluşmaktadır⁵³⁷. Halk diline ait metnlerinin 6. kısmı halk tiyatrosuna ait metinlere ayrılmıştır: İlk olarak *Üç Karagöz oyunu* (Három karagöz-játék)⁵³⁸ adlı çalışmasından Hacivat ile Karagöz'ün diyalogunu içeren iki perdelik metni buraya aktarmıştır (s. 32-33). Eskişehir'den derlediği *Kör oyunu* adlı ortaoyununun metninden (s.36-43) sonra "Masal" başlığı altında, 1889'da yayımladığı Türk halk masalları (Török népmesék) adlı kitabından iki masalın metnine yer vermiştir (s. 44-48). Kitapta halk diline ait verilen örneklerin son kısmında Mehmet Hilmi'nin⁵³⁹ halk dili ile yazdığı *Eğlence* adlı kitaptan üç hikâyenin metni yer almıştır (s. 49-51).

Kitabın "İnce dil" adını verdiği ikinci bölümünde sunulan örnek metinler edebî dili yansıtan metinlerdir (s.55-180). Bu metinler 19. yüzyılın şair ve yazarlarından seçilmiştir: Şinasî, [Muallim] Nâcî Efendi⁵⁴⁰, [Nâmık] Kemal Bey, [Recaizâde] Ekrem Bey ve Ziya Paşa'nın⁵⁴¹ eserlerinden seçilmiştir. Kúnos, adı geçen yazarlardan metin seçiminde daha kolay öğrenilebilirliklerinin yanı sıra Türk yazarlarının düşünüş tarzlarını yansıttıkları için kısa cümlelerden oluşan kelâm-i kibâr ve vecizeleri tercih ettiğini yazar. Daha sonra Türk nesrinin Tanzimattan itibaren en yetenekli saydığı temsilcilerini kısaca tanıtır (s. 58-62). Şinasi, Ahmet Mithat, Ebuziyya Tevfik⁵⁴², [Namık] Kemal Bey gibi Türk yazarlarının kısa hikâye ve mektuplarından örnekler verir (s. 63-88). Kúnos, kitabında mektup örneklerini üç kategoriye ayırır: 1. özel mektuplar,

⁵³⁷ a.g.e., s. 31

⁵³⁸ Budapeşte 1886

⁵³⁹ Hakkında bilgiler bulmadım

⁵⁴⁰ Muallim Naci Efendi (1850-1893) gazeteci, Servet-i Fünûn şairlerinden

⁵⁴¹ Ziya Paşa (1825-1880), yenilikçi gazeteci ve yazar

⁵⁴² Ebüzziyya Tevfik (1848-1913) yenilikçi gazeteci ve yazar.

2. resmî mektuplar, 3. ticarî mektuplar. Seçilen mektuplardan anlaşılacağı gibi, Kúnos'un asıl amacı yabancılara Osmanlı gündelik hayatında ihtiyaç duyacakları bilgieri öğretmektir. Kitabın bir sonraki kısmında ise Türk tiyatrosunun kısa bir tarihçesi (s. 90-92) ve Türk tiyatro eserlerinden [Namık] Kemal Bey'in (Akif Bey, Zavallı Çocuk, Gülnihal), Mehmet Rifat⁵⁴³ ve Ahmet Vefik Paşa'nın oyunlarından kısa örnekler (93-118) vermiştir. Aynı bölümün üçüncü kısmında ise Kúnos Osmanlı şiiri hakkında ön bilgiler sunduktan sonra (s.119-123) Divan şairlerinden Fazlî⁵⁴⁴, Bâkî⁵⁴⁵, Lâmiî'den⁵⁴⁶ sonra yeni Türk edebiyatı dönemi şairlerinden [Recaizâde] Ekrem Bey, [Namık] Kemal Bey, [İbrahim] Şinasi, Ziya Paşa, Mehmet Tâhir⁵⁴⁷, Mehmet Emin [Yurdakul] ve Nigâr Hanım'dan örnek metinler sunmuştur (s. 124-145). Türk edebiyatını izleyen kısımda ise "Tekellümler" başlığı altında, selâm, kendini tanıtmaya, istek, dilek formlarından örnekler ile kısa bir konuşma kılavuzu eklenmiştir (s. 146-152). Metinler bölümünün en son kısmı çoğunlukla halk dilinde kullanılan Türk asıllı kelimeleri içeren bir söz dizimidir (s. 153-180).

Metinler bölümünden sonra Türkçe dilbilimi bölümü geliyor (s. 181-347). İlk bölümü Türk dili hakkında genel bilgiler verir: Türk dilinin kökeni, mensup olduğu dil ailesi, Türk lehçelerinin dünyaya yayılışı ve bunların sınıflandırılması vb. (181-185). Daha sonra Türk dilinin fonetiği ve Arap tipi Türk alfabesi bölümü gelir (s. 186-190). Bundan sonra Kúnos, Türk seslerin telaffuzunu, ünlü ve ünsüzleri, vurgulamasını, sentaksını, leksikolojisini, çekimini, zamanını bol örneklerle ve cetvellerle tanıtıyor.

⁵⁴³ Kúnos'un kimi kastettiğinden emin değiliz

⁵⁴⁴ Fazlî (19. yüzyıl) Türk edebiyatını etkilemiş olan Hokandlı şair

⁵⁴⁵ Bâkî (1526-1600) büyük Divan edebiyatı şairlerinden. Asıl adı Mahmut Abdülbâki

⁵⁴⁶ Lâmiî Çelebi (1472-1531), meşhur Divan şairlerinden.

⁵⁴⁷ Bursalı Mehmet Tâhir Bey (?) (1861-1925), biyografi ve bibliyografya yazarı

Kitabın son kısmını ikiye ayrılmış ekler oluşturuyor. İlk kısmı Türk alfabesinin çeşitlerini tanıtıyor. Bunu Türk edebiyatını ve mektuplaşmayı öğrenmek isteyenler için tasarlamıştır. Resmî makamlarda en çok kullanılan *rikâ* yazısını ilk olarak kolay örneklerle tanıtıyor (s. 354-361). Sonra ise Latin harfli biçimlerini yan sayfaya koyarak metinler veriyor. Bu tür metinlerin seçilişinden, onun Türkiye’ye gitmek ve orada iş yapmak isteyenler için örnek metinler sunmak istediğini anlıyoruz: Okullara, üniversitelere yazılmak isteyenler için *Mekâtib-i umûmi*’ye ders programını, ticaret yapmak isteyenler için *Bank-i Osmanî*’nin 30 Nisan 1904 yılı bilançosunu, Galata borsasını, “Hereke *fabrika-i humâyûn* sandığına teslim olunacak akçeye mahsus makbuz senedini” veya sadece turist olarak gitmek isteyenler için *Mürûr tezkeresini*, Türk paralarını (banknotlarını) ve bunların üstünde yer alan yazıları örnek olarak verir (s. 361-385). Daha sonra Kúnos, resmî ve ticarî mektuplaşmalara dair çok sayıda örnek verir (s. 386-413). Bunlar vasıtasıyla hem Türk yazısını öğreneceklere hem de Türkiye’de iş ya da öğrenim yapmak isteyenlere yardımcı olmayı amaçlamıştır. Sayfa 414 ile 427 arasında *nesîh*, *tâlik*, *sülüs*, *divânî* ve *kufî* gibi yazı çeşitlerini tanıtıyor ve onlardan örnekler veriyor. Kúnos, eklerin ikinci bölümünde, Arapçanın gramerini tanıtıyor (s. 430-467). Kitabın sonunda Osmanlıca kelimeleri içeren ikinci bir söz dizimi bulunmaktadır (s. 470-530). Kúnos’un bu çalışmasına bakıldığında Türk dili ve edebiyatı hakkında yazılan en kapsamlı çalışmalarından birisi olduğunu anlıyoruz.

1905’te *Türk halk anlatıları* (Türkische Volkserzählungen) adı altında Kúnos birkaç halk masalını, türküsünü, Nasreddin Hoca fıkrasını, halk hikâyesini içeren bir

kitapçık yayımlar.⁵⁴⁸ Kitabın içeriği: *Der Holzhacker* – Oduncu (s. 3-6), *Der Rossohn und die drei Dew* - Atoğlu ile üç dev (s. 7-22) ve *Der Fischer und seine drei Töchter* - Balıkçı ile üç kızı (s. 23-27), 17 Nasreddin Hoca fıkrası (s. 28-32, 41-44), 8 mâni (s. 36-37), *Das Türkmen Mädchen* (Türkmen kızı) adlı türkü, Kúnos'un balad dediği epik halk türküsünün bir kısmı (s. 38-40) ve şiir kısımlarıyla beraber halk romanı diye adlandırdığı *Kerem ile Aslı hikâyesi* (s. 45-58).

3.1. Nesir biçimindeki sözlü halk edebiyatı

3.1.1. Atasözleri ve deyimler

Anadolu halk dili (Kisázsiai török nyelv) adlı kitabında Zeybeklerden Aydın ve Bursa civarında derlediği 165 atasözünün ve deyimnin metinlerini Macarca tercümeleriyle verir. Metinlerden sonra bunlar ile ilgili açıklamalarda bulunur⁵⁴⁹.

3.1.2. Bilmeceler

Kúnos, *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) adlı kitabının ikinci cildinde⁵⁵⁰ verdiği ve *bilmece masalları* (találós mesék) diye adlandırdığı bilmeceleri (s. 141-177) Latin harfli Türkçe transkripsiyonuyla ve Macarca tercümeleriyle veriyor. Kafiye bilmeceleri dizelere ayırıyor.

Rumeli Türkçesi Atasözleri (Rumelisch-türkische Sprichwörter) adlı makalesi Balkan'da derlediği bilmeceler hakkında bilgi verir.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ - **Türkische Volkserzählungen**, Gesammelt und übersetzt von Dr. Ignatz Kúnos, Budapest 1905

⁵⁴⁹ - **Kisázsiai török nyelv**, s. 157-272

⁵⁵⁰ - Cilt 2.: **Oszmán-török népmesék és népdalok** (Türk halk masalları ve halk türküleri), Budapest 1889 XXXIV

⁵⁵¹ Rumelisch-türkische Sprichwörter (Rumeli Türkçesi Atasözleri), **KSz VII**, s. 244-250

3.1.3. Nasreddin Hoca lâtifeleri / fıkraları

Ignác Kúnos'un oğlu, István'a göre, babasının en sevdiği ve severek araştırdığı konu Nasreddin Hoca fıkralarıydı. István bu konunun babasını daha iyimser ve daha güler yüzlü yaptığını söylüyor. Babası çatık kaşlı, ciddi bilim adamı tipine pek benzemiyordu, István'a göre babası, güler yüzlü, cana yakın, yufka yürekli bir insandı. Güzelliğin ve iyiliğin tutkulusuydu. Oğlu István'a göre, Kúnos'un böyle bir kişiliğe sahip olmasında Nasreddin Hoca'nın büyük payı vardır.⁵⁵²

Kúnos'un Nasreddin Hoca ile ilgili araştırmalarını kronolojik sıralarına göre ele alacağız:

Kúnos'un *Küçük Asya Türk diyalektleri hakkında* (Kisázsia török dialektusairól)⁵⁵³ adlı kitabı, halk masalları, türküler, halk seyirlik oyunları vb. yanısıra Ankara'da halk ağzından derlediği sekiz Nasreddin Hoca fıkrasını da içeriyor.

Nasreddin Hoca Latifeleri (Naszreddin hodsa tréfái, 1899)⁵⁵⁴ adlı kitabında, Nasreddin Hoca ile ilgili olarak Kúnos, kimi araştırmacıların Hoca'nın gerçekten yaşamış bir kişi olduğunu savunurken, kimi araştırmacıların ise Nasreddin Hoca'nın halkın hayal gücünün bir ürünü olduğunu ileri sürdüklerini belirtir.

Kúnos'a göre, doğuda tespit edilmiş bir kaynağa göre Nasreddin Hoca, halife Harun er-Reşid (786-809) zamanında yaşamış olan ünlü molla Muhammed Nasreddin'dir. Muhammed Nasreddin'in, öğretileri resmî Sünnî öğretilere uymuyordu.

⁵⁵² István Kúnos - László Palásti, Megemlékezés (anma), *ÚÉ*, 15. Nisan, 1962 (sayfası belli değil)

⁵⁵³ **MTA Yayınları**, Bp, 1896 Macar İlimler Akademisinin'de göreve başlama demeci, **MTA Yayınları**, XVI. cilt, IX. sayı Bp 1896, s. 27-31

⁵⁵⁴ - Naszreddin Hodsa tréfái (Nasreddin Hoca şakaları), *ÉNYSZK* XVII. , Bp, 1899, s. 3-5. Bu çalışmasını Almanca olarak *Die Spässe des Hodscha Nassreddin- ein Beitrag zur Kenntnis der türkischen Volksliteratur* (**Die Donauländer**, I 1899 Wien, Leipzig, Budapest) adı altında yayınladı.

Bu yüzden onu idam ederek cezalandırmak istenmişti. Muhammed Nasreddin, ölümden kurtulmak için kendini deli gibi göstermişti. Kúnos, aktardığı bu efsanesinin günümüze daha yakın bir zamanın ürünü olduğunu söylüyor. Onun Nasreddin Hoca ve fıkraları hakkında yapmış olduğu tahliller şöyledir: Nasreddin Hoca ile ilgili birçok efsane onun Sivrihisar'da ya da Akşehir'de doğduğunu anlatır. Kúnos'a göre, birçok fıkra, Nasreddin Hoca Sivrihisar'da doğmuş ve hayatının büyük bir kısmını Akşehir'de geçirmiştir. Kúnos'a göre Nasreddin Hoca'nın yaşadığı ya da geçtiği diğer şehirler Konya ve Yenişehir'dir. Yine ona göre, Nasreddin Hoca ile ilgili fıkralar genellikle Hoca'yı Timurlenk'in Orta Asya ve Ortadoğu'da hüküm sürdüğü zamanda yaşamış gibi gösterirler. Lâtifelerde başka hükümdarların ve beylerin adlarının da geçtiğini belirtir: Bunlar Karaman beyliğinin emiri Alaeddin ve Osmanlı padişahı I. Bayezid'dir. Kúnos'un yorumlarına göre I. Beyazid Alaeddin ile çok savaş yapmıştı ve sonunda Karamanlı beyliğini Osmanlı İmparatorluğu'na bağlamıştı. Fakat Timur'un Beyazid'i yenmesinden sonra (1402), Karamanlılar Timur'un himayesi altında özgürlüklerine kavuştular. Kúnos, lâtifelerde geçen olaylar ve şehirlerle olarak da şunları yazmaktadır: Nasreddin Hoca'nın 14. yüzyılının sonunda ve 15. yüzyılın başında Karamanlı beyliğinin topraklarında yaşadığını ileri sürüyor.⁵⁵⁵ Nasreddin Hoca'nın akıllı ve hazırcevap olması yüzünden bütün bu hükümdarların sevgisini kazanmış, yaşadığı şehri de Timur'un tahribinden bu yeteneği sayesinde korumayı başarmıştı.

Kúnos, Nasreddin Hoca adı etrafında anlatılan fıkralarının bir kısmının 14. yüzyıldan daha önce de var olduklarına dikkati çeker ve buna örnek olarak Hoca'nın eşinin ona Timur'a ayva götürmesini öğütlemesine rağmen, Hoca'nın hükümdarın önüne

⁵⁵⁵ - **Nasreddin Hodsa tréfaí**, s. 6-7

incir ile gitmesini anlatan lâtife gibi, fıkraların bir kısmının Nasreddin Hoca'dan daha önce de var olduğuna işaret eder. Bu lâtifenin başka bir varyantına göre Nasreddin Hoca, Timur'a pancar yerine erik götürür. Köhler bu lâtifenin eski bir İbranice varyantını bulduğunu, bu İbranî fıkrasında Galya'lı yaşlı bir Yahudi Roma imparatoru Hadrianus'a erik yerine pancar götürür.⁵⁵⁶ Söz edilen yazar muhtemelen Alman edebiyat tarihçisi ve folklorist olan Reinhold Köhler'dir⁵⁵⁷. Kúnos, Yahudi fıkrasını içeren bu çalışmanın adını da vermemiştir, sadece muhtemelen makalenin yayınladığı derginin adını *Orient und Occident* olarak okuyucuya vermiştir. Kúnos başka halklarda eskiden beri var olan ve Nasreddin Hoca lâtifeleri ile benzeşen fıkraların Nasreddin Hoca fıkralarının yabancı kaynaklı olduğu anlamında değerlendirilmemesi gerektiğini yazar. Kúnos, başka halkların yaşadıkları yer ve sahip oldukları kültürlerin biri birine benzemesinin sonucu olarak her iki halkın fıkralarının birbirine benzemesine yol açtığını belirtir ve başka halklarda da tespit ettiği lâtifeleri örnek olarak verir. Örneğin, dünyanın ortası neresidir, gökyüzünde ne kadar yıldız vardır, sakalımda kaç kıl vardır sorularına Hoca'nın verdiği yanıtlardan oluşan fıkra, [Gottfried August] Bürger'in (1747-1794) *İmparator ve rahip* (Der Kaiser und der Abt) adlı şiirine benziyor. Köhler bu eski hikâyenin Avrupalı varyantlarını veriyor⁵⁵⁸. Kúnos varyantları başka halklarda da var olan lâtifeler arasında bulunan kuyuya düşen ayı kurtarmak; nehre işerken duyduğu su sesini çişinin sesi sanmak; bindiği dalı kesen adam; bacadan aşağıya inmek için ayın ışığına sarılan

⁵⁵⁶ a.g.e., s. 6, Kúnos'un notu. Reinhold Köhler (1830-1892), *Kleinere Schriften*, (ed. J. Bolte), 3 cilt, Weimar, 1898-1900 olmalıdır

⁵⁵⁷ **RNL**, 12. cilt Kontúr-Lovas, 1915 Budapeşte, s. 119, Köhler maddesi

⁵⁵⁸ Kúnos, çalışmanın adını, çıktığı yeri ve yılı yine göstermiyor. Hasan Özdemir, "Nasreddin Hoca ile ilgili iki Latife Mecmuası ve bazı Latifelerin Eskiliği üzerine", **I. MNHS** (15-17 Mayıs 1989 Ankara), Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları: 131, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 28, Ankara 1990, s. 297-302

hırsızın düşmesi; kurbağayı tatlı satın almaya gönderen adam; kandırılan Yahudi ve Timur'a hediye olarak verilen bir bacaklı kazın hikâyesinin Nasreddin Hoca'ya sonradan aktarılan latifelere örnek gösterir.⁵⁵⁹

Yukarıda görüldüğü gibi, Kúnos, sadece Nasreddin Hoca'nın tarihi kişiliği ve onun hakkında anlatılan veya yazılan fıkraları derleyip incelememiş, bu tahlilleri yaparken Avrupa'daki halk anlatılarıyla ilgili teoriler (masal, fıkra) hakkında bilgi toplamış ve o zamanlar Avrupa'da masal, fıkra gibi halk anlatılarının kökenleri ile ilgili teoriler doğrultusunda Nasreddin Hoca fıkralarını tahlil etmeye çalışmıştır.⁵⁶⁰

Kúnos'a göre, Nasreddin Hoca fıkraları Türk halkının tepki vermeden her durumu kabul eden (kontemplativ) tabiatına ters düşer. Ancak Hoca'nın herkes ile şakalaşmasının ve hazır cevaplılığının Türklerin düşünce tarzına ve şaka anlayışına uyar. Bu yüzden latifelerin Türk halkı tarafından çok sevildiğini belirtir. Kúnos, Nasreddin Hoca'nı Osmanlıların sahte ukalâlığına karşı Türk halkının zekasını temsil ettiğini ve onun diliyle konuştuğunu yazar. Nasreddin Hoca'nın mizahı genelde kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarda ortaya çıkar. Kúnos, Hoca'yı sorularıyla güldürü konusu yapmak isteyenler karşısında Hocanın hazır cevaplığıyla onları güldürü konusu yaptığını yazar.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ - **Nasreddin Hodsa tréfái**, s. 11-13

⁵⁶⁰ Bilindiği gibi Nasreddin Hoca'ya Goethe'den itibaren birçok kişi ilgi duymuş, onun kişiliği, fıkraları ile başka toplumların mizah figürleri ile karşılaştırma yoluna gidilmiştir. Kúnos'un yazdıklarına göre [Wilhelm?] Schott (1807-1889)⁵⁶⁰ Nasreddin Hoca'yı Till Eulenspiegel'e benzetir, fakat [Reinhold] Köhler bu görüşe katılmaz, çünkü ona göre Till Eulenspiegel'in Nasreddin Hoca gibi, naif şeyler yapmadığını belirtir. Köhler, Nasreddin Hoca'yı Alman masalların delisi olan Klaus Narr'a da benzetmenin yanlış olduğunu savunduğunu, çünkü Nasreddin Hoca'nın naif görünümlü fıkralarıyla insanları düşündürmeye sevkettiğini yazmaktadır. - **Nasreddin Hoca tréfái**, s. 13

⁵⁶¹ a.g.e., s. 25

Kúnos, Nasreddin Hoca fıkralarını iki gruba ayırır: 1. Hoca'nın yaşadığı döneme ait tarihî olayları ve coğrafi yerleri konu eden fıkralar; 2. Hoca'nın yaşadığı kabul edilen zamandan sonra ortaya çıkan fıkralar... Kúnos'a göre, bunlar halk tarafından yaratılmış olup sonradan Nasreddin Hoca'ya atfedilen fıkralardır. Kúnos, Nasreddin Hoca'nın yaşadığı sırada doğan fıkraların o zamanın hayatını, kültürünü ve politik durumunu yansıtmalarından dolayı, fıkraların hangisinin ilk, hangisinin ikinci gruba ait olduğunu anlayabileceğini yazar.

Kúnos'a göre, Nasreddin Hoca'nın bazı kaba, hatta müstehcen sözlerinin, nüktelerinin aslında derin anlamları vardır. Kúnos, bunun Türk halkının mizah anlayışını yansıttığını yazar ve bu mizah anlayışının gölge oyununda da bulunduğunu belirtir. Kúnos, bazı karagöz oyunları ile bazı Nasreddin Hoca lâtifelerinin birbirine çok benzediğini ileri sürüp buna örnek olarak İvanitskiy tarafından Tatarlardan derlenmiş şu Nasreddin Hoca lâtifelerini⁵⁶² gösterir:

Nasreddin Hoca yolda karşılaştığı birçok kişi ile her zaman daha önce karşılaştığı insanlardan öğrendiği selâmı verdiği, ancak karşılaştığı durum her zaman farklı olduğu için azarlandığını anlatan bir latife derlediğini yazar. Buna benzeyen bir motifi Kúnos Karagöz oyunlarında da bulmuştu. Kúnos'a göre bu motif Rusların İvan Durak veya İvanuşka hakkında söylenen masallarının sevilen motifidir ve büyük ihtimalle Tatarlar bunu kendilerinden ödünç alıp Anadolu'ya ulaştırmışlardı.⁵⁶³

Kúnos, Nasreddin Hoca'nın latifelerinde bazan insanları gülünç hale soktuğunu, bazan da kendisinin gülünç duruma düştüğünü, halkın onu bazan deli sandığını yazar.

⁵⁶² Yazar, bu lâtifenin hangi dergide, kitapta çıktığı hakkında başka bir şey söylemiyor.

⁵⁶³ a.g.e., s. 25-26

Kúnos'a göre bu, Türk mizahının özelliklerinden biridir. Türkler, sevdikleri kahramanları çeşitli hikâyelerin aktörleri yapmak isterler. Kúnos diyor ki: „Nasreddin Hoca, Karagöz, Hacivat, veya masalların aptal Mehmet'i ile karşılaştırılırsa, bunlara benzediği görülür, ancak Nasreddin Hoca gerçeği daha çıplak olarak ortaya koyduğu için onlardan daha orijinaldir“.⁵⁶⁴

Kúnos'un tespitlerine göre Nasreddin Hoca ile ilgili bazı fıkraların atasözlerine dönüştüğünü yazar, örneğin “parası olanın ayağını çarık sıkmaz”, yorgan gitti, kavga bitti”, imam osurunca cemaat sıçar” gibi. O nedenle Kúnos, bazı Türkçe atasözlerin Nasreddin Hoca fıkralarından kaynaklandığını, bazı atasözlerinin ise daha önce de var olduklarını, fıkranın onlara sonradan bağlanmış olduğunu dile getirir.⁵⁶⁵

Nasreddin Hoca'yı hemen hemen her Türk topluluğunun tanıdığını, Kazan'da, Tiflis'te onun hakkında kitaplar yayımlandığını yazan Kúnos, Ortadoğu fıkralarının kahramanı olan Cuha ya da Coha'nın da Nasreddin Hoca'nın Arapçadaki bir varyantı olduğunu görüşündedir.

Kúnos'a göre, Nasreddin Hoca'nın ünü, onun ölümünden sonra daha da büyümüştü. Kúnos'un aktardığı aşağıdaki hikâyeye göre:

Sultan III. Murad döneminde bir adam Nasreddin Hoca'nın torunu olduğunu ileri sürer. Bunu kanıtladığı takdirde kendisine sarayda iş verileceği söylenir. Adam, atını sadrazamın saray muhafızlarının davuluna bağlar. At hareket edince davul çalmaya başlar. At korkup kaçınca kendisine bağlı olan davulu da sürüklemeye başlar, bir sürü

⁵⁶⁴ a.g.e., s. 25

⁵⁶⁵ a.g.e., s. 26-27

katırı da korkutur, İstanbul'u birbirine katar. Bu durumu gören sadrazam, adamın Nasreddin Hoca'nın gerçek torunu olduğunu kabul edip sarayında ona iş verir.⁵⁶⁶

Yukarıda belirtildiği gibi Kúnos, Nasreddin Hoca ile ilgili fıkraları Aydın ve Konya vilayetlerinde Konyalı arkadaşı, Yusuf Sâmih'in yardımlarıyla derlediğini yazar. Fıkraları, o zamanın yaygın terimiyle latifeleri halk ağzından fonetik özelliklerini göz önünde tutarak derlediğini, çünkü onun asıl amacı Aydın ve Konya diyalektlerinin özelliklerini tespit etmek idi. O nedenle metinleri Latin harfleriyle fonetik hususiyetleri gösterecek şekilde yazmıştır. Söz konusu bu kitabında toplam 165 Nasreddin Hoca lâtifesi yayımlamıştır.⁵⁶⁷ Her fıkranın önce transkripsiyonlu Türkçe metnini, sonra Macarca çevirisini vermiştir.

Kitabın sonunda bulunan eklerde Kúnos, Aydın ve Konya ağızlarının özellikleri ile ilgili açıklamalara ve sadece o yörelerde halk dilinde kullanılan sözcüklerin anlamlarına yer vermiştir⁵⁶⁸. Daha sonra o diyaleklerde farklı fonetik biçimde kullanılan, Türkçe'nin diğer lehçelerinde de var olan kelimeleri açıklar⁵⁶⁹. Kitabın sonunda ise fıkralar Osmanlıca harflerle eski yazı metinlerini Osmanlıca kurallarına göre kitabın son sayfasından başlayarak Arap sayılarıyla numaralandırmıştır.⁵⁷⁰

Kúnos'un, Aydın ve Konya yörelerinden sözlü gelenekten derlediğini ifade ettiği ve bu kitapta yayımladığı 165 fıkranın 116'sını daha sonra Radloff'un *Türk Lehçe Örnekleri*'nde (cilt 8.) yeniden yayımlamıştır.

⁵⁶⁶ a.g.e., s. 28-29

⁵⁶⁷ a.g.e., s. 31-90

⁵⁶⁸ a.g.e., s. 91-93

⁵⁶⁹ a.g.e., s. 93-96

⁵⁷⁰ a.g.e., s. 1-46

Kúnos, *Türk Hoca Şakaları* (A török hodzsa tréfái)⁵⁷¹ başlığı ile yazdığı ve 1926'da yayınladığı başka bir kitabının girişinde, Nasreddin Hoca ile ilgili yaptığı yorumda Nasreddin Hoca'nın fıkralarında insanlara doğru yolu göstermek için adeta çaba harcadığını, o kadar ki kendisinin güldürü konusu olduğunu, onun bu şakaları ve ahmaklıkları yardımıyla Türk ve İslâm kurallarına, hayat anlayışına ve ahlakına aykırı davranan insanları doğru yola sevk etmek istediğini söyler. Kúnos'a göre; Nasreddin Hoca lâtifelerinin konularını Türk halkının yaşama biçiminden almıştır. Lâtifeler özellikle Kúnos, Türk köylüsünün komik bulduğu insanî konuları ve durumları ele alır. Kúnos'a göre bu mizah kendini en iyi soru – cevap biçiminde ifade etmektedir

Kúnos bu kitapta, lâtifeleri, Nasreddin Hoca'nın hayatının başlıca dönemlerine ve konularına göre sınıflandırmıştır:

1. Nasreddin Hoca'nın çocukluğunda ve gençliğinde olanlar (32); 2. Nasreddin Hoca'nın yetişkin bir insan olarak başından geçenler (180); 3. Nasreddin Hoca'nın eşiyle olan şakalaşmaları (50); 4. Nasreddin Hoca ve onun uysal ve inatçı eşiği (35); 5. Hoca yaşlıyken ve öldükten sonra olanlar (31).

Kúnos'un bu kitapta, Hoca ile ilgili verdiği bilgilerden, onun gerçekten yaşadığına inandığı anlaşılmaktadır. Kúnos'a göre, Nasreddin Hoca fıkralarda sıradan hayatını sürdürmekte olan bir kişidir: Evlidir; bazan tartıştığı komşuları vardır; her insan gibi yer, içer uyur ve diğer ihtiyaçlarını giderir. Bu görüşten hareket eden Kúnos, söz konusu bu kitabını Nasreddin Hoca'nın yaşam öyküsü olarak yazdığını düşünür.

⁵⁷¹ - **A török hodzsa tréfái.** Nasreddin mesternek, a közel és távol keleten ismert bölcs és híres kisázsiai hodzsának csalanfintaságai és mulatságos esetei (Türk Hocanın Lâtifeleri. Türk hocanın lâtifeleri. Yakın ve Uzakdoğuda tanınan bilge ve şanlı Anadolu hocanın, Nasreddin Hoca'nın kurnazlıkları ve komik olayları), Budapeşte 1926

Kúnos'un Nasreddin Hoca üzerinde yaptığı çalışmalar ve onun László Kúnos'un onun karakterinin yazdığı sözlerini dikkate alırsak Lajos Palágyi'nin⁵⁷² neden onu "bizim hocamız" diye adlandırdığını fark ederiz.

3.1.4. Halk (derviş) efsaneleri

1941'de yazdığı *Derviş Babanın Gül Ağaçları* (Dervis – Baba rózsafái) adlı makalesinde⁵⁷³ Ada Kale'de derlediği bir Gül Baba efsanesini yayımlıyor. Gül Baba Budin'de oturan bir sipahinin çobanıdır. Mekke'ye gitmiş olan sipahiye Gül Baba Budin'den yola çıkarak iki saat içinde pilav götürür ve dönüş yolunu da iki saat içinde yapar.⁵⁷⁴ Başka bir zaman Tuna'nın üstünde yürüyerek sipahinin koyunlarını sudan kurtarır. Sonra ise birkaç sene için Budin'i terkeder ve her zaman gül kokusu saçan bir derviş olarak döner. Cenaze töreninde onu güllerle kaplarlar. Güller solar, ancak tekrar canlanırlar.

Kúnos, hayatının sonuna doğru 1885-1890 arasında İstanbul'da kaldığı sürece buradaki dervişlerden derlediği hikâyeleri yayınlamaya karar verir. Bunu kısmen başarır ancak hepsinin yayınlanmasında 2. Dünya savaşının zor yılları ve ölümü engel olur. Bu hikâyeler hakkında bahsetmeye başlamadan önce Kúnos'un dervişlerle olan tanışmasını ve onlarla ilgili anlattıklarını tanıtmaya çalışacağız:

Kúnos, *Derviş efsaneleri* adlı makalesinde⁵⁷⁵, İstanbul'daki derviş tarikatlarını sadece yüzeysel bir biçimde tanıdığını ve onların âyinlerinin ve felsefesini derinden

⁵⁷² 1866-1933 arasında yaşayan Macar şairi,

⁵⁷³ **EHB**, Budapeşte 1941, s. 95-98

⁵⁷⁴ Bkz. Ertuğrul Danık, Dersim'in Kaybolan İki Tanrısı Düzgün Ve Munzur Baba, **UTDİÖ**, Ankara 2002, s. 265-281

⁵⁷⁵ - Derviş efsaneleri (Dervis-legendák), **Évkönyv**, Budapeşte 1940

tanımaya şans bulmadığını gösteren bir biçimde tasvir eder: Kúnos'a göre İstanbul'da bütün tarikatların dervişlerin amacı transa girmektir. Yazar, çeşitli tarikatların mensuplarının farklı biçimde transa girdiklerini anlatır: bazıları müzik eşliğinde bağırarak (?) bazıları ise kendi etraflarında dönerek kendilerinden geçmeye çalışıyorlardı. Kúnos, „transa girmeye” çalıştıklarının amacı hakkında bize bilgi sunmuyor. Ona göre İstanbul'un en önemli derviş grupları şunlardır: dönerek sema eden *Mevlevîler*, bağırarak *Rufaîler* ve Türk tarihinde çok önemli bir öneme sahip olan *Bektaşîler*.

Kúnos *Mevlevîlerin* zikir denilen trans ayinlerini beş sene boyunca hemen hemen her Salı ve Cuma akşamı takip ediyordu. Dervişlerin zikirleri ve onların dünyası Kúnos'a Binbir gecenin dünyasını hatırlatıyordu. *Mevlevî* dervişler tekkedeki salona yaş farkına göre girerlerdi. Başlarını sağ omuzlarına dayarlar ve heykel gibi kıpırdamadan dururlardı. Dervişlerin şeyhi elinde 99 taneli tespih ile bir platform üstünde otururdu. Önünde dervişler sırayla eğilirlerdi, şeyh ise alınlarını öperdi. İnleyen sesli bir manzume ve kulak tırmalayıcı bir müzik başlardı, dervişler ise ellerini yukarıya kaldırarak „Allah” diye bağırıp dönmeye başlardı. Gürültü yükselince dervişler de daha hızlı dönüyorlar ve yavaş yavaş transın belirtilerini göstermeye başlıyorlardı. Bu sırada şeyh ayağa kalkıyor ve ellerini çırpıp „Allah” diye bağırarak, dervişlerin transını daha daha derinleştiriyordu. Şeyhin bir „Allah” sözü daha ve müziğin şiddeti azalmaya başlıyordu, son sözü ise onu durduruyordu. Dervişler birdenbire duruyorlardı. Kúnos, bu kadar döndükten sonra bile başlarının hiç döndüğünün belirtilerini fark etmeyince şaşırıyordu.

Şeyh onlara yaklaşıp alınlarını öpüyor, onlar ise yere kadar eğiliyorlardı ve salonu sakin biçimde terk ediyorlardı.⁵⁷⁶

Rufaîler, ya da bağırان dervişlerin tekkesi, Galata köprüsünün ötesinde bulunuyordu. Mevlevî dervişler gibi, *Rufaîler* de daire biçiminde oturuyorlardı. Giysileri itibariyle Mevlevîlerinkinden sadece külahla ayrılıyorlardı. Birbirlerinin omuzuna dayanıp, „Allah” demeye başlıyorlardı. Müziğin sesi yükselince onların sesleri de yükseliyor, en sonunda boğazları yırtılırcasına „Allah” diye bağırıyorlardı. Müzik durunca bitkin halde, soluk yüz ile çöküyorlardı. Bir platform üstünde oturan şeyh onlara yaklaşıyor ve alınlarına parmağının ucuyla değince dervişler birdenbire ayağa kalkıyorlardı. Hafif sesli bir müzik başlıyordu ve dervişler sallanarak salondan çıkıyorlardı. Şeyh ise iki dervişin omuzuna dayanıp yatan hasta çocukların üstüne basıp gidiyordu. İnsanlar çocukların böylece iyileşeceğine inanıyorlardı.

Kúnos, üçüncü derviş tarikatının yani *Bektaşîlerin*, İran asıllı ve Şîî bir tarikat olduklarını iddia eder. Birkaç yüz sene boyunca ordu onların elindeydi, Osmanlı hakimiyeti döneminde Macaristan’da Buda kalesinde yaşamış olan Gül Baba da bir Bektaşî dervîşi ve yeniçerilerin önderiydi. Kúnos’un İstanbul’da kaldığı dönemde Bektaşîler insanların gözlerinden saklanıyorlardı ve ayinlerini hiç kimseye göstermek istemiyorlardı. Kúnos, onların ayinlerinin o zamana kadar kalıp kalmadığından bile şüphe ediyor. Kúnos, İstanbul halkının Bektaşîlere çok saygı gösterdiğini yazmaktadır.

Derviş tarikatlarının trans içeren ayinlerini Kúnos Yahudi *Hasidizmi* ve Hıristiyan *Flagelant* hareketinin (işledikleri günahlar yüzünden kendilerini kamçılıyarak cezalandıran bir Ortaçağ Katolik hareketi) ayinlerine benzetir.⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ a.g.m., s. 75-77

Kúnos en çok dervişlerin felsefesini yansıtan hayvan masallarını merak eder. İlk önce dervişler ona şüpheyile bakarlar. Birkaç sene boyunca onlara masal naklettirmeyi başaramaz, fakat daha önce derlediği hayvan masallarından birkaç tane onlara anlattıktan sonra açılırlar. Bir yandan halk edebiyatından, öte yandan İslâm felsefesinden kaynaklanan efsaneleri Kúnos'a anlatmaya başladılar. Unuttukları masalları ve efsaneleri daha kolay hatırlamaları için Kúnos onlara durmadan masallar söyler. Anlattığı herhangi bir masalda, dervişlerin unuttukları bir masal ile ortak unsur olduğu zaman dervişler bütün masalı hatırlarlar. Kúnos derviş masallarının derlediği en özgü ve en değerli halk edebiyatı malzemesi olduğunu ifade eder⁵⁷⁸. Birçok derviş efsanesinin halk masalları ve efsaneleri arasına indiğini söyler. Macar araştırmacı bu masallara *derviş efsanesi* adını onların İslâm felsefesi ile dolu oldukları için verdiğini ifade eder.⁵⁷⁹

Derviş efsaneleri Kúnos'un derlediği, en sevdiği halk edebiyatı ürünlerinden olduklarını yazar. Macar araştırmacısı bu efsanelerin üç kategoriden oluştuğunu söylüyor: dünyanın yaratılışı, Nuh'un tufanı ve peygamberler hakkındaki efsaneler. Bu efsanelerin çoğunu dervişler kısa şiir biçiminde söylerler. Bazı efsanelerin kahramanları hayvanlardır, onların özellikleriyle hangi işin suç hangisinin ise sevap olduğunu gösterirler. Hemen hemen her efsanede Şeytan başrol oyuncularından birisidir. Rufaî tarikatından olan bir derviş Kúnos'a Şeytanın hayvanların yaratılmasına karıştığını söyler. Tanrı güzel kuğuyu, Şeytan ise çirkin kara kurbağasını yaratır, vb. En sonunda Tanrı insanı yaratır, Şeytan ise buna karşılık olarak maymunu ortaya çıkartır. Bu motif Slav halkların, Macarların, Romenlerin, Altay Türklerinin yaratılış efsanelerinde de

⁵⁷⁷ a.g.m., s. 77-78

⁵⁷⁸ a.g.m., s. 79

⁵⁷⁹ a.g.m., s. 79-80

ortaya çıkıyor.⁵⁸⁰ Üsküdar'lı bir derviş Kúnos'a devenin boynuz istemesi hakkında bir efsane anlatır. Eskiden devenin güzel, uzun kulakları varmış, ancak bunlar ile yetinmez ve dağkeçisinin boynuzunu kıskanarak Allah'ın oğlu (!) olan Süleyman Nebi'den bir boynuz ister.⁵⁸¹ Süleyman Nebi, deveyi kulaklarını keserek ile cezalandırır⁵⁸², devenin kulakları kısa olmasının nedeni budur.⁵⁸³ Güvercin ise birbirlerini unutan, dünyanın uzak uçlarını gezen Adem ile Havva'yı birbirlerine hatırlatır ve onları buluşturur, bu yüzden insanlar ona evlerinin çatısı altına yuva yapmasına izin verirler.⁵⁸⁴ Yılanın ise ayakları ve kötü konuşan dili Süleyman Nebi tarafından kesilir, ancak Şeytan ona, onun gibi kötü olduğu için zehirli diş verir.⁵⁸⁵ Tanrı insanı yarattığında Şeytan yaklaşmak ister, ancak cinler ona engel olurlar. Buna rağmen insana dokunabilir ve böylece göbeğinin yaratılmasına neden olur.⁵⁸⁶

Mevlevî bir derviş tekkesinin bekçisi olan Şeref Efendi Kúnos'a bir çok efsane anlatır. Bunlardan birkaç: [Süleyman] Nebi'ye şükranlarını sunmak için bütün hayvanlar hediye getirirler. Karınca ise sadece bir çamın yaprağıyla gelir. Nebi onu hayvan ve insanlara örnek gösterir. Tanrı'nın bütün yaratıklarını Şeytan kıskanır, bu yüzden kendisi de yaratmak ister. Ancak büyük uğraşlar sonucunda sadece zararlı çekirgeyi

⁵⁸⁰ Ráduly János – Faragó József, Dünya'nın Yaratılış Efsanesi Hakkında (A földteremtés mondájához), **Ethn.**, 1990 No. 2, s. 257-264

⁵⁸¹ Türk ve İslâm kültürünü yakından tanıyabildiğim için diyebilirim ki Kúnos burada çok büyük bir yanlış yapmıştır. İslâm dinine aykırı bu bilgiyi Kúnos bir Müslümandan almazdı.

⁵⁸² Bkz. Prof. Dr. Faruk Timurtaş, **Şeyhi'nin Harname'si**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1971; Hasan Özdemir, Şeyhi'nin Harnamesi'ne dair bazı notlar, 2006 Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu

⁵⁸³ - Derviş efsaneleri, s. 81

⁵⁸⁴ a.g.m., s.82

⁵⁸⁵ a.g.m., s.84

⁵⁸⁶ a.g.m., s. 86

yaratabilir.⁵⁸⁷ Tufanı gören leylek o kadar korkar ki sesini kaybeder. Bülbülün sesini öğrenmek ister, fakat güzel öten kuşa vardığında „laklak” diye bir ses duyunca bülbülün sesi olduğunu sanır ve ondan sonra „laklak” diye seslenir. Kızıl saçlı Kâbil Hâbil’i öldürdüğünde Hâbil’in köpeği „Kâbil” diye havlar, bundan sonra köpekler kızıl saçlı insanlar ve postlu hayvanlar görünce „Kâbil” diye bir ses çıkartıp onlara saldırırlar.⁵⁸⁸ İstanbul’da balık pazarında gezerken Kúnos’un derviş arkadaşı dil balığının efsanesini söyler. Tufanda bütün balıklar ölen insanlar için üzüntü duyduklarında dil balığı memnun olur ve dünyaya kendisinin hükmetmesi için zamanın geldiğini düşünür. Süleyman Nebi ceza olarak onu bir kayaya vurur ve bu yüzden dil balığı bugünkü şeklini alır.⁵⁸⁹

Kúnos derviş efsanelerinin Filistin’de yaşayan Yahudilerin efsanelerine çok benzediklerine dikkat çekiyor. Yahudi ve derviş efsaneleri arasındaki fark, Yahudi efsanelerinin daha çok öğretici, daha tasarlayıcı, derviş efsanelerinin daha çok eğlendirici, edebî bakımdan daha değerli ve daha canlı olmalarıdır. Yahudi efsanelerini Tevrat’ın daha soğuk dünyası karakterize eder, derviş efsaneleri ise Kur’an’ı daha serbestçe yorumlarlar (!).⁵⁹⁰ Kúnos İbranice Ha-Elah ve Arapça El-İllah kelimesinin de aynı kaynaktan geldiği gibi, hem derviş, hem de Yahudi efsanelerinin kaynağının aynı olduğunu yazıyor (!).⁵⁹¹

Kúnos bir gün Ayasofya’ya yakın bir kahvede Bektaşî olan bir arkadaşıyla oturmaktadır. Ezanı duyunca arkadaşına „Niye günde beş kere namaz kılıyorsunuz?”

⁵⁸⁷ a.y.; dualist yaratılış efsâneler ve bunların yayılışı hakkında bkz. Karl Hannjost Lixfeld, **Gott un Teufel als Weltschöpfer**, München 1971

⁵⁸⁸ a.g.m., s.88

⁵⁸⁹ a.y.

⁵⁹⁰ Kur’an’da, Kısas-ı Enbiya’da da var olan bu tür efsaneler bulunmaz

⁵⁹¹ a.g.m., s. 90

diye sorar. Bektaşî bir efsane ile cevap verir. Süleyman Nebi Kâbe'ye giderken yemeğe oturmuş. Pideyi yediği sırada bir sinek geldi ve kırıntıları alıp kör bir serçeye yedirmiş. Bunu gören Süleyman Nebi duygulanmış ve Kur'an'ın kelimelerini beş kere söylemiş. Hacdan döndükten sonra derviş giysilerini giymiş ve sinek ile kör serçe hatırasına beş kere namaz kılmış.⁵⁹²

1940'te yazdığı, yukarıda adı geçen bu çalışmasında Kúnos, Türkiye çok özel ve çok zengin bir kültür hazinesinin kaybolmasına yol açıldığı yüzünden derviş tekkelerinin kapatılmasından dolayı üzüntü duyduğunu yazar.⁵⁹³

3.1.5. Halk masalları

Kúnos'un Türk ve başka halkların masallarının tipleri arasında benzerlikler tespit etmesi onun Theodor Benfey'in masalların göç teorisini (Wanderungstheorie) iyi tanıdığına bir kanıttır.

Türkçe bir Siegfried Efsanesi (Eine türkische Siegfried-Sage) adlı makalesinde⁵⁹⁴ Atoğlu adlı Türk masalının Alman *Demirci Ferdinand* (Ferdinand der Schmied) adlı masalıyla benzediğine dikkat çekiyor. Kúnos, makalesinin sonunda, kısaca bu masal tipinin Macar varyantlarının da olduğuna dikkat çekiyor.

⁵⁹² a.g.m., s. 92; Etiyolojik efsâneler yani Kısas-ul Enbiyâ hakkında bkz. Hasan Özdemir, "Etiyolojik Türk Halk Efsaneleri", **III. MTFK**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1986, 305-310; Francis Lee Utley, *The Devil in the Ark* (AaTh 825) In. IKVK 1959 (=Ranke 1961), s. 448-463

⁵⁹³ a.g.m., s. 92

⁵⁹⁴ - **Ung.Rev.**, 1887, s. 753-761

Atoğlu Türk halk masalını Alman masalı yerine, Kúnos'un sadece kısaca söz ettiği Macar *Beyaz Atın Oğlu* (Fehérlófia) masalı⁵⁹⁵ ile kıyaslırsak Türk ve Macar bu iki masal vayantı arasındaki benzerlik daha çarpıcıdır. Çok az olan farklılıklar, genelde iki kültürün farklılığından kaynaklanırlar: Macar masalında kahramanın yemeğini çalan gücünü uzun sakalında saklayan bir cüce, Türk masalında cadıdır. Ufak farklılıklara rağmen, gerek Türk ve Alman, gerekse Macar masalı arasındaki benzerliğin nedeni olarak Kúnos, bu masalın İran'dan kaynaklamış olmasını göstermektedir.⁵⁹⁶

Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler I-II (Oszmán-török népköltési gyűjtemény)⁵⁹⁷ Ignác Kúnos'un en önemli çalışmalarıdır.

Kúnos, bu kitabın ilk cildinde 74 masal yayımlıyor. Metinlere teorik bilgiler de ekler. Yazar, bu kitaptaki masalların ve halk türkülerin metnini başka çalışmalarında da yaptığı gibi Latin harflerle Türkçe olarak verir. Osmanlı Devleti'ne gelişinin başlıca nedeni diyalektleri araştırmak, halkın dilini ve diyalektlerini kaydetmek olduğu için kendisinin icat ettiği anlaşılabilir bu transkripsiyonla Anadolu Türk ağızlarının özelliklerini kaydetmeye çalışır. Örneğin ş sesi için ș, ç sesi için ise č harfini kullanır. Nazal n'yi böyle yazar: *sōra* (sonra). Avrupa dillerinde var olmayan ğ' sesi Kúnos, ayrı bir ses olarak algılamıyor, bu yüzden önündeki sesli harf üstüne onu uzatan bir çizgi koyuyor. Örneğin *ađa* için *â* yazıyor. Bu yüzden transkripsiyonda *ađ* ve *ađa* arasında fark yoktur. Bugünkü Türk alfabesinden biraz farklı olmasına rağmen Kúnos'un kullandığı Latin

⁵⁹⁵ AaTh 301B The strong man and his companions ve AaTh 301 The three stolen princesses, In: **MNK II**, (Macar Masal tipleri Kataloğu 2. cilt), Redaktör Ágnes Kovács, Budapeşte 1988, s. 265-266

⁵⁹⁶ **Ung.Rev.**, 1887, s. 761

⁵⁹⁷ 1. Cilt: **Oszmán-török népmesék** (Türk halk masalları), Budapeşte 1887 XLV; 2. Cilt: **Oszmán-török népmesék és népdalok** (Türk halk masalları ve halk türküleri), Budapeşte 1889 XXXIV

harfli transkripsiyonu zorluk çekmeden okuyabiliriz. Başka eserlerinde de Türkçe metinleri bize bu Latin harfli yazılış ile verir.

Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler'in 1889'da yayımlanan ikinci cildinde⁵⁹⁸ masalları dil özellikleri bakımından inceliyor. Önsöz'de birinci ciltte söz etmediği ve 2. ciltte okuyucunun karşısına çıkacak Türk masal dünyasının kahramanlarını ve masallara özgü olayları masallardan örnekler vererek tanıtır (s.IV-XXXI). İlk olarak masalların, insanların dünyasında gerçekleşen olaylarını anlatır (s. IV-XI). Sonra ise *perilerin* dünyasını, masallarda en sık ortaya çıkan *perileri* ve *peri* tiplerini gözümüzün önüne seriyor (s. XI-XV). Sonra ise Kúnos *perilerin* yardımcıları ve düşmanları olan *yarı* veya *sahte perileri* tanıtır (s. XV-XVIII). Bunlar iyi huylu *periler* ve kötü olan *devler* arasında bir tür geçiş oluştururlar. Bunlar, *periler* gibi güzel değillerdir ve *devler* gibi korkunç da değillerdir. Bunlar *perilerin* yardımcılarıdır, bazan kötü bazan ise iyi huyludurlar. Kúnos'a göre bu kategoriye girenler şunlardır: *Arap cariye*, *Arap peri*, *cin* ile *pîr*. *Pîr* olumlu, *cin* ise olumsuzdur. *Arap peri* bazan iyi bazan ise kötü oluyor. Sonra insanların düşmanı olan *dev* milletiyle tanışırız (s. XVIII-XXIII). Kúnos, *devlerin* genelde *perilere* bağlı olduğunu yazar. Bunlar: *Gri Dev*, *Tırnaksız Dev* ve *Porsuk Dev* birbirlerinden korkunç devlerdir, ancak kimi zaman insanlara yardım ederler. Ülkeleri geçilmez bir çölün ötesindedir. *Ejderha*, masalın "ruhlarından" en korkunç olanıdır (s. XXIII). *Ejderhalar* genelde yer altında yaşarlar ve ülkelerine bir kuyudan aşağı inerek ulaşılabilir. *Ejderha* yer altındaki dünyanın kızlarıyla beslenirler. Masal dünyasının son grubunu Kúnos'a göre *cadılar* ve *büyücüler* oluşturur (s. XXVI-

⁵⁹⁸ -**Oszmán-török népköltési gyűjtemény**. Oszmán-török népmesék és népdalok, Kiadja a Magyar tudományos Akadémia (Macar İlimler Akademisi'nin yayını) Budapeşte, 1899

XXXI). Bunlar genelde *devlerin* ve *ejderhaların* hizmetçileridir ve masalların kahramanının en tehlikeli düşmanlarıdır. *Cadıların* ve özellikle *büyücülerin* düşmanları ve kahramanların yardımcıları *hocalar* ve yeşil cüppeli *dervişlerdir*. Kúnos kitabında 23 masalın metnini veriyor (s. 1-140). Adlarını içindekiler bölümünde Macarca olarak veriyor: *Gül Sultan* (Rózsa-szultán), *Oduncu ile şeytan* (A favágó és az ördög), *İki kardeş* (Két testvér), *Siyah ve kızıl ejderha* (A fekete és a veres sárkány), vb.

Kúnos Türk ve Arap masalları arasındaki farkları böyle sıralıyor: Arap *Binbir Gece Masalları* çerçeveli masallardır, konuları birleşik değildir, çok karışıktır ve dağınıktır. Türk masalları ise homojendir. Arap masallarının eyleminin dağınık olması Kúnos'a göre İslâm felsefesinin etkisinin sonucudur: Dünyanın kötü güçleri ve cinleri Allah'a karşı savaşırlar, ancak en sonunda kaybederler veya boyun eğmek zorunda kalırlar. Masalın kahramanı bir çok macera ve savaş sonunda Tanrı'nın yasasını hakim kılarlar. *Binbir Gece Masalları*'nda halife Hârünürreşid Tanrı'nın dünyadaki aynası ve temsilcisidir.

Arap masalı anlatımlı, Türk masalı ise betimlemelidir. Arap masalının dil ve hayal gücü renkli ve bir yığın çeşitli yaratıklar ve dünyalar yaratmaktadır, Türk masalı ise daha ölçülü ve daha gerçekçidir.⁵⁹⁹ Ancak yazar burada Türk halk masallarının sözlü gelenekten derlenmiş olan Arap halk masalları ile değil, yüzlerce yıldan beri yazılmış olan *Binbir Gece Masalları* ile karşılaştırmasını doğru bulmuyoruz.

Masalların menşeleri hakkında Kúnos aşağıdakileri yazar:

⁵⁹⁹ *Bin Bir Gece Masalları* hakkında ciddi bilgi için bkz. J. Oestrup, *Bin Bir Gece*, İA., 18. Cüz s. 616- 620 ve D. B. Macdonald, *Bin Bir Gece*, IA., 18. Cüz, s. 620-626; Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler*, Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, İstanbul 1978, s. 54-57

Ona göre Türk masalların devli, cadılı, dervişli, büyücülü dünyası Türklerin İslâmdan önceki döneminin ve Orta Doğu ve İslâm kültür çevresinin karışımından ortaya çıkmıştır.⁶⁰⁰ Türk masallarında *Binbir Gece Masallarının* ve *Zerdüşt dininin* etkisi de vardır. Pagan anlayışı Türk masallarında İslâmlaşmıştı. Ona göre, Türk masallarında ayrıca Uzakdoğu, Hint ve Balkan etkisi de bulunur.⁶⁰¹ Kúnos'a göre Türk masalları birbirinden uzakta olan birçok halkın masallarının etkisinde oluştu. Kúnos'a göre Türk masalının kaynağını birçok halkın hayal gücü besledi. Osmanlı döneminde erkekler birçok yerden eşler, köleler getiriyorlardı: siyahî, Mısırlı, Arap, Çerkez. Bütün bu halkların masalları Anadolu'da birbirleriyle karışıp çok zengin bir masal hazinesini oluşturdu.⁶⁰²

Fakat başka yerde, dünyada bütün halk masallarının kaynağını Hindistan olarak belirtiyor.⁶⁰³

Kúnos, üçüncü Adakale gezisi sırasında (1891) 43 halk masalı ve bilmece masalı derler. Masallar genelde tekerleme ile başlarlar.⁶⁰⁴

Anadolu Manzaraları adlı kitabının bir kısmında Kúnos, Manisa'da bir meddahtan duyduğu ve Macar şairi, János Arany (1817-1882) tarafından da konu alınan Macar masalı halk masalı, *Jóka'nın Şeytanı'nın* (AaTh 1351A^x, AaTh 1164, AaTh1164D) Türk varyantını veriyor.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Türk halk masallarının özellikleri için bkz. Eberhard-Boratav **TTV**

⁶⁰¹ - **Pályám emlékezete**, s. 149-151

⁶⁰² a.g.e., s. 152-153

⁶⁰³ **ACO**. Sect. III. (Rome) 1899, s. 97. Bu ifadesi Kúnos'un, çalışmamızın *Giriş* bölümünde söz ettiğimiz Theodor Benfey'in (1809-1881) o dönemin Avrupası'nda, folkloristler arasında yaygın olan göç teorisini (Wanderungstheorie) tanıdığını ve kısmen benimsediğini gösteriyor.

⁶⁰⁴ - Jelentés a harmadik ada-kalei útamról (Adakale'ye yaptığım üçüncü araştırma gezisi hakkında rapor), **Ethn.** II, 1891, s. 239-240

⁶⁰⁵ - **Anatóliai képek**, s. 124-125

1899'da Radloff'un *Türk Lehçe Örnekleri* (Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme) adı altında yayımladığı 10 ciltlik eserinin 8. cildinde metnini verdiği 25 halk masalı şekil ve konu bakımından Avrupa halk masallarına uymalarına dikkat ederek seçer. Bu masalları, meddah masallarından⁶⁰⁶ (!) ayırt etmek için *kocakarı masalları* olarak adlandırıyor. *Kocakarı masallarını* meddah hikâyelerinden ayırt etmeye yardımcı olmak için örnek olarak 25. sayı altında bir meddah hikâyesini veriyor. Kúnos, meddah hikâyelerini Arap masalların etkisiyle doğan bir edebî tür olarak görüyor. Meddahın anlattığı masalların çoğunun hayal yerine gerçek olaylardan kaynaklandıklarını yazıyor. Kitaptaki masallar şunlardır: *Muradına Ermeyen Kız*, *Muradına Eren Kız*, *Takırdak*, *Eskici Kız*, *Kara Yılan*, *Kahraman Kara Mustafa*, *Yapış*, *Şah Bender*, *Ağlayan Nar ile Gülen Ayva*, *Bedestenli Hacı Ahmet Ağa*, *Musa Bey*, *Tasa Kuşu*, *Boynuzlu Yılan*, *Korku*, *Helvacı Güzeli*, *Gülperi*, *Kahveci Güzeli*, *Güzel Ahmed*, *Billur Köşk*, *Akıllı Oğlan ile Deli Oğlan*, *Bahtiyar Bey*, *Peri Oğlu*, *Zümrüdü Anka Kuşu*, *Kahveci Ömer*, ve bir meddah hikâyesi.

Kúnos'un ve derlemelerinin ünü İngiltere'ye kadar ulaşmıştı. Bunun sonucunda: 1899'da yayımladığın *Türk Halk Masalları* (Török népmesék) adlı kitaptaki metinleri R. Nisbet Bain İngilizceye çevirir ve 1901'de yayımlar⁶⁰⁷; 1913'te ise Kúnos'un kendisinin İngilizceye çevirdiği anlaşılın *Kırk Dört Türk Peri Masalı* (Forty-four Turkish Fairy Tales) adlı kitabı İngiltere'de bastırılır.⁶⁰⁸

⁶⁰⁶ Kúnos meddah hikâyeleri karşılığında "meddah masalları" demektir.

⁶⁰⁷ **Turkish fairy tales and folk tales** (Türk Peri Masalları ve Halk Masalları), Londra 1901

⁶⁰⁸ **Fourty-four Turkish Fairy Tales** (Kırk Dört Türk Peri Masalı), London 1913

Kúnos, *İstanbul Türk Halk Masallar* (Türkische Volksmärchen aus Stambul)⁶⁰⁹ adlı 1905'te yayımladığı Almanca kitabında Türk masallarını Avrupa'ya tanıttığı için kitaba 47 sayfalık oldukça uzun bir önsöz yazıyor. Diğer masal kitaplarında yaptığı gibi Türk masallarını anlatan yaşlı hanımlar, anlattıkları yer ve zaman, Türk masallarındaki kahramanlar ve yaratıklar hakkında bilgiler verir. Masalların hepsini kış geceleri „tandır” başında toplanan kadınlardan not ettiğini ifade eder⁶¹⁰. Ayrıca Türk masallarının başka halkların masallarına benzediklerine ve Türk ile Avrupa halkları arasında çok önemli bir masal alışverişi olduğuna dikkat çeker. Bu iddiasından yola çıkarak Kúnos, Türk masallarının Avrupa ve Ortadoğu masalları arasında bir köprü oluşturduklarını yazıyor⁶¹¹. Masalların kahramanlarını ve olağanüstü varlıklarını tanıtırken aşağı yukarı *Türk halk edebiyatı* adlı kitabında yazdıklarını tekrarlamaktadır⁶¹². Avrupa ve Türk masallarını karşılaştıran Kúnos, Türk masallarında, din faktörünün ve dinî ibadetlerin, geleneklerin daha açık biçimde karşımıza çıktığına dikkat çekiyor⁶¹³. Kitabındaki masalları *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler*'in (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) her iki cildinden (birinci ciltten 38, ikinciden ise 8) ve Radloff'un *Proben*'i için yazdığı masallardan 5 tane seçer. Kitabın sonuna bir kavramlar ve konular dizini de ekler (s. 401-408).

⁶⁰⁹ Leiden, 1905

⁶¹⁰ - **Türkische Volksmärchen aus Stambul**, Leiden XXXII, 1905, s. VI

⁶¹¹ a.g.e., s. VII-VIII

⁶¹² - **Türk Halk Edebiyatı**, 1978, s. 101-113

⁶¹³ - **Türkische Volksmärchen aus Stambul**, s. XXX-XXXII

1907'de yayımladığı *Rumeli Türkçesine ait Dil Malzemeleri. Adakale Masalları* (Materialen zur Kenntnis des rumelischen Türkisch. Volksmärchen aus Adakale)⁶¹⁴ adlı kitabında 51 halk masalını yayımlıyor (s. 1-261).

1913'te İngiltere'de yayımlanan ve İngilizce yazdığı *Kırk Dört Türk Peri Masalı* (Forty-Four Turkish Fairy Tales)⁶¹⁵ adlı kitabında Kúnos, bu kitapta yayımlanan bütün masalları İstanbul'da derlediğini yazıyor. Bu masalların Hindistan'dan kaynaklanan (!) *Binbir Gece Masalları*'ndan farklı olarak Avrupalı masallara benzediklerini, ancak bütününe bakılırsa Ortadoğu halklarının masal hazinesine ait olduklarını yazıyor.⁶¹⁶

Kúnos, *Boğaziçi'nin perili dünyası* (Boszporuszi tündérvilág)⁶¹⁷ ve *Adakale'nin masal bahçesi* (Adakale mesekertje) adlı kitaplarında⁶¹⁸ İstanbul'da ve Adakale'de derlediği masalları yayımlıyor.⁶¹⁹

Kúnos, *Masal anlatan Gülbaba* (Mesemondó Gül Baba) başlığı altında 1928 ve 1929'da *Pesti Hírlap* gazetesinde dört parçadan oluşan bir makale dizisi yayımlıyor⁶²⁰. Bu dizide Macarcaya çevirdiği birkaç Türk halk masalının metnini veriyor. İlk masal *Kedi şatosu* (Kandur kastély) adını taşıyor. Bu masal AaTh 503 tipine benzemektedir.⁶²¹

⁶¹⁴ Leipzig-New York XXVIII, 1907

⁶¹⁵ Illustrated by W. Pogány, London 1913 XI

⁶¹⁶ a.g.e., s. IX

⁶¹⁷ - **Boszporuszi tündérvilág**. Sztambuli török népmesék (Boğaziçi'nin perili dünyası. İstanbul Türk Halk Masalları), Illusztr. Fáy Dezső, Budapest 1923

⁶¹⁸ - **Adakale mesekertje**. Török népmesék (Adakale'nin masal bahçesi. Türk Halk masalları), Illusztr. Fáy Dezső, Budapest 1923

⁶¹⁹ Budapeşte 1923

⁶²⁰ - Mesemondó Gül Baba: 1. Ali kútja (Ali'nin Çeşmesi), **PHV**, 21 Ekim 1928, s. 30-33; 2. Kandur kastély (Kedilerin Şatosu), **PHV** 2 Aralık 1928; 3. Türemnek drága köve (Sabır Taşı), **PHV** 1929 Nisan 21; 4. Dinnyécske (Karpuzcuk), **PHV** 18 Ağustos 1929

⁶²¹ **MNK II**, s. 265-266. Metin, **PHV**, 2 Aralık 1928, s. 10-11

İkinci masal *Ali'nin Çeşmesi* (Ali kútja) adı altında uluslararası masal tipleri kataloğunda AaTh 1351^x, AaTh 1164 ve AaTh 1164D tipin Türkçe varyantıdır.⁶²²

Bu dizi altında yayımladığı ikinci masal *Sabır taşı* masalıdır (Der Geduldstein tip II, 185)⁶²³.

Bu dizinin son parçası *Karpuzcuk* (Dinnyécske) adını taşıyor.⁶²⁴ Bu masal Türk masal tipleri kataloğunda 85 numara altındadır.⁶²⁵

Türk hayvan masalları (Török állatmesék)⁶²⁶. Kúnos, kariyerinin sonuna doğru hayvan masallarıyla ilgilenmeye başlar. Yazar, hayvan masalların menşeyini şu şekilde açıklar. Kúnos'a göre ilk zamanlarda insanlar hayvanların sihirli gücü olduğunu düşünüyorlardı. Onlar tamamen hayvanlara bağıydılar: hayvanların etini yiyip postlarını giyiniyorlardı, sütlerini içiyorlardı. İnsanların hayatta kalmaları için bu kadar çok önemli olmalarından dolayı bazı hayvanlar tanrılaştırıldı. Kúnos'a göre, tabiat ve hayvanlar hakkındaki inanışlar sistemleşince yavaş yavaş din ortaya çıktı. Hayvanlar ve doğanın güçleri tecessüm edildiler ve böylece ilkel hayvan masalları ortaya çıktı. Kúnos'a göre, ilkel inançlar ile hayvan masalları arasında sıkı bağlantı vardı. Yazara göre, masallarda insanın hayvana ve hayvanın insana dönüşmesi ruhun göç etmesi inancıyla ilişkilidir. Kúnos, hayvan masallarının insanlığın en eski edebî ürünü olduğunu yazar.

Kúnos'a göre, insanlar yavaş yavaş hayvanların belli özelliklerinin olağanüstü olmadığını farkına varınca bunlar olağanüstü varlıklar olmadıklarını anladılar. Bazı hayvanların özelliklerinin bazı insanların özelliklerine benzedikleri için, çeşitli

⁶²² MNK V (Macar Masal Tipleri Kataloğu, 5. cilt), Redaktör Ágnes Kovács, Budapeşte 1982, s. 415

⁶²³ Wolfram Eberhard- Pertev Naili Boratav: TTV, Wiesbaden 1953, s. 212

⁶²⁴ PHV, 18 Ağustos 1929, s.27-28

⁶²⁵ Eberhard-Boratav, s. 91-92

⁶²⁶ Török állatmesék (Türkische Tiermärchen), NyK L 1936, s. 200-211

hayvanlar artık belli insanî özellikleri sembolize etmeye başladılar. Hayvan masallarında insanlar, hayvanları kullanarak insanî yanlışlarını ve bazı insanî özellikleri kamçılıyorlardı. Böylece *fabllar* ortaya çıktı.

Kúnos, hayvan masallarının anavatanının “Budist” Hindistan ve Arap yarımadası olduğunu yazar.⁶²⁷ Yazara göre, bu iki ülkenin halkının düşünce tarzı ve huyu hayvan masallarının oluşumunda rol oynamıştı. Kúnos’a göre, Hint tipi hayvan masallarını daha çok felsefe, Arap hayvan masallarını ise karışıklık, dağınıklık, fantezi ve renklilik karakterize ediyor. İslâm etkisiyle oluşan Arap masallarında bütün hayvanlar inançlı Müslümanlar gibi Tanrı’nın ve dinin emirlerine uyarlar. Kúnos’a göre, bunların çoğu Tevrat’ın etkisini taşımaktadır. Kúnos, Türk hayvan masallarının Kur’an ve Yahudi efsanelerin etkisinde oluştuğunu yazar. Örneğin: şarabı İblis, üç hayvanın: tilki, kaplan ve domuzun kanı ile karıştırınca onun sarhoş edici özelliğinin ortaya çıkmasına neden olduğunu anlatan efsane.⁶²⁸ Kúnos’un burada sıraladığı motiflerde daha çok *Kıyas-ı Enbiya*’ların etkisini sezebiliriz. Kúnos’a göre Arap hayvan masalları eski Yunanlılara ulaşmış ve *fabllar* doğmuştur, Galler ise bunları dünya edebiyatının şaheserlerine dönüştürmüştür⁶²⁹. Kúnos’a göre, hayvan masallarının en yeni tabakasını hayvan ve insanların en garip olaylarını anlatan kısa komik masallar oluşturuyor. Bunlarda hayvanlar değil, insanlar ön plandadır. Bu masallarda hayvanlar pasifdir ve sonunda

⁶²⁷ Halbuki Benfey’in masalların göçü ile ilgili teorisine göre hayvan masalları hariç bütün başka masallar Hindistan’dan geliyorlar. Daha geniş bilgiler için bkz. Hermann Bausinger 1968 ve Weber-Kellermann / Bimmer 1985

⁶²⁸ Bkz. Prof. Dr. Hasan Özdemir, *Şarabın İcadı ve Dört Vasfı*, TD, XI, (1993), s. 135-160

⁶²⁹ Galler, bugünkü Bretonların, İskoçyalıların, İrlandalıların atalarıdır. Ancak Kúnos burada Galler altında bugün Eski Çağ’da Gallia diye adlandırılan bölgede yaşayan ve La Fontaine ile *fablları* Yeni Çağ Avrupa edebiyatına kazandıran Fransızları kastediyor.

olayların kurbanları olurlar. Hayvanların insanî değil, hayvansal özellikleri ön plandadır.⁶³⁰

Kúnos'a göre, Türk hayvan masallarının önemli bir kısmını *fabllar* oluştururlar. Fablları Kúnos bir anlamda sihir masallarının bir devamı olarak sayıyor ve onların gelişmesi sonucunda ortaya çıktıklarını söylüyor. Burada hayvanlar sihirli güçlere sahip değillerdir. Moralite ve dünya görüşlerinde Türk fablları Hintli *Pançatantra*'nın (Kelile ve Dimne) seviyesindedirler. Kúnos'a göre, fablı zengin insanlar köylülerin edebiyatı diye aşağıyorlardı. Onlar, fablların her zaman gerçeği savunmaları, haklının ve fakir insanların tarafını tutmaları nedeniyle bu tarzı sevmiyorlardı. Yazara göre, Türk edebiyatında fablları ilk olarak İbrahim Şinasî Efendi yayımladı⁶³¹.

Aynı makalesinde Kúnos, hayvan masallarının büyük kısmını Bursa'da meddahlardan duyduğunu söylüyor. Kúnos, fablların genelde meddah hikâyeleriyle sıkı sıkıya ya da gevşek biçimde bağlantılı olduklarını ve meddahların hikâyelerin sonunda ders vermek için anlattıklarını söylüyor.⁶³²

Kúnos, 1915-1916 yılında I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan ordularına esir düşen Türk asıllı Rus askerlerinden halk edebiyatı malzemeleri derleme fırsatı bulur. Kendisinin özellikle Doğu Avrupa'da yaşayan Kırım, Kazan, Mişer, vb. Tatarlardan derlediği masalları hakkında daha aşağıda onun Tatar halk edebiyatından yaptığı derlemelerinden söz ederken bahsedeceğiz. Kúnos, sadece Türk toplulukların halk masallarına ilgi duymuyor, Türk olmayan Japon ve Yunanlıların masallarından da kitap yayımlar. *Nippon ülkesinin güneşli bahçesi* (Nippon ország naposkertje); *Mimozalar ve*

⁶³⁰ NyK L. 1936, s. 200-205

⁶³¹ Bkz. Prof. Dr. Faruk Timurtaş, Şeyhi'nin Harname'si, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1971.

⁶³² - *Pályám emlékezete*, s. 151-152; - *Anatóliai képek*, s. 119-120

krizantemler (Mimózák és krizantémok)⁶³³ adlı Japon masal kitabının önsözünde Macaristan'da öğrenim gören Japon öğrencilerden derlediğini yazar. *Nipon ülkesinin güneşli bahçesi* adlı kitabında yazdığı gibi başlıca kaynağı Japon kaynağının Toyama Koiçi olduğunu yazar⁶³⁴. *Hellas'ın peri imparatorluğu* (Hellasz tündérbirodalma)⁶³⁵ adlı kitabında ise, metinleri ne zaman ve nereden aldığını tespit edemediğimiz Yunan halk masallarını yayımlar.

Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav, 1953'te yayımladıkları Türk Halk Masalları Kataloğu'nda⁶³⁶ Kúnos'un sadece iki "masal kitabından" yararlanmışlardır. Bunlar: *Adakale Türk Halk Masalları* (Türkische Volksmärchen aus Adakale, Leipzig 1907), *İstanbul Türk Halk Masalları* (Türkische Volksmärchen aus Stambul, Leiden 1905)⁶³⁷ ve *Türk Peri Masalları* (Turkish Fairy Tales, Londra 1896). Halbuki bunlar dışında Kúnos'un Macarca ve Almanca yayımladığı birçok masal kitapları vardır. Eberhard-Boratav'ın *Typen türkischer Volksmärchen* (TTV, Wiesbaden 1957) adlı Türk masal tipleri katalogunda tespit edilen 378 masal tipinden 60'ın varyantları Kúnos'un yukarıda adı geçen üç kitabında vardır (Tip numaraları: TTV 29; TTV 58, **AaTh 200**, **AaTh 560**; TTV 59, **AaTh 403**, **AaTh 431**; TTV 60, **AaTh 403**, **AaTh 510**; TTV 64, **AaTh 329**; TTV 66; TTV 69, **AaTh 675**; TTV 72, **AaTh 301A**; TTV 76, **AaTh 550**; TTV 80; TTV 89, **AaTh 408**; TTV 93, **AaTh 432**; TTV 95; TTV 97, **AaTh 518**; TTV 98, **AaTh 425**; TTV 102; TTV 106, **AaTh 433**; TTV 122; TTV 123; TTV 149; TTV 154, **AaTh 710**; TTV 156; TTV 157, **AaTh 311**, **AaTh 312**; TTV 162, **AaTh 1045**,

⁶³³ Budapeşte 1931

⁶³⁴ Budapeşte 1923

⁶³⁵ Budapeşte 1924

⁶³⁶ TTV, Wiesbaden 1953

⁶³⁷ TTV, s. 45, Tip No. 29,V

AaTh 1049, AaTh 1051, AaTh 1060, AaTh 1088; TTV 168, AaTh 450; TTV 169, AaTh 325; TTV 174, AaTh 567; TTV 176, AaTh 563, AaTh 592; TTV 180, AaTh 561; TTV 185; TTV 187; TTV 192, AaTh 873; TTV 195, AaTh 881; TTV 198, AaTh 400; TTV 202; TTV 205; TTV 207; TTV 208; TTV 212, AaTh 519; TTV 213, AaTh 304, AaTh 552; TTV 214, AaTh 516, AaTh 517; TTV 215, AaTh 302; TTV 219; TTV 224; TTV 225; AaTh 870A; TTV 227; TTV 232; TTV 239, AaTh 707; TTV 240; TTV 245, AaTh 883A; TTV 267; TTV 275, AaTh 1360; TTV 287; TTV 323, AaTh 1013, AaTh 1600; TTV 341, AaTh 1529; TTV 342, AaTh 950; TTV 347; TTV 351, AaTh 1535, AaTh 1542; TTV 358; 3 TTV 68; AaTh 1750⁶³⁸. Bu masalların 48'i *Adakale Türk Halk Masalları* adlı kitabından alınmıştır.

3.1.6. Halk hikâyeleri

3.1.6.1. Sözlü gelenekte yaşayan halk hikâyeleri

Bilindiği gibi Radloff'un *Türk Lehçe Örnekleri* (Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme) adlı 10 ciltlik antolojisinin 8. cildi⁶³⁹ Osmanlı Türk halk edebiyatına ait metinleri içermekte olup bu cilt Kúnos tarafından hazırlanmıştır.

Kúnos'un söz konusu bu eserde yayımladığı metinler arasında *Köroğlu* ve *Şah İsmail* halk hikâyeleri de vardır. Yazar, hikâyeleri kahramanlık hikâyeleri olarak nitelendiriyor. Kitabın önsözünde halk hikâyeleri hakkında yapmış olduğu genel tespitlere ve yorumlara yer vermiştir. Kúnos halk hikâyelerinin, âşıkların, kendileri gibi birer âşık olan gerçek veya mânevî ataları hakkında söyledikleri hikâyelerden

⁶³⁸ TTV; Aarne-Thompson

⁶³⁹ Sankt Petersburg, 1899

kaynaklandıklarını ileri sürüyor ve ona göre halk hikâyeleri İran Türkmenlerinden ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya geçmiştir. Kúnos'un bu görüşü kanımızca tezimizin *Giriş* bölümünde bahsettiğimiz Grimm kardeşlerin temsil ettikleri *Eskiçağ bilimi ve mitoloji* ekolünün öğrettiği *miras teorisi* doğrultusunda geliştirilmiş olmalıdır.

Kúnos bu kitabında Kerem ile Aslı ve Âşık Garip hikâyelerinin saadece manzum metinlerine yer vermiştir:

Kúnos, Türk halk hikâyelerinin insanın dünyasındaki terslikleri ve gariplikleri sergilediklerini söylüyor. Ona göre hikâyeler, İran ve Azerbaycan Türklerinin dünya anlayışını ve insanların doğru yoldan çıkmalarına karşı olan uyarıları masala benzeyen bir biçimde içeriyorlar. Kúnos'a göre *Kırk vezir*⁶⁴⁰, *Tûtî-nâme*⁶⁴¹ hikâyeleri gibi, bazı Türk halk hikâyeleri Arap-Fars edebiyatından kaynaklanmaktadır. Yazara göre söz konusu bu iki eser Avrupa edebiyatını da etkilemiştir. Buna örnek olarak Orta-Doğu'da anlatılan "Humus'lu bilge hâkimin hikâyesi" İtalyan yazar Bocaccio'nun "Decameron" adlı eserindeki bir anlatısında ve Shakespeare'in *Venedik tüccarı* adlı dramında işlenmiştir.⁶⁴² Kúnos'a göre birbirlerinden uzakta olan halkların hikâyeleri arasında bir ilişki vardır. Bu görüşüne örnek olarak da I. Dünya Savaşında Éger'deki esir kampında Tatarlardan derlediği metinlerde geçen "ekyet" sözcüğünün, Arapça "hikâye" sözcüğüne geri gittiğini örnek olarak göstermektedir.⁶⁴³

Venedik Tüccarı'nun doğulu menşei hakkında ek bilgi adlı 1902'de yazdığı makalesinde Kúnos, Shakespeare'in yazdığı dramların birçoğunun konusunun

⁶⁴⁰ *Kırk Vezir* ile ilgili geniş bilgiler için bkz. Hasan Kavruk 1998, s. 109-116

⁶⁴¹ a.g.e., s. 39-45, *Tûtî-nâme* ile ilgili geniş bilgiler için bkz. Hasan Kavruk 1998, s. 39-45

⁶⁴² **-Pályám emlékezete**, s. 151-152

⁶⁴³ a.g.e., 1935, s. 152

birbirlerinden uzakta yaşayan halkların edebiyatından alındığına değinir ve Shakespeare'in dramlarını kaleme alırken Orta-Doğu geleneklerinden nasıl etkilenmiş olduğuna hayretle dikkate çekmektedir. Shakespeare'in "Venedik tüccarı"nı incelemiş ve eserin üç farklı tabakasını tespit etmiştir. Bu bağlamda son tabakanın doğu kaynaklı olduğunu belirtir. Ármin Vámbéry'nin, Kúnos'a Edirne'de eski bir *El-Farac ba`d eş-şidde*⁶⁴⁴ yazma nüshasının bulunduğunu haber vermesi üzerine Kúnos söz konusu yazma nüshayı bulmuş ve metnini incelemiştir. Yazma eserde yer alan 38. hikâyenin Shakespeare'in "Venedik tüccarı" adlı eserine şaşırtıcı bir biçimde benzediğini tespit etmiştir. *Humus'lu*⁶⁴⁵ *hâkim* adlı bu hikâyenin varyantlarının halk anlatılarında ve kendisinin "halk romanları" diye adlandırdığı halk hikâyelerinin popüler biçimlerinde bulunduğu saptamıştır. Kúnos söz konusu hikâyenin özetini de vermiştir. Hikâye özet olarak şöyledir:

Bir Müslüman komşusu bir Yahudiden 100 dinar borç ister. Yahudi geri ödendiğinde faiz istemediğini, ama bir sene geçtikten sonra geri ödeyemezse, Müslümanın vücudundan yarım kilogram⁶⁴⁶ et keseceğini söyler. Müslüman bir yıl sonra borcunu Yahudiye ödeyemez. Yahudi Müslümanın vücudundan yarım kilo et kesmek ister. Müslüman itiraz edince mahkemelik olurlar, hâkim Yahudinin şikayetini haklı bulur. Fakat Yahudiye borçlu olan Müslüman karara itiraz eder ve Yahudiye Humus'lu hâkime gidelim, o da seni haklı bulursa istediğini vereceğim, der. Humus'a giderken yolda, Müslüman birçok kazaya sebep olur, kazalardan mağdur olan birçok kişi

⁶⁴⁴ Al-Tanuhi, Al-Farac ba`d aş şidde, Arapça aslı hakkında daha iyi ve sağlam bilgi için bkz. Hasan Kavruk, 1998, s. 58-63

⁶⁴⁵ Suriye'de bir şehir

⁶⁴⁶ **TS II**, Ankara 2005, s. 1308: libre: "Yarım kilogramlık bir ağırlık ölçü birimi"

Müslümanı kadıya şikayet etmek için Humus'a giderler. Humus'ta bir takım garip tuhaf olaylarla, manzaralarla karşılaşılır: örneğin camide kumar oynayan insanlar... Kadı, davacı Yahudiye Müslümanın vücudundan tam yarım kilo (libre) et kesmesine karar verir, ancak yarım kilodan az veya çok kestiği takdirde kafasını keseceğini söyler. Bu durum karşısında Yahudi korkup davadan vazgeçmek ister. Bunun üzerine yargıç Yahudiye 500 dinar ceza verir. Yahudi kadının verdiği karara uyup parayı öder. Müslümanı şikayet eden diğer kişiler de Yahudiyle aynı kaderi paylaşırlar. Yargıç ise parayı Müslüman ile paylaşır.

Kúnos, özetlediğimiz bu hikâyenin Almanya'da yaygın varyantlarında kadının yerini Alman imparatoru Karl almıştır. Orta-Doğu varyantında da olduğu gibi burada da, yani Alman varyantında da vurgunun suçta değil, yargıcın kurnaz kararında olduğunu söyler ve hikâyenin kendi deyimiyle “Rechtsage” (hukuksal efsane) dediği türden bir efsane olduğunu belirtir. Zavallı adamın suçlarını abartınca ve çoğaltınca hâkimin sorunu çözme yöntemini abartmak ve her karardan sonra okuyucunun “şimdi acaba nasıl kurnazca bir hüküm verecek” diye merakını artırıyor. Kúnos bu tip hikâyelerin kaynağının Yahudilerin Hz. Süleyman hakkındaki efsaneleri olduğunu ileri sürer. Ancak zamanla bu tür efsanelerin Orta Doğu ve Avrupa'da antisemitizmi örnekleyen hikâyelere dönüştüğünü iddia eder.⁶⁴⁷

Bu tür hikâyelerin anlatanları arasında saydığı meddahları Kunos şöyle tasvir eder: Bir elinde bir mendil, diğerinde ise bir değnek tutar. Mendille ağzını kapatıp anlattığı hikâyenin kahramanlarının sesini taklit eder, değeneğiyle de kahramanların

⁶⁴⁷ Kúnos, Adalék a “Velencei kalmár” keleti eredetéhez (Venedik Tüccarı'nın doğulu menşei hakkında ek bilgi), *Évkönyv*, Budapeşte 1902, s. 107-120

hareketlerini taklit eder. Hikâyeleri, halkın hayatından alınmış, eğlendirici gerçek olayların oluşturduğunu belirten yazar, meddahın anlattığı hikâyeleri “dinleyicilerin hayal dünyasının gül bahçesinden çiçekler alıp, vücutları gençleşsin, ruhları ferahlasın” diye meddah hikâyelerinin anlatılma işlevlerinden birisine işaret eder.⁶⁴⁸

Kúnos iki hikâyeyi Karamanlı bir meddahtan derlemiş ve hikâyelerin metinlerini Macarcaya tercüme etmiştir. Yazar birçok meddah hikâyesinin halk masalına benzediğine dikkat çekiyor⁶⁴⁹.

Kúnos, Aydın civarında, Keleş’te bir düğünde kadınlardan derlediği, düz yazı, dramatik parçaları ise şiir olan, dokuz dize içeren ve kendisinin balad olarak adlandırdığı Türkmen kızın hikâyesini veya efsanesini anlatır. Bunu iki kız söyler: bu iki kızdan biri erkek Zeybek kıyafeti giymişti. Beyin kızı çobana aşık olur. Çoban ebeveynlerin evine döner ve evlenir. Beyin kızı erkeğin peşinden gider ve çoban ona evlendiğini söyleyince kız eşkiya olur ve çobanın köyünü yok eder, sonra ise jandarmalar tarafından öldürülür.⁶⁵⁰

Aydın civarında, Keleş’te bir düğünde erkekler meşhur Köroğlu’nun hikâyesini anlatmanın sevap olduğuna işaret ederler. Yaşlı bir adam hikâyeyi anlatır, genç bir erkek ise sazıyla yirmi dizeden oluşan türkü kısmını söyler. Kúnos hikâyenin metnini Köroğlu’nun oğlu, Hasan düğününe kadar verir.⁶⁵¹

⁶⁴⁸ -Anatóliai képek, s. 119-120

⁶⁴⁹ -Kisázsia török dialektusairól, s. 31-33

⁶⁵⁰ -Anatóliai képek, s. 83-85

⁶⁵¹ -Anatóliai képek, s. 90-102

3.1.6.2. Yazılı olan halk hikâyeleri

Kúnos'un, 1892'de yazdığı *Küçük Asya'dan Türk Halk Romanları* (Türkische Volksromane aus Klein-Asien)⁶⁵² adlı makalesinde ona göre bu hikâyeler Doğunun ve Batının etkilerinden uzak olarak yaşayan Anadolu Türk halkının edebiyatıdır. Türk halkı yazılı kaynakları olmadığından dolayı uzun tarihlerine ait büyük olayları, kahramanlıkları, savaşları masallarında, halk şiirlerinde ve hikâyelerinde korumayı başarmıştır. Anadolu, beylikler döneminde durmadan biri biriyle savaşıyordu. Bu beyliklerin halkları çeşitliydi: şehirlerde ve köylerde yerleşik Türk halkı, dağlarda Zeybekler ve Yörükler, ovalarda ise Türkmenler yaşıyordu. Toplumsal bu farklılıklar birçok boylar ve beylikler arasında savaşımlara yol açıyordu. Kúnos'a göre, bu durum halk romanları diye adlandırdığı Türk halk hikâyelerini doğurdu. Her sosyal grup, her boy, kendi kahramanlarının, beylerinin savaşlarını ve zaferlerini anlatmaya başladı. Kúnos'a göre, bu kahramanlar veya yiğitler büyük beylerin üstünlüklerini kabul etmeyip onlara karşı savaşlar açıyorlardı, bazan sayıları ve silahları beylerinkilerden daha az olunca kurnazca yöntemlere başvurup hasımlarına üstünlük sağlıyorlardı. O nedenle Kúnos'a göre "halk romanlarının" ilk tabakasını *haydut romanı* (Räuberroman) dediği halk hikâyeleri oluşturur. Bu tür hikâyeler arasında en ünlüsü, Köroğlu'nun adı etrafında teşekkül etmiş halk hikâyesidir (s. 203-211). Kúnos, makalede *Köroğlu* hikâyesine ait şiirlerin küçük bir kısmını Almanca tercümelerini de eklemiştir.

Kúnos, söz konusu makalenin ikinci kısmında (s. 453-468) Anadolu'da Osmanlı Devleti'nin kurulması ve beyliklerin ortadan kaldırılmasıyla savaşların da son bulması

⁶⁵² 1. **Ung.Rev.** 1892 XII, s. 201-211, 453-468, 2. **Ung.Rev.** 1893 XIII, s. 304-316

sonucu *aşk romanları* (Liebesromane) diye adlandırdığı, konuları aşk olan halk hikâyelerinin ortaya çıkmasına neden olduğunu ileri sürer. Kúnos'a göre, Köroğlu tipindeki kahramanlar artık savaşmak için bir sebep bulamazlar, ancak öteden beri ustası oldukları sazlarıyla sevgililerinin kalplerini kazanma savaşı verirler. Bu tür kahramanların doğuşları, âşık olmaları masalsi olayların sonunda gerçekleşir: Dervişin annebabaya sunduğu elma sayesinde dünyaya gelirler, kahramanlara rüyalarında sevecekleri kızların yüzlerini görürler ve o anda ona âşık olurlar, bazan da derviş ya da pîrin rüyada kahramana sunduğu aşk ve âşıklık bâdesinden içerek âşık olurlar. Rüyadan uyanan kahramanlar, rüyada âşık oldukları ay yüzlü sevgiliye kavuşmak için kılıçlarını kuşanıp sazlarını ellerine alırlar, büyüleri atlarına binip savaşır, acılar çekerler. Sevgiliyi ararken karşılarına olağanüstü varlıklar ya da büyü gücüne sahip insanlar çıkıp onları engellemek isterlerse de, kahramanlar Allah'a olan inançları ve duaları sayesinde sonunda sevgililerine kavuşurlar. Bu tür halk hikâyelerindeki kahramanların kimisi başarısız olur ve sevgililerine ancak öldükten sonra kavuşur.

Ferhat böyle bir kahramandır. Âşık kahramanın sazının ve sözünün büyüleri hayvanları bile etkiler. Başarılı savaşları sonucunda tam mutluluğa kavuşacakken Şirin'in güzelliği gibi kahramana yeni rakipler ortaya çıkarır. Şirin'in cadı teyzesinin büyüleri ise sevgililerin biri birine kavuşup muratlarına ermesine engel olur. Sonunda Ferhat intihar eder. Onun acısına dayanamayan sevgilisi de kendi canına kıyar. Yan yana mezarlara konulan sevgililerin mezarlarından biri kırmızı biri beyaz iki gül açar. Bu da sevgililerin öbür dünyada biri birine kavuştuklarını simgeler.

Kúnos'a göre, *Ferhat ile Şiirin* hikâyesine nazaran mutlu bir son ile biten *Şah İsmail*'in hikâyesi (Kúnos özetini 456-465 sayfalarda anlatır) ona benzeyen birçok hikâyenin yaratılmasına yol açmıştır.

Şah İsmail hikâyesini örnek alan halk hikâyelerinin aktörleri padişah oğullarıdır, dervişin sunduğu elma sayesinde dünyaya gelmişler, silahlarını dervişlerin yardımlarıyla elde etmişler... Bu tür hikâyelerin masallara çok benzediklerini işaret ettikten sonra bu hikâyelere örnek olarak, *Melek Şah ile Gül Sultan*, *Mahmut ile Elif*, *Leyla ile Mecnûn*, *Derdi Yok ve Zülfü Siyah* hikâyelerinin adlarıyla onların birkaç satırı geçmeyen özetlerini verir.

Kúnos'un yaptığı tasnife göre halk hikâyelerinin üçüncü grubu, kahramanları artık silah taşımayan ve başka aşıklara karşı yaptıkları „savaşları“ sazlarıyla ve sözleriyle kazanan *aşıklardır*⁶⁵³. Onların doğuşu da harikuladedir, saz çalma yeteneklerini ve sevgililerini bunlar da rüyalarında görürler. Bazen padişah veya beyoğlu olan kahramanlar kılıcı bırakıp ellerine sazlarını alırlar ve rüyalarında ya da bir resimde gördükleri güzel kızı aramaya giderler. İki kişinin silahla yaptığı savaşın yerini saz ile yapılan yarışmalar/atışmalar alırlar. Ormanlar, ovalar, sarayların yerine dumanlı kahveler, kazananın ödülü gösterilerden elde edilen para, seyircilerin alkışı ve güzel kızların gönlü olur. Bu tip hikâyelerde sevilen kızlar yalnız padişah ya da beylerin kızları değil, fakir sıradan kızlar olabilmektedir. Kahramanlar artık sıradan insanlardır, ancak onlar da pîrlerin yardım ve himayelerinden yararlanabilirler. Kúnos, bu tür hikâyeleri *Âşık Garîb*, *Arzu ile Kamber*, *Kerem ile Aslı*'nın hikâyelerinin özetlerini çok

⁶⁵³ **Ung.Rev.** 1893 XIII, s. 304-316

kısa anlatır (s. 304-314). Kúnos, bu aşıkların hikâyeleri gerçeğe daha yakın oldukları için kahramanlarının gerçekten yaşamış kişiler olduğunu var sayıyor

Kúnos, söz konusu makalesinin üçüncü bölümünde halk hikâyelerini anlatan *hikâyeciler*, *âşıklar* ile onların anlatma sanatları üzerinde durur. Yazara göre, hikâyelerdeki şiirlerin ölçüleri genellikle hecenin 11’li veya 8’li kalıplarıdır. 11’li kalıplarda dizeler 4+4+3 duraklı olurlar. Sekiz heceli kalıplarda ise 4+4 duraklı olurlar. Kúnos’a göre halk hikâyeleri Azerbeycan ve İran’daki Şî ya da Sünnî Türkmenler arasında yaratılmış olup sonradan yazıya aktarılmışlardır. Hikâyelerin yazıya geçirilmiş biçimleri daha sonra Anadolu’ya götürülmüşler. Anadolu’da halk bu hikâyeleri çok sevip onları benimsemiştir. Azerbeycan lehçesi ile Türkiye Türkçesinin arasında pek az fark olduğundan dolayı bu kitapları okuyan, onların Anadolu’da yaratılmış olduğunu sanır. Kúnos, halk hikâyelerinin halk tarafından yaratılmış olduğunu, ancak Köroğlu gibi konuları kahramanlık olan hikâyelerin eski Türk destanlarına benzediklerini yazar ve Köroğlu’nun İran’da bir destan olarak yaşadığına dikkati çeker. İkinci tip halk hikâyelerini ise “Romanz” (romans) kategorisine girdiklerini dile getiren Kúnos Anadolu’da anlatılan Köroğlu hikâyesinin *romans* tipine girdiğini ileri sürer. Makalesinin sonunda Kúnos, son dönemlerde halk kitaplarının ve âşıkların sayısının çok azaldığına dikkat çeker ve birçok yerde âşık geleneğinin tamamen yok olduğunu yazarsa da, halk kitaplarının az da olsa henüz kitapçılarda bulunabildiğini ve satıldıklarını belirtir ve çoğu İstanbul’da basılan düşük kaliteli kitapları, basanların İran ya da Azerbeycan asıllı Türkler olduğunu ifade eder.

Kúnos, *Küçük Asya Türk Ağzları Hakkında* adlı kitabında Türk halk hikâyelerine örnek olarak değerlendirmeye çalıştığı *Kerem ile Aslı*, *Şah İsmail*, *Âşık*

Garib ve Köroğlu hikâyelerinin metinlerini sözlü gelenekten değil, hikâyelerin basılmış biçimlerinden seçtiğini yazar. Hikâyelerdeki türküleri ve epik halk şiirini de bu kitaplardan aktardığını belirtmektedir.⁶⁵⁴ Kúnos, yazıya geçirilmiş hikâyelerdeki şiirlerde son dörtlükte âşığın mahlasının yazılması dışında bu şiirleri halk türkülerinden farkı olmadıklarını belirtiyor. Kitabın sonunda Kúnos, halk kitaplarının sık olarak tekrarlanan kahramanlarının büyük âşıklar ya da savaşçılar olduklarını yazıyor.⁶⁵⁵

Rus Bilimler Akademisi tarafından 1899'da yayımlanan'nin *Türk Lehçe Örnekleri*'nin 8. cildinde Kúnos iki halk hikâyesinin, *Meşhur Köroğlu* ve *Şah İsmail* hikâyelerinin metinlerini verir.⁶⁵⁶

3.2. Nazım biçimindeki sözlü halk edebiyatı

3.2.1. Halk türküleri

Türküleri derlediği sırada Kúnos çok önemli bir olguyu farkeder: Halk türküsünü melodisiz kaydetmek, türkünün yarısının kayıda geçirilmemesiyle eşittir. Bir türkünün melodisi ve dili bir bütün yaratmaktadırlar.⁶⁵⁷ Kúnos'a göre melodi, türkünün konusunu ve başlıca duygusal mesajını anlamamızda yardımcı oluyor. Kúnos'un yapamadığını yapan ve bu araştırmaları başlatan ve Türkiye'de ilk halk müziği derlemesi yapan, dünyaca ünlü Macar müzisyen, besteci ve halk müziği araştırmacısı Béla Bartók'tur. Bartók Macar dilinin kökeninin Fin Ugor olmasına rağmen, halkın müziğinin Altay dillerini konuşan halkların müziğiyle akraba olduğunu kanıtlar. Fin Ugor halklarının

⁶⁵⁴ - *Kisázsia török dialektusairól*, s. 38

⁶⁵⁵ - a.y.

⁶⁵⁶ - a.y.

⁶⁵⁷ - *Türk Halk Edebiyatı*, s. 32

müziğine büyük ölçüde benzemeyen Macar halk müziğinin, onların kökeninde Kuzeyli halkların yanısıra Orta Asya'dan da büyük bir etki taşıdığına işaretir.⁶⁵⁸

Kúnos *Anadolu Manzaraları* (Anatóliai képek) adlı kitabında 15 mâninin tercümesini verir.⁶⁵⁹

Aynı eserinde Kúnos, Kirazlı köyünde bir âşığın gösterisini seyretme şansını bulduğunu yazar. Bu köyde daha büyük sarığı olan en saygın sayılırmış. Kúnos'a göre âşığın imamdan bile büyük sarığı olması onun saygınlığını açıkça gösterir. Kúnos, onun çiftçinin ve efendinin karışımına benzediğini söylüyor. Kúnos'a göre, okuma yazmayı bilmez, şairlerin dilini bilmez ancak şiirler yaratır. Yazara göre âşık, gerektiğinde irticalen (improvizasyon), ancak çok zorlanarak kafiyeler söyler. Âşığın söylediği türkülerin hangisinin kendisi tarafından yaratıldığını, hangisinin halk türküsü olduğunu farketmek zor olduğunu yazar. Âşıkların bazı manzumeleri türkü olmuştur.⁶⁶⁰ Âşığın söylediği manzumelerin bazılarının türkü olduklarını âşığın kendisi itiraf ettiğini, bazılarının türkü olduğunu ise kendisinin anladığını yazar. Söylediği şiirlerde, şarkılarda âşıkların kullandıkları tipik sıfatları kullanır: kız kınalı, al dudaklı, uzun kaşlı, benlidir. Kúnos, âşığın, söylediği bazı şiirlerin erkek ve kızın karşılıklı konuşmasını gösteren kısa oyunlar biçiminde olduğunu yazar. Şarkıyı iki kahramanın sesini taklit ederek söyler.

Yazar, âşıkın onunla yarışacak rakiplere meydan okuyup, dinleyiciler arasında başka bir âşık olduğu halde o kendisine cevap verip yarışmaya başladıklarını belirtir. Önce ödül belirlerler. Ödül altın veya gümüş olabilir. Önce konu seçerler. Konuları

⁶⁵⁸ bkz. yukarı s. 5

⁶⁵⁹ -Anatóliai képek, s. 10-15

⁶⁶⁰ Kúnos halk âşıklarının manzumelerini, bireysel ürün olmadıklarından dolayı, türkü olarak kabul etmez.

genelde günlük hayattan alırlar. Genelde, sazı güzel çalan ve iyi improvizasyon yapan kazanır.⁶⁶¹

Anadolu halk dili (Kisázsziai török nyelv) adlı makalesinde Kúnos, Aydın ve Bursa civarındaki Zeybeklerden derlediği 40 türkünün metnini Macarca tercümesiyle ve metinler ile ilgili açıklamalarla beraber veriyor⁶⁶².

Kúnos erkeklerden ve dış dünyaya kapalı yaşayan Türk kadınlarının spesifik sorunlarını, hayatlarını yansıtan bir halk edebiyatı geliştirdiklerini söylüyor. Bunun folklor araştırmaları açısından çok önemli olduğunu söyler. Loğusanın yatağını ve beşiği „al basmasın” ve ”yediler ve kırklar saldırmasın,, diye al renkli kurdeleler ile süslüyorlardı. Bu ruhlara karşı büyüsel şiirler, deyişler söylüyorlardı. Mânilerle fal bakmak kadınlar arasında çok yaygın idi. Hemen hemen her evde „mâni torbası” bulunuyordu.

Bunları 6 Mayıs'ta Hıdrellezde gül fidanı altına gömerlerdi. Ertesi gün onu çıkartırlardı, bir kız ya da kadın öne çıkar ve gözü bağlamış olan kız mânileri çıkardı ve kaderi mâninin içeriğine göre olacaktı. İstanbul yakınında, Büyük Ada'da Kúnos bir Türk ailesi yanında kaldı ve burada kadınlar Macar araştırmacıya onların folklorunu araştırma fırsatını verdiler. Özellikle Nigâr Hanım'ın annesinden çok mâni derledi.⁶⁶³ Kúnos Türk kadınlarının söylediği mânileri iki gruba ayırmıştır: İlk tabaka, halk türkülerine benzer, ve aşk hakkında söylenir. Örneğin:

„Bülbülüm güle gider,

Gözyaşım silegider [selegider];

⁶⁶¹ a.g.e., s. 31-36

⁶⁶² NyK XXII, 1890 s. 121-156

⁶⁶³ -A török nók nyelve és költészete (Türk Kadınlarının Dili ve Şiiri). NyK XXXIII, 1893, s. 426-427

Gönül bende temellidir [temeldir],

Mahşere bile gider.”

Bu tip mânilerin çoğu dört dizeden oluşur. İkinci tip ise kadınların en sevdikleri *lâdesli mâni*⁶⁶⁴ diye adlandırdıkları, söylenişleri aynı, ancak anlamları farklı sözlerden oluşan bazan dört, bazan ise altı dizeden oluşan mânilerdi⁶⁶⁵. Örneğin:

„Uyanmayor

Uyuyor uyanmayor;

İkimiz bir aşka döktük [düştüğ],

Ben yandım o yanmayor”.

Lâdesli mânilerde yazılışları ve söyleyişleri aynı olan kelimeler kâfiye yapar:

„Gözlerim kör olaydı,

Görmeyeydim seni yâr;

tende canım dururken,

Ele vermem seni yâr.”

Kúnos Türkçenin yapısı ve diyalektoloji bakımından mânilerin araştırılmasının çok önemli olduğunu söyler. Kúnos Türk kadınlarının şiiri ve dili hakkında yazdığı makalede 20 düz ve 6 lâdesli yani „cinaslı mâni”nin tercümesini vermiştir.⁶⁶⁶

Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler (Oszmán-török népköltési gyűjtemény)⁶⁶⁷ adlı kitabının ikinci cildinin ikinci bölümünde manzum halk edebiyatının ürünleri yer alır. Giriş bölümünde başka yerde de yaptığı gibi türkülerin, söyleniş

⁶⁶⁴ Kúnos, burada *kesik mânilerin*, kadınlar tarafından *lâdesli mâni* diye adlandırdıklarını yazar.

⁶⁶⁵ *Kesik mâni, cinsalı kesik mâni*

⁶⁶⁶ a.g.m., s. 427-431

⁶⁶⁷ - 1. Cilt: **Oszmán-török népmesék** (Türk halk masalları), Budapeşte 1887 XLV; 2. Cilt: **Oszmán-török népmesék és népdalok** (Türk halk masalları ve halk türküleri), Budapeşte 1889 XXXIV

münasebetine bağlamına göre bayramlar gibi sıraladıktan ve türküleri şarkılardan ayıran özelliklerini belirtir⁶⁶⁸. Kitapta türkülerin ve mânilerin Macarca tercümelerini veriyor. Bu kitabın ikinci bölümünü, aralarında mâniler (s. 181-252), aşk türküleri (s. 253-335), eşkiya ile askerlik türküleri (336-356), ramazan davulcuları ve bekçileri tarafından söylenen bekçi baba destanları (357-375) ve karışık türküler olmak üzere (376-392) toplam 286 türkünün metnini verilmiştir.

Türk Lehçe Örnekleri'nin (Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme) 8. cildinde *Âşık Garip ve Kerem ile Aslı* türküleri adı altında Kúnos bu iki halk hikâyelerindeki türkülerinden oluşan bir bölüm vardır. *Âşık Garib*'in 51, *Kerem ile Aslı*'in ise çoğunlukla dört dörtlükten oluşan 133 tane manzumesi vardır. Kúnos'un da farketdiği gibi, dörtlüklerden meydana gelen bu türkülerin dörder dörtlüğü. Kúnos'a göre bu türküleri arka arkaya okuduğumuz zaman hikâyenin olayların akışını anlayabilmemize rağmen, bu türküler epik değil, liriktir.

Kitabın giriş kısmının ikinci bölümünde Aydın ve Bursa civarında derlediği, *bağırma* diye yazdığı türküler yer alıyor. Türkülerin çoğunun konusunun aşk olduğunu yazar, fakat belli tarihî olaylara bağlanılabilecek kahramanlık türkülerinin de az olmadığını belirtir.

Proben'in 8. cildinde Kúnos en yaygın manzum halk edebiyatı türü mânilerin olduğunu yazar. Bu yüzden kitapta 302 mâni yayımlıyor. Önsöz'de bu halk edebiyatı ürününün özelliklerini ve ona bağlanan gelenekleri sıralıyor. Arap ve Fars kültürünün etkisiyle doğan şarkılarla hiç ilgilenmediğini belirten Kúnos, Altay milletlerinin halk

⁶⁶⁸ Türkülerin melodisi, Arap ve İran etkisiyle doğan şarkılardan çok farklıdır ve türküyü şarkının melodisiyle veya şarkıyı türkünün melodisiyle söylemek mümkün değildir, vb.

edebiyatının özelliklerini taşıyan, hece ölçüsünde yaratılan türküleri ve mânileri yayımlıyor.

Adakale'ye yaptığı araştırma gezilerinde Kúnos çok zengin ve değerli bir halk edebiyatı hazinesini keşfeder. Ona göre Adakale halk edebiyatının mensur eserleri çok eski zamanlara ait mitlerin kalıntılarıdır, manzumlar ise adanın nüfusunun çağdaş, bir anlık hislerini ve ilhamını yansıtmaktadır. Bülbüllerin ağlatan ötüşleri, güllerin cenneti andıran kokusu, aşk, vatan ve din sevgisi ve halkın savaşta ölen şehitlerinin hatırası türkülerin konusu olmuştur. Adakalelilerin türkülerinden Kúnos, anavatanları olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan koparılıklarının, ona duydukları hasretin, din ve dil bakımından yabancı halklar arasında yaşamak zorunda kalışlarının umutsuz üzüntüsü hissettiğini yazar.⁶⁶⁹ Âşıkların saz eşliğinde söyledikleri türküleri Osmanlı topraklarındakilerden farklı görmüyor. Düşüncelerin birbirini izleyen sırasının aynı kesikliliği, değişen mizahçılığı, bir fikirden, manzaradan, onunla alakası olmayan bir diğerine geçmesi onları Doğunun türkülerine benzetiyor. Her dördlük ayrı bir düşünce ve manzaradır. Onları birbirlerine bağlayan sadece nakarattır.⁶⁷⁰ Kúnos, Adakalelilerin türkü ya da beyit söyledikleri zaman „yâr” kelimesini üç kere tekrarladıklarını belirtir. Türkü söylemeden önce buna uygun ruh haline girmek için „yâr” sözcüğünü tekrarlarlar, sonra da türküyü söylemeye başlarlar. Yâri övdükleri zaman onu doğaya benzetirler. Kúnos, *İki telli keman* ya da *santur* (!) eşliğinde monoton melodili türküler söylediklerini, türkünün genelde üzüntülü olduğunu sevgiliden ayrı kalmanın acısını dile getirdiğini kaydeder. Kúnos, türkülerde adanın ve civarındaki bölgelerin tarihini,

⁶⁶⁹ - Ada-Kálei török népdalok, **ÉNYSZK**, Bp. MTA (Macar İlimler Akademisi) 1906, (ayrı basım), s. 4-5

⁶⁷⁰ a.g.m., s. 5

savaşlarını, adanın şehitlerini, ünlü kişilerinin kaderini acı dolu sözlerle anlattıklarını yazar. Yerler arasında adanın karşısında duran, „Kastel” dedikleri kale ve Ali Paşa’nın savunduğu kalenin yanındaki Aliyon tepesi hakkında çok türkü söylerler. Fethislâm diye adlandırdıkları, Sırbistan’da bulunan Kladova kalesi de türkülerinde çok geçer.⁶⁷¹ Türkülerin çoğu, tabiatın tasviriyle başlıyor ve bitiyor. İnsanların hislerini ruh haliyle bazan gevşek, bazan sıkı ilişki ile olan tabiat manzaraları açıklarlar.⁶⁷²

Kúnos, Adakale’deki üçüncü gezisinin sonucunda 100’den fazla halk türküsünü ve 80 parçadan oluşan halk türküsü dizisini (!) derlediğini yazar. Kúnos, nesilleri tükenmekte olan Adakalelilerin yeni türküler yaratmadıklarını, eski türkülerini ise unutmaya başladıklarını yazar. Yazara göre, gençler eski türkülerini artık bilmemekle komşu olan halkların türkülerini söylemekte. Kúnos, dili ve kültürü yok olmak üzere olan bu halkın sözlü edebiyatının derlemesinin çok önemli olduğunu dile getirir.⁶⁷³

Kúnos Adakale türkülerinin içerik ve estetik bakımından Anadolu ve İstanbul türkülerinden daha aşağı olmadıklarını yazar. Ağız olarak da İstanbul Türkçesinden daha eski ve arkaik bir dil kullandıklarını belirtir.⁶⁷⁴

Budin kalesinin düşmesi hakkında söylenen bir Türk halk baladı (Török népmonda Buda elestéröl) adlı makalesinde Kúnos, Adakale’de derlediği ve kendisi için en ilginç ve Macarlar için en değerli olan *Budin Türküsü*’nü tanıtır. Kúnos türküyü 1880’li yıllarda „gül ağaçlarının gölgesinde, hasır sandalyede bekarların kahvesinde otururken” dinlediğini dile getiriyor. Kahvede gençler aşk türkülerini okurken, birden

⁶⁷¹ a.g.m., s. 6-7

⁶⁷² a.g.m., s. 7-8

⁶⁷³ a.g.m., s. 9

⁶⁷⁴ **Ethn.** II, 1891, s. 239-241; **ÉNYSZK**, 1906, s. 5-6

bire zurna, kederli bir melodiyi çalmaya başlar ve bu müziğin eşliğinde Budin türküsünü söylemeye başlarlar. Kúnos, makalesinde bu türkünün tamamının Macarca çevirisini vermiştir. Bu türkü 17. yüzyılın sonunda Budin kalesinin Hıristiyanların eline düşüşünü anlatır. Kúnos'a göre, hemen hemen her türküde olduğu gibi, bu türküde de anlamları birbirinden farklı olan dörtlüklerden oluşur ama hepsi, bazan sadece bir gönderme ile Budin ile alakalı kılınmıştır. Lirik ve epik dizeler birbirlerini izliyor, nakarat ise bir balad gibi kısa ve üzüntülü bir biçimde olayları anlatır.⁶⁷⁵ Önce şehrin güzelliklerini gözlerimiz önüne serer. Türkü Budin'in güzelliklerinin yok olmasından, minarelerde ezanın susmasından üzüntü ile bahseder. Kuşatmanın bazı olaylarından da söz eder.⁶⁷⁶ Oniki bakireyi Almanlar hapse atarlar, onlar burada solmak zorunda kalır. Türküde padişaha „Budini geri al” diye yalvarılmaktadır. Kúnos bu türkünün Adakale halk efsanelerinin (!) son örneği olduğunu yazar.⁶⁷⁷ Kúnos, beş senelik Anadolu araştırmaları sırasında bu türküyü Türkiye’de aramış olmasına rağmen, bulamadığını yazıyor. Bundan dolayı olmalı bu türkünün sadece Adakaleliler tarafından bilindiğini yazıyor.

Kúnos, aynı makalede Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra *İkdam* gazetesinin yaptığı bir araştırma sonucunda *Budin Türküsü*’nün birçok varyantının tesbit edildiğini ve bu varyantların kendisinin Adakale’de derlediği metne oranla eksiksiz olduğunu belirtmektedir.⁶⁷⁸

⁶⁷⁵ a.g.m., s. 8-9

⁶⁷⁶ **Ethn. II**, 1891, s. 240

⁶⁷⁷ - Török népballada Buda elestéröl (Budini kalesinin Avusturyalıların eline düşmesi hakkında söylenen bir Türk halk baladı), **BpSz CCXIV**, 1929, s. 288-295

⁶⁷⁸ **BpSz CCXIV**, 1929, s. 295. budin Türküsü’nün metni için bkz. Cahit Öztelli, **Evlerinin Önü**, İstanbul 1972, s. 707-708

Epik halk şiirinden Kúnos Rodoslu Karıman [Kahraman, Keriman?] beyin, Filibin ve Tilki ile horozun destanlarının metinlerini kaydetti.⁶⁷⁹ Bir destan dört dizeli dörtlüklerden oluşuyor, konusu kahramanca, kötü, ilginç ya da komik bir olaydır. Kúnos bazı âşıkların destan uzmanı olduklarını ve yarattıkları „şiirlerin” çoğunun „destan” olduğunu söyler. Yazara göre, âşıkların destanlarının çoğu Osmanlıcaya yakın bir dil ve divan edebiyatına yakın bir stil kullanıyorlardı (!). Konuları arasında aşk cinayetleri de vardı. Destanların, olayları, çekilen acıyı ve cinayeti, insanlara ibret olsun diye yapanın veya öldürülenin ağzından anlattıklarını yazar. Bu destanların biçiminin halk şiirini andırdığını belirtir.⁶⁸⁰

Kúnos 1886’da yaptığı Andolu’daki araştırma gezisi sırasında Aydın civarında, Keleş’te bir düğünde derlediği, 5 dörtlükten oluşan türkünün Macarca metnini veriyor. Derviş efe Aydın civarının en meşhur eşkiyası idi. Düğününde onu jandarmalar tutukladılar ve idam ederler. Buna dayanamayan gelin ölür.⁶⁸¹ Aynı gezi sırasında Aydın civarında, Keleş’te bir düğünde eşkiyalar ile ilgili ikinci, iki kıtadan oluşan bir türkü derler. Bu epik türküye göre son eşkiya, dağdan inerken jandarmalar tarafından vurulur. Türkmen kızları beyaz yas giysisini giyerler.⁶⁸² Aynı yerde derlediği, ünlü eşkiyanın, Samaeli’nin⁶⁸³ iki dörtlükten oluşan türküsünün Macarca metnini verir. Kúnos, son olarak Keleş’te bir düğünde kadınlardan derlediği ve kadınların kaderini anlatan türkü 4 kıtadan oluşan türkünün metnini verir. Bu türküde Braila’dan [İbrail, bugün

⁶⁷⁹ Macarca tercümeleleri: - Kisázsia török dialektusairól, **MIA Yayınları**, XVI. cilt, IX. sayı Bp 1896, s. 41-45

⁶⁸⁰ a.g.e., s. 45

⁶⁸¹ - **Anatóliai képek**, s. 80

⁶⁸² - **Anatóliai képek**, s. 81-82

⁶⁸³ Ya da Samaylı. Samaylı’nın iki dörtlükten oluşan türküsü için bkz. Mehmet Bayrak, **Eşkiyalık ve Eşkiya Türküleri**, Ankara 1985, s. 347

Romanya’da Brăila] getirilen üç kardeşten iki erkek kardeş yolda öldürülür. Kız olan üçüncü kardeş de satılır. Anneleri bunun üzerine mutluluğu simgeleyen al giysilerini çıkartıp, yası simgeleyen beyazlar giyer.⁶⁸⁴

3.3. Halk seyirlik oyunları ya da halk tiyatrosu

3.3.1. Türk gölge oyunu

Kúnos, Türkiye’deki araştırmalarının ilk döneminde en çok karagöz oyunları ile ilgilenir.

Türk gölge oyunu (“Karagöz”) hakkında [Über türkische Schattenspiele (“Karagös”)]⁶⁸⁵, Kúnos’un 1887’de yazdığı ilk Almanca makaledir. Bu makalede Kúnos, Türklerin gölge oyunlarına sahip olan tek Müslüman halk olduğuna dikkat çeker⁶⁸⁶. Kúnos, Karagözü tip olarak Alman *Hanswurst*, İtalyan *Polichinell* ve Macar *Paprikajancsi*’ye benzetir. Türk gölge oyununun menşei ile ilgili olarak, karagöz oyununa en çok benzeyen gölge oyununun Çinlilerin hayal oyunları olduklarını, bu yüzden gölge oyununun Çin’den çıkıp İran ve Azerbaycan üzerinden geçip Anadolu’ya geldiğini ve Küçük Asya’daki Eski Çağdan beri var olan dramatik oyun geleneğiyle katışması sonucu, özgün bir Türk gölge oyununun ortaya çıktığı ileri sürer.⁶⁸⁷

Kúnos’un *Anadolu Manzaraları* adlı kitabında yazdığına göre, 1886 yılında Aydın ve civarında derleme yaparken bir Ramazan akşamı bir kahvede icra edilen gölge oyununu izlemiş, orada hem icra edilen oyunu hem de halk arasında karagözün menşei ile ilgili yaygın olan bir efsaneyi derleyip söz konusu kitabına almıştır. Bu efsaneye

⁶⁸⁴ a.g.m., s. 82

⁶⁸⁵ **Ung.Rev.**, 1887

⁶⁸⁶ a.g.m., s. 425. Bunun doğru olmadığını düşünüyoruz: Endonezya’da da gölge oyunları mevcuttur.

⁶⁸⁷ a.g.m., s. 426

göre, Orhan Gazi, Bursa'da bir cami inşa ettirir ancak inşaat bir türlü bitmeyince cami inşaatının neden yavaş ilerlediğini sorar. Kendisine cevap olarak: İnşaatta çalışanlar arasında iki işçinin bulunduğunu; bunlardan birinin kaba ve nükteli sözlerle konuşan Karagöz, diğerinin ise yapmacık sözlerle konuşan Hacivat olduğunu, onların çalışanları sürekli güldürdüklerini, bu yüzden çalışmalarını engellediklerini söylerler. Orhan Gazi, Karagöz ile Hacivat'ı kafalarını kestirerek cezalandırır. Fakat sonradan yaptığına pişman olur ve pişmanlığını Şeyh Küşteri'ye anlatır. Bunun üzerine Şeyh Küşteri beyaz bir perdeyi ipe bağlayıp asar ve Hacivat ve Karagöz'ü temsil eden iki çift kırmızı ve sarı pabucu oynatıp onların seslerini ve konuşmalarını taklit ederek üzgün olan Orhan Gazi'yi eğlendirir. Hacivat ile Karagöz'ü idam ettirdiği için Orhan Gazi'ye kızgın olan şeyh gölge oyunu başlamadan önce her zaman bir prolog söyler. Bu oyun, zamanla yavaş yavaş saraydan kahvelere iner, pabuçların yerini insan figürleri alır.

Kúnos'a göre, ilk dönemlerde sadece Karagöz ile Hacivat'ı oynatılırken, fakat daha sonra figürlerin sayısı çoğalır; ahlakçı prolog da kaybolur ve kaba şakalar oyuna hakim olur. Şeyh Küşteri de karagöz oynatanların pîri olur. Kúnos'un verdiği bilgilere göre, Bursa'nın en büyük meydanına Şeyh Küşteri Meydanı adı verilmiş⁶⁸⁸.

Karagöz Türk gölge oyunları hakkında adlı makalesinde verdiği bilgilere göre Kúnos, ilk zamanlar bu oyunların insanlara ahlâkî dersler verdiğini, fakat zamanla oyunların gittikçe müstehcenleştiğini, kabalaştığını belirtir. Ahmet Vefik Paşa'dan aktardığı bilgilere göre Karagöz oyunlarının önceleri ahlâkî ve didaktik özelliğe sahip olduklarını⁶⁸⁹ ifade eden yazar karagöz oyunlarının eskiden ahlâkî ve didaktik unsurlar

⁶⁸⁸ -Anatóliai képek, 1891, s. 56-58

⁶⁸⁹ -Karagös, 1887, s. 426

içerirken zamanla karnavalda gösterilen bir tür şaklabanlıklar seviyesine düştüğüne işaret ediyor.

Kúnos, Karagözün genel olarak Ramazan aylarında oynanmasının nedenini şöyle açıklıyor: Ramazanda on iki saat yemeyen, içmeyen ve kendilerini her türlü zevkten uzak tutan insanların, iftardan sonra geceleri tam tersini yapmak, yani eğlenmek isterler. Ramazan eğlencelerinde, birkaç saatlik de olsa, zenginler ile fakirler, okumuşlar ile halk arasında perde kalkar, duvarlar yıkılır. Kúnos'a göre, sosyal katmanlar arasındaki duvarların yıkılışını en iyi örnekleyen, gölge oyunudur.

Aynı makalede Kúnos, karagöz icra edildikleri yerleri, oyunun aksesuarlarını ve hayalci ile iki müzisyen yardımcılarından oluşan *kumpanyasını* tanıtır:

*Hayali*⁶⁹⁰ karagöz oyunlarının yazarı ve icracısıdır. *Hayali* bir oyunda en az on ayrı millet, kültür ve meslekten olan insanların seslerini *taklit* edebilir. Kúnos'un ifadeleriyle oyun tam bir karmaşadır ve seyircinin bundan bir anlam çıkartması zordur. Her oyunun konusu olmasına rağmen, *hayalinin* figürlerini konuşturması irticalendir (Improvisation). *Hayalinin* nükte söyleme, kelime oyunu yapma yeteneği, oyunun kalitesine damgasını vurur. Kúnos, oyunun baş oyuncularını olan *karagöz* ile *hacivatı* tanıttıktan sonra, bunlardan *hacivatın* halka yukarıdan bakan *Osmanlıyı* *karagözün* ise geleneksel yaşamını sürdüren Türk halkından birini temsil ettiğini belirtir ve karagöz oyunlarında bu sosyal tabakalar arasındaki çatışmaların yansıtıldığını yazar. Daha sonra Kúnos, derlediği bazı karagöz oyunları hakkında çok kısa bilgiler vermiştir. Biz bu oyunların burada yalnız adlarını vermekle yetineceğiz:

⁶⁹⁰ Kúnos *hayaliyi* *hayalci* diye adlandırır

1. *Hamam oyunu*, 2. *Uruşma* (şarkıcı) *oyunu*, 3. *Karagözün yazıcı oyunu* (s. 429-432). Kúnos, İstanbul'da ramazan eğlenceleri sırasında derlediğini belirttiği bu oyunlardan ikisinden (*Hamam oyunu* ve *Uruşma oyunu*) bazı diyalogları Almancaya da çevirmiştir (s. 430 ve 431).

Kúnos, *Türk Lehçe Örnekleri*'nin 8. cildinde dokuz karagöz oyununun Türkçe metinlerini vermiştir.⁶⁹¹

Kúnos'un ortaoyunu hakkında yazdığı *Türk Halk Seyirlik Oyunu: Orta Oyunu* (Das türkische Volksschauspiel – Orta oynu) adlı Almanca kitabında karagöz oyunları hakkında da önemli bilgiler verir:

Kúnos, kendisine gelinceye kadar Avrupa'da Türk gölge oyunu, karagöz hakkında yapılan araştırmaların dil bilimsel mahiyet taşıdıklarını belirtiyor. Kúnos, yukarıdaki görüşünün aksine bu kitapta Joseph Horovitz'in *Yunanlı mimlerin doğudaki izleri* (Spuren der griechischen Mimen im Orient)⁶⁹² adlı çalışmasına dayanarak Türk gölge oyununun antik Yunan *mimus*larına geri gittiğini ileri sürmekte ve gölge oyununun geleneksel Türk seyirlik oyunları ile Yunan *mimus*larının etkileşmesinden oluşup geliştiğini ileri sürer. Kúnos'a göre, karagöz ve hacivat dışında diğer sosyal dinî ve etnik grupların temsilcilerinin de (örneğin Ermeni, Rum, Yahudi) gölge oyununda yer almaları, Türk gölge oyununun oluşmasında Yunan *mimus*larının etkisini gösterir. Diğer taraftan Türk seyirlik oyunlarında olan meddah ve medahlığın hikâye anlatma üslubunun da karagözün oluşmasında rol oynadığına⁶⁹³ işaret eden Kúnos, gölge oyunu ile ortaoyunu geleneklerinin karşılıklı olarak birbirini çok etkilediklediklerini, bu nedenle

⁶⁹¹ Sayfa...

⁶⁹² Kúnos, eserin yazarı ve eser hakkında başka bilgi vermez.

⁶⁹³ - **Das türkische Volksschauspiel – Orta oynu** (Türk halk tiyatrosu – Ortaoyunu), Leipzig, 1908, s. 5

her iki türün biri birine çok benzediği kanısındadır. Kúnos'a göre, karagöz ve ortaoyununda ortak figürlerin bulunması, türler arasındaki karşılıklı etkileşimin kanıtıdır.⁶⁹⁴

Kúnos, Türk gölge oyununun tarihi ile ilgili bilgileri Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinden aldığını yazar. Kúnos'a göre, Türk gölge oyununun tarihinde Hasanzâde Murad'ın önemli bir kişi olduğunu, onun karagöz oyunlarına birçok yenilik getirdiğini belirtiyor: Örneğin seyirciye ayrılan mekanın bir kısmını bir perde ile kapatmak suretiyle oyunun kadınlar tarafından da seyredilmesine imkân tanımıştır. Ayrıca Hasanzâde Murad yeni roller yanısıra oyunlara tasavvufun bazı öğretilerini de katmıştı.

Kúnos, Karagöz ve ortaoyunları arasında bir çok benzerlik olduğunu belirtir. Örneğin, kendisine göre en popüler ortaoyunu olan *Bahçe oyunu* karagözde de varır.⁶⁹⁵ Kúnos, ortaoyunu ile karagöz arasındaki fark olarak, ortaoyununda karagöze nispetle, bağımsız karakterlerin sayısının çok olduğunu, sahne tekniğinin daha gelişmiş olduğunu, grotesk karakterlerin veya grotesk güldürünün ise karagöze has olduğunu belirtir.⁶⁹⁶

Kúnos'a göre, karagöz oyunlarındaki bazı diyaloglar oyunun aksiyonu ile ilgili değildir, ortaoyununda ise her sahne oyunun akış süreci için önemlidir.⁶⁹⁷ Kúnos'a göre, karagöz ilkel (primitif), kültürel köy seyirlik oyunlarına benzer, buna karşılık ortaoyunu modernleşen, yani avrupalılaştan Türk kültürünün bir edebi türüdür.⁶⁹⁸

⁶⁹⁴ a.g.e., s. 6

⁶⁹⁵ - **Das türkische Volksschauspiel**, s. 95

⁶⁹⁶ a.g.e., s. 98

⁶⁹⁷ a.g.e., s. 105-107

⁶⁹⁸ a.g.e., s. 107

Kúnos, Aydın'dayken Ramazan'da bir kahvede adını vermediği bir *hayaliden Hamam Oyununu* izler⁶⁹⁹ ve oyunun icrası sırasında olanları bize şöyle anlatır:

Sahne, oyuna hazır oluncaya kadar üzerinde karagöz oyunlarının bir kahramanının resmi olan bir perde ile kapatılır. Bu resim gösterilecek oyunun konusunu anons eder. Oyundan önce hayalci perdenin arkasında duran lambayı hafifçe yakar, oyun başladığı zaman ise lambayı tamamen açarak perdeyi aydınlatır. Bir köşede *yardak[çı]* denilen bir müzisyen oturur. Oyun *yardakçmın* söylediği türkü ile başlar. İlk önce Hacivat sahneye çıkıp bir gazel okur, onun ardından sahneye giren figürler türkü söyleyerek girerler. Gazel okumayı bitirdikten sonra Hacivat bir prolog ve karagözcülerin pîri olan Şeyh Küşteri ile dönemin padişahına methiyeler söyler. Daha sonra da Karagözü över ve onu sahneye çağırır. Hacivat, en çok Karagöz'ün Arapça bilgisini, büyük kültürünü över. Karagöz, gürültü ile sahneye çıkar ve Hacivat'ın ona Osmanlıca yönelttiği soruları anlamadığı için komik cevaplar verir.

Kúnos, ardından oyunda yer alan figürleri, neden yapıldığını belirtmeden onların yarı saydam olduklarını, renkleri ile yapılarının Türk halılarındaki motiflerini andırdığını, figürlerin çok spesifik olduğunu, karagöz oyunlarını tanımayan seyircilerin bile kolayca teşhis edebilecekleri, görünüşte olup temsil ettikleri insan tiplerinin kolayca tanıtabilecek nitelikte olduklarını yazar. Çok hareketli olan figürler (karagöz, dansçılar) birbirlerine ustaca bağlanmış bir çok parçadan oluşur. Az hareketli olanlar ise (örneğin kadın) iki parçadan oluşmuştur. Hayalci, figürlerin temsil ettikleri insan tiplerinin konuşmalarını kendi sesiyle taklit eder. Örneğin: karagöz her zaman kısık sesle konuşturulur. Karagözün hacivata patlattığı şamarları ve başka sesleri hayalci, elini

⁶⁹⁹ Metni, - *Anatóliai képek*, s. 59-68

kendi boynuna ya da ayağını yere vurarak çıkarmaya çalışır. Figürlerin çoğunun yüzü, giysisi geleneksel Türk çizgileri taşırken, o zaman modernleşmekte olan Türk toplumunun temsilcisi olarak *bey* de sahneye çıkar. Kúnos'a göre, karagöz oyunlarının dekorları çok zengin olup her türlü bina ve yeri sahneye yansıtılabilmektedir.⁷⁰⁰

3.3.2. Ortaoyunu

Kúnos'un ortaoyunu hakkında yazdığı en önemli çalışması bize göre *Türk Halk Seyirlik Oyunu. Ortaoyunu*'dur (Das türkische Volksschauspiel. Orta oynu) (Leipzig, 1908). Bu kitapta Türk aydınlarının bu değerli halk edebiyatı ürünüyle hiç ilgilenmediklerini üzüntü ile dile getirir. Sadece Ahmet Râsim'in *İkdam*⁷⁰¹ gazetesindeki makalesinde ortaoyunu hakkında bazı şeyleri tespit etmeye çalıştığını belirtir.

Kúnos, ortaoyunun menşei ile ilgili biri birinden farklı şu görüşleri ileri sürer:

1. Kúnos, Thalasso'nun *Çağdaş Türk Tiyatrosu* (Le théâtre turc contemporain)⁷⁰² adlı makalesinde ortaoyununu İtalyanların *commedia dell'arte* ile karşılaştırdığını ve bu karşılaştırma sonucunda, ortaoyunu ile *commedia dell'arte* arasında benzerlikler tespit ettiğini belirtir. Yazar, Osmanlı-Ceneviz; Osmanlı-Venedik ilişkileri göz önünde tutarak İtalyanların *commedia dell'arte*'sinin ortaoyununu etkilediği görüşündedir. Yazara göre, Ortaçağda İtalyan ve Batı Avrupa tiyatro oyunlarının ünlü komik figürleri olan *Arlequin*, *Scaramouche*, *Colombine* ve *Pantolon*, ortaoyunundaki *Kavuklu*, *Pişekâr*, *Sevgili* ve *Zenne* ile benzerler. Ayrıca ortaoyunu sahnesinin yuvarlak biçimi, naif konulu oyunları da her iki seyirlik oyunun benzer hususiyetlerindedir.

⁷⁰⁰ - *Anatóliai képek*, s. 58

⁷⁰¹ **S. İkdam**, Journal politique, économique et littéraire Constantinople, jeudi 11 Juillet 1907 (İstanbul, Perşembe 11 Temmuz 1907)

⁷⁰² **REL**, 9-e Année No. 327

Thalasso'nun tespitlerinden yola çıkan Kúnos Thalasso'nun karşılaştırmalarına ek olarak ortaoyunundaki "orta" sözcüğü ile İtalyanca *commedia dell'arte*'deki "arte" sözcüğü arasındaki ilişkinin de dikkate alınması gerekir.⁷⁰³ Kúnos, ortaoyuncuların sahneye *palanga* dediğine dikkati çeker ve bu sözcüğün aslında İtalyanca *palanco*'dan türetilmiş olabileceğine dikkati çeker.

2. Kúnos'un ortaoyununun menşei ile ilgili olarak üzerinde durduğu başka bir görüş de ortaoyununun Bizans tiyatrosundan kaynaklandığıdır. Ona göre ortaoyunu, Bizanslılar döneminde İstanbul'da sergilenen pantomim ve tiyatro oyunlarından türemiş olabilir. Ortaoyuncularının çoğunun Yahudi, Ermeni veya Rumlardan oluşması da bunun bir kanıtıdır. Osmanlı toplumunun söz konusu bu insan tiplerinin Türkçeyi telaffuzları ve yaptıkları dil hataları zamanla, oyunlarda güldürünün araçları olmuştur.⁷⁰⁴

Kúnos, ortaoyununun önceleri yüksek tabakaları eğlendirmek amacıyla icra edildiğini, sonraları halka inip meddah geleneği ile karıştığı görüşünü ileri sürer.⁷⁰⁵ Ortaoyununun Türk hokkabazlık geleneğini de etkilediğini belirterek, buna kanıt olarak ortaoyununun iki temel aktörü, Pişekâr ile Kavuklu'nun hokkabaz oyunlarının da kahramanları olduklarına dair örnekleri gösterir⁷⁰⁶.

Kúnos, ortaoyununun zamanla çok popüler bir seyirlik oyuna dönüştüğünü yazar. Buna kanıt olarak Osmanlı döneminde Eflâk ve Boğdan voyvodalarının kendilerini eğlendirecek, kendileri için gösteri yapacak ortaoyunu kumpanyaları kurduklarına işaret eder. Hatta *Pişekâr* adının Romen diline geçtiğini; Romencedeki *pişicher* (pişiker)

⁷⁰³ - **Das türkische Volksschauspiel**, s. 8-9

⁷⁰⁴ - **Das türkische Volksschauspiel**, s. 4

⁷⁰⁵ a.g.e., s. 6

⁷⁰⁶ a.g.e., s. 6-7

kurnaz numaracı ve *pişicherlic* (pişikerlik) sözcüğünün de dolandırıcılık, hile, kurnazlık anlamında kullanıldığını belirtir.⁷⁰⁷

Kúnos, bir ortaoyunu kumpanyasının sanatçılarının birbirlerine “ağa”, büyük yeteneğe sahip olanlara ise “usta” diye hitab ettiklerini kaydeder. Ortaoyuncuların bir müdür tarafından idare edildiklerini belirtir. Kúnos’un tespitlerine göre maaşını (payını) herkes oyundaki rolünün önemine göre alıyordu: Kavuklu kazanılan paradan üç, Pişekâr iki buçuk, Zenne iki ya da bir buçuk, diğerleri ise bir buçuk ya da buçuk pay alıyorlardı.⁷⁰⁸

Ortaoyunundaki her oyuncunun kendine has giysilerinin ya da eşyalarının önemine değinen Kúnos, seyircilerin oyuncularını sadece onların elbiselerine bakarak teşhis ettiğini kaydeder. Buna örnek olarak da zennelerin feracesiz sahneye çıkmalarının nedenini gösterir: Kúnos, feracesiz sahneye çıkan zennenin kim olduğunu seyirci tarafından anlaşılmadığını gösterir.

Ancak Kúnos, ortaoyununun Türk halk kültürünün en hızlı modernleşen türü olduğunu da belirtir ve ortaoyununa has giysilerin de Avrupalılaşmaya başladıklarını söyler. Kumpanyaların, artık Avrupa’da olduğu gibi oyunların icra edildiği yeri, oyunun oynandığı tarihi, oyunun adı ve oyundaki roller ve onları paylaşan aktörlerin adları gazetelerde ilan edilmeye başlanır. Kúnos, *Kavuklunun* adı yerine, Avrupa’daki tiyatro modeline göre “nekre (komik) bir adam” diye verdiklerini, başını kaplayan büyük geniş sarığın yerini zamanla yüksek ve uzun püsküllü bir fes aldığını kaydederek⁷⁰⁹ bunun nedeninin eski giyiniş tarzının yerine 1880’lerde İstanbul’da avrupalı giyim tarzının

⁷⁰⁷ a.g.e., s. 7-8

⁷⁰⁸ a.g.e., s. 25

⁷⁰⁹ a.g.e., s. 25-26

günden güne benimsenmeye ve kullanılmaya başlandığına işaret ederek eski tarzda giyinen kumpanyaların bulmanın güçleştiğini yazar.⁷¹⁰

Kúnos, Kitabın bir sonraki bölümünde ortaoyunun bazı aktörlerini tanıtmıştır. Bunlar sırasıyla şunlardır:

Kavuklu genellikle hırdavatçı, hizmetçi, esnaf olarak karşımıza çıkar. Çoğunlukla da adı Hamdi'dir.

Pişekâr ortaoyunu açan kimsedir. İlk sahneye giren odur. Sahneden çok nadir olarak ayrılır. İşi olmadığı halde yere oturur ya da seyirciler arasında bekler. Genelde Tosun efendi ismini taşır ve şehirliyi temsil eder. Kelimenin etimolojisini de Kúnos şöyle yapar “pişe” Farsça “peşe”den (başlangıç) ve kâr (yapan) sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir.⁷¹¹

Zenne ortaoyununda kadını temsil eder. Kavuklu ve Pişekâr'dan sonra en önemli rol onundur. Bu adının yanısıra onu *halayık* veya *uşak* (!) diye de çağırırlar. Genelde oyunun ilk perdesinde sahneye çıkar.⁷¹²

Kavuklu, *Pişekâr* ve *Zenne* dışında ortaoyunundaki diğer roller şunlardır: *Sarhoş* (veya Hamal),

Acem: Farslı, mesleği şalcı ve çarşıda zenneci, yani kadın giysileri satan

Laz: bakır satar, hallaçlık yapar ya da kalaycıdır

Kayserili: bakkal, kavvaf, nakkaş

Arnavut: celep

Ayvaz: Ermeni hizmetçi

⁷¹⁰ a.g.e., s. 102-103

⁷¹¹ a.g.e., s. 28

⁷¹² a.y.

Zampara: Şık, ya da Şık bey, kâtiplikle uğraşır

Yahudi: eskici, basmacı

Kürt: bekçi

Türk: çiftçi, turşucu, ahçı

Ermeni: antikacı, kuyumcu

*Eğimli*⁷¹³: Eğin’li kasap

Frenk: à la franga doktor

Zeybek: çiftçi⁷¹⁴

Kúnos bir ortaoyununda, oyunun iki sahneden oluştuğunu yazar: Birinci perdede Pişekâr ve Kavuklu birbirlerine sataşır. Zenne’nin arasına aralarına girmesiyle oyun bir hayli canlanır. İkinci perdede ise oyunun gerçek konusu ortaya çıkar. Bu perdede oyunun bütün oyuncularını sahnede yerlerini alırlar.

Kúnos, ortaoyununun esasını *taklidin* oluşturduğunu, oyuncuların bir milletin, bir bölgenin ya da bir sosyal tabakanın konuşmasını, davranış tarzını taklit ederek seyircileri eğlendirmeye çalıştıklarını yazar.⁷¹⁵ Kitabın devamında Kúnos, ortaoyunundaki sahnenin yapısını, sahnede her zaman yer alan araç gereci (sayfa 29-30), tanıttıktan sonra bir oyunun nasıl icra edildiğini (sayfa 31-32) anlatmıştır. Verdiği bilgilere göre:

İlk önce Pişekâr, Kavuklu ve Zenne dışında, bütün aktörler başlarında kağıt şapkalarla müzik eşliğinde dans ederek sahneye çıkarlar, bir “curcuna teperler”⁷¹⁶ ve geri çekilirler. Oyun Pişekâr’ın, elinde şakşak (sopa) ile sahneye çıkmasıyla başlar.

⁷¹³ Kemaliye

⁷¹⁴ a.g.e., s. 28-29

⁷¹⁵ a.g.e.,s. 33

⁷¹⁶ a.y.

Seyircilere “temennâ” (selâm) verip onlara oyunun adını verir ve müzisyenlerle aşağıdaki diyalogu sürdürür:

- Ey, benim kahramanım! (Oh mein Held!) diye müzisyenlere bağırır.

Müzisyenler:

- Emret, kahramanım! (Befiel, mein Held!) diye cevap verirler.

Pişekâr:

- Bu bir taleptir! (Das ist auch eine Absicht!),

Müzisyenler:

- Talebin nedir? (Was ist denn deine Absicht?)

Pişekâr:

- (Oyunun adını söyler) ... adlı oyunun taklidini gösterme kararını aldım, seyircilerimizi memnun etmek için oynayın onu! (Ich nahm die Nachahmung ... Stückes vor, spielet es, damit unsere Zuschauer zufrieden seien!).⁷¹⁷

Bu sırada müzisyenler çalmaya başlarlar. Pişekâr ile Kavuklu “muhaberelerine” başlarlar. Bundan sonra diğer oyuncular da oyuna katılırlar. Birinin oyunu bittikten sonra ağır ağır yürüyerek sahneden çıkar. Oyuncular genelde karşı karşıya oturarak konuşurlar, konuşmalarını bitirdikten sonra aralarında yer değiştirirler (bunu seyirciler tarafından oyuncuların yüzlerini daha iyi görebilmeleri için yaparlar). Böylece oyun sırasında oyuncular birkaç kere sahnenin etrafını dolaşırlar.⁷¹⁸ Kúnos’a göre, bir ortaoyunu aktörü birçok rol yapabilir.

⁷¹⁷ a.y.

⁷¹⁸ a.g.e., s. 34

Kúnos, İstanbul'da yaşadığı dönemin ünlü ortaoyuncularının adlarını ve rollerini sıralar: Komik Kavuklu Hamdi Efendi, Komik Abdulrezzak Efendi, Kasımpaşalı Sâlih Efendi (Zenne rolünde), Üsküdarlı İsmail Efendi (Zenne), Meddah Mustafa Aşkî Efendi (Acem, Laz), Meddah Surûrî Efendi (Türk, Arap), Receb Efendi (Zenne, Kürd), Sâid Ağa (Yahudi, Sarhoş), Kocakarı Ahmet Ağa (İhtiyar ve Kocakarı), Komik Hasan Efendi (Kavuklu ve Kayserili), Şair Ömer Efendi (Zenne), Raci Efendi (Frenk), Kâtib Sâlih Efendi (İhtiyar ve Eşkiya), Ali Rıza Efendi (Kavuklu ve Budala), Rafet Bey (Şik ve Budala), Memduh Bey (Eginli, Frenk), Asım Efendi (Pişekâr), Küçük Hamdi Efendi (Pişekâr), Tezgâhçı Mehmet Bey (Zenne, Tatar ve Göçmen), Nâzif Bey (Zenne).⁷¹⁹

Aynı kitapta Ignác Kúnos, ortaoyununun, ya da diğer adıyla *meydan oyununun* bir yerin ortasında ya da meydanda düzenlendiğinden dolayı bu adı taşıdığını yazıyor.

Bu kitap Kúnos'un derlediği dört ortaoyunu metnini ve Almanca çevirilerini içeriyor: *Kunduracı oyunu*⁷²⁰, *Bahçe oyunu*⁷²¹, *Kale oyunu*⁷²², *Sandıklı baskın yahut Sarhoşa hile*⁷²³. Kitapta *Kunduracı oyun*'un tam metni verilmiş olmasına rağmen, diğer oyunların sadece özetleri yer almıştır.

Bu oyunlardan *Kunduracı Oyununu* Kúnos, Eskişehir'de bir ortaoyunu kumpanyası gösterisinde derlemiş ve ilk defa *Osmanlı-Türkçesine giriş* (Janua linguae ottmanicae) adlı kitabında yayımlamıştır.⁷²⁴

Kúnos, *Türk Halk Seyirlik Oyunu. Ortaoyunu* adlı kitabının sonunda ortaoyunlarını üç kategoriye ayırır:

⁷¹⁹ a.g.e., s. 38 (dipnot)

⁷²⁰ Latin harfli transkripsiyonu s. 39- 63; Almanca tercümesi s. 63 - 85

⁷²¹ Latin harfli transkripsiyonu s. 85 – 88; Almanca tercümesi s. 88 - 90

⁷²² Latin harfli transkripsiyonu s. 90 - 91; Almanca tercümesi s. 91 – 93

⁷²³ Latin harfli transkripsiyonu s. 93; Almanca tercümesi s. 94

⁷²⁴ Bp, 1905, s. 36

1. *Taklit oyunları*: Bu tipe giren oyunlara, *Bahçe oyunu*'nu örnek gösterir.
2. *Sarhoş oyunları*: Bu tipe, baş aktörü *Bekri* ya da *Tuzsuz* olan oyunlar: *Sandıklı Baskın* ya da *Sarhoşa Hile Oyunu*'nu örnek gösterir.
3. *Kan davası*, *kız kaçıрма*, *savaş* gibi eski Türk geleneklerini veya tarihî olayları konu alan oyunlar: Bu oyunlara örnek olarak *Kúnos*, *Kale Oyunu*'nu gösterir.⁷²⁵

Kúnos, 11 Temmuz 1907'de İstanbul'da yayımlanan *İkdam*⁷²⁶ gazetesinde ortaoyunu hakkında Ahmet Râsim'in⁷²⁷ iki makalesi çıktığını, bu makalelerde ortaoyunun tarihi gelişmesi hakkındaki bilgileri Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden aktardığını⁷²⁸, ortaoyunu ile ilgili bilgileri de İstanbul'da o dönemin en önemli Kavuklu'su olan Hamdi Efendi'den ve Küçük İsmail'den derlediğini⁷²⁹, Ahmet Râsim'i söz konusu makalelerini yazması için kendisinin teşvik ettiğini ve makalelerin hazırlamasında katkısı olduğunu belirtmektedir.⁷³⁰

Anadolu Manzaraları (Anatoliai képek) adlı kitabında *Kúnos*, Alaşehir'de [Manisa] derlediği ortaoyunun kökeni ile ilgili bir efsaneye de yer verir. Bu efsaneye göre:

Osmanlı padişahı Kanunî Sultan Süleyman'ın zamanında çok kişi hastalanır. Padişah, sarayını hastalara açıp, onları tedavi ettirmeye çalışır. Uzun zaman geçtikten sonra padişah, hiç kimsenin iyileşmediğini hatta hastaların sayısının durmadan arttığını görünce, gerçek hastaları sahte hastalardan ayırmak için şu önleme başvurur: Hacivat ile

⁷²⁵ Metinler: a.g.e., s. 39 - 96.

⁷²⁶ S. **İkdam**. Journal politique, économique et littéraire, 11 Juillet 1907; 21 Novembre 1907. Yazarın notu.

⁷²⁷ Ahmet Rasim (? - 1933) ilerici gazeteci, yazar, besteci. Ahmet Rasim ile ilgili daha geniş bilgiler için bkz. TBEA cilt I, s. 33-35, Ahmet Rasim maddesi

⁷²⁸ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt I. s. 625. Yazarın notu, **Das türkische Volksschauspiel**, s. 7

⁷²⁹ - **Das türkische Volksschauspiel**, s. 97-140

⁷³⁰ a.g.e., s. 102

Karagöz'e benzeyen iki kişiyi, yani Kavuklu ile Pişekâr'ı çağırır. Onların yanında kadın rolünü oynayan bir erkek olan Zenne vardır. Bunlar hastalara bir oyun sergilerler. Oyunu izleyen yalancı hastalar gülerler. Gerçek hasta olmayanlar böylece tespit edilip saraydan kovulur. Padişah, yalancı hastaların tespitinde oyunlarıyla katkıda bulunan oyuncularını devlet memuru yaparak ödüllendirip onlara sarayında görev vermiştir. Onların oyunlarını sık sık seyrederek imiş. Fakat Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra halefi ortaoyuncuları saraydan kovar, böylece ortaoyunu halkın seyrettiği bir oyun haline gelir.⁷³¹

Bu efsaneyi anlattıktan sonra Kúnos, ortaoyunu tarihi ile ilgili kısa bilgiler verir: Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi*'ne göre Kanunî Süleyman'ın zamanında ortaoyuncular her zaman padişahın çevresindedirler. Kanunî'nin sevilen ortaoyuncularından Derviş Ömer Sigetvar (Szigetvár) seferine de katılır. Bu, Kúnos'a göre ortaoyununun 16. yüzyılda yakalamış olduğu saygınlık seviyesinin göstergesidir.

Ancak Kúnos, 1885-1890 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde araştırmalar yapmak üzere bulunduğu yıllarda büyük bir geçmişi olduğunu ifade ettiği ortaoyununun değişmiş olduğunu, oyunun sadece "dejenere olmuş artıkları" ile karşılaşabildiğini, ortaoyunu icra eden kumpanyalarının sayısının da çok azaldığını kaydeder. Kúnos, bir seferinde iki Yahudi oyuncudan oluşan bir ortaoyunu kumpanyasıyla, bunların icra ettiği oyunun çok basit olduğunu, oyuncuların birbiriyle alay ederek, birbirine komik ve mecazi sözler söyleyip, ellerini birbirine çırpıp, yüz şaklabanlığı ve hokkabazlık ederek seyircileri eğlendirmeye çalıştıklarını belirtir.⁷³² Kúnos, 19. yüzyılın sonlarına doğru

⁷³¹ -Pályám emlékezete, s. 108-110

⁷³² Bize göre bu bir ortaoyunu gösterisi değildir, oyuncular da ortaoyuncular değildir.

ortaoyununun Kanuni sultan Süleyman dönemindeki kalitesini hemen hemen tamamen yitirdiğini ve bu seyirlik halk oyununun artık son günlerini yaşamakta olduğunu yazar.⁷³³

Aynı kitapta Kúnos, Türk halk seyirlik oyunlarından karagöz ile ortaoyununu karşılaştırır. Onun bu karşılaştırmasına göre karagözün, naif mizahının çocukları ve kadınları eğlendirdiğini, ortaoyununu anlamak için daha gelişmiş bir mantığa sahip olmak yani onun deyimiyle erkek olmak gerektiğini yazar.⁷³⁴ Onun bu sözlerinden gölge oyununun daha çok kadın ve çocuklara hitab ettiğini, ortaoyununun ise erkeklere hitab eden bir seyirlik oyunu olduğunu ileri sürüyor. Ayrıca Kúnos, ortaoyununun baş aktörleri olan *Kavuklu* ile *Pişekâr*'ın giysilerinin *Karagöz* ile *Hacivat*'ın giysilerini andırdıklarına dikkati çekerek ortaoyununun gölge oyununa olan bir başka etkisine işaret etmektedir.⁷³⁵ Kúnos'un karagöz ve ortaoyunu hakkında yaptığı karşılaştırmalar, onun *Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında da buluruz: bu kitapta da Kúnos, ortaoyununu karagöz'den çok daha değerli bulduğunu Türklerin aktörleri cansız figürlerden oluşan gölge oyunu, yaşayan oyuncular tarafından icra edilen ortaoyununa tercih etmelerine şaşırdığını yazıyor.

3.3.3. Kúnos ve modern Türk tiyatrosu

Kúnos'un İstanbul'da bulunduğu dönem Osmanlı tiyatrosu ilk dönemini yaşıyordu. Özellikle Güllü Agop'un uğraşları sonucunda Osmanlı toplumunun seçkin tabakasının bir kısmı tiyatro oyunların düzenli seyircisi haline gelir. Namık Kemal, Âli Bey, Şemsettin Sami, Ahmet Mithat ve Ahmet Vefik Paşa gibi tiyatro yazarlarının

⁷³³ a.g.e., s. 159-162

⁷³⁴ a.g.e., s. 117-118

⁷³⁵ a.g.e., s. 111-112

eserlerinin başarısı tiyatro kültürünün Osmanlı toplumunda yayılmasına büyük katkıda bulunurlar. Metin And, *Osmanlı Tiyatrosu* adlı kitabında⁷³⁶ Osmanlı yazarlarının, toplumu tiyatroya çekmek için oyunların yazmasında ve seçiminde iki yönteme başvurduklarını yazar:

1. Seyirciyi tiyatroya çekmek ve tiyatronun ona yabancı gelmemesi için *Tahir ve Zühre*, *Leylâ ile Mecnun* gibi Türk halk hikâyelerini tiyatroya uyarlarlar. Burada yazar bu halk hikâyelerinin tiyatroya uyarlamalarında Türk yazarların Avrupa dramatik oyunlarını örnek alıp almadıkları hakkında bize haber vermez.

2. İkinci yöntem ise, Avrupa tiyatro eserlerinin tercüme edip bunları Türk seyircisinin beğenileceği hale getirirler.

Metin And, tiyatro yazarların seyircilerin nabzını tutup onların beğenilebilecekleri piyesler yazmaya çalıştıklarını, Avrupa tiyatro yazarlarının Türk seyircisine yabancı gelebilecek eserlerinin “Türkleştirilmesinde” Ahmet Vefik Paşa ile Âli Bey’in büyük katkısı olduğunu yazar.⁷³⁷

Ancak Kúnos, *Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında, Türk komedisini yaratmak isteyen “ucuz” Fransız tiyatro oyunlarını örnek aldıkları için Osmanlı yazarları eleştirir. Ona göre, modern Türk komedisini yaratmak için Türk dramaturgların yabancı oyunları değil, geleneksel Türk halk seyirlik oyunu olan *ortaoyununu* örnek almaları gerekmektedir. Kúnos, Osmanlı dramaturgların ortaoyununu ihmal ederek Fransız oyunların çevirisine yönelmeleriyle, eskiden padişahların sarayında çok takdir gören ve Osmanlı İmparatorluğu’nda çok popüler ve yaygın olan ortaoyununun 1890’lara kadar

⁷³⁶ Metin And, “**Osmanlı Tiyatrosu**”. Kuruluşu-Gelişimi-Katkısı, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 258, Ankara 1976 s. 272-273

⁷³⁷ a.g.e., s. 273

neredeysse unutulmuş duruma düşmesinde katkıda bulduklarını yazar. Bu sözleriyle arkadaşı olan ve Molière'nin komedilerinden yaptığı çevirilerle tanınan Ahmet Vefik Paşa'yı da eleştiriyor olmalı. Halbuki Kúnos'a, göre Türk yazarlar, ortaoyununu örnek aldıkları halde Avrupa tiyatro oyunlarının seviyesinden daha aşağı olmayan, aynı zamanda millî özelliklere de sahip bir tiyatro yaratabilirlerdi. Avrupa'da da ender rastlanılan çok önemli tiyatro geleneğini unutulmaktan kurtarmanın tek yolunu Kúnos, ortaoyunu hakkında Almanca ve Macarca araştırmalar yazıp ve metinlerini yayınlayıp Batı'nın buna dikkatini çekmekte bulunduğunu yazar.⁷³⁸

⁷³⁸ - **Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul 1978, s. 66-67

4. BÖLÜM: IGNÁC KÚNOS'UN TÜRKOLJİ VE TÜRKLERİN TANITIMINA DAİR ÇALIŞMAŞARI

4.1. Uygurca ve Tatar halk edebiyatı hakkında yaptığı çalışmalar

4.1.1. Kúnos ve Uygurcanın Yarkend ağzı

Kúnos, Osmanlı Türkçesi⁷³⁹ dışında zamanla başka Türk lehçelerine ve halk edebiyatlarına da ilgi duyar. Özellikle o dönemde Türkologlar tarafından hiç ya da çok az araştırılmış Türk lehçelerinin özelliklerini ve halk edebiyatlarını araştırmak isteyen Kúnos, Osmanlı Türkleri dışındaki Türk halklarının dillerini ve halk edebiyatlarını ilk defa 1905'te araştırma fırsatı bulmuştur.

Orta ve Doğu Asya'ya giden Avrupalı araştırmacıların tercümanı olan ve Uygurcanın o zamana kadar araştırılmamış olan Yarkend ağzını konuşan Mahmud Rehim, 1905'te önce Graz'a, sonra ise Budapeşte'ye gelir. Mahmud Rehim'in babası Yarkend'li bir Uygur, annesi ise Ladak'lı, yani Tibetli'dir.

Bernát Munkácsi ve Kúnos Budapeşte'de, Yarkend ağzını konuşan Mahmud Rehim'den derleme yaparlar. Derlenen metinlere dayanarak, Munkácsi Yarkend Uygur ağzının fonetik özellikleri ile söz varlığını, Kúnos ise kaynak kişinin halk edebiyatı türleri hakkında bilgisi olmaması nedeniyle ondan Yarkend Uygurlarının sözlü edebiyatlarını örnekleyecek metin derleyemediğinden şikayet eder.⁷⁴⁰

Kúnos, Mahmud Rehim'den derleme yaparken atasözlerinin derlenmesiyle işe koyulur. Kaynak kişinin halk edebiyatı ürünlerini bilmemesi üzerine ona hayatını,

⁷³⁹ Anadolu ve Rumeli ağızları, Gagauzca ve Kırım Osmanlıcası (Die anatolischen und rumelischen Dialekte; das Gagausische; Das Krimosmanische) **PTF**, Editerunt Jean Deny, Kaare Grønbech, Helmuth Scheel, Zeki Velidi Togan, Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner, A.D. MCMLIX, s. VIII

⁷⁴⁰ - Adalékok a jarkendi (keletázsziai) törökség ismeretéhez, **NKKTK II**, Budapeşte, 1906, s. 5

ailesini, yaptığı seyahatler ile ilgili anılarını anlattırır. Daha sonra Mahmud Rehim'in çocukluğunda duyduğu *çöcekleri*, yani halk masallarını hatırlatmaya çalışır, fakat başarılı olamaz. Kaynak kişi ona ancak dört masalı tam olarak anlatabilir.⁷⁴¹

4.1.2. Tatar halk kültürü ile ilgili derlemeleri

I. Dünya Savaşı'nda (1914-1918) Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Rusya arasında yapılan muharebelerde Avusturya-Macaristan ordusunun eline çok sayıda Rus asker esir düşer. Esirleri, dini kimliklerine göre Müslüman ve Hıristiyan esirler olmak üzere iki gruba ayırırlar. Müslüman esirlerin büyük bir kısmı Türk asıllı askerlerden meydana geldiği için onları Rus esirlerden uzak, iki esir kampına yerleştirilirler. Birinci kamp, Macaristan'ın kuzeyinde, Tuna nehrinin kıyısındaki ünlü Estergon (Esztergom) şehrinin yakınındaki Kenyérmezö'de kurulur; ve 30 000 kişilik kapasiteye sahip olan ikinci kamp ise, bugünkü Çek Cumhuriyeti'nde bulunan Éger'de (Cheb) kurulur.

Fırsatı ganimet bilen ve sahip oldukları kültürel zenginliği araştırmanın önemini kavrayan Kúnos, “dillerin maden ocağı” diye nitelendirdiği bu esir kamplarındaki Türk asıllı esirlerin sözlü kültür ürünlerini derlemek amacıyla ilgili devlet kurumlarından Macar İlimler Akademisi'nin aracılığıyla, izin ister.

Tatar esirlerin kampında. Müslüman esir kampında yaptığım araştırmalar hakkında bildiri (Tatár foglyok táborában. Jelentés a mohamedán fogolytáborban végzett tanulmányokról) adlı makalesinde Kúnos, yukarıda bahsettiğimiz iki esir kampında yaptığı araştırmalar hakkında şu bilgileri verir:

⁷⁴¹ a.g.m., s. 5-7

1915'in ilkbaharında esirlerin dilini araştırmak için Kenyérmező kampına gittiğini, bu kampta Kazan ve Kırım Tatarlarından esirlerin bulunduğunu tespit ettikten sonra Kırım Tatarlarının dili ve bu dilin diğer Türk lehçeleriyle olan ilişkisinin Ruslar tarafından yeterli derecede araştırılmadığından hareketle ilk hedefinin kampta bulunan Kırmılı esirlerden Tatarca dil ürünlerini derlemeyi amaçladığını belirtir. Özellikle Kırım Yarımadası'nda yaşayan Tatarların dillerini planladığını yazar. Yapacağı araştırmada ilk hedefinin özellikle Kırım Yarımadası'nın kuzeyinde yaşayan *Kırım Nogayları* ile Karadeniz'in kuzey kıyılarında yerleşmiş diğer *Nogayların* dilleri arasındaki farklılıkları ve bu ağızlardan ayrılan Tarkan Dağları civarında konuşulan *Tarkan Nogay* ağzını araştırmak olduğunu ifade eder.⁷⁴²

Aynı makalede Kúnos, Kırmılı Tatar aydınların kendi edebiyatlarını ve kültürlerini geliştirme yerine Osmanlı Devleti'ndeki edebi hareketleri ev kültürel gelişmeleri takip ettikleri için eleştirir. Ayrıca Kırmılıların İslâmi kültürel kimliklerinin de kaybolmaya başladığını, Kırım'da Tatar kültürünü artık yalnız halk edebiyatının temsil ettiğini yazar.⁷⁴³

Kúnos, bu makalesinde Kırım'da halkın anlattığı hikâyelerin genelde Kırım Tatarlarının kendi tarihlerine ait kahramanların hayatlarını kahramanlıklarını, savalarını konu edindiklerini yazar. Bu kahramanlık hikâyelerinde *Çora Batır*'in batırlardan, yani kendisi gibi kahraman olan ordusu ile sayısız kahramanlık sergilediğini yazar.

⁷⁴² BpSz CLXV, 1916 sayısından ayrı basım, s. 4

⁷⁴³ a.g.m., s. 4

Çora Batır'ın adı etafında anlatılan ve Kúnos'un derlemeyi başardığı bir Tatar anlatısına göre Çora Batır, kaçıp *Etele Han*'ın sarayına sığınır. ve Etele Han, Çora Batır'a yardım eder.

Bu anlatıyı yorumlayan Kúnos, efsanede adı geçen *Etele Han*'ın Macar efsanelerindeki Hun hükümdarı, Attila'nın adı olduğunu, hikâyenin masalımsı motifler yanında ve türküler içerdiğini ve hikâyenin saz eşliğinde *cır*landığını yani okunduğunu belirtir.⁷⁴⁴

Kúnos, Kenyérmező kampında Kırım Tatarı olan (Tatarlar ve Nogaylar) esirlerden yüzlerce *yır*, ya da *cır* (türkü) derlediğini dile getirir. Esirlerin ona savaş anılarını, esir kampındaki hayatları ile ilgili söyledikleri türkülerini şaşkınlıkla dinler ve not eder. Kúnos'a göre, bu Tatar esirler, kampta yarattıkları yeni türkülerde, bir taraftan savaşta düşmanları olan Macar askerlerinin yiğitliğini övmekte, diğer taraftan da ailelerine, annesine duydukları özlemine dile getirirler. Kúnos, bu tür türkülerin yaratıcılarından olduğunu belirttiği esirlerden İsa ve Derviş Mustafa adlı Tatarlarla ile Kenyérmező kampında tanıştığını yazar.

Kúnos, Tatarlardan çok sayıda *ekey* (< hikâye) diye adlandırdığı halk masalı da derlediğini kaydeder. Kúnos, Esztergom yakınındaki Kenyérmező esir kampında bir buçuk ay kaldığını yazar.⁷⁴⁵

Kúnos'un bu kampta yaptığı çalışmalarla ilgili olarak o zamanının bilim adamlarından Zsigmond Simonyi (1853-1919), 19 Haziran 1915 tarihli, dört sayfadan ibaret bir mektup yazar. Simonyi, mektupta Kenyérmező esir kampında yaptığı

⁷⁴⁴ a.g.m., s. 5-6

⁷⁴⁵ a.g.m., s. 6-7

çalışmalarla ilgili olarak, kullanılabilir sözlü kaynaklar bulup bulmadığını Kúnos'tan sorar.

Kúnos'un Simonyi'ye gönderdiği cevap mektubunda, Kenyérmező esir kampından önceki akşam döndüğünü, fakat ertesi sabah yeniden kampta olup derlemelerini sürdüreceğini, iyi bir kaynak bulduğunu ve ondan iki hafta boyunca derleme yapabileceğini yazar. Aynı mektupta Kúnos, Simonyi'nin sorusuna cevap verme yerine ondan Éger'deki esir kampında da araştırma yapabilmesi için ilgili kurumlar başvurduğunu ve talebinin gerçekleşmesi için Simonyi'nin yardımcı olmasını rica eder.⁷⁴⁶

Kúnos, Simonyi'ye yazdığı 8 Temmuz 1915 tarihli ikinci bir mektuptan Éger esir kampında bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kampta bir araya toplanmış olan muhtelif Türk halklarına mensup savaş esirlerinden onların dilleri ve halk edebiyatlarından örnekler derlemeye çalıştığını, işlerinin yoğunluğu nedeniyle sabah beşten akşam geç saatlere kadar esirler arasında kalıp derleme yaptığını yazar.⁷⁴⁷

22 Mayıs 1916 tarihli, Macar İlimler Akademisi'ne gönderdiği mektubunda Kúnos, 1915-1916 eğitim yılı yaz tatilini de Eger esir kampında geçirip oradaki esir askerlerden dillerini ve halk edebiyatlarına ait malzeme derlemek istediğini belirterek bu çalışmanın Türkoloji araştırmaları bakımından önemini vurgulayarak, Akademi'den ulaşım giderleri ve kampta yapacağı harcamalar için gerekli olan 500 *kronluk* para yardımı ister⁷⁴⁸.

⁷⁴⁶ Tarihini tespit edemediğimiz belge için bkz. Macar İlimler Akademisi'nin Arşivi El Yazmalar Bölümü.

⁷⁴⁷ 8 Temmuz 1915'te yazdığı mektup, Macar İlimler Akademisinin Arşivinden

⁷⁴⁸ Macar İlimler Akademisi'nin arşivinden

Tatar esirlerin kampında adlı makalesine geri dönersek Kúnos makalenin ikinci kısmında Éger kampında yaptığı araştırmalar hakkında şunları yazmaktadır:

Geniş sokakları olan, barakalardan oluşan 30000 kişilik bu kamp sadece Müslüman esirler için yapılmıştı. Kırım ve Kazan Tatarları aynı barakaları paylaşırlar, Miřerler, Bařkurtlar ve Kafkasyalılarından oluşan diğer gruplar ise ayrı barakalarda kalırlar. Genelde herkes gri renkli askeri elbise giyer, dinlerine daha bağlı olanlar ise başlarına fes takarlar. Kampta namaz kılınacak büyük bir cami de var. Çeşitli bilim alanlarının uzmanları olan birçok Avusturya – Macaristan’lı araştırmacı Éger’deki esir kampının sakinlerinin dilini, müziğini, kültürünü araştırlar. Bunlar arasında halk müziği araştırmacısı R. Lach⁷⁴⁹ fonograf ile Tatar halk türkülerinin kaydetmekle uğraşırken, G. Weil⁷⁵⁰ yazılı Tatarca metinleri derlemektedir. Rudolf Pöch⁷⁵¹ ise Tatarların antropolojik ve fizik özelliklerini ölçer.

Éger esir kampının Avusturyalı yöneticisi olan Anton Smieth Kúnos’a, araştırmalarını rahat yapması için hastane yanındaki sağlık ocağında (Sanitätsbarack) ayrı oda verir. Esir kampında kaldığı sürece Kúnos Rusya’daki Türk lehçelerini konuşanların dilini ve halk edebiyatını burada araştırdığını yazar.⁷⁵²

Aynı makalede Kúnos, kendisi ve Prof. Rudolf Pöch’ün çalışmalarında yardımcı olması için Viyana’da bulunan İmparatorluk Akademisi, kendilerine *Phonogramm-Archiv* ses kaydı cihazlarını gönderdiğini yazar. Bunun yardımıyla Kúnos, ses kayıtları yapabildiği için Kırımlı, Kazanlı, Mişer Tatarlarının, Başkurtların, Nogayların ve

⁷⁴⁹ Robert Lach (1874-1958) Avusturyalı etnomüzikolog, Doğu halkları arasında fonograf ile müzik derlemesini yaptı

⁷⁵⁰ Gotthold Eljakim Weil (1882-1960), Alman-İsraili Doğu dillerinin araştırmacısı

⁷⁵¹ Rudolf Pöch (1870-1925) Avusturyalı etnograf ve antropolog, fotoğraf, fonograf ve film ile yapılan araştırmaların yol açıcılarından. Viyana Etnoğrafya ve Antropoloji Enstitüsü’nün müessisi

⁷⁵² **BpSz** CLXV, 1916 sayısından ayrı basım, s. 16

Kumukların lehçelerinin özelliklerinin farklarını birbirlerinden daha kolay ayırt edebildiğini belirtir.

Kúnos, ses plaklarının henüz çok pahalı ve az bulunur olmalarından ve fonogramı gönderen İmparatorluk Akademisi'ne saygıdan dolayı sadece, çok sayıda masal ve türkü bilen ve onları ustaca söyleme yeteneğine sahip esirleri bulup, onların anlattıkları, söyledikleri halk edebiyatı ürünlerini bu aygıtla kaydeder. Kúnos, Kenyérmező esir kampında da fonogram ile derleme yapma olanağı bulduğunu, kopya edilen, çoğaltılan plaklardan, ilerdeki araştırmalarda kullanılmak üzere bir kopyayı kendi arşivine koyduğunu belirtir.

Ayrıca, Tatar esirlerin bu kamplarda yaptıkları ve kendi topluluklarının motiflerini yansıtan süs eşyalarını, tahta oymaları para ile ya da hediye olarak toplamaya çalıştığını belirtir. Kúnos, kampın komutanının marangoz, demirci, dokumacı, kuyumcu, tornacı ve bakır atölyeleri yaptırdığını, hatta bahçıvanlığı sevenler için bahçeler hazırlattığını yazar. Böylece, esirler kendi güçleriyle kampın ihtiyaçlarını görebilir, boş zamanlarında ise kendi yörelerinde öğrendikleri halk sanatı eserlerini yaparlar. Kúnos, burada yapılan eşyadan satın alır. Esirlerin en çok yılanlı oymalar yapmayı sevdiğine dikkat çekiyor. Ona göre bu Hindistan kültürünün etkisidir.⁷⁵³ Bunların yanısıra esir kamplarının hayatını yansıtan ve Tatarların antropolojik tiplerini gösteren 200 fotoğraf çektiğini belirtmektedir.

Kúnos, Éger kampındaki esirlerin onun kendileri ile ilgili yaptığı araştırmaların, kendi millî davaları için önemli olduğunu anladıklarını belirtir ve esirlerin bu yüzden kendisine gizlice yazıp verdikleri hatıraları örnek gösterir. Kúnos, esirlerin bu anılarında

⁷⁵³ a.g.m., s. 18-19

dinî ve millî özgürlüklerinin Ruslar tarafından kısıtlamış olması yüzünden onlara karşı duydukları öfkeyi dile getirdiklerini ifade eder.

Kúnos, Müslüman esirlerin mensup oldukları Türk halkları içinde en eğitimli ve yazılı kültüre sahip olanların Kazan Tatarları olduklarına işaret eder. Kúnos'a göre, Kazan Tatarları dillerini yabancı sözcüklerden korumayı bilmiş, millî bir edebiyat yaratabilmişlerdi. Türkologların Kazan Tatarlarının yüksek edebiyatları hakkında oldukça geniş bilgileri olmasına rağmen, onların halk edebiyatlarıyla fazla ilgilenmediklerini belirten Kúnos, bu önemli görevin kendisine düştüğünü dile getirir.

Kúnos, onların dünyasına girebilmek için Tatarların önderleri ile görüştüğünü ve böylece onların kültürel hayatlarıyla tanışma fırsatını bulduğunu, Tatar esirlerin dillerinin ve edebiyatlarının meselelerini görüşmek, fikir alışverişinde bulunmak amacıyla kendi aralarında konferanslar düzenlediklerini, hatta elle çoğaltılan *Kiçirek Cuvatkiç* (Küçük teselli) adlı bir dergileri olduğunu da belirtir. Kúnos'un belirttiğine göre, esir Tatar askerleri söz konusu dergide Avrupa kültürü, halkların özgürlüğü, İslâmın geleceği konularında makaleler ile kamplardaki günlük hayatı ve savaşla ilgili şiirler, millî duygularını yansıtan hikâyeler yazıyorlardı. Derginin bir nüsha olarak hazırlandığını ve esirlerin elinde elden ele dolaştığını yazar. Kúnos, 1915-1916 eğitim yılının yaz tatilinde Éger kampında geçirdiği iki aylık sürede, *Kiçirek Cuvatkiç* dergisinin beş sayısının çıktığını ve bu beş sayının dördünü ele geçirebildiğini yazar.

Ayrıca, kampta bir Tatar esirin yazmış olduğu günlüğün bazı parçalarını ele geçirdiğini,⁷⁵⁴ adını tespit edemediği günlük sahibinin, günlükte diğer konularının

⁷⁵⁴ a.g.m., s. 9-10

yanısıra Tatarların Ruslar tarafından askerlik yapmaya zorlandıklarını, dinî ve millî hislerini incittiklerini yazdığını belirir. Kúnos, söz konusu günlükte, ayrıca 1917 Rus ihtilalinin eşiğinde olan Çarlık Rusya'da idarenin, yönetimden hoşnut olmayan halkları kontrol etmekte zorlandığını, hatta halktan korktuğunu, sokaktaki insanların artık devrimi konuşmaya başladığı belirtmekte; hatta bu adını bilmediğimiz günlük yazarının, hiç kimsenin Rus ordusuna isteyerek katılmadığına, gönüllü olarak savaşmak istemediğine; herkesin zorla askere alınıp cepheye sürüldüğüne dair düşüncelerinin yer aldığını belirtir⁷⁵⁵.

Kúnos, adı geçen bu makalesinde, Kırım ve Kazan halk edebiyatı ürünlerini birbiriyle mukayese etmiştir: Kúnos, Kırım Tatarlarının türkülerinde bir anlık hislerini, Kazanlıların ise daha edebi bir dille ve daha ayrıntılı olarak konuları işlediğini; Kırımlıların eğlenerek, Kazanlıların ise düşünerek türkü söylediğini belirttikten sonra Kúnos, Kazanlıların halk hikâyeleri ve efsanelerinde daha çok tarihî olayların yer aldığına ve bu anlatıların geçmişten ibret alınması için anlatıldıklarına işaret eder. Yine Kúnos'un yazdıklarına göre, Kazan Tatarlarının anlattıkları efsanelerde arkaik unsurlar olarak İslâm öncesi döneme ait mitolojik anlatıların da bulunduğuna değinmekte ve buna örnek olarak *Ak Buri* efsanesini göstermektedir. Kúnos'un Éger kampında yapmış olduğu alan araştırmasında özellikle türkü ve hikâyelerin derlenmesinde kendisine Türkçe bilen ve kendisine Tatarcağı öğrettiğini ileri sürdüğü Veliof (Veliyev)⁷⁵⁶ adlı bir Tatarın yardımcı olduğunu da kaydetmiştir.⁷⁵⁷

⁷⁵⁵ a.g.m., s. 11-13

⁷⁵⁶ - **Türk Halk Edebiyatı**, 1978, s. 139-150

⁷⁵⁷ **BpSz** CLXV, 1916, s. 13-14

Esir Tatar askerlerinin kamplarında yapmış oluğu alan araştırmalarında Tatarlar arasında en çok kısa boylu, yüzleri Asyalı hatlar taşımayan, sarıya yakın saçları ve mavimsi gzeri ile daha çok ticaretle uğraşan ve kendilerini *Mişer* ya da *Tipter* diye adlandıran bir Tatar grubu dikkatini çeker. Knos, *Mişer* adının Eski Macarların *Megyer* adına benzediği için onları daha derinden araştırır ve onlar hakkında şu bilgiler verir:

Mişerler, dağınık yaşarlar İslâm dinine fazla yakınlık göstermezler. Rusçanın ve Rus kültürünün etkisinde kalmışlardır. Mişerlerin kullandıkları kişi, hafta ve ay adlarının Arapçadan ya da Farsçadan kaynaklanmış olan adlar değil, kendi dilleriyedir. Knos, Mişerlerin konuşmalarının Macarcayı anımsattığını, çünkü Macarcada olduğu gibi onların dilinde de “ts”, “dz”, “gy” sesleri vardır.

Knos, esir Mişerli askerlere tütün veya başka armağanlar vermek suretiyle onlara yaklaşarak *gyir* diye adlandırdıkları türküleri derlediğini belirtiyor. Bu türkülerin genelde melankolik olduğunu ifade ettiği Tatar türkülerinden daha neşeli ve hareketli olmalarının yanısıra dört dizeden meydana gelmeleri ile ayrıldığını kaydeder. Türkülerin konuların genel olarak aşktır. Knos, Mişerlerden birkaç yüz türkü ve birçok masal derlemiştir.

Knos, birçok Mişerlinin adının İslâm ncesi Türk adlarından kaynaklandığını farketttiği için onların adlarını da derlediğini kaydeder. şakayı seven Mişerlerin kendisine inatçı insanlar olarak niteldikleri Başkurtlar hakkında anlattıkları fıkrayı da derlemiştir. Knos, Mişerlerin aslında Macar olduklarını, onların sonradan Tatarlaştıklarını ileri sürer.

Makalesinin sonunda Knos, ses kayıt cihazlarıyla yaptığı derlemelerin sona yaklaştığını, alan araştırmalarına kişi nedeniyle ara verdiğini, araştırmaları çok önemli

olduğundan dolayı derlemelerine ve incelemelerine havaların ısınmasından sonra derlemelerine devam edeceğini yazıyor.

Kúnos, kendisine yardım eden Avusturya-Macaristan ordusunun subayların adlarını verir ve onlara makalesinde teşekkür eder: General Smieth, “kültürlü ve soylu Macar askerinin temsilcisi” olan binbaşı Gyertyánffy, vb.⁷⁵⁸ Kúnos, I. Dünya Savaşının milyonlarca insanı yok etmesi bir tarafa, bu savaşın başkalarının dilleri ve kültürlerini öğrenmek, araştırmak için eşsiz bir fırsat yarattığını, bu tür araştırmaların bilimsel önemine işaret ederek, bu tür araştırmaların Macaristan’da bilimin gelişmesine katkıda bulunacağı ve Macar halkının politik gelişmesinde olumlu rol oynayacağını düşünmektedir.⁷⁵⁹

Tatar esir kamplarında yaptığı araştırmalar hakkındaki bilgiler Kúnos’un daha sonra yazdığı *Türk Halk Edebiyatı* adlı kitabında da buluruz, ancak söz konusu kitaptaki bilgiler yukarıda verdiğimiz bilgilerin bir özeti mahiyetinde olduğu için, burada tekrarlamak istemiyoruz.

Kúnos’un Tatar esir kamplarında derlediği Tatarca metin 1952’de Macar İlimler Akademisi (MTA) tarafından dul eşinden satın alınarak Macar İlimler Akademisi’nin Doğu Koleksiyonu’nda arşivlenmiştir.⁷⁶⁰

Kúnos, esir kamplarında yapmış olduğu alan araştırmalarında metinleri önce bir deftere not eder, daha sonra bu notları yarım A4 büyüklüğündeki kağıtlara çevirileriyle birlikte aktarır. Kağıtların bir yüzü kullanılmıştır. Bunlar Kúnos’un el yazısıyla 212 sayfa oluşturuyor. Her sayfada Türkçe ya da Macarca tercümesi ile beraber üç türkü

⁷⁵⁸ Ona yakın subayın adlarını makalesinde ayrı ayrı vermiştir.

⁷⁵⁹ **BpSz** CLXV 1916, s. 20-21

⁷⁶⁰ Bu el yazma metinlere dikkatimizi çeken Prof Dr. İsmail Parlatır’a teşekkür ederiz.

bulunur. Bütün malzeme 634 dörtlükten oluşuyur. Dörtlükler not edildikleri şekilde hiç bir sınıflandırmaya tabi tutulmadan arka arkaya yazılmıştır. Düz yazma metinlerin yanında Knos'un Macarca tercümesi de bulunmaktadır. Öbür tercümeler ya kayboldu ya da henüz gün ışığına çıkmamıştır. Malzemenin büyük kısmını Knos Türkçe'ye de tercüme etti.⁷⁶¹ Knos, kaynak kişiler hakkında maalesef hemen hemen hiç bir bilgi vermiyor.

Zsuzsa Kakuk, Knos'un Kazan Tatarlarından derlediği metinleri 1980 yılında Budapeşte'de yayımlar. Kitabın ilk kısmını dört dizeden oluşan Kazan halk türküleri oluşturur.

Zsuzsa Kakuk, Girişte bu metinlerin Türkoloji araştırmaları bakımından çok önemli olduklarını söyler ve daha önce yayımlanmadıklarından dolayı üzüntüsünü ifade eder. Kendisinin gelecekte bütün Tatarca metinlerini yayımlamaya çalışacağını yazar.⁷⁶²

Zsuzsa Kakuk, Macar İlimler Akademisi'nin *Acta Orientalia* dergisinde yayımlanan *I. Knos'un derlediği Tatar halk edebiyatı* (Poésie populaire Tatare recueille par I. Knos)⁷⁶³ adlı makalesinde; Macar İlimler Akademisi'nin Doğu Arşivin'de bulunan ve Knos'un I. Dünya Savaşı'nda Tatar esirlerden derlediği halk edebiyatı metinlerini içeren el yazmalarını tanıtır.

Daha sonra ise Knos'un derleme yaptığı iki esir kampından bahseder. Maalesef adlarını verdiği İsa, Derviş, Veliof ve Halilullah dışındaki kaynak kişiler hakkında fazla

⁷⁶¹ Zsuzsa Kakuk, **Kasantatarische Volkslieder** (Kazan Tatarlarının türküleri), İğnc Knos'un derlemelerine dayanarak, Yayına haz. Kakuk Zsuzsa, Bp. 1980 s. 5

⁷⁶² a.g.e., s.5-7

⁷⁶³ AO XV/1, Budapest 1980

bir şey bilmiyoruz. Zsuzsa Kakuk metinlerin fonetik yazılışının yanlışlar içerdiğini yazar.

Kakuk, Macar İlimler Akademisi'nin Doğu Arşivi'nde bulunan Tatar halk edebiyatı el yazmalarını beş gruba ayırıyor. Zsuzsa Kakuk malzemeyi oluşturan halk edebiyatı malzemesini şöyle sınıflandırır:

“1. Eger kampında derlediği tercüme edilmemiş 13 Kazan halk masal. Bu metne Kúnos arasına Macarca veya Türkçe açıklamalar da eklemiştir.

2. Kenyérmező kampında derlenmiş olup aralarında Çora Batır'ın da bulunduğu 38 Kırım Tatar halk masalından ve hikâyesinden oluşuyor. Bunların hepsinin sonuna Kúnos Macarca tercüme de eklemiştir.

3. Üçüncü grup Éger kampında derlenmiş Macarca ve Türkçe tercümeleri de bulunan 231, Mişerlerden derlenmiş dörtlükten ve 6 Mişer masalından oluşuyor. Ayrıca bu gruba Kúnos, 32 tercümesiz dörtlük de eklenmektedir.

4. Eger'de derlediği 635 dörtlükten oluşan ve Macarca ve Türkçe tercümesi de bulunan Kazan türkülleri oluşturuyor.

5. Bunun birinci kısmını 1925-1927'de İstanbul'a göç etmiş Karaylardan derlediği birkaç metin parçası ve 800 kelime civarında bir söz dizini, ikinci kısmını 350 kelime içeren bir Mişer Tatarca sözlüğü oluşturmaktadır. Üçüncü kısım Macarca ve Türkçe tercümeleriyle 460 sözcükten oluşan Nogayca söz diziminden ve birkaç masalın ve Çora Batır'ın parçalarından oluşuyor. Beşinci grubun son kısmını Kırımdan göç

eden ve bugün Bulgaristan'da Silistre'de yerleşen Tatarlardan 1912'de derlediği kısa cümleler, deyimler ve 450 kelime civarında bir söz dizimi oluşturmaktadır.”⁷⁶⁴

Buna karşılık Zsuzsa Kakuk, 1993'te Türkçe de yayınlanan *Kırım Tatar Şarkıları* adlı kitabında Macar İmler Akademisi'nin Kúnos'un 1945'te ölümünden sonra 1951'de (1952) eşinden satın aldığı el yazma metinlerden oluşan beş paketlik Tatar halk edebiyatına ait metinleri şöyle tanıtmaktadır:

“1. Kazan Tatar halk masalları (231 kağıt) ve manileri (212 kağıt). Kúnos, bunların hepsini Eger yakınındaki kampta, masalları 1916-17, manileri ise 1915-18 yıllarında derlemiştir.

2. Mişer Tatar halk masalları ve manileri (161 kağıt) ve bir lugatçe (15 kağıt). Bunlar da 1915-17 yıllarında Eger'deki kampta derlenmiştir.

3.Kırım Tatar halk masalları (444 kağıt). Bunlar Estergon'daki kampta derlenmiştir.

4.Küçük bir Kırım Nogay lugatçesi, kısa bir nesir ve birkaç türkü (24 kağıt). Eger'de toplanmıştır.

5.Kırım Karaim sözlüğü. Birkaç paça nesir ve türküler (65 kağıt). Ancak, bunlar kampta değil, İstanbul'da bulunduğu sırada, 1925-27'de başlıca Szapszal [Şapşal] efendiden toplanmıştır.

6.Tuna Tatarlarından derlenmiş az miktardaki malzeme (23 kağıt). Bunlar 1912'de Silistre şehri civarından toplanmıştır.”⁷⁶⁵

⁷⁶⁴ Zsuzsa Kakuk, *AO XV/1*, s. 86

⁷⁶⁵ **Kırım Tatar Şarkıları**, I. Kúnos'un derlemesinden yayımlayan Zsuzsa Kakuk, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dili Kurumu Yayınları: 564, Ankara 1993

Zsuzsa Kakuk, Kúnos'un eşinin Macar İlimler Akademisi'ne vermediği, Kırım Tatar manzumeleri kapsayan kısmını ailesinden alıp 1978'de yukarıda verdiği malzeme ile birleştirir.⁷⁶⁶ Zsuzsa Kakuk, Kırım Tatar manzumeleri hakkında şu bilgileri verir:

Zsuzsa Kakuk, 1915'te Estergon kampında derlediği bu malzemenin iki bölümden oluştuğunu yazmaktadır: 447 maniden oluşan birinci bölüm ve 136 türküden oluşan ikinci bölüm. Birinci bölümdeki maniler ilk dizenin ilk sözcüğüne göre alfabetik olarak sınıflandırılmış ve numaralandırılmıştır. Maniler biçimleri açısından değerlendiren Kakuk, manilerin genel olarak hecenin 7'li ve 8'li kalıplarına sahip olduklarını fakat 4-5 heceden oluşan mani dizelerinin de bulunduğu işaret etmektedir. İkinci bölümde yer alan türkülerde ise Kúnos'un bizzat yapmış olduğu düzenleme korunmuştur.⁷⁶⁷

Mani ve türkülerde işlenen ana temanın temelde aşk olmasına rağmen tarihi olaylar ile esir kampındaki hayatı yansıtanların da bulunduğunu belirtir.⁷⁶⁸

Kazan Tatar masalları (Kasantatarische Volksmärchen):⁷⁶⁹ Bu kitap Kúnos'un I. Dünya Savaşı'nda, esir kamplarında Kazan Tatarından derlediği 14 halk masalı içerir. Kitap, 1989'da Zsuzsa Kakuk ve Imre Baski tarafından masal metinlerinin yanısıra çevirilerine Almanca çevirilerine de yer verilmiştir (s. 8-191). Kitabın sonunda notlar ve düzeltmeler bölümü de vardır (s.195-220). Yazarların vermiş olduğu bilgilere göre

⁷⁶⁶ a.g.e., s. V

⁷⁶⁷ a.g.e., s. VI

⁷⁶⁸ a.y.

⁷⁶⁹ **Kasantatarische Volksmärchen** auf Grund der Sammlung von Ignác Kúnos, Herausgegeben von Zsuzsa Kakuk und Imre Baski, Budapest 1989

Kúnos, bu masalları Éger (bugün Cheb) kampında derlemiştir. Kitaptaki Tatarca metinlerde Kúnos'un transkripsiyon sistemi korunmuştur.⁷⁷⁰

Zsuzsa Kakuk, *Söz Dizini ile Mişer Tatarca Metinleri* (Mischärtatarische Texte mit Wörterverzeichnis) adlı kitabında Kúnos'un 1915 ve 1917 arasında Eger ve Kenyérmező esir kamplarında derlediği Mişer Tatarcasında *gyır* denilen, bir dörtlükten oluşan ve mânilere benzeyen kısa türküleri ile *ekyet* denilen halk masallarını yayımlamıştır. Zsuzsa Kakuk, bu çalışmada Macar İlimler Akademisi'nin Doğu Arşivi'nde bulunan ve Kúnos'un derlediği 231 *cır*'ı ve 7 masalı inceleyip yayımlamıştır. Kakuk, Kúnos'un Mişerli kaynak kişilerinden olan Semyonof'un ve Yusif Ajnicinuf'un adını verdiğini belirtmektedir. Kúnos tarafından derlenen dil malzemesinde Zsuzsa Kakuk biri "c lehçesi" diğeri "ç lehçesi" diye iki lehçe, daha doğrusu ağız tespit eder.⁷⁷¹

Kúnos, 1924-1926'da İstanbul'da verdiği konferanslar sırasında 1917'deki Bolşevik ihtilalinden kaçıp İstanbul'a yerleşmiş olan Karaim Türkleri ile ilişki kurar. Tanıştığı Karaimlerden birisi de Şapşal Efendi'dir. Kırım'da bir saray sahibi olduğunu belirttiği Şapşal Efendi'nin İran veliahtına hocalık yaptığını da belirtir. Kúnos, kendisi ile tanıştığı bu kişinin sonradan Litvanya'daki Karaimlerin ruhanî ve dünyevî liderliğini yaptığını hatta Şapşal Efendi'nin Litvanya'daki Karaimlerin kültürlerine ve sözlü edebiyatına ait malzeme derlediğini belirtir.⁷⁷²

⁷⁷⁰ a.g.e., s. 6

⁷⁷¹ **Mischärtatarische Texte mit Wörterverzeichnis** (İndeks ile Mişer Tatarcası metinleri), aufgrund der Sammlung von Ignác Kúnos / hrsg. von Zsuzsa Kakuk, Studia Uralo-Altaica, Szeged 1996, s. 38-40

⁷⁷² -Pályám emlékezete, s. 159

4.2. Türk edebiyatı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu hakkında yazdığı makaleler

Yeni Türk Edebiyatının Gelişmesi (Az újabb török irodalom fejlődése)⁷⁷³ adlı makalesinde Kúnos, Osman Gazi'nin rüyasından başlayarak Osmanlı Devleti'nin ve Türk edebiyatının tarihini kısaca anlatır. Kúnos, Türk dilinin ve edebiyatının II. Mahmud'un dönemine kadar Arap ve Fars etkisi altında olduğunu yazar. Muhafazakâr ve reformcu Türklerin ideolojik mücadelelerin sonucunda yavaş yavaş Avrupalı edebî tarzları Osmanlı yazarlarının eserlerinde yer bulmaya başladığını yazar. Kúnos, adı geçen makalede Avrupa edebî stillerinin Türk edebiyatının her alanına yavaş yavaş nasıl girdiğini ve geleneksel edebî tarzların nasıl unutulduklarını tasvir ediyor.

*Yeni Türk Edebiyatının Gelişmesi*⁷⁷⁴ adlı Macar Doğu araştırmacısı Sándor Körösi Csoma (1784-1842) anısına 1916'da yapılan konferansta okuduğu bildirisinde Türk kültürünün ve edebiyatının tarihini ve son dönemlerdeki Batı etkisini anlatır⁷⁷⁵.

Türk edebiyatının altın çağı (A török irodalom fénykora) adlı 1901'de yazdığı makalesinde⁷⁷⁶ bir yıl önce yazdığı *Yeni Türk Edebiyatının Gelişmesi*, adlı yukarıda anlattığımız makalesinin büyük bir kısmını harf be harf tekrarlar. Bu makalede Türk edebiyatı tarihi hakkında yazdığı bilgileri Avusturyalı doğu bilimcisi, Joseph Hammer-Purgstall 'ın⁷⁷⁷ *Osmanlı Şiir Sanatı Tarihi* (Geschichte des osmanischen Dichtkunst, 4

⁷⁷³ - Az újabb török irodalom fejlődése (Yeni Türk Edebiyatının Gelişmesi), **BpSz** CI, 1900, s. 68-84

⁷⁷⁴ **BpSz** CI, 1900, s. 68-84

⁷⁷⁵ - A nyugati kultúra hatása a török irodalomra, Az 1915 április 26-án tartott Körösi Csoma-emlékülésen olvasta Kúnos Ignác levelező tag (Türk edebiyatına Batı kültürünün etkisi, 1915 şubatındaki Körösi Csoma'yı anma kongresinde muhabir üyemiz Ignác Kúnos'un verdiği konferans), **MIA Yayımları**, Budapeşte 1916, s. 3-40

⁷⁷⁶ a.g.m., s. 182-201

⁷⁷⁷ Joseph Hammer-Purgstall (1774-1856), Avusturyalı Doğu bilimcisi, başlangıçtan 1774'e kadar gelen ve bugün dahi kullanılan bir Osmanlı tarihinin yazarıdır.

cilt, 1836-1838) adlı çalışmasından aldığını yazıyor. Makalenin öbür kısımları Kúnos'un Türk edebiyatının altın çağı olarak gördüğü 14-16. yüzyıllar dönemini oldukça ayrıntılı olarak anlatır. Kúnos Osmanlı edebiyatının ulaştığı büyük seviyeyi göstermek ve şairlerin padişahların önünde kazandıkları takdiri göstermek için onlar hakkında anekdotlar anlatır. 1600'lü yıllarda başlayan çöküşün tasviri *Yeni Türk Edebiyatının Gelişmesi* makalesinde yazdıklarının aynısıdır.

Kúnos, *İran ve Turan* (Irán és Turán) adlı makalesini 1914'te yazar. Birinci Dünya Savaşının başlangıcını karakterize eden garip mutluluğu, umudu ve Macarların ve Türklerin kaderinin birbirine bağlı olmasının inancını taşır. Kúnos, 19. yüzyılda başlayan Türk millî uyanışını ve bütün Türk topluluklarının kardeş olduklarını ifade eden milliyetçi hareketini Türkiye'yi ortaçağdan çıkartan ve Avrupa'ya yönelten ışık olduğunu söylüyor. Yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun dışında yaşayan Türklerin bağımsızlık ümitlerini Türkiye'ye bağlamaya başladıklarını belirtir. Bunların başında Rusya'da yaşayan Kırım ve Kazan Tatarları olduğunu da kaydeder.⁷⁷⁸

1930'da yazdığı *Türk Dilinin Yenilenmesi* (Török nyelvújítás) adlı makalesinde⁷⁷⁹ 19. yüzyılın sonunda Türk yazar ve dilbilimcilerin Türk dilinin yenilemesi için sarfettikleri çabaları anlatır Kúnos, bunların en önemlileri olarak Namık Kemal Bey'i, Ahmet Mithat'ı ve İbrahim Şinasî'yi gösterir. Ancak gericilerin desteğinde hükümet, ve milliyetçi hareketi ve sadeleştirilmiş Türk dilini yasaklar. Türkçeyi yenilemek ve Türkiye'yi modernize etmek isteyen yazarlar susmak veya ülkeyi terketmek zorunda kalırlar. Türkiye'de kalan ve yazmayı devam eden yazarlar,

⁷⁷⁸ MF, 1914 IV., s. 197-201

⁷⁷⁹ Nyr, 1930 LIX, s. 152-155

gazeteciler yazılarında hükümetin politikasına ve sansüre karşı olan tepkilerini iki anlamlı cümlelerde açıklamaya devam ederler.⁷⁸⁰

Ancak I. Dünya Savaşının sonunda Türkiye Cumhuriyeti doğunca Türk millî uyanışı gericiliği yener. Kúnos, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonraki yıllarda devam eden dil yenileme hareketinin romantik dönemini, halk diline ve eski Türkçe kelimelere olan dönüşü canlı dille anlatıyor. Önceki makalelerinde de yaptığı gibi dil yenilenmesinde yabancı da olsun gerçek dilcilerin yardımına ihtiyaç duymadıkları için yanlışlar yapıldığını söylüyor. Kúnos Türk dilinin yazılmasında Latin harflerini daha uygun bulduğu için Türk yazısı reformunun doğru bir karar olduğunu söylüyor. Kúnos'a göre, tıpkı harf reformunda olduğu gibi dil reformu da bilimsel metotlardan yoksundu ve bir geçiş dönemi bırakmadan aniden Latin harfli yazıya geçerek 600 senelik bir kültürün ve edebiyatın geleneğini tehlikeye sokmuştu. Türklerin çok eski geleneği olan bir kültürü bırakıp tanımadıkları Batı kültürüne geçmeleri kültürsüz kalma tehlikesini doğurabilir. Ayrıca Doğu kültürünün ve dünya bakışının en az Batı kültürü kadar değerli ve zengin olduğunu belirtir. Kúnos makalesinin sonunda bütün bunlara rağmen Türk dilin yenilenmesinin çok önemli olduğuna dikkat çeker. Kúnos, Ortadoğu kültüründen uzaklaşma ve Türklerin Batılıların milliyetçi bakış açısının benimsenmesi kendilerin Orta-Asyalı geleneklerini ve dilini araştırmanın ve unutulmuş eski kelimeleri Türkçeye tekrar kazandırmasının imkanını sağlayacağını düşündüğünü belirtir.⁷⁸¹

Kariyerimin hatırası (Pályám emlékezete) adlı 1935'te yazdığı makalesinde diğerleri arasında Türk toplumunun bir İslâmi topluluk olmaktan çıkıp Avrupalı

⁷⁸⁰ a.g.m., s. 154

⁷⁸¹ a.g.m., s. 155

halkların seviyesine yaklaşma çabalarını anlatır. Siyasette, edebiyatta Avrupa ve Türk halk kültürünün hâkim olmaya başlaması iyi sonuçlar doğurmuştur. Kúnos'a göre aydınlar tarafından hor görülen halk kültürü yeni Türk medeniyetinin temel taşı olurken, önce "her şeyi kadere bırakan insanlar" artık gelecekleri için daha aktif bir tavır almaya başladılar, yazarlar ve şairler yenilenmiş Türk dilinde Avrupa modelinde romanlar ve şiirler yazmaya başladılar. Ancak edebî çabaları sırasında bütün fikirlerini ifade etmek için Türk dilinin gelişmiş olmadığını farkederek. Ignác Kúnos, Türk dilini yenilemek isteyen aydınların (diğerleri arasında) kendisinden de yardım istediklerini hatırlar.⁷⁸²

Makalenin devamında Kúnos; Türkiye'de Türk dilinin ve edebiyatının Arap ve Fars dilinin ve edebiyatının etkileri altından kurtulup Batılı modern ve Türk halk edebiyatını örnek alması sonucunda modernleşmesini övüyor. Ancak, batılılaşmanın halk edebiyatını çökerttiğine de dikkat çekiyor. Kúnos, ortaoyununun, meddahın, Karagözün artık oynanmadığını üzüntü ile dile getiriyor. Sünnet düğünü, kızların yüzünü peçe ile örtmesinin ve tırnaklarını boyamasının da eski geleneklerin ve halk edebiyatının yaşatılmasının bir fırsatı olmaktan çıktığını dile getirir. Kúnos'a göre kadınların dünyaya açılması için engel olmasına rağmen, harem hayatı halk edebiyatının ve geleneklerin en güçlü yaşadığı yer olduğu için bunun son bulmasıyla birlikte halk edebiyatı da büyük darbe almıştı. Kúnos, derviş tekkelerinin kapatılmasının da halk kültürünün bu parçasının yok olmasıyla eşit olduğunu yazır.⁷⁸³

⁷⁸² - **Pályám emlékezete**, s. 165-168

⁷⁸³ a.g.e., s. 168

4.3. Dilbilimi alanındaki çalışmaları ve bunların önemi

Ignác Kúnos'un dilbilim hakkında yazdığı makaleleri ve kitapları, onların yayımlanış tarihine göre sıraladık.

Magyar Nyelvőr adlı dilbilim konulu dergide Kúnos, bazı sözcüklerin ve deyimlerin Türkçeden Macarcaya geçtiklerini tespit eder ve bu süreç içinde uğradıkları değişiklikleri de göz önünde sermeye çalışır. Bu makalelerinden bazıları: *İbrik ve bundan türelenen sözcükler [Söz açıklamaları]* (İbrik és származékai [Szómagyarázatok])⁷⁸⁴; *Szubasa, harámbasa [Söz açıklamaları]* (Szubasa, harámbasa [Szómagyarázatok])⁷⁸⁵; *Beráber [Söz açıklaması]* (Beráber. [Szómagyarázat])⁷⁸⁶; *Dili, dilinós, Simindzsia. [Söz açıklamaları]* (Dili, Dilinós, Simindzia. [Szómagyarázat])⁷⁸⁷; *Pite. [Söz açıklaması]* (Pite. [Szómagyarázat])⁷⁸⁸.

Biz örnek olarak *Türkçe ve Macarcada ortak kelimeler: galiba, eben gubát cserélt, szemény, szemény, burjunti* (Török-magyar szóegyezések: galiba, eben gubát cserélt, szemény, szemény, burjunti)⁷⁸⁹ adıyla 1893'te yayımladığı makalesini veririz. Bu makalesinde Kúnos, Osmanlı döneminde Macarcaya geçen bu sözcüklerin ve deyimlerin, genel olarak önce Güney Slavcaya geçtiklerini ve sadece Güney Slavcanın dil kurallarına uyarak değiştikten sonra Macarcaya ödünç alındıklarını yazar. Kúnos, bu sözcükler ve deyimlerin Macarcada kök sağlamaları için anlamlarında ve şekillerinde de değişikliklere uğradıklarını da kaydeder.

⁷⁸⁴ Nyr XXI, 1892, s. 530-531

⁷⁸⁵ Nyr XX, 1892, s. 531-532

⁷⁸⁶ Nyr LIII, 1924, s. 85-86

⁷⁸⁷ Nyr LIV, 1925, s. 125-126

⁷⁸⁸ Nyr LIV, 1928, s. 89

⁷⁸⁹ Nyr XXII, 1893, 1. defter, s. 1-5

Örneğin Macarcadaki *galiba* kelimesi. Kúnos, Türkçedeki *galiba* sözcüğünün Arapça menşei olduğunu gösterir. *Galibanın* Macarca anlamı belâ ve kargaşadır. Bu yüzden Kúnos bu sözcüğün Türkçe *galiba* kelimesiyle bağlantısı olmadığını yazıyor. Kúnos, bundan sonra Franz von Miklosich'in⁷⁹⁰ bu sözcük ile ilgili düşüncesini gösterir. Ona göre Macarca *galiba* kelimesi Farsça asıllı Türkçe *kulübe* sözcüğünden türeniyor. *Kulübe* kelimesinden türenen ve Macarcada aynı anlamı taşıyan kelime *kalyibadır*.⁷⁹¹ Ancak Kúnos, Macarcada belâ ve kargaşa anlamına gelen *galiba* sözcüğünün *kulübeden* tüendiğini düşünmüyor. Ona göre Türkçe *kalabalık* kelimesinin önce eksiz yani *kalaba* şeklinde kullanılıyordu ve bu şekilde, yani *-lık* ekini almadan önce Macarcaya geçtiğini ileri sürer. Kúnos yine de bu kelimenin türeyişi hakkında tamamen emin olmadığını yazar.⁷⁹²

Sonra ise Kúnos, Macarca *eben gubát cserélt* (köpek üzerindeki aba kepenegi değiştirir) deyimini açıklamaya çalışıyor. Deyimin anlamı: gereksiz bir şey yerine yine gereksiz bir şey alırsız, yaparsız.

Kúnos, Macarcada köpek anlamında olan *eb* sözcüğünün Arapçadan Türkçenin yoluyla Macarcaya geçen *aba* kelimesine çok benzediğine dikkat çekiyor.⁷⁹³ *Aba* sözcüğünün ise *guba* (aba kepenek) ile hemen hemen aynı anlam taşıdığına dikkati çeker. Kúnos'a göre, Türkçe'den Macarca'ya geçen *aba* kelimesinin *ebe* biçimi de vardı. Bunların sonucunda sözü geçen deyim türedi. Anlamı Kúnos'a göre, şu şekilde

⁷⁹⁰ Franz von Miklosich (1813-1891), Avusturyalı Slavist

⁷⁹¹ MESZ'e göre Macarca *kal(y)iba* kelimesi Yunanca menşei olup Türkçeye, değişik güney Slav dillerine, Romenceye ve Macarcaya geçmiştir. Bkz. MESZ II., s. 323, *kaliba* söz maddesi

⁷⁹² Macar etimolojik sözlüğüne göre Macarca *galiba* sözcüğü belirsiz menşelidir. Türk ve Slav menşeli olamaz diye vurguluyor. Yine bu sözlüğe göre bu kelime Slav dillerine Macarcadan geçmişti. Bkz. MESZ I., s. 1018-1019, *galiba* söz maddesibkz. MESZ I., s. 88, *aba* söz maddesi.

⁷⁹³ MESZ *aba* kelimesinin Arapçadan Türkçeye geçen bir sözcük olduğunu doğruluyor.

olabilirdi: “abayı abaya değiştirir”. Kúnos, buna benzeyen Macarca atasözlerin veya deyimlerin çok olduğuna dikkati çeker: örneğn “egyik 19, a másik egy hiány 20” (biri 19 diğeri ise bir eksik 20). Kúnos, Macarcada *ebenin* anlamı unutulduğunu ve onun yerinde biçim olarak buna benzeyen *eb* yani köpek sözcüğü kullanılmaya başlandığını ileri sürer.

Kúnos, Türk dilinin durumunu ve başka diller ile olan etkileşimini araştıran çok sayıda makale yazar.

Osmanlı Türk dilinde yabancı unsurlar (Az oszmán-török nyelv idegen elemei)⁷⁹⁴ adlı makalesinde; 19. yüzyılın sonuna doğru Arapça ve Farsça asıllı kelimeler Türkçede azaldığını, Batı’dan gelen sözcüklerin ise çoğaldığını belirtir. Türkçede var olan Doğu ve Batı asıllı kelimeler hakkında araştırmalar yapılması gerektiğini söyler. Bu makale başlıca Avrupa dillerden Türkçeye yeni giren kelimeleri araştırır, çünkü Arapça ve Farsça menşeili kelimelerin daha önceki dönemlerde Türkçeye geçtikleri için dilin ayrılmaz parçaları haline geldiklerini düşünür. Kúnos’a göre, Avrupa dillerinden gelen kelimelerin çoğunu Türk dili Yunanca’dan almıştı. Türkçenin 14. yüzyıldan beri Avrupa dillerinden kelime aldığını yazar. Türkçe’ye giren bazı Yunanca kelimelerin Yunanlılar tarafından unutuldukarını, sonra Türkçeden geri alıp dillerini zenginleştirdiklerini (örn: mertin-mirtus, limon) yazıyor.

Kúnos’a göre, Yunancadan sonra Türkçenin en çok sözcük aldığı Avrupalı dil İtalyancadır. Venedik ve Ceneviz tüccarları Türk diline fırtına, bezelye gibi birçok kelime kazandırmışlardı.

Kúnos, Yunancaya göre daha az olmakla birlikte Güney Slav dillerinden, Macarcadan ve Romenceden de Türkçeye kelimeler girdiğibi belirtir. Kúnos, Buna

⁷⁹⁴ **Akad.Ért.**VII, 1896, s. 85-87

neden olarak olarak Balkan ve Orta Avrupa’da işgal ettikleri bölgelerde Türk askerleri ve memurları dışında büyük halk kitlelerinin gitmemesini gösterir. Bu sözcükleri, görevini tamamlayıp Balkanlar’dan Anadolu’ya geri dönen Osmanlı askeri veya memuru Anadolu’ya getirir. Anadolu halkıyla karıştıktan sonra büyük ihtimalle öğrendiği yabancı asıllı kelimeleri unutmuş ve çok nadiren bazı kelimeleri ailesinin, komşularının diline kazandırabilmişti. Türk asker ve memurlarının tanıdıklarına kazandırdıkları bu sözcüklerin çoğu, küçük bir grupta konuşulduğu için bir-iki nesilden sonra unutulurdu. Böylece Balkanlar ve Orta Avrupa’da görevlerini tamamlayan asker ve memurlar tarafından Anadolu’ya getirilen kelimeler sadece şans eseri Türkçede kök salabilmişlerdir.

Kúnos, Türk dilinde 60 kadar Macarca ve 60 kadar da Slavca ve Romence asıllı kelime tespit eder. Bize göre Slavcadan gelen sözcüklerin sayısı Macarca asıllı kelimelerden çok daha fazla olmalıdır. Kúnos, makalesinde Macarcadan Türkçeye giren kelimeleri yer alır. Kúnos, bu Macarca sözcüklerinin Türkçeye Güney Slavcadan girdiklerini belirtir. Bu kelimeler arasında yanlışlıkla Macarca asıllı olmayan sözcükler de sıralar. Örneğin *kaliba* kelimesinin Macarcadan Türkçeye girip *kulübe* kelimesini oluşturduğu yazar. Ancak yukarıda tanıttığımız makalesine göre bu kelimenin Farsçadan Türkçeye ve Türkçeden Macarcaya girdiğini yazmıştı⁷⁹⁵. Başka örnekler: *koşan* (Türkçeden veya Slavcadan Macarcaya)⁷⁹⁶, *kupa* (Latince, İtalyanca)⁷⁹⁷, *poğaçca* (İtalyanca)⁷⁹⁸, vb. TS’ye göre Türkçeye giren bazı kelimelerin Kúnos’un yazdığı gibi

⁷⁹⁵ NyrXXII, 1893; s. 1-5, 49-52; dipnot 789.

⁷⁹⁶ MÉKSZ, s. 720; MESZ II., s. 513-514 *kocsány* söz maddesi.

⁷⁹⁷ MÉKSZ, s. 775; MESZ II., s. 672-673, *kupa* söz maddesi.

⁷⁹⁸ MÉKSZ, s. 1087; MESZ III., s. 235, *pogácsa* söz maddesi.

Macarca menşeli olduğunu yazmasına rağmen bunu MESZ doğrulamıyor: Örneğin *katona* (Mac. *katona*)⁷⁹⁹, *palanka*⁸⁰⁰. Kúnos 16-17. yüzyılda yaşayan Türk tarihçilerin ve Macaristan'da çalışan memurların eserlerinde ve yazılarında Macarcadan direk Türkçeye girmiş sözcüklere de rastlanıldığını yazıyor. Ancak Anadolu Türklerinin bu sözcükleri hiç bir zaman kullanmadıklarına dikkat çekiyor.

Kúnos, 19. yüzyılın sonuna doğru Avrupa'daki teknik devrimin Türkiye'ye gelen ürünlerini adlandırmak için Batı Avrupa dillerinden çok kelime alındığını yazar. Bunların çoğunun Türkçeye Fransızcadan girdiğini işaret eder. Kúnos bu sözcüklerin çoğuna Türkçenin ihtiyacı olmadığını yazar. Kúnos, birçok Batı asıllı sözcüğün Türkçe karşılığı olmasına rağmen bazı insanların, kendilerinin kültürlü göstermek ve diğer insanlardan sıvrılmak için kullandıklarına dikkati çeker. Kúnos'a göre gereksiz Fransızca kelime kullananlar kendilerini kültürlü değil, aptal gösterirler. Kendisi bu sözcükleri ve deyimleri *yeni barbarismler* olarak adlandırıyor. Kúnos, bunlar yerine Türk kültür adamlarının eski Türkçeyi ve halk dilini kullanarak yeni Türkçe kelimeler yaratmak ve Türkçeyi böylece zengin, millî bir dile dönüştürmek için çabalamaları gerektiğini yazar.⁸⁰¹

⁷⁹⁹ **TS** bu kelimenin Macarca asıllı bir sözcük olduğunu yazar. Bkz. **TS**, 2. cilt s. 1146; **MESZ**, Macarca *katona* kelimesini Trak-İlir menşeli olup bundan Bizans dönemi Yunancaya, bundan Macarcaya ve Macarcadan Romenceye ve güney Slav dillerine geçtiğini belirtir. Bkz. **MESZ II.** s. 410. *katona* söz maddesi.

⁸⁰⁰ **TS** bu kelimenin Macarca asıllı bir sözcük olduğunu yazar. Bkz. **TS**, 2. cilt, s. 1755; **MESZ** bu kelimenin Almanca menşei vurguluyor. Bkz. **MESZ III.** s. 68, *palánk* söz maddesi.

⁸⁰¹ Akad.Ért. VII, 1896, s. 87

1896'da yazdığı *Türk dilinde yabancı unsurlar*⁸⁰² (A török nyelv idegen elemei) yukarıdaki makale ile büyük ölçüde aynıdır ancak Kúnos, bu makalesinde Türkçeye giren Avrupalı asıllı kelimelerle daha fazla ilgileniyor.

1896'da yazdığı *Macarcanın ve Türkiye Türkçesinin temasları* adlı ve Macar İlimler Akademisi önünde sunduğu bildirisinin özetinde Kúnos, Macar dilindeki Türkçe menşei kelimeler hakkında çok önemli araştırmalar yapmıştır: Kúnos'tan önce Macar bilginleri arasında yaygın bir kanağe göre, Macarcada kullanılan birçok Türk asıllı sözcüğün, Macarların bugünkü anavatanlarına yerleşmeden önceki bir zamanda yaşadıkları Kafkasya'daki komşuları, Türk halklarından aldıklarını düşünüyorlardı. Kúnos ise, Macar dilindeki bu sözcüklerin Osmanlı döneminde, başka bir sözle bugünkü Macaristan'ın büyük bir kısmının Osmanlı idaresi altındayken Anadolu Türkçesinden Macarcaya geçtikleri örneklerle ortaya koymuştur.⁸⁰³

1897'de yazdığı *Türk dilinde Macarca unsurlar* (A török nyelv magyar elemeiről) adlı makalesinde⁸⁰⁴ Türklerin Macaristan'daki 150 senelik hâkimiyetleri sırasında Macarcadan fazla kelime ödünç almadıklarını söylüyor. En çok ödünç aldıkları kelime dinî ve laik yönetimi terimlerin alanındandır. Bu makalesinde Kúnos yanlışlıkla Macarca asıllı olmayan birçok kelimenin Macar asıllı olduğunu ve Macarcadan Türkçeye geçtiğini ileri sürmüştür. Örneğin, *vezir* sözcüğünün eski Macarca *vezér* (askeri önder) kelimesine geri gittiğini yazıyor, halbuki Türkçe *vezir* kelimesinin

⁸⁰² NyK 1896 XXVI, s. 438-454; 1897 XVII, s. 52-63, 211-216, 386-403; XXVIII 1898, s. 34-54

⁸⁰³ - Magyar-oszmán nyelvi érintkezések (Macarcanın ve Türkiye Türkçesinin temasları), Kúnos'un 2 Ocak 1898'de yaptığı konuşmasının özeti, **Akad. Ért.**, IX. Cilt, 15 Şubat 1898, 2. defter, s. 5-6

⁸⁰⁴ Akad.Ért. , VIII. Cilt, 15 Temmuz 1897, 7. defter, s. 341-343

Arapçadan Türkçeye geçtiğini biliyoruz⁸⁰⁵, *balta* (Türkçe kelime)⁸⁰⁶, *pala* (Türkçe Sözlük'e göre İtalyanca⁸⁰⁷, MÉKSZ'e ve MESZ'e göre ise *pala* kelimesinden türetilmiş Macarca *pallós* sözcüğü Türkçe veya Farsça asıllı bir kelimedir⁸⁰⁸), *kepenek* (Türkçe)⁸⁰⁹, *pide* (Yunanca)⁸¹⁰ gibi kelimelerin menşeyini Macarca olduğunu ileri sürmüştür.

Aynı sene yazdığı *Osmnalı Türkçesinden alıntı sözcükler* (Osmán-török jövevényssók)⁸¹¹ adlı makalesinde, bugüne kadar unutulmuş veya sadece bazı lehçelerde kullanılan, Macarca kelimelerin 16. yüzyılda Türklerle beraber Macaristan'a geldiklerini kanıtlar. Birinci kelime Macar halk dilindeki biçiminde telaffuz edilen *mazur* veya *mazul*⁸¹² (sözlük anlamı: bir suç yüzünden timarı alınan asker) sözcüklerin eş anlamlı olup Arapçadan Macarcaya geçtiğini yazar.⁸¹³ Diğer bir sözcük de *peszmet* ya da *peszmeg*'tir. Kúnos Macarca bu sözcüğün Türkçe *pekmez* kelimesinden geldiğini yazıyor.⁸¹⁴ Macarcada cellât anlamındaki *szemény* sözcüğünün kimi dilcilere göre Rusça-Lehçeden *semyeni-kazaki* sözcüğünden kaynaklanmıştır Kúnos ise bu sözcüğün Türkçenin aracılığıyla Farsça *seg-bân* yani *seymen* kelimesine geri gittiği görüşündedir. Kúnos'a göre Rusça-Lehçe *semyeni-kazaki* (asker) sözcüğünün Türkçe *seymenden*

⁸⁰⁵ TS, 2. cilt, s. 2346

⁸⁰⁶ TS, 1. cilt, s. 212; MESZ I., s. 233, *balta* söz maddesi.

⁸⁰⁷ TS, 2. cilt, s. 1754

⁸⁰⁸ MÉKSZ, s. 1052; MESZ III., s. 73, *pallós* söz maddesi.

⁸⁰⁹ TS, 2. cilt, s. 1274; MESZ II., s. 616 *köpönyeg* söz maddesi.

⁸¹⁰ TS, 2. cilt, s. 1802; MESZ III., s. 217 *pite* söz maddesi.

⁸¹¹ Nyr, 1897 XXVI, s. 538-540

⁸¹² *Mazur* sözcüğü Kúnos'un da belirttiği gibi Arapça asıllı bir sözcük olup Arapçası *ma'zur*'dur. Bkz. Hans Wehr, AW, Wiesbaden, 4. baskı 1968, s. 540, Türk Dil Kurumu'na yayımlanan ve bizim yukarıda kullandığımız **Türkçe Sözlük**'te (Ankara 2005) yoktur. Buna karşılık Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, 4. baskı 1980, s. 705'te kayıtlıdır; ayrıca Hans Wehr, **Arabisches Wörterbuch für die Schriftprache der Gegenwart**, Wiesbaden, 4. baskı 1968, s. 549'da yer almaktadır. *Ma'zur*: *fern, entfernt; isoliert* anlamındadır.

⁸¹³ MESZ bunu doğruluyor. Bkz. MESZ II., s. 867, *mazur* söz maddesi.

⁸¹⁴ MESZ bunu doğruluyor. Bkz. MESZ III., s. 172 *peszmeg* söz maddesi.

gelmesi de muhtemeldir.⁸¹⁵ Yine Kúnos'a göre Macarca ve Leh dilinde kullanılan *ulán* (mızraklı asker) sözcüğünün de Türkçe *iç oğlanı*, yani Osmanlı İmparatorluğunda, "saray hizmetine alınıp devletin muhtelif makamlarına namzet olarak yetiştirilen gençler"⁸¹⁶ hakkında kullanılan addan kaynaklandığını ileri sürmüştür.⁸¹⁷

Macar İlimler Akademisi'ne üye seçildiği zaman yaptığı göreve başlama konuşmasında⁸¹⁸ Anadolu Türkçesinin birbirlerinden çok farklı, çeşitli dialektleri olduğuna işaret eder ve bazı etnik grupların zamanla Türkleşerek Türkçeyi anadillerinin fonetiği ile telaffuz ettikleri ve anadillerinden birçok sözcüğü günlük hayatta konuştukları Türkçeye aktararak, adeta yeni Türkçe diyalektlerin ortaya çıkmasına yol açtıklarını söyler. Kúnos, bu tezine örnek olarak, Karadeniz bölgesinde yaşayan Lazların kullandığı Türkçeyi gösteriyor. Buna karşılık yazar, kimi Türk boylarının konuşma dillerinde (ağızlarında) Türkçenin eski halini koruduğunu, ve bu yüzden bu ağızların Türk dili araştırmaları bakımından çok önemli olduklarına değiniyor.⁸¹⁹ Yine yazara göre diyalektlerin hangisinin Türk, hangisinin ise Türkleşen grupların olduğunu tespit etmenin zorluğuna işaret eder.

Kúnos'un Türkiye'de yapmış olduğu diyalektoloji çalışmaları üç bölgeye inhisar eder. Bunlar A. İzmir-Aydın bölgesi, B. Bursa-Kastamonu bölgesi, C. Kütahya-Eskişehir-Ankara bölgesi. Bu bölgelerden derlemiş olduğu dil örneklerini inceleyip aralarındaki farkları tespit eder. Ayrıca araştırmada bulunduğu Bursa, Eskişehir,

⁸¹⁵ MESZ'te szemény söz maddesi yoktur.

⁸¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul 1971, cilt 2, s. 28: *iç oğlanı* maddesi

⁸¹⁷ MESZ Macarcadaki *ulán(us)* kelimesini bir Türk lehçesinden Macarcaya ve Avrupalı dillerine geçmesinin ihtimalinin en yüksek olduğunu belirtiyor. Bkz. MESZ III., s. 1030-1031. *ulánus* söz maddesi.

⁸¹⁸ - **Kisázsia török dialektusairól**, Bp, 1896

⁸¹⁹ a.g.m., s. 6 (452)

Ankara, Aydın ve İzmir'deki otellerde ve pazarlarında karşılaştığı insanlardan dil örnekleri toplayarak hiç gitmediği bölgelerde konuşulan Türkçe ağızlar hakkında bilgi edinme yoluna gitmiştir. Kúnos'un bu derleme yöntemiyle tespit ettiği dil malzemesine dayanarak: Bursa-İzmir bölgelerinde konuşulan Zeybek ağızı; Karadeniz'den Bursa'ya kadar uzanan bölgede Kastamonu ağızı; Samsun'dan Trabzon'a kadar uzanan bölgede Laz Türkçesi; Güneydoğu bölgesinde Harput lehçesi; Mersin ve Konya bölgesinde Karaman ağızı; Ankara'da ağızı ve Yörüklerin yerleşik olduğu bölgelerde konuşulan Yörük ağızı.⁸²⁰ Kúnos bu ağızların ilk dördünü kuzey, son üçünü ise güney ağızları olarak adlandırıyor. Ancak, yazar Anadolu'nun her tarafını gezme imkanını bulamadığı için Anadolu diyalektolojisi ile ilgili yapmış olduğu bu sınıflandırmanın eksik kaldığını da belirtiyor. Kúnos Kastamonu, Harput, Karaman, Aydın ve Isparta civarındaki ağızların köyden köye değiştiklerini söylüyor. Ona göre Anadolu'da bir köylü, komşu köyde yaşayan insanlarla zor anlaşır. İnsanların konuştukları ağızlar arasındaki farklar fonetikte değil, daha çok sözler arasındadır.⁸²¹ Kúnos'a göre, Kastamonu ağızını konuşanların kullandıkları *e*, *i*, *ö*, *ü* gibi ince sesleri derin olarak telaffuz ettiklerini ve bunun da Türkçe konuşan Rumların aksanına benzediğini ileri sürüyor. Buna dayanarak yazar Kastamonuluların Selçuklu döneminde Türkleşen Yunanlar olabileceğini düşünmekten kendini alamıyor ve kanıt olarak Kastamonu civarında yaşayan Türklerin Rumlara benzeyen fiziksel yapılarını ve karakterini gösteriyor. Ancak Kastamonu'ya araştırma için hiç gitmemiş olan yazar, Bursa pazarlarında tanıştığı ve konuştuğu az sayıda Kastamonuluya dayanarak varmış olduğu sonucun yanlış olabileceğini de ifade

⁸²⁰ a.g.m., s. 7-8 (453-545)

⁸²¹ a.g.m., s. 8 (545)

ediyor. Çünkü yazar Bursa’da karşılaştığı bir Kastamonuluya Şeyh-Galib’in *Mutâbakat-ı Türkiye*’sinden metin okuttuğunu ve adamın okuma tarzından yukarıda varmış olduğu sonuçtan pek emin olmadığını da belirtmiştir.⁸²² Kúnos’un spekülâtif tespitlerinden birisi de Karamanlılar hakkında ileri sürdüğü görüştür. Bugün Türk asıllı Ortodoks mezhebenden Hıristiyanlar oldukları bilinen Karamanlılar Kúnos’a göre Türkçe konuşan ancak Türk olmayan bir cemaattir. Yazar Karamanlı Türkçesinin özelliklerinden olarak kelime içindeki “yr” seslerinin yerlerini değiştirmiş olmaları ile, *kuyruk yerine kuyruk* örneğinde olduğu gibi ve bu lehçede *-mi?*- soru ekini kullanmıyor olmalarını gösterir ve Karamanlı Türkçesinin Ermenicenin etkisi altında kaldığına bir örnek olarak göstermektedir. Kúnos Karamanlı Türkçesiyle anlatılmış birkaç destan, masal ve mani derlemiştir, ancak yazar burada da aslında çok az sayıda Karamanlı ile konuşabildiğini itiraf etmektedir.⁸²³

Kúnos’un üzerinde durduğu üçüncü diyalekt Harput ağzıdır. Yazar bu münasebetle de bu lehçeyi konuşanlardan ancak çok az metin derleyebildiğini belirtiyor. Fakat bu itirafına rağmen burada konuşulan Türkçenin Kürtçenin etkisinde kaldığını söylüyor. Bu konuyla ilgili tespitler arasında *e* sesi yerine *a* sesinin kullanıldığını ve genel olarak ünlü seslerin bu bölgede uzun olarak okunduklarını işaret ediyor.⁸²⁴

Kúnos, Lazların Türkleşmiş Hint-Avrupalı bir halk olduğunu yazıyor ve onların konuştukları Türkçede vokal harmonisinin dikkate alınmadığını tespit ettiğini söylüyor .

⁸²² a.g.m., s. 12 (458)

⁸²³ a.g.m., s. 12-13 (458-459). Karamanlîca üzerine yapılan araştırmalar için bkz. Jónás Eckmann, "Anadolu Karamanlı Ağızlarına ait Araştırmalar". DTCF Dergisi 8. cilt 1/2 (1950), s. 165-200

⁸²⁴ a.g.m., s. 13 (459)

Buna ek olarak kendisinin Lazların sözlü edebiyatından diğer diyalektlere oranla daha çok materyal derleyebildiğini dile getiriyor.⁸²⁵

Kúnos daha sonra Anadolu Türklerinin konuştukları Türkçe bazı ağızları üzerinde duruyor: bunlar Zeybekler, Yörükler (ya da Türkmenler) ve Ankara ağızını konuşanlar: Yörükler, Anadolu'nun hemen hemen her yerinde konar göçer hayatı yaşayan Türkler; Ankara diyalektini konuşanlar: Ankara-Konya-Kütahya arasındaki geniş alanda yaşayan halk; Zeybek bölgesi ise Aydın, Sarayköy, Balyanbolu, Keleş, Çine, Nazili, Eskişehir yöreleridir. Kúnos Zeybeklerin dilinin, Selçuklu Türkçesinden kaynaklandığı düşüncesindedir. Yörüklerin ya da Türkmenlerin konuştuğu Türkçenin ise Selçuklulardan da önce Anadolu'da yaşamış bir Türk halkının dilinin bir kalıntısı olduğu görüşündedir.

Kúnos'a göre, Anadolu'da 70'in üzerinde Türkmen aşireti bulunduğunu ve bunların üç gruptan oluştuğunu yazar: bunlar Akçakoca: Balıkesir civarında; Gündüz Bey: Denizli ve Akhisar civarında, Karatısa (Karaisalı?): Maraş civarında yaşadıklarını ve bunların diyalektlerinin birbirinden çok farklı olduğunu birbirini anlamada güçlük çektiklerini ve bunun sebebinin, aşiretlerin birbirinden çok uzakta yaşamalarına bağlar.⁸²⁶ Ankara çevresinde konuşulan Türkçenin yabancı dillerden ya da yabancı söcüklerden en çok korunmuş bir diyalekt olduğunu ileri sürüyor. Bu diyalektin Çağatayca'ya yakın olduğuna dikkat çekiyor ve Ankara ağızını konuşan Türklerin

⁸²⁵ a.g.m., s. 14 (460)

⁸²⁶ a.g.m., s. 21 (467)

Osmanlı İmparatorluğunu kuran Ertuğrul Gazi Gazi'nin aşireti olduğunu kaydediyor⁸²⁷. Bu diyalekt ayrıca Nasreddin Hoca fıkralarının diyalektidir.⁸²⁸ Kúnos Anadolu'daki diyalektlerin etkiler bakımından Balkanlarda ve Ortadoğuda konuşulan yabancı diyalektlerden farklı ve daha temiz olduklarını söylüyor. Özellikleri: ses uyumu (sadece Lazlar gibi menşeleri Türk olmayanlarda yoktur); ince sesli kelimeler bazan derin oluyorlar: dört-dort, *r* ve *l* ile başlayan kelimeler önüne ünlü koyarlar:⁸²⁹ rast-ırast, lazım-ılazım; *k* yerine *g* kullanılır: gafa-kafa; *t* yerine *d*: daş-taş; bazı kelimeler içindeki *r*'ler düşüyor: vedi-verdi örneğinde olduğu gibi⁸³⁰. Kúnos Ankara, Türkmen ve Zeybek gibi Türk diyalektlerinin özelliklerinin ve söz varlığının araştırılması ile, günümüzde Osmanlıca yerine eski ve yabancı unsurlardan arınmış bir Türkçenin yeniden hayata kazandırılabilceğini vurgulamaktadır. Çalışmasının sonunda sıraladığı Anadolu'da konuşulan Türkçe ağızlardan şu örneklere yer veriyor: Kastamonu diyalektinde Kastamonulu bir adama okuttuğu *Mutabakat-i Türkiye*'den bir kısım ve iki gazel⁸³¹; Ankara diyalektine örnek olarak sekiz Nasreddin Hoca latîfesi (fıkra)⁸³² vermiştir. Karamanlı bir meddahtan derlediği iki masal⁸³³; Konya civarında iki gençten duyduğu, çocukları okula gitmeye teşvik etmek amacıyla yazılmış *Bir Köy Oyunu* adlı dramatik metin⁸³⁴; dört Kerem ile Aslı türküsü⁸³⁵ ve *Rodoslu Karıman Bey'in Destanı, Filibin*

⁸²⁷ Bugün elimizde Anadolu'daki Türkmen boyları ve yerleşik oldukları bölgeler hakkında daha sağlam bilgiler bulunmaktadır. Bkz. Prof. Dr. Faruk Sümer, **Oğuzlar** (Türkmenler) Tarihleri – Boy Teşkilatı - Destanları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 170, Ankara 1967

⁸²⁸ - **Kisázsia török dialektusairól**, s. 22 (468)

⁸²⁹ Türkçe kelimeler *r* ile *l* harflerle başlanmaz

⁸³⁰ - **Kisázsia török dialektusairól**, s. 25 (471)

⁸³¹ a.g.m., 1896, s. 25-27 (471-473)

⁸³² a.g.m., s. 27-29 (473-475)

⁸³³ a.g.m., s. 31-33 (475-477)

⁸³⁴ a.g.m., s. 38 (482)

⁸³⁵ a.g.m., s. 38-40 (482-484)

*Destanı ve Tilki ile horozun destanı*⁸³⁶. Ayrıca yukarıda Ankara'dan derleyip örnek olarak aldığı sekiz Nasreddin Hoca latîfesi münasebetiyle Ankara ağzından 136 Nasreddin Hoca ile ilgili fikrayı derlediğini belirtiyor.

Küçük Asya'da Türk Dialektleri (Kisázsia török dialektusairól) başlıklı bu makalesinin önsözünde, Macar dilinin menşeyini araştıran bilim adamlarının Fin-Ugor dillerini çok ayrıntılı bir biçimde incelediklerini fakat Türk dili araştırmalarına yeterince önem vermediklerinden dolayı yakınıyor. Çünkü ona göre “Macar dilinin oluşumunda Türk dilinin büyük rolü vardır”⁸³⁷. Macaristan'a en yakın olan Anadolu Türkçesinin Macar dilbilimcilerce en az ilgi görmüş ve araştırılmış Türk lehçesi olmasını hayretle karşılıyor ve Osmanlı Türkçesinin araştırılmasına yönelmesinin nedenlerini bu şekilde açıklıyor. Diğer taraftan Macar İlimler Akademisi'nin, amaçlarını gerçekleştirmek için vermiş olduğu destekten dolayı teşekkür ediyor.

1898'de Macar İlimler Akademisi'nde yaptığı bir konuşmanın *Akadémiai Értésítő* dergisinde yayımlanmış olan özetinde, Macarcaya giren Türkçe kelimelerin hangi Türk lehçesinden Macarcaya girdiğini doğru tespit etmek için Anadolu Türkçesinin tarihî gelişiminin bilinmesi gerektiğini belirtiyor. Yazar bu makalesinde Osmanlı Türklerini Selçukluların ardılları olarak görüyor. Buna karşılık üç yıl sonra *Türk Edebiyatının Altın Çağı* (A török irodalom fénykora) adlı makalesinde ise Osmanlı Türklerinin, Moğol istilası sırasında Anadolu'ya sığınan Türkmen boyları olduklarını söylüyor⁸³⁸. Kúnos, Anadolu Türkçesinin Selçukluların konuştuğu dile geri gittiğini yazmaktadır. Kúnos, Türklerin Anadolu'ya geldikleri zaman konuştukları Türkçeye en

⁸³⁶ a.g.m., 1896, s. 41-43 (485-487), 43-45 (487-489), 45-48 (489-492)

⁸³⁷ ÉNYSZ, 1896 XVI. No. IX, s. 449

⁸³⁸ BpSz CVI 1901, s.184

yakın olan lehçenin Anadolu Selçuklularının zamanında Konya’da konuşulan Türkçeyi gösteriyor. Yazar bunu Macarcaya giren bazı Türkçe sözcüklerin araştırılmasında belirlediğini ifade ediyor. Örneğin *beğ* ve *değnek* kelimelerinin Macarcaya *bég* ve *dögönyeg* biçiminde geçtiklerini ve bu sözcüklerin *ğ* yerine *g* sesini kullanan Türklerden aktarılmış olduklarını ileri sürüyor. Kúnos’a göre bu, daha eski dönemlerde Türklerin Konya ağzına yakın bir lehçe konuştuklarını gösteriyor⁸³⁹. Halbuki bize göre bu sadece Macarca *bég* ve *dögönyeg* sözcüklerinin Konya çevresinden Balkanlara, daha doğrusu Macaristan’a gelmiş olan Türklerden alınmış olabileceklerinin bir kanıtı olabilir, fakat Selçuklu Türklerinin Konya ağzını konuştuklarını kanıtlayamaz. Kúnos Macarcaya giren Anadolu Türkçesine ait sözcükleri iki gruba ayırmıştır. Birinci grup: Macarcaya Osmanlı hâkimiyetinden önce Güney Slavca’nın aracılığıyla giren sözcükler. Örneğin *dalia* (yiğit) sözcüğü Türkçe *deli* kelimesine geri gitmektedir, ancak Macarcada var olan biçimi Kúnos’a göre Slavcanın etkisini göstermektedir.⁸⁴⁰ Macarcada doğrudan doğruya Türkçeden alınmış *deli* kelimesi de vardır. Sözcüğün her iki biçimi de aynı anlamı taşıyor. Türkçe *bıçak*’tan aktarılmış olan Macarcadaki *bicsak* ve *bicska* şekli için de aynı durum söz konusudur. İkinci grup: Türk hâkimiyeti sırasında Macarcaya geçmiş olan Türkçe sözcükler. Kúnos bunları üç tabakaya ayırıyor. İlk olarak askerî ve politik teşkilat ile ilgili terimler. Bunlar 16. ve 17. yüzyıllarda asker olan Macar yazarların, meselâ Kelemen Mikes ya da Miklós Zrínyi’nin eserlerinde karşımıza çıkarlar. Bu kelimeler Kúnos’un zamanına kadar unutulmuş sadece birkaçı halk dilinde korunabilmiş olanlar. Örneğin *akanca* (akıncı), *alafa* (ulûfe), *réz* (reis). Bu kelimeler Macar halk

⁸³⁹ Akad. Ért., IX 15.02.1898 s. 61

⁸⁴⁰ a.y.

diline anlamlarını değiştirip girmişlerdir. Anlamlarını değiştirmeyenler ise 18. yuzyıla kadar unutulduklar. Kúnos, Macarcaya giren Türkçe sözcüklerin ikinci grubunu günlük hayat ile ilgili olanların teşkil ettiğini kaydeder ve bu sözcüklerin Macarcada birinci gruptakilerden daha uzun süre varlıklarını koruduklarını belirtir. Ancak yazar kendi yaşadığı dönemde bu sözcüklerin çoğunun unutulmuş olduğunu da belirtir. Bunların az sayıda, Macar yazı dilinde kullanıldığına değinir, örneğin Türkçe *kasap* sözcüğünden gelen *kaszabol* kelimesi Türkçe *kılıçtan geçirmek* anlamında Macar yazı dilinde kullanılmaktadır. Macar halk dilinde ise daha çok kelime korunabilmiştir: *boncsok* (boncuk), *csirág* (çırak), *szarma* (sarma) gibi.⁸⁴¹

Kúnos, 1901’de yazdığı bir makalesinde Türkçeye giren bazı yabancı kelimelerin halk dilinde de kullanılmaya başlanmaları ile zamanla komik biçimler alabildiklerine dikkat çekiyor ve örnek olarak Yunanca asıllı olan *İstanbul* (Stanpolis) sözcüğünün bazan *İslambol* biçiminde halk dilinde kullanmasını gösteriyor. Yazara göre halkın, sözcüğü “İslamın bol olduğu bir yer” anlamında kullanıldığını yazıyor⁸⁴². Yine de Almanca *Prinz* yani *prens* kelimesinin bazan *pirinç* diye halk dilinde kullanıldığını söyler⁸⁴³.

Kúnos’un 1901’de yazdığı bir makalede 16.-17. yüzyıllarda Macaristan’da Türk hâkimiyeti sırasında okumuş Macarların Osmanlı idarecilerinin dilini öğrendiklerini ve

⁸⁴¹ a.g.m., s. 64

⁸⁴² Bu terimin 15. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Türkçesinde kullanıldığını gösteren belgeler için bkz. Hasan Özdemir, *Die altosmanischen Chroniken als Quelle zur türkischen Volkskunde* (Türk Halk Edebiyatının kaynağı olarak Eski Osmanlıca Yıllıkları), **Islamkundliche Untersuchungen**. Band 32, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg i. Br. 1975, s. 230

⁸⁴³ - **Török népetimológia** (Türk halk etimolojisi), **KSz II**, 1901, s. 80

eserlerinde pek çok Türkçe kelime kullandıklarına dikkat çekiyor.⁸⁴⁴ Osmanlı döneminde Macaristan'da resmî mektuplaşmanın ve emirlerin dilinin Macarca olmasından dolayı tercümanlar ve tercümanlık çok önemliydi. Türkçe belgeleri Macarcaya çeviren tercümanlar ise Macar asıllıydı. Bunun sonucu Macar diline çok sayıda Türkçe sözcüğün girdiğine işaret eden Kúnos'un bunun için verdiği örnekler arasında *athname, defter, burjunti* (buyuruldu) gibi idarî veya askerî terimler vardır. Yazara göre bu terimlerin birçoğu Türk hâkimiyetinin sona ermesinden sonra unutulmuştur. Kúnos'un Osmanlıca terimlerin Macarcadaki kullanımlarına dair vermiş olduğu bir örnek de 17. yüzyıl bir Macar şairinin Türklerin bir savaşını anlatan bir şiirini aktarmıştır: “*Agáik besliákkal sok bulyok pasákkall egy lábig vesztenek/ békek emingekkel passák vezérekkel rabokká estenek,/ az fö ispájiák zahin csorbadzsiákl sarcot füzettenek*”⁸⁴⁵. Bu kısa metinde Türkçe askerî terimlerin çokluğu dikkat çekiyor. Metinde yer alan Türkçeden Macarcaya geçmiş terimler: *aga*: ağa; *beslia*: beşliya; *bulyok*: büyük; *pasa, passa*: paşa, *bék*: beg, *eming*: emin, *vezér*: vezir, *ispáji*: sipahi, *zahin(?)*: zahin/zaim, *csorbadzsi*: çorbacı.⁸⁴⁶

Kúnos Türk tarih yazarlarının Macarları Slavlardan daha çok sevdiklerini ve dillerini daha kolayca öğrendiklerini yazıyor.

Kúnos'un 1904'te yaptığı *Türk lehçelerinin ritmi hakkında* (A török nyelvek ritmusáról) başlıklı konuşmasının özetini *Akadémiai Értesítő* dergisinde

⁸⁴⁴ - A török hódoltság emléke szókincsünkben (Türk döneminin sözcük hazinemizdeki hatırası). **Akad. Ért.** XII, 1901, s. 429-436

⁸⁴⁵ Ağaların beşliaların ve büyük paşaların, hepsi yok oldu, beyler, eminler, paşalar vezirlerle esir düştüler, baş sipahiler zahin (zaim?) çorbacılar haraç ödediler.

⁸⁴⁶ **Akad. Ért.** XII, 1901, s. 431

yayımlamıştır⁸⁴⁷. Bu konuşmasında Ural ve Altay dillerinin ortak özellikleri üzerinde duruyor. Ve ortak özellikleri şöyle sıralıyor: 1. Bütün Ural-Altay dillerinin ve lehçelerin hepsinde ses uyumu mevcuttur. Kúnos'a göre bu özellik tek başına Ural-Altay dillerinin akrabalığını kanıtlamaya yeterlidir. 2. Başka bir ortak özellik de Ural-Altay dillerinin ritmidir. Kúnos yaşayan ve ölü birçok Türk lehçesinin halk edebiyatı ürünlerinde ses uyumunu ve ritmi araştırdığını belirterek, bütün lehçelerde iç ve dış kafiyenin mevcut olduğuna dikkati çekiyor. Yazara göre Türk lehçelerinde iki tip vurgu vardır: a). vurgunun ilk hecede olduğu sözcükler, b). Vurgunun son hecede olduğu sözcükler. Yazar Radloff ve Katanov gibi Türkoloji araştırmacılarının genelde ilk hecedeki vurguyu fark edemediklerine işaret ediyor. Halbuki Türk dilinin en has ve en önemli vurgusunun ilk hecede bulunduğunu kaydediyor. Kúnos, halk ağzındanderlemiş olduğu, ancak metnini söz konusu makalede vermediği türkü ile 16. yüzyıla ait, metnini vermediği bir şiiri ile Kutadgu Bilig'ten gene metnini vermediği bir parçayı karşılaştırdığını ve her üç farklı zamanların ürünü olan şiirlerdeki ritmin aynı olduğunu saptadığını ileri sürüyor. Yazara göre bu şiirlerde vurgu her zaman ilk hecedeydi. Türk halk şiirinde tespit ettiği ritm tipleri:

a). 4+4+2

b). 4+2+4+2

c). 4+3+2

d). 4+4+3+2⁸⁴⁸

⁸⁴⁷ **Akad. Ért.**, 15 Ocak 1904, Cilt XV, defter 1., s. 377-384

⁸⁴⁸ a.g.m., s. 383

Diğer müşterek özellikler arasında aliterasyonu ve düşünce paralellliğini (muvazene) sayar. Bu özelliklerin Türkçede olduğu gibi Macarca ve diğer Ural-Altay dillerinde de varlığını belirttikten sonra bu özelliklerin Ural-Altay dillerinin akrabalıklarını gösteren bir kanıt olarak sunmuştur.

1905'te yazdığı *Türk dil hataları* (Török nyelvhibák)⁸⁴⁹ adlı makalesinde, Anadolu'ya geldiğinden o güne kadar Türk dilinin içten değil, dıştan gelen etkiler sonucunda değiştiğini dile getiriyor. Başka bir deyişle Türkçe kelimelerin ve deyimlerin fonetik ve morfolojik özelliklerinin 800 yıl içinde hemen hemen hiç değişmemiş olduklarını, buna karşılık Farsçadan ve Arapçadan gelen sözcüklerin ve tamlamaların, Türk diline ve dilin yapısına derin bir damga vurduklarını yazıyor. Kúnos, Türklerin eğitim görmüş, okumuş tabakasının etkisiyle, doğal ve kolay Türkçe sözcüklerin unutulduğunu ve onların yerine Arapça ve Farsça kelimeler Türkçeye egemen olduklarına dikkat çeker ve bunun sonucu dilin doğal gelişmesi ile birlikte halkın kültürel gelişmesinin de durduğunu yazar. Kúnos'a göre Osmanlıca gibi yapay bir dilin Türk halkına hakim olması ve yabancı kelimelerin halk tarafından anlaşılmaması sayısız dil yanlışlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ayrıca Balkan halklarından ve Yunan dilinden gelen kelimelerin de halkın konuşma dilinde birçok yanlışın kullanıma neden olmuştur. Yazar, Türklerin bu tür yanlışları *galatât-i mesture*⁸⁵⁰ diye adlandırdıklarını ve bunların dilbiliminde ayrı bir bölüm oluşturduklarına değinir ve onları yedi gruba ayırır.

⁸⁴⁹ NyT I (Kolozsvár), 1905, s. 53-62

⁸⁵⁰ örtülü yanlışlar, galat-i meşhur (meşhur, yaygın yanlış): yanlış olduğu halde herkes tarafından tutunan ve kullanılmakta bulunan kelime. Devellioğlu, s. 328

1. Fonetik ve morfolojik yanlışlar; yani Arapça veya Farsça sözcüklerden Türkçenin telâffuzuna göre yazılanlar oluşturur. Örneğin ince ve kalın ünlülerin yazılımlında *kaf* ile *kef*'in doğru kullanılmaması.

2. Arapçada var olan sözcüklerin erkeklik ve dişilik eklerinin yanlış kullanılması... Örneğin, kocakarı anlamına gelen *acûz* kelimesinin sonundaki, erkeklik (müzekker) ekinin olmamasından dolayı dişilik (müennes) eki yer almaz, ama sözcüğün yanlış olarak *acûze* diye telaffuz edilmesi...

3. Aslında Arapça çoğul olan bir takım sözcüklere Türkçe çoğul eklerinin (-lar,-ler) eklenmesi ile yapılan yanlışlıklar. *Eşya* (tekil: şey) -*eşyalar*, *evlât* (tekil: veled)-*evlatlar*, *tüccar* (tekil: tacir)-*tüccarlar* gibi.

4. Arapça veya Farsça çoğul eklerinin Türkçe kelimeler için de kullanılmasıdır: Türkçe kelimelere Arapça -*at* ekinin eklenmesi ile yapılanlar: *gidiş-at*, *geliş-at*, *çiftlik-at*; kırık çokluk denilen *cem'-i müesser*⁸⁵¹ biçimindeki Arapça çoğul ekinin yanlışlıkla Türkçe ya da başka dillerden sözlerde de kullanılması. Meselâ Yunanca asıllı *fânus* (fanos) kelimesinin çoğulunun Arapça kurala göre *fevââis*, *konsül* sözcüğünün de *kanâsil*; Farsça -*yân*, -*ân* çoğul eklerinin Türkçe sözcüklere eklenmesi ile yapılan yanlışlar örneğin *babayân*, *dedeyân* gibi .

5. Anlamları bilinmeyen bazı Arapça ve Farsça kelimelerin anlamının bilinmemesinden kaynaklanan yanlış kullanımlar. Kúnos'a göre *cümle* kelimesinin anlamı *her şeydendir*, bu yüzden *cümle-den* biçiminde kullanılması yanlıştır.

6. Kúnos Türkçe atasözleri ve deyimlerinin yerine Arapça veya Farsça atasözlerinin ve deyimlerinin kullanılmasını da yanlış bulmaktadır.

⁸⁵¹ doğrusu *cem'-i mükesser*

7. Kúnos, dil yanlışlıklarının bir kısmı halk etimolojisi sonucu ortaya çıktığını belirtir. Bu tür yanlışlar, bazı yabancı sözcüklerin Türkçede telaffuzlarının zor olmasından kaynaklanmaktadır. Halk bu tür sözcükleri Türkçeye uydurarak telaffuz eder. Başka bir sözle Türkçenin ses uyumuna ve Türkçede birden fazla ünsüzün yana gelmemesi kuralına bağlı olarak değiştiriyor⁸⁵². Kúnos, yabancı kelimelerin Türkçeye aktarma sürecinde insanların kendi ana dillerinin özellikleri doğrultusunda değiştirmesinin araştırmaya değer bir konu olduğunu yazar. Bu yolla Türkçeye kazandırılmış yabancı sözcüklerin korunması gerektiği, buna karşılık Türkçede dil kurallarına uymayan yabancı sözcüklerin atılması gerektiği görüşündedir. Sonuç olarak Kúnos halk etimolojisini *neolojismelerin* saldırısına karşı bir çözüm olanağı olarak değerlendirir.⁸⁵³

Kúnos, Budapeşte'deki Macar Doğu Ticaret Akademisi'nin müdürüyken yazdığı ve bir anlamda çok dilli bir konuşma kılavuzu mahiyetindeki *Doğu dillerinin cümle bilimi* (Keleti frazeológia)⁸⁵⁴ adlı ve 15 sayfadan ibaret olan kitapta belirlediği cümlelerin karşılıklarını Macarca, Bulgarca, Yunanca, Rusça, Romence, Sırpça ve Türkçe olarak vermiştir. Söz konusu dilleri konuşan halklar arasındaki özel durumlardaki iletişimi sağlamada önemli bulduğu cümleler yer almıştır.

Kúnos'un Macarlar ve Türkler arasındaki ticareti güçlendirmek için kaleme aldığı *Türk Dili Kitabı* (Török nyelvkönyv)⁸⁵⁵ aynı zamanda Osmanlıca'yı öğreten bir ders kitabıdır. Kitap iki bölümden oluşmaktadır. Yazar, birinci bölümde Osmanlıca

⁸⁵² Örneğin Fransızca *station* sözcüğünün Türkçeye *istasyon* olarak kullanılması

⁸⁵³ NyT I, 1905, s. 62

⁸⁵⁴ Budapeşte, 1913

⁸⁵⁵ Budapeşte, 1917

gramer kuralları başlığı altında sırasıyla şu konular üzerinde durmuştur: Harf-i tarif (s. 4), Nesne (s. 8), Selâmlaşma (s. 13), Zarf (s. 14), Çoğul eki (s.15), İyelik eki (s. 16), Türküler (s. 18-20), Ad çekim ekleri (s. 20), Şahıs ekleri ve ad çekimi ekleri (s. 21), Sayılar (s. 23), Lâtifeler (s. 23-27), Sayı sıfatı (s. 27). *Türk yazısı* (Török írás) başlığı altında Türk alfabesi ile Osmanlıca yazı tiplerini tanıtmıştır. Bu bağlamda öncelikle Osmanlıcada çok yaygın biçimde kullanılan *nesih* ve *rik'a* yazıları da tanıtılmış, ayrıca *sülüs* ile diplomaside tercih edilen *divânî* yazı tipleri hakkında da bilgi sunmuştur. Yazar *rik'a* bölümünde örnek metinleri daha çok atasözleri ve deyimlerden, bazı Türk yazarlarından kısa metinlerden seçmiş ve bu bölümü Arap sayılarıyla numaralandırmıştır.

1921'de yazdığı *Türkçe kelimelerinin Macarca transkripsiyonu* (Török szókmagyar átírásban)⁸⁵⁶ adlı makalesinde Batı dillerinin (Almanca, Fransızca, vb.) etkisiyle Macarcaya geçen Türkçe kelimelerin o dillerin etkisini taşıdığını ve bu yüzden Macarların bu sözleri yanlış telâffuz ettiklerine işaret eder, yabancı etkisini taşımayan Türkçe kelimelerin Macarlar tarafından daha kolayca telâffuz edildiklerini kaydeder. Yazar bundan dolayı Macarcaya girmiş bu kelimelerin Türkçe telâffuzunu vermiştir. Örneğin Farsça asıllı *seray* kelimesini Macarların İtalyanlardan ödünç aldıklarını, sözcüğün İtalyanca *seraglio* şeklinden Macarcada *szerály* biçimine dönüştüğünü ifade ettikten sonra sözcüğün Türkçe biçiminde *gl* ya da *ly* gibi seslerin bulunmadığını, Türkçe de olduğu gibi Macarca da birden fazla ünsüzün yan yana olmasını benimsenmediğinden dolayı, Kúnos kelimenin Macarca telâffuzu *szeráj* (seray) tarzında

⁸⁵⁶ Nyr, 1921 L, s. 47

olmasının gerektiğini söyler⁸⁵⁷. Bugünkü Macarcada bu sözcük Kúnos'un önerdiği gibi *szeráj* şeklini kullanılmaktadır.⁸⁵⁸

Kúnos'un Türkoloji ile çalışmaları ve yayınları bu bilim için bir kilometre taşı sayılırlar. Ancak, Türkolojinin bazı alanlarındaki çalışmaları yanlışlar da içermektedirler. Örneğin: Osmanlı Türkçesinin diyalektolojisi ile ilgili sonraki araştırmalar Kúnos'un Türk ağızları hakkındaki çalışmalarının çok yanlış içerdiklerini ortaya koydular. Türk lehçelerinin diyalektleri bakımından önemli bir çalışma sayılan *Türk Lehçelerinin Filolojisinin Temeli*⁸⁵⁹, Zeynep Korkmaz'ın doktora çalışması *Güney-Batı Anadolu Ağızları*⁸⁶⁰ ve György Hazai'nin *Rumeli Ağızlarının Tarihi Üzerine*⁸⁶¹ adlı kitaplarında Kúnos'un bu alandaki çalışmalarından ya hiç bahsetmeleri veya onlara ağır eleştirmeler getirmeleri, Kúnos'un diyalektoloji üzerine yaptığı araştırmalarının bilimsel bakımından kullanılamaz olduklarını vurguluyorlar. Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesinin Türk ağızlarının özelliklerini araştıranlar (Friedrich Giese, Tadeusz Kowalski, Karl Foy, Enno Littmann, Willi Heffening, Vladimir Gordlevski) arasında Kúnos'u da anmaktadır.⁸⁶² Yazar, sıraladığı bu Türkologların hepsinin fonetik araştırmalarının bugünkü ses bilgisi araştırmaları bakımından önemsiz olduklarını kaydetmektedir. İlk olarak onlar dilin fonetik bakımdan derin olmayan, yüzeysel özelliklerini tespit edebildiler. Korkmaz, bunu bir dilin derinliklerine bir yabancıнын zor

⁸⁵⁷ a.g.m., s. 47

⁸⁵⁸ **MÉKSZ**, s. 1249; **MESZ III.**, s. 732 *szeráj* söz maddesi.

⁸⁵⁹ **PTF**, Editerunt Jean Deny, Kaare Grønbech, Helmuth Scheel, Zeki Velidi Togan, Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner, A.D. MCMLIX

⁸⁶⁰ Dr. Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları. Ses Bilgisi (Fonetik)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 114. Türk Dili ve Edebiyatı Serisi: 11, Türk Tarih Kurumu Basımevi – Ankara 1956

⁸⁶¹ **TDAY** 1960, Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara, s. 205-211

⁸⁶² Dr. Zeynep Korkmaz, **Güney-Batı Anadolu Ağızları**, s. XXIX

fark edebileceğine bağlar. İkinci sebep kaynaklar olarak rastgele kişilerin seçemesini gösteriyor. Üçüncü olarak masal, türkü, atasözü gibi sözlü edebiyatı metinleri, belirli anlatış ve fiillerin şekillerinin kullanılması birçok ağzın özelliklerinin tespit edilmesini imkan kılmamasıdır. Zeynep Korkmaz, fonetik özelliklerinin tespitini, kaynaklarını günlük olaylar hakkında konuşarak, ya da onlarla sohbet ederek kolayca yapabildiklerine dikkat çekmektedir.⁸⁶³ Fonetik özellikleri tespit etmek için pek az metin topladıklarının da bir yanlış olduğunu bildirmektedir. Türk fonetiğinin bu ilk araştırmacılarının birçok yerde ses bilgisi özelliklerini yanlış duyduklarından dolayı doğru kaydetmediklerini de yazar.⁸⁶⁴ Türk dilinin fonetik özelliklerini ilk araştıranlarından en çok Kúnos'un üzerinde durmasına rağmen Zeynep Korkmaz, onun araştırmalarının ses bilgisi bakımından değersiz olduklarını kaydetmektedir. İlk olarak, Kúnos'un yayımladığı üç çalışmasını *-Türk Halk Edebiyatı*, (İstanbul 1925); *Küçük Asya Türk Dialektleri. Bursa ve Aydın Civarı* (Kisázsziai török nyelvjárások, NyK XXII 1892), *Nasreddin Hoca Latifeleri* (Nasszreddin Hodsa Tréfái) (Budapeşte 1899) - sıraladıktan sonra, *Türk Halk Edebiyatı*'nın Osmanlıca kaydedildiğinden dolayı, metinlerin fonetik özelliklerinin tespit edilmesi imkansız olduklarına dikkat çekmektedir.⁸⁶⁵ Dr. Zeynep Korkmaz, *Küçük Asya Türk Dialektleri* adlı çalışmasında ise Kúnos'un birçok tespitinin yanlış olduğunu ve o bölge ağzının fonetik özelliklerini yeterli şekilde yansıtmadığını, o nedenle Kúnos'un derlemiş olduğu metinlerin diyalektoloji araştırmaları için pek uygun olmadığını yazmaktadır. Alman bilim adamı Karl Foy'un, *Das Aidinisch-Türkische* (KSz I, 177-194, 286-307) adlı makalesinde

⁸⁶³ Korkmaz, a.y.

⁸⁶⁴ Korkmaz, a.g.e., s. XXX

⁸⁶⁵ Korkmza, a.g.e., s. XXXI

kullandığı metinleri Kúnos'un *Nasreddin Hoca Latifeleri* adlı kitabından aldığını, bundan dolayı da yazarın makalesindeki yanlışların Kúnos'un metinlerinden kaynaklandığını belirtmektedir. Ayrıca Kúnos'un Aydın ağzını bir lehçe olarak değerlendirmiş olmasının da başka bir yanlış olduğunu belirtmektedir. Kúnos'un Aydın ağzının Aydın'dan başlayarak Konya'ya kadar geniş bir alanda konuşulduğuna dair görüşünün de gerçeği yansıtmadığını ifade ederek eleştirmektedir.⁸⁶⁶

Jean Deny⁸⁶⁷, Ahmet Caferoğlu⁸⁶⁸, Gerhard Doerfer⁸⁶⁹, Kare THumusen⁸⁷⁰, Omeljan Pritsak⁸⁷¹ gibi Türk lehçelerini araştıran ünlü Türkologlar ve filologlar araştırmalarında, Kúnos'un dil çalışmalarından doğrudan doğruya, olumlu veya olumsuz hiç söz etmedikleri, ancak bunlardan bazı yazarlar bibliyografyalarında Kúnos'un bir veya iki eserinin adına yer vermişlerdir. Bütün bunlar bize, Kúnos'un aslında bir dil bilimci olmasına rağmen ve araştırma dil biliminin gelişmesi liguistik alanındaki çalışmalarının değerinden çok düşürdüklerini gösterir. Dilbilimin gelişmesiyle ilerleyen derleme ve araştırma metodları, Kúnos'un zamanındaki dil bilimin araştırmalarının sonuçlarını, ayrıca, halk edebiyatı metinlerinin bir halkın dilinin en eski biçimini

⁸⁶⁶ Korkmaz, a.g.e., s. XXXIII

⁸⁶⁷ Jean Deny, L'Osmanli moderne et le Türk de Turquie. **PTF**, cilt. 1, s. 182-238

⁸⁶⁸ Ahmet Caferoğlu, Die anatolischen und rumelischen Dialekte, a.g.e., s. 239-259 {Bibliyografyada Kúnos'un şu altı eserine yer vermiştir: Kúnos, *Laz Halk Türküleri* [Láz dalok], **NyK** 22, 1891, s. 275-298; *Adakale Türk Halk Türküleri* [Ada-Kálei török népdalok], Budapest 1906; *Rumeli Türkçesine ait Dil Malzemeleri I, Adakale Türk halk masalları* [Materialen zur Kenntnis des rumelischen Türkisch I: Türkische Volksmärchen aus Adakale gesammelt, in Transkription], Leipzig 1907; *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* [Oszmán-török népköltési gyűjtemény] 2 Cilt, Budapest 1887, 1889; *Küçük Asya Türk Dili I.: Bursa-Aydın Civarındaki Dil Malzemeleri* [Türküler][Kisázsiai török nyelv I: Brussa-Ajdin vidéki nyelvmutatványok (népdalok)], **NyK** 22, 1890, s. 113-156; II: *Bursa Civarındaki Deyimler* [Brussa vidéki szólások], a.y., s. 261-274; *Nasreddin Hoca Lâtifeleri* [Nasreddin Hodsa Tréfái], Budapest 1899}

⁸⁶⁹ Gerhard Doerfer, Das Krimosmanische. **PTF**, cilt. 1, s. 272-279; Gerhard Doerfer, Das Krimtatarische, a.g.e., s. 369-390

⁸⁷⁰ Kare THumusen, Das Kasantatarische und die westsibirischen Dialekte, a.g.e., s. 407-420

⁸⁷¹ Omeljan Pritsak, Das Neuuigurische, a.g.e., s. 525-563 {Bibliyografyasında Kúnos'un bir makalesinin adına yer vermiştir: Kúnos, Adalékok a jarkendi [keletázsiai] törökség ismeretéhez [Yarkend (Doğu Asya) Türklerinin tanıtımına Katkılar], Kaynak: Keleti Szemle [dergisi], Cilt 6. Budapest 1905, s. 284-351 }

koruduklarına dair olan inancını geçersiz kıldılar. Bu yüzden Kúnos'un dil bilimi hakkındaki araştırmaları, bugünkü dilbilimcilerin gözüyle önemsiz gözükebilir, ancak o dönemin lenuistik alanındaki önemli araştırmalarının arasında yer almaktaydılar. Bunu, o dönemin ünlü Doğu dilleri araştırmacıları, Joseph Halévy, Houtsma, Edward Granville Browne, Luigi Boneli, Max Grünert, Wilhelm Max Julius Bang Kaup'un, Kúnos'un Türkçe dil bilimi ile ilgili araştırmaları hakkında yazdıkları en iyi şekilde kanıtlamaktadır. Kúnos'un lenuistik alanındaki araştırmaları, günümüz lenuistiği bakımından önemlerini yitirmelerine rağmen, onun Türk halk edebiyatından derlediği metinlerinin önemi paha biçilmezdir. Bunu onun metinlerinin, bugüne kadar devam eden yayımları en iyi biçimde kanıtlamaktadır.

4.4. Türklere ve Türk kültürüne karşı duygularını yansıtan çalışmalar

Osmanlı devletini modernize etmek için çok çaba harcayan Ahmet Vefik Paşa hakkında bir anekdotu Kúnos böyle anlatıyor: Kúnos'un reform çabalarından dolayı çok takdir ettiği Ahmet Vefik Paşa'ya karşı, yazarın gerici dediği *Tarik* gazetesinde eleştiriler yapılıyordu. Saldırıların en çirkini ise Filip adlı, Ermeni bir gazeteciden geliyordu. Yetenekleri ve erdemleri sayesinde Ahmet Vefik Paşa sadrazam olunca, görevine başladığı sabah yaptığı ilk şey Filip'i makamına çağırarak olmuş. Filip korkarak yeni sadrazamın huzuruna çıkınca Ahmet Vefik Paşa, kendine karşı yazdığı yazıları içeren gazetelerin kalın bir tomarını Filip'in ayaklarının önüne fırlatır, korkudan bir şey söyleyemeyen Filip'e önce birbiriyle olan problemlerini halletmeleri gerektiğini, ancak ondan sonra arkadaş olabileceklerini söyler. Ahmet Vefik Paşa, Filip'e, kendisine

karşı yazdığı yazıların sayısını sorar. Filip 60 sayar. Bunun üzerine Paşa Filip'i falakaya yatırtıp 60 sopa vurdurtur, sonra Filip'e sıranın arkadaş olmalarına geldiğini söyler. Ancak güçlkle yürüyen Filip Bâb-ı Âli'yi terk eder ve padişahın huzuruna çıkar ve başına gelenleri anlatır. Ahmet Vefik Paşa'dan gördüğü bu alçaltmaya derman olarak padişah bu reformcu sadrazamdan kurtulmak için vesile olduğundan dolayı Filip Yıldız Sarayın'dan "Saadetlü efendi hazretleri" olarak çıkar ve ilk yaptığı iş gazetesi, Tarık'e gidip Ahmet Vefik Paşa'nın görevden alındığı haberini herkesten önce yayımlaması olur. Mizahı seven Kúnoş, bu gazetecinin kazandığı unvanı ve reformları yüzünden görevinden uzaklaştırılan Ahmet Vefik Paşa ile ilgili bu anekdotu makalesinde *Bir Türk gazetecinin talihi* başlığı altında yer vermiştir.⁸⁷²

Kúnos, *Türk topraklarında. Anadolu ve Bağdat demiryolunun tarihi* (Török földön. A kis-ázsiai és bagdadi vasút történetével) adlı kitabında, Bağdat demir yolunun faaliyete geçmesi ile birlikte Anadolu'daki Türk halk kültürü ve geleneklerine olumsuz etkileneceğini dile getirir. Yazar, her ne kadar batılılaşma ile birlikte ülkede hayat kolaylaşacaksa da Türk kültürünün varlığının tehlikeye gireceğini, buna rağmen modernleşme ile birlikte ülkenin ilerleyeceğini ve toplumun güçleneceğini düşünür.⁸⁷³

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında yazdığı *Türk Saati* (Horologium Turcicum)⁸⁷⁴ adlı makalesinde Kúnos şiirsel bir dille kardeş olan Macarların ve Türklerin kaderinin aynı olduğunu ve Türk Osmanlı İmparatorluğunun ve İslâm'ın tekrar yükselişe geçeceğine olan inancını ifade ediyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî, sosyal ve ahlak bakımından çürümüş olan Bizans İmparatorluğu'nun yerine

⁸⁷² - Egy török ujságíró szerencséje, MS XVIII, 1893, s. 334-336

⁸⁷³ Budapeşte 1911, s. 3-5

⁸⁷⁴ BpSz CLX, 1914, s. 427-432

geçtiğini ve Osmanlıların Turan'dan, yani Asya'dan getirdikleri dürüstlük, ağırbaşlılık ve itidal gibi erdemlerin Bizans'ın sefihliğinin yerine geçtiğini yazar. Kúnos 19. yüzyılın başındaki Türklerin tabiatının daha çok gözlemci (kontemplativ) olduğunu, yani her zaman Tanrının kendisine sunduklarıyla yetinen ve ilahî adalete inanan bir halk olarak tanımlar ve dindar, düşkünleri koruyan ve yabancılara saygılı olan yardımsever olduğunu vurgular. Osmanlı Devleti'nin Macaristan'dan sürgüne gitmek zorunda kalan Macarlara her zaman kucak açan Türkiye'nin bu tür göçmenlerin ikinci vatani olduğunu yazar. Kúnos, Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılının sonuna doğru başlayan gerilemesinin nedeni Osmanlıların Bizans'ın olumsuz yönlerini de almalarında görür. Avrupa'dan gelen yeni fikirler, modernleşme, milliyetçilik Türklere tekrar eski güçlerine ve itibarlarına kavuşma hayalini sundu ise de Kúnos'a göre Avrupa Türkleri aldatmıştır. Batıda güçlenen milliyetçilik (nationalism) o zamana kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda barış içinde yaşayan milletlerin Osmanlıya karşı ayaklanmalarına yol açtı, Panslavizm Balkan halklarını Rus İmparatorluğunun aldatıcı yalanlarına inandırdı. Bunun sonucunda Türklerin Balkanları terketmek zorunda kaldıklarını dile getiren Kúnos bundan dolayı Türklerin milliyetçiliği bırakıp dine yönelmeye başladıklarını yazmaktadır.

Kúnos, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında yazdığı bu makalesinde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, Osmanlı Devleti'nin safında yer almasını ve yeniden güçlenmesine yardımcı olmasının gerekliliğine inanır, güçlenmiş bir Osmanlı Devleti'nin himayesi altında bütün İslâm dünyasını birleşmesiyle, onu İngiltere, Fransa ve Rusya'dan oluşan, Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya karşı savaşan müttefiklere karşı yapılan savaşta katkılarının olacağını düşünür. Bu yüzden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, ekonomik bakımından güçlenmesi için Osmanlı Devleti'ne yardım

etmesi gerekliliğini yazar, Osmanlı ekonominin güçlendirmesi için demir yolu yapılmasının gerekli olduğunu, ayrıca, akraba olan Macarlar ile Türklerin Birinci Dünya Savaşında yan yana savaştıkları için memnuniyetini dile getirir.⁸⁷⁵

1918’de yazdığı *Doğunun kültür manzaraları* (Keleti kulturképek)⁸⁷⁶ başlıklı makalesinde Kúnos, Avrupalılara Türklerin aile hayatını tanıtmaya çalışmıştır, çünkü yazar Avrupalıların, özelde Türklerin, genelde Müslümanların aile hayatları hakkında bilgileri olmadıklarından dolayı Doğu toplumlarında ailenin olmadığı, erkeklerin haremleri bulunduğu, kadınların cinsel köleler halinde yaşamak zorunda kaldıklarına dair önyargıları değiştirmek amacıyla Türklerin ve Müslümanların aile hayatlarının güzelliğini anlatır. Kúnos, bu düşüncenin doğru olmadığını ve kamuoyuna Müslümanların aile hayatının güzelliğini ve ailevi bağların Avrupa’ya baka daha güçlü olduğunu göstermeye çalışmıştır. Kúnos, bazı Avrupalıların hayallerini süsleyen, güzel kadınlarla dolu harem efsanesini, bizzat kendisinin tanık olduğu bir olayı anlatarak değiştirmeye çalışmıştır. Kúnos, *doktor* unvanı sayesinde kendisini Türk halkına çoğu zaman hekim olarak tanıttığını, böylece Türk evlerine daha kolay girebilmek ve kadınların anlattıklarını derleme olanağı bulduğunu yazıyor. Kúnos bir gün tanışıp iyi arkadaş olduğu Hüseyin Efendi tarafından evine öğle yemeğine davet edilir ve Hüseyin efendi ona “haremi” ile tanıştıracaklarını söyler. Buna çok sevinen Kúnos büyük bir sabırsızlıkla davet gününü bekler. Yazar, Hüseyin Efendi’nin haremde, 1001 gece masallarına benzeyen birbirinden güzel, sayısız kadın göreceğini hayal ettiğini açık yüreklilikle ifade eder, ancak arkadaşının söylediği adrese vardığında bir kulübeye davet

⁸⁷⁵ a.g.m., s. 432-438

⁸⁷⁶ MF, VIII/2 1918, s.108-124

edildiğini anlar ve kafasında böylesine fakir bir yerde haremın nasıl mümkün olabileceğini kavrayamaz. Hüseyin Efendi ile birlikte evin selamlık bölümünde yedikten ve kahve içtikten sonra Hüseyin Efendi odanın halı ile bölünmüş kısmına geçerken konuğunu hareme davet eder. Yazar, odanın halı ile örtülmüş kısmına girince hayretler içinde kaldığını yazmaktadır, çünkü ev sahibi onu “haremiyle”, yani peçeli ve güzel olmayan hasta eşiyile tanıştırır. Bu durum karşısında hayalkırıklığına uğramış olan yazar, her zaman yaptığı gibi, kendisini hekim sanan hasta kadına zararsız bir ilaç verir. Kúnos’un belirttiğine göre bu davetin kendisine bir tek yararı olmuştur: Macar “hekimin” tedavisinin sonuçlarını gören Hüseyin Efendi o günden sonra Avrupalı hekimlerin yerine Türk hekimlerini tercih edecektir.

Kúnos, daha sonra haremın anlamını ve Türk ailesindeki yerini anlatmaya geçiyor: harem⁸⁷⁷ sözcüğünün anlamının “çok eş” değil, “yasak” ve bir aile şerefının sembolü olarak anlam vermiştir. Yazar 19. yüzyılın sonundaki Türk aile yapısını ve evlenme adetlerini ayrıntılı bir biçimde tasvir etmiştir. Damat, gerdek gecesinde eşine sadece hediyeler vererek gönlünü kazanmak ister. Verdiği her armağan, gelinin biraz daha açılmasını sağlar. Türk ailesinde kadın, İslâmın, örf ve adetin öngördüğü tavır ve kurallara uyduğu takdirde, ailede söz sahibi ve büyük ölçüde evin gerçek sahibi konumundadır. Erkekler, eşlerine her zaman gezme, süslenme ve hamam parasını sağlamakla yükümlüdürler. İslâmda ve Türk ailelerinde beden temizliği çok önemli olduğu için Kúnos, boşanmaların en yaygın sebebi olarak, erkeklerin eşlerine hamam

⁸⁷⁷ *haram*, pl. ahram; verboten, unverletzlich, heilig; Geheiligt; geheiligter Besitz; Ehefrau, Gattin; Heiligtum, (yasak, dokunulmaz, kutsal, kutsanmış, kutsal mal, karı, kutsallık) **AW**, s. 155; Harem: 1. Saray ve konaklarda kadınlara ayrılan bölüm, selamlık karşısı; 2. Bu bölümde oturan kadınların hepsi; Karı, eş, Türkçe Sözlük, (TDK) Ankara 2005, s. 848

parasını vermemelerini gösterir. Hamam ayrıca kadınların görüştüğü ve sohbet ettikleri yerd.

Yazara göre, ne kadar fakir olursa olsun Türk ailelerinde, kadınlara yardım edecek, en az 2-3 cariye vardı. Türk erkeklerin eşlerine çok düşkün olduklarını ve onları her zaman şımarttıklarını belirten yazar, peçe altındaki kadınların en az Avrupalı hencinsleri kadar süslendiklerini ve güzel görünmeye önem verdiklerini, peçeli kadınların binbir gece masallarındaki güzelleri andırdığını belirtir. Müslüman erkeklerin, istedikleri takdirde dörde kadar kadın ile evlenebileceklerine işaret eden Kúnos, Türklere ve Türk kültürüne olan sempatisine devamlı erkeklerin eşleri dışında başka kadınlarla ilişki kurmadıklarına, halbuki o dönemin Avrupası'nda resmî eşin yanında sevgili tutmanın yaygın olduğunu vurguluyor, buna karşılık Türk erkeklerinin en azından eşlerini aldatmadıklarını yalan söylemediklerini, gerçekte Türk ailesinin değil, Avrupalı ailelerinin bozuk olduğunu söylüyor.

1925'te yayımlanan, ve 1920'nci yıllarda İstanbul ve Ankara'da verdiği konferansların metinlerini içeren kitabında anılarına dayanarak, Türk halk edebiyatına ait metinler derlemekle geçirdiği beş yılı anlatır. Kúnos, bu kitabı yazdığında 65-66 yaşındaydı. Öyle sanıyoruz ki, uzun yıllar öncesine ait anılarını yazar aktarırken, bazan unutkanlıktan dolayı, bazan kontekste bağlı olarak olayların özetlendiği, bazan da muhtemelen estetik kaygılarla, anılarında değişikliklere gittiğini görmekteyiz. Kúnos'un söz konusu bu kitabı ile mektupları arasında yapılacak bir mukayese tespitlerimizin doğruluğunu gösterecektir. Örneğin bu kitapta Kúnos Eskişehir'e ortaoyunu derlemek üzere Alman profesör Filip Forcheimer ile birlikte gidişinin tarihini 1886 olarak vermiştir. Halbuki bu geziden yazar 1890'da yazmış olduğu mektuplarda ve

kitaplarında⁸⁷⁸ söz etmektedir. Benzer bir çelişkiyi Kúnos'un Macar Osman Paşa'nın kızı olan şaire Nigâr Hanım'ın evinde Münif Paşa ve Recaizâde Mahmut Ekrem Bey ile geçirdiği bir akşama dair anılarında da görülür: yazar, Türk masallarına olan ilgisinin o akşam doğduğunu; Macar ve Türk masalları arasındaki benzerliğin yine o akşam dikkatini çektiğini; ayrıca Nigâr Hanım'ın yaşlı annesinden yine o akşam masallar derlediğini yazmaktadır.⁸⁷⁹ Kúnos'un Türk halk masallarına olan ilgisinin, bu kitapta belirtildiği gibi Nigâr Hanım'ın evinde o akşam doğmuş olması olanaksızdır. Bize göre Kúnos'un Türk halk masallarına olan ilgisi ta 1885'te Türkiye'ye seyahat etmeden önce doğmuş olmalı, çünkü Teszler Herman'ın 1941 yılında Budapeşte'deki Yahudi Cemaatinin Bilimsel Araştırmalar Yıllığı'nda yayımlanan *Ignác Kúnos'un bilimsel biyografisi* (Kúnos Ignác pályafutása) ile ilgili makalesinde Kúnos'un Türkiye'ye gitmesinin bir sebebinin de Türk halk masallarını derlemek olduğunu yazmaktadır. Yine bu makalede yazar, Kúnos'un Osmanlı devletine halk türkülerini derlemek üzere gittiğinden kısa bir zaman sonra, hocası Avusturyalı bilim adamı Dr. József Budenz'in Kúnos'a yazmış olduğu bir mektuptan söz etmektedir. Bu mektupta hocası, Kúnos'tan halk türkeleri yerine, dilbilgisi araştırmaları bakımından daha yararlı olabileceği gerekçesiyle halk nesrine dair metinler, örneğin masallar, halk hikâyeleri, fıkralar (latifeler) derlemesini istemiştir⁸⁸⁰. Yazarın yine söz konusu olan *Türk Halk Edebiyatı* kitabında, Türk ve Macar masalları arasındaki benzerliğin, aynı şekilde Nigâr Hanım'ın evinde konuk olduğu gece ilk defa o akşam dikkatini çektiğine dair ifadesi kanımızca gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü onun hocası Dr. Budenz'e 1885-1890 tarihleri

⁸⁷⁸ MÍA. Mektup. Belge No.: 5448/366, **Török földön**, Budapeşte 1911, s. 30

⁸⁷⁹ - **Türk Halk edebiyatı**, 1978, s. 87

⁸⁸⁰ **BLZSTTÉ**, Budapeşte 1941, s. 10-11

arasında yazmış olduğu mektuplarda Türk ve Macar masalları arasındaki benzerlik üzerinde durmuştur. Açıkça görülüyor ki Kúnos, ilerlemiş yaşının etkisiyle olmalı, geçmişe ait bir çok bilgiyi Türkiye Cumhuriyeti'nin davetlisi olarak geldiği İstanbul ve Ankara'da vermiş olduğu konferanslardaki konuşmalarından oluşan bu kitabında birbirine karıştırmıştır. Farklı zaman dilimlerine ait olayların Nigâr Hanım'ın evindeki o davette olmuş gibi yansıtmasına neden olmuştur. Bu durum bize yazarın söz konusu kitabındaki vermiş olduğu bilgileri eleştirel bir gözle okumamız gerektiğini göstermektedir. Buna karşılık onun bu kitabında Türkler ve Türk kültürü hakkında samimi ve olumlu duygularını mükemmel bir şekilde ifade ettiğini görüyoruz. Ayrıca Kúnos, her fırsatta olduğu gibi, bu kitabında da Türklerle Macarların kardeş milletler olduğunu tekrarlamıştır. Ancak 1925 yılında Türkiye'de yayımlanan bu kitabı Macarcaya çevrilmediği gibi Macaristan'da kendisi tarafından yayımlanmamıştır. Bu kitap ancak 75 yıl sonra daha sonra Edit Tasnádi'nin tarafından Macarcaya çevirilmiştir.⁸⁸¹

Hayatının sonuna doğru ölümünden on yıl önce yazdığı *Kariyerimin hatırası. Türk halk hayatının çiçek bahçesinde* (Pályám emlékezete A török népélet virágos kertjében) başlıklı makalede⁸⁸² *Gül Baba masalları* (!) adlı bir kitap yazmayı düşündüğünü, çünkü Gül Baba'nın kendisine Orta Asya'yı, Reşid Efendi adıyla ve bir derviş kılığında gezmiş olan hocası Ármin Vámbéry'yi hatırlatıyor. Hocasının Türkoloji sahasında yapmış olduğu araştırmaların önemine işaret eden yazar, yazmayı öngördüğü

⁸⁸¹ - **A török népköltés**, Kúnos Ignác török nyelven tartott egyetemi előadásai (1925-26) (Türk Halk Edebiyatı Ignác Kúnos'un Üniversitede Türkçe Yaptığı Konuşmaları), Tasnádi Edit fordította, Terebess Kiadó Budapest 1999

⁸⁸² - **Pályám emlékezete**, s. 174-175

kitabı Türk dervişi, Gül Baba'ya ve Macar "derviş"i diye nitelendirdiği hocası, Vámbéry'ye ithaf etmek istediğini yazıyor. Kúnos'a göre her iki derviş de, yani Gül Baba ve Ármin Vámbéry Türk ve Macar tarihî ile iki ulusun arasındaki kültürel ilişkilerin en iyi temsilcileridir. Bundan dolayı yazacağı bu kitabın Vámbéry'nin ismiyle başlayacağını ve Gül Baba'nın adıyla biteceğini belirtiyor.⁸⁸³

⁸⁸³ a.g.e., s. 175

5. BÖLÜM: IGNÁC KÚNOS'UN TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARINA KATKISI

5.1 Kúnos'un Türk dilinin yenilenmesi ve Türkiye'de halk kültürüne olan ideolojik yönelmeye etkisi

Kúnos, 1896'da yazdığı bir makalede gereksiz ve Türkçe karşılığı olan Arapça, Farsça ve son zamanlarda yoğun olarak kullanılmaya başlayan, “hava atmanın, ikiyüzlülüğün ve sahte kültürün ifadesi” olan Fransızcadan gelen kelimelerden Türkçenin kurtulması gerektiğini yazar. Macar araştırmacısı bunları yeni barbarizmler olarak gösterir. Doğu menşeli kelimelerin son dönemde azaldığını gören Kúnos batılı kelimelerin de zamanla Türkçeden kaybolacaklarını umar.⁸⁸⁴

Kúnos, 1908'de başlayan *İkinci Meşrutiyet* döneminde Osmanlı Devleti'nde aydınlar arasında yaşanan Türkçülük ve bunun sonucu dilin sadeleşmesi çabalarını savunmuş ve bu alanda yapılan çalışmaları yakından izlemiş, hatta desteklemiştir. Kúnos'a göre İstanbullu yazarlar (Mehmet Emin⁸⁸⁵, Necip Asım⁸⁸⁶) “temiz” halk dilini

⁸⁸⁴ **Akad. Ért.** VII, 1896, s. 87

⁸⁸⁵ Mehmet Emin Yurdakul (1869-1944), Türk şairi, politikacısı 1897'de hece vezniyle Türkçe şiirler yazmaya başlar, 1908'de Türkçülük akımının başlangıcı sayılan *Türk Derneğini*'nin kurucularındandır. 1911'de aynı ad altında bir dergi de başlatırlar. Mehmet Emin 1911'de kurulan *Türk Ocağı* derneğinin reisliğini kabul eder. Aynı sene *Türk Yurdu* adı altında bir Türkçü derneği daha kurar. İttihad ve Terakki Partisine katılır, ama partinin yöneticileri ile arası açılınca 1913'te partiden ayrılıyor. Bundan sonra Türklerin millî şairi olmak ülküsüyle şiir yazmasına odaklanır. Şiirlerine Türk milliyetçiliğinin büyük destekleyicisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'nda alınan yenilgiler sonucunda İstanbul'un yabancı işgaline dayanmayarak, 1921'de Yusuf Akçura ile birlikte Ankara'ya gelir. Burada Kurtuluş Savaşı'nda halkın inancını yüksek tutmak için çok şiir yazar ve Atatürk ile birlikte cepheleri gezer. 1944'te ölür. (Kaynak: Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, ikinci baskı, Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara-1958, s. 467-470)

⁸⁸⁶ Necip Asım (1861-1935), yazar, dilci. II. Meşrutiyet döneminde Darülfünûn'da Türk dili ve edebiyatı derslerini verir. Sonar milletvekili olur. 1890'dan sonra *İkdam*, *Musavver Malûmat*, *Servet-i Fünûn* gazete ve dergilerde Türkçeyi çağdaşlaştırmanın, özellikle Farsça ve Arapça tamlamalardan kurtulmanın yollarını

edebî, millî dili geliştirmek için *Türk Derneğini* kurduklarını, buna karşılık muhafazakârlar veya Osmanlıcayı savunanlar Türkçedeki Arapça ve Farsça sözcükleri korumak için saldırıya geçtiklerini yazmaktadır. Türkçenin sadeleşmesini isteyenlerin safına Rus İmparatorluğu'ndan Türkiye'ye sığınan Kafkasyalı ve Tatar aydınlar⁸⁸⁷ da katılırlar. Bunların katılmasıyla, Türk dilini yenileme çabaları Avrupa dilbiliminin yöntemlerini kullanmaya başlar. Kúnos'a göre Türkiye'ye gelen bu aydınlar o dönemin en iyilerinden olan Rus dilbiliminin yöntem ve kuramlarını Türkiye'de tanıtmaya başlarlar. Böylece Türk dilinin yenilenmesi hareketi yavaş yavaş coşkulu amatörlerin

araştırır. 1908'den sonra *Türk Yurdu, Bilgi, Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Millî Tettebular* vb. dergilerde dil ve tarih ile ilgili konuları araştırdığı için ilk Türk Türkologlarından sayılmaktadır. (In. Şükran Kurdakul, Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, Yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş 6. baskı, İnkilâp 1999, s. 485)

⁸⁸⁷ Kúnos'un sözünü ettiği bu aydınlar aşağıda verilmiş isimler olmalıdır:

1. **Yusuf Akçura** (1876 Simbirsk,Kazan-1935 İstanbul), Türkçülük akımının önde gelen düşünür ve tarihçisidir. Çocukluğunda İstanbul'a gelir. Türkçülüğe önem veren ilk Türk düşünürlerdendir: Akçura, eğitiminin bir kısmını Paris'te yapar ve buradaki *Jön Türklere* katılır. İslâm dışında ve öncesinde bir Türk tarihinin varlığına dikkat çeker. Rusya'ya dönen Akçura Kazan'da öğretmenlik yapar. Bu dönemde Mısır'da çıkan *Şûra-i Ümmet* ve *Türk* gazetelerinde makaleler yayınlar. Bu makalelerde Rusya'nın Panslavizmine karşı Türkçülüğü savunmak gerektiği fikrindedir. II. Meşrutiyet'ten sonra tekrar İstanbul'a döner ve *Darülfünun*'da ve *Mülkiye Mektebi*'nde siyasal tarih derslerini verir. Türkçülük akımına daha çok düşünce düzeyinde katılır. *Türk Derneği* ve *Türk Ocağı*'nin kurucularındandır. *Türk Yurdu* ve *Halka Doğru* gibi önemli milliyetçi ve halkçı yayın organlarının çıkarılmasına öncülük eder. Akçura Türkçülük akımının öne gelen şahsiyetlerinden biri olmuştur. Avrupa'daki milliyetçi hareketlerini Türklere örnek olarak gösterir. **AB**, I. Cilt A-Alm., s. 254-255 Yusuf Akçura maddesi.

2. **İsmail Gaspralı** (1851 Bahçesaray, Kırım-1914 a.y.) Tatar Türk gazeteci ve yazar. Üç yıl Paris'te kaldıktan sonra (1872-1874) Kırım'a döner. 1883-1914 yılları arasında *Tercüman-i Ahvâl-i Zaman* adlı gazeteyi yayımlar. Bu gazetede çarlık Rusya sınırları içinde yaşayan Türklerin din ve dil birliğinin korunması ve geliştirilmesi yolunda yayın yapar. Büyük Larousse, Cilt 9. Fribourg-Günberi, İstanbul 1986, s. 4489

3. **Ahmet Ağaoğlu** (1869 Şuşa, Karabağ – 1939 İstanbul) yazılarında ve siyasal yaşamında Batı uygarlığının bütünüyle benimsenmesini, Türkçülüğü ve liberal düşünceyi savunan bir fikir ve siyaset adamıdır. Eğitim için Paris'e gider ve orada 1789 Fransız Devrimi'nin getirdiği düşünceleri ve değerlerini benimser. 1894'te Azerbaycan'a döner ve Rusya'da yaşayan Müslümanların, Türklerin birliği için mücadele eder. Rus yönetiminin baskısından dolayı 1909'da İstanbul'a göç eder. *Sırat-ı Müstakim, Hikmet, Ateş* gibi gazetelerde yazılar yazar. *Tercüman-i Hakikat* gazetesinin başyazarlığını da yapmıştır. 1911'de kurulan *Türk Yurdu* cemiyeti'nin kurucularındandır. Ağaoğlu, Türkçülükle İslâmın çelişmediğini savunur. 1919'da İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürülür. 1921'de serbest bırakılınca Ağaoğlu Türkiye'ye döner, Ankara Hükümeti tarafından *Matbuat Umum* müdürlüğüne getirilir. Ağaoğlu'nun siyasal ve toplumsal düşüncesi hayatının çeşitli dönemlerinde değişerek vurguladığı İslâm, Batıcılık ve Türkçülük gibi üç ana çizgide gelişir. Bu üç çizgi içinde belirleyici olan ve öteki alanlarda düşüncelerini de etkileyen yönelim Batıcılıktır. Ağaoğlu için Batıcılık , liberal düşünce ve özellikle bireyin özgürlüğü ile eşanlamlıdır. **AB**, Cilt I., s. 184, Ahmed Ağsoğlu maddesi

aktivitesi olmaktan çıkar. Tatar asıllı bu aydınlar, Türk dilinin yenilenmesi için Arapça Farsça sözcüklerin terk edilerek, yerlerine eski Türkçe sözcüklerin kullanılmasını savunurlar, bununla Anadolu Türkçesi, Tatarca ve diğer Türk lehçelerinin birbirine daha da yakınlaşacağını savunuyorlar, ortak bir edebî dilin yaratılması ile Türk birliğinin gerçekleşmesinin mümkün olabilmesi için çaba sarfediyorlardı.

Kúnos, Selanik'teki *Yeni Lisan Cemiyeti*'nden bir mektup alır. Bu cemiyetin amacı Türk dilini yabancı kelimelerden kurtararak millî bir dil yaratmak idi. Mektup şu sözlerle başlıyordu: “Biz, Selanikliler, Türk dilini sadeleştirmek için bir cemiyet kurduk. Cemiyetin adı *Yeni Lisan Cemiyeti*'dir”.⁸⁸⁸ Mektupta, Macarların 19. yüzyılın başındaki dili yenileme çabaları sonucunda kaydettikleri başarı hatırlatılmakta ve kendilerinin de benzer bir faaliyette bulunmak istediklerini belirterek kendisinden yardım talep etmektedirler. Kúnos, *Yeni Lisan Cemiyeti*'nin mektubuna *Genç Kalemler*⁸⁸⁹ dergisinin Ocak 1912 sayısında yayınlanan mektubu ile cevap verir. Kúnos, mektubunda Türk dilinin yenileşmesi faaliyetlerinin çok dikkat ve titizlik gerektirdiğini belirttikten sonra, Türklere komşu olan birçok halkın dilinde o gün için Türkçede unutulmuş eski Türkçe sözcüklerin, deyimlerin korunmuş olduğunu, bu tür sözcüklerin yaşayan Türkçeye yeniden kazandırılmasının önemine işaret eder. Meselâ *enfîye* yerine Macarcaya da *burnot* birçiminde girmiş olan Türkçe *burun otu*; *araba* yerine Macarcadan Tatarcaya

⁸⁸⁸ - Török nyelvújítás (Türkçenin Yenilenmesi) NyrXLI, 1912, s. 148

⁸⁸⁹ *Genç Kalemler*, on beş günlük bilim ve edebiyat dergisi. İlk defa 1911'de Selanik'te yayım hayatına başlamıştır. Derginin ilk başyazarı Ali Canib Yöntem'dir (1887-1967). Dergi Ömer Seyfettin, Ali Canib Yöntem ve arkadaşları tarafından *Yeni Lisân* hareketini yayın organı olarak çıkarılmıştır. İlk sayısında Ömer Seyfettin dilde sadeleşmenin sınırlarını, yöntemini konu edinen *Yeni Lisân* adlı yazısı millî edebiyat akımına temel oluşturdu. Ziya Gökalp, “Gökalp” inzasını ilk kez bu dergide çıkan “Turan” adlı şiirinde kullandı. Derginin yazarları arasında Kâzım Nami (Duru), Ali Canib (Yöntem), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Süleyman Nazif ve diğerlerinin yer aldıkları dergi Servet-i Fünun ve Fecr-i Atî'nin edebiyat anlayışını eleştirdi. Büyük Larousse, Cilt 9, İstanbul 1986, s. 4489

geçen *koçu* (kocsi) kelimesinin kullanılmasını önerir. Osmanlıcada kullanılmakta olan Arapça, Farsça atasözleri ile deyimlerin yerine Türk halk dilinde yaşamakta olan Türkçe atasözlerin, deyimlerin ve Türkçe sözcüklerin bilinçli olarak yeniden kullananları (örneğin Farsça *rûz ü şeb* yerine Türkçe, *gece gündüz* yazarları) alkışlar. Buna karşılık Macar Türkoloğu, yüzlerce yıldan beri Türkçede kullanılan ve artık Türk fonetiğine uyum sağlamış olan, halk diline kadar inmiş Arapça ve Farsça kelimelerin korunması gerektiğini savunur ve bunun için dinî terimleri örnek gösterir. Türkçenin fonetiğine uymayan ve Türkçe karşılığı olan yabancı sözcüklerin Türk dilinden atılması gerektiğini ileri sürer. Kúnos, halk dili ile bu dil ile ifadelerini bulan atasözleri, deyimler, masallar, halk hikâyeleri vb. gibi halk edebiyatı ürünleri taranarak, bu ürünlerde yer alan eski Türkçe sözcüklerin yeni yazı diline kazandırılmasını önerir ve Türkçenin sadeleşmesini savunanları şu sözlerle cesaretlendirmeye çalışır: “Arapça ve Farsçanın yoğun etkisini taşıyan *Lisân-i Osmânî*’den millî bir dil yaratmak için savaşıyan profesyonel dilciler, inşallah yeni Türk dilini yaratacaklardır”.⁸⁹⁰

Görüldüğü gibi, Türk aydınlarının Türk dilini yenilemeye, edebiyatını millîleştirmeye ve modernleştirmeye yönelik çabalarında Kúnos ve onun fikirlerinin rol oynadığı kuşkusuzdur. Nitekim Necip Asım⁸⁹¹, Kúnos’un Osmanlıca yerine Türk halk dilini ve edebiyatını araştırmanın gerekliliği ve Macar bilim adamının halk ağzından derlemiş olduğu sözlü kültür ürünlerinin millî dilin oluşturulması aşamasında,

⁸⁹⁰ a.g.m., s. 150

⁸⁹¹ Necip Asım (Yazısız) (1861-1935) Kilis’te doğan Türk yazarı ve dilcisidir. II. Meşrutiyet’in yıllarında Darülfünun’da Türk dili ve tarihini öğretir. Sonra milletvekili olur. 1890’dan sonra *İkdam*, *Musavver Malûmat*, *Servet-i Fünun*, gazete ve dergilerinde Türk dilinin geliştirmesi için çabalanır, Türk dilini özellikle Arapça ve Farsça tammamalarından kurtarmak ister. 1908’den sonra *Türk Yurdu*, *Bilgi*, *Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Millî Tetebbular* vb. dergilerde Türk dilini ve tarihini araştırır, bu yüzden ilk Türk Türkologlarından sayılır. Şükran Yurdakul, Şairler ve Yazarlar Sözlüğü, Yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş 6. Baskı, İnkilâp 1999, s. 485

başvurulması gereken temel bir kaynak olarak değerlendirilmesinin gerekliliğine dair önerisine, katıldığını yazar.⁸⁹²

Kúnos, 1925'te yayımlanan *Türk halk edebiyatı* adlı kitabı 1920'li yıllarda İstanbul ve Ankara'da vermiş olduğu konferansların metinlerinden oluşmuştur. Kitapta, Anadolu'da konuşulan halk dilinde, Türkçenin eski kelimelerinin korunmuş olduğuna, buna karşılık şehirlilerin konuştuğu Türkçede ya da Osmanlıcada Arapça ve Farsça sözcüklerin yoğun bir biçimde kullanıldıklarına dikkat çekmekte, Türkçeyi bu yabancı sözcüklerden kurtarmanın gerekliliğini savunmakta ve muhtelif Türk lehçelerinde korunan eski Türkçe kelimelerin millî dile yeniden kazandırılması için çalışmanın önemine değinmektedir. Kúnos, ayrıca Arap alfabesinin Türk diline uygun bir alfabe olmadığına da dikkat çeker. Yazar, Arap harflerinin Türkçenin özellikle fonetik araştırmalarına uygun olmadığını belirtir ve bu soruna ileride uygun bir çözüm bulunacağını umduğunu dile getirir. Kúnos, soruna bir çözüm yolu olarak Arap harfleri yerine Latin harflerinin kullanılmasını önerir. Ancak yazar, Latin harflerinin Türkçenin bütün seslerini karşılamadığı için kabul edilecek Latin harflerinden oluşan bir alfabeğe ihtiyaç olduğuna işaret etmektedir. Ancak yazar, Arap harflerinin yerini Latince harflerin almasının, zamanla Türklerin kendi tarihlerinden, edebiyatlarından, başka bir deyişle geçmişe ait kültürlerinden kopacaklarından, uzaklaşacaklarından korktuğunu da dile getirmiştir.

Kúnos'a göre, Batı kültürü ve Batıların şartsız taklidi çözüm olmamalıdır. Kúnos, örnek olarak Japonları verir. Japonya sayısız öğrencisini Avrupa'ya göndermiş olmasına rağmen, Avrupa'ya gidenlerin hepsi, Avrupa kültürünü almadan birer Japon

⁸⁹² Georges Hazai, Ignacz Kunoş ve Nasreddin Hoca, *TFA*. 8. 1964, s. 3455

olarak ülkelerine geri dönmüş ve Batı'da öğrendiklerini (bilim, teknoloji) Japonya'nın kalkınması için kullanmışlardır. Yazar, bir ulus devlet olarak kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin Japonya'nın bu tutumunu örnek almasının gerekliliğine dikkat çeker ve bu sorunun çözümünü Türkiye'nin öğrencilerini, Doğu ve Batı arasında köprü oluşturan Macaristan'da eğitilmelerinde görür.

Kúnos bu kitabında, 19. yüzyılın başında gerçekleştirilen Macar dil reformunun Türklere de çok iyi bir örnek olacağına dikkat çeker.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk yıllarında konferanslar vermek üzere davet edilen Kúnos'un bu kitabında sunduğu öneriler ile genç Türkiye Cumhuriyeti'nin gerçekleştirdiği inkılaplar arasında büyük bir paralellik görülmektedir.

Kúnos, 1930'da yazdığı *Türk dil reformu* (Török nyelvújítás) adlı makalesinde 19. yüzyılın sonuna doğru Osmanlı Devleti'nde başlayan Türk dilinin yenileşme hareketinin başta padişah ve kuhafazakâr politikacılar tarafından engellendiği bir zamanda Türkiye'ye geldiğini, bu olumsuz siyasî ortamın kendi araştırmalarını da büyük ölçüde engellediğini, o nedenle araştırmalarını gizli tutmak zorunda kaldığını, gözlerden uzak, kapalı kapılar ardında Türk halk edebiyatına dair materyelleri derlemeye devam ettiğini belirtir. Birçok halk edebiyatı türünün ve ürününün ilk defa kendisi tarafından halk ağzından derlediğini, böylece bu ürünlerin yok olmaktan kurtulduğuna işaret eder. Ayrıca Kúnos, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Türk dilinin yenilenmesi için yapılan çalışmalarda kendisinin derlemiş olduğu metinleri yeniden Türk yazı diline kazandırıldığını gururla belirtiyor.⁸⁹³

⁸⁹³ Nyr, LIX, s. 253-254

5.2. Çağdaşları ve ölümünden sonra onun araştırmalarıyla ilgili değerlendirmeler

Kúnos, derlediği sözlü edebiyat ürünlerini yalnız bilim dünyasına tanıtmakla kalmamış, aynı zamanda, onları yayınlarak hem Türkiye’de hem de Avrupa’da okuyucu kitlelerine de ulaştırmıştır.

Kúnos’un 1920’li yıllarda Türkiye’de verdiği konferanslarını içeren *Türk halk edebiyatı* adlı kitabını 1978’de günümüz Türkçesine çeviren Tuncer Gülensoy, kitabın önsözünde Dr. Kúnos hakkında şöyle yazmaktadır: “...İ. Kúnos’un çalışmaları gerçekten bir keşif olarak kabul edilmiştir. Bu çalışmaları Türkologlar için Türk halkının Anadolu ve Rumeli halklarının incelemelerinde yeni boyutlar yaratmıştı. Böylece İ. Kúnos’un çalışmaları gerçekten Türk folklorunda çok önemli bir rol oynamıştı.

İ. Kúnos’un yaygın yayımlama çalışmaları Türk folklor hazinesinin yalnızca ilim alanında pencere açmakla kalmamış; bütün dünya dillerinde yayımlayan eserleri Türk halk kültürünün zenginliğini geniş çevrelere göstermiş, sevdirmiş ve şüphesiz birçoklarını Türk kültürünün hayranı, Türk halkının dostu kılmıştır...”⁸⁹⁴ Tuncer Gülensoy’un, Kúnos’un çalışmalarının, “Anadolu ve Rumeli halklarının” edebiyatlarının incelemesinde yeni boyutlar kazandığını yazmasına rağmen biz bunu ilk defa Kúnos’un yaptığını bilmekteyiz. Kúnos bir yol göstericidir. Ondan önce bunu hiç kimse Türk halk edebiyatını derlememişti. Macarca ve Türkçe dışında eserlerin bir kısmını Almanca ve çok azını Fransızca yazan Macar ilim adamının bazı çalışmaları İngilizceye de tercüme edilmişti. Bunların dışında eserlerinin başka bir dile çevirmemiştir. Bildiğimiz kadarıyla

⁸⁹⁴ - **Türk halk edebiyatı**, 1978, s. 8

Kúnos Anadolu ve Rumeli’de Türk halk edebiyatı dışında başka halkların sözlü edebiyatını derlememişti. “Anadolu ve Rumeli halkları” demesi yanlıştır. Bu yüzden Tuncer Gülensoy’un onun hakkındaki düşüncesinin yanlış olduğunu düşünüyorum.

1906’da, Vámbéry emekli olduktan sonra Budapeşte Üniversitesi’nin Türkoloji bölümüne onun görevini üstlenecek ve onun çalışmalarını devam ettirecek bir profesör arandığında Kúnos buna layık bulundu. Ama onun profesörlüğe atanmasından önce Avrupa’nın en büyük Türkologlarının fikrini sordular. Sonuç olarak birçok büyük Türkolog Kúnos hakkında övgülerle dolu değerlendirme yazdı.

Erlangen Üniversitesi (Almanya) profesörü, Georg Jacob (1862-1937) şunları yazıyor: *Bay Dr. Kúnos’un büyük özen ile gerçekleştirdiği yol açıcı araştırmalarının sonucu olarak elimizde bulunan çok büyük metin hazinesi Türk halk kültürünün araştırılması için sağlam bir zemin oluşturmaktadır... Almanya’daki üniversitelerde Bay Dr. Kúnos’un çalışkanlığına sahip olan bir Türkologa sahip olsaydık bizi çok memnun edecekti.*⁸⁹⁵

Louvain Üniversitesi (Belcika) profesörü Wilhelm Max Julius Bang Kaup (1869-1934) aşağıdakileri yazıyor: *Sizin Fakültenizin Türkçe kürsüsüne Doçent Dr. Ignác Kúnos’tan daha uygun bir kişi bulamazsınız. Yayımladığı kitaplar ve makaleler filolojik ve dilbilimi bakımından derin bir bilimsellik gösterirler. Bunların sayesinde çok büyük*

⁸⁹⁵ Herr dr. Kúnos hat das unbeschrittene Verdienst durch das von ihm mit großer Gewissenhaftlichkeit aufgenommene umfangreiche Textmaterial zuerst eine breite Grundlage für das Studium des türkischen Volkstums geschaffen zu haben... Es würde mich freuen, wenn wir an einer deutschen Hochschule einen Turkologen von der Tüchtigkeit des Herrn Dr. Kúnos besäßen. **BZSTTÉ**, s. 16

*bir şöhret ve saygınlık kazandı ve ona sahip olan her Fakültenin medaı-ı iftiharını olurdu.*⁸⁹⁶

Paris Üniversitesi profesörü, oryantalist Clément Huart (1854-1926) Kúnos ile Türkiye’de tanıştıklarını belirtir ve şunları ekler: *Dr. Kúnos Türk dillerini Avrupa’da en iyi tanıyanlardandır ve Budapeşte Üniversitesi’nin Türkoloji bölümünde ona profesörlük kürsünü vereceğinden kuşkusuz, bu atama üniversitenize büyük bir saygınlık kazandıracaktır.*⁸⁹⁷

Utrecht Üniversitesi profesörü M. Th. Houtsma şunları yazar: *„Bay Dr. Kúnos’u Vámbéry’nin ardılı olarak getirme isteğinin bana göre tabiidir. Dr. Kúnos’un bugünkü Osmanlı dili hakkında yazdığı büyük sayıdaki güvenilir çalışmaları Türkoloji bilimine büyük katkıda bulunmuştur ve ona sahip olan Budapeşte Üniversitesi’ne çok büyük bir saygınlık kazandıracaktır.“*⁸⁹⁸

Strassburg Üniversitesin’de profesör olan P. Horn: *“Bay Ignác Kúnos’un Türkoloji hocalığına getirilip getirilmemesi hakkındaki sorunuza mutlak bir Evet ile cevap verebilirim”*.⁸⁹⁹

Orhun yazıtlarının deşifresiyle büyük bir ün kazanan Kopenhag Üniversitesi profesörü Wilhelm THumusen’in (1842-1927) Kúnos hakkındaki düşünceleri: *“... Bay*

⁸⁹⁶ Ihre Facultät für den Lehrstuhl für türkische Sprache kaum einen geeigneteren Mann finden könnte als den derzeitigen Dozenten Dr. Ignaz Kúnos. Derselbe hat sich allenthalben durch seine streng wissenschaftlichen Veröffentlichungen als Philologe, sowohl als auch Sprachforscher einen höchst geachteten Namen erworben und würde jeder Facultät zur Zierde gereichen. a.g.m., s. 16-17

⁸⁹⁷ Le dr. Kúnos est actuellement l’un des meilleurs connaisseurs des langues turques (böyle) existant en Europe et je ne doute pas, que si l’université de Budapest lui réserve la chaire de turcologie, ce choix me soit de nature à jeter de l’éclat sur votre faculté, a.g.m., s. 17

⁸⁹⁸ Ihre Absicht Herrn Dr. I. Kúnos als Nachfolger Vámbéry’s vor zu tragen kommt mir fast selbstverständlich. Dr. Kúnos hat durch eine große Anzahl gediegenen Arbeiten auf den Gebiete der heutigen osmanischen Sprache sich große Verdienste um die Wissenschaft der Turkologie erworben und wird eine Zierde der Budapester Universität sein, a.g.m., s. 17

⁸⁹⁹ Ihre Frage, ob das Lehramt der Turkologie Herrn Ignaz Kúnos mit Beruhigung anvertraut werden könne, kann ich nur mit einem unbedingten Ja beantworten , a.g.m., s. 17

*Dr. Ignác Kúnos'un Türkoloji hocası olarak kendini ıspatlayacağına rahatlıkla güvenilebilir. Soruya tek bir cevabım vardır: sayısız çalışması sonucunda Türk dilinin ilk bilgini olmuştu, bütün bunların bilinçinde Türkoloji kürsüsünde Prof. Vámbéry'nin işini devam etmek için onu tamamen uygun kişi buluyorum*⁹⁰⁰.

Prag Üniversitesinde hocalık yapan oryantalist ve Sâmi dilleri uzmanı Max Grünert (1849-1929) Kúnos'un Bernát Munkácsi ile beraber kurdukları *Keleti Szemle* dergisinin büyük bilimsel düzeyinden bahsettikten sonra aşağıdakileri yazıyor: “ ”*Onun yayımladığı Karagöz metinleri çok büyük bir ilgi uyandırmış ve yazdığı Janua linguae ottomanicae (Osmanlı Türkçesine Giriş) en iyi Türk dil kitapları arasında yer alıyor*”.⁹⁰¹

Paris Üniversitesi hocası, Oryantalist Joseph Halévy (1827-1917) çalışmalarında Kúnos'un eserlerini çok okuduğunu ve kullandığını yazıyor. Onun *Osmanlı Türkçesine Giriş* (Janua linguae ottomanicae) adlı çalışmasını şu kelimelerle övüyor: “*Onun yeni çıkan Modern Türkçenin grameri bütün Avrupa'da yazılan Türkçe gramer kitaplarının en iyisidir... Kanımca Bay Kúnos Türkoloji bölümünde fevkalade bir profesör olmaya layık bir kişidir*”.⁹⁰²

Leipzig Üniveritesi'nde Oryantalistik profesörü olan Hans Stumme'nin (1864-1936) sözleri: “*Çalışmalarından tanıdığım Bay Dr. Ignác Kúnos çok yetenekli bir*

⁹⁰⁰ ... das Lehramt der Turkologie Herrn Dr. Ignaz Kúnos mit Beruhigung anvertraut werden kann. Ich kann diese Frage nur dahin beantworten, daß Herr Ignaz Kúnos sich meiner Meinung nach, durch zahlreiche arbeiten, als einen der ersten Kenner des Türkischen erwiesen hat und in jeder Beziehung befähigt und würdig ist das Lehrstuhl für Turkologie als Professor Vámbéry's Nachfolger zu bekleiden, a.g.m., s. 17

⁹⁰¹ Seine Texte von Karagöz-Possen haben viel Interesse erwacht und seine Janua linguae ottomanicae gehört zu den besten Lehrbüchern der türk. Sprache, a.g.m. , s. 17-18

⁹⁰² Sa récente *Grammaire du turc moderne* est d'après moi la meilleure qui ait été composé dans n'importe quelle langue européenne... J'estime donc, que M. Kúnos est très digne de succéder á l'éminent professeur dans chaire de turcologie, a.g.m., s. 18

*Türkologdur. Sizin değerli mektubunuza şu yanıtı verebilirim: Budapeşte Üniversitesinin Türkoloji profesörlüğü görevi ona rahatlıkla devredilebilir*⁹⁰³

Napoli Üniversitesi profesörü Luigi Bonelli (1865-1947): *“Profesör I. Kúnos’un sadece Türk dili ve edebiyatı alanında yayımladığı çalışmalarına bakarsak, söz konusu bölümün profesörlüğüne gelmesine yeterlidir, diye düşünüyorum*⁹⁰⁴

Cambridge Üniversitesi’nde çalışan İngiliz oryantalisti Edward Granville Browne (1862-1926) Kúnos ile Hamburg’da yapılan bir oryantalist konferansında tanışmıştı. Macar arkadaşının kitaplarını okuduktan sonra onu Avrupa’nın Osmanlı Türkçesi (Türkiye Türkçesi) alanındaki en büyük Türkolog olduğunu söylüyor: *“Onun bugünün en iyi Osmanlı Türkçesi uzmanı olduğunu düşünüyorum... Tereddüt etmeden söyleyebilirim ki, Vámbéry’nin işini alacak daha iyi bir kişi yoktur, böyle olağanüstü bir Türkologa sahip olan Macaristan’da Kúnos’a bu görevin verilmesi bana göre gayet doğaldır”*.⁹⁰⁵

Alman oryantalisti Georg Jacob, (1862-1937) başka bir fırsatta Kúnos hakkında şunları söylüyor: *“Kúnos’un muhtelif kitap ve makalelerinde yayımladığı, halk ağzından derlenmiş Türkçe metinler büyük bir ilgi uyandırdılar. Bu zengin malzemeyi gözden geçirmek için onlarca yıl gerekir”*.⁹⁰⁶

⁹⁰³ Auf Ihren werten Brief erlaube ich mir die Antwort, daß Herrn Dr. Ignaz Kúnos nach dem, was ich von seinen Publikationen kennen gelernt habe, für einen sehr tüchtigen Turkologen halte, dem das Lehramt für Turkologie an der Budapester Universität mit Beruhigung anvertraut werden könnte, a.g.m., s. 18

⁹⁰⁴ Credo, che il Prof. I. Kúnos, anche per la quantita dei lavori da lui pubblicati intorno alla lingua e alla letteratura da turchi, possa bene venire proposto per la cattedra in questione, a.g.m., s. 18

⁹⁰⁵ I suppose his [he is] the best scholar in Ottoman Turkish in europe at the present time... I should say without hesitation, that I cannot imagine a better appointment to succeed Vámbéry than him, indeed to appoint him seems to be the obvious thing to do when Hungary possesses so [a] very eminent a (böyle) Turkish scholar. a.g.m., s. 18

⁹⁰⁶ Die türkischen Texte, welche Kúnos in verschiedenen Sammelwerken ... veröffentlichte, gewähren nach den verschiedensten Richtungen hin eine so reiche Ausbeute, was selbst bei dem lebhaften Interesse,

Macar dilcisi ve halkbilimcisi ve Macar İlimler Akademisi'nin üyesi olan Fokos-Fuchs Dávid Rafael (1884-1977) Kúnos hakkında şunları söylüyor: “*Dünyada Anadolu ve Balkan Türklerinin halk edebiyatını (Kúnos'tan) daha verimli araştıran ve folklorunu daha iyi tanıyan bir kişi yoktur. Batı ile beraber Türk halkı da kendisinin harikulade masal hazinesiyle ve zengin halk edebiyatıyla onun yol gösterici alan araştırmaları ve yayınları sayesinde tanışmıştı. Onun bugüne kadarki çalışmaları, Türk dilinin ve halk edebiyatının vazgeçilmez kaynaklarıdır. Onun Macarcanın Türkçeden aldığı sözcüklerle ilgili araştırmaları sayesinde onun (Kúnos'un) geniş Türkçe bilgisine Macar dilbilimi de çok şey borçludur.*”⁹⁰⁷

Bu değerlendirmelerden de anlaşıldığı gibi Kúnos'un araştırmaları ve derlemeleri Avrupa Türkoloji çevrelerinde çok büyük yankı uyandırmıştır. Kúnos sayesinde Türk Halk edebiyatının, daha doğrusu sözlü edebiyatın keşfedilmesi birçok oryantalisti Türkoloji araştırmalarına yöneltti. Örneğin Kúnos'un Macarca ve Almanca yayımladığı Türk halk edebiyatı metinleri ve araştırmaları 1890'lara kadar daha çok Arap edebiyatı ve kültürü ile uğraşan Georg Jacob'un Türk diline ve halk edebiyatına ilgisini çekmiş, bunun sonucu olarak Jacob, Türk dili ve edebiyatı ile ilgili ilk çalışması olan *Türk dili ve edebiyatı* (Türkische Sprache und Literatur) adlı kitabı 1895'te yayımlanmıştır. 1898'de ise *Halkın konuştuğu Türkçenin gramerine dair* (Zur Grammatik des Vulgär-Türkischen)⁹⁰⁸ adlı makalesinde Kúnos'un derlediği halk dili malzemesinden yararlanır. Türkiye'ye ilk yolculuğunu da bu yıllarda yapmıştır. Sonraki yıllarda Georg Jacob'un

welches für diesselben erwacht ist Jahrzente dazu gehören dürften, um die Ergebnisse einigenmassen zu überbilicken. József Szinnye'i'nin (1857-1943) Kúnos hakkında yaptığı değerlendirmesinden. **KSz** I. 332

⁹⁰⁷ **BZSTTÉ**, s. 19

⁹⁰⁸ **ZDMG**, C. 52, s. 895-729

ilgisi Türk halk edebiyatı üzerine yoğunlaşır: 1899 - *Scheytan dolaby* (Şeytan dolabı), Karagöz-Komödien, S. 1, Berlin; *Kajyk ojunu* (Kayık oyunu), Karagöz-Komödien, S 2, Berlin, die Akserai-Schule, Fünf Karagözstücke (Aksaray Mektebi, Beş Karagöz oyunu), Karagöz-Komödien, S. 3, Berlin; Bekri Mustafa – Ein türkisches Hajâlspiel aus Brussa (Bekri Mustafa – Bursa’dan bir hayal oyunu), Zeitschrift der Deutschen - Morgenländischen Gesellschaft, C. 53 (1900), s. 621-632; – *Das türkische Schattentheater* (Türk gölge oyunu), Türkische Literaturgeschichte in Einzeldarstellungen (Monografilerle Türk edebiyatı tarihi), s. 1, Berlin, vb.⁹⁰⁹ Kúnos’un Balkanlar’da ve Anadolu’daki alan araştırmaları sonucunda yapmış olduğu derlemeler Avrupalı Türkologlarının gözlerini Türk halk dili ve edebiyatını Sibiryaya veya Orta Asya’da aramak yerine Balkanlar’da ve Ön Asya’ya Anadolu’ya çevirmeye yönelmiştir.

Ignác Kúnos’un hayatı Macaristan’ın siyâsî ve bilimsel bakımından en „fırtınalı” dönemine denk gelir. Onun doğduğu yıllarda Macarlar kendi menşelerini İskitlere ve Hunlara bağlıyorlardı. Fakat Kúnos’un Türkiye’ye yapmış olduğu ilk gezisinin dönüşünde ve akademik hayatının başladığı yıllarda artık Macarcanın Fin-Ugor menşeli bir dil olduğu kabul edilmişti. Kanımca, Kúnos’un Türkiye’de derlediği halk dili ve edebiyatı malzemeleri daha erken Macaristan’a iletilmiş hatta yayımlanmış olsaydı, Macarların menşesine dair Türk-Ugor tartışması belki de daha uzun sürecekti. 19. yüzyılı ünlü Macar bilginlerinden Sándor Körösi Csoma ve Ármin Vámbéry gibi Kúnos da Macarların atalarını Türkler arasında aramaktaydı. Türk-Ugor tartışmasının Ugor

⁹⁰⁹ Thorsten Unger’in *Georg Jacob ve Bektaşilik araştırmalarına katkısı* adlı lisans tezinden. Tez danışmanı Prof. Dr. Hasan Özdemir, Ankara 2006

teorisinin lehine bitmesi ve bunun sonucunda Vámbéry'nin pes etmesinden sonra bile Kúnos, Macar ve Türk halk kültürleri ve edebiyatları arasındaki benzerlikleri bir tesadüf eseri olarak görmüyordu. Zamanla bu görüşleri zayıflamaya başlamış olmasına rağmen Kúnos, Macarların doğu menşeli oldukları görüşünü hayatının sonuna kadar savunmuştur. 1925'de yayımladığı ve Türkiye'de yaptığı konferansların metinlerinin toplandığı kitabında Şeyh Süleyman Efendiyle konuşurken Macar ve Türk dili arasındaki akrabalık ve benzerliklerden bahseder.⁹¹⁰ Kúnos, daha sonraki dönemlerde ise, her şeye rağmen Macar dilinin hem Fin-Ugor, hem de Türk diliyle olan akrabalığına dikkat çeker. Macarcanın Fin-Ugor dilleriyle olan akrabalığı ortaya konulmuş olmasına rağmen Kúnos, Türkçe ve Macarca arasındaki akrabalık derecesini saptamak için ciddi araştırmaların yapılmadığından dolayı yakınıyordu⁹¹¹. Belki de zamanı ve gücü el verseydi bu konunun üzerine gidecekti. Macaristan'ın, Varşova Paktı'nın üyesi olduğu dönemde (1945-1989) her bilim alanında da olduğu gibi Türkoloji araştırmaları bir gerileme dönemi yaşamıştır. Macar Türkolojisinin bu zor döneminde, Ignác Kúnos Türkoloji araştırmalarına ışık tutan ender kişilerden biriydi. Onun aktivitesi ve bilimsel şuuru ile onun ardından gelenler, Macar Türkolojisinin günümüze kadar gelmesini ve uluslararası Türkoloji araştırmalarındaki yerini korumasını sağlamışlardır.

5.3. Ignác Kúnos'un Türk folklor araştırmalarına katkısı

19. yüzyılın sonunda dilbilimcilerin Macar dilinin menşei hakkındaki *Ugor-Türk savaşından*⁹¹² sonra tartışmalar uzun süre için noktalanır ve Ugor teorisi kesin zafer

⁹¹⁰ - **Türk halk edebiyatı**, 1978, s. 37

⁹¹¹ a.g.e., 1978, s. 145

⁹¹² bkz. s. 5

kazanır. Kúnos, buna rağmen Türk dili ve halk edebiyatı ile ilgili araştırmalarına dayanarak, dilleri ve menşeleri farklı da olsa, Macar ve Türk halk kültürlerinin birbirine yakın olduğunu çalışmlarında hep vurgulamaya çalışmıştır. Ayrıca onun mukayeseli dilbilim alanındaki çalışmalarıyla 15. yüzyıldan itibaren Türklerin Macarcadan, ama daha çok Macarların Türkçeden çok sayıda kelime ve deyim ödünç aldıklarını örneklerle ortaya koymuştur. Macar araştırmacılar Orta Asya'daki Türk halkları ile ilgilenirken, daha yakın olmalarına rağmen Anadolu ve Balkan Türkleri ile pek ilgilenmemişlerdir. Halbuki Kúnos, Anadolu'da ve Balkanlar'da yapmış olduğu alan araştırmalarıyla halk dili ile ve bölgesel ağızlarla ilgili dil malzemelerini ilk defa derlemek suretiyle hem Türkiye Türkçesinin araştırmalarında, diyelektoloji çalışmalarına katkıda bulunmuş, hem de alan araştırmasında derlediği sözlü kültür ürünlerinin daha çok halk türküsü, mani, latife, masal gibi halk Türk halk edebiyatının belli başlı türlerine ait malzeme toplayıp, onları sonradan yayımlamak suretiyle hem Türklerin hem de Avrupalı oryantalistlerin ya da Türkologların Osmanlı Türkçesine ilgilerini, ama özellikle de Türk halk edebiyatının varlığına ilk defa dikkati çekmiştir. 1896'da yazdığı bir çalıřmasında⁹¹³ Türk dilinin tarihini tespit etmek için linguistik ile uğraşılması gerektiğini söyler. Yoğun Fin-Ugor araştırmaları yanında Türk diliyle hemen hemen hiç uğraşmadığından dolayı yakınıdır. Ona göre, Macarcanın menşeni tespit etmek için yapılması gereken mukayeseli dilbilim araştırmaları çok önemlidir. O nedenle Türk dilinin en eski söz varlığına tespit edilerek, uzun zaman önce belirlenmiş olan Fin-Ugor dilinin temel sözcükleri ile karşılaştırılmalarını önemli bulur ve Macar dil

⁹¹³ - **Kisázsia török dialektusairól**, s. 4 (450)

bilimcilerini Türk dilinin menşei ile ilgilenmedikleri için eleştirir ve bu görevi Türk dili ile ilgili araştırmalar yapmak üzere kendisinin yerine getireceğini kaydeder.⁹¹⁴

Ancak bu iş bir kişinin tek başına yapabileceği iş değildi. Ayrıca onun zamanında folkloristik ve halk edebiyatı araştırmaları ve derlemeleri de olmadığı için halk edebiyatını derledi.

Kúnos, Balkanlar'da ve Anadolu'da yaptığı alan araştırmalarda derlemiş olduğu sözlü halk edebiyatı ürünlerini, zaman içinde yayımlama yoluna gitmiştir. Bunların bir kısmını Macarca, bir kısmını Almanca yayımlamıştır. Eserleri hem Türkiye'de hem de Avrupa'da büyük bir ilgi görmüştür, bunun sonucu olarak, gerek Avrupa'da, gerekse Türkiye'de Türk halk edebiyatının tanıtılmasının yanı sıra Türkologların konuya ilgileri artmıştır. Bazı eserleri Macarca ve Almanca dışında Türkçeye, İngilizceye ve Fransızcaya tercüme edilmiştir. Ancak Kúnos'un, Türk halk edebiyatına ait derlemiş olduğu malzeme yalnızca yayımlanmış olan eserlerinden ibaret değildir. Nitekim onun ölümünden çok zaman sonra da Kúnos'un arşivindeki malzemeye dayanarak hazırlanıp yayımlanan kitaplar olmuştur. Budapeşte Üniversitesi öğretim üyelerinden, Zsuzsa Kakuk, Kúnos'un arşivindeki malzemelerden hazırladığı şu kitapları yayımlamıştır:

- *Poésie populaire tatare recueille par I. Kúnos*. Acta Orientalia Hungarica XVI, 1963, 83-97

-: *Kasantatarische Volkslieder. Auf Grund der Sammlung von Ignác Kúnos herausgegeben von Zsuzsa Kakuk*, Budapest 1980 = Oriental Studies No. 4.

⁹¹⁴ a.g.m., s. 5 (451)

- Zsuzsa Kakuk - Imre Baski: *Kasantatarisches Wörterverzeichnis. Auf Grund der Sammlung von Ignác Kúnos herausgegeben von Zsuzsa Kakuk und Imre Baski*, Basılmakta

-: *Ignác Kúnos' Nachlass in der Orientalischen Sammlung der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Jubilee Volume of the Oriental Collection. 1951-1976. Budapest, 1978, 115-126*

-: *Tatarskij material Ignaca Kunoša. Sovetskaja Turkologija 1987, 53-57*

- Zsuzsa Kakuk - Imre Baski: *Kasantatarisches Volksmärchen. Auf Grund der Sammlung von Ignác Kúnos herausgegeben von Zsuzsa Kakuk und Imre Baski. Budapest 1989 = Oriental Studies No. 8.*

-: *Das Kaufmannsleben der Mischärtataren. Studia Turcologica. Memoriae Alexii Bombaci Dicata. Napoli 1982, 291-303*

-: *Ein mischärtatarischen Wörterverzeichnis. Acta Orientalia Hungarica XXXVI, 1982, 241-259⁹¹⁵*

Kúnos ile çağdaş veya daha sonra yaşamış Türkologların, halk edebiyatçılarının, dilcilerin bize Türk halk edebiyatını kazandıran bu büyük bilim adamı hakkındaki düşüncelerini veriyoruz.

Keleti Szemle dergisinin, 1900'de yayınlanan ilk sayısında Aydın diyalekti hakkında bir makale yazan Alman Türkolog Karl Foy, araştırma için Anadolu'ya gitmediğini, bu makaleyi hazırlamak için kullandığı bütün dil malzemesini Kúnos'tan

⁹¹⁵ Zsuzsa Kakuk. Kırım Tatar Şarkıları. I. Kúnos'un derlemesinden yayımlayan Zsuzsa Kakuk, Ankara 1993, s. VII

aldığını⁹¹⁶, bu yüzden, Türk dili ve halk edebiyatı araştırmalarına yaptığı katkılarından dolayı Kúnos'a şükran borçlu olduğunu yazar⁹¹⁷. Makalesini yazmak için Kúnos'un *Nasreddin Hoca Latifeleri* (Nasreddin hodzsa tréfái)⁹¹⁸ ve *Proben*'in 8. cildindeki (Kúnos ve ona göre Konya'dan Aydın'a kadar uzanan bölgede konuşulan) Aydın diyalektinde kaydedildiklerini iddia ettiği metinlerini kullandığını yazmaktadır. Foy, Kúnos'un bu metinleri tek bir güvenilir adamdan derlediğini ve bu adamın konuşmasının da büyük ölçüde İstanbul ağzından etkilenmiş olabileceğini dile getirir. Bu uzun makalesinde Foy (*Keleti Szemle* I, 1900, s. 177-194, 286-307), Aydın diyalektinde olduklarını söylediği *Nasreddin hodzsa tréfái* adlı kitaptaki fıkra metinleri ile *Proben VIII*'deki Nasreddin Hoca fıkra metinlerin arasında ses bilgisi bakımından farklar bulunduğu dikkati çeker⁹¹⁹. Buna rağmen, Aydın ağzı özelliklerinin de bu kitaplardaki metinlerin ses bilgisi, eylem ve ad çekimi bakımından araştırılmasıyla tespit edilebileceğini kaydeder. Foy, karşılaştırmalı metinler olarak Yenisey Göktürk yazıtları ile Robert Barkley Shaw'un *Doğu Türkistan'da konuşulan Türk lehçeleri hakkında bir deneme (Kaşgar ve Yarkend)*⁹²⁰ adlı çalışmalarına dayanmaktadır. Foy, bazı kanıtların, bu makalesinde bazı sözcüklerle ilgili açıklamaları bizzat Kúnos'tan duyduğunu yazar. Örneğin *horanta*⁹²¹ kelimesinin anlamını ona bizzat Kúnos aktarmıştır.

⁹¹⁶ Das Aidinisch-Türkische, **KSz** I, 1900, s. 177

⁹¹⁷ a. y.

⁹¹⁸ Budapest, 1899

⁹¹⁹ **KSz** I, 1900, s. 177

⁹²⁰ **A sketch of the turki language as spoken in eastern Turkistan (Kashgar and Yarkand)** II, Calcutta 1880

⁹²¹ **KSz**, I, s. 304, 3. dipnot; Fars *hōrende*, „yiyici“den. Bir evde aile ile birlikte yaşayan diğer kimseler, ev halkı, kalabalığı. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, c. 2, H-N, Redaksiyon-Etimoloji Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu, İstanbul 2005, *horanta* maddesi, s. 1284

Albert Wesselski⁹²², Nasreddin Hoca kitabına⁹²³ Kúnos'un *Nasreddin Hoca Latifeleri* (Nasreddin hodzsa tréfái)⁹²⁴ ve *Proben*'in 8. cildinde⁹²⁵ yayımlanan fıkraların büyük kısmını almıştır.

Martti Räsänen⁹²⁶, *Anadolu'dan bir mâni antolojisi* (Eine Sammlung von Mâni-Liedern aus Anatolien) adlı kitabında, mânilerin ilk olarak Kúnos tarafından derlendiklerinin altına çizmektedir. Kendisi İzmit ile Eskişehir arasındaki Vezirhan tren istasyonunda Erzurumlu, 40 yaşında, hayatının büyük bir kısmını İstanbul'da, Selanik'te, Mısır'da geçirmiş olan Ayşe Hanım'dan derlemiştir. Bu hanımın okuduğu manilerin Kúnos'un *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler*'ndeki (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) manilerle büyük ölçüde örtüştüğüne dikkati çeken yazar, bu manilerden onunu söz konusu kitabına almış ve bunların Kúnos'un İstanbul civarında derlediği manilerle aynı olduğunu dile getirmiştir.⁹²⁷

Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Temaşası. Meddah, Karagöz, Ortaoyunu*⁹²⁸ adlı kitabında Kúnos'un Karagöz ve ortaoyunu hakkında yazdığı ya da bu konulara değindiği birkaç makalesini anmaktadır. Kúnos'un İstanbul ve Ankara'da üniversitelerde, Türk Ocaklarında yaptığı konuşmalarını içeren *Halk Edebiyatı* adlı kitabında, adını Konoş olarak yazdığı Kúnos'un, Türkiye'de uzun bir geleneği olan ortaoyunu yerine uçuz ve değersiz Fransız komedilerini örnek alan Türk yazarlarını eleştirdiğine dikkat

⁹²² Albert Wesselski (1871-1939), Çek folkloristi

⁹²³ Wesselski, **Der Hodscha Nasreddin**. Weimar 1911

⁹²⁴ Budapest, 1899

⁹²⁵ Sankt Petresburg, 1899, s. 408-436

⁹²⁶ Martti Räsänen (1893-1976), Finlandyalı Fin-Ugor dillerinin uzmanı ve Türkolog

⁹²⁷ Helsinki, 1926, Soci  t   Fino-Ougrienne, s. 3-4, manilerin metni

⁹²⁸ Naşiri, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1942

çekmektedir. Gerçek, Türk komedi yazarlarının Kúnos'un nasihatine uymalarını ummaktadır.⁹²⁹

Pertev Naili Boratav, 1946'da yayımladığı *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği* adlı kitabında Türk halk anlatıları hakkında ilk derleme ve değerlendirme yapanın Kúnos olduğunu söyler. Türk halk hikâyeleri hakkında kitaplar yazan Alman bilim adamları, Otto Spies ile Hans-August Fischer, Kúnos'un önerdiği gibi Türk halk hikâyelerini, kendi deyimiyle *halk romanlarını* üç kategoriye ayırırlar: 1. kahramanlık romanları, 2. saz şairlerinin kahramanlık romanları 3. saz şairlerinin romanları...⁹³⁰

Otto Spies⁹³¹, kukla oyunları hakkında yazdığı kitabında⁹³² Karagöz oyunlarının ilk derleyicisinin ve araştırmacısının Kúnos olduğunu hatırlatarak, onun kullandığı *kukla oyunu* teriminin yanlış olduğuna değinir⁹³³ ve gölge oyunu figürlerinin birer kukla değil, ince deve derisinden yapılmış saydam figürler olduğuna işaret eder⁹³⁴.

Pertev Naili Boratav, 1963'te yayımlanan *Le Tekerleme* adlı masal tekerlemelerinin tip ve motiv katalogunda; Kúnos'un *Adakale Türk Masalları* (Türkische Volksmärchen aus Adakale) (1907), *Proben* 8. (1899), *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler* (Oszmán-török népköltési gyűjtemény) 1. (1887), *Orta Oyunu*

⁹²⁹ a.g.e., s. 130

⁹³⁰ Pertev Naili Boratav, **Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği**, Ankara 1946, s. 25-26

⁹³¹ Otto Spies (1901-1981), Alman oryantalisti ve Türkoloğu

⁹³² Türkische Puppentheater (Versuch einer Geschichte des Puppentheaters im Morgenland) - Türk Kukla oyunu (Doğudaki kukla oyunlarının tarihinin denemeli araştırması), Emsdetten/Westf. 1959

⁹³³ I. Kúnos, Türkischer Puppentheater – Karagöz – Schaukelspiel –Türk kukla oyunu – Karagöz- salıncak oyunu, Ethnologischen Mitteilungen aus Ungarn, cilt 2., Budapeşte, 1892, s. 148-158

⁹³⁴ a.g.e., 1959, s. 17

(Orta oju) (1888), *Türk Halk Tiyatrosu* (Türkische Volksschauspiel) (1908) ve *Türk Halk Edebiyatı* (1925) adlı kitaplarındaki tekerleme metinlerinden de yararlanmışır.⁹³⁵

Macar Türkolog György Hazai⁹³⁶, 1964'te yayımladığı bir makalede, Kúnos'un Türk halk edebiyatının keşfindeki rolü ile Türkoloji araştırmalarına yapmış olduğu katkılar üzerinde durmuştur⁹³⁷

Kúnos'un adının, Türk folkloru alanında yapmış olduğu çalışmaları görüldüğü gibi Türkiye'de ve Avrupa'da yapılan Türk halk edebiyatı ile ilgili yayınlarda hep anıldığını görürüz. Warren S. Walker ile Ahmet E. Uysal 1966'da yayımladıkları *Türkiye'de yaşayan masallar* (Tales alive in Turkey) adlı kitaplarında, Nasreddin Hoca konusunda Avrupa'da ilk ciddi çalışmasının Kúnos'un 1899'da yayımladığı *Nasreddin Hoca Latifeleri* olduğunun altını çizerler.⁹³⁸

Romen oryantalisti, Gh. I. Constantin, *Türkler, Balkan Halkları ve Romanyalılar arasında Nasreddin Hoca*⁹³⁹ adlı makalesinde Nasreddin Hoca ile ilgili son araştırmalarının sonuçlarını araştırır ve açıklar. Bu makalede Kúnos'un adı ve Nasreddin Hoca hakkındaki tespitleri sık sık geçmektedir. Yazar, Nasreddin Hoca ile ilgili sözlü metinlerinin ilk derleyicisi ve yayımlayanı olarak Kúnos'u gösterir. Nasreddin Hoca'nın yaşayıp yaşamadığı ve nerede yaşadığı hakkında Constantin, diğer teoriler arasında

⁹³⁵ Pertev Naili Boratav, Le "Tekerleme". Contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc (Tekerleme, Türk Masalının Tipolojik, Stilistik Araştırmaları için bir Katkı), Paris 1963

⁹³⁶ György Hazai (1932), Macar Türkoloğu ve oryantalisti

⁹³⁷ Georges Hazai: İgnacz Kunoş ve Nasreddin Hoca. *TFA*, Temmuz 1964, Sayı 180, Yıl 15, Cilt 8, s. 3454-3455

⁹³⁸ Warren S. Walker & Ahmet E. Uysal, **Tales alive in Turkey** (Türkiye'de Yaşayan Hikâyeler), Hamond University Press Cambridge – Massachusetts, 1966, s. 292

⁹³⁹ Gh. I. Constantin, Türkler, Balkan Halkları ve Romanyalılar arasında Nasreddin Hoca, Fransızcadan çeviren Erol Üyepazarıcı, **Nasreddin Hoca Kitabı**, Haz. M. Sabri Koz, İstanbul 2005 s. 163-217. Makalenin orijinel adı: Nasr ed Din Khodja' chez les Turcs, les peuples balkaniques et les Roumains. Kaynak : Der Islam, C. 43, S. 1-2, Berlin, Mart 1967, s. 90-133

Nasreddin Hoca'nın Kúnos'a göre 14. yüzyılında Karaman beyliğinde yaşadığını da eklemektedir. Constantin, Kúnos'un Nasreddin hoca fıkralarının çoğunun Karaman civarında derlemesinin, Macar araştırmacısının teorisinin desteklediğine dikkat çekmektedir. Sonuçta yazar, böyle bir şahsiyetin Karaman civarında gerçekten yaşamış olacağını kaydeder, ama onunla ilgili fıkralarının birçoğunun sonradan ona atfedildiğini kaydetmektedir.⁹⁴⁰ Yazar, Kúnos'un topladığı kanıtlara dayanarak, Nasreddin Hoca fıkralarının, Hoca'nın gerçekten yaşayıp yaşamadığının sorununu bile bir tarafa bıraksak, kesinlikte Türk halkının zekasından doğduğunun altına çizmektedir. Yazarın, Nasreddin Hoca ile ilgili tarihî verilerin çoğunu Kúnos'un çalışmalarından aldığını, bunu makalesinin dipnotlarına bakarak kolayca anlayabiliriz.⁹⁴¹

1967'de yayımladığı Türk halk masalları kitabında Pertev Naili Boratav Türk halk edebiyatı derlemelerinde Kúnos'un paha biçilmez önemini altını çizer.⁹⁴²

Kúnos'un derlemelerinden onlarca sene geçmesine rağmen Avrupalı birçok araştırmacı, onun derlediği halk edebiyatı malzemesinden yararlanmaya devam etti. Ünlü oryantalist, özellikle Arap ve Türk halk edebiyatları alanlarında uzman kişiliğiyle bilinen Otto Spies *Türk Halk Masalları* (Türkische Volksmärchen) adlı kitabında, kullandığı Türk masallarından 19'unu Kúnos'un yayımladığı kitaplardan aldı. Kitabında Kúnos hakkında şunları yazıyor: “19. yüzyılın sonuna kadar Türk halk masalları Avrupa'da ve bilim dünyasında neredeyse tanınmıyorlardı. Ármin Vámbéry gibi meşhur bir araştırmacı Türk halk edebiyatı hakkında hiç bir şey bilmediğini, hatta bunun var

⁹⁴⁰ Gh. I. Constantin, Nasreddin Hoca Kitabı, s. 175

⁹⁴¹ a.g.m., sayfa 171, dipnot 53; sayfa 174, dipnot 64; sayfa 175, dipnot 67,68; sayfa 177, dipnot 80; sayfa 179, dipnot 84; sayfa 184, dipnot 103, 104

⁹⁴² Türkischen Volksmärchen, herausgegeben von Pertev Naili Boratav, Berlin 1970, s. 233

olup olmadığı hakkında hiç bilgisi olmadığını itiraf etmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Macar Ignác Kúnos Türk halkından ilk olarak halk edebiyatının hazinesini derleyip yayımladı... [Kúnos'un] derlediği metinler Georg Jacob, Theodor Menzel ve başka âlimlerin Türk halk masalları hakkındaki araştırmalarını sağlayıp, bunlar hakkında bir sürü eser yazmalarının temelini oluşturular”⁹⁴³.

Muhan Bâli, *Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi varyantların tesbiti ve halk hikâyeciliği bakımından önemi*⁹⁴⁴ adlı doktora tezinde Kúnos'un *Türkische Volksromane aus Klein-Asien* adlı makalesini Türkiye'de Türk halk hikâyeleri ile ilgili araştırmaların yoğunlaşmasının sebebi olarak kabul eder⁹⁴⁵. Yazar, Kúnos'un halk hikâyelerinin menşei ile ilgili görüşünü benimsemekte ve Kúnos'un konu ile ilgili şu sözlerini aktarmaktadır: “*Lisan ve mevzularından istidlal edildiğine göre Azerbaycan ve İran Türkleri'nin oturdukları yerler'i ilk vatan [...] Bunlar hakikat halde Türkmenler'in kahramanlık masallarıdır. Sırasına göre Osmanlı veyahut İran Türk'leri arsin gelmiş yerine göre şîu ve sunî bir renk almış, herhalde Anadolu'dan evvel Azerbaycan'da yaşamıştır*”⁹⁴⁶.

Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi üzerinde mukayeseli bir araştırma*⁹⁴⁷ adlı kitabında, halk hikâyelerinin basılmış metinlerine Avrupa'nın ilgisini ilk olarak

⁹⁴³ Die türkischen Märchen waren bis zum Ende des 19. Jahrhunderts in Europa und in der wissenschaftlichen Welt fast gänzlich unbekannt. Sogar ein so berühmter Forscher wie H. Vámbéry mußte gestehen, nichts über die türkische Volksliteratur zu wissen, ja nicht ein mal sagen zu können, ob eine solche überhaupt existierte. Daraufhin hat der Ungar Ignác Kúnos als erster die volkstümlichen Schätze aus dem Munde des türkischen Volkes gesammelt und in Textausgaben veröffentlicht [...] Nachdem durch die Texte die Grundlage zur wissenschaftlichen Bearbeitung gelegt war, haben sich Georg Jacob, Theodor Menzel und andere Gelehrte dem wissenschaftlichen Studium des türkischen Märchens gewidmet und eine Menge von Arbeiten darüber veröffentlicht Türkische Märchen, Herausgegeben und übertragen von Otto Spies: Eugen Diederichs Verlag Düsseldorf-Köln 1967, s. 301

⁹⁴⁴ Ankara, 1973

⁹⁴⁵ a.g.e., s. 11

⁹⁴⁶ a.g.e., s. 43

⁹⁴⁷ Ankara, 1974,

Kúnos'un çektiğini belirtir. Aynı kitapta Kúnos'un *Halk edebiyatı nünuneleri. Türkçe ninniler*⁹⁴⁸ adlı kitabında, Türk halk hikâyelerinden "Türklerin millî romanları" diye nitelendirdiğini yazar. Türkmen'in Türkçe adını verdiği bu kitabın aslı Kúnos'un önce Macarca olarak *Kisázsiai török népregények*⁹⁴⁹ (Küçük Asya'dan halk romanları) adıyla 1892'de *Budapesti Szemle* dergisinde yayımlanan ve aynı yıl *Türkische Volksromane aus Klein-Asien*⁹⁵⁰ (Küçük Asya'dan halk romanları) başlığıyla Almancaya çevirilerek birinci kısmı 1892, ikinci kısmı 1893'te *Ungarische Revue* dergisinde (Budapeşte) yayımlanmış makalesidir.⁹⁵¹

Saim Sakaoglu'nun *Ignace Kunos'un derlediği türküler*⁹⁵² adlı makalesinde, Kúnos'un *Oszmán-török népköltési gyűjtemény II*⁹⁵³ adlı iki ciltlik kitabındaki ve *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* dergisinde (ZDMG) *Türk Halk türkülleri* (Chansons populaires Turques)⁹⁵⁴ adıyla yayımladığı makaledeki türkülerin metnini veriyor ve bu metinlerde Kúnos'un türkülerin duraklarıyla ilgili yapmış olduğu bazı yanlışları düzeltiyor.

Süleyman Arısoy *Karagöz ve Folklor* adlı bildirisinde⁹⁵⁵ Kúnos'un Karagöz ile ilgili çalışmalarında halk gölge oyunlarının kahramanının bazı oyunlerde cinsel

⁹⁴⁸ İstanbul 1922

⁹⁴⁹ Bpsz LXV 1892, s. 201-227, 345-366

⁹⁵⁰ 1. Ung. Rev. XII 1892- s. 201-211, 453-468; 2. Ung. Rev. XIII 1893, s. 304-316

⁹⁵¹ Fikret Türkmen 1974, s. XIV

⁹⁵² **TF**, Ağustos 1979, sayı 1, s. 16-23

⁹⁵³ Budapeşte 1889 XXXIV

⁹⁵⁴ **ZDMG**, 1899, s. 233-255

⁹⁵⁵ Süleyman Aksoy, *Karagöz ve Foklor*, **UTFK**, III. Cilt, Halk müziği-Oyun-Eğlence, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1977, s. 21-82

organının gösterildiğine dikkat çektiğini yazar⁹⁵⁶. Biz Kúnos'un çalışmaları arasında bu konuyla ilgili yazdığı herhangi bir veriye rastlamadık.

Arthur Christensen, 1979'da yayımladığı *Persische Märchen* (Fars masalları) kitabındaki Fars masallarının Türkçe varyantlarını verirken Kúnos'un iki masal kitabından yararlanmışır (Turkish Fairy Tales and Folk Tales. London 1896; Forty-four Turkish Fairy Tales London 1913).⁹⁵⁷ Fars Masalları kitabındaki 5. masal: *Das schwarze Füllen* (AaTh. 314, 502), 11. masal: *Der kahle Kuhhirt* (AaTh 325), 12. masal: *Der falsche Ober-Rammâl* (AaTh 1641) Kúnos'un yukarıda adı geçen kitaplarından yararlanılmışır.

Saim Sakaoğlu'nun *Ignác Kúnos'un İstanbul'da derlediği bilmeceler* başlıklı makalesi⁹⁵⁸ Kúnos'un *Oszmán-török népköltési gyűjtemény* adlı kitabında bulunan bilmecelerin metinlerini ve Kúnos'un cevaplarını vermediği bazı bilmecelerin cevaplarını vermiştir (örneğin 20 numaralı bilmece).

Prof. Dr. Dursun Yıldırım, *Türkiye'de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri* adlı makalesinde⁹⁵⁹ Türkiye'de 200 yıldır devam eden modernleşme çabalarını ve Türk köylü halk kültürünü millî bir değer olarak sayılmaya başlamasıyla onun araştırılmasına dönüş sürecini anlatmaktadır. Prof. Dr. Dursun Yıldırım, Macar âliminin *Türk Halk Edebiyatı* kitabında kaydedilen Ahmet Vefik Paşa'nın konuşmasından,

⁹⁵⁶ a.g.m., s. 48

⁹⁵⁷ **Persische Märchen, übertragen und mit eine Nachwort von Arthur Christensen.** Düsseldorf-Köln 1979; -: **Forty-four Turkish Fairy Tales** 1913, s. 299

⁹⁵⁸ **AÜEF**, 1980, Sayı 12, Faksikül 1, s. 77-113

⁹⁵⁹ **Şükrü Elçin Armağanı**, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi: 1; Ankara 1983, s. 115-128

paşanın Avrupa'daki fikir, bilim hareketlerinden ve folklor araştırmalarından haberdar olduğunun anlaşıldığına dikkat çekmektedir.⁹⁶⁰

Pertev Naili Boratav, Nasreddin Hoca hakkındaki monografisinde *Nasreddin Hoca Latifeleri* (Naszreddin Hodsa tréfái, Budapeşte 1899) ve *Proben*'in 8. cildinde (s. 408-436) yayımladığı Nasreddin Hoca metinlerinin bir kısmının Aydınlı bir anlatıcıdan alındığını aktarmaktadır. Lâtifelerden 123'ün halkbaskısı Nasreddin kitaplardakilerle uyduğuna dikkat çeker.⁹⁶¹

1996'daki Milletlerarası Türk Halk Kùltürü Kongresinin Nasreddin Hoca ile ilgili sekiyonunda bildiri sunan Macar Türkologu Edit Tasnádi, Nasreddin Hoca lâtifelerinin Macar halk ve seçkin edebiyatına nasıl girdiklerini ve Macar kùltürüne nasıl uyduklarını örneklerle anlatır. Edit Tasnádi, çok farklı dönemlerde ve coğrafik alanlarda ortaya çıkan birçok anekdotunun Nasreddin Hoca ile ilgili anlatılan lâtife olarak Macaristan'a geldikten sonra orada Macar fıkra kahramanları üzerine anlatıldığını örneklerle gösterir. Macar Türkoloğu, birçok Macar anekdotunun menşeyinin Nasreddin Hoca lâtifeleri olduğunun unutulmasına rağmen bunu modern araştırmaların kanıtladığını söyler ve Nasreddin Hoca lâtifelerinin Macaristan'da ve Avrupa'da tanınmasına ve böylece Türk mizahının bu en meşhur temsilcisi hakkındaki derin araştırmalarının yapılmasında en çok katkıda bulunanlardan Ignác Kúnos'u özellikle anar. 20. yzyılın başından itibaren Macar dergilerinde Nasreddin Hoca fıkraları artık Macar mizahının tipik karakterleri olan çingene, papaz, vb. fıkrası olarak değil, bu anlatıların gerçek kaynağı olan Hoca adıyla anlatılır. Edit Tasnádi, yüzyıllar boyunca

⁹⁶⁰ a.g.m., s. 121

⁹⁶¹ Pertev Naili Boratav, **Nasreddin Hoca**, Edebiyatçılar Derneği, Ankara 1996, s. 79

anlatılan ve güldüren bu fıkraların kahramanı olan Nasreddin Hoca ile Macarların Ignác Kúnos sayesinde tanıştıklarını söylüyor.⁹⁶²

Ali Osman Öztürk'ün 1997'de Tarih ve toplum dergisinde yayımladığı makalesinde⁹⁶³, Kúnos'un *Oszmán-török népköltési gyűjtemény* adlı kitabının ikinci cildindeki *Aşk türküleri* (Szerelmi dalok) bölümünde 32 numarada metni verilen türkünün bir dörtlüğünde yer alan, dörtlükte geçen "hilâl" ve "helâl" kafiye sözcüklerinden hareketle İstiklâl Marşı'nın ikinci ve son kıtasıyla benzeştiğine dikkati çekiyor. Ayrıca, Mehmet Akif Ersoy'un *Berlin hatıraları* ile 1922'de yazdığı *Leyla* başlıklı şiirde de aynı kafiye sözcüklerinin kullanıldığını belirtiyor. Ancak, yazarın buradan hareketle Mehmet Akif'in İstiklal Marşı'nı yazarken Kúnos'un yayımlamış olduğu kitaplardan esinlendiğine dair spekülâtif görüşüne katılmıyoruz.

Edit Tasnádi Kúnos hakkında şu bilgiyi eklemiştir: "Macar doğu araştırmacısı, Sándor Körösi Csoma, müzisyen Béla Bartók ya da Alman halk masalları derleyicisi Grimm kardeşler gibi romantik ruhlu 'define araştırmacılarından' idi, halk dili ve edebiyatı eserlerini bilimsel titizlikle kaydetmekle gerçek bir hazineyi yokoluştan kurtardı, modern çağın kültür varlığı arasında yerlerini bulmalarını sağladı. Kúnos Türk mâni, türkü ve masallarını, Nasreddin Hoca fıkralarını, Karagöz ve ortaoyunlarını kaleme alıp inceleyen ilk bilimadamı. Osmanlıların arasında pek itibarı olmayan güzelliklerin keşfedicisi."⁹⁶⁴

⁹⁶² Edit Tasnádi, Macaristan'daki Nasreddin Hoca, **MTHK**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1856, Ankara 1996, s. 239-250

⁹⁶³ Ignác Kúnos'un Derlediği bir türkü ve İstiklâl Marşımız. **TT**, Mart 1997. cilt 27, sayı 159, s. 18-20

⁹⁶⁴ - **Türk Halk Türküleri**. Yayına hazırlayan Doç. Dr. Ali Osman Öztürk, Türkiye İş Bankası 1998, s. 11, Edit Tasnádi'nin önsözü

Abdullah Uçman'ın *Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde bir Araştırma* adlı kitabında da Kúnos'un Türk folkloru araştırmalarına bir öncü olduğunu vurgulayan şu sözleri bulmaktayız: “Türk aydınları arasında dil, şekil ve muhteva bakımından divan ve tekke edebiyatından ayrılan halk edebiyatı üzerine ciddi ve şuurlu bir şekilde ilgi, geniş çapta bir araştırma yapmak ve sahasıyla ilgili malzeme toplamak üzere Budapeşte Macar İlimler Akademisi tarafından Türkiye'ye gönderilen, Macar Türkologlarından Dr. Ignacz Kunoş'un 1885 yılında İstanbul'a gelmesinden sonra başlar”⁹⁶⁵. Yazar, Kúnos'un çalışmalarının ve derlemelerinin Türk aydınları ile beraber Dr. Wilhelm Radloff, Paul Sébillot gibi yabancı Türkologları da etkilediğini vurguluyor. Abdullah Uçman, Dr. Kúnos'un çalışmalarının 2. Meşrutiyet döneminde yükselen Türkçülük akımını da tetiklediği kanısındadır. Ziya Gökalp ve Fuad Köprülü gibi Türk aydınlarının halk edebiyatına yönelmesinde Kúnos'un büyük rolü olduğunu kaydeder.⁹⁶⁶ Yazar, Ziya Gökalp'ın folklor bilim disiplininin tanımına dair şu sözlerini aktarır: “kaideleri yazılı olmayan ancak ağızdan ağıza geçmek suretiyle bir sayda uzayıp giden bu an'anevî medeniyeti mütalâa eden ilme ”halkiyat” adı verilir”⁹⁶⁷ ve bu sözlerin yazmasında da Kúnos'un etkisinin var olduğunu iddia eder.

Rıza Tevfik (Bölükbaşı), *Peyam* gazetesinin *Folklor-Folk Lore* adlı makalesinde⁹⁶⁸ folklorun asıl konusunu bilhassa “avâm” (halk) hafızasında duran ve halka misal olmuş eserin teşkil ettiğini belirtir. Makalesinin sonunda ise bize Kúnos'tan bahsettiğini hatırlatır. Sözü geçen makalede Kúnos'un masal, bilmece ve türkülerden

⁹⁶⁵ İstanbul 2004, s. 61

⁹⁶⁶ a.g.e., s. 63

⁹⁶⁷ a.y.; Sedat Veyis Örnek, **THB**, İş Bankası Yayınları: 180, Birinci Baskı, Ankara 1977, s. 21

⁹⁶⁸ *Peyam* gazetesinin 23 Şubat 1329 (5 Mart 1914), tarihli sayısında *Folk Lore* adlı makalesi, **THB**, s. 22

oluşan büyük bir kitap yazdığını „Türk aydınlarının ise bu edebiyatı bilmediği gibi araştırmaya da tenezzül etmediğini söyler“⁹⁶⁹. Uçman, Rıza Tevfik’in kısmen Kúnos’un etkisi üzerine halk edebiyatını derlemeye ve yayımlamaya başladığını yazar⁹⁷⁰.

Meslekleri folklor, halk edebiyatı ve dilci olan Türkiye’nin önemli üniversitelerinde ve yurt dışındaki yüksek okullarda yetişmiş araştırmacılar yanında Ignác Kúnos hakkında popüler diyebildiğimiz çalışmalar da söz etmektedirler. Macar araştırmacının Türkiye’deki itibarını gösterdikleri için bunlardan birkaçı anmak istiyoruz.

Ignác Kúnos bir el yazmasında üç büyük dinin kavgasını, ona özgü olan taraf tutmayan, her kültüre saygı gösteren tutumunu, Macar İlimler Akademisi’nin Kúnos elyazmaları katalogunda bulduğum *Három vallás három híve* (Üç dinin üç müridi)⁹⁷¹ adlı ve alt başlığı „*Derviş efsanesi*“ olan kısa el yazması öyküsü çok iyi karakterize ediyor. Üç dinin, yani İslâmın, Hıristiyanlığın ve Museviliğin, üç müridi birlikte aynı yolda yürürken kendi aralarında hangi dinin Hak dini olduğu konusunda tartışırlar. Aniden önlerinde beyaz sakallı bir derviş belirir ve onlara tilki ile geyiğin hikâyesini anlatır: geyik ile tilki aralarında hangisinin kürkünün ipek, derisinin kadife yumuşak olduğunu tartışırlar. Onları duyan bilge bir baykuş onlara: „Eğer bunun cevabını bilmek isterseniz, kürkçüye gidin, o sizi kesecek sonra sizler cennette ya da cehennemde iken, o zaman hayattayken kendi kürklerinizin değerini öğreneceksiniz“. Hikâye bitince derviş yolculara dönüp: „Siz de ancak öldükten sonra hanginizin dininin daha doğru olduğunu öğreneceksiniz“ der ve gözden kaybolur. Ancak yolcular dervişin de kendi dininin

⁹⁶⁹ a.y.

⁹⁷⁰ a.g.m. s. 64

⁹⁷¹ Macar İlimler Akademisi’nin Arşivinden

doğruluğunu söylemek istediğini sanıp onun asıl söylemek istediğini anlamayarak aralarında tartışmayı sürdürürler ve birbirine olan saygılarını yitirirler. Allah'ın, Yehova'nın ve Tanrı'nın sözünü dinlemezler.

Kúnos, ne zaman kaleme aldığını tespit edemediğimiz bu öğretici hikâye ile hayatı boyunca yaşadığı bu üç dinin mensupları arasındaki anlaşmazlıkların anlamsızlıklarını dile getirmek istemiş olmalı.

Türk halk edebiyatı araştırmacıları, çok büyük kültürü ve yeteneği sayesinde Kúnos çapında bir yol göstericiye sahip oldukları için çok şanslılar. Ignác Kúnos'un bilimsel kişiliği, insanî büyüklüğü ve bütün insanlara yönelik toleransı yanında, çağdaşların şahitliğine göre herkesi kucaklayan bir insan sevgisi ve yaşına, sosyal statüsüne ve eğitim seviyesine bakmadan herkese saygısı vardı. Bu yüzden Avrupalı Türkologlar, Türk aydınları, öğrenciler, İstanbul, Aydın, Ankara, Budapeşte veya en küçük uzak köylerin sokaklarındaki insanlar ona aynı sevgi ve saygıyı gösteriyorlardı. Bir çok profesörün yaptığı gibi kürsüsünün üzerinden insanlara bakmıyordu, kendisi onlara yaklaşıp onları tanımak için her gerekeni yapardı. O dönemin Avrupalı halkbilimcileri ve etnologları yabancı, hatta kendi halklarının köylü kültürüne ve insanlarına ilkel diye bakıyorlardı. Bu bakış açısına, başka nedenlerden dolayı Türk aydınları da sahitpiler. Kúnos'un İstanbul'da tanıştığı Avrupalı araştırmacılar Türk halk edebiyatından hemen hemen hiç bir şey derleyemediklerinden dolayı yakınıyorlardı. Kúnos Türk halk kültürünün ve insanların hayranıydı. Onlara saygıyla yaklaşıyordu ve kendi ailesinin mensuplarıymışcasına sevgiyle ve hayranlıkla bakıyordu. Bunun sonucu Türk halk edebiyatı ürünlerinin eşsiz zenginliğinin keşfetmesi idi. Onun geleceğe ışık tutan derlemeleri ve çalışmaları Avrupalıların Türkleri ve Türklerin kendilerini tanıması

için fevkalade önem taşıyorlar. Yüzyıllardan beri birbirlerine komşu olmalarına rağmen Türkler ve Avrupalılar arasında uzun savaşlar sonucunda pekişmiş bir güvensizlik ve önyargı duvarı yükseliyordu. Ignác Kúnos, bu duvara derlemeleriyle, sayısız kitap ve makale yayımlamasıyla ilk darbeyi vuranlardan biri oldu. Ignác Kúnos, sadece Anadolu Türk halk kültürünü ve edebiyatını Türkolojiye kazandırmakla yetinmedi, Türklere Arap ve Fars etkisinden temiz kalan ve en az bu diller gibi zengin, bağımsız, güzel ve değerli bir dile sahip olduklarını gösterdi ve yüzlerce sene sonra Türkçenin tekrar millî, kültürel ve siyasî bir dil olarak ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Hatta Türk aydınlarıyla olan tartışmalarıyla, mektuplaşmasıyla ve İstanbul ile Ankara'da yaptığı konferanslarıyla halk kültürünün yeni Türk medeniyetinin temel taşı olmasına yardımcı oldu. Aynı zamanda halk edebiyatının bilimsel derlemesinin yollarını da gösterdi. Türkolojiye ve Türk kültürüne yapmış olduğu bunca hizmetine rağmen Türkiye'de ve Macaristan'da da yeterince tanınmış değildir. Bunun en önemli sebeplerden biri, Kúnos'un eserlerinin çoğunun Türkçe'ye tercüme edilmeyişidir. Tezimin başlıca amacı Macar bilgininin hayatı boyunca işlediği konuları ve yazdığı en önemli kitaplarının ve makalelerinin özetini tanıtmak idi. Umarım, çalışmam Ignác Kúnos'un, hak ettiği kadar tanınmasına, onunla ilgili çevirilerin artmasına ve araştırmaların yoğunlaşmasına tetikleyici ve yardımcı olacaktır.

6. SONUÇ

Osmanlı Türklerinin de diğer milletler gibi bir halk edebiyatına sahip olduklarından kuşku duyan, başta Ármin Vámbéry olmak üzere kimi Macar türkologlarının bu görüşünü Kúnos şu sözlerle şiddetle eleştirir:

“...İşte vatanımı terk edeli beş hafta olur olmaz, Rumeli’deki Türk halkının edebiyat kapısını açtım, içeriye girdim, beyitler bahçesinden çiçekler topladım. Küçücük bu demetim, gerçi birkaç çiçekten, birkaç yapraktan ibaret ise de hep bu çiçeklerde tabiatın verdiği koku var. Acaba, üstat Vámbéry’nin şüphesine karşı Allah’ın halkı hiç edebiyatsız olur mu! Ben-i beşerin tarlası hiç çiçeksiz olur mu? Yok, yok, haşa, olamaz!

İşte küçük Adakale’si Macaristan hükmü altında; işte Vidin, Rusçuk, Varna Bulgaristan hükmü altında yine Türkçe hissediyor, bülbülleri Türkçe ötüyor, figanları yine Türk bağrını deliyor. Nerede kaldı koca Türk memleketi? Kendi hükmünde olan Türk halkı ve illâ dünya güzeli İstanbul? Hiç şüphem kalmadı ki, Türk ,folkloru’nun öyle renkli bir ovası olacak ki, ucu bucağı yok! Öyle bir saltanatı olacak ki, türkü gibi beyitlerden başka, cins-cins, renk-renk, kokulu şiirleri de, bol-bol çiçekleri de olmasın!...

Dar-ı dünya bütün yaratılmışlarının ,legende’leri, ,poésie populaire’i olduğu halde Türklerin niye olmasın! Dünyadaki bütün milletlerin ,conte’ [halk masalı] ve ,fable’ dedikleri beyitleri olsun da yalnız Osmanlıların mı olmasın! Dünyanın şekil-şekil halkının ,comédie populaire’i [halk komedisi], olduğu halde, niçin Ertuğrul’un torunlarınıninki eksik olsun!

O sırada, Varna vapurunu beklerken, Türk lisanını öğrenmeğe başlarken, masalların, ninnilerin, bilmecelerin, mânilerin, karagöz ve ortaoyunlarının olup

olmadığını hiç bilmiyordum, haberim bile yoktu. Halbuki, Avrupa'daki bütün milletlerin, dünyanın en çok halkının ,folklor'u çoktan toplanmış, yazılmış ve neşr edilmiş idi. Kütüphaneler var ki, içinde yalnız ,folklor'a dair eserler, halk edebiyatı mecmuaları bulunur. Arapların meşhur millî masal kitabı 'Binbir Gece' dedikleri eser, dünyada pek büyük bir şöhret kazanmıştır. Arap dilinin Türk şiveleri (gerek 1925 baskısında, gerekse Tuncer Gülensoy'un günümüz Türkçesine aktardığı Türk Halk Edebiyatı kitabında "Arap dilinin Türk şiveleri" diye yazılmıştır. Kúnos'un Türkçenin Arapçadan farklı bir dil olduğunu bildiğinden hareketle biz bu ifadeyi "Arap dilinin bütün şiveleri" biçiminde düzeltmeyi uygun bulduk), diyalektleri, Mısır lehçesi, Suriye şivesi; Fas, Marakeş, Trablus, Tunus ağzı, her biri ayrı bir diyalekt sayılarak kendilerine mahsus edebiyatları hep derlenmiş, toplanmış, derc olunmuş duruyor.

*Tatarların bile bu meseleye dair incelemeleri bilinmekte. Kazan Tatarları'nın 'Cır' denilen halk şiirleri çoktan basılmış, Azerbaycan Türklerinin millî türküleri çoktan yayınlanmış... Sâde Osmanlılar mı geri kalsın! Sâde onların halk edebiyatı mı meydana çıkmasın! Olamaz, efendiler olamaz!" (-, **Türk halk Edebiyatı**, İstanbul 1925, s. 33-34; Tuncer Gülensoy 1978, s. 32-33)*

Ignác Kúnos'un yukarıdaki sözleri Türk halk edebiyatının varlığından kuşkulanan hocalarının bu düşüncesinin rasyonel olmadığını kanıtlamak amacıyla Osmanlı topraklarının muhtelif bölgelerinde alan araştırması yapmak suretiyle en başta hocası Vámbéry olmak üzere Avrupa'da yaygın olan bir ön yargıya karşı bir tepkidir. Avrupalı, Türk halk edebiyatının varlığına kuşku ile bakarken, Osmanlı aydını ise henüz halk edebiyatının öneminden habersizdi. Türk halk edebiyatına yönelik araştırmalardan

da söz etmek olanaksızdı. Bundan dolayı Kúnos, halk edebiyatı ürünlerinin artık unutulmaya başladığını yazar.

Kúnos, Macar İlimler Akademisi'nin kendisine sağladığı maddi destek sayesinde yaptığı alan araştırmaları ve yayınlarıyla bir taraftan Avrupa'da yaygın olan ön yargıyı bertaraf etmiş, diğer taraftan Osmanlı Türk aydınının kendi dili ve halk edebiyatının ne kadar önemli olduğunu idrak etmesine katkıda bulunmuştur. Onun sayesinde Avrupa Türk halk edebiyatını tanımaya başlarken, çalışmaları Osmanlı Türk aydını için ufuk açıcı olmuştur. O nedenle biz de tezimizde Ignác Kúnos'un hayatını, bir bilim adamı olarak savunduğu fikirler ile alan araştırmalarına dayanan çalışmalarını inceleme konusu yaptık ve onun Türk folklor araştırmalarında öncü kişiliğini değerlendirmeye çalıştık.

Amacımız, bugün bile yeterince tanınmayan Kúnos'un hayatını, fikirlerini, yaptığı alan araştırmalarını ve bu araştırmalarda başvurduğu ya da denediği derleme yöntemlerini ve eserlerini tanıtmak suretiyle, özellikle Türk folklor araştırmaları tarihini yazacak kişilerin Türk folklor araştırmalarının ilk defa kimin tarafından başlatılmış olduğunu göstermek, eserlerini, alan araştırması yöntemlerini analiz etmek suretiyle ileride Türk folklor araştırmaları tarihinin yazılımına bu başlangıç dönemine dair ihtiyaç duyulan bilgileri ortaya koymak suretiyle yardımcı olmak, ayrıca gerek Türkiye'de, gerekse Macaristan'da Dr. Ignác Kúnos'un hayatını, eserlerini, fikirlerini tanıtacak bir biyografisinin yazılmadığını göz önünde tutarak ona ahde vefa borcumuzu ödemek için bu çalışmayı yapmayı uygun gördük. Onun için de tezimize *Ignác Kúnos. Türk Folklor araştırmalarında bir Öncü* adını verdik.

Kúnos'un, eserlerini (kitap ve makalelerini) Macarca ve kısmen Almanca yazmış olduğunu dikkate alarak, hem eserlerinin tespiti ve bir araya getirilmesi hem de

Macaristan'da onunla ilgili yazılanları görüp değerlendirebilmek; Macar İlimler Akademisi Arşivi'nde bulunduğunu öğrendiğimiz mektuplarını ve araştırma raporlarını okuyup değerlendirmek, ayrıca arşivde bulunan Türk sözlü geleneğinden derlediği halk edebiyatının muhtelif türleri ile ilgili metinleri görmek amacıyla Budapeşte'ye iki araştırma gezisi yaptık.

Tez çalışmamızda, Macaristan'da ve Türkiye'de yaptığımız araştırmalarda tespit ettiğimiz verileri analiz edip değerlendirmeye çalıştık. Tez çalışmamızda vardığımız sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

19. yüzyılının ortalarında Macarların aslında Fin-Ugor menşeli bir kavim olduğu teorisinin ortaya atılmasıyla, Macarların menşeleri ile ilgili tartışmalar yeniden alevlenir. Bu tartışmaları rasyonel ve bilimsel bir sonuca bağlamak amacıyla Macar İlimler Akademisi, bir taraftan genç bir bilim adamı ve Kúnos'un çocukluk arkadaşı olan Bernát Munkácsi'yi Fin-Ugor dillerini ve halklarını araştırmak üzere Fin-Ugor asıllı olarak kabul edilen Ostyak ve Vogul halklarını yaşadığı Batı Sibirya'ya gönderirken, diğer taraftan Ignác Kúnos'u da akraba bilinen Türklerin dilini ve kültürünü araştırmak amacıyla Osmanlı devletine gönderir.

Kúnos'un ilk durağı Adakale olur, daha sonra İstanbul ve Anadolu'da yıllarca sürecek araştırma gezileri düzenler. Bu araştırmalar hakkındaki bilgileri mektup ve raporlarla hocası Macar İlimler Akademisi üyesi Dr. Budenz'e; derleyip yayıma hazırladığı dil ürünlerini de yayımlanmak üzere Macar İlimler Akademisi'ne gönderir. Macar halkının ve dilinin menşei ile ilgili tartışmaların sonucunda Fin-Ugor halklarından olan Vogul ile Ostyaklar'ın dillerini ve edebiyatlarını derleyen

Munkácsi'nin Macarların Ugor menşeli olduğuna dair tezi bilim insanlarınca benimsenip kabul görmesine rağmen Kúnos, Macarların Türklerle akraba olduğuna dair tezini hayatının sonuna kadar savunmuştur. Macarların Fin-Ugor menşeli olduğu tezi kabul edildikten sonra Kúnos, Macar bilim adamlarının Türkoloji araştırmalarına verdikleri önemin azaldığına üzüntüyle dikkati çeker ve bu tutumu eleştirir.

Kúnos'un Osmanlı devletine gelmesi türkoloji araştırmaları için bir kilometre taşı sayılmaktadır. Kúnos, 1885-1890 arasında Osmanlı devletinde kaldığı sürece imparatorluğun birçok yerinde alan araştırması yapar.

Kúnos, kendi kültüründen çok farklı bir kültüre sahip olan Osmanlı ülkesinde o zamanın koşulları içerisinde bu kadar kısa bir sürede yüzlerce makale ve birçok kitabın yanısıra Macar İlimler Akademisi arşivinde ve ailesinin elinde bulunan Türk halk diline ve halk edebiyatına ait yaklaşık olarak birkaç bin sayfalık zengin ve çok değerli malzeme derlemiştir.

Ancak Kúnos, bu malzemeleri halk ağızından derlerken çoğu zaman derleme yöntem ve teknikleri hakkında bize doğrudan bilgi aktarmamaktadır. Ancak onun alan araştırması yaparken kaynak kişilere nasıl temas kurduğu, onları konuşturmak için ne gibi roller veya tavırlar takındığı hakkında bir takım bilgileri satır aralarında okuyabilmekteyiz.

Kúnos, kadın-erkek, okumuş-okumamış, şehirli-köylü-göçebe veya tarikat mensubu insanlardan derlemeyi başarıp bugün Macaristan'da bulunan çok büyük halk edebiyatı malzemesini toplamayı başarmıştır.

Anadolu'da araştırmalar yaptığı dönemde Kúnos, kendisine bilgi aktaran bazı kaynak kişilerin adlarını genelde not etmediği için kaynakları anonim kalmışlardır.

Kaynak kişilerin cinsiyetleri, yaşları, eğitimleri, oturdukları yerler ile anlatma teknikleri hakkında da bilgi vermemiştir. Belki de Kúnos, folklor ürünlerinin bireysel ürünler olmadığı görüşünden hareketle kaynak kişilerin kimlikleri ile ilgili bilgileri kendi çağında yaşamış birçok Avrupalı folklorist gibi önemsememiştir.

Eserlerinden onun kaynak kişileri ile ilgili vermiş olduğu bilgiler arasında tespit edebildiklerimiz şunlardır: İki masalı Karamanlı bir meddahtan, şaire Nigâr Hanım'ın annesinden, Hüsnü Efendi'nin, Urfi ve İsmet Bey'lerin eşlerinden ve onların evlerinde bulunan diğer akraba kadınlarından derlemiş ancak onların adlarını doğrudan doğruya vermemiştir. Fakat Kúnos'un, kendisine kaynak kişilik yapmış kimi kadın ve erkeklerin adlarını açıkça belirttiği de saptanmıştır, örneğin Hüseyin Efendi'nin zayıf eşi Latife Hanım, Mevlevî dervişi Şeref Efendi, Ermeni kızı Aznif gibi.

Kúnos'un, İstanbul ve Anadolu'daki araştırmalarını sonuçlandırıp Macaristan'a dönmesinden sonraki dönemlerde yaptığı alan araştırmalarında, kendisine kaynak kişilik yapmış insanların adlarını vermeye daha çok özen göstermiş (örneğin I. Dünya Savaşı'nda Tatar esir kamplarında yaptığı derlemelerinde en önemli kaynak kişilerinin adlarını verir) onun kaynak kişilerin kimliklerini önemsemediği görülür.

Kúnos, hocası Ármin Vámbéry'den aldığı tavsiye mektupları ve kendi çabaları sayesinde tanıştığı Türk aydınları (örneğin, Şeyh Süleyman Efendi, Nigar Hanım, Macar Osman Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Münif Paşa, Ebüzziya Tevfik Bey, Recaizade Mahmut Ekrem, Ahmet Rasim, Hulûsi Bey, Veled Çelebi İzbudak) araştırmalarının konusunu öğrenince şaşırılmış ve onu anlamamış olsalar da kendisinin ikna edici açıklamaları sayesinde yapmakta olduğu araştırmaların, kendilerinin Osmanlı devletinin modernleşme çabalarına katkıda bulunduğunu anlayınca Kúnos'a yardımcı olmaya

çalışırlar. Ahmet Vefik Paşa, Nigâr Hanım, Münif Paşa gibi Türk aydınları Kúnos'u kendi evlerine davet ederek, akrabalarından ve hizmetçilerinden derleme yapmasına, onun yayına hazırladığı kitap ve makalelerin düzeltilmesine yardımcı olmanın yanısıra, onun Anadolu'ya yapacağı araştırma gezileri için devletin yetkili kurumlarından izin belgesi sağlamasına katkıda bulunurlar.

Türk gazeteciler, Kúnos'un çalışmaları ile ilgili yazdıkları haberlerle okuyucularında halk diline ve edebiyatına ilginin uyanmasına yol açarlar. Ahmet Râsim gibi yazar ve gazeteciler Kúnos'un telkinleriyle halk edebiyatının muhtelif türleri üzerinde araştırmalar yapmaya ve bu araştırmaları yayımlamaya başlarlar. 1800'lü yılların sonunda ve 1900'lü yılların başında Türk aydınlarının folklor bilim disiplini ile ilgili yazdıkları makaleler ve bu makalelerde kullandıkları terminoloji ile fikirler, Grimm kardeşlerden Kúnos'a yansıyan, folklorla milliyetçi açıdan yaklaşımı yansıtan görüşün etkilerini taşırlar.

Rıza Tevfik Bölükbaşı *Folk-lore* adlı makalesinde Kúnos'tan ve onun araştırmalarından bahseder. Aynı makalede bir Egin türküsünden bahseden Rıza Tevfik'in sözleri, Grimm kardeşlerinin düşüncelerinden etkilenmiş olan Kúnos'un folklor hakkındaki düşüncelerini hatırlatır: „Her halde bu şiir [yani Egin türküsü] falan ve filân kadının sözü değil alelittlak [ayırt etmeden] Eginli bir kadının, memleketinde tek kalmış bir Türk kadınının, bir yeni gelinin 'figan-ı hasreti'dir. Bu türlü şiirlerin [türkülerin] sıfat-ı kâşifesi (impersonel) olmasıdır. İşte asıl 'Folklor' bunlara derler” (Rıza Tevfik (Bölükbaşı), *Folk-lore*, Peyam Gazetesi-Edebî İlave (20 Şubat) sayı 20, İstanbul 1329, Tercüme eden M. Şakir Ülkütaşır, **TFA** Cilt 15, 1974, s. 7059).

Kúnos'un türkoloji ile ilgili bu çalışmalarından haberdar olan kimi Türk aydınları, kendisinden Türk dilini sadeleştirme konusunda yardım isterler: Selanikteki *Yeni Lisan Cemiyeti* temsilcileri Kúnos'a bir mektupla başvurarak, cemiyetlerinin amacının Türk dilini yabancı dillerin etkisinden kurtarmak olduğunu bildirip kendisinin konu ile ilgili görüşüne başvururlar. Kúnos, onlara verdiği cevapta, genel olarak yaptıklarını onaylamakla birlikte, Türkçeye girmiş bütün Arapça ve Farsça sözcüklerin atılmasının yanlış olduğunu, son dönemde Batı menşeli dillerden özellikle Fransızcadan Türkçeye aktarılan sözcüklere de karşı olduğunu belirtip, dilde yenileşmenin dilciler tarafından yürütülmesinin gereği üzerinde durur. Kúnos, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra ülkenin çok hızlı bir şekilde modernleşmesinin Türk halk kültürünün varlığını tehdit ettiği görüşündedir.

Kúnos, Osmanlı topraklarındaki derlemelerini bitirip Macaristan'a döndükten sonra yaptığı derlemelerden ve bunları takip eden yayınlarından dolayı ülkesinde ve yurt dışında da büyük takdir kazanır. Budapeşte Üniversitesi'nde hocalığı devam ederken *Macar Krallığı Doğu Ticaret Akademisi*'nin müdürü seçilir ve Bernát Munkácsi ile birlikte bugüne kadar en önemli oryantalistik dergilerden sayılan *Keleti Szemle* dergisini yayınlamaya başlatır. Ayrıca Wilhelm Radloff gibi önemli Avrupa'lı türkologlar, onun çalışmalarının değerini anlayıp çalışmasından yararlanırlar: Radloff, türkolojinin temel eserlerinden sayılan *Türk Lehçe Örnekleri* (Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme) eserinin Osmanlı-Türk Lehçesini tanıtan 8. cildinin Kúnos tarafından hazırlanması ve Alman doğu bilimcisi, Georg Jacob'un, "Kúnos'un derlemeleri olmasaydı [Almanya'daki] *Türk Kütüphanesi* (Türkische Bibliothek) kurulamazdı", demesi bunun en iyi delilidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra devletin kültür anlayışı Arap ve Fars medeniyetinden etkilenmiş olan Osmanlı kültürünün yerine halk kültürünün lehine değişir. Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra Kúnos, İstanbul'da ve Ankara'da Türk halk edebiyatı hakkında konferanslar vermesi için Türkiye'ye çağırılır. 1923'ü izleyen kısa süre içinde Türkiye'ye davet edilmesi onun araştırmalarının burada ne kadar önemsendiğini gösterir. Kúnos'un, kırk yıl önce yaptığı derlemelerinin önemini anlayan Türk devletinin kurucuları onu örnek bir kişi görüp, Türk halk edebiyatının derlemesini de başkalarına örnek gösterirler. Bu yüzden Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikasının halk kültürüne yönelmesinde Kúnos'un etkisi vardır diyebiliriz.

Kúnos'un Türk halk edebiyatı ile ilgili bilimsel çalışmalarını iki kategoriye ayırabiliriz: Derlediği metinlerin genelde kitap olarak yayımlanan ve bu metinlerle ilgili yaptığı bilimsel araştırmalarının sonucunu açıklayan, çoğunlukla makalelerden oluşan eserler. Avrupalı ve Türk türkologlar ilk olarak onun kitap ve makalelerinin sayesinde Türk halk edebiyatı ile tanışma fırsatını bulurlar.

Kúnos, Türk halk masallarının Macar masalları ile erken farkettiği benzerliğini Theodor Benfey'in *göç teorisini* (Wanderungstheorie) örnek alarak, bunların Hindistan'dan ya da İran'dan gelmelerine ve hem Türklerin hem de Macarların halk edebiyatı ürünleri haline gelmelerine bağlar. Yine Benfey'in teorisini dikkate alarak masalları iki kategoriye ayırır: *hayvan masalları* ve "kocakarı masalları" (diğer masallar). Benfey'in göç teorisi de masalları iki kategoriye ayırır: Orta Çağda Hindistan'dan gelen masallar ve daha eski, Eski Çağda da Avrupa'da da var olan Esop'un *hayvan masalları*. Daha sonraki dönemlerde yazdığı çalışmalarında Kúnos, çeşitli halkların masallarının benzemesinin bir başka sebebi olarak, komşu halkların

masallarının birbirini etkilediklerini gösterir. Kúnos, Türk masallarının Orta Doğu ve Avrupa masalları arasında bir köprü oluşturdıklarına inandığını da yazar.

Kúnos, sözlü gelenekte yaşayan Türk halk hikâyelerinin Türkler tarafından Orta Asya'dan getirildiklerini, Anadolu'da ise Ortadoğu halk hikâyeleri tarafından etkilenip halkın anlatıları arasında yaşamlarına devam ettiklerini yazar. Bu görüşü daha çok Grimm kardeşlerin *miras teorisinin* etkisindedir. Kúnos, eserlerinde yaratıcıları belli olmasından dolayı halk edebiyatı ürünü olarak saymadığı meddah hikâyelerini bazan masal bazan hikâye olarak adlandırır. Bundan dolayı bu konuda henüz kararsız olduğu görülür. Bazı masal kitaplarına meddah hikâyelerini de eklemiştir. Ayrıca 1902'de yazdığı (Shakespeare'in) *Venedik Tüccarı'nın doğu menşei hakkında ek bilgi* adlı makalesinde Kúnos, bazı Doğu menşeli halk hikâyelerinin Avrupa edebiyatını etkilediklerini belirtmek suretiyle Avrupa'da yaygın olan masalın kökeni ile ilgili görüşler ve araştırmaları yakından izlediğini belli eder.

Kúnos, halk efsanelerini Mevlevîlik, Rufaîlik ve Bektaşîlik gibi tarikatların dervişlerinden derlemiştir. *Kıyas-ı Enbiya*'da anlatılan efsanelere benzeyen bu etiyolojik efsanelerin tanıtımında Kúnos'un, halk efsaneleri ve onları yaşatan dervişleri yüzeysel tanıdığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin Nuh ile ilgili anlatılan bazı efsaneleri Hazret-i Süleyman'a atfeder.

Kúnos, Osmanlı devletine gelmeden önceki dönemde halk türküleri hakkında önemli bir keşif yapar: Daha önce Avrupalı türkologlar tarafından aralarındaki farkın ne olduğunu bilinmeyen türküler ve şarkılar arasındaki farkı belirtir: Türküler, halk tarafından hece ölçüsünü kullanılarak söylenen halk edebiyatı ürünleri olurken şarkılar

ise Arap ve Fars dilinin ve kültürünün etkisinde doğan, arûz ölçüsünde olup, okumuş insanlara hitap eden bir türdür.

Kúnos, Türküler hakkında bir başka önemli tespit de bulunur: Ona göre türküde söz ve melodi aynı ölçüde önemlidir. Bu yüzden, türküler sözleri ve melodileri ile birlikte derlenmelidir. Ancak kendisinin müzikolog olmadığı için türkülerin yalnızca sözlerini tespit etmek zorunda kaldığını da dile getirir. Kúnos, mânilerin çeşitleri ve halk kültüründeki yerleri ile ilgili de ayrıntılı bilgiler verir. Kúnos, mâniler ve türküler yanında halk tarafından söylenen başka manzume türlerini de tespit etmiş: Ramazan aylarında *bekçilerin okuduğu destanları*, *haydut türkülerini* ve *oyun türkülerini* de derlemiştir.

Kúnos, o dönemin folkloristlerinin düşüncelerine uyarak âşıkların türkülerini, yaratıcıları belli olduğu için onları halk edebiyatı ürünleri olarak görmez. Kúnos'un bu görüşü de, dönemin Avrupalı folkloristlerinin halk kültürünü ve edebiyatını halkın kolektif ürünü olarak sayan *miras teorisini* yansıtıyor.

Kúnos, yazıya geçirilmiş halk hikâyelerinin İran ve Azerbeycan Türkleri arasında ortaya çıktığını, oradan Anadolu'ya ve İstanbul'a geldiklerini yazar. *Halk hikâyelerini*, kendi deyimiyle *halk romanlarını* oluşum tarihlerine göre üç kategoriye ayırır: Osmanlı devletinin kurulmasından önceki beylikler döneminin politik durumunu yansıtan *haydut hikâyeleri*; ondan sonraki dönemden başlayarak 18-19. yüzyıllara kadarki dönemde meydana gelen *aşk hikâyeleri* ve genel olarak 19. yüzyılda doğan ve âşık karşılaşmalarını konu eden *âşık hikâyeleri*.

Yakınları tarafından Kúnos'un en sevdiği Türk halk edebiyatı türü olarak *Nasreddin Hoca fıkraları* gösterilir. Kúnos, Nasreddin Hoca'nın gerçekten yaşamış bir

kişi olduğuna inanır. O nedenle Hoca'nın yaşadığı dönemi ve bölgeyi tespit etmeye çalışır. Ancak, Nasreddin Hoca ile ilgili bazı fıkraların Hoca'dan çok daha önceki dönemin ürünleri olduğunu da tespit eder. Nasreddin Hoca'ya ait olmayan fıkraların sonradan Hoca'ya mal edildiğini, halkın beğendiği her fıkrayı Nasreddin Hoca'ya atfedildiğini yazar.

Kúnos, Türk gölge oyununun temelde okumuş Osmanlı ile köylü arasındaki çatışmayı simgelediğini belirtir ve Türk gölge oyununun kökeni ile ilgili;: Türk gölge oyununun Çin gölge oyunundan kaynaklanmış olabileceğini ya da eski Yunan *mimus*ların etkisi sonucunda teşekkül etmiş olabileceği gibi iki farklı görüşe yer verir... Kúnos, Karagöz oyunları hakkında yazdığı çalışmalarında hayalciyi, onun oynattığı figürleri ve gölge oyununun özelliklerini tanıtır ve *gölge* oyunu ile ortaoyunun karşılıklı etkileşimine dikkat çeker.

Kúnos, ortaoyunun İtalyan *Commedia dell'arte* veya eski Yunan tiyatrosunun etkisi sonucunda meydana geldiğini belirtir. Ortaoyununun başlıca güldürü unsurunun *taklit* olduğuna işaret edip Türk ortaoyunlarını farklı milletleri, meslekleri ve insan tiplerinin alay konusu edilen oyunlar: *taklit oyunları*; baş aktörü Bekri ya da Tuzsuz olan *sarhoş oyunları*; eski Türk geleneklerini (örneğin kız kaçırma) konu alan oyunlar olmak üzere üç kategoriye ayırır. Kúnos, ortaoyununun Türk gölge oyunu ile olan benzerliğine dikkati çeker. Ancak ortaoyununun, karagöze karşın Türk halk kültürünün en çabuk modernleşen türü olduğuna dikkat çekerek, ortaoyununun modern Türk komedisinin temel taşı olabileceğinin altını çizer. Bundan dolayı ortaoyunu yerine “ucuz” Fransız komedileri örnek alınarak yaratılmak istenilen Türk komedisini ve bu tutumlarıyla ortaoyununun unutulmasına neden olduklarını ileri sürdüğü Türk yazarlarını eleştirir.

Kúnos, Ahmet Râsim'i ortaoyunu hakkında araştırma yapmaya ve onunla ilgili bildiklerini yayınlamaya ikna ederek bu Türk seyirlik oyununa olan halkın ilgisini artırmak ve bu geleneği unutulmaktan kurtarmayı amaçlamıştır.

Osmanlı Türk Lehçesinin halk edebiyatını keşfedip tanıtan Kúnos, bunlarla yetinmeyip Türkolojinin başka alanlarıyla da ilgilenmiştir: Örneğin I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan askerleri tarafından esir alınan, Rus ordusuna mensup Tatar, Başkurt, Nogay, vb. Türk soylu topluluklardan gelen askerlerin dilini ve halk edebiyatlarını araştırıp büyük bir malzeme toplar. Bu çalışmalarını Osmanlı topraklarında yaptığı derlemeleriyle kıyasladığımız zaman, esir kamplarında Tatar askerlerden yaptığı derleme faaliyetlerinin daha sistematik olduğu ve araştırmalarında kendisine kaynak kişilik yapmış esir askerlerin kimliklerine daha çok önem verdiği görülür. Bu durum bize Kúnos'un halk bilimindeki gelişmeleri yakından takip etmek suretiyle bilgisini güncelleştirmeyi bildiğini gösterir. Nitekim Kúnos'un, esir kamplarındaki derleme faaliyetlerinde fonograf kullanmıştır. Ne yazık ki söz konusu esir kamplarında yaptığı derlemelere ait metinleri analiz edip değerlendirme fırsatı bulamamıştır. Onun değerlendirip yayımlama fırsatı bulamadığı bu arşiv malzemesi, son zamanlarda Macar bilim adamlarının dikkatini çekmiş, bunun sonucu bu arşiv malzemesine dayanan yayınlar yapılmaya başlanmıştır.

Bunların dışında Kúnos, Türk diliyle ilgili çok sayıda makale ve kitap yazmıştır. Bu tür çalışmalarının bir bölümü Türkçeyi Macarlara öğreten kitaplardır. Kúnos, bu kitaplarda çok sayıda halk edebiyatına ait örnek metinler kullanmıştır.

Kúnos'un dil bilimsel çalışmalarının bir kısmı mukayeseli dil çalışmaları mahiyetindedir. Bu çalışmalarında özellikle Osmanlı hakimiyeti döneminde Macarca ile

Türkçenin karşılıklı etkileşimi üzerinde durur. Bu tür çalışmalarında bazı önemli tespitlerde bulunmuş olmasına rağmen, Kúnos'un bir takım yanlışlar yaptığı da dikkati çeker. Örneğin: Bazı makalelerinde bir sözcüğün menşeyini yanlış tespit etmiştir. Nitekim onun çalışmalarının bilimselliğine yönelik eleştiriler, kendisi henüz hayatta iken ve Budapeşte Üniversitesi'nin *Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü* başkanlığına başvurduğu zaman onun çalışmalarını değerlendiren jüri üyelerinden József Szinnyi'nin raporuna da yansımıştır.

Kúnos'un Anadolu'da konuşulan Türkçe ağızlar hakkında yapmış olduğu çalışmalarının daha sonraki dönemde yapılan diyalektoloji çalışmalarına pek yansımadağı, bu çalışmalar hakkında nadiren bahsedildiğı zaman ise bunların eleştirilerin hedefi olduğı dikkati çekmektedir. Bu çalışmalar hakkında Örneğin Zeynep Korkmaz'ın *Güney-Batı Anadolu Ağızları* adlı kitabında Kúnos'un diyalektoloji çalışmalarına yönelttiğı eleştiriler arasında şunları bulabiliriz şunları sırayabiliriz: çalışmalarının fonetik açıdan yüzeysel olduğı; ağızların tespiti çalışmalarında yeterli sayıda kaynak kişiden yararlanma yoluna gitmediğı; Ağızların tespitinde dil bilimsel açıdan kaynak kişilerin seçiminde titiz davranmadığı; Kúnos'un Anadolu diyalektoloji coğrafyasına yönelik yapmış olduğı tespitlerin gerçeğı yansıtmadığı, örneğin Aydın ağzının Aydın'dan Konya'ya kadar geniş bir coğrafyada yaygın olduğuna dair görüşünün doğru olmadığını yazmaktadır.

Ignác Kúnos'un dil bilimsel araştırmaları ve değerlendirmeleri hakkında yapılmış bu eleştiriler karşısında onun Türk folkloruna ve özellikle de Türk sözlü edebiyatına yönelik derleme ve araştırmaları genel olarak Batıda ve Türkiye'de de 20. yüzyılın başlarından itibaren olumlu değerlendirilmiş ve onun Türk folklor

araştırmalarında bir öncü olduğu hem batılı folkloristler ve oryantalistler hem de Türk folkloristler tarafından teyid edilmiştir.

Onun alışmaları Türkiye’de ve Avrupa’da Türk folkloruna ilginin artmasına yol açmıştır.

Kúnos’un Macarca, Almanca ve Türkçe yaptığı yayınlarının yanısıra Fransızca, İtalyanca yazdığı makaleleri de vardır. Onun çok farklı dillerde araştırmaları ile ilgili makale ve kitaplar yazmasının bir amacı da kuşkusuz Türk kùltürünü ve folklorunu uluslararası alanda tanıtmak istemesidir. Nitekim onun bu amacının gerçekleştiğini de söyleyebiliriz. Eserleri Avrupa’da Türk folkloruna olan ilgiyi artırıp oryantalistlerin, türkologların Osmanlı coğrafyasında yaşayan Türklerin diline, halk edebiyatına başka bir sözle halk kùltürüne olan ilgi duyulmasına yol açmıştır.

Kúnos’un, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından önce Balkanlar’da, Anadolu’da ve İstanbul’da yaptığı çalışmalar ve fikirleri birçok Türk aydınının ve kurumunun Osmanlıca yerine Türk halk diline ve halk edebiyatına başka bir deyişle Türk folkloruna ilginin uyanmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Bunun sonucu Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra da Kúnos, resmen Türkiye’ye davet edilmiş, 1925-1926’da İstanbul’da ve Ankara’da üniversitelerde verdiği konferanslarla cumhuriyetin dil ve kùltür politikalarının oluşmasında katkıda bulunmuş bir Türk dostudur.

7. KAYNAKÇA

7.1. GENEL BİBLİYOGRAFYA

7.1.1 Ignác Kúnos'un yayınladığı eserleri

- Munkácsi Bernát, **A belviszonyragok használata a magyarban** (Lokatif ve Datif Eklerinin Macarca'daki Kullanışı), **ÉNYSZK** XII- 4. koll. 1., Bp. 1884
- **A ki igekötö használata. Adalék a magyar jelentésstanhoz** (*ki* Önekinin Kullanışı. Macar Anlambilimine Katkılar), 32 sayfa, Bp. 1884
- Török zsidó világ (Türk Yahudi dünyası), **MZSSZ** II, Bp. 1885
- **Három karagöz játék.** Török szövegét följegyezte és magyarra fordította - (Üç karagöz oyunu. Türkçe metnini not eden ve çeviren -), Bp 1886
- **Oszmán-török népköltési gyűjtemény I. Oszmán-török népmesék.** Szóbeli közlés után gyűjtötte - (Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler I. Osmanlı Türk halk masalları. Sözlü anlatımdan derleyen -), Bp XLV 1887
- Über türkische Schattenspiele. Karagös (Türk gölge oyunu hakkında. Karagöz), **Ung. Rev.** (Ungarische Revue), Bp 1887
- Eine türkische Siegfried-Sage (Türkçe bir Siegfried Efsanesi), **Ung. Rev.**, Bp 1887
- Magyar – török meseképek (Macar-Türk masal manzaraları), **MS** VII, Bp 1887
- **Orta ojunu. Török népszínháték.** Följegyezte, fordította és jegyzetekkel látta el - (Ortaoyunu. Türk halk tiyatrosu. Not eden, tercüme eden ve açıklamalar ekleyen -), Bp 1888

- Türkische Volkslieder I (Türk Halk Türküleri), **WZKM II**, Wien 1888
- Türkische Volkslieder II, **WZKM III**, Wien 1889
- **Török népmesék.** Vámbéry Ármin előszavával (Türk Halk Masalları. Ármin Vámbéry'nin önsözöyle), Bp 1889
- **Oszmán-török népköltési gyűjtemény II. Oszmán-török népmesék és népdalok** (Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler II. Osmanlı Türk halk masalları ve türküleri), Bp 1889
- **Anatóliai képek** (Anadolu Manzaraları), Szépirodalmi Könyvtár 8., Bp. 1891
- Türkische Volkslieder III, **WZKM IV**, 1890
- Jelentés harmadik ada-kalei utamról (Adakale'ye yaptığım üçüncü araştırma gezisi hakkında rapor), **Ethn.** II, Bp. 1891
- **Kisázsiai török nyelvjárások I. Brussa és Ajdin vidéke** (Küçük Asya Türk Dialektleri. Bursa ve Aydın Civarı), Bp. 1892
- *Ibrik* és származékai [Szómagyarázatok] [*Ibrik* ve türevleri (Söz açıklamaları)], **Nyr XXI**, Bp 1892
- *Szubasa, harámbasa* [Szómagyarázatok] [*Szubasa, harámbasa* (Söz açıklamaları)], **Nyr XX**, Bp 1892
- Türkische Volksromane in Klein-Asien [1] (Küçük Asya'dan Türk Halk Romanları), **Ung. Rev.** XII, Bp. 1892
- A török nők nyelve és költészete (Türk kadınlarının dili ve şiiri), **NyK XXXIII**, Bp. 1893
- Török-magyar szóegyezések. *Galiba, Eben gubát cserélt, Szemény, Szemény, Burjunti* [Szómagyarázatok] [Türkçe ve Macarcada ortak kelimeler. Galiba,

- Eben gubát cserélt, Szemény, Szémény, Burjunti (Söz açıklamaları)], **Nyr XXII**, Bp. 1893
- Türkische Volksromane in Klein-Asien [2] (Küçük Asya'dan Türk Halk Romanları), **Ung. Rev.** XIII, Bp 1893
 - Egy török újságíró szerencséje (Bir Türk gazetecinin talihi), **MS XVIII** (1892-1893), s. Bp 1893
 - **Turkish Fairy Tales and Folk Tales.** Colected by -. Transl. From the Hungarian version by R. N. Bain (Türk Peri Masalları ve Halk Masalları. Derleyen - Macarcadan çeviren R. N. Bain), London 1896
 - Kisázsia török dialektusairól (Küçük Asya'nın Türk Diyalektleri), Bp.1896
 - Az oszmán-török nyelv idegen elemei (Osmanlı Türk dilinde yabancı unsurlar), **Akad. Ért.** VII, Bp 1896
 - A török nyelv idegen elemei [2] (Türk dilinde yabancı unsurlar), **NyK XXVII**, Bp. 1897
 - Oszmán-török jövevényyszók [Szómagyarázatok] [Osmanlı Türkçesinden alıntı szözcükler (Söz açıklamaları)], **Nyr XXVI**, Bp. 1897
 - A török nyelv magyar elemeiről (Türk dilinde Macarca unsurlar), **Akad. Ért.** VIII, Bp. 1897
 - A török nyelv idegen elemei [3] (Türk dilinde yabancı unsurlar), **NyK XXVIII**, Bp. 1898
 - Oszmán-török jövevényyszók [Szómagyarázatok] [Osmanlı Türkçesinden alıntı szözcükler (Söz açıklamaları)], **Nyr XXVII**, Bp. 1898

- Magyar-oszmán nyelvi érintkezések (Macarcanın Osmanlı Türkçesi ile olan etkileşimi), **Akad Ért.** IX, Bp. 1898
- Mundarten der Osmanen. Gesammelt und übersetzt von -. (Osmanlı Halk Ağızları. Derleyen ve çeviren -) **Proben.** Hrsg. Von W. Radloff. VIII. Theil. St. Petersburg 1899
- **Naszreddin Hodsa tréfái.** Török (Kisázsiai) szövegét összegyűjtötte, fordította és jegyzetekkel látta el - (Nasreddin Hoca Lâtifeleri. Türkçe [Küçük Asya'lı] metinlerini derleyen, çeviren ve bunlara notlar ekleyen -), Bp. 1899
- La poésie populaire des Turcs-Osmanlis (Osmanlı Türklerin halk edebiyatı), **Actes XI. Congrès des Oryentalistes.** Sect III. (Rome) 1899
- Az újabb török irodalom (Yeni Türk edebiyatı), **Budapesti Napló** Nr. 216, Bp. 1899
- **Chrestomathia Orientalis.** Oszmán-török és szerb-bolgár olvasmányok (Doğulu Metinler Külliyyatı. Osmanlı Türkçesi ve Sırpça Bulgarca okuma kitabı), Bp. 1900
- Az újabb török irodalom fejlődése (Yeni Türk edebiyatının gelişmesi), **Bpsz** CI, Bp. 1900
- **Turkish Fairy Tales and Folk Tales.** [İkinci Baskı] Collected by -. Transl. From the Hungarian version by R. N. Bain (Türk Peri Masalları ve Halk Masalları. Derleyen - Macarcadan çeviren R. N. Bain), London 1901
- A török hódoltság emléke szókincsünkben (Macar söz hazinesinde Türk hakimiyetinin izi), **Akad Ért.** XII, Bp. 1901

- A török irodalom fénykora (Türk edebiyatının altın çağı), **Bpsz CVI**, s. 182-201, Bp, 1901
- Šejx Sulejman Efendi's Čagataj-osmanisches Wörterbuch (Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatayca-Türkçe Sözlüğü), **KSz III**, Bp. 1902
- Adalék a *velencezi kalmár* keleti eredetéhez (*Venedik Tüccarı*'nın doğulu menşei hakkında ek bilgi), **Évkönyv**. Kiadja az izr[aelita]. Magyar Irodalmi Társulat, Bp. 1902
- A török nyelv rhytmusáról (Türk dilinin ritimi hakkında), **Akad Ért. XV**, Bp. 1904
- **Janua linguae otomanicae**. Oszmán-török nyelvkönyv, nyelvtan, szótár, olvasmányok (Osmanlı-Türkçesine giriş. Osmanlı Türkçesi Dil Kitabı, dil bilgisi, szözlük, metinler), Bp. 1905
- **Türkische Volksmärchen aus Stambul** (İstanbul Türk Halk Masalları), Leiden XXXII, Bp. 1905
- **Türkische Volkserzählungen** (Türk halk hikâyeleri), **Ung. Rundschau** (Ungarische Rundschau) Bp. 1905
- Török nyelvhibák (Türk dil hataları), **Nyelvészeti Tanulmányok I/1**. Kolozsvár 1905
- A török nyelv szóképzése (Türk dilinde kelime oluşum), **Akad. Ért. XVI**, Bp. 1905
- Adalékok a jarkendi (keletázsiai) törökség ismeretéhez (Yarkend [Doğu Asya] Türklerinin tanınması için kátkılar), Bp. 1906
- **Ada-kálei török népdalok** (Adakale Türk Halk Türküleri), Bp 1906

- Válasz Szinnyei József birálatára (József Szinnyei'nin eleştirisine cevap), KSz VII, Bp. 1906
- **Materialen zur Kenntniss des Rumelischen Türkisch.** Teil I-II. Türkische Volksmärchen aus Ada-Kale. Teil I.: Originaltexte mit Einleitung. Teil II.: Deutsche Übersetzung mit Sachregister. Beiträge zum Studium der Türkischen Sprache und Literatur. Hrsg. v. – und Fr. Giese (Rumeli Türkçesinin Öğrenmesini Sağlayan Malzeme. Bölüm I-II, Adakale Türk halk masalları. Bölüm I.: Önsöz ile orijinal metinler, Bölüm II.: Dizin ile Almanca çeviri. Türk dili ve edebiyatının tanınmasına katkılar. Yayımlayan – ve Fr. Giese) Leipzig – New York 1907
- **Das türkische Volksschauspiel.** Orta-ójnu. Gesammelt, mit Einleitung versehen, ins Deutsche übertragen und mit Illustr. Herausgeben v. - (Türk halk tiyatrosu. Ortaoyunu. Derleyen, önsöz yazan, Almancaya çeviren ve resimler ekleyen -), Leipzig 1908
- **Török földön.** [A kis-ázsiai és bagdadi vasút történetével] [Türk topraklarında. Anadolu ve Bağdat demiryolunun tarihi ile)], Bp. 1911
- Török nyelvújítás (Türkçenin yenilenmesi), **Nyr** XLI. Bp. 1912
- **Fourty-four Turkish Fairy Tales.** Illustrated by W. Pogány (Kırk dört Türk Peri Masalı. Resimler W. Pogány), London 1913
- **Keleti Frazeológia.** Kérdések az első segély nyújtáskor (Türkçe nasıl söyleniyor? İlk yardım sırasında sorulan sorular), Bp. 1913
- Irán és Turán (Íran ve Turan), **MF** IV, Bp. 1914
- Horologium Turcicum (Türk saati), **Bpsz** CLX, Bp. 1914

- A nyugati kultúra hatása a török irodalomban, Az 1915 április 26-án tartott Körösi Csoma-emlékülésen olvasta Kúnos Ignác levelező tag (Türk edebiyatına Batı kultürünün etkisi, 1915 şubatındaki Körösi Csoma'yı anma kongresinde muhabir üyemiz Ignác Kúnos'un verdiği konferans), **MIA yayımları**, Bp 1916
- Tatár foglyok táborában. Jelentés a mohamedán foglytáborban végzett tanulmányokról (Tatar esirlerin kampında. Müslüman esir kampında yaptığım araştırmalar hakkında bildiri), **Bpsz CLXV**, s. Bp. 1916
- Tatár foglyok táborában. Jelentés a mohamedán foglytáborban végzett tanulmányokról (Tatar esirlerin kampında. Müslüman esir kampında yaptığım araştırmalar hakkında bildiri), Bp. 1916
- **Török nyelvkönyv II.** Beszélgetések, kereskedelem, ipar, török írás, szójegyzék (Türkçe Dil Kitabı. Konuşma, ticaret, sanayi, Türk yazısı, söz dizini), Bp. 1917
- Keleti kultúrképek (Doğu'nun kültür manzaraları), **MF VIII**, Bp. 1918
- **Halk Edebiyatı Örnekleri**, 1 – Mâniler İstanbul 1339 (1920)
- Török szók magyar átírásban (Türkçe kelimelerinin Macarca transkripsiyonu), **Nyr L**, Bp. 1921
- **Halk Edebiyatı Nümuneleri. Türkçe Ninniler** (Les berceuses turques), İstanbul 1341 (1922)
- **Adakale mesekertje.** Török népmesék. Illusztr Fáy Dezső (Adakale'nin Masal Bahçesi. Türk halk masalları, Dezső Fáy'ın resimleriyle), Bp. 1923
- **Bosporuszi tündérvilág.** Sztambuli török népmesék. Illusztr Fáy Dezső (Boğaziçi'nin Perili Dünyası. İstanbul Türk Halk masalları. Resimler: Dezső Fáy), Bp. 1923

- **Nippon ország naposkertje.** Japán népmesék Toyama Koichi elmondása után (Nipon Ülkesinin Güneşli Bahçesi. Toyama Koiçi'nin anlattığı Japon halk masalları), Bp. 1923
- *Beráber* [Szómagyarázat] [*Beráber* (Söz açıklaması)], **Nyr** LIII, Bp. 1924
- **Türk Halk Edebiyatı** (De la poésie populaire turque), İstanbul 1343 (1925)
- *Dili, dilinós, Siminzsia* [Szómagyarázatok] [*Dili, dilinós, Siminzsia* (söz açıklamaları)], **Nyr** LIV, Bp. 1925
- **A török hodzsa tréfái.** Nasreddin mesternek, a közel és távol keleten ismert bölcs és híres kisázsiai hodzsának csalanfintaságai és mulatságos esetei (Türk Hocanın Lâtifeleri. Türk hocanın lâtifeleri. Yakın ve Uzakdoğuda tanınan bilge ve şanlı Anadolulu hocanın, Nasreddin Hoca'nın kurnazlıkları ve komik olayları), Gyoma 1926
- Pite [Szómagyarázat] [Pite (Söz açıklaması)], **Nyr** LVII, Bp. 1928
- Mesemondó Gülbaba. Kandur kastély (Masal anlatan Gül Baba. Kedi şatosu), **PHV** 2. Aralık, Bp. 1928
- Mesemondó Gülbaba. Ali kútja (Masal anlatan Gül Baba. Ali'nin çeşmesi), **PH** 21 Ekim, Bp. 1928
- Török néballada Buda elestéröl (Budín kalesinin Avusturyalíların eline düşmesi hakkında söylenen bir Türk halk baladı), **Bpsz** CCXIV, Bp. 1929
- Mesemondó Gülbaba. Türelmek drága köve (Masal anlatan Gül Baba. Sabır taşı), **PHV** 21 Nisan, Bp. 1929
- Mesemondó Gülbaba. Dinnyécske (Masal anlatan Gül Baba. Karpuzcuk), **PHV** 18 Ağustos, Bp. 1929

- Török nyelvjújtás (Türkçenin yenilenmesi), **Nyr** LIX, Bp. 1930
- Pályám emlékezete. A török népélet virágos kertjében (Kariyerimin hatrása. Türk halk hayatının çiçek bahçesinde), **Évkönyv**. Kiadja az Izr[aelita] Magyar Irodalmi Társulat. Bp. 1935
- Török állatmesék (Türk hayvan masalları), **NyK** L, Bp. 1936
- Dervis-legendák (Derviş efsaneleri) **Évkönyv**. Kiadja az Izr[aelita] Magyar Irodalmi Társulat. Bp. 1940
- Sztambuli élményeim (İstanbul'daki anılarım), **Ararát**. Magyar Zsidó Évkönyv az 1942 évre, Bp. 1942
- Munkácsi Bernát 70. születésnapja alkalmából (Bernát Munkácsi'nin 70. doğum günü vesilesiyle), **Nyugat** II 1930
- - M. Tahir Alangu, Rumeli Türkçesine ait atasözleri, **Yurt** No. 4. 1941
- **Türk Halk Edebiyatı**, Türkçeleştiren Tuncer Gülensoy, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi 127, İstanbul 1978
- **Türk Halk Edebiyatı**, Haz. Tuncer Gülensoy, İstanbul 2001

7.1.2. Kúnos'un ölümünden sonra yaymlanan eserleri

- **Keloğlan Masalları** [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 1968 **Adakale Türk Masalları**, Çev. Necmi Seren, İstanbul, 128 sayfa (Çocuk Kitapları Serisi: 19)
- **Yılan Peri ve Dev Oğlu**. İki Türk masalı [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 1968

- Zsuzsa Kakuk, **Kasantatarische Volkslieder** (Kazan Tatarlarının türküleri), İgnác Kúnos'un derlemelerine dayanarak, Yayına haz. Kakuk Zsuzsa, Bp. 1980
- **Türk Masalları**, Türkçeleştiren Gani Yener, Yayınlayan Sosyal Yayınlar, İstanbul 1987
- **Kasantatarische Volksmärchen** auf Grund der Sammlung von Ignác Kúnos, Herausgegeben von Zsuzsa Kakuk und Imre Baski, Budapest 1989
- **Kırım Tatar Şarkıları**, I. Kúnos'un derlemesinden yayımlayan Zsuzsa Kakuk, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dili Kurumu Yayınları: 564, Ankara 1993
- **Mischärtatarische Texte mit Wörterverzeichnis** (İndeks ile Mişer Tatarcası metinleri), aufgrund der Sammlung von Ignác Kúnos / hrsg. von Zsuzsa Kakuk, Studia Uralo-Altaica, Szeged 1996
- **Türk Halk Türküleri**, Yayına hazırlayan Doç. Dr. Ali Osman Öztürk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1998

Ayrıca, Kúnos'un Osmanlı Devleti'nde kaldığı sürece, József Budenz'e, Károly Knoll'a, Macar İlimler Akademisi'ne, vb. yazdığı mektuplarını (MİA. Belge Nr. 5448/256- MİA. Belge Nr., 5448/370), 1906'da yazdığı el yazma biyografyasını, torunu olan László Kúnos'un verdiği bazı tarihsiz makale kesitlerini ve mektuplarını, fotoğraflarını da, tezimizde kullandık.

7.1.3. Başkalar tarafından yazılmış eserler

AARNE, Antti: (1964) **The Types of the Folktale**. A Classification and bibliography.

Antti Aarne's **Verzeichnis der Märchentypen** (Helsinki 1910, FF Communications No. 3) Translated and Enlarged by Stith Thompson, [Halk Masal Tipleri. Sınıflama ve bibliografya. Antti Aarne'nin *Masal Tiplerinin Kataloğu* (FF Communications No. 3) Stith Thompson tarafından çevirilmiş].

Indiana University, Helsinki, FFC No. 184, Second Revision

AKSOY, Ömer Asım: (1969) Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler, Ankara

AKSOY, Süleyman: (1977) Karagöz ve Foklor, **I. Uluslar arası Türk Folklor**

Kongresi Bildirileri, III. Cilt, Halk müziği-Oyun-Eğlence, Ankara Üniversitesi

Basımevi, Ankara

AKYÜZ, Kenan: (1958) **Türk Şiiri Antolojisi**, İkinci Baskı, Ankara

AKYÜZ, Kenan: (1958) **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, Doğu Matbaası, Ankara

A Magyar Nyelv Történeti-Etimológiai Szótára I-IV (1967-1984), Akadémiai Kiadó,

Bp.

AND, Metin: (1976) **“Osmanlı Tiyatrosu”**. Kuruluşu-Gelişimi-Katkısı, Ankara

Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 258, Ankara

BAŞGÖZ, İlhan: (1957) **Mânilerimiz**, Dost Yayınevi, Ankara

ASADOVSKIY, Mark, (1926) **Eine sibibische Märchenerzählerin**. Helsinki, FFC 68

BARTÓK, Béla: (1947) Népdalgyűjtés Törökországban (Felolvasás a budapesti rádióban, jan. 11-én; kibővítve) (Türkiye’de Halk Türküsü Derlemesi), **Nyugat**,

Harmincadik évfolyam március, s. 173-181

- BAŞGÖZ, İlhan **Mânilerimiz**, Dost Yayınevi, Ankara 1957
- BAUSINGER, Hermann: (1968) **Formen der “Volks poesie”** (Halk Edebiyatının Biçimleri), Grundlagen der Germanistik dizisi, Erich Schmidt Verlag, Berlin
- BAYRAK, Mehmet: (1985) **Eşkiyalık ve Eşkiya Türküleri**, Ankara
- BICSKEI Jenő: A tanítvány a mesteréről, **Ujság** 1944 febr. 9
- BORATAV, Pertev Naili: (1946) **Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği**, Ankara
- BORATAV, Pertev Naili: (1996) **Nasreddin Hoca**, Edebiyatçılar Derneği, Ankara
- BORATAV, Pertev Naili: (1963) **Le “Tekerleme”**. Contribution à l'étude typologique et stylistique du conte populaire turc (Tekerleme, Türk Masalının Tipolojik, Stilistik Araştırmaları için bir Katkı), Paris
- (BÖLÜKBAŞI), Rıza Tevfik: (1974) *Folk-lore*, Peyam Gazetesi-Edebî İlave (20 Şubat 1913?1914) sayı 20, İstanbul 1329, günümüz Türkçesine çeviren M. Şakir Ülkütaşır, **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi** (TFA) Cilt 15
- COCCIARA, Giuseppe (1973). Auf den Spuren Benfeys. Bkz. Felix Karlinger, **Wege der Märchenforschung**, Darmstadt, s. 254 – 272.
- CONSTANTIN, Gh. I.: (2005) Türkler, Balkan Halkları ve Romanyalılar arasında Nasreddin Hoca, Fransızcadan çeviren Erol Üyepazarcı, **Nasreddin Hoca Kitabı**, Haz. M. Sabri Koz, İstanbul s. 163-217
- CSIKAI, Valéria: (1976) Ignác Kúnos (Kúnos bibliografyası). **Analecta Linguistica**, Vol. VI. No. 1., John Benjamins B. V. Amsterdam – Akadémiai Kiadó Budapest
- DANIK, Ertuğrul Dersim'in Kaybolan İki Tanrısı Düzgün Ve Munzur Baba, **UTDİÖ**, Ankara 2002, s. 265-281

- Der Grosse Brockhaus** [Leksikon]: (1928), Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden.
Fünfte, völlig neubearbeitete Auflage von Brockhaus Konversation-
Lexikon, F. A. Brockhaus/Leipzig, Erster Band
- DÉGH, Linda: (1962) **Märchen, Erzähler und Erzählgemeinschaft**. (Masallar,
Anlatıcılar ve Anlatıcıların Toplumu) Dargestellt an der ungarischen
Volksüberlieferung, Akademie-Verlag, Berlin
- DEVELLIOĞLU, Ferit **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, 4. baskı
1980
- DİZDAROĞLU, Hikmet: (1974) Folklorcu Ziya Gökalp, **I. Uluslararası Türk Folklor
Bildirileri Semineri**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, s. 3-18
- DOĞRU, Halime: (2006) Osmanlı Devletinin Kuruluş Dönemine Ait Henüz
Aydınlanmamış Bazı Konular: Karacahisar - Bektaş Zaviyesi - Kumral Baba,
**Papers VIIIth International Congress on the Economic and Social History
of Turkey**, June 18-21 1998, Bursa-Turkey. – Morrisville: Lulu Press.
- EBERHARD, Wolfram – BORTAV, Pertev Naili: (1953) **Typen türkischer
Volksmärchen** (Türk Masal Tipleri Kataloğu), Wiesbaden
- ECKMANN Jónás "Anadolu Karamanlı Ağızlarına ait Araştırmalar". DTCF Dergisi 8.
cilt 1/2 (1950), s. 165-200
- ELÇİN, Şükrü: (1990) **Türkiye Türkçesinde Mâniler**, Türk Kültürünü Araştırma
Enstitüsü Yayınları 115, Ankara
- EREN, Hasan: Kunos Ignác Türk Ansiklopedisi XXII, 356; Kúnos Ignác, Abr., XIV s.
64-65;

- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı
Yazmanın Transkripsiyonu-Dizini, haz. Seyyid Ali Kahraman – Yücel Dağlı
- EYÜBOĞLU, E. Kemal: (1973) **On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler**, Birinci Cilt: Atasözler, İstanbul
- FİSCHER, Hans-August: (1929) **Schah İsmajil und Gülüzar. Ein türkischer Volks-Roman** (Şah İsmail ve Gülüzar. Bir Türk halk romanı), Leipzig
- FOY, Karl: Das Aidinisch-Türkische, **KSz I**, 1900
- Grundriss der Volkskunde**: (1994) (Halkbiliminin Temelleri) Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie, Rolf W. Brednich (Hg.), Dietrich Reimer Verlag, Zweite, überarbeitete und erweiterte Auflage, Berlin
- HALÁSZ Gyula: (1947) Kúnos Ignác, **Világjáró magyarok**, Bp.
- HAZAI, György: (1976) Ignác Kúnos'un Türk Folklor Araştırmalarındaki yeri, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**. I. Cilt, Ankara s. 159-162
- HAZAI, György: (1964) Ignác Kúnos ve Nasreddin Hoca, **TFA** 8, s. 3454-3455
- KAÇALIN, Mustafa Ignác Kúnos **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Cilt 26 Ankara 2002, s. 376-377
- KAKUK, Zsuzsa: (1960) Kúnos Ignác emlékezete, Nagyvilág V Bp. S. 1582
- KAKUK, Zsuzsa: (1963) Poésie populaire tatare requeille par I. Kúnos, **Acta Orientalia Hungariae** XVI/1, s. 83-97
- KAVRUK, Hasan: (1978) **Eski Türk Edebiyatında Mensûr Hikâyeler**, Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, İstanbul

- KORKMAZ, Zeynep: (1956) **Güney-Batı Anadolu Ağzları. Ses Bilgisi (Fonetik)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 114. Türk Dili ve Edebiyatı Serisi: 11, Türk Tarih Kurumu Basımevi – Ankara
- KOVÁCS, Judit – KARADAĞ, Metin: (1997) Ünlü Türkbilimci Ignac Kunoş'un Özgeçmişi ve Eseleri, Balıkesir (eserlerinin listesini içerir)
- KOZ, M. Sabri: Kúnos Ignác, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi V**, s. 121-122
- KÖPRÜLÜ, Fuad: (1966) **Edebiyat Araştırmaları**, Türk Tarih Kurumu (TTK) Yay., Ankara
- Kúnos Ignác dr. nyugalmazott tanár. Budapest, 1945 jan. 6, **Akad.Ért.** 1946, s. 39 (Kúnos'un ölümü haberi)
- Kúnos Ignác 80. születésnapjára, **Újság** 1941 május 18
- KÚNOS István – PALÁSTI László: Megemlékezés, **Új élet** 1962. ápr. 15
- KURDAKUL, Şükran: (1999) **Şairler ve Yazarlar Sözlüğü**. Yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş 6. baskı, İnkilâp
- LIXFELD, Karl Hannjost: (1971) **Gott un Teufel als Weltschöpfer** (Dünya Yaraticıları olan Tanrı ve Şeytan), München
- Magyar Zsidók a Milleniumon**, Művelődéstörténeti Tanulmány, Bp. 1896
- Magyar Népmesekatalógus II**, (1988) (Macar Masal tipleri Kataloğu 2. cilt), Redaktör Ágnes Kovács, Bp.
- Magyar Népmesekatalógus V**, (1982) (Macar Masal Tipleri Kataloğu, 5. cilt), Redaktör Ágnes Kovács, Bp.

- Meyers Handbuch über die Literatur:** (1964) (Meyer'in Edebiyat El Kitabı)
Herausgegeben und bearbeitet von den Fachredactionen des Bibliographischen
Instituts, Allgemeiner Verlag Mannheim
- NAMIK, Hüseyin: (1340/1924) Macaristan Hatıraları, Profesör Doktor Kúnos, Millî
Mecmua 1/22, İstanbul, s. 348-349
- NAMIK, Hüseyin: (1942) Türklüğe Hizmet Edenler: Kúnos Ignác, **Tanrıdağ** 1/3
İstanbul, s. 7
- OCAK, Ahmet Yaşar: (1990) **İslâm-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas
Kültü**, Ankara
- OCAK, Ahmet Yaşar: (2000) **Babaîler İsyanı**. Alevîliğin Tarihsel Altyapısı, Dergâh
Yayınları, İstanbul
- ORTUTAY, Gyula: (1940) Fedich Mihály mesél, **UMNGY I.**, Bp
- ÖRNEK, Sedat Veyis: (1977) **Türk Halkbilimi**, İş Bankası Yayınları: 180, Birinci
Baskı, Ankara
- ÖZDEMİR, Hasan: (1975) Die altosmanischen Chroniken als Quelle zur türkischen
Volkskunde (Türk Halk Edebiyatının kaynağı olarak Eski Osmanlıca Yıllıkları),
Islamkundliche Untersuchungen. Band 32, Klaus Schwarz Verlag, Freiburg i.
Br.
- ÖZDEMİR, Hasan: (1986) Etiyolojik Türk Halk Efsaneleri", **III.
Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Kültür ve
Turizm Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları,
Ankara, 305-310

- ÖZDEMİR, Hasan: (1994) Kahlkopf (Keloğlan). **Enzyklopädie des Märchens.**
Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung, Berlin-
New York, Bd. VIII
- ÖZDEMİR, Hasan: (1990) Nasreddin Hoca ile ilgili iki Latife Mecmuası ve bazı
Latifelerin Eskiliği üzerine, **I. Milletlerarası Nasrettin Hoca Sempozyumu**
Bildirileri (15-17 Mayıs 1989 Ankara), Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü
Araştırma Dairesi Yayınları: 131, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 28, Ankara
- ÖZDEMİR, Dr. Hasan: (1993) Şarabın İcadı ve Dört Vasfı, **Türkoloji Dergisi**, XI, s.
135-160
- ÖZDEMİR, Hasan: (1997) Zwei Erzähltypen im Bereich über die Eroberung Bilecik's
durch die Osmanen nach altosmanischen Historiographien (Eski Osmanlı tarih
yazarlarında Bilecik'in fethi ile ilgili iki hikâye tipi), **Türkoloji Dergisi**, Cilt : 12
,– sayı: 1, Ankara
- ÖZTELLİ, Cahit (1972) **Evlerinin Önü**, İstanbul
- PAKALIN, Mehmet Zeki: (1971) **Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü**, İstanbul 3 cilt
- PALÁSTI, László “Az emlékezés lapjairól: Két tudós arcképe: I Fejér Lipót; II Dr.
Kúnos Ignác” (Haturlamanın sayfalarından: İki alimin portresi: I. Lipót Fejér, II.
Dr. Ignác Kúnos), **ÚÉ XVIII. Évf.**, 8. 15 Nisan 1962
- PARLATIR, İsmail: (2005) **Recaî-Zade Mahmut Ekrem**, 3. Baskı (1. Baskı Ankara
1983), İstanbul
- Persische Märchen, übertragen und mit eine Nachwort von Arthur Christensen.**
Düsseldorf-Köln 1979

- Philologicae Turcicae Fundamenta I:** (1959) (Türk Filolojisinin Temelleri) Editerunt Jean Deny, Grønbech, Kaare Helmuth Scheel, Zeki Velidi Togan, Aquis Mattiacis Apud Franciscum Steiner, A.D. MCMLIX
- PEKİN, Nermin: (1972) Bir Macar Türkologu: Dr. Ignaz Kunoş, **Türk Edebiyatı** 1/8, İstanbul s. 24-28
- PROPP, (1928) Vladimir Transformacii volšebnych skazok (Büyü masallarının değişmeleri), in **Poétika IV**. Vremennik otdela slovesnyh iskusstv gos. in-ta istorii iskusstv. Leningrad
- PROPP, Vladimir, (1969) Morfologija skazki (Masalın Morfolojisi). Izd. 2-e. Moskva
- RÁDULY, János – FARAGÓ, József: (1990) A földteremtés mondájához (Dünya'nın Yaratılış Efsanesi Hakkında), **Ethn.**, No. 2, s. 257-264
- Ramazannâme**, (1974) haz. Dr. Âmil Çelebioğlu, Tercüman 1001 Temel
- Révai Nagy Lexikona** (Révai'nin Büyük Ansiklopedisi): (1915) 12. cilt, Kontúr-Lovas, Budapeşte
- RIZA TEVFİK (Bölükbaşı), *Folk-lore*, Peyam Gazetesi-Edebî İlave (20 Şubat 1913?1914) sayı 20, İstanbul 1329, günümüz Türkçesine çeviren M. Şakir Ülkütaşır, **TFA** Cilt 15, 1974
- SELÇUK, Ali: (2004) **Tahtacılar** (Mersin Tahtacıları üzerine bir araştırma), İstanbul
- SHAW, Robert Barkley: (1880) **A sketch of the turki language as spoken in eastern Turkistan (Kashgar and Yarkand)** II, Calcutta
- SOYSAL, Ragıp: (1971) **Türk Atasözleri**, Aynur Matbaası, Ankara
- SPİES, Otto: (1941) **Türk halk kitapları. Mukayeseli masal bilgisine bir ilâve**, Türkçeye çeviren: Behçet Gönül, Rıza Koşkun Basımevi İstanbul

SPIES, Otto: (1952) **Orientalische Stoffe in der Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm** (Grimm Masallarında Doğu İzleri), VfO, Verlag für Orientkunde Dr. H. Vorndran, Walldorf-Hessen

SPIES, Otto: (1959) **Türkische Puppentheater** (Versuch einer Geschichte des Puppentheaters im Morgenland) – [Türk Kukla oyunu (Doğudaki kukla oyunlarının tarihinin denemeli araştırması)], Emsdetten/Westf.

Sambul und das moderne Türkenhum, Politische, sociale und biographische Bilder vom einem Osmanen (İstanbul ve Çağdaş Türklük. Bir Osmanlıdan Siyasî, Sosyal ve Biyoğrafik Resimler) (Dr. A. D. Mordtmann?), Leipzig Verlag von Duncker & Humblot, 1877

STEINHAUS, Kurt: (1969) **Soziologie der türkischen Revolution**. (Türk Devriminin Sosyolojisi) Zum Problem der Entfaltung der bürgerlichen Gesellschaft in sozioökonomisch schwach entwickelten Ländern, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main

SÜMER, Faruk: (1967) **Oğuzlar** (Türkmenler). Tarihleri – Boy Teşkilâtı – Destanları, Ankara

Şükrü Elçin Armağanı, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan Dizisi: 1; Ankara 1983

Von SYDOW, Carl Wilhelm: (1948) The Mannhardtian Theories about the last sheaf and the fertility demons from a modern critical point of view (Modern bir bakış açısından Mannhardt'ın son deste ve verimlilik ruhları ile ilgili teorileri), **Selected Papers on folklore**. Copenhagen

TANSEL, Fevziye Abdullah: (1972) Memleketimizde Folklor İlim Kolu hakkında yazılan İlk Makale, Yeni Bir İlim: Halkiyât=Folk-lore. **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, Yıl 1. sayı 3., Temmuz

Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi (TBEA), (2001), I-II. İstanbul

TASNÁDI, Edit: (1996) Macaristan'daki Nasreddin Hoca, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Nasreddin Hoca Seksiyon Bildirileri**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1856, Ankara. s. 239-250

TESZLER Herman, Kúnos Ignác pályafutása. **BLZSTTÉ** 5701-1941. Emlékkönyv c. Ny. Rk. Egyetemi tanár úr tiszteletére abból az alkalomból, hogy századik félévet befejezte a Budapesti Tudományegyetemen (Kúnos'un 50 senelik üniversite hocalığı şerefine çıkartılan, Yahudi Bilimadamlarının Cemiyetinin Almanakı), Budapeşte 1941

TİMURTAŞ, Faruk: (1971) Şeyhi'nin Harname'si, **Edebiyat Fakültesi Basımevi**, İstanbul

Türkçe Sözlük, I-II, Ankara, 1998

Türkçe Sözlük I-II, (TDK) Ankara 2005

Türkischen Volksmärchen, herausgegeben von Pertev Naili Boratav, Berlin 1970

UÇMAN, Abdullah: (2004) **Rıza Tevfik'in Şiirleri ve Edebî Makaleleri Üzerinde bir Araştırma**, İstanbul

UNGER, Thorsten: (2006) **Georg Jacob ve Bektaşilik araştırmalarına katkısı** (lisans tezi). Tez danışmanı Prof. Dr. Hasan Özdemir, Ankara

UTLEY, Francis Lee: (1959) *The Devil in the Ark* (AaTh 825) (Şeytan gemide) In.

**Internationaler Kongreß der Volkserzählforschern in Kiel und
Kopenhagen**

ÜYEPAZARCI, Erol **Nasreddin Hoca Kitabı**, Haz. M. Sabri Koz, İstanbul 2005

Von SANDERS, General Liman: (1920) **Fünf Jahre Türkei** (Türkiye’de beş yıl),

Verlag von August Scherl G.m.b.H., Berlin **Stambul und das moderne**

Türkenthum: (1877) Politische, sociale und biographische Bilder vom einem

Osmanen (İstanbul ve Çağdaş Türklük. Bir Osmanlıdan Siyasî, Sosyal ve

Biyografik Resimler) (Dr. A. D. Mordtmann?), Leipzig Verlag von Duncker &

Humblot

WALKER, Warren S. & UYSAL, Ahmet E.: (1966) **Tales alive in Turkey** (Türkiye’de

Yaşayan Hikâyeler), Hamond University Press Cambridge – Massachusetts

WEBER-KELLERMANN, Ingeborg - BİMMER, Andreas C.: (1985) **Einführung in**

die Volkskunde/Europäische Ethnologie (Halk Bilimine Giriş/Avrupa

Etnolojisi), İkinci Baskı, Stuttgart

WEHR, Hans: (1968) **Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart**

(Bugünün Yazı Dili için Arapça Sözlük), Wiesbaden, 4. baskı

WEİS, Richard: (1946) **Der Volkskunde der Schweiz** (İsviçre’nin Halk Bilimi),

Grundriss mit 10 Tafeln, 8 Plänen und 314 Abbildungen, Eugen Rentsch Verlag,

Erlenbach-Zürich

WESSELSKI, Albert: (1911) **Der Hodscha Nasreddin**, Türkische, arabische,

berberische, maltesische, sizilianische, kalabrische, kroatische, serbische und

griechische Märlein und Schwänke. Gesammelt und herausgegeben von Albert

Wesselski (Albert Wesselski tarafından derlenen ve yayımlanan Türk, Arap, Berber, Maltalı, Siçilyalı, Kalabriyalı, Hırvat, Sırp ve Yunan Lâtifeleri), Band 1., Weimar

YILDIRIM, Dursun: (1983) Türkiye’de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri.

Şükrü Elçin Armağanı, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Armağan

Dizisi: 1; Ankara

YUSUFOĞLU, Hicran Kúnos’ta Türk masal dünyası halkı, **Türk kültürü**, Sayı 393, Yıl

XXXIV, s. 41-46

7.1.4. Tezimizde kullandığımız internet adresleri

<http://hu.wikipedia.org/wiki/Osszi%C3%A1n>

http://hu.wikipedia.org/wiki/Bart%C3%B3k_B%C3%A9la

<http://www.sozluk.web.tr/index.php>

http://de.wikipedia.org/wiki/Elsa_Sophia_von_Kamphoever

<http://www.corvina.oszk.hu/>

<http://www.mek.oszk.hu/03500/03565/03565.pdf>

[http://www.boyutpedia.com/default~ID~1331~aID~51008~link~n%C4%B1g%C3%A2r_han%C4%B1m_\(n%C4%B1g%C3%A2r_b%C4%B1nt%C4%B1_osman\).html](http://www.boyutpedia.com/default~ID~1331~aID~51008~link~n%C4%B1g%C3%A2r_han%C4%B1m_(n%C4%B1g%C3%A2r_b%C4%B1nt%C4%B1_osman).html)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Kirazl%C4%B1yayla,_Yeni%C5%9Fehir

<http://www.terebess.hu/keletkultinfo/germanusgyula.html>

<http://www.akm.exnet.hu/rendjel/adatok/kek.htm>

7.2. IGNÁC KÚNOS'UN BÜTÜN ESERLERİ

Valéria Csikai'nin 1976 yılında **Analecta Linguistica** dergisinin 4. cildinin 1. sayısında (Akadémiai Kiadó, John Benjamins B. V Amsterdam) yayınladığı makalede Kúnos'un hayatı (s. 178-180) ve bütün eserleri (s. 181-190), Kúnos'un yayıma hazırladığı eserler, (s. 190) ile Kúnos'un ölümünden sonra, hakkında yazılanlar (s. 190-191) ve Kúnos'un ailesinde ve Macar İlimler Akademisi Arşivi'nde bulunan el yazma metinler hakkında bilgi verilmiştir. Biz, bu çalışmamızda Kúnos'un eserlerini verirken Valéria Csikai'nin kronolojik sıralamasını ön planda tutup 1976 sonrası yayınları da eserler listesine ilave edeceğiz.

7.2.1. Kúnos'un kendi yayınları veya yayınlarına dayanarak ölümünden sonra yayınlanan halk edebiyatı eserleri

1880

- Magyar *leg* (Macarca *leg*), **NyK XVI**, s. 455-457, Bp
- Mordvin *inksa* (Mordvince *inksa*), **NYK XVI**, s. 457-459, Bp
- Erdélyi kisebb nyelvjárások (Erdel'de dar çevrelerde konuşulan diyalektler) [1], **NYK IX**, s. 502-504, Bp
- A *fel* igekötö használatáról (*fel* fiil eki hakkında), **Nyr** (Magyar Nyelvőr) IX, s. 533-539, Bp
- A debreceni nyelvjárás (Debrecen ağzı), **Nyr IX**, s. 160-165, Bp
- Debreceni nyelvjárás (Debrecen ağzı), **TanEgyMNYTárs** (Tanulmányok az Egyetemi Magyar Nyelvtani Társaság köréből) I, s. 38-47, Bp

- Csángó országban (Csángó memleketinde), **DE** - A hold elbeszélései. Finn elbeszélés (Ayın hikâyeleri. Fin hikâyesi), **DE**, çeviri, Bp

1881

- Magyar *leány* (Macarca *leány*), **NyK XVII**, s. 156-158, Bp
- Egy adat a mordvin hangtanhoz (Mordvincenin fonetiği ile ilgili bir veri), **NyK XVII**, s. 158-159, Bp
- Fordított népetimológiák (Ters halk etimolojileri), **NyK XVII**, 303-314, Bp
- Erdélyi kisebb nyelvjárások (Erdel'de dar çevrelerde konuşulan diyalektler) [2], **Nyr X**, s. 20-23, Bp
- Az ikerszókról (Íkilemeler hakkında), **TanEgyMNYTárs I**, s. 245-256, Bp
- Csokonai nyelve (Csokonai'nin dili), **TanEgyMNYTárs I**, s. 257-266, Bp
- Abafi Lajos: Tréfás népdalok, csúfolódó versikék, gyermekdalok s játékok, dajkarimek és találós mesék, Székely Sándor gyűjteményéből (Lajos Abafi: Mizahlı türküler, alaycı şiiircikler, çocuk şarkıları ve oyunları, bebeklerle oynarken söylenen kafiyeli şiiircikler ve bilmeceler, Sándor Székely'in külliyyatından), **Nyr X**, s. 519-522, Bp

1882

- A *le* igekötö kasználata (*le* fiil ekinin kuulanımı), **Nyr XI**, s. 6-13, Bp
- Az igék *ikes* ragozása a debreceni nyelvjárásban (Debrecen diyalektinde fiillerin *ik* eki ile olan çekimi), **Nyr XI**, s. 309-315, Bp
- Népetymológiai adatok ügyében (Halk etimoloji verileri hakkında), **Nyr XI**, s. 337-341, Bp
- *Kaján* [Szómagyarázat] (*Kaján* [Söz açıklaması]), **Nyr XI**, s. 450-451, Bp

- A mássalhangzók dissimilációja a magyarban (Macarcada ünsüzlerin disimilasyonu), **Nyr XI**, s. 486-494, 541-550, Bp
- *Lésen, czékáz* [Szómagyarázatok] [*Lésen, czékáz* (Söz açıklamaları)], **Nyr XI**, s. 518-520, Bp
- Nyelvtudományi Közlemények XVI, XVII/1. kötete (Nyelvtudományi Közlemények'in XVI, XVII/1. cildi), **Nyr XI**, 73-79, 459-463, Bp
- Szerelmi népdalok. Székely Sándor gyűjteményéből sajtó alá rendezte s jegyzetekkel ellátta Abafi Lajos (Sékel türküleri. Sándor Székely'in külliyyatından yayımlayan ve notlayan Lajos Abafi), **Nyr XI**, s. 225-228, Bp
- (Szövegközlés) Müller Miksa és a népnyelv ([Metin] Miksa Müller ve halk dili), Archivio per lo Studio delle Tradizioni popolari, Szerk. G. Potré, Salamone Marino, **Nyr XI**, s. 321-322, Bp

1883

- **Nyelvörkalauz az 1- 10. kötethez** (1-10. Cilt için Dil Koruma Kılavuzu), 183 sayfa, Bp
- Népetymologia a természet országaiban (Doğa ülkelerinde halk etimolojisi), **Nyr XII**, s. 60-67, 104-117, 197-204, 348-354, Bp
- A magyar nyelv liquidáiról (Macar dilinin likit sesleri hakkında), **Nyr XII**, s. 115-117, Bp
- Nyelvtudományi Közlemények XVII/2, 3 kötete (Nyelvtudományi Közlemények'in XVII/2, 3 cildi), **Nyr XII**, s. 166-169, 413-415, Bp

- Munkácsi Bernát, **A belviszonyragok használata a magyarban** (Lokatif ve Datif Eklerinin Macarca'daki Kullanışı), **ÉNYSZK** XII- 4. koll. 1., 84 sayfa [üniversitenin ödülünü kazandığı çalışması] , Bp
- **A ki igekötö használata. Adalék a magyar jelentéstanhoz** (*ki* Önekinin Kullanışı. Macar Anlambilimine Katkılar), 32 sayfa, Bp
- A helynevekben levö népetzmológiáról [1] [Yer adlarındaki halk etimolojisi hakkında], **Nyr** XIII, s. 340-351, 487-492, 533-539, Bp
- Nyelvészeti kutatások eredményei (Dilbilimi alanındaki araştırmaların sonuçları), **Nyr** XIII, s. 409-414, Bp
- Budenz József (25 éves jubileumára) (József Budenz [25.yıldönümü vesilesiyle]), **Nemzet**, No. 552, 15 Mart, Bp
- Peisner Ignác, A nyelv életéről (Peisner Ignác, Dilin hayatı hakkında), **Nyr** XIII, s. 315-317, Bp
- Miklosich und die magyarische Sprachwissenschaft. Festschrift zum Jubiläum des Herrn Universitätsprofessors Dr. Franz Xaver Ritter v. Miklosich in Wien, Von L. Wagner (L. Wagner, Miklosich ve Macar dil bilimi. Miklosich'in şövalyesi, Viyanalı Prof. Dr. Franz Xaver'in yıldönümü için yazılan demeç), Bratislava ve Leipzig, 1883; **Nyr** XIII, s. 259-269, Bp
- Nyelvtudományi Közlemények XVIII/1. (Nyelvtudományi Közlemények XVIII/1), **Nyr** XIII, s. 367-371, Bp

1885

- [Szövegkiadás és fordítás] Erza-mordvin nyelvmutatvány. A bibliai történetből (1883) ([Metin yayımı ve çeviri] Erza Mordvineden örnekler. İncil'den), **NyK XX**, s. 73-115, Bp
- A helynevekben levö népetymológiáról [2] [Yer adlarındaki halk etimolojisi hakkında], **Nyr XIV**, s. 97-102, Bp
- Török zsidó világ (Türk Yahudi dünyası), **MZSSZ II.**, s. 466-468, Bp

1886

- Karagöz (Karagöz), **NyK XX**, s. 1-72, 161-188, 343-379, Bp
- **Három karagöz játék.** Török szövegét följegyezte és magyarra fordította - (Üç karagöz oyunu. Türkçe metnini not eden ve çeviren -), Bp 159 sayfa (**NyK XX'**den ayrı basım)

1887

- **Oszmán-török népköltési gyűjtemény I. Oszmán-török népmesék.** Szóbeli közlés után gyűjtötte - (Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler I. Osmanlı Türk halk masalları. Sözlü anlatımdan derleyen -), Bp XLV, 328 sayfa
Eleştiri: Á. Vámbéry, **Allg. Zeitung. Beilage** Nr. 362, 1887, s. 5331
- Orta oyunu. Török népszínháték I. (Ortaoyunu. Türk Halk Tiyatrosu), **NyK XXI**, s. 81-114, Bp
- Oszmán-török népmesék (Osmanlı Türk halk masalları), **Bpsz L**, s. 337-389, Bp
- Über türkische Schattenspiele. Karagös (Türk gölge oyunu hakkında. Karagöz), **Ung. Rev.** (Ungarische Revue), s. 425-435, Bp

- Eine türkische Siegfried-Sage (Türkçe bir Siegfried Efsanesi), **Ung. Rev.**, s. 753-761, Bp
- Sing Ing^o, Simplified grammar of the hungarian language. By Ignatius Singer. London (Ignatius Singer, Sing Ing^o, Macarcanın kolaylaştırılmış grameri. London), **Bpsz** LII, s.157-158, Bp
- Magyar – török meseképek (Macar-Türk masal manzaraları), **MS** VII, s. 582-591, Bp
- Jóka ördöge a törököknél (Türklerde Jóka'nın şeytanı), s. **Nemzet** Nr. 49, Bp

1888

- **Orta ojuu. Török népszínjáték.** Följegyezte, fordította és jegyzetekkel látta el - (Ortaoyunu. Türk halk tiyatrosu. Not eden, tercüme eden ve açıklamalar ekleyen -), Bp, 63, 32 sayfa (**NyK** XXI 1887-1889 sayısından ayrı basım)
- Török nép-színjáték (Türk halk tiyatrosu), **Bpsz** LVI, s. 179-196, Bp
- Türkische Volkslieder [1] (Türk halk türküleri), **WZKM** II., s. 319-324, Bp
- Der Pferdesohn. Ein türkisches Volksmärchen (Türk halk masalları), **Ung. Rev.** VIII, s. 159-165, Bp
- Über osmaniche Volksmärchen (Osmanlı halk masalları hakkında), **Ung. Rev.**, s. 328-337, Bp
- Osmaniche Volksmärchen (Osmanlı halk masalları), **Ung. Rev.** VIII, s. 435-441

1889

- **Oszmán-török népköltési gyűjtemény II. Oszmán-török népmesék és népdalok** (Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler II. Osmanlı Türk halk masalları ve türküleri), Bp, 421 sayfa

Eleştiri: K. Pozder, **Egy. Phil. Közl.** XIV, 1890, s. 336-345; **Ung. Rev.** XIII, 1893, s. 355-362

- **Török népmesék.** Vámbéry Ármin előszavával (Türk Halk Masalları. Ármin Vámbéry'nin önsözüyle), Bp, 202 sayfa

Eleştiri: K. Pozder, **Egy. Phil. Közl.** XIV, 1890, s. 336-345; **Ung. Rev.** 1896, s. 355-362

- Orta ojunu. Török népszínhjáték. A varázsló 2. (Ortaoyunu. Türk Halk Tiyatrosu. Büyücü oyunu 2.), **NyK** XXI/3., s. 161-189, Bp

- Türkische Volkslieder [2] (Türk halk türküleri), **WZKM** III, s. 69-76, Wien

- Osmanische Volksmärchen (Osmanlı halk masalları), **Ung. Rev.** IX, s. 33-40, Bp

- Fragments de Poésie turque populaire (Türk halk edebiyatından parçalar), **JA** (Journal Asiatique) XIV, s. 143-192, Paris

- Jeni-szeráj, akadémiai kutatások Stambulban (Yeni Seray. İstanbul'da akademik araştırmalar), **PH.** nr. 274, Bp

- Magyar emlékek Konstantinápolyban (İstanbul'da Macar hatıralar), **VÚ** XXXVI, 43, Bp

1890

- Kisázsiai török nyelv (Küçük Asya Türk dili), **NyK XXII** (1890-1891), s. 113-156, 261-298, Bp
- Türkische Volkslieder [3] (Türk halk türküleri), **WZKM IV**, s. 35-42, Bp
- Ismail sah (Şah İsmail), **MS XIII**, s. 378-386, Bp
- A sztambuli Jeni-szeraj zsidó kéziratái (İstanbul'daki Yeni Seray'da bulunan Yahudi el yazmalar), **MZSSZ**, s. 121, Bp
- Ada-Kale (Adakale), **BH**, Bp

1891

- **Anatóliai képek** (Anadolu Manzaraları), Szépirodalmi Könyvtár 8., Bp. 139 sayfa
- Köroğlu eposzából (Köroğlu destanından), **Hunfalvy-Album** s. 206-214, Bp
- Kisázsiai török népregények (Küçük Asya Türk Halk romanları), **Bpsz LXV**, s. 201-227, 345-366, Bp
- Helva-osztó népi ünnep Ada-Kaléban (Adakale'de helva dağıtma bayramı), **Ethn. II**, s. 133-138, 213-218, Bp
- Jelentés harmadik ada-kalei utamról (Adakale'ye yaptığım üçüncü araştırma gezisi hakkında rapor), **Ethn. II**, s. 239-343, Bp
- Török népmesék (Türk halk masalları), **Ethn. Mitt. Ung. I.**, s. 383, Bp
- Eine türkische Schöpfungssage (Bir Türk yaratılış efsanesi), **Am Ur-quell**
- Két török népdal (İki Türk halk türküsü), **MS XIV**, s. 281, Bp
- Az újabb török irodalomról (Yeni Türk edebiyatı hakkında), **MS XIV**, s. 481-499, Bp

- Képek a török zsidó életből II. Miért nem laknak zsidók örmények közt? (Türk Yahudi hayatından kesintiler. (Niye Yahudiler Ermeniler arasında yaşamazlar?)), **Egyenlőség** X/1, s. 7-8, Bp
- Kádir Ferdi - Kúnos Ignác. Jó egészség naptár 1892-re (Kadir Ferdi - Kúnos Ignác. 1892 yılı için sağlık takvimi), **Egyenlőség** Nr. 40, s. 12, Bp
- Leányrablás. Rajz a kisázsiai népéletből (Kız kçırma. Küçük Asya halk hayatından manzara), **A Hét**, Nr. 30, Bp

1892

- **Kisázsiai török nyelvjárások I. Brüssza és Ajdin vidéke** (Küçük Asya Türk Dialektleri. Bursa ve Aydın Civarı), Bp (NyK. XXII 1890-1891'den ayrı basım)
- Kisázsiai török népregények (Küçük Asya Halk Romanları), Bp 48 sayfa (**Bpsz** LXV 1891'den ayrı basım)
- Egy ó-török nyelvemlék (Eski Türk bir dil abidesi), **NyK** XXII, s.476-504, Bp
- *Ibrik és származékai* [Szómagyarázatok] [Ibrik ve türevleri (Söz açıklamaları)], **Nyr** XXI, s. 530-531, Bp
- *Szubasa, harámbasa* [Szómagyarázatok] [Szubasa, harámbasa (Söz açıklamaları)], **Nyr** XX, s. 531-532, Bp
- Collectio Szilágyiana (Szilágyi - külliyatı), **Akad. Ért.** III., s. 20-27, Bp
- Türkische Gedankenlieder aus Ada-Kale (Adakale'den Türk düşünce şarkıları [?]), **Ethnol. Mitt. Ung.** II, s. 51-55, Bp

- Türkisches Puppentheater. Karagöz-Schaukelspiel. Aufgezeichnet und übersetzt von – (Türk kukla tiyatrosu. Karagöz – Salınca oyunu. Not eden ve çeviren -) **Ethnol. Mitt. Ung.** II, s. 148-158, Bp
- Türkische Volksromane in Klein-Asien [1] (Küçük Asya'dan Türk Halk Romanları), **Ung. Rev.** XII, s. 201-211, 453-468, Bp
- Türkische Karagös-Theater (Türk Karagöz tiyatrosu), **PL** Nr. 163, Bp
- Türkische Gedankenlieder aus Ada-Kale (Adakale'den Türk düşünce şarkıları [?]), **RP** Nr. 6
- Török realizmus (Türk realizmi), **Élet**, Bp

1893

- **Köroğlu. Ázsia rablóhósének regénye.** Török források után elbeszélt – (Köroğlu. Asya'nın Eşkiya Kahramanının Romanı. Türk kaynaklardan faydalanarak anlatan -) Bp, 181 sayfa
- A török nők nyelve és költészete (Türk kadınlarının dili ve şiiri), **NyK** XXXIII, s. 424-431, Bp
- Török-magyar szóegyezések. *Galiba, Eben gubát cserélt, Szemény, Szemény, Burjunti* [Szómagyarázatok] [Türkçe ve Macarcada ortak kelimeler. Galiba, Eben gubát cserélt, Szemény, Szemény, Burjunti (Söz açıklamaları)], **Nyr** XXII, s. 1-5, 49-52, Bp
- Ada-Kále népe és nyelve (Adakale'nin halkı ve dili), **Akad. Ért.** IV, s. 227-232
- Ada-Kále és népe (Adakale ve halkı), **Bpsz** LXXIV, s. 62-86, Bp
- Türkische Volksrätsel (Originaltexte in der Verf.'s Samml. *Oszmán-török népköltési gyűjtemény* Budapest 1889) [Türk halk bilmecelei (Oriijinal

metinler yazarın *Osmanlı Türk Halk Edebiyatından Örnekler*, Bp 1889)], **AU** IV, s. 21-23

- Geduldstein, Geduldmesser. Türkisches Volksmärchen aus Anatolien (Sabır taşı ve sabır bıçağı. Anadolu'dan bir Türk halk masalı), **AU** IV, s. 269-272
- Türkische Volksromane in Klein-Asien [2] (Küçük Asya'dan Türk Halk Romanları), **Ung. Rev.** XIII, s. 304-316, Bp
- Egy török újságíró szerencséje (Bir Türk gazetecinin talihi), **MS** XVIII (1892-1893), s. 334-336, Bp

1894

- A kisázsiai vasutak mentén. Sztambultól Angaráig, Angarától Kütahján át Brusszáig (Küçük Asya'nın demir yollarında. İstanbul'da Ankara'ya, Ankara'dan Kütahya yoluyla Bursa'ya), **Bpsz** LXXVII, s. 177-200, 369-393, Bp
- Ada-Kale und sein Volk (Adakale ve halkı), **Ung. Rev.** XIV, s. 88-101, 423-433, Bp
- Köroğlu. Ázsia rablóhősének regénye. Török források után elbeszélt –Pataki László rajzaival (Köroğlu. Asya'nın Eşkiya Kahramanının Romanı. Türk kaynaklardan faydalanarak alatan -. László Pataki'nin resimleriyle), **MS** XX (1893-1894), s. 1258-1344, Bp

1896

- **Turkish Fairy Tales and Folk Tales.** Collected by -. Transl. From the Hungarian version by R. N. Bain (Türk Peri Masalları ve Halk Masalları. Derleyen - Macarcadan çeviren R. N. Bain), London, 288 sayfa

- Kisázsia török dialektusairól (Küçük Asya'nın Türk Dialektleri), Bp, 48 sayfa
(**ÉNYSZK XVI.** 9. Macar İlimler Akademisi'ne seçildiği zaman sunduğu konferansın metni)
- Az oszmán-török nyelv idegen elemei (Osmanlı Türk dilinde yabancı unsurlar),
Akad. Ért. VII, s. 85-87 (Macar İlimler Akademisi'ne seçildiği zaman yaptığı konferansın bir kısmı), Bp
- A török nyelv idegen elemei [1] (Türk dilinde yabancı unsurlar), **NyK XXVI**, s. 438-454, Bp
- Török elemek a bosnyák nyelvből (Bosnakçada Türkçe unsurlar), **NyK XXVI**, s. 115-117, Bp
- *Pegament-körte* [Szómagyarázat] (Pergament-körte [Söz açıklaması]), **Nyr XXV**, s. 30-31, Bp
- Iparosok Sztambulban (İstanbul'da zanaatkârlar), **Iparosok Olvasótára II**, s. 33-40, Bp
- Wislocki, Heinrich: Türkische Volksmärchen aus Anatolien. Enthält 3 Märchen aus der Sammlung von – (Wislocki, Heinrich: Anadolu'dan Türk halk masalları. –'un külliyyatından 3 masal içerir), **ZVL N. F. 10**, s. 65-74, Weimar

1897

- A török nyelv idegen elemei [2] (Türk dilinde yabancı unsurlar), **NyK XXVII**, s. 52-63, 211-216, 386-403, Bp
- Oszmán-török jövevényesók [Szómagyarázatok] [Osmanlı Türkçesinden alıntı szövcükler (Söz açıklamaları)], **Nyr XXVI**, s. 538-540, Bp

- Török irodalom (Türk Edebiyatı), **Pallas Nagy Lexikona XVI**, s. 332-336
- A török nyelv magyar elemeiről (Türk dilinde Macarca unsurlar), **Akad. Ért.** VIII, s. 341-343 (Macar İlimler Akademisi'ne seçildiği zaman yaptığı konferansın bir kısmı) , Bp
- Az állami önkormányzat (Devletin özerk yönetimi), **Akad Ért.** VIII, s. 69-76, Bp

1898

- A török nyelv idegen elemei [3] (Türk dilinde yabancı unsurlar), **NyK XXVIII**, s. 34-54, Bp
- Oszmán-török jövevényyszók [Szómagyarázatok] [Osmanlı Türkçesinden alıntı szözcükler (Söz açıklamaları)], **Nyr XXVII**, s. 62-63, Bp
- Naszreddin Hodsa tréfái (Nasreddin Hoca Lâtifeleri), **Akad Ért.** IX, s. 607-611 Magyar-oszmán nyelvi érintkezések (Macarcanın Osmanlı Türkçesi ile olan etkileşimi), **Akad Ért.** IX, s. 57-64, Bp

1899

- **Chrestomathia Turcica.** Szemelvények az újabb török irodalomból (Türkçe Okuma Kitabı. Yeni Türk edebiyatından seçmeler), Bp 1899, 145, 52 sayfa
 - Mundarten der Osmanen. Gesammelt und übersetzt von -. (Osmanlı Halk Ağızları. Derleyen ve çeviren -) **Proben.** Hrsg. Von W. Radloff. VIII. Theil. St. Petersburg, 588 sayfa
- Eleştiri: P. Melioransky, **Deutsche Literaturzeitung** 1900, s. 1499-1502;
Luzac's Or. List. 11, s. 125

- **Török népmesék.** [Második kiadás] Vámbéry Ármin előszavával (Türk Halk Masalları. [İkinci Baskı] Ármin Vámbéry'nin önsözüyle), Bp, 202 sayfa
 - **Naszreddin Hodsa tréfái.** Török (Kisázsiai) szövegét összegyűjtötte, fordította és jegyzetekkel látta el - (Nasreddin Hoca Lâtifeleri. Türkçe [Küçük Asya'lı] metinlerini derleyen, çeviren ve bunlara notlar ekleyen -), Bp 96, 46 sayfa (ÉNYSZK XVII. 2.)
- Eleştiri: - **Die Donauländer I** (1899), s. 515; N. F. Katanov, **Dejatel** 1901, s. 246; P. Horn, **KSz I**, s. 66-72
- **Naszreddin Hodsa tréfái.** Török adomák. Elbeszéli - (Nasreddin Hoca Lâtifeleri, Türk anekdotları, Anlatan -), Bp, 68 sayfa
 - Chanson populaires turques (Türk halk türküleri), **ZDMG** 53, s. 233-255
 - La poésie populaire des Turcs-Osmanlis (Osmanlı Türklerin halk edebiyatı), **Actes XI. Congrès des Oryentalistes.** Sect III. (Rome), s. 93-98
 - Keleti eredetű kulturszavainkról (Doğu menşeiili kültür sözcüklerimiz hakkında), **Akad Ért.** X, s. 507-515, Bp
 - Naszreddin Hodsa tréfái. A török (Nasreddin Hoca Lâtifeleri), **Bpsz** XCVIII, s. 220-247, Bp
 - Naszreddin Hodsa tréfái. A török Csalóka Péter (Nasreddin Hoca Lâtifeleri. Türk Péter Csalóka), **MS** XXXI, s. 101-126, 353-382, Bp
 - Die Spässe des Hodža Nassreddin. Ein Beitrag zur Kenntnis der türkischen Volksliteratur (Nasreddin Hoca Fıkraları, Türk halk edebiyatının tanınmasında bir katkı), **Die Donauländer I**, s. 260-273, 341-353

- Das Fest der Helva – Vertheilung in Ada-Kale (Adakale’de helva dağıtma bayramı), **Die Donauländer** I, s. 35-45
- **Tájékoztató a Keleti Kereskedelmi Akadémiáról** (Doğu Ticaret Akademisi hakkında Bildiri), Bp, 34 sayfa
- Az újabb török irodalom (Yeni Türk edebiyatı), **Budapesti Napló** Nr. 216, Bp
- A mai török irodalom (Çağdaş Türk edebiyatı), **A könyv** Nr. 5-7

1900

- **Chrestomathia Orientalis**. Oszmán-török és szerb-bolgár olvasmányok (Doğulu Metinler Külliyyatı. Osmanlı Türkçesi ve Sırpça Bulgarca okuma kitabı), Bp, 246 sayfa
- Šejx Sulejman Efendi’s Čagataj-osmanisches Wörterbuch (Şeyh Süleyman Efendi’nin Çağatayca-Türkçe Sözlüğü), **KSz** (Keleti Szemle) I. (Supplément), s. 1-48, Reprint **Ind. Univ.** (Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series. Bloomington) 1966²
- Beiträge zur Karagöz-Literatur (Karagöz ile ilgili edebiyata katkılar), **KSz** I, s.141-144, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
- Török szómagyarázatok (Türk söz açıklamaları), **KSz** I, s. 333-336, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
- Jelentés a Lukács Krisztina-féle jutalom nyelvtudományi pályázatáról (Krisztina Lukács ödülünün dil bilimsel yarışması hakkında bildiri III.), **Akad Ért.** XI, s. 439-440, Bp

- Attila családfája (Atilla'nın soy ağacı), **Akad Ért.** XI, 504-505 [Macar İlimler Akademisi'nde yaptığı konferansından bir bölüm] (Fr. Hirth'in Stammbaum Attilas başlıklı çalışmasının eleştirisi) , Bp
- Keleti szemle első füzete (Keleti Szemle'nin ilk sayısı), **Akad Ért.** XI, 510-513 (Eleştiri) , Bp
- Az újabb török irodalom fejlődése (Yeni Türk edebiyatının gelişmesi), **Bpsz CI**, s. 68-84, Bp
- titkári jelentése a Keleti Szakosztály múködéséről (-'un Doğu Bölümü'nün çalışması hakkında sekreterlik bildirisi), **Ethn.** XI, s. 182-184, Bp

1901

- **Turkish Fairy Tales and Folk Tales.** [İkinci Baskı] Colected by -. Transl. From the Hungarian version by R. N. Bain (Türk Peri Masalları ve Halk Masalları. Derleyen - Macarcadan çeviren R. N. Bain), London, 279 sayfa
- Šejx Sulejman Efendi's Čagataj-osmanisches Wörterbuch (Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatayca-Türkçe Sözlüğü), **KSz** II. (Supplément), s. 49-96, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
- A mahabán-feliratok megfejtése (Mahaban yazıtlarının çözümü), **KSz** II, s. 79-80, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
- Török népetimológia (Türk halk etimolojisi), **KSz.** II., s. 80, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
- Spuren der Türkenherrschaft im ungarischen Wörterschätze (Macar söz hazinesinde Türk hakimiyetinin izleri), **KSz** II., s. 211-222, 271283, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²

- *Tajték és Meerschaum* [Szómagyarázatok] [*Tajték ve Meerschaum* (Szó
aíklamaları)], **Nyr** XXX. S. 296, Bp
- Keleti müveltségszók (Doğulu kültür sözcükler), **NyK** XXXI, s. 127-128, Bp
- La littérature moderne des Turcs-Osmanlis (Osmanlı Türklerinin modern
edebiyatı), **Actes XII. Congr s International des Oryantalistes** (Rome).
1899. II. (Rome, Florence), s. 263-284
- A török hódoltság emléke szókincsünkben (Macar szó hazinesinde Türk
hakimiyetinin izi), **Akad Ért.** XII, s. 429-436 [özet], Bp
- Hunn tanulmányok (Hun árástírmaları), **Akad Ért.** XII, s. 371-375, Bp
- A török irodalom fénykora (Türk edebiyatının altın çağı), **Bpsz** CVI, s. 182-
201, Bp
- A török hódoltság emlékei a magyar szókincsben (Macar szó hazinesinde Türk
hakimiyetinin izleri), **Bpsz** CVI, s. 558 [özet] , Bp
- Hirth Frigyes tanulmányra a volgai hunokról (Volga Hunları hakkında Frigyes
Hirth'in árástírmasının eleştirisi), **Bpsz** CVI, s. 184-186 [konferansının özet] ,
Bp
- titkári jelentése a Keleti Szakosztály 1900. évi müködéséről (-'un Doğu
Bölümü'nün 1900 yılındaki çalışması hakkında sekreterlik bildirisi), **Ethn.**
XII, s. 184-186, Bp

1902

- Šejx Sulejman Efendi's Čagataj-osmanisches Wörterbuch (Šeyh Süleyman
Efendi'nin Čağatayca-Türkçe Sözlüğü), **KSz** III. (Supplément), s. 113-144,
Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²

- **Šejx Sulejman Efendi's Čagataj-osmanisches Wörterbuch.** Verkürzte und mit deutscher Übersetzung versehene Ausgabe (Şeyh Süleyman Efendi'nin Çağatayca-Türkçe Sözlüğü. Almanca Tercümesi ile kısaltılmış basım), Bp 1901, 201 sayfa (A Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztályának Kiadványai)
- Adalék a *velencei kalmár* keleti eredetéhez (*Venedik Tüccarı*'nın doğulu menşei hakkında ek bilgi), **Évkönyv.** Kiadja az izr[aelita]. Magyar Irodalmi Társulat, Bp, s. 107-120, Bp
- Türkisch *andiz* (Türkçe *andiz*), KSz III, s. 80, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
- jelentése a Keleti Szakosztály 1901. évi működéséről (-'un Doğu Bölümü'nün 1901 yılındaki çalışması hakkında bildirisi), **Ethn.** XIII, s. 182-185, Bp

1903

- Ikerszókkal összetett igék az oszmánliban (Osmanlıcada ikilemeli fiiller), KSz IV. 127-128, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
- A bolgár név eredetéről (Bulgar adının menşei hakkında), **Akad Ért.** XIV, s. 522-527 [İvan Şişmanov'un *Über der Ursprung des bulgarischen Namens* (Bulgar Adının Menşei hakkında) adlı tez hakkında değerlendirme], Bp
- jelentése a Keleti Szakosztály 1902. évi működéséről (-'un Doğu Bölümü'nün 1902 yılındaki çalışması hakkında bildirisi), **Ethn.** XIV., s. 215-217, Bp

1904

- A dunai tatárok nyelvéről (Tuna Tatarlarının dili hakkında), KSz V, s. 297-304, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²

- A török nyelv rhytmusáról (Türk dilinin ritimi hakkında), **Akad Ért.** XV, 377-384 [Macar İlimler Akademisi'nde yaptığı konferansının özeti] , Bp
- Über den Rhythmus der türkischen Sprache (Türk dilinin ritimi hakkında), **Verhandlungen des XIII. Internationalen Oryantalisten Kongresses** Hamburg, 1902, Leiden, s. 161 [konferansının kısa özeti]
- jelentése a Keleti Szakosztály 1903. évi működéséről (-'un Doğu Bölümü'nün 1903 yılındaki çalışması hakkında bildirisi), **Ethn.** XV, s. 182-185, Bp

1905

- **Janua linguae otomanicae.** Oszmán-török nyelvkönyv, nyelvtan, szótár, olvasmányok (Osmanlı-Türkçesine giriş. Osmanlı Türkçesi Dil Kitabı, dil bilgisi, szözlük, metinler), Bp 530, 89 sayfa
Eleştiri: Gy. Mészáros, **Egy. Phil. Közl.** XXX, 1906, s. 143-146; H. Stumme, **LZ** (Literatur Zentral-blatt) 10, 1906, s. 357; J. Szinnyi, **NyK** XXXVI, 1906, s. 258-266; P. Melioransky, **KSz** VI, s. 370-371
- **Türkische Volksmärchen aus Stambul** (İstanbul Türk Halk Masalları), Leiden XXXII, 410 sayfa
Eleştiri: Dt. Lit Zent. – Bl.. Nr. 52.; PL Reg. Nr. 139.; A. V. Gennep: Rev. De l'hist. Des rel. 53, s. 254.; Mercure de France 1905. Nov. 1., s. 119; V. Chauvin, ZVVK (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde) XVI, s. 239-243
- Türkische Volkserzählungen (Türk halk hikâyeleri), Bp, **Ung. Rundschau** (Ungarische Rundschau) 58, s. IV sayfa
- Török nyelvhibák (Türk dil hataları), **Nyelvészeti Tanulmányok** I/1. (Kolozsvár), s. 53-62

- Szóképzés az oszmán-török nyelvben (Osmanlı Türkçesinde kelime oluşumu), KSz VI, s. 1-11, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
- Adalékok a jarkendi törökség ismeretéhez (Yarkend Türklerinin tanınması için kátikár), KSz VI, s. 285-351, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
- A török nyelv szóképzése (Türk dilinde kelime oluşum), **Akad. Ért.** XVI, s. 381-385 [Özet], Bp
- jelentése a Keleti Szakosztály 1904. évi működéséről (-‘un Doğu Bölümü’nün 1904 yılındaki çalışması hakkında bildirisi), **Ethn.** XVI, s. 181-184, Bp

1906

- Adalékok a jarkendi (keletázsiai) törökség ismeretéhez (Yarkend [Doğu Asya] Türklerinin tanınması için kátikár), Bp, 70 sayfa (**A Nemzetközi Közép- és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságának Kiadványai II**)
 - **Ada-kálei török népdalok** (Adakale Türk Halk Türküleri), Bp 119 sayfa (ÉNYSZK XIX, Nr. 7.)
- Eleştiri: **Magyar Szemle** 1906, Nr. 20; J. Kont, Rev. er. I, 1906, s. 520
- Rumelisch-türkische Sprichwörter (Rumeli Türkçesi Atasözleri), **KSz** VII, s. 244-250, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
 - Válasz Szinnyei József bírálátára (József Szinnyei’nin eleştirisine cevap), KSz VII, s. 244-250, Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²
 - Adakalei török népdalok (Adakale Türk halk türküleri), **Bpsz** CXXV, s. 444-454, Bp

– jelentése a Keleti Szakosztály 1905. évi működéséről (-‘un Doğu Bölümü’nün 1905 yılındaki çalışması hakkında bildirisi), **Ethn.** XVII, s. 192-193, Bp

1907

- **Materialen zur Kenntniss des Rumelischen Türkisch.** Teil I-II. Türkische Volksmärchen aus Ada-Kale. Teil I.: Originaltexte mit Einleitung. Teil II.: Deutsche Übersetzung mit Sachregister. Beiträge zum Studium der Türkischen Sprache und Literatur. Hrsg. v. – und Fr. Giese (Rumeli Türkçesinin Öğrenmesini Sağlayan Malzeme. Bölüm I-II, Adakale Türk halk masalları. Bölüm I.: Önsöz ile orijinal metinler, Bölüm II.: Dizin ile Almanca çeviri. Türk dili ve edebiyatının tanınmasına katkılar. Yayınlayan – ve Fr. Giese)

Eleştiri: VI. Gordlevskiy, **Etnogr. Obozrenye** 2-3 1909, s. 211-213; J. Germanus, **KSz** VIII, s. 330-331

- Válasz Szinnyei József birálatára (József Szinnyei’nin eleştirisine cevap), Budapest, s. 244-250 (**KSz** VII’den ayrı basım), Bp

- Türkisches Volksschauspiel. Orta oju (Türk halk tiyatrosu. Ortaoyunu), **KSz** VIII, s. 1-93, 261-306 (resimli), Reprint.: **Ind. Univ.** 1966²

–, Jelentés a Magyar Néprajzi Társaság Keleti Szakosztályáról (Macar Halk Bilimi Cemiyeti’nin Doğu Bölümü hakkında bildiri), **Ethn.** XVIII, s. 180-181, Bp

1908

- **Das türkische Volksschauspiel.** Orta-oju. Gesammelt, mit Einleitung versehen, ins Deutsche übertragen und mit Illustr. Herausgeben v. - (Türk halk

tiyatrosu. Ortaoyunu. Derleyen, önsöz yazan, Almancaya çeviren ve resimler ekleyen -), Leipzig, 142 sayfa

Eleştiri: Gy. Germanus, **Egy. Phil. Közl.** XXXIII, 1909, s. 633-634; K. B. Wiklund, **Le Monde Oriental** II/3, 1907-1908; V. I. Gordlevskiy, **Ethn. Obozrenye** IV, 1909, s. 122-127; M. Th. Houtsma, **Museum** 16 (Leiden), s. 170; J. Halévy, **Rev. Sém.** 17, s. 241-; R. M. **PL** Nr. 72

1909

- Kereskedelmi Szakoktatásunk és Új – Törökország (Ticarî meslekî eğitimimiz ve Yeni Türkiye), **Kereskedelmi Szakoktatás** XVII, 1908-1909, s. 91-98

1911

- **Török földön.** [A kis-ázsiai és bagdadi vasút történetével] [Türk topraklarında. Anadolu ve Bağdat demiryolunun tarihi ile], Bp 78 sayfa 4. resim (Utazások Könyvtára 4.)

- [Előszó] Vincze Frigyes: Námik Kemál bej és az újtörök hagyományok [(Önsöz) Namık Kemal Bey ve yeni Türk gelenekleri], Bp, s. 3-4

1912

- Török nyelvújítás (Türkçenin yenilenmesi), **Nyr** XLI, s. 148-150, Bp

1913

- **Fourty-four Turkish Fairy Tales.** Illustrated by W. Pogány (Kırk dört Türk Peri Masalı. Resimler W. Pogány), London IX, 363 sayfa, kitap sayfaları arasına konulan 16 ek

- **Török mesevilág** (Türk Masal Dünyası), Bp 63 sayfa (Modern Ifjúsági Könyvtár 7.)

- **Keleti Frazeológia.** Kérdések az első segély nyújtáskor (Türkçe nasıl söyleniyor? İlk yardım sırasında sorulan sorular), Bp 15 sayfa
- **Die ungarische Sprache** (Macar Dili), Vorträge des VII. Internationalen Wirtschaftskurses, Bp 14 sayfa
- Vámbéry Ármin [Ármin Vámbéry], **Bpsz CLVI**, s. 133-135, Bp
- Türkler-Macarlar; Bizim Türk kardeşlerimize eski bir hikâye, **Türk Duygusu** 1. sayı 4, 1329, 6 sayfa
- Vámbéry Ármin halálához (Ármin Vámbéry'nin Ölümü Hakkında), **Világ**, 19 Eylül 1913, Bp

1914

- Pogány Iván: **Kifejezések első segély nyújtásnál, tizenegy nyelven** (On bir Dilde İlk Yardım sırasında Kullanılan Cümleler), Székesfehérvár, 20 sayfa
- Pogány Iván: **Kifejezések első segély nyújtásnál, hat nyelven** (Altı Dilde İlk Yardım sırasında Kullanılan Cümleler), Székesfehérvár, 20 sayfa
- Irán és Turán (Íran ve Turan), **MF IV**, s. 197-201, Bp
- Horologium Turcicum (Türk saati), **Bpsz CLX**, s. 427-438, Bp
- **A Magyar Királyi Keleti Kereskedelmi Akadémia Huszonharmadik évi Jelentése az 1913-1914-ik Iskolaévről** (Macar Krallığı Doğu Ticaret Akademisi'nin Kuruluşunun Yirmiüçüncü Yılı'nın 1913-1914 Yılı hakkındaki Bildirgesi), Müdür Dr. Ignác Kúnos'un bildirisi, Bp⁹⁷²

⁹⁷² Valéria Csikai'nin listesinde yer almıyor.

1915

- İlk-söz (Előszó) [İlk söz (Előszó)], **Magyar-Török Almanach**, Bp, s. 7-15
- Tuna türküsü, **Magyar-Török Almanach**, Bp, s. 213-216
- A török zsidó (Türk Yahudisi), **Múlt és Jövő**, s. 43-45

1916

- **Török nyelvkönyv** I. Nyelvtan, olvasmányok (Türkçe Dil Kitabı. Gramer, metinler), Bp, 168 sayfa
- A nyugati kultúra hatása a török irodalomban, Az 1915 április 26-án tartott Körösi Csoma-emlékülésen olvasta Kúnos Ignác levelező tag (Türk edebiyatına Batı kültürünün etkisi, 1915 şubatındaki Körösi Csoma'yı anma kongresinde muhabir üyemiz Ignác Kúnos'un verdiği konferans), **MIA yayımları**, Bp 1916, s. 3-40

Eleştiri: K. Ormai, Egy. Phil. Közl. LI, 1917, s. 147

- Tatár foglyok táborában. Jelentés a mohamedán fogolytáborban végzett tanulmányokról (Tatar esirlerin kampında. Müslüman esir kampında yaptığım araştırmalar hakkında bildiri), **Bpsz CLXV**, s. 209-227, Bp
- Tatár foglyok táborában. Jelentés a mohamedán fogolytáborban végzett tanulmányokról (Tatar esirlerin kampında. Müslüman esir kampında yaptığım araştırmalar hakkında bildiri), Bp, 21 sayfa (**Bpsz. CLXV**'ten ayrı basım)
- Szövetségeseinkhez. Aka Gündüz török költeménye (Müttefiklerimize. Aka Gündüz'ün Türkçe şiiri), **Bpsz CLXVII**, s. 305-306 [nesir çeviri] , Bp

1917

- **Török nyelvkönyv** II. Beszélgetések, kereskedelem, ipar, török írás, szójegyzék (Türkçe Dil Kitabı. Konuşma, ticaret, sanayi, Türk yazısı, söz dizini), Bp 127, 59 sayfa

1918

- Keleti kultúrképek (Doğu'nun kültür manzaraları), **MF VIII**, s. 108-127, Bp
- Tatár foglyok táborában (Tatar esirlerin kampında), **MF VIII**, s. 140-153, Bp

1920

- **Halk Edebiyatı Örnekleri**. I –Mânîler I. [İstanbul], 1339, 55 sayfa
- Alvé [Szómagyarázat] [Alvé (Söz açıklaması)], **Nyr XLIX**, s. 127, Bp
- Újabb török nyelvkönyvek (Yeni Türkçe dil kitapları), **Nyr XLIX**, s. 79-80, Bp

1921

- Csifut [Szómagyarázat] [Csifut (Söz açıklaması)], **Nyr L**, s. 30, Bp
- Török szók magyar átírásban (Türkçe kelimelerinin Macarca transkripsiyonu), **Nyr L**, s. 47-49, Bp
- Török hangilleszkedés. A Fischer, Die Vokalharmonie der Endungen am den Fremdwörtern des Türkischen Morgenländische Texte und Forschungen (Türk ses uyumu. A. Fischer, Türk doğu metinlerinde ve araştırmalarda eklerin vokal uyumu), Leipzig 1920, **Nyr L**, s. 149-150 [Eleştiri], Bp

1922

- **Halk Edebiyatı Numuneleri**. Türkçe ninniler (Les berceuses Turques. Stambul, 1925), İstanbul 1341, 60 sayfa

1923

- **Adakale mesekertje.** Török népmesék. Illusztr Fáy Dezső (Adakale'nin Masal Bahçesi. Türk halk masalları, Dezső Fáy'ın resimleriyle), Bp 180 sayfa
- **Bosporuszi tündérvilág.** Sztambuli török népmesék. Illusztr Fáy Dezső (Boğaziçi'nin Perili Dünyası. İstanbul Türk Halk masalları. Resimler: Dezső Fáy), Bp 204 sayfa
- **Nippon ország naposkertje.** Japán népmesék Toyama Koichi elmondása után (Nippon Ülkesinin Güneşli Bahçesi. Toyama Koiçi'nin anlattığı Japon halk masalları), Bp 244 sayfa

1924

- **Nipponföldi mondavilág.** Monogatari. Toyama Koichi előadása után (Nippon Ülkesinin Efsane Dünyası. Monogatri. Toyam Koiçi anlatıyor), Bp 246 sayfa
- **Hellasz tündérbirodalma.** Uj görög népmesék (Hellas'ın Peri İmparatorluğu. Yeni Yunan halk masalları), Bp
- *Beráber* [Szómagyarázat] [*Beráber* (Söz açıklaması)], **Nyr** LIII, s. 85-86
- Irka-firka kelet felől. Magyarok Szófiában (Doğudan her çeşitli ufak şeyler. Sofya'da Macarlar), **Az Újság**, jul 12, Bp

1925

- **Türk Halk Edebiyatı** (De la Poésie populaire Turque), İstanbul 1343, 206 sayfa
- Eleştiri: Gy. Germanus, **Nyr** LIV, s. 1445, Bp
- **Halk Edebiyatı Numuneleri.** Türkçe ninniler (Les berceuses Turques. Stambul, 1925), İstanbul 1341 [1922], 60 sayfa

- *Dili, dilinós, Siminzsia* [Szómagyarázatok] [*Dili, dilinós, Siminzsia* (szó
a

előadásai a sztambuli egyetemen. Nyelvészeti és ethnográfiai kutatás a tatár
falu kazárok között (!) [-'un İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konferanslar.
Tatar köyü Hazarlar arasında (?) yapılan dilbilimsel ve etnografik araştırmalar],
PH 19 Haziran, Bp

1926

- **A török hodzsa tréfái.** Nasreddin mesternek, a közel és távol keleten ismert
bölcs és híres kisázsiai hodzsának csalanfintaságai és mulatságos esetei (Türk
Hocanın Lâtifeleri. Türk hocanın lâtifeleri. Yakın ve Uzakdoğuda tanınan bilge
ve şanlı Anadolulu hocanın, Nasreddin Hoca'nın kurnazlıkları ve komik
olayları), Gyoma, 221 s.

Eleştiri : I. Nyireő : **Protestáns Szemle XXXVIII**, 1928, s. 664-665

1927

- **Nippon ország naposkertje.** (Nipon Ülkesinin Güneşli Bahçesi), Bp 244 sayfa
[İkinci baskı]

- Török mâni-dalok (Türk mânileri) M. Räsänen'in, **Eine Sammlung von Mani-
Liedern aus Anatolien** (Anadolu'dan mâni derlemesi), Helsinki 1926 adlı kısa
çalışmasının eleştirisi, **Nyr LVI**, s. 91-92, Bp

- Karaita-kazár képek (Hazar Karaim resimleri), **Múlt és Jövő**, s. 95-96

- Egy török iskola évváróján (Bir Türk okulunun mezuniyet töreninde),
Tanulmányok és tanulmányútak, Bp s. 96-100

1928

- Pite [Szómagyarázat] [Pite (Söz açıklaması)], **Nyr** LVII, s. 89, Bp
- Józua boszporuszi sírja (Yojua'nın Boğaziçi'ndeki mezarı), **Múlt és Jövő** XVIII, s. 216-219
- Anadolu halk edebiyatı. Çev. H[alil] F[ikret], **Halk Bilgisi Mecmuası I**, s. 55-66
- Sárkány lelke. Japán népmonda (Ejderhanın ruhu. Japon halk efsanesi), **PHV** (Pesti Hirlap Vasárnapja) 1. Ağustos, Bp
- Vérrózsát hajt a mély tenger. Nippon népmonda (Derin deniz kanlı gül açıyor. Japon halk efsanesi), **PHV** 26 Ağustos, Bp
- Mesemondó Gülbaba. Kandur kastély (Masal anlatan Gül Baba. Kedi şatosu), **PHV** 2. Aralık, Bp
- Sztambuli félhomály (İstanbul'un alacakaranlığı), **PHV** Aralık 30, s. 32-34, Bp
- Mesemondó Gülbaba. Ali kútja (Masal anlatan Gül Baba. Ali'nin çeşmesi), **PH** 21 Ekim, s. 30-33, Bp

1929

- Török népballada Buda elestéről (Budın kalesinin Avusturyalıların eline düşmesi hakkında söylenen bir Türk halk baladı), **Bpsz** CCXIV, s. 288-295, Bp
- Mesemondó Gülbaba. Türelmek drága köve (Masal anlatan Gül Baba. Sabır taşı), **PHV** 21 Nisan, Bp
- Mesemondó Gülbaba. Dinnyécske (Masal anlatan Gül Baba. Karpuzcuk), **PHV** 18 Ağustos, Bp
- Bonc és vadász (Budist rahibi ve avcı), **PHV** Aralık 8, Bp

1930

- **Mosolygó napkelet.** Hodzsa-strófák, török tréfák. Bevezette Palágyi Lajos (Gülümseyen Doğu. Hoca mısraları (!), Türk şakaları. Önsöz Lajos Palágyi), Bp 192 sayfa
Eleştiri: Gy. Illyés, Nyugat I, s. 965-966
- Török nyelvújítás (Türkçenin yenilenmesi), **Nyr LIX**, s. 152-155, Bp
- Mosolygó Japán (Gülümseyen Japonya), **Nyugat II**, s. 701-703, Bp
- Munkácsi Bernát 70. születésnapja alkalmából (Bernát Munkácsi'nin 70. doğum günü vesilesiyle), **Nyugat II**, s. 65-67, Bp
- Echod mi Jodeá, **Egyenlőség** (Jübile sayısı), s. 83
- **Türk Masalları**, İstanbul, Naşiri Kanaat Kütüphanesi

1931

- **Mimózák és krizantémok.** Nipponföldi mesevilág (Mimozalar ve Krizantemler. Japonya'nın masal dünyası), Bp [1930-1931], Keleti Mesekönyvek, 207 sayfa
Eleştiri: S. Török, Nyugat 1932 I, s. 46

1932

- Csuvároz [Szómagyarázat] [Csuvároz (söz açıklaması)], **Nyr LXI**, s. 135-136, Bp

1934

- A török nyelv megújhodása (Türk dilinin yenilenmesi), **Emlékkönyv Balassi Józsefnek a Magyar Nyelvőr szerkesztőjének, 70. születése napjára**, Bp, s. 87-90

- Die sieben Töchter des Jahja Efendi (Yahya Efendi'nin yedi kızı), **PL**, 20
MAYIS, s. 34, Bp

1935

- Pályám emlékezete. A török népélet virágos kertjében (Kariyerim hatrasa. Türk halk hayatının çiçek bahçesinde), **Évkönyv**. Kiadja az Izr[aelita] Magyar Irodalmi Társulat. Bp, s. 140-175 [Ayrı basım olarak da çıkmıştı]

1936

- Török állatmesék (Türk hayvan masalları), **NyK L**, s. 200-211, Bp

1937

- Olimpuzok alján. Adalék a török kelet néprajzához (Olimp'lerin altında. Türk doğusunun folkloruna bir katkı), **Emlékkönyv Mahler Ede 80. születésnapjára**. Bp, s. 197-207
- A török folklor sémi vonásai (Türk folklorunda Sâmi etkileri), **Évkönyv**. Kiadja az Izr[aelita] Magyar Irodalmi Társulat. Bp, s. 102-118
- lev. Tag búcsúztatója Munkácsi Bernát r. t. ravatalánál szept 24-én (24. Eylülde Bernát Munkácsi'nin naaşı önünde muhabir üye –'un konuşması), **Akad. Ért.** XLVII, s. 260-261; **Nyr LXVI**, s. 75-76, Bp

1938

- A csángók földjén Munkácsival (Munkácsi ile Csángóların bölgesinde), **Nyr LXVII**, s. 65-70, Bp

1940

- Dervis-legendák (Derviş efsaneleri) **Évkönyv**. Kiadja az Izr[aelita] Magyar Irodalmi Társulat. Bp, s. 73-92

1941

- Dervis-baba rózsafái. Az első budai Gülbaba-legenda (Derviş babanın gül ağaçları. Gülbaba'nın Budin'deki ilk efsanesi), **Emlékkönyv Heller Bernát 70. születésnapjára**, Bp, s. 95-98
- Alangu, M. Tahir: Rumeli Türkçesine ait ata sözleri, **Yurt** Nr. 4

1942

- Dervis-baba rózsafái. Budai Gülbaba-legenda (Derviş babanın gül ağaçları. Budin'deki bir Gülbaba'nın efsanesi), **Karcag**, 4 sayfa (Klly. Jubilee volume in honour of prof. Bernhard Heller. Budapest 1941) (Ayrı basım)
- Dervis-baba rózsafái. Az első budai Gülbaba-legenda (Derviş babanın gül ağaçları. Gülbaba'nın Budin'deki ilk efsanesi), **Budapesti Krónika** 14, s. 5-6
- Sztambuli élményeim (Ístanbul'daki anlóram), **Ararát**. Magyar Zsidó Évkönyv az 1942 évre, Bp, s. 110-113

1943

- A hamszi kádi. Kelet felől kelt a velencei kalmár (Kadı Hamsi. *Venedik Tüccarı* Doğudan geldi), **Újság** 1 Ağustos

1946

- **Adakale Türk Masalları**, Çev. Necmi Seren, İstanbul, 128 sayfa (Çocuk Kitapları Serisi: 19)

1959

- **Bénli-bári a macska**. Török népmesék. Vál. ford. Bartócz Ilona (Kedi Bénli-bári. Türk halk masalları. Seçen ve çeviren Ilona Bartócz), Bp 161 sayfa

1962

- Három szarvas. Ujgörög mese (Üç geyik. Yeni Yunan masalı), In. **Világszép népmesék** I. Bp, s. 178-184 (-'un elyazmasından Balázs Lengyel)
- Király fia Fjorentinos. Ujgörög mese (Kralın oğlu Fyorentinos. Yeni Yunan masalı), In. **Világszép népmesék** I. Bp, s. 17-22 (-'un elyazmasından işleyen Balázs Lengyel)

1968

- **Keloğlan Masalları** [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 3/21. Türk Masallar)
- **Nar Tanesi ve Başka Masallar**. [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 24. Türk Masallar)
- **Gül Güzeli ve Başka Masallar** (2 Türk masalı) [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 23)
- **Parmaksız Ahmet ve Macun**. 2 Türk masalı [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 26)
- **Yedi Başlı Ejderha ve Başka Masallar** [Toplayan - Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 27)
- **Rüzgâr Dev ve Zengin Kardeşle Fakir Kardeş**. İki Türk masalı [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 28)
- Sihirli Ayna ve Külâh, Kamçı ve Seccade. [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 24)
- **Kamer Tay ve Yıldız Falı**. İki Türk masalı [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar**: 29)

- **Yılan Peri ve Dev Oğlu.** İki Türk masalı [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar:** 30)
- **Ağlayan Elma ile Gülen Elma ve Meram Şah ile Sade Sultan.** İki Türk masalı [Toplayan -. Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar:** 25)

1969

- **Turkish fairy tales and folk tales.** Coll -. Translated from the Hungarian version by R. N. Bain. III. Celia Levetus. (Türk Peri Masalları ve Halk Masalları. Derleyen - Macarcadan çeviren R. N. Bain ve Celia Levetus) New York. X. 275 sayfa

1970

- **Keloğlan Masalları** [İkinci baskı] Derleyen: Gani Yener [Tercüme]. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar:** 3)
- **Gül Güzeli ve Başka Masallar** (2 Türk masalı) [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar:** 23)
- **Yedi Başlı Ejderha ve Başka Masallar** [Toplayan - Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar:** 27)
- **Yılan Peri ve Dev Oğlu.** İki Türk masalı [Tercüme]. Derleyen: Gani Yener. İstanbul 32 sayfa (**Yaşayan Ünlü Masallar:** 30)

1972

- **Sihirli Gül.** Haz. Gani Yener. İstanbul 256 s. (Altın Çocuk Kitapları)

1973

- **Keloğlan Masalları** [Üçüncü baskı] [Toplayan - Tercüme] Derleyen: Gani Yener [Tercüme]. İstanbul 32 s. (Yaşayan Ünlü Masallar: 21)

1978

- **Türk Halk Edebiyatı**, Türkçeleştiren Tuncer Gülensoy, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi 127, İstanbul, Birinci Baskı (son baskı 2003)

1987

- **Türk Masalları**, Türkçeleştiren Gani Yener, Yayımlayan Sosyal Yayınlar, İstanbul 1987

1998

- **Türk Halk Türküleri**, Yayına hazırlayan Doç. Dr. Ali Osman Öztürk, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

1999

- **A török népköltés**, Kúnos Ignác török nyelven tartott egyetemi előadásai (1925-26) (Türk Halk Edebiyatı Ignác Kúnos'un Üniversitede Türkçe Yaptığı Konuşmaları), Tasnádi Edit fordította, Terebess Kiadó Budapest 1999

7.2.2. Kúnos'un derlediği ancak başkalar tarafından yayımlanan halk edebiyatı ve dil malzemesi

- **Kasantatarische Volkslieder**. Auf Grund der Sammlung von Ignác Kúnos. Herausgegeben von Zsuzsa Kakuk (Kazan Tatarca Halk Türküleri. Ignác

Kúnos'un derlediği metinlerden yararlanarak yayımlayan Zsuzsa Kakuk),
Budapeşte 1980

- **Kasantatarische Volksmärchen.** Auf Grund der Sammlung von Ignác Kúnos. Herausgegeben von Zsuzsa Kakuk und Imre Baski (Kazan Tatarca Halk Masalları. Ignác Kúnos'un derlediği metinlerden yararlanarak yayımlayan Zsuzsa Kakuk ve Imre Baski). MTA (Macar İlimler Akademisi Yayınları), Keleti Tanulmányok – Oriental Studies Serisi, Budapeşte 1989 (içinde Almanca çevirileri ile birlikte 14 tane Kazan Tatar halk masalı ve notlar bölümü vardır)
- **Kırım Tatar Şarkıları.** I. Kúnos'un derlemesinden yayımlayan Zsuzsa Kakuk, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu; Türk Dil Kurumu Yayınları: 564, Ankara 1993 (kitapta 137 mâni)
- **Mischärtatarische Texte mit Wörterverzeichnis** (İndeks ile Mişer Tatarcası metinleri), aufgrund der Sammlung von Ignác Kúnos / hrsg. von Zsuzsa Kakuk, Studia Uralo-Altaica, Szeged 1996⁹⁷³

7.2.3. Ailesinde veya Macar İlimler Akademisi'nde bulunan arşiv malzemesi

7.2.3.1. Osmanlı Devleti'nde derlediği malzemeye dayanan çalışmaları

- Derviş masalları (Dervisch-Märchen, 1 dosya)
- İstanbul masalları (Türkische Märchen aus İstanbul, 1 dosya)
- Allah'ın hayvan dünyası (Das Tierreich Allahs, 1940-1944, bir dosya)

⁹⁷³ Bu çalışma Valéria Csikai'nin listesinde yer almıyor.

- Macar dilinde yeni Türkçe (osmanlıca) unsurlar [Neuere türkische (osmanische) Elemente in der ungarischen Sprache, 185 yaprak, Akademi'nin takdirnamesi]
- Masal anlatıcısı Gül Baba (Märchenerzähler Gül Baba, Macar Doğu Cemiyeti'nde sunulan bir konferans, Budapeşte 1913)
- Doğu'nun mavi gökyüzü altında (Unter der blauen Himmel des Orients, 1 defter)
- Türk halk masalları (Türkische Volksmärchen, 1 defter)
- Adakale'den Türkçe metinler (1 defter)
- Makalelerinin listesi (4 daktilo sayfası)
- J. Budenz, B. Munkácsi, Á. Vámbéry, Jacob ve Zs. Simonyi ile mektuplaşması⁹⁷⁴.

7.2.3.2. Tatar halk edebiyatından ve halk dilinden derlediği malzeme

- Kazan Tatar halk masalları (231 yaprak)
- Kırım Tatar halk masalları (444 yaprak)
- Mişer – Tatarca halk türkü ve masalları (161 yaprak)
- Kazan – Tatarca halk türküler (212 yaprak)
- Karaimce muhtelif metinler (145 yaprak)
- Kırım'dan Nogayca metinleri (24 yaprak)
- Tuna boyunca yaşayan Tatarlar hakkında derlenmiş metinler (23 yaprak)
- Mişerce Sözlük (45 yaprak)

⁹⁷⁴ Analecta Linguistica, s. 179-180

- Kırım Tatar halk türküleri ve halk masalları (244 yaprak)
- Éger esir kampında 1915'te derlenmiş Mişer - Tatarca malzeme (1 defter)
- Tatarca tiyatro oyunları (1 defter)
- Éger kampında bulunan Tatar bir esirin günlüğü (Ağustos 1915, 1 defter)
- Éger kampındaki Tatar esirlerden derlenmiş savaş türküler (Ağustos 1915, 1 defter)
- Başkırca türküler, sözler, Mişerce türkü ve şiirler (1 defter) ile esir kampı ile ilgili bir fotoğraf olmak üzere toplam 1200 ½ yapraktan oluşan Tatarca metinler bulunmaktadır.⁹⁷⁵

⁹⁷⁵ *Analecta Linguistica*, s. 179

8. EK

8.1. Mektuplar ve Belgeler

1. Kúnos'un, 8 Ağustos 1885'te Budenz'e gönderdiği posta kartının adresi içeren tarafi

Konstant. 1885. Augustus hó 8.
 Tegen kúntelt Szaná város!
 Árd hírem hogy a "Kara görög" kávéfal-
 mázi kézikönyv csomag, melyet két
 héttel ezelőtt adtam át Szankó
 követségigéi Szankó városnak, immár
 Szaná városi kére közt van. Szal-
 nigulról ma érkezem meg sze-
 rencsés és dics tanulmányokkal
 és mielőtt tovább utaznék (2-3 hét
 múlva) el akarom kértetni a Kara-
 görög városi jegyzővel és levele-
 seim. Szaná városi utca igazgatói soraid
 vártam, egyúttal Szankó városi é-
 gyiptomi utca vonatkozásig. An-
 nára a fiatal Szaná városi egy művel-
 tésivel töltötök levelezésben állók,
 legközelebb meg küldöm Szaná
 városi munkáitát meg egy ked-
 veseit se hagyom. Talán ut levele
 tére, ismerő seimelt dírtelék-
 met küldve marad Szaná városi
 ut hivatali kintelöje és Szankó
 városa Kúnos

2. Kúnos'un, 8 Ağustos 1885'te Budenz'e gönderdiği posta kartının mektubu içeren tarafi

Le 13 Decembre 1885

Eyese karindicim Effendim
 Bos gun bir haydini aldım ne suaylamış
 ve neles getmiş oldığını bilirdim ki bu oku-
 dem de anladım Beni avratmadığını ve oc-
 vdiğini bir arada yaşamak idem selub aradı-
 jını deşisi beni sevindirdi hemde evllyk
 Bes sevini ki ne deşisi de oldığını suyle-
 jnum kabal anadolije kidaşığını
 janişını hemde ne ise ---
 hallenki anadolije djil amarike kowj
 usanis jilijini hemde sevini sevini jilijini
 jini bilirsiniz sanırım djilmi?
 Akdeni karimli birlikde olaşık anadli
 je jilijini hemde sevini sevini denilijer.
 Akdeni hemde bilisini idi - joksa
 haldilimimim idim - bürasını anladım
 adim. Anadolide jilijini zaman
 idijini mashafta kadimim? kowjla ola-
 jakt. joksa ne? anadolide kowj jilijini
 mulem kadeş jilijini hemde kowjla jilijini
 jini karjalikda bir soğı karimim kowjli-
 ni vünim ki hemde kowjla jilijini
 « Paris » jilijini zaman silaşi Effendim
 Parisde kowjla adimlere kowjla almışik X

1885 November 9

Lundi

gandant Bardackim.

Wö gun akden bir kabitigizi Aldi-
 m, okudim, ceddigisi keşisi deş-
 adim, douşisi çok merak aittim.
 Ben sisi al kowduse gaitdi sanırdi-
 m, meşer ciz khalı zahmet çok
 miakşiniz, tagri emeginizi ytuşsi-
 m, kabit grandemadimim idim
 duşun meşer idim, kabit olson ki
 s kabitidisi Aldim,
 Bawdan sonra her kowjda bir ka-
 bidinisi keşilem, ilk kowjda
 daka dakt ay kadeş vasede her
 kowjda parise gidilidim, Oumdi-
 yimise de aiseşiz siz osmanli-
 de jilijine çok balıkerim, Bawda kowj
 de parisişije balıkerim,
 geleşik jilijine ile anadolide diti vü-
 s jilijini ki teyatşisi size gra-
 ndemadimim, yine kowj on gun so-
 nra de neşeradan l'aryifini grandem-
 adim / 8

5. Yusuf Samih'in Kúnos 'a Latin transkripsiyon harfleriyle gönderdiği Türkçe bir mektup 1885 (1)

idise de rahmetli dúniasını deşidişisi kü
 emgileşimini jilijine deşidişisi. Karadimim
 siler sak olanın insan gılı bilgi ve istek
 işinde araşık jilijini gırek oldığını bilis-
 sede kalamadığı halde ataların « bu ne olu-
 so olson » suşini gımlere getirecek anıkt
 tarinin yardımını göre neş el atlışisi neşisi
 dúnıya çalısır gider gımler ildisi jilijini
 Basar. tarinin yardımına emgileşimine erer
 kastañ bılı kowj bini gınderdim deşidişisi
 daka gelirdi kü hafta kü denli
 jilijine kowjla hafta deşer çok
 jilijine sanırdim silerde kowjlijinde
 idenmeş siler uz karindadim

Y. Samih

6. Yusuf Samih'in Kúnos 'a Latin transkripsiyon harfleriyle gönderdiği Türkçe bir mektup 1885 (2)

Konstantinápoly 1886. Március 16.

Azon tisztelt Tánár Úr!

Ami ide emlékeztet a legyzedeltől 12 évvel
előtt, a legközelebbi postával (4 nap múlva)
megküldtem a hátra levö kért és egész biko-
nyosom. A jegyzetek levezetése képpen meg-
írnam a korábbi nyelvi jellemző sajátosságaid,
melyek a tárgy megértésére és a számtal-nyelvi
visszafogás megismerésére olaszulról származó
és alábbilag magyarra fordított szövegnek voltak
a szemérmes részletei. Az adatok mind
egész kétségek és gondosak. Bővebben is kísér-
jezted lettem volna, de jelenleg talán a nyelvi
járás és a találatok miatt alhalomra hagyom.
Eltudomásom a fűzetet a jelenlegi utóm
abonnam
megkeresem, még aprilliban akartam Prussal
kandolom az ottani diákokhoz tanulmányozás
rejtett, onnan ismét katalomból kerekre vissza
egy Magyar közepi felte és néhány napi megpa-
rózás után kimerítés és onnan tovább. A
buzgalom megkapása bírdos, mely redőndes
szavakban került a helyi miniszteri
mal elítéltem, hogy utamnak semmi de
semmi politikai célja nincsen. A passzus
még nem késztem meg, no de nem is szűz

7. Kúnos'un, 16 Mart 1886'da Budenz'e gönderdiği bir mektup (1)

meg. Még csak egy kért valoval kért meg
meg Tánár urat megkeresésem, hogy az aka-
démia ajánlásával a tavaszi karantén
Lloyd felte iratnak jegyzet készíts, de erre
még rá értek, és megírtam, hogy nem meg-
t. Kérlek, hogy az a nemoldott feladatod, és
egy a mint fessal tette.

A Kúnos'un legutóbbi jegyzetben kérték
meg a 20 példányt és ha lehetséges volna, re-
veltem ha kérték a címeket a címleppal volna
állítsa. A Kúnos'un névvel megírtam
a napokban ártal. Képtem meg hogy egy jele-
dinyt a székelyi könyvtár számára akartam
átadni, és pedig a címek kiállítás impo-
náló. Az utóbbi juttat meggyeztetésük
is megkaptam. Mithatigáltnam és a mai pass-
szusok ed is utamnak ismétlődtem. Egy "ninni"
daltam a Kúnos'un jeleltéként nem tudom,
németül Kúnos'un, németül ninni és meg-
németül ninni. Mithatigáltnam és a mai pass-
szusok ed is utamnak ismétlődtem. Egy "ninni"
daltam a Kúnos'un jeleltéként nem tudom,
németül Kúnos'un, németül ninni és meg-
németül ninni. Mithatigáltnam és a mai pass-
szusok ed is utamnak ismétlődtem. Egy "ninni"
daltam a Kúnos'un jeleltéként nem tudom,
németül Kúnos'un, németül ninni és meg-
németül ninni.

a fűzetek, meggyeztetés volna rám névvel, és
a meg hátra levö jegyzeteket, 6 évvel elől
alig lesz több, 4 nap múlva olaszul meg-
küldtem. — A Kúnos'un névvel megírtam
németül kért és feltevések, hogy legutóbb
két példányt emiatt is feltevések.

Minden jóhat és jó egészséget kívánva
maradok Kúnos'un kedvelője

Kúnos'un

8. Kúnos'un, 16 Mart 1886'da Budenz'e gönderdiği bir mektup (2)

MAGY. AKAD.
KÖNYVTÁRA

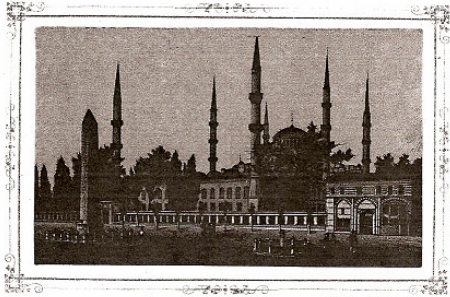
(الله الرحمن الرحيم)

mint orületet reformá-
tus magyar és töröknyelvi
há mohammedán
van ezereken nemzeti
idvörléteket felaján-
lani.

Omer softa
بحارن عمر

9. Kúnos'un 1886'daki Anadolu gezisinde kendisine eşlik eden Macar asilli Ömer softanın el yazması

Ms. 5448/312

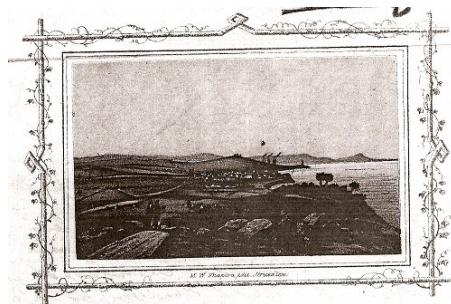
MOSQUÉE DU SULTAN AHMED.

Konstantinápoly 857. március 5

Szerenkedő Török Úr!

A leveleket 13, 14 és 15-ik-vel irándotok egymás utánban kaptam, meg is küldtem vissza, de a 13-ik-vel. csak ^{titelce} két ívem van. Meggyőződés hogy meg lát mese hírvérel van még nálam, de az én vá-
mitáson szerint kell meg Török Úrnál vagy 20-25
meseinek lenni és a hírvéreltől az egyik hi-
gogy egy (3-ik vagy 4-ik) mese küldeményemre kívárat.
és már az utolsó küldemény van szedő felben. Ha
valam elvélődött volna, az eredeti hírvérelből meg
le fogom irhatni. A hírvéreltől is megminder minit
pasa igen kedvelődik egy-egyemem irand, az irand
mindig elolvasta és nem győzi elgőz agának török
betűs hírvérelt is. Nem tudom hat az akademiának
nem volna-e ellenvele, ha egy itteni hírvérel anyag is
megjelendné. — Török Úr hamar ve arról irandott
a napokban hogy az idén nem fogok akademiái hono-
riamokra irandott, sőt a jövő esztendő regilyetése-
vel sem irandott és egy felkamat lennem a gondolat

10. Kúnos'un 1887'de İstanbul'dan Budenz'e gönderdiği bir mektup

San - Stefano

KONSTANTINÓPOLY 888 ^{Nov.} Okt. 2.
 Szerenkedés Tamás Úr!
 Az Úrta. apunak 27 példányát, leveleskötél
 leírásai lapokkal megkaptam. Ez utóbbiak
 nékise a kévelkereskedet megkaptam. az
 Úrta. apunak törtéki nyomásait az úrta.
 Lorenz és Keil nevű könyvkereskedő
 vette át, és mint hogy a jó nyomás legs.
 több is 50 példányba fog kerülni, átenged.
 tem nekik. Különbe fizetésül 70 példányt,
 melyet szélese szerind aláírásított.
 Ő még a kévelkereskedet híri, melyek
 jóval nagyobb végezt isme aláírásított.
 Kérelmet francia is német címszóval
 egyik oldalra, dupfelül a kévelkeres.
 ő nyomtatva állten. az úrta. apunak
 ban a Franklinal lehelne legyalttam

11. Kúnos'un, 2 Kasim 1888'de Budenz'e yazdığı bir mektup (1)

Kézírttatva, négy példány:
 Úrta. apunak
 Théâtre populaire turc.
 Text turc, avec transcription et tra-
 duction hongroise
 par
 le Dr Ignace Kúnos.

Ha kedvű Tamás Úr a még kértre lévő
 példányokat megkérlek, és más
 franciaul kiáll. két címszóval is
 kértre mellékelne, kendben volna a
 dolgot. — A dalok 18, 19 és 20. is
 minden a mai postával kerülnék
 vissza, bizony sok volt benne a jó
 vésztani való. Kér hogy nem lát.
 haddam a becs. máni. dalok mutat.
 wányát, talán attart volna itt. volt
 gavitani való rajta. A. lamet file
 alatt az újabb írás mód szerind 50.
 mák íratott. Ha Müller kémet is
 a folyóirat nevét kértre ki
 kedvűk velem, talán magam kért.
 kértre el innen nekik a folyóirat.
 Tamás Úrta. apunak felkérül (ki-
 stórtóson mondva). A kértre írt
 szerind máni. kértre kértre, de
 az én kértre máni. kértre kértre
 kértre máni, eddig csak egy írt kértre.
 tam belőle.

12. Kúnos'un, 2 Kasim 1888'de Budenz'e yazdığı bir mektup (2)

boldogtalan volt a napokban azon
 felfedezésem, hogy Párizsba juthas-
 sák az alliance-mű a székelyek szék-
 köztől is most itt, de bizony kevés
 költséget nyújtott.

15. Az utca-nyomú körök
 sorsából 100 példányra való
 kötetek, és így azokat az akadémiára
 rendelkezésre bocsíthatók belőle.
 Ezzel együtt a F. székelyek
 magyar című lapot készített, melyet
 a képzett emberek legújabb írásai-
 ban jelent, továbbá népszerűtlen és
 érdekesekben időnként is márt.

Ha tanár úr az idegen cím-
 lapokat saját költségénen való
 készítésbe bele egyetért, így
 kértém azt a F. nyomatásba adásán,
 mert a körök sorsából most nagyobb
 körűl is a című lapban születésig
 lehet. Az idegen című lap hátró felbe
 hi lehetne két részben az akadémiára
 kiadásában is jelent (magyar nyelvű
 1. és 2. jelentés felben lévő 2. és 3. kötetek,
 továbbá a karagánok, sőt a franc-
 zsián, hogy legalább az után
 szeretném látni kiadását.

Kiváló tanácsot: díjazással
 Kúnos József

13. Kúnos'un, 2 Kasım 1888'de Budenz'e yazdığı bir mektup (3)

Tekintetes Akadémia.

Aléltető mely kéréslellet kérem a Tekintetes
 Akadémiát, hogy sziveskedjék Konstantiná-
 polytól Debrecsénen át Budapestig és onnan
 vissza Konstantinápolyig a Magyar. állam-
 és tartományi tanácsokhoz igazgatói-
 kól kéremre egy szabadságot kiadható-
 sán. — Ha nem tartandó immár hogy
 a M. Tud. Akadémia anyag- és értékei
 támogatásával, nyelv- tanulmányok ve-
 gűl a körök külföldön rendelkezem.
 Énny: hozzá való után, egy kért sőt
 városomban Debrecsénben, más kért sőt
 magyar tudományaim bemutatása végett
 Budapestre hajszám szám, kéréslellettel
 kérem a Tekintetes Akadémiát, hogy egy
 szabadságot kiadhatóval sziveskedjék
 a háza, és onnan tanulmányaimat foly-
 tatandó, sőt más utadrisimat kéréslellet
 kérem. — Kiváló kéréslellettel

Konstantinápoly 88's Mürşinin hó 31. -kén

D. Kúnos József

14. Kúnos'un, 1888'de İstanbul'dan Macar Bilimler Akademisi'ne yazdığı bir mektup

ad Ms 5448/330 ٥

اغسترسده صوبه کیرسهم
بالطه کسمر بوز اولور
التشندده بر یار سوسهم
اون بشنده قز اولور

Avostosta suya girsem,
balta hermet lük olur,
almesemde bir far sessem,
on besinde her olur.

Ich in August ich im Wasser,
wird's zu Eis, das keine flache
erschlägt:
Doch lieb' ich ein Lieb in den
Sechzigern,
Zum fünfzehn jährigen Mädchen
wird's.

الحالی بیخانددم
درت یانه صیقلدم
باری توینده صانددم
صدیقی توخالدم

Ms 5448/330 ٥

Elmaje peçakladem,
dörd jana sacakladem,
farte keymolda sandem,
javise muğakladem.

Den Apfel hab' ich aufgeschnitten,
hab' ihn in vier Stücke
zerlegt.
Das Liebchen während ich an
meinem Tische,
Ach, nur ein Wissen hab' ich
umarmt.

ad Ms 5448/330 ٥

طاشن اوسنده طاشن تویدم
ر. صدیغه باشن تویدم
یارم کله جاک دبه
صداغ یانمی بوتنن تویدم

Taş üstüne taş koydum,
bir pastıra baş koydum,
yarım geleğek deye,
sâ yarımı baş koydum.

Stein auf Stein hab' ich gelegt,
auf ein Kissen mein Haupt
gelegt;
Mein Lieb wird kommen, dann
sag' ich ihm:
Den rechten Arm liess ich
leer für dich.

15. Kúnos'un, 1888'de İstanbul'dan transkripsiyonları ve Almanca tercümeleri ile József Budenz'e gönderdiği mâni metinleri

Tisztelt Barátom Uram!

Nagy örömmel olvastam leveleiből,
hozzá kapcsolódó a kedves. Akarok
munkánk háttérrel felkapni, és így
regisztrációjukra lenni. Készen állunk
szóval részleteiben. Híves ajánlatok,
hozzá az általa kigazdált híreket
ismertetőit kapcsolódó ismét, a legna-
gyobb híreikkel fogadjuk. A szemlé-
két ismét elő szomsz és ha valóján fog
megjelenni. A szemlé ugyan máris meg-
kelt, de ha hirtelen nem lehet. A szemlé
kelve híreiket, a szemlé ismét
híreikkel valamit mutat, és a szem-
lével dolgozatok fogadjuk híreiket.
A szemlé híreiket a szemlé híreiket
is, hogy máris olyan és elő híreiket
híreiket híreiket valamit híreiket.

Hír az re valós leír, ha dolgozatok.
munka csak a híreiket híreiket híreiket
és elő híreiket, a híreiket híreiket
híreiket. Mindenre híreiket híreiket híreiket.
híreiket, ha híreiket híreiket híreiket.
híreiket híreiket híreiket híreiket híreiket.
híreiket híreiket híreiket híreiket híreiket.
híreiket híreiket híreiket híreiket híreiket.
híreiket híreiket híreiket híreiket híreiket.
híreiket híreiket híreiket híreiket híreiket.
híreiket híreiket híreiket híreiket híreiket.

Tisztelettel híve

Kúnos József

A NY. ÁLL. SZÁMA:
1903/22

16. Kúnos'un, Jozsef Thury'ye 1903'te yazdığı mektup

Kriegsministerium.

Zu Abt. 10, Nr. 36231. res. .../15.

LEGITIMATION

für... Herrn Ignaz Kúnos., Direktor der orienta-
lischer Akademie in Budapest.....
zum Betreten des Kriegsgefangenenlagers (~~Offi-
ziere Station für Kriegsgefangene~~) in.....
..... Kenyérmező tábor.....

Wien, am 25. Mai..... 1915,

Für den Minister:

Diese Legitimation ist nach erfolgtem Be-
suche (beendeter Mission) vom Kommando des Kriegs-
gefangenenlagers (~~Offiziers Station für Kriegsge-
fangene~~) den KM. (10. Abt.) direkt einzusenden.

32. 1915'te Savaş Bakanlığı tarafından Kúnos'a verilen, ve Kenyérmező esir

kampına araştırma yapmasını sağlayan belge

8.2. Fotoğraflar

1. Genç Kúnos

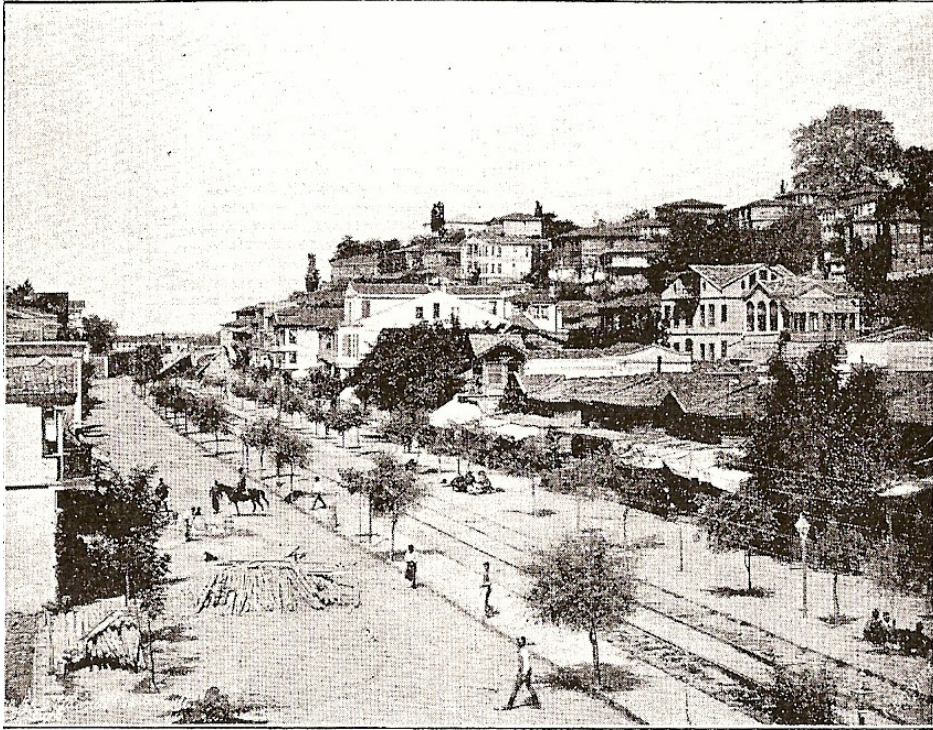
2. Kúnos ailesinin mülkünde bulunan Nigâr Hanım'ın fotoğrafi

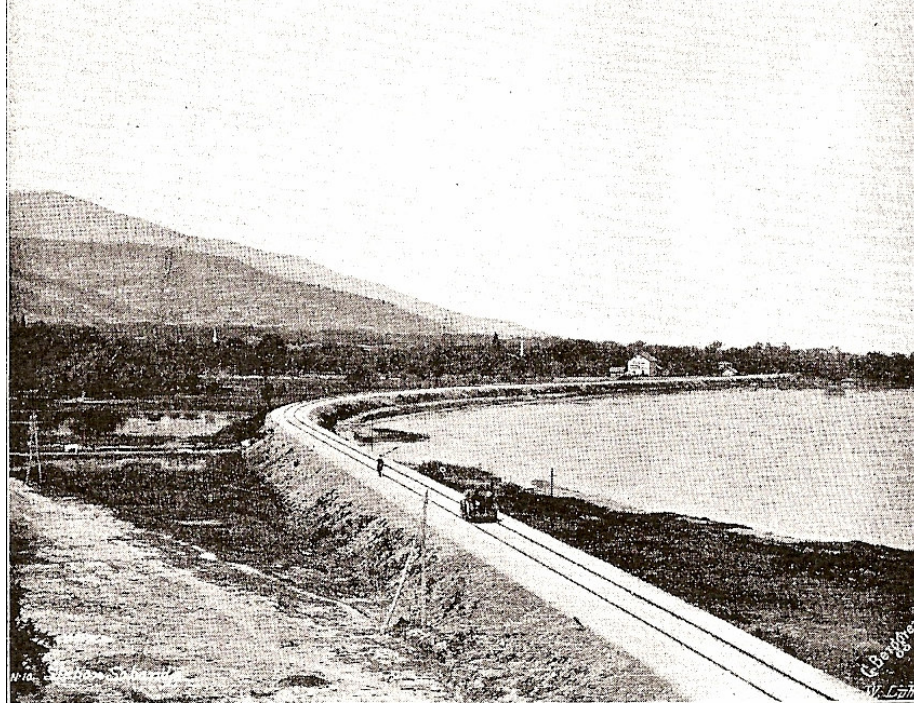
3. Derviş

4. 19 yüzyılın sonunda veya 20. yüzyılın başındaki Türkiye'den bir görüntü.
Knos ailesinin mlk

5. Demiryoluyla İzmit sokakları 1890'da. Knos, Török földön, Budapeşte 1911

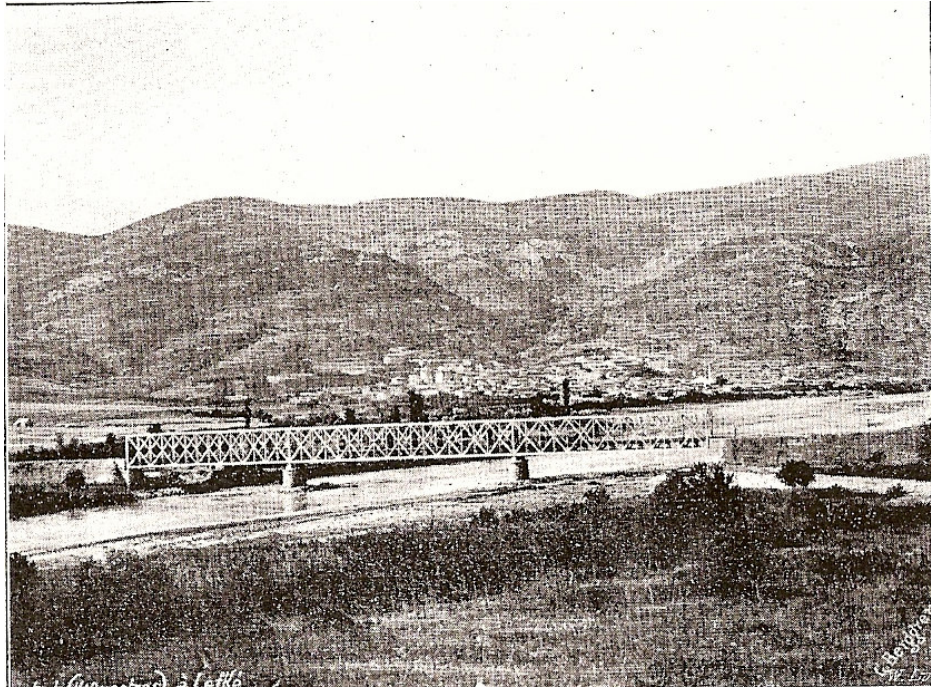

6. 1890'den başında Sabanca gölü. Kúnos, Török földön, Budapeşte 1911

7. 1890'da Lefke civarında bir deve kervanı. Kúnos, Török földön, Budapeşte

1911

8. Lefke'nin demir yolu köprüsü 1890'da. Kúnos, Török földön, Budapeşte 1911

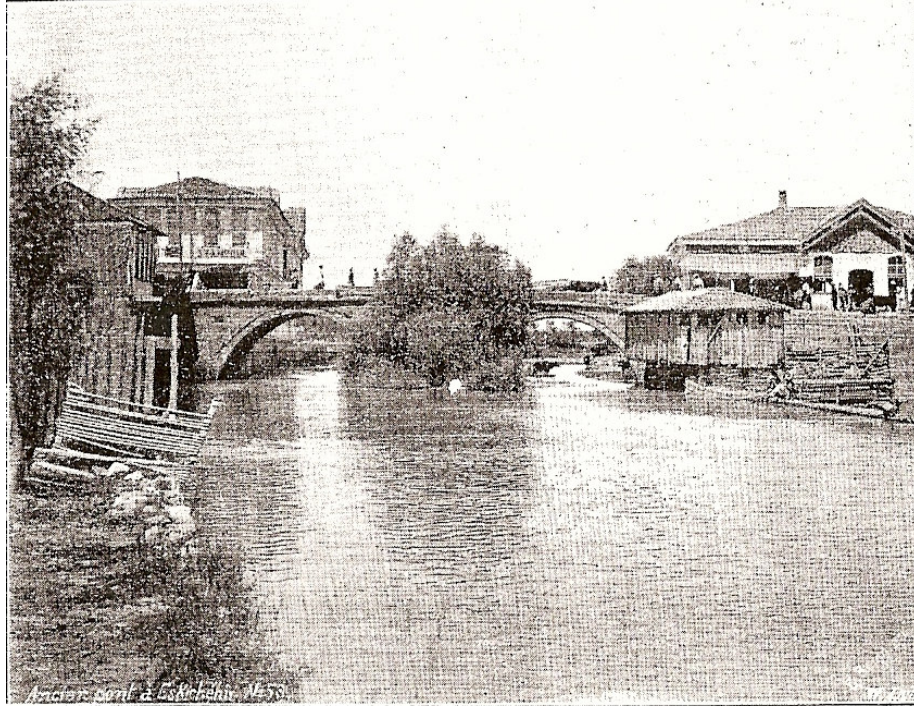
9. 1890'da Bilecik. Kúnos, Török földön, Budapeşte 1911

10. Bilecik'in tren istasyonu 1890'da. Kúnos, Török földön, Budapeşte 1911

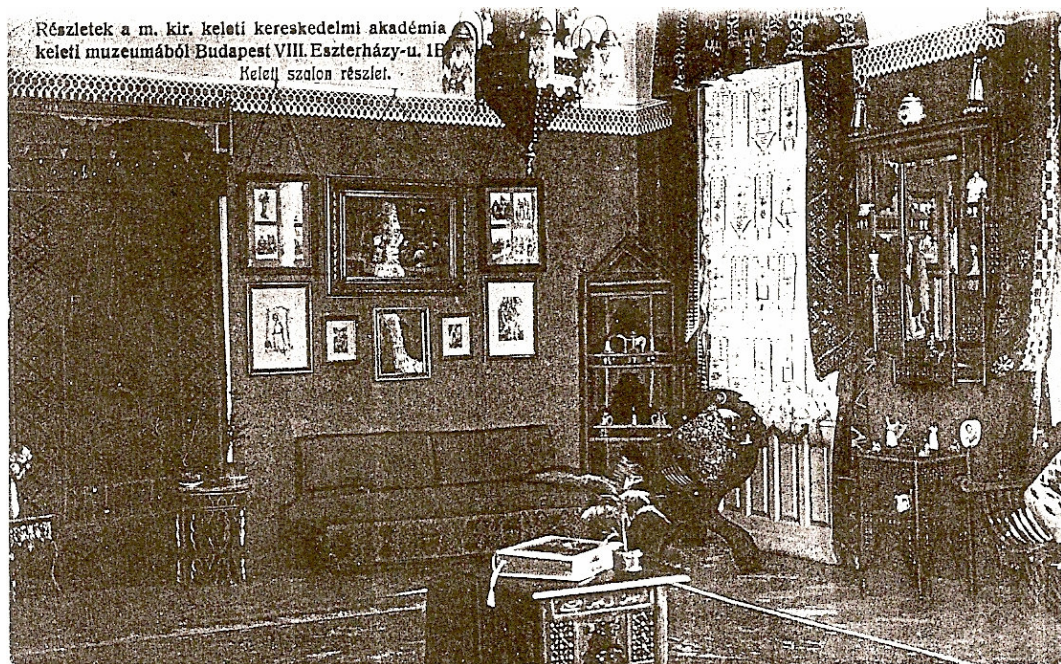
11. Bozüyük köyü 1890'da. Kúnos, Török földön, Budapeşte 1911

12. Eskişehir'in eski köprüsü 1890'da. Kúnos, Török földön, Budapeşte 1911

13. Kúnos eşiyile ve dört çocuğuyula 1903-1904 civarı

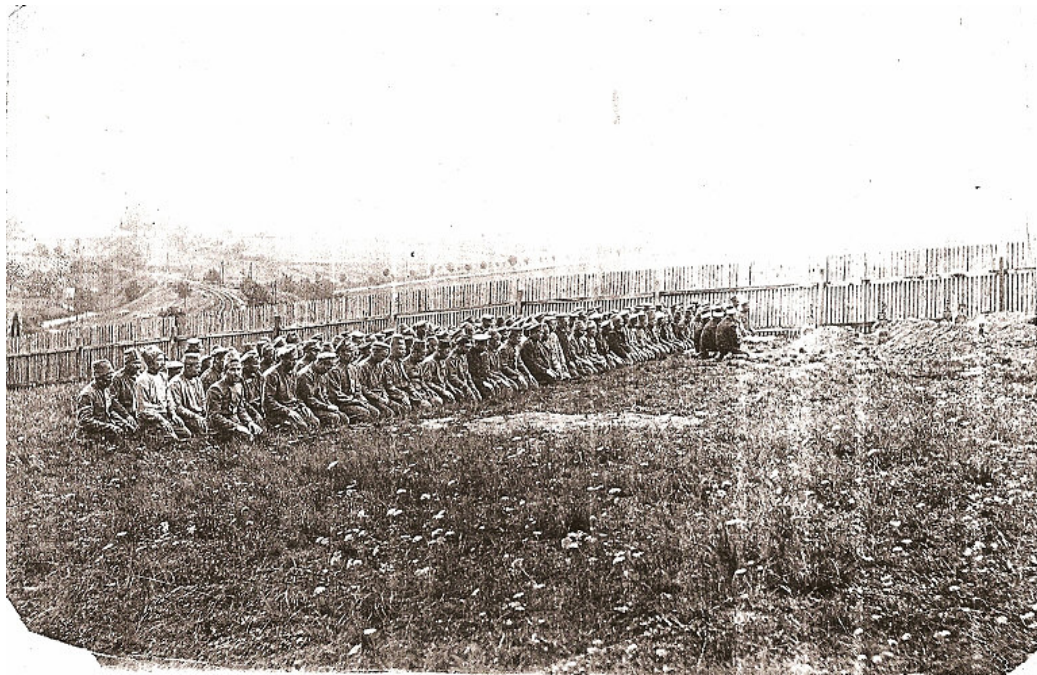
14. Doğu Müzesi'nden bir görüntü

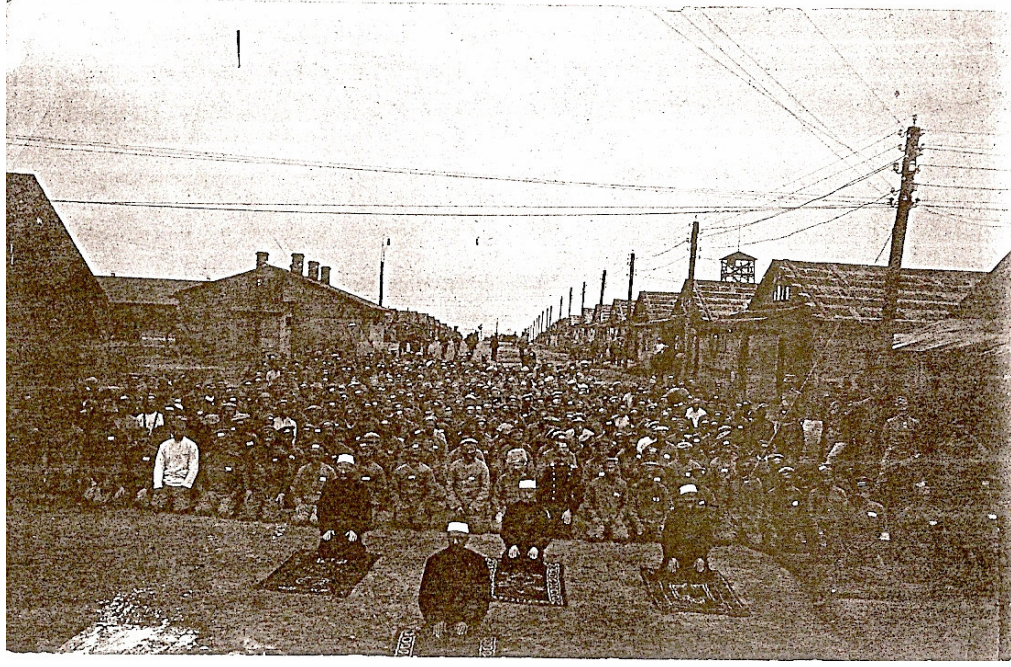
15. Doğu Müzesi'nden bir görüntü

16. Birinci Dünya Savaşı Tatar esirleri

17. Birinci Dünya Savaşında derleme yaptığı bir esir kampındaki Tatarların namazı (1)

18. Birinci Dünya Savaşında derleme yaptığı bir esir kampındaki Tatarların namazı (2)

19. 1920'lerde Kúnos ailesi

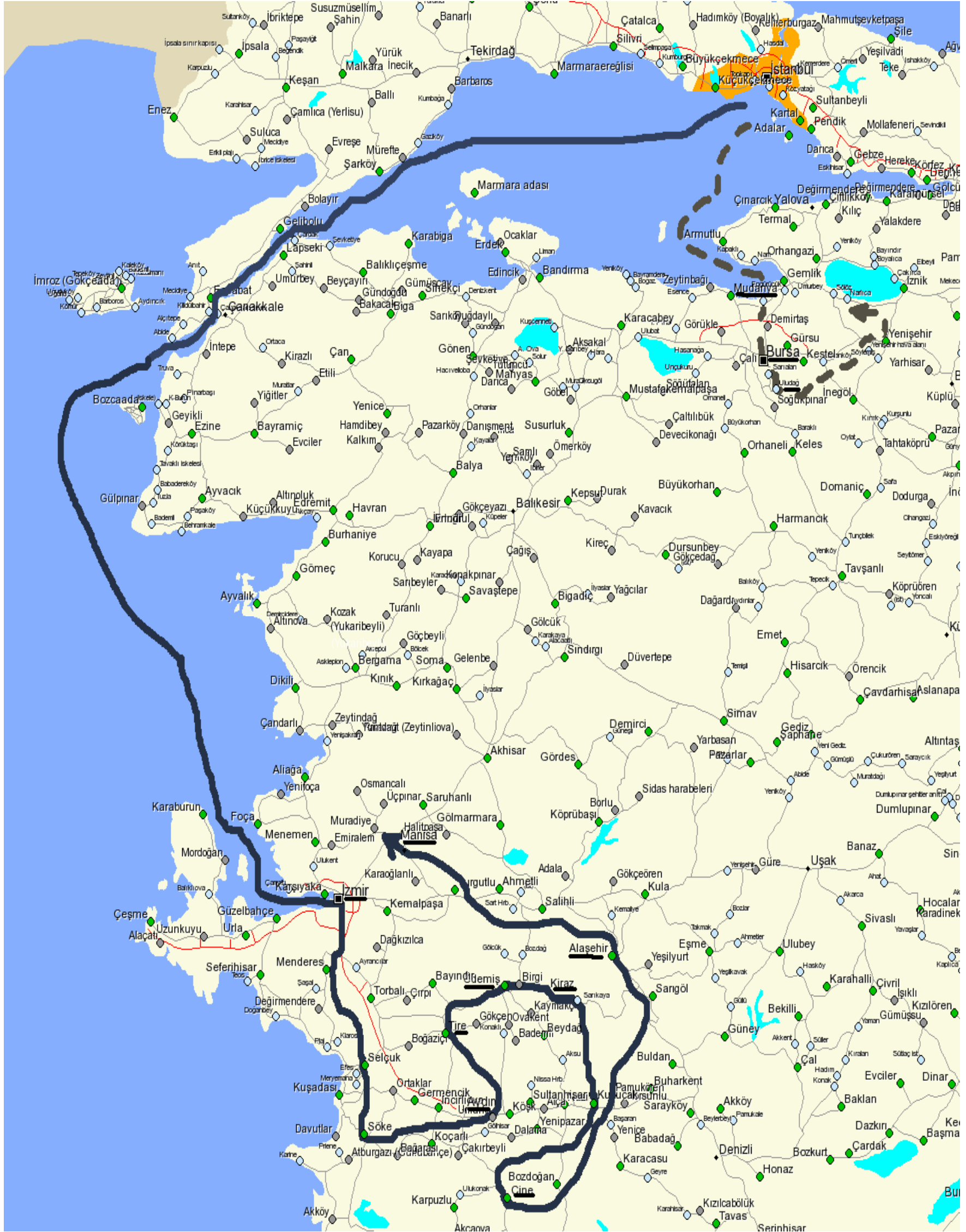

20. Kúnos 1924'te

21. Kúnos 1926'da İstanbul'da öğrencileriyle. Bir gazeteden

8.3. Haritalar

1. Kúnos'un 1886'da yaptığı gezilerinde izlediği rota:

----- : Bursa civarına ve Uludağ'a yaptığı gezisi

----- : İzmir ve Aydın civarına yaptığı gezisi⁹⁷⁶

⁹⁷⁶ <http://mail.baskent.edu.tr/~20094462/g4/g3.png>. Rotayı biz çizdik.

2. Kúnos'un 1890'da yaptığı gezilerinde izlediği rota.⁹⁷⁷

⁹⁷⁷ <http://mail.baskent.edu.tr/~20094462/g4/g3.png>. Rotayı biz çizdik.

ÖZET

19. yüzyılın sonunda Macar filologu Ignác Kúnos, Balkan'ın ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerini gezerek okumuş Osmanlıların küçümsediği ve Avrupalı doğu bilimcilerin varlığından kuşku duydukları Türk halk edebiyatının muhtelif türlerini derleyerek ve bunların halkın kültüründeki önemine dikkat çekerek, Türk kültüründe hak ettikleri yeri almalarına katkıda bulunup, modern ve millî bir medeniyetin temeli haline gelmelerinin sağlayıcılarının birisi olur. Ayrıca, derlediği Türk halk edebiyatı malzemesini Avrupa'da tanıtip türkolojinin Anadolu ve Balkan Türkleri kapsayan Osmanlı Türk halk dili ve folkloru araştırmalarının doğmasına neden olur. Tezimizle bugün hem Türkiye hem de Avrupa'da yeterince tanınmayan bu önemli bilim adamının hayatını ve çalışmalarını tanıtarak onun türkoloji bilimi için olan önemine dikkat çekmeyi umuyoruz.

Biz, Ignác Kúnos'un çoğunlukla Macarca ve Almanca yazdığı ve, büyük kısmının Budapeşte'deki çeşitli kütüphanelerde ve Kúnos'un ailesinde bulunan kitap, makale, mektup ve basılmamış el yazma halindeki çalışmalarını inceleyip, Macar türkölunun hayatını, Osmanlı topraklarındaki derlemelerini, bu derleme sırasında başvurduğu yöntemlerini, halk edebiyatı, dil bilimi hakkında yaptığı çalışmalarını, bunların uluslararası bilim dünyasına ve Türk millî uyanışına yarattığı büyük etkiyi tespit etmeye çalıştık.

Tezimizin girişi Kúnos'un Osmanlı devletine gelmesinin nedenlerini, ve o dönemde Avrupa'da folklor alanında olan gelişmelerini inceliyor. Birinci bölüm Kúnos'un hayatını inceliyor: doğuşunu, çocukluğunu, üniversite hayatını, Osmanlı devletine gelişini, İstanbul'daki hayatını, derleme yaptığı bölgeleri, derleme sırasında izlediği yöntemleri, Türk aydınları ile olan ilişkilerini, Macaristan'a dönüşünden sonraki hayatını, ülkesindeki çalışmalarını, 1925-1926'da Türkiye Cumhuriyeti'ne davet edilip konferanslar sunmasını ve ölümünü anlatıyor. İkinci bölüm Kúnos'un halk masalları, hikâyeleri, efsaneleri, türküleri, Nasreddin Hoca fıkraları, gölge oyunu, ortaoyunu, Tatar halk edebiyatı gibi Türk folklorunun halk edebiyatı kategorisine giren türleri hakkında yaptığı çalışmalarının incelemesini kapsıyor. Üçüncü bölüm Kúnos'un Türk dil bilimi hakkındaki çalışmalarını ve Türkleri, Türk kültürünü, edebiyatını, hayatını tanıtan çalışmalarını tanıtıyor. Dördüncü bölümde Kúnos'un Türk dilinin yenilenmesi ve Türkiye'de halk kültürüne olan ideolojik yönelmeye etkisini ve Türk folklor araştırmalarına katkısını ele aldık.

ABSTARCT

Thanks to his researches in the field of folklore among the Turks living in the Balkan Peninsula and Anatolia, the Hungarian philologist Ignác Kúnos succeeded to change the negative perception of the Turkish folk literature of the educated Ottomans and to show its real importance in the Turkish national culture. Thanks to Ignác Kúnos and others, the Turkish folklore became part of the national culture of the modern Turkish society. Besides this, Kúnos succeeded to demonstrate the existence of Turkish folk literature to those European Oryantalists, who had doubts about it and made possible the birth of the Ottoman folklorical studies. Because today, about the life and works of Ignác Kúnos are not many written works and his importance in turkology is not known enough, with this dissertacion I hope to help in changing of this.

Kúnos, wrote his works mostly in Hungarian and in German. Because Kúnos's in Hungarian and German written works are mostly in Hungary's libraryes and in the Kúnos familys propriety, to write this dissertacion I had to go there to research the books, articles and manuscripts wroten by him.

In the Introduction part of my dissertacion, I handled the causes of his comming to research in the Ottoman Empire, and the situation of European folkloristic researches in those days. The first chapter of the dissertacion present the life of Ignác Kúnos: his childhood, education, university studies, his comming in the Ottoman Empire, his life in Istanbul, the provinces where he made researches, the methods followed by him in the researches, his relations with the known Turkish intellectuals of that days, his life after his return in Hungary, his works and his death. The second chapter presents his works in

the field of Turkish literature: about fairy tales, folk stories, folk legends, folk songs, the anecdotes about Nasreddin Hoca, the Turkish shadow play, folk theater known as “ortaoyunu” and his researches in the field of the Tatar folklore. The third chapter of the dissertation presents Kúnos’s works in the field of Turkish linguistics and his works presenting the Turkish culture and people. The fourth chapter examines his influence in the renewing of the Turkish language, in the turning of the Turkish cultural politics to his own folklorical roots and Kúnos’s importance in the Turkological researches.